

AZ ELTÜNT RÉGI VÁRMEGYÉK.

IRTA

PESTY FRIGYES

A M. T. AKADÉMIA R. TAGJA.

KIADJA

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

TÖRTÉNELMI BIZOTTSÁGA.

ELSŐ KÖTET.

BUDAPEST, 1880.

A M. T. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ-HIVATALA.

(Az Akadémia épületében.)

TARTALOM.

	Lap.
Bevezetés	3
Pilis	59
Solt	68
Csepel	75
Szolnok	84
Kemej	119
Nyir	128
Szilágy	131
Erdőd	137
Patak, Szerencs, Zemplén	139
Pata, Ujvár, Heves	148
Borsva	191
Bakony	201
Segösd	213
Bodrog	219
Valkó	254
Keve	369
Horom	411
Somlyó	425
Utószó	428

BEVEZETÉS.

A jelenkor fia a történeti fejlemények eredményeivel azt a hitet örökölte, hogy a Magyarország álladékát képező vármegyék földrajzi minősége, mint valami megkövesült eszme élte túl a századokat.

Nemzedékek éltek azon tudatban, hogy Magyarország 52 vármegyére van felosztva, és tekintve azt a tapasztalást, hogy sem a vármegyék ezen száma, sem azok határai nem változtak, jó talajt talált az a vélekedés, hogy ez réges-régen is így volt.

Napjainkban azonban oly sok történik, a mi bizonyos megszokott eszméket folyásba hoz, hogy még oly körökből is felhangzik egy kis conservativismus utáni vágy, a melyek az utóbbit a világ rendében egészen nélkülözhetőnek vélték.

Ébredett nálunk is a történeti földrajz tudománya, és oltotta az üdvös scepticismus csiráját a tevékenységre kész szellemekbe. Midőn a buvár figyelmeztető hangja annyiszor felszólal, és midőn a valóért küzdő tudós napról napra több segédhadat nyer — a tisztes levéltárak csendes rejtekeiből, megvannak számolva a kényelmes gondolkozás és az ismeret öltönyében járó vélekedés napjai, hogy helyet adjanak a nyomozásnak és azon vágnak, hogy a ki tudásának alapjait a kétely által megingatva érzi, a régi századoktól kérjen tanácsot. És ez a gyakoriabb érintkezés a multtal nem fog jövőnknek ártalmára válni.

Ma a hagyományos felfogás már túlhaladott állapot, és a vármegyék kivételes ellenállhatási képességében, a különféle korszakok alakításai között senki sem hisz. A kérdés csak az, hogy miután azon földrajzi állapotok, melyeket nemzedékünk

készen talált, a régi kornak alig-alig egy vonását tükrözik vissza, milyenek voltak azon állapotok, melyek a mai földrajzi viszonyokat előkészítették.

Hazánk viszontagságos századaiban sok község, falu, város elenyészett, mely a nemzet társadalmában a maga helyét elfoglalta. Erről már szélesebb körben volt elterjedve a tudomás, mert az alföldi térségeken utazván, lehetetlen azok állapotjában fel nem ismerni a mult századok vaslépéseit. Kell, hogy eszünkbe jussanak itt a török dúlások, és az azokat ellensúlyozni akaró, de voltaképp tetőző német pusztítások; kell, hogy itt emlékezzünk a nemzet legépebb fiainak csordaszerű elhurezolására, és irtására, és az öldöklő háborúk végtelen láncolatára, nem hagyván emlékül egyebet, mint a népes városok helyein puszták neveit, vagy egy templom alig kivehető alapfalát, melyhez századok mulva eljő a régész, hogy a tudományos kritika egész készültségével fejtse meg és derítse fel, hogy mily község, mily nép dicsérte itt egykor az egek urát, hol most méla csend között a pusztai avarság siet eltemetni a hajdankori munkásság, és a társadalmi élet minden nyomát.

A falvak és helységek eltűnését a közember is észreveszi, míg a nagyobb geographiai individualitások, mint a vármegyék megszűnését, nem látja, nem érzi. Természetes, mert az előbbire még némi látható tárgyak, vagy legalább a röghöz kötött monda emlékeztetik, holott a vármegye a fogalom körébe tartozik. Ha a vármegye is az enyészet örvényébe sülyed, neve hamarabb vész el, mint a közönséges falué, az új geographiai felosztás kiegyengeti a réginek nyomait, és a változott viszonyok problémákat hagynak hátra, melyek megfejtését a műveltség haladásával el nem odázhatjuk.

Iróink legnagyobb része, kivált a régiek Szent-Istvánnak tulajdonítják az országnak vármegyékre való felosztását. Nem lehet kétségbe vonni, hogy a nagy organisator, ki tíz püspökséget alapított, és azok határait kijelölte, a politikai közigazgatás érdekeinek is megfelelt, és az országot több polgári kerületre felosztá, a mint erről biztos adatok tanúskodnak. De hogy mindezen kerületek vármegyék lettek volna, ez nem egyéb, mint későbbi századok állapotjainak alkalmazása a

királyság első tizedeinek korára. Szent-István alatt, — de még később is, Magyarországnak némely vidékein hiányoztak azon előfeltételek, a vármegyei intézmény megalapítására. Keleten és éjszakon nagy erdőségek boríták a tartományt, melyek jó sokáig csak királyi praediumúl, vadász-kerületekül szolgáltak, és csak lassan hódítottak meg a culturának.

Gyér adataink e korból csak azon következtetést engedik, hogy Szent-István az ország több helyén a vármegyék első alapjait is megveté, a nélkül, hogy kimerítőleg tudnók, hány és mely vármegye volt az, mely neki köszöni eredetét. Első királyunk, ki az általa alakított püspökségek terjedelmét meghatározta, kétségkívül az akkori vármegyék határait is kijelölte.¹⁾

Szent-Istvántól kezdve majdnem a jelenkorig mindig voltak a fejlődésnek különféle stadiumai. Ugy, miként a gyümölcsfán, teljesen érett gyümölcs mellett a virágot alig hulatott csirák vannak és félig érett bingyók, melyekből szintén gyümölcs lesz, ha az idő kedvez, — így a politikai kerületeknél is láthatunk az első vármegyék mellett míveletlen földeket, melyeknek még határai is elmosódnak, és csak később vergődnek fel autonóm életet nyerő lakosok politikai kerületévé. De látunk fél önállósággal bíró kerületeket is, melyek, kellő erő hiányában, valamely szomszéd megyére támaszkodnak, míg egyik vagy másik — de nem mindnyája közülök — szintén a vármegyék sorában foglalhat helyet.

Azonban feladatom nem a vármegyék eredetét kutatnom, hanem inkább az, hogy a közigazgatásban szerepelt és működött megyék számát, a mint ez az ország fejlettebb állapotában mutatkozik, kiderítsem, valamint az idők folyamában eltűnt vármegyéket ismertessem.

A régi vármegyék számának megállapítását nagyon mehezítette azon körülmény, hogy az okleveleinkben előforduló comitatus szó rendesen vármegye értelemben vétetett. De a miként a comes szónak, ugy a comitatusnak sokféle értelme

¹⁾ Verbőczy benne a falvak és birtokok körülhatárolásának behozóját is látja. Hármaskönyv I. Rész, 84. cím. Különben Sz. István a várpánságok megalapítója is. Lásd Vár. Reg. J. 304 stb.

van. Messzire vezetne, ha ezt e helyen bizonyítékokkal akarnám igazolni; csak annyit említek, hogy a comes palatinus (nádor)-tól kezdve a falusi biróig igen számos volt az a hivatal, mely a comes címével élt. Comes volt idővel a megyei főispán czime, de hosszú időn át az alispán, sőt szolgabírák is viselték, úgy, hogy e körülmény is elég zavart okozott. Forrásaink comesei közt van comes alpium transilvanarum, comes fluvii Wág, comes venatorum stb. Van comitatus maris, comitatus tavernicorum, stb. Comes Capellae, comes praeconum stb. Nagy Lajos alatt, Szepesi Jakab országbíró egyúttal comes universarum civitatum domini L. Regis. Ezek közül nem mindegyike volt, és nem is lehetett törvényhatósági főnök. De területre alkalmazva is a comitatus szó igen sokértelmű. Leggyakrabban a várispánságot nevezték comitatusnak, és így szaporodtak nem jól tájékozott ismereteinkben vármegyéink Galgóc, Semp, Locsmánd, Bana stb. megyékkel, melyek pedig csak várispánságok voltak.

Horváth István, ki a történettudomány annyi tárgyára terjeszté ki figyelmét, azon eszmével is foglalkozott, hogy Magyarország vármegyéinek számáról, és azok geographiai alkatrészeiről értekezzen. Kézirati hagyománya bizonyítja, hogy e föladat megoldására vállalkozván, a valóság ösvényétől nagyon eltévedt volna, mert ő is vármegyének tekintett minden oly területet, melyről valamely oklevél mint comitatusról szólt, és így nála Babocsa, Busán, Gecske, Segesd, Galgóc, Semp, stb. mint vármegyék fordulnak elő. Különböztetési jegyzetei e tárgyról nem sokkal többek az üres lapoknál.¹⁾

A régi Horvátország területén az egykori zsupánságok, a magyar királyok egész korszaka alatt comitatusoknak neveztettek a diplomatika nyelvén; de e zsupánságok belső szervezete egészen különbözött a magyar vármegyék szervezetétől; azok a hűbértség jellegével bírtak. E horvát megyék nem tartottak nemesi gyűléseket, nem bírtak politikai jogkörrel, az országgyűlésre követeket nem küldtek. Nagy dinasták földbirtokát

¹⁾ Stephani Horváth: Comitatus Regni Hungariae, a M. Nemzeti Múzeumban. Quarto latino, 1322. sz.

képezték, melyet a királytól adományúl kaptak, hűbéri szellemű feltételek mellett.

Valóságos vármegyei szerkezet csak Magyarországon létezett (Erdélyt is értve) és a régi Slavóniában (mely ma helytelenül Horvátországnak neveztetik), úgy, hogy bizvást mondhatni: a hol a Száván és Dráván túl vármegyei szerkezet van, az — a mennyiben nem magyar föld volna, mint Szerém, Valkó stb. — nem horvát terület, hanem Slavonia, mely tehát alkotmányára nézve hozzánk közelebb állt.

Magyarországon a vármegyék, területi egész összességökben nem képezték a királyi adomány tárgyát, és e szabály alól Ungmegye sem képezett kivételt, mely már 1214-ben mint vármegye szerepel. IV. László király, és újra 1290. évben III. Endre király Ungot (possessionem seu Comitatum Ung) az Abauj nemzetségu Omodé nádornak minden hasznával és tartozékaival adományozza.¹⁾ A nevezett királyok itt nem az ungi várispánságot adományozták Omodénak, a mint tehették volna, miként más várispánságok is adományoztattak, — de az ungi vármegyét sem. Az első nem, mert az ungi várispánság még a XIV. század elején is még létezett; az utóbbit nem, mert ez esetben Omodénak kellett volna lenni ungi főispánnak, az adomány ideje óta. Már pedig 1273-ik évben András, 1284. évben Ábrahám, 1290-ben pedig Panky János volt ungi főispán. Az adomány tehát csak bizonyos jövedelmekre vonatkozhatott, a melyekre különben is a királyi levél utal. Ilyen értelmű van annak is, hogy II. András király Jolán királynénak a (slavoniai?) bánság, valamint Varasd, Somogy, Zala és Szerém vármegyék birtokát átengedi, a melyben őt III. Honorius pápa 1222-ben megerősíti.²⁾ Más szempont alá esik, hogy Zsigmond király egész Liptó vármegyét Garai nádornak adományozta. Itt valóságos birtoklás volt értve; de a király nem sokára Liptót visszavette Garaitól, és neki e helyett más jószágokat adott cserébe.

Zsupánságokból a következő comitatusok alakultak:

¹⁾ Wenzel, Árpádkori új Okmánytár. XII. 497. 1.

²⁾ Theiner : Monumenta Hung. I. 35. lap.

Gecske, Busan, Corbavia, Lika, Modrus, Cetina. ¹⁾ Némely más ily kerületek ma Dalmatiába esnek.

A királynéi birtokok, hol ezek tömören összefüggtek, comitatus néven fordúlnak elő, olykor valóságos megyei tiszti karral, a milyen Visoly, ²⁾ Segusd, Csepel és Pilis, mely utóbbi később csakugyan a vármegyék sorába lépett.

A királyi erdőségek vidékei — kezdetben forestae regum, vagy kir. praedium — szintén comitatus nevet kezdtek felvenni, mielőtt a miveltség előhaladása ott a vármegyei szervezet életbeléptetését megengedte. Ilyen Bereg, Ugocsa, Máramaros. De a bakonyi erdőispánságból, (Comitatus Bokonien-sis) soha sem lett vármegye. ³⁾

Jelentékeny számot tesznek azon Comitatusok, melyek alatt főpapok uradalmait kell érteni. A kevesbbé ismertek közül való az esztergomi érsek Szent-György megyéje, ⁴⁾ e mellett a kalocsai érsek birtokai, majd comitatus Colocensis, majd hontokai székek néven jelöltnak. ⁵⁾ Voltak a kalocsai érseknek a XIII. században Kis-Hont megyében birtokai, nevezetesen Rima-Szombat, hol aranybányák műveltettek, Bánya, két Pokorág, és Mayna (tán a mai Majom helység); István kalocsai érsek 1268. évben bizonyos kiváltságokat engedélyez Rima-Szombatnak, különben fizetéseiket oly módon szabályozza, miként ezek az érsek jobbágysai által Rima megyében teljesítendőek (populi nostri in comitatu de Ryma existentes); ezen kiváltságokat János érsek 1278. évben megerősítette; de László érsek azt találta, hogy e jószágok az ő székhelyétől, Kalocsától nagyon távol fekszenek, és azokat 1334-ik évben cserébe adta Tamás erdélyi vajdának több más, Bács és Szerém megyében fekvő falvakért.

¹⁾ IV. Béla király 1244-ben totam terram Iupanatus de Zetina a spalatói egyháznak adományozta. (Fejér, IV. I. k. 325. l.)

²⁾ Erről lásd az Ujvár cikket.

³⁾ A bakonyi erdőispánságról értekeztem a »Századok« 1876. évi folyamában 296—305. lap. Botka véleményét lásd »Századok« 1872. év, 31. lap.

⁴⁾ Lásd erről a Csepel cikket.

⁵⁾ Lásd erről a Solt cikket.

Többször viselik a comitatus nevet a zágrábi püspökség jószágai és ezeknek valóban igen változatos történetök van; a várispánság, a lovagrend, az egyházi kötelék és az újabbkori határvidéki szervezet hagyott nyomokat rajta. Berzencze, Garich, Csázma, Ivanich, Dombro mind megaunyi püspöki jószágok voltak, melyek nagyobb kiterjedésöknél fogva comitatusnak, sőt mint Ivanich provinciának nevezettek.

A zágrábi püspökség kisebb jószágkerületei is fölvették a comitatus elnevezést, és László zágrábi püspök 1335-ben a jószágai után járó jövedelmeit ekként emlegethette: *Decimae provenientes cultellorum Zagrabiensis de Guerche, de Bexin, ¹⁾ de Zagoria, item redditus et proventus comitatum nostrorum de Ziteck et de Toplicza. ²⁾*

Bizonyos kiváltságokkal bíró kerületek majd districtus, majd comitatus nevet kapnak. Hátszeg vidéke egy ideig saját comes alatt állt; ilyen volt 1276. évben Péter kir. főlovászmester, ki IV. László király levelének záradékában nevezetetik. ³⁾ A hátszegi comitatus a XIV. század közepéig állt fenn. 1360. évben Bencsencsi János hátszegi várnagy azt írja, hogy Pala, (mely ma e néven ismeretlen) a hátszegi megyében és kerületben (in comitatu et districtu Hatzak) fekszik. ⁴⁾ A szörényi bánságban keletkezett oláh kerületek rendesen ugyan districtusoknak nevezettek, de azok közülök, melyeknek közléte némileg jobb fejlődésnek indult, még királyi oklevelekben is comitatus néven fordulnak elő, a nélkül, hogy a címzésben állandóság lett volna. Zsigmond király már 1390. évben Sebes, Lugos és Miháld comitatusról beszél ⁵⁾, egyik ilyen kerület, a komiáthi, egy-két alkalommal provinciának nevezetetik, holott a Szörénységben vezérszerepet épen nem játszott: de igenis jutott a sebesi kerületeknek ily kiváló szerep, a mi-

¹⁾ Bexin és Guersch azaz Bekchyn és Goricza — főesperesség volt.

²⁾ Tkalcics: Monumenta hist. Episcopatus Zagrabiensis II. köt. 31. lap.

³⁾ Fejér, V. 2. köt. 340. lap. Wenzel XII. 174. lap. — Innen Firnhaber.

⁴⁾ Egészen analog eset, hogy 1584. évben Dragna György comes comitatus et districtus de Karansebes.

⁵⁾ Pesty Frigyes: A szörényi bánság története III. 11. l.

ért is a XVI. század óta rendszeren Karánsebes vármegyének neveztetett, a nélkül, hogy valóban vármegye lett volna, hisz a karánsebesi kerület maga is csak részét képezte az akkori Szörény vármegyének. ¹⁾

Heltai Gáspár egy kalotai vármegyét emleget Erdélyben, mi által egyebet nem érthetett, mint a nála külön említett Kolos vármegyének kalotaszegi járását. Egy 1443-ik évi oklevél szerint Szentkirály, Hymteleke és Monyorókerék Kalotaszegh comitatusban fekszenek, ezek közül Monyorókerék eltűnt, Szentkirály pedig, és a ma mint pusztá azzal egyesült Hintelke, Kolosmegyében található. Kalotaszeg Bihar megyének egyik főesperessége volt, ²⁾ melynek területéhez, biharmegyei részeken kívül Kolos megyének kalotaszegi járása is tartozott; a comitatus elnevezés tehát némileg a terület nagyságából magyarázható. A XVIII. század elején Kalotaszeg már Kolos megyének csak egyik részét képezte, mely Bihar megyével közösségben nem állott.

Vas megyében a királyi udvarnokok sági kerülete comitatus de *Ság*, és a hasonló viszonyu hatvani és világosvári biratokok területei comitatus de *Hatvan*, comitatus de *Világosvár* névvel büszkélkednek. ³⁾

Az a Demetrius, ki 1272. évben szathmári, krasznai és telegdi comesnek neveztetik, ⁴⁾ könnyen azon tévedésre szolgálhatna okúl, hogy valahol *Telegd* vármegye is létezett, miként létezett Szatmár és Kraszna. Telegd azonban nem más, mint a mai Székely-Udvarhely, a telegdi főesperesség pedig kiterjedt Maros, Csik, Gyergyó, Kászon és Udvarhelyszékre, és egy 1280. évi oklevélben dioecesis Telegdnek is neveztetett, a melynek comese ugyanakkor István Adorján. Alig tévedünk, ha felteszszük, hogy e comes hatásköre nem csak szorosan Udvar-

¹⁾ E kissé sajátos viszonyról lásd a »Szörényi bánság« I. kötet, 381—405. lapjait.

²⁾ Századok 1873. évf. 163. lap.

³⁾ Nobilis de comitatu Hotvon említettik egy 1310. évi oklevélben, és újra 1313. évben. L. Zichy-Codex I. kötet, 141 lap. A világosvári comitatusról lásd Hazai Okmánytár III. 110. l. és Századok 1869. év 603. lap. — Lásd Pilis czikket.

⁴⁾ Wenzel VIII. 395. lap.

helyszékekre, hanem azon többi székekre is kiterjedt, a melyek a telegdi dioecesiset képezték, és így legalább bizonyos ideig egy vármegyével fölértő politikai törvényhatóság rangjára emelkedett.¹⁾

Az értelmezés lépcsőjén mindig lejjebb jöven, végre azt tapasztaljuk, hogy a comitatus név alatt olykor csak magán birtokok csoportját kell érteni, melyek terjedelmökre nézve sokszor nem is voltak jelentékenyek. IV. László király 1281. évi levele szerint Albert nevű föld Hidegséd comitatusban, Németország határán feküdt. Azonban ez a Hidegséd comitatus maga Sopron vármegyébe volt átkeblezve, és a mai Hidegség és Homok (oklevelesen Honky) Fertő melletti helységekből állott, melyek egykor a Csákyak birtokát képezték.²⁾ A brebiri comitatus annyi, mint a Brebiri grófnak 1251. évben újra adományozott jószágok területe.³⁾ Hasonlóképp magyarázandó a Krapina folyó közelében létezett comitatus Hrozna,⁴⁾ továbbá Dreznico, melyet a Frangepánok kaptak,⁵⁾ Kordua, mely bizonyos Huduná-nak adományoztatott,⁶⁾ Terebes⁷⁾ stb. E lajstromot még folytatni lehetne, kivált horvát és dalmát területeiről hozott példákkal.

Vármegyéink száma, nem ugyan a valóságban, de az irodalomban az oklevelek szövegének teljes félreértéséből is szaporodott. Az oklevéltárainkban és némely történetírónál említett comitatus Braina, Berra, Trascu, Kanisa nem egyéb, mint Baranya, Keve és Krassó vármegye.⁸⁾ Heltait a nevek nem értése, ismeretlen vármegyék alkotására vitte.

¹⁾ Orbán Balázs: A Székelyföld leírása. I. 41. 42. lap. Wenzel IV. 230. lap. Szabó Károly: Székely Oklevéltár. I. 20. 33. l. A telegdi főesperesség szentül is fennmarad. Fejér VIII. 3. k. 473. l. Székely oklevéltár I. 146. l.

²⁾ Fejér V. 3. k. 98 és VII. 2 k. 89. lap. Wenzel IX. k. 297. 312. 314. lap.

³⁾ Wenzel VII. k. 319. l.

⁴⁾ Tkalsics I. 120, Wenzel XI. 451. l.

⁵⁾ Fejér, VIII. 2. kötet. 467. l.

⁶⁾ Tkalsics, I. 90—91. l.

⁷⁾ A boszniai káptalan 1396. évi levele szerint Castrum Lipócz in Comitatus Saros és Terebes fekszik.

⁸⁾ Kedélyes természetű az a »Pánczélvármegye«, melyről Tóth Lőrincz szólt, a Fogarasi János fölött tartott emlékbeszédében. A sárospa

Alig érdemel magyarázatot, hogy ha 1279. évben Provincia Varadiensis ¹⁾ 1458. évben pedig Niczky Benedek mint comes comitatus Waradiensis említettik, ²⁾ ez mind csak Bihar vármegyére vonatkozik, valamint Becse vármegye sem jelent mást, mint Torontál vármegyét.

Nem csak a székelyek és szászok vidéke volt területileg székekre felosztva, hanem némely helyen a szorosabb Magyarország is. E magyarországi székek természete egészen más, és mint Solt és Horom példája mutatja, csak lazán függtek össze valamely szomszéd vármegyével, úgy, hogy utóbb magok is vármegyékké fejlődtek. ³⁾ Sopron vármegyét némileg két részből állónak kellett tekinteni, mert a rábaközi kerületnek (comitatus Soproniensis sedis Rábaköz) külön alispánja és szolgabirája volt; ez az eset volt Veszprém vármegye vásárhelyi székénis. ⁴⁾ A szintén veszprémmegyei Vecseszék, és a zalamegyei Szántószék még 1848. évig fennállott, de ezen székek alispánja a vármegye alispánjától függött, és a nemesség ügyeiben különben mint területi hatóság intézkedett. A zalamegyei Kapornaki és Tapolca-szék már ismét közelebb állott a rábaközihez, mely utóbbi nem ritkán comitatusnak neveztetik. ⁵⁾ Törvényeink Zala megyében az egerszegi széket is emlegetik, mely egy nagy és kis járásra fel volt osztva, azok egyike pölöskei járás-

taki ifjúság gyakorlási czélból alakult egylete viselte e nevet, és pedig a sárospataki Pánczél nevű hegy után. Ezüst pecsét nyomója volt ily felirattal: »Pánczél vármegye.« Az érdemes régiséggyűjtő Jankovich Miklós e pecsétet drága pénzen vette meg valami kóbor diáktól, és azzal örvendve futott Horváth Istvánhoz. »Nézd csak, mily ritka és becses felfedezés; eddig nem is tudtuk, hogy Pánczél nevű vármegye is volt.« Csak később világosította fel nagy nevetve Szemere Pál. (Értekezések a társadalmi tud. kör. V. k. 15—16. l.)

¹⁾ Wenzel, XII. 252. l.

²⁾ Hazai Okmt. IV. 393. l., hol Nagy Imre Benedeket váradi grófnak nevezi. Róbert Károlynak egy levele 1322. évben kelt in Bihar Varadino. (Fejér VIII. 2 k. 385. l.)

³⁾ Fejér, X. 7 k. 351. lap, hol külön solti alispán és szolgabíróról van szó.

⁴⁾ Fejér, X. 6. k. 602. lap.

⁵⁾ Hazai Okm. I. 272. és 313. l.

nak is neveztetett.¹⁾ Barsban a verebélyi szék a primatialis praedialisták kerülete volt. A hontokai székről már más helyen értekeztem.²⁾ Legyen azonban még megjegyezve, hogy a magyarországi szlávok a vármegyét saját nyelvökön ma is Stolicza-nak, azaz széeknek nevezik.

A comitatus Temesköz, többnyire a sebesi kerületet jelentí. A bosniai Sz. Irenaei káptalan 1392. évben Clenya nevű falut említ, mely Körösköz comitatusban fekszik és újra ilyen comitatus-t nevez meg Zsigmond király, midőn 1398. évben Maróthy János székely ispánnak Szeghalom, Iráz, Csökmő és Bukin falvakat adományozza. Mindezek a Sebes-Körös jobb partján feküdtek, és Bukinon kívül ma is ott fekszenek. Szeghalom ma Békés, a többi Bihar területéhez tartozik. Nem eléggé világos, vajjon a Körösköz azért nyerte-e a comitatus nevet, mert a Maróthyak jelentékeny birtokát képezte, vagy csak táj-név akar-e lenni, mint a Nyírség, mely hasonlóképpen comitatus-nak neveztetett. Az utóbbi felfogás mellett szól az a körülmény, hogy 1320. évben Vozfalva másképpen Keykus Bihar megyében, a Körösközben fekvőnek mondatik.

Kimutatván így, mily sokféle fogalom rejlik a comitatus elnevezésben, már most azt a kérdést vethetem fel: hány vármegyére³⁾ volt Magyarország felosztva, s melyek voltak ezek névszerint, mert csak így deríthető fel az a kérdés: mely vármegyék tűntek el, mert voltaképpen ezen kérdés megoldását tettem föladatommá.

A legrégibb író, ki e tárgyról szól, az 1158. évben meghalt Otto freisingeni püspök, ki az ő, I. Frigyes császár tetteiről írt munkájában azt állítja, hogy Magyarország 70, vagy talán több vármegyére volt felosztva.⁴⁾ Nyomban követke-

¹⁾ Lásd az 1608. évi 15-ik, az 1613. évi 8-ik, az 1618. évi 49-ik, az 1630. évi 3-ik törvényczikkeket; a két utóbbiban: processus Pölöske, *Sedis Egerszegh*, comitatus Zaladiensis.

²⁾ Lásd a Solt cikket.

³⁾ Legrégibb okleveleinkben parochia vagy provincia. Hogy a politikai kerületet nálunk nemcsak comitatusnak, hanem parochiának is nevezték, erre van analogia Dániában és Svédországban, hol a politikai kerület neve szintén Pfarre.

⁴⁾ De gestis Friderici I. Imperatoris, libro I. cap. XXXI. Muratorinál in SS. rerum Italicarum, Majlandban 1725. ívrét VI. k. coll. 666.

zik a párisi királyi könyvtárban feltalált kir. codex, a melyszerint Magyarországbán a XII. században, nevezetesen 1184. évben, 72 ispán (Comes) szolgálta a királyt. Az illető jegyzet nem a megyéket számlálja elő, hanem csak a püspökségeket, melyek III. Béla korában léteztek. A király jövedelmeiről azt közli, hogy a 72 várispántól évi jövedelmeinek egy harmadából 25 ezer márkát vesz be. Továbbá: a 72 főispán (comes) mindenike köteles a királyt évenként egyszer megvendégelni, és mielőtt az asztaltól felkelne, neki száz márká ajándékot adni, némely főispán azonban két százat is ad. ¹⁾ Ime tehát a 72 vármegye ugyanazon forrásban kétszer fordul elő.

Ezt az adatot, a vármegyék számáról, Rogerius váradi kanonok is támogatja, a tatárjárás után írt Carmen misera-bile egyik fejezetében, mely szerint közismeretű dolognak tartja, hogy Magyarországnak 72 vármegyéje van. ²⁾

Kiindulási pontul tehát az 1184. és 1241. év közti korszakat lehet venni, a melyben hiteles bizonyítékok szerint Magyarország 72 vármegyére volt felosztva.

De ezzel még csak keveset nyertünk a nehézségek megoldására, mert itt újra az a kérdés merül fel, vajjon freisingeni Otto, a párisi Codex, és Rogerius ugyanazt értették-e a comitatus szó alatt.

Nem lehet tagadni, hogy Rogerius a comitatus szó alatt csak azon katonai telepeket érthette, melyek hadi kötelezett-

hol ez áll: Hinc est, ut cum praedictum Regnum per LXX vel amplius divisum sit comitatus, de omni justitia ad fiscum regium duae lucrí partes cedant, tertia tantum Comiti remaneat, nullusque in tam spatioso ambitu, Rege excepto, monetam vel telonium habere audeat.

¹⁾ Fejér, Cod. Dipl. II. k. 218. l. Hihetőleg erre alapítja Wenzel Gusztáv azon állítását, hogy már Szent István az országot 72 vármegyére osztotta fel. (Új Magyar Múz. 1857. II. k. 399. l.) A párisi codex czíme: Regni Vngarie fines et dominatus amplitudo. Pauler Gyula a magyarok megtelepedéséről írt cikkében azt mondja: soha később Magyarországon annyi vármegye nem volt s nem is sikerült még senkinek — tudtommal legalább — e vármegyéknek teljes, megállható jegyzékét összeállítani. (Századok 1877. év, 487. lap).

²⁾ Est omnibus non ignotum quod septuaginta duo habet Hungaria comitatus, mondja Rogerius, Endlichernél 262. l. és Schwandtner, ívrét kiadás, 297. l.

ségök szerint egy bizonyos várhoz tartozván, oly hadi kerületeket képeztek, melyeket az újabbkori történetnyomozás várispánság névvel különböztet meg, a közigazgatási és politikai vármegyétől.

Rogierius azt írja, hogy a királyok a comitatusoktól nyerték örömuiket, gazdagságaikat és tekintélyöket, hatalmukat és erejököt. Azonban IV. Béla király pazarló elődjai a comitatusok jogait megcsorbiták, és az azokhoz tartozó helységeket és pusztákat érdemes és nem érdemes férfiaknak adományozták örök időre. Ez által némelyek, kivált azok, kik udvari tisztséget is viseltek, mint a tárnokmester, a főlovászmester, a főpohárnok, és az asztalnok-mester annyira megvagyonosodtak (in tantum incrassati erant) hogy a királyokat is lenézték. IV. Béla a korona fényét vissza akarván állítani, és a hon védelmi erejét is növelni, azt határozta el, hogy a comitatusoktól elvett földek azoknak visszaadassanak, akár az ő hiveinek kezében legyenek azok, akár másokéban. ¹⁾

Rogierius itt világosan a király azon szándékáról beszél, melyet később, nevezetesen 1248. és 1256. évben királyi biztosok kiküldésével fogatosított. ²⁾ Midőn Rogierius az idézett helyet írta, a királynak a várföldek visszaszerzésére irányzott terve még nem volt valósítva, és azt ő csak egyik okául azon gyűlölségnek hozza fel, melylyel a nemzet iránta viseltetett és mely a nagy tatárpusztítást oly irtóztatón előkészíté. Elbeszélése folyamában fölhozza, hogy mikor a tatárok közeledéséről már nem lehetett kételkedni, a király a nemeseket (nobiles qui ser-vientes regis dicuntur) és a fönn említett várakhoz tartozó várjobbágyokat és várnépeket (castrenses et pertinentes *ad castra superius nominata*) felszólítja a hadkészültségre. ³⁾ Ez által még világosabban fejezi ki azt, hogy az általa említett 72 comitatus ugyanannyi várispánság. És itt figyelmen kívül ne maradjon, hogy Rogierius e helyen nem azt mondja, hogy Magyarország

¹⁾ Rogierius, Carmen miserabile X. fejezet.

²⁾ Lásd Fejér VII. 4. k. 118. l. VII. 5. k. 275. lap, és sok más helyen.

³⁾ Rogierius, Carmen miserabile XIV. fejezet. Ő reá hivatkozik Kollár Ádám Ferencz, (Amenitates II. 155. l.), midőn azt írja, hogy Magyarország 72 vármegyére volt *felosztva*.

72 vármegyére (comitatusra) volt *felosztva*, hanem csak azt, hogy annyi örvárral bír.

Az idézett párisi codex szintén nem 72 comitátusról, hanem ugyanannyi comesről szól, a kik a király jövedelmeinek egy részét fedezték.

Felosztásról épen csak Otto freisingeni püspök szól, de épen nála a vármegyék száma, mint fönnt láttuk, ingadozik.

Ezek után nem habozom kimondani, hogy az általunk érintett, mintegy hatvan évet magában foglaló korszakban Magyarország 72 várispánsága volt, de azért még mindig nem ismerjük Magyarország politikai felosztását, a vármegyék nevét és számát, mert az idézett adatok nem az utóbbi kérdésekre vonatkoznak.

Vannak jeles iróink, kik felismervén a várispánság és vármegye közti különbséget, azt állítják, hogy Magyarország az általam figyelembe vett korban várispánságokra volt felosztva. ¹⁾

Ezek ellen a következő érveket hozom fel:

1. A várispánság a kisebb terület volt, mely a nagyobbik, a vármegyének határai között feküdt. Botka Tivadar erre mint legfényesebb és legdöntőbb bizonyítványt, II. Andrásnak egy 1226 évi, tehát jóval a tatárjárás előtt kelt adomány-levelet hozza fel, mely szerint a banai várispánság Fehér vármegyében fekszik. (Yner, in parochia Albensi, ad comitatum de Bana pertinens.) ²⁾

Azonban az idézett okleveles tétel nem azt bizonyítja, a mit Botka bizonyítani akar, hanem egyszerűen azt, hogy Yner falu a banai várispánsághoz tartozik, de különben Fehér megyében fekszik. Ilyen bizonyítványúl azonban, hogy i. valamely vár tartozandósága más területen fekszik, száz egyszáz más oklevelünk is szolgál. A várispánságok egész története a mellett szól, hogy ezek mint kisebb testület, valamely nagyobbikban (a vármegyében) voltak behatárolva. Valamely helységről vagy földről felette ritkán mondatott, hogy eme vagy ama

¹⁾ Hajnik Imre: Magyar alkotmány- és jogtörténelem, I. 134. lap.

²⁾ Századok, 1871. évf. 305. l. Győri tört. és régészeti füzetek, III. 297. l. Botka a »pertinens« szót »pertinentem«-re igazítja.

várispánságban fekszik, hanem mindig csak szolgálati viszonya az őrvárhoz volt kifejezve azon szavakkal, hogy oda tartozik.

2. A várispánságokhoz nemcsak az illető őrvár körüli földek tartoztak, hanem sokszor olyanok is, melyek a szomszéd, néha igen távoli vármegyékben feküdtek. Így Veszprém várához tartozó földek Zala megyében, mosonyi várföldek Győr megyében, bolondóczyi várföldek Bihar megyében, fehérváriak Nyitra megyében, banai várföldek Fehér és Nyitra megyékben, gömöriek Nógrád megyében feküdtek. Majdnem valamennyi várispánság alkatrészei így szét voltak szórva, és így tömör egészet nem képezvén, politikai felosztásra nem szolgálhattak.

3. Ha a várispánságok összes földeit összefoglalnók, sőt e földek százszoros számát elfogadnók, e terület még mindig csak kis részét tenné az országnak. Ezért az országot szükségkép nagyobb területekre felosztva kell gondolnunk.

4. Az ismert várispánságok közül kevesen válnak ki területi hatalmukkal, és a legkisebb vármegye határával sem érnek föl. Ez így lévén, vajjon az ország beosztásának mily alapjául szolgálhattak Bolondóczy, Koaszt, Cornust, Stomfa, Szoboszló, Urhida és más ily jelentéktelen várispánságok?

5. A várispánságok hazánk egyes részein nem egyforma mennyiséggel fordulnak elő, hanem némely vidéken sűrűen egymás közelében, másutt mint a Tiszán túl, és kivált Erdélyben igen gyéren. E körülmény igen megnehezíti annak elgondolását, mily módon lehetett hazánk keleti része felosztva, ha várispánságokra való felosztáshoz ragaszkodunk.

6. A várföldek mindig élesen vannak megkülönböztetve a vármegye nemesi földétől, valamint a várispán hatásköre csak is a várispánsági kötelekben levő népekre szorítkozott. Ez mutatja, hogy a várispánságok mellett vármegyék is léteztek. A Váraui Regestrum mindig meg is különbözteti a vármegyét (parochia, provincia) a várispánságoktól.

A vármegyék főispánjai magok voltak az illető őrvárak ispánjai (comites castri) is, a hol pedig valamely vármegyében több várispánság volt, ott a várispánok a főispánok alá voltak rendelve. Ezt bizonyítja a következő tény: Midőn IV. Béla király 1261. év körül Trusleph volt Semptey comes testvérének, Lipoldnak a semptei ispánságot adományozza, őt a pozso-

nyi és nyitrai főispán hatósága alól kiveszi,¹⁾ a mire nem lett volna szükség, ha különben a semptei várispánok alá nem lettek volna rendelve a megyei főispánnak, és ha Sempte csak olyan comitatus lett volna, mint Pozsony vagy Nyitra.

És itt figyelmen kívül nem lehet hagyni azt sem, hogy okleveleink csak olyan várispánok neveit jegyezték föl, melyeknek őrvárai nagyobb vármegye keblében feküdtek. Ilyenek Sempte, Stomfa Pozsony megyében, Galgócz, Bolondócz Nyitra megyében, Bana Fehér megyében.²⁾

Ha tehát tudni akarjuk, hány vármegyére volt Magyarország az 1184 — 1241. közti időszakban felosztva, nem lehet sem a párisi codex, sem Rogerius adataira támaszkodni, a melyek egészen más comitatusokról szólnak, hanem más adatokból, különösen okleveleink forrásából kell meríteni.

Az említett korszak *után* oly megyék alakultak, melyek eddig soha sem voltak várispánságok; például Maramaros, Torontál, de Kemej még e korszak előtt és alatt már volt vármegye, a nélkül, hogy hasonló nevű várispánság lett volna, a miből kitűnik, hogy a vármegyéket nem lehet a 72 számmal szükségszerű összeköttetésbe hozni.

Valószínű, hogy már e korszak előtt egynémely vármegye megszűnt, történeti forrásaink azonban a többször említett időben következő vármegyék létezését engedik megállapítani:

Abauj, 1246. (Előbb Ujvár név alatt lappangott.)	Borsod, 1108.
Arad, 1214.	Csanád, 1163. 1199.
Baranya, 1193.	Csongrád, 1238.
Bars, 1075.	Doboka, 1230.
Bács, 1135. 1175.	Dubicza, 1249. (Mint terület 1197.)
Bihar, 1135.	Esztergom, 1156. 1175.
Békés, 1223.	Fehér (Székes) 1214.
Bodrog, 1093. 1135.	Fehér, Erdélyben 1175.
Borsva, 1214. utóbb Bereg.	Gömör, 1209.

¹⁾ Árpádkori Új Okmánytár. III. 1. lap.

²⁾ A semptei várispánság még a főnnebbi időn túl is létezett. A királyi exemptio pedig azért terjeszkedett ki két főispáni hatóságra, mert Sempte a Vág mellett Pozsony és Nyitra megye szélén fekszik.

Győr, 1175.
 Heves, 1219. 1221.
 Hont, 1156.
 Horom (szék.)
 Hunyad, 1276. (Teutsch és
 Firnhaber).
 Komárom, 1214.
 Kemej, 1219.
 Kolos, 1175.
 Kőrös, 1252.
 Krassó, 1205.
 Keve, 1209.
 Küküllő, 1217. 1291.
 Mosony, 1135.
 Nógrád, 1108.
 Nyitra, 1195. 1214.
 Orbász, 1243.
 Pozsony, 1135.
 Pata-Ujvár.
 Posega, 1259.
 Pest, 1270. 1282. 1319.
 Pilis, 1225. 1255.
 Sáros, 1209.
 Somogy, 1061.
 Sopron, 1038. 1135.

Szepes, 1202.
 Szerém, 1255.
 Szörény, bánság 1233.
 Szerencs, 1217.
 Szathmár, 1216.
 Szolnok, 1193.
 Szabolcs, 1214. (?) 1239.
 Temes, 1175.
 Tolna, 1193.
 Trencsin, 1195.
 Ungh, 1214.
 Veszprém, 1170.
 Valkó, 1077—95.
 Vas, 1038.
 Varasd, 1193.
 Verőcze, 1274.
 Zala, 1199.
 Zólyom, 1236.
 Zaránd, provincia. (1261. co-
 mitatus.)
 Zemplén, 1214., sokszor Pa-
 takmegye név alatt.
 Zágráb, 1224.
 Zana, 1246. 1259.
 Zagoria, 1207.

E lajstromban nem foglalnak helyet Árva, Turócz, Liptó, Ugocsa, Marmaros, Torontál, Torda, Somlyó, melyek mind később keletkeztek. Solt megyeisége még e korszakban ki nem mutatható. Torna még 1243. évben is csak királyi praedium, és a XIV. század előtt nem foglal helyet a megyék sorában, de 1364. és 1372. évben Gömör megyével együttesen tart közgyűléseket; Kraszna is 1219. évben még csak várispánság, de már a XIII. század második felében megye lett.¹⁾

¹⁾ IV. Béla király 1260. évi kiváltságlevelével Német-Lipcsét, a liptói főispánok hatósága alól kiveszi — concessimus, quod ab omnium Judicum, baronum et specialiter Comitum de Liptow iudicio et descensu penitus sint exempti. (Fejér, IV. 3. k. 10. l.) Szabó Károly nagyon későre

Szeben és Brassó kerületeit, melyek e korban comitatus Cibiniensis, és comitatus de Brassó neveztettek, és a székely ispánságot, (comitatus Siculorum) noha vármegyei szervezettel nem bírtak, ide kell számítani, mert az ország felosztásának fogalma azt kívánja; hasonlókép a szörényi bánságot, mely akkor az ország közvetlen részét képezte.

A macsói bánság IV. Béla király kormányzásának még csak második felében fűződött jobban Magyarországhoz.

A vármegyék számáról és neveiről az egész XIV. század hallgat, és csak Zsigmond király, midőn 1435 évben a honvédelmi rendszert megállapítá, karolta át az egész tárgyat, és következő vármegyéknek adott ide vonatkozó utasítást. ¹⁾

Verőcze.	Keve.	<i>Ugocsa.</i>
Sümegh.	Zaránd.	<i>Marmaros.</i>
Zala.	Arad.	Beregh.
Baranya.	Csanád.	<i>Kraszna.</i>
Bács.	<i>Torontál.</i> ²⁾	Mindkét Szolnok.
Pozsega.	Krassó.	Sopron.
Valkó.	Csongrád.	Győr.
Bodrog.	Bihar.	Veszprém.
Szerém.	Békés.	Pilis.
Tolna.	Szatmár.	Mosony.
Temes.	Szabolcs.	Nyitra.

teszi Liptó vármegye eredetét, Nagy Lajos korára. (Teleki: Hunyadiak kora VI. 282. l.) Tamás mester, Péter fia 1314-ben liptói főispán és csókakői várnagy. (Kállay ltár.)

Zólyom megyének fejlettebb állapotja kétés színben mutatkozik, midőn III. András király még 1293. évben *Zólyomot*, *Turóczt* és *Liptót* egyaránt *praedia regalia* nevezi. (Fejér, VI. 1. köt. 242. l.)

A *turóczi* vár már 1249. évben fennállott, de csak a tatárjárás után épült, Forgács András mester által. (Fejér, IV. 2 k. 54. 207. lap.) Szabó Károly IV. Béla király egy 1255. évi levelének e szavaiból: *per totum comitatum Thurocz* — következteti, hogy akkor e megye már létezett. (Teleki: Hunyadiak kora. VI. k. 295 l.) Különben a vár eredetéről összevetendő még az 1242. évi levél Fejérnél, IV. 1 köt. 271. lap, és X. 3. k. 267. lap.

¹⁾ Lásd Fejér X. 7. köt. 264—267.

²⁾ A cursiv betűkkel felhozott vármegyék az újabb alkotásuk közül valók.

<i>Turóc.</i>	Fehér.	Abauj.
<i>Liptó.</i>	Esztergom.	<i>Torna.</i>
Szepes.	Komárom.	Nógrád.
Zemplén.	Posony.	Pest.
Borsod.	Trencsén.	Hont.
Gömör.	<i>Árva.</i>	Ung.
Heves.	Zólyom.	Zágráb.
Vas.	Sáros.	Varasd,

és Kőrös. — Összesen 58.

A Fejér György által közlött eme lajstromban Tolna megye kétszer fordul elő, egyszer kétségtelenül Torna értendő. Beregh vármegye is kétszer soroltatik fel, Bars vármegye pedig kifejejtetett. Nincs felemlítve a szörényi bánság, mert Zsigmond király idejében, ez többnyire üresedésben volt, és csak 1430. évben küldte oda a király Redwitz Miklóst, hogy a tartományt újra az országhoz fűzze. Az Erdély védelmére vonatkozó intézkedés az ottani vármegyéket mellőzi, a mi kevesbbé érthető.

A XV. század végén élt Tubero hetvenkét vármegyéről szól, melyeket azonban meg nem nevez, ¹⁾ vajjon volt-e neki még sejtelve a régi várispánságokról? Mátyás király udvari történésze, Bonfin csak 56 vármegyét emleget, de magával ellenmondásba jöven, művének más helyen 75 vármegye létezését állítja. ²⁾

Bonfin a következő vármegyéket sorolja fel: Szerém,

¹⁾ Tubero Lajos: *Commentariorum de temporibus suis Liber IV.* Cap. X. Schwandtner ívrétű kiadásában II. k. 175. l.

²⁾ Bonfin, Decas I. Lib. I. a szövegben 56 vármegyéről szól, a könyv szélén mégis ez van írva a szöveg mellé: »Comitatus Ungariae LVII.« Művének más helyén (t. i. Decas IV. Liber III.) azt írja: »E septuaginta circiter quinque conventibus, quos comitatus (ut supra scripsimus) appellant, tanta conjuratio fuit, stb.« Szabó Károly (Teleki: Hunyadiak kora. VI. köt. 25. lap.) Bonfin ez ellenmondásában sajtóhibát vél lappangani, de alig helyesen, mert nemcsak a Szabó Károly által használt ötödik, azaz Zsámboki-féle kiadásban, hanem a hatodik kiadásban is az idézett szöveg összehangzó. Végre IV. Béla király idejéről szólván, azt írja Bonfin, hogy — *mint mondják* — Magyarország 70 vármegyére volt felosztva. (Decas II. liber 8. vagy az ötödik kiadás 207. lapján.) Tehát háromféle közlés.

Valkó, Posega, Baranya, Sümeg, Tolna, Fehér, Veszprém, Zala, Pilis, Vas, Sopron, Győr, Komárom, Esztergom, Moson, Pest, Hont, Nógrád, Gömör, Torna, Zólyom, Sáros, Szepes, Ungh, Heves, Borsod, Szabolcs, Külső-Szolnok, Bihar, Békés, Arad, Zaránd, Torontál, Csongrád, Csanád, Temes, Bács, Bodrog, Szatmár, Közép-Szolnok, Kraszna, Beregh, Ugocsa, Pozsony, Nyitra, Bars, Trencsin, Liptó, Árva, Turócz, Abaujvár, Zemplén, Marmaros. Közbe mondja, hogy Slayonia és Dalmatia két megyéből áll, a zágrábi és segniai. ¹⁾ Összesen 56 megye.

Erdélyről, Horvátországról tudomást nem vesz Bonfin, de még feltűnőbb, hogy Keve és Krassó vármegyékről, és a szörényi bánságról hallgat, holott ezek az ő korában még nem uraltak idegen fejedelmet.

Ranzanus Péter, Mátyás király egykori követe, lucerai püspök e kérdésben szorosan Bonfin nyomát követi. Ő is ellenmondásba jő, és midőn kijelenti, hogy Magyarország 73 vármegyéből áll, ²⁾ voltakép csak 52-öt sorol elő, még pedig majdnem azon rendben, mint Bonfin. Zágrábról, Modrusról csak mint városokról szól, Segnia azonban nála comitatus. Bács vármegyét kétszer sorolja elő.

A különbséget Bonfin és Ranzan közt az okozza, hogy az utóbbi csak egy Szolnok megyéről beszél; Zágráb, Torna és Kraszna megyék megemlítését elmulasztja.

Midőn az ország rendei 1447. évben Buda várát Hunyadi János kormányzónak ünnepélyesen átadták, ez átadás következő vármegyék követeinek hozzájárulásával jött létre: Szepes, Turócz, Zemplén, Sümeg, Szabolcs, Baranya, Veszprém, Tolna,

¹⁾ *Conventus Seviae et Zagarbiae* írja Bonfin. Hogy Sevia helyett Senia, azaz Segnia olvasandó, mutatja az, hogy alább hasonlóképen Baraniensis helyett Baraviensis van írva. Az összehasonlítás Ranzannál is a Segnia olvasást kívánja.

²⁾ Ranzan: *Epitome rerum hungaricarum*, indice I., hol ezt olvasuk: *Sunt autem comitatus complurimi numero LXXIII.* Schwandtner-nél: *Scriptores*. I. k. 329. l., ívrétű kiadás. A Teleki-féle: Hunyadiak kora VI. köt. 25. lapján az mondatik: »Ranzan végre azt állítja, hogy mintegy 57 vármegye volt hazánkban.« De Ranzan nem azt állítja, mint fenn láttuk. Mosony vármegyét így említi: *Comitatus sancti Georgii, ad quem pertinet oppidum nomine castrum antiquum*, — azaz Óvár. Munkája legelőször 1558. évben jelent meg.

Vas, Békés, Borsod, Fehér, Komárom, Bereg, Verőcze, Győr, Posega, Sümeg (így kétszer), Sáros, Hont, Pilis, Torontál, Heves, Bodrog, Zaránd, Bács, Nógrád, Pest, Abaujvár, Valkó, Ungh, Liptó, Bars, Trencsin, Nyitra, Sopron, Bihar, összesen 35 megye. Posony, Veglia, Modrus stb. főispánjaik által vettek részt. Slavonia ismét számos követtel. A megyék számából itt kimaradt Temes, Krassó, Marmaros, Arad, Csanád, Csongrád és sok más.¹⁾

Mátyás királynak Győr megyéhez intézett, 1466. évben kelt levele maradt fenn, melyben említi, hogy a legközelebb elmúlt országgyűlésen (érti a Tolnában tartott gyűlést), az ország egyháznagyjaival, báróival, és az ország *hatvan vármegyéjének* nemeseivel, intézkedést tett a törökök ellen viselendő háborúra nézve.²⁾

Jakab Elek a párisi államirat és Rogerius feljegyzésének megerősítését találja az 1499. Szent György napján tartott rákosmezei országgyűlés egykorunak látszó hivatalos iratában, melyben a vármegyék egyenkint számba vétetvén, a magyarországi megyéket, melyek közé Közép-Szolnok és Kraszna is be volt foglalva, Kővár vidéke pedig nem említve,³⁾ 62-nek találták, a szlavoniaiakét háromnak: Körös, Zágráb, Varasd, az erdélyiekét hétnek, u. m. Kolos, Doboka, Belső-Szolnok, Torda, Küküllő, Fejér és Hunyad, együtt 72-nek.⁴⁾ E combinatio ama feltevésből indul ki, hogy III. Béla óta a vármegyék száma és neve változatlan maradt; és azzal sem foglalkozik, vajjon a párisi irat és Roger mit értett a 72 comitatus alatt.

Marino Sanuto 1517. évben Magyarországot 74 vármegyére találja felosztva, más helyen azt mondja, hogy Magyarországnak Mátyás király idejében 72 megyéje volt, melyből azonban most (1519. évről szól) csak 55 maradt meg, a többi a törökök foglalván el Horvátországban és Boszniában.⁵⁾ Ez-

¹⁾ Bél: Notitia Hungariae novae III. köt. 207—209. lap és Kovachich: Vestigia Comitiorum 265. lap.

²⁾ Kovachich: Supplementa ad Vestig. comit. II. köt. 177. lap.

³⁾ Nem is lehetett, mert a XVI. századig Belső-Szolnok vármegyéhez tartozott.

⁴⁾ Jakab Elek: Kolosvár története I. 218. lap.

⁵⁾ M. Történelmi tár, XXV. köt. 57. és 152. l.

zel ismét nem egyeznek az *Analecta Saeculi XVI.* melyek Magyarország és a hozzá kapcsolt részek vármegyéinek számát 77-re teszik, de a nélkül, hogy egyenkint felsorolnák; ¹⁾ hacsak a külön lapon mellékelt lajstromot ide tartozónak nem véljük, mely egy csodálatos fej szüleménye lehet. Az ismert megyéken kívül, ilyenek is vannak a 77 között: Aldiód, Eger, Besztercze, Bosnia, Klisza, Kalocsa, Gallipoli, Chalcedon, Hantla, Homonna, Modrus, Nándorfehérvár, Orbász, Pécs (de Baranya már külön volt felsorolva), Segnia, Tinnin, Tirnavia, (Nagy-Szombat), Erdély, Várad, (de Bihar már fel volt sorolva), Vác, Ugod, Ung, (de Hungar már külön említett.) A K. betűs vármegyék, mint Krassó, Kraszna, Küküllő, továbbá Bodrog, Torontál, Szörény vármegye, az erdélyi székek, és Közép-Szolnok nincsenek benne említve.

Az 1505-ki rákosi gyűlésen, mely azt határozta, hogy soha idegen fejedelmet nem választ magyar királyul, következő 53 vármegye volt követek által képviselve: Valkó, Baranya, Sümeg, Tolna, Bihar, Zala, Vas, Veszprém, Sopron, Győr, Pozsony, Fehér, Zsolt szék, Komárom, Trencsén, Árva, Turóc, Liptó, Zólyom, Szepes, Nyitra, Bars, Nógrád, Hont, Pest, Pilis, Esztergom, Heves, Gömör, Borsod, Abauj, Zemplén, Sáros, Ungh, Bereg, Ugocsa, Marmaros, Szatmár, Közép-Szolnok, Kraszna, Szabolcs, Békés, Külső-Szolnok, Zaránd, Arad, Csanád, Temes, Torontál, Bács, Bodrog, Csongrád, Posega, Orbász. Ezen kívül jelen voltak Dubicza főispánja, és a szörényi bán. Hiányzik a sorozatból Krassó, Keve, Horom, Szerém és Verőcze vármegye, valamint Slavonia és Erdély. ²⁾

Isabella királyné idejéből, midőn a török már nagyon taposta hazánkat, egy adórovás érdekében készült jegyzék ilyen vármegyéket nevez: Szabolcs, Szatmár, Ugocsa, Kraszna, Közép-Szolnok, Bereg, Marmaros, Zemplén, Ung, Ujvár (még ily későn fordul elő Abaujvár ez őseve) Sáros, Szepes, Árva,

¹⁾ Kézirat a budapesti egyetemi könyvtárban.

²⁾ Jászay Pál: A magyar nemzet napjai a mohácsi vész után 156. lap. Közli e levelet Pray is: *Annales Regum Hungariae* IV. Rész, 313 l., de a nevek nagy elferdítésével. Jobban Kovachich: *Supplementum ad Vestigia comit.* II. köt. 332—336. lap. Katona XVIII. k. 424—429. l.

Liptó, Borsod, Gömör, Torna, Heves, Nógrád, Hont, Bars, Zólyom, Turócz, Nyitra, Trencsén, Pozsony, Komárom, Mosony, Győr, Esztergom, Veszprém, Vas, Sopron, Zala, Sümeg; a Tiszán túl a királyné hatalma alatt: Bihar, Békés, Zaránd, Arad, Csanád, Külső-Szolnok, Csongrád, Temes, *Kis-Heves*; ezeken kívül: Torontál, Solt, Fehér, Pest, Pilis, Tolna, Baranya, Valkó, Posega, Bodrog, Bács, Szerém. Slavoniában: Körös, Varasd, Zágráb, Verőcze, Erdélyben: Fehér, Küküllő. ¹⁾

E 62 vármegye még némely erdélyiekkel lett volna kiegészíthető.

Heltai Gáspár Verbőczy Hármaskönyvét magyarra fordítván, ²⁾ a munkát bevezette a vármegyék jegyzékével, mely nem Verbőczy, hanem az ő fogalmazványa, és következő 53 vármegyét foglal magában: 1. pozsoniai, 2. musunai, 3. győri, 4. soproni, 5. vasvármegyei, 6. szaladiai, 7. varasdi, 8. krisiei (kőrösi), 9. sagoriei, 10. sagrabiai, 11. posgai, 12. valkonej, 13. seremie, 14. sumogyi, 15. varaniei (Baranya), 16. komáromi, 17. esztergomi, 18. nyitrai, 19. trenczinei, 20. besterczei, 21. thurociai, 22. liptoviai, 23. aculniai, 24. szepesi, 25. sárosi, 26. gevinerei, 27. abaujvári, 28. thornai, 29. nógrádi, 30. pelisiei, 31. pesthi, 32. tholnai, 33. baczi, 34. bodrogi, 35. maromoros, 36. peregiei, 37. ungei, 38. zemliniei, 39. barzodie, 40. hevesi, 41. hontei, 42. szabolczai, 43. szolnoki, 44. thurai, (azaz Torontál, tehát már Heltai jelölte ki e vármegye helyét Szolnok és Bihar közt,) 45. bihari, 46. orodiai, 47. czovaliaj, (azaz Csanád), 48. themesi, 49. jula feyrvári, 50. thordai, 51. kolosi, 52. dobokai, 53. szakmári. Heltai tehát Erdélyt is befoglalja, és így rekeszti be jegyzékét: Mindenestől fogva ötvenhárom vármegye. Mert az egész magyar korona alatt való birodalom

¹⁾ XVI. századbéli egyszerű feljegyzés, pecsét és aláírás nélkül, az országos levéltárban Budán, Acta publ. 35. csom. 39. sz. Az indexben ez irat 1542. évszámmal van bevezetve.

²⁾ Decretum, azaz Magyar és Erdélyországnak törvénykönyve. Heltai Gáspártól, Colosvárt 1571. — A Tripartitum első fordítója Veres Balás, kinek munkája 1565. évben Debreczenben jelent meg, de vármegyei névjegyzékét nem közöl. (Pauler Tiv. Jog és államtudományok Encyclopediája, negyedik kiadás, 102. lapján a fordító Veres Bálintnak nevezte-tik, a munka kiadási éveül 1567.)

ennyi vármegyére 'osztatott meg a boldog Mátyás királynak idejében. Mely időben mindenkoron megöregbedett a királyi birodalom. De az jámbor király halála után szálton száll. És a nagy kentesnek csak alig maradt a galléra.

Ez levén Heltai felfogása az ország földrajzi viszonyairól, nem kis meglepetéssel tapasztaljuk, hogy pár évvel utóbb megjelent krónikájában ¹⁾ 66-ra szaporítja a vármegyék számát, a nélkül, hogy Erdélyt beleérténé.

A vármegyék számát egy külön fejezetben tárgyalja, és azokat így sorolja elő, nevezetesen: 1. Szerém, 2. Valkó, 3. Pozsega, 4. a *seviai* vármegye, ez alatt van mind az egész Szlavonia. ²⁾ 5. Zágrábia, mely alatt van az egész Tótország, 6. a *batáviai*, melyben a Peuce kazdag város, melyet mostan Pécsnek nevezünk. ³⁾ 7. a *bátai*, mely egy kellemes mezővárosról, Bátáról neveztetik, ⁴⁾ 8. Somogy, 9. Tolna, 10. Székesfehérvár, 11. Veszprim, 12. Szala, 13. Pilis, 14. Vas, 15. Sopron, 16. Győr, 17. Komárom, 18. Esztergom, 19. Mosony, 20. Pest, 21. Pozsony, 22. Hont, 23. Nógrád, 24. Varasd, 25. a *gevinerei*, melyben réz- és ezüstbányák vadnak, ⁵⁾ 26. Torna, 27. Zólyom, 28. Sáros, 29. Szepes, 30. Ung, 31. Heves, 32. Borsod, 33. Szabolcs, 34. Külső-Szolnok, 35. Bihar, 36. Békés, 37. Arad, 38. a *saráciai*, mely az orodi mellett vagyon, ⁶⁾ 39. Torontál, 40. Csongrád, 41. Csanád, 42. Temesvár, 43. Bács, 44. Bodrog, 45. Szakmár, 46. Közép-Szolnok, 47. Kraszna, 48. a berekszászi, melyben van Munkács vára, 49. Ugocsa, 50. Nyitra, 51. a borzodiai ⁷⁾ vármegye, 52. Trencsén, 53. Liptó, 54. az arvenai, ⁸⁾ 55. Turóc,

¹⁾ Chronica a magyaroknak dolgairól, mint jöttek ki a nagy Scythiából Pannoniába, és mint foglalták magoknak az országot és mint birták azt herczegről herczegre, királyról királyra nagy sok tusakodásokkal és számtalan sok viszálykodásokkal. Kolosvárt, 1575.

²⁾ Sevia helyett Senia = Segnia olvasandó. Ma Zeng.

³⁾ Kitétszik, hogy Baranya vármegyéről szól.

⁴⁾ Batha, vicus quidem non ignobilis, — mondja Boufin, ki ez alatt Bába, egykor Baranya megyéhez tartozó falut értette, mely ma mezőváros Tolna megyében. Heltai e helyet félreértvén, bátai megyét csinált.

⁵⁾ Gömör vármegye.

⁶⁾ Zaránd vármegye.

⁷⁾ Bars vármegye.

⁸⁾ Árva vármegye.

56. Abauj, 57. Zemlin, 58. Máramaros, 59. a krisei ¹⁾, 60. a sagoriai, 61. a *varonyai*, ²⁾ 62. a besztercei, 63. az *akulniai*, 64. a tornai, 65. a *peregiei* (azaz Bereg, de Heltai a beregszászit még külön említi), 66. a *csovoljai* (ez Heltai 1571. évi lajstroma szerint csak Csanád megyére vonatkozhatik, de itt Csanádot még külön sorolja fel) vármegyét. Ezekon kívül Erdélyben még hat: Hunyad, Gyulafehérvár, Torda, Kolos, Doboka és a kalotai vármegyéket sorolja elő, Belső-Szolnokról, Küllőről hallgat a krónika. Ugy látszik, hogy Heltai, kinek munkája 1575 évben jelent meg, noha szolgálaiasan Bonfint követte, a 72 vármegyei számra akart emelkedni. Azzal, mit magából pótol a jegyzék végén, nem igen gyarapította ismereteinket.

Sokkal kisebbnek képzelte Magyarország álladékát Wernher György, ki 1595. évben: *De admirandis Hungariae aquis* című munkájában azt írja, hogy Magyarország jobb igazságszolgáltatás érdekében eddig több mint 50 vármegyére volt felosztva, melyekből azonban alig fele maradt birtokunkban. ³⁾

Verbőczy István auctoritása is igénybe vétetett a vármegyék számáról szóló kérdés megfejtésére. Neki tulajdonították a *Corpus Juris* végén található névjegyzéket, holott Verbőcznek ennek elkészítésében semmi része. Ha Verbőczy a vármegyék neveit elő akarta volna sorolni, erre ugyan alkalom lett volna a *Tripartitum* első kiadásánál, mely 1517. évben Bécsben Singren Jánosnál nyomtatott, de ott ilyen jegyzék nem található. A többi kiadás mind halála után jelent meg.

Korára és származására azonban e névjegyzék így is érdekes levén, ez állítólagos Verbőczy-féle lajstromban talált vármegyéket elősorolom. Ezek: Pozsony, Mosony, Győr, Sopron, Vas, Zala, Posega, Verőcze, Valkó, Szerém, Sümeg, *Borov*, Komárom, Esztergom, Nyitra, Bars, Trencsin, Turócz, Liptó, Szepes, Hont, Szatmár, Szabolcs, Külső-Szolnok, Torontál, Csanád, Temes, *Berény*, Békés, *Zeren*, Solth, Csongrád, Sáros, Gömör,

¹⁾ Körös megye.

²⁾ Tán verőczei.

³⁾ Schwandtner: *Scriptores rerum hungaricarum*, folio, I. kötet, 848. lap.

Abaujvár, Torna, Novigrád, Pilis, Pest, Székesfehérvár, Bács, Tolna, Bereg, Ugocsa, Veszprém, Zólyom, Árva, Ungvár, Zemplin, *Kis-Heves*, *Nagy-Heves*, Bihar, Közép-Szolnok, Karaszna, Maramaros, Horom, Maczo, Orbacz, Krassov, *Kovin*, Zebernek, Arad, Zaránd. Továbbá Slavóniában: Varasd, Körös, Zágráb. Erdélyben: Kolos, Doboka, Belső-Szolnok, Fehér, Torda, Kiküllő, Hunyad. Végre a székely és szász székek. Tehát 73 vármegye, a székek ide nem számításával. ¹⁾

Egy pillantás e lajstromra, világossá teszi, hogy ez sem a közlő Mossóczy Zakár, de még Verbőczy korának állapotját sem tükrözi vissza, még is az utóbbit inkább közelíti meg.

Gyurikovich György síkra szállt e névsorozat hitelessége mellett, a mit oly jeles kritikus fő ma már aligha tenne. ²⁾ De a nevek jelentősége is vitára adott alkalmat, mely más írók hasonló közlésénél nem mutatkozott. Hogy Borov helyett Boron olvasandó, és Baranya értendő, nem nehéz eltalálni, ³⁾ de nehezebb arra felelni, mi volt az a Berény vármegye, melynek létezését Palugyai Imre észrevétel nélkül elfogadja, ⁴⁾ és melyet Horváth István, valamint Bedeus roszt helyen keres. ⁵⁾

Midőn Timon, Verbőczyre hivatkozván, azt állítja, hogy az utóbbi szerint Magyarországon 64 vármegye létezik, két

¹⁾ A Corpus Juris 1584. évi kiadása mellett közlött névjegyzékben a vármegyék más sorozatban fordulnak elő, és ebben Bodrog és Borsod is megemlítetik. Baranya ott nem a téves Borov alakban jön elő, Nagy-Heves azonban kifelejtetett, midőn Kis-Heves benne van. Összesen e névjegyzék 64 vármegyét tartalmaz, Erdély és Slavónia nélkül.

²⁾ Gyurikovich: *De situ et ambitu Slavoniae et Croatiae* I. 41. l. Botka súlyos érveket hoz fel a Verbőczy lajstrom ellen. Századok 1868. év 471. 472. l. és 1871. év 306. l.

³⁾ Gyurikovich u. o. 64. lapon Berényről ezt írja: *In voce Berinien-si ipsi nuncii errore commiserunt: quippe in Catalogo Boroviensis scribitur: v in locum n est sphalma typi et non Verbőczii . . . unde Baraniensis et Boroniensis nullum est discrimen. Azt hiszem, nem sajtóhiba ez, hanem az n és u betűk oly gyakori fölcserélése.*

⁴⁾ Palugyai: *Megyerendszer*, I. köt. 20. lap, hol Borov vármegye ellen sem gyanakszik.

⁵⁾ Horváth István vélekedése szerint e vármegye Mező-Berény vidékén keresendő. Bedeus találgatása sajtó és tollhibákat tesz fel, és miután a névjegyzékben Borsod és Baranya nevét nem találja, azt véli, hogy Borov = Borsod, Berény pedig Baranya.

pontatlanságot követ el, mert ugyan is a Verbőczyről nevezett lajstrom 63 megyét foglal magában, ha Slavóniát és Erdélyt számításon kívül is hagyjuk. A Verbőczy-féle lajstromból kimaradt Borsod és Bodrog, Timon ez utóbbiból kihagyja Berényt és felveszi Borsod és Bodrog megyét, ez által *nála* kijő a megyék 64-es száma. E 64 (helyesebben 63) megye névsorából kivessz Timon négyet, mert ezek szerinte nem Magyarországon, hanem a Száván tul feküdtek. Melyek azok? Macsó, Orbász, Szreberník és Kóvin, mi által földrajzi tájékoztatlanságát az utolsóra nézve elárulja.¹⁾ Kis-Heves létezését tagadja, ha csak fel nem tesszük — ugymond — hogy Verbőczy e név alatt a járszást akarta érteni.²⁾

Teleki — Szabó Károly tévednek, midőn a törvénytárról mondják, hogy abban 62 vármegye van följegyezve, hisz ez állítólagos Verbőczy-féle jegyzéket már eléggé részleteztük.³⁾

Azonban azon kérdés, vajjon ki szerkesztette a Corpus Juris újabb kiadásából ismert névjegyzéket, miután nem Verbőczy annak szerzője, még némi felvilágosítást érdemel. Botka azt állítja, hogy a vármegyék e névjegyzéke a Corpus Juris 1581. és 1584. évi kiadásában, Zsámboki és Mossóczy aegise alatt látott napvilágot. Ezt én nem találok eléggé igazolva. Zsámboki csakugyan kiadott 1581. évben egy törvénygyűjteményt Decreta címen, mely Bonfin munkájával kapcsolatban jelent meg, de e decreták mellett vármegyei névjegyzék nem közöltek, valamint Verbőczy Tripartitumjának azon kiadása mellett sem, melyet Zsámboki ugyancsak 1581-ben rendezett sajtó alá. Nem közöltek az 1572-ben megjelent Tripartitummal sem. Az 1584. évi törvénygyűjteményt Mossóczy rendezte, (Decreta, Constitutiones et Articuli) ki egyúttal a vármegyék lajstromát is közzé teszi, de ez a lajstrom nem egyezik azzal, melyet az újabbkori Corpus Jurisokból ismerünk. A különbség először a nevek sorozatában mutatkozik, továbbá, hogy Mossóczy Nagy-Hevest kifelejtí, Bodrog és Borsod vármegyét

¹⁾ Timon : Imago novae Hungariae 7. és 22. l.

²⁾ Timon u. o. 12. l. Lásd többet Pata, Ujvár, Heves czikk alatt.

³⁾ Corpus Juris Hung. II. k. 217. l. Teleki : Hunyadiak kora. VI.

pedig felveszi; és így nála a megyék száma egygyel több. A Mossóczy által közlött névlajstromot Verbőczy Tripartitumjának 1628. évi kiadása mellett is találjuk sorozat szerint egyformán és kiegészítve Nagy-Hevessel, úgy, hogy itt a megyék száma 65.

Ettől eltekintve, sem Zsámboky, sem Mossóczy a vármegyék lajstromának első összeállítói, mert mint láttuk, olyan lajstromot Heltai már 1571. évben készített. Mennyire különbözik ez attól, melyet oly soká Verbőczynek tulajdonítottak, első tekintetre mindenki látja.

A vármegyei névlajstrom, mely a Corpus Juris újabb kiadásában előfordúl, legelőször található annak 1696. évi (e czímen első) kiadásában. Innét változatlanul ment át a 63 vármegye neve az 1740. 1751. 1779. 1822. és 1844. (Decretum Generale) évi kiadásokba.

A XVII. század első felében élt Pethő Gergely, Szent István király idejéről azt írja, hogy Magyarország 65 vármegyére volt felosztva. Mindenben megegyezik a Verbőczy-féle jegyzékkel, csakhogy Borsod megyét is felveszi, a miért is Pethő jegyzéke egy számmal többet hoz, mint a Verbőczy-féle. Benne van Pethő jegyzékében Berény, Kis- és Nagy-Heves vármegye, Abaújt csak Ujvárnak, Keve vármegyét Kövénynak írja.

Palugyai Imre, Pethő e naiv közlését, hogy Szent István korában ily vármegyék lettek volna, megjegyzés nélkül magáévá teszi. ¹⁾

Hasonlókép a Verbőczynek tulajdonított lajstrom hatását fel kell ismernünk Cordato István, egy XVIII. századbeli író művében, a ki — Slavoniának és Erdélynek külön felosztást nem adván — együttesen 74 vármegyét számlál elő, tehát egygyel többet, mint az ugynevezett Verbőczy-lajstrom, mert Bodrogot felveszi, de Borsodot szintugy kifelejt, mint Verbőczy. A mint az utóbbi, ugy Cordato is Borov, Nagy- és Kis-Heves, Berény és Szreberník vármegyékről szól. ²⁾

¹⁾ Ifj. Palugyai Imre : Megyerendszer, I. 18. 19. lap.

²⁾ Jo Triumphe! Das ist: Historische, geographische und chronologische Beschreibung des Königreichs Hungarn, etc. von Stephano Cordato. Wien und Brünn. Anno 1717.

Szenczi Molnár Albert szótára végén (nyomatott 1644. évben) 64 vármegyét számlál fel. Ujabb időben Fessler 60-ra tette a vármegyék számát, és igazolásúl Zsigmond király regestrumára, és az országos rendek 1477. évi törvénykönyvére hivatkozván, egészen helytelenül. ¹⁾

Katona 24 vármegyét nevez, mely az ő véleménye szerint, a legrégebb eredetű. Baranya, Bihar, Bodrog, Vas, Gömör, Keve, Nógrád, Nyitra, Pest, Szatmár, Trencsén, Ugocsa, Veszprém, Ung, Zemplén várak már a magyarok bejövetele előtt léteztek Anonymus szerint; ezek képezték tehát szerinte az első 15 vármegye középpontját. Azokhoz járultak a nemzet első századaiban Bars, Borsod, Komárom, Csanád, Csongrád, Szabolcs, Zólyom, — végre Solt és Hont. ²⁾

Turóczy László (Ungaria suis cum regibus czimü munkájában) 58 vármegyét ismertet, ide nem számítván a Dráván tuli részeket, de miután Orbász, Kovin, Szreberník, Macsó, Szörény, valamint Marmaros, Ugocsa, Árva, Torontál stb. vármegyékről értekezik, sem a maga korának, sem más korszak keretében híven nem mozgott.

A legtévesztettebb lajstromok egyike, melylyel Fehér György tett kísérletet, és melyben Bakony, Bana, Nagy- és Kis-Csallóköz, Gerzencze, Rábaköz, Szilágyság, Szolgagyőr stb. mint vármegyék fordulnak elő, alig tartóztathatván magát, hogy Locsmándot és Bajmóczot is oda ne számítsa, Krakót pedig Krasznával azonosnak tartja. ³⁾

Verbőczynek egy ujabbkori epigonja — Gyurikovics — legyen az utolsó, kivel a szemlét a vármegyék számáról nyilatkozó írókról bezárom. Gyurikovics szerint 1433. évben országgyűlésileg készült névlajstrom a meglevő vármegyékről, és ez szerinte a Verbőczyével megegyez, tehát ennek hitelességét emeli. Azonban országgyűlés 1433. évben nem tartatván, és maga Zsigmond király is akkor már negyedik esztendeje kül-

¹⁾ Katona: Hist. Crit. I. 87. 88. lap. Magáévá teszi e véleményt Miller Ferdinánd.

²⁾ Fessler: »Geschichte der Ungern und ihrer Landsassen.« IV. 911. lap.

³⁾ Fejér X. 6 k. 6. l.

földön utazgatván, e jegyzék hihetőleg 1435. évben készült, a midőn az országgyűlés csakugyan a vármegyékre nézve megállapította a honvédelem rendszerét. Gyurikovics közli a regestrumbeli vármegyéket, de daczára az ő állításának, hogy Verbőczy jegyzékével megegyez, csak 61 megyét nevez, kihagyván belőle Kis-Heves, Solt, Horom, Berény vármegyét, melyeket Verbőczy felsorol, bevévén pedig Bodrogot.¹⁾

Ily sok eltérés okát keresvén, én azt abban találom, hogy az írók nem bizonyos korszakot vettek figyelembe, midőn a vármegyéket előszámlálták, hanem azt az állapotot, a melyben éltek, átvitték egy korábbira, vagy éppen Szent Istvánra. A másik ok a beosztás különféleségében rejlik, úgy hogy az írók sokszor haboztak, vajjon az ország bizonyos kerületeit a vármegyék közé számítsák-e vagy ne. Ilyen habozás még az újabb korban sem szűnt meg, tekintvén az erdélyi székeket, a jászkún kerületet, a vidékeket (Kővár, Fogaras) a határszélt stb. A régiék még a Dráván és Száván túli részek felosztását kevésbé ismerték, és főleg az ország változó állapotját, a megyei testületek fokonskinti fejlődését, felbomlását stb. nem vették figyelembe.

Része volt azon körülménynek is, hogy a történeti fejlemények folytán egyes vármegyék más vármegyékkel egyesítettek, a midőn aztán az egyesített vármegyét egynek vagy többnek számították.

De nem lehet tagadni, hogy az ország állapotjának elégtelen ismerete, és a tájékozatlanság is okozta a nagy zavart.

Érdekes bevezetésül szolgál e furcsa állapotra Kálmán király nyilatkozata, ki midőn Dalmatia jogait és szabadságait megerősíti, azokat is megnevezi, kik a dalmát szabadság megtartására esküdtek, de nem mindnyáját. »A főurak — ugymond a király — ugyanazt erősítették esküvel, de *közülök kevésnek ismerem a nevét*. Esküdtek János nádor, Cledin, Márk, Saul, Saunicus, Uguran, Theobald, Jaudin és más sokan, a kiknek neveivel nem gondoltam, vagy ha ismertem, azokat emlékemben meg nem tartám; ha azok mindnyájának nevét tudnám,

¹⁾ Gyurikovics: De situ et ambitu I. 68. lap.

és nevöket ide akarnám igtatni, igen nagyon felduzzadozna jelen iratunk. ¹⁾

Midőn az 1416. évben Pécssett gyűlekezett országnagyok, a török rabságba esett főurak és más honfiak kiváltására szükséges váltságdíj előteremtéséről gondoskodtak, e célra tekintélyes férfiakat neveztek ki az ország minden vidékére, hogy ott az adakozás érdekében serénykedjenek. A vármegyék, melyek ez alkalommal neveztetnek, következők: Sümeg, Zala, Vas, Sopron, Tolna, Veszprém, Győr, Pozsony, Nyitra, Trencsin, Bars, Hont, Nógrád, Pest, Pilis, Szilágy, Szatmár, Ung, Bereg, Heves, Bihar, Szabolcs, Borsod, Zemplén, Turóc, Liptó, Szepes, Sáros, Békés, Bihar, Szolnok, Temes, Zaránd, Csongrád, Orod, Csanád, Krassó, Keve, Torontál, Valkó, Szerém; tehát csak 41 vármegye. Küldtek az országnagyok Erdélybe is férfiakat a pénzgyűjtésre, és más felső-magyarországi vármegyékbe, *melyek neveit nem ismerik*, — mint magok kijelentik. ²⁾

E meglepő vallomás kétségtelenül a hazai földrajz ismeretének nagy hiányát árulja el, de e fogyatkozás még sem lehetett oly nagy, a minőnek ez első pillantásra látszik, mert habár a felvidéki vármegyék sorából hiányzik is Árva, Ugocsa, sőt a fontosabb Abauj és Máramaros, de hiányzanak ott más megyék is, melyekről hogy a főurak tudomással ne birtak volna, merő lehetetlenség feltenni; ilyenek Esztergom, Fehér, Komárom-megye, az ország közepén, — ilyen Mosony, ilyen Baranya, a melynek keblében tartották gyűlekezetöket, valamint a szomszédos Tolna, Bodrog és Bács. A hazafias gyűlekezet tehát valószínűleg nem volt ment főurias fölületességtől, és a kellő mértékre leszállított tudatlanság is még elég nagy lehetett, hogy figyelmet gerjeszsen.

Mentségül szolgáljon nekik sokkal későbbi századok redves tudománya.

Ranzan Péter, már idézett munkájában, a menyynyire tehetette, közölte a vármegyék névsorát; ha ez nem tökéletesebb,

¹⁾ Árpádkori Uj Okmánytár I. 44. l.

²⁾ Item ad comitatus alios in partibus superioribus habitos, quorum nomina ignoramus. Fejér, X. 8. k. 56^a. l.

annak oka az, hogy minden buzgólkodása daczára, soha sem tudott találni olyan embert, a ki neki a vármegyék teljes számát elősorolhatta volna. ¹⁾

Mátyás király halála után I. Miksa vágyott a magyar trónra és a törvényhatóságokhoz felszólítást kívánt intézni az ő támogatására a királyválasztásnál. E czélra azonban az ő titkára, Falco János 1490. évben nem tudta a vármegyék tökéletes névjegyzékét megszerezni. Értesült ugyan, hogy Magyarországon 62 megye létezik, de ezekből csak 46-nak a nevét írhatta össze, és pedig Pozsony, Nyitra, Trencsén, Nógrád, Borsod, Esztergom, Zólyom, Turóc, Árva, Liptó, Szepes, Gömör, Zemplén, Torna, Bodrog, Hont, Sáros, Bereg, Ugocsa, Szolnok, Pest, Bács, Csanád, Temesvár, Szerém, Zaránd, Arad, Bihar, Bulschod, (igy, — Borsod már fönnt említettett), Bars, Komárom, Győr, Sopron, Vas, Zala, Sümeg, Veszprém, Baranya, Tolna, Fehér, Pilis, Valpó, — a Dráva és Száva közt: Kőrös, Varasd, Verőcze, Zágráb. Irja továbbá, hogy egész Erdélyben négy vármegye létezik, és az ugynevezett hét szék; említi végre a székelyeket és a havasalföldi oláhokat. A Nyírségről, mely Erdélylyel határos, nem tudja, vajjon vármegye volt-e, vagy nem. ²⁾ Azzal vigasztalja magát a titkár, hogy mindezeket a tárnokmester jobban tudja.

A későbbi századok tudománya még mindig távol járt a valótól. Cantellio Jakab, az ő földrajzi munkájában, Torontál vármegyét Bihar, és Külső-Szolnok vármegyék széleire helyezi. Ortelius és Kreckwitz hasonlóképp már a XVII. században oly térképeket tettek közzé, melyekben Torontál a Maroshoz éjszakra, és Békés megyével határosnak tüntettetik fel. Müller térképe III. Károly idejében készült; e térképen Torontál sikkát Temes és Csanád vármegyék foglalják el, Torontál pedig

¹⁾ Schwandtner: *Scriptores rerum hungaricarum* I. k. 334. és 335. lapján azt írja Ranzan: *Memini jam non modo Hungariae, sed totius etiam Regni, Regum Hungarorum, comitatum; nec ignoro, et alios esse complures, quos non invitus missos facio. Quamvis enim persequerim perquam diligenter, nunquam tamen nactus fui hominem, qui mihi totum eorum numerum ordine retulisset.*

²⁾ Archiv für Kunde österreichischer Geschichtsquellen. III. köt. 457—459. lap,

a Kunság, Külső-Szolnok és Békés vármegyék téreire van igaztatva. Ugy látszik, hogy a hamis nyelvészkedés vezette tévútra az írókat, azt vélték ugyanis, hogy Torontál Túr városától vette elnevezését, ¹⁾ a miért is Bombardi Mihály az ő topographiai munkájában Torontál határainak keletről a Berettyó folyót, nyugatról Külső-Szolnokot vagy a Kúnságot, délről Csongrád, éjszakeről Szabolcs vármegyét vallja. Tévedését Csáky Miklós püspök állhatatosan ismétli, Magyarország ismertetésében.

A kormány 1720—1721. években Torontál vármegyét Békéssel akarta egyesíteni, de e szándék csak egy kis nehézségbe ütközött, t. i. nem tudták megtalálni Torontál vármegyét. Békés vármegye is maga részéről több közgyűlésen tiltakozott e tervezett vegyes házasság ellen, egy általa nem ismert társ-megyével. Nevezetesen, az 1722. évi országgyűlésre megválasztott követeinek ezt az utasítást adta: Minthogy az a szándék forog fenn, hogy Torontál vármegye, mely még mai napságig sem fedeztethetett föl, országgyűlésileg e nemes vármegyébe, t. i. Békésbe bekebeleztessek, ez okból gondoskodjanak a követek, nehogy ez a *képtelenség* valósuljon, és ez által a vármegyére valami teher rovassék; ellenmondás és tiltakozás tételen kötelelességökké.

Az 1722. évi országgyűlés által azon célra kiküldött biztosok, hogy Torontál vármegyét leírják, és a szerzett adatok alapján az adót kivessék, eljárásukban sikert nem arattak, mert Torontált oly vidéken keresték, hol annak hire sem volt. Épen úgy jártak mint a már 1715. évben kirendelt bizottság, csak hogy az utóbbi, és annak küldői többi közt azt árulák el, hogy Torontált már akkor keresték az országgyűlés intézkedése alá eső vármegyék sorában, midőn áldott téreit nemzetközi szerződés még nem kapcsolta vissza az országhoz. ²⁾

Nem hiányzott a humor sem e geographiai-diplomatikai

¹⁾ Szegedy János, Tripartitum juris hungarici Tyrocinium III. 26. lapján Turóczy László után elősorolja a vármegyéket, ezek közt Taran-taliensis (ubi Thur); a mi eléggé bizonyítja tájékozatlanságát.

²⁾ Pesty Frigyes: A történeti földrajz kérdései Torontálban. A temesvári Történelmi és régészeti Értesítő, V. folyamának 161—163. lapján részletesebben.

tapogatódzásban. Timon szerint Bodrog és Torontál vármegye annyira ismeretlen volt, hogy e megyék valamelyikének köveit az 1729. évi pozsonyi országgyűlésen következő gúnyverssel tréfáltattak ki:

Non sedes, ignota fides, dubius comitatus,

Non proprii crines, nuncius iste quis est?

A jó Bárány Ágoston hiven ismétlé eme közleményt; ¹⁾ de vajjon hogyan történt, hogy fel nem tűnt neki, hogy Torontálra a fennébbi tréfa nem vonatkozhatik? Hisz Torontál, mely csak 1779. évben állíttatott vissza, és csak 1791-ben nyert országgyűlési becikkelyezést, nem küldhetett követet az 1729. évi országgyűlésre.

Nem kételkedem, hogy az ország más vidékein is hasonló tájékozatlanság fordult elő, — nálunk a XVIII. század volt a geographiai zavarok százada, a melyben földmérőink Galliciát és Ramát is Magyarország határában keresték.

De ezen, olykor szeszélyes zavaroknak, voltak igen komoly következményei is. A Dráva és Száva közti vidék, melyre egykor Baranya, Zala, és Somogy egy része kiterjeszkedett, ²⁾ századokon át Posega, Valkó és Szerém magyar vármegyék álladéka-hoz tartozott, míg a fondorlat és hamisítás e részekre a Slavonia nevet kezdte alkalmazni, a mit a tudatlanság és közönbösség törvén, maga a törvényhozás sikamlott bele e nagy valótlanságba. A Slavoniának elnevezett magyar vármegyék napjainkban Horvátország alá kerültek, és idegen eszmék vonzó körébe esnek.

A nemzet geographiai tudatlansága egy tartomány elvesztésével bűnhődött.

Nem lehet figyelmen kívül hagyni azon területi változásokat, melyeken a megyék álladéka átment. Aligha volt megye, mely ily változást kikerülhetett volna, de abban természetesen van fokozat. Első sorban említendő Csanád vármegye, melynek határai délre Temesvárig és a Bega folyóig nyúltak, most pedig a Maros jobb partjára szorítottak vissza. Éjszak-

¹⁾ Tudományos gyűjt. 1833. év, X. köt. 85. lap, és Torontál vármegye hajdana 48. 1. De az Ungarisches Magazin IV. kötete e gúnyverset helyesen Bodrogra érti.

²⁾ Az utóbbi kettő a XIII., Baranya még a későbbi századokban is

kelet felé, a majd Zaránd, majd Arad vármegyéhez tartozó Világosvárárt foglalta magában, — ma pedig a legkisebb vármegyék egyike. Zaránd vármegye hajdan a mai Arad megye egész hegyaljai avagy keleti részét karolta át, sőt van nyoma, hogy a XVI. században a mai Krassó vármegye területére is átesapott; századunkban egészen Erdély bércei közé szorult, hegyes vidékét Aradnak engedte át, egy kisebbik, 25□ mérföldre menő részét Békés vármegye olvasztotta magába. Az 1876. évi törvényhozás Zarándot egészen kitörle a megyék sorából, és így róla szintén mint eltűnt megyéről kell emlékeznünk. Különös sors, tekintvén, hogy Arad vármegye 1625. évben elpusztult állapota miatt, a mennyiben megmaradt, Zaránd vármegyéhez csatoltatott, ¹⁾ a XVIII. században azonban Csongrád vármegye követői folyamodnak az udvari küldöttséghez, hogy Csongrád vármegye Csanád és Arad megyével egyesíttessék. ²⁾

Bars vármegyének keleti határa nem a Garam, hanem az Ipoly volt, mert a Garam és Ipoly közt létezett, ma Honthoz tartozó helységek, Bars megyéhez tartoztak, sőt ugyanazt állíthatni az egész báthi járásról. Zólyom vármegye, éjszokról még inkább beékelte magát Hont vármegyébe, mert II. András egy 1230. évi oklevele Palást, Kemencze, Badin, Németi községeket, melyek ma Hontba kebelezvék, Zólyom várához tartozónak mondja. Hasonlókép egy 1291. évi oklevélben öt hontmegyebeli parochiával ismerkedünk meg; ezek a csalómiai, leszenyei, gyarmati, szudi és inámi, — mely utóbbi ma Nógrádban található, Hontban is csak a csalómiai és gyarmati maradt fön. ³⁾

Ki győzné mind e változásokat előszámlálni? Valamennyi példa is csak azt derítené ki, hogy az ily változást nem mindig politikai érdekek okozták, hanem sokszor nagyon magán természetű befolyásokra vihetők vissza. Valamely főispán, kinek a szomszéd megyében voltak birtokai, valamely nagybirtokos, ki jószágait szétszórva találván, azokat ugyanegy hatóság kerületében csoportosítani akarta, egy vagy több falu

¹⁾ Aprobata Constitutio. Pars III. Titul 72. Art. 1.

²⁾ Orsz. Itár. Acta publica 23. csom. 45. sz.

³⁾ Hőke, a Magyar Sionban, IV. k. 838. l.

átkeblzését más megyébe kieszközölte. Nem lehetett kikerülni, hogy így enclavék ne támadjanak.

Mindez azonban mégis bizonyos rendben történt, mint ezt több adat bizonyítja: Zsigmond király 1400. évben az akkor Zemplén megyében, Ung megye szélén fekvő Zolnok nevű falu *felét*, a Pálóczy család kérelmére Ung megyébe keblezi át; 1422. évben pedig nánai Kompolthy István kérelmére az előbb Békés megyéhez tartozott Ványa helységet, Heves vármegye hatósága alá helyezi. ¹⁾ Ugyanez esztendőben a király Margitfalva és Kécs magyar falvak, Dizsér, Szunyogd, Akor és Liki oláh falvak és Herthyg pusztá benépesítéséről szólván, azt mondja, hogy ezek előbb Szolnok és Kraszna megyék területéhez tartoztak, most pedig Bihar megyében fekszenek.

A Duna melletti Madocsa, Kormó, (ma Kormód) és Körtvölgy 1439. évben Albert király által Tolna megyéből Fehér megyébe kebeleztetett, ma újra Tolnamegyéhez tartoznak, Körtvölgyt kivéve, mely már elpusztult. ²⁾ Hunyadi János kormányzó is 1449. évben nemes Sima Péter és testvérei kérelmére, Csejt nevű birtokukat, mely Külső-Szolnok vármegyében terült el, Békés vármegyébe keblezi át, mert annak törvényszékéhez közelebb esik. Ma is az utóbbi vármegyében fekszik. ³⁾

A magán érdekből folyó átkeblzések mindegyre szaporodnak. Isákai Miklós nagy szűkségben lévén, 1472. évben Szerep nevű faluját és a hozzá tartozó Gathal, Keményegyház, és Porosd praediumokat ezer arany forintért Bajoni Istvánnak és fiainak örök áron eladta; az ezt bizonyító váradi káptalan megjegyzi, hogy e birtokok azelőtt Békés megyében feküdtek, most pedig átkeblzés folytán Bihar megyébe esnek. Ez átkeblzés még soká maradt emlékezetben, minthogy még 1504. évben is, midőn Szerepmonostra Mezőgyáni Márton, Isákai Simon és Bajoni János közt egyezkedés tárgyát képezte, e helységről újra mondatik, hogy előbb Békés vármegyében feküdt. ⁴⁾

¹⁾ Orsz. ltár. N. R. A. 432. csom. 38. sz.

²⁾ Fejér, XI. k. 281. l.

³⁾ M. Tört. Tár, IX. k. 152, l. és szepesi kápt. ltára.

⁴⁾ Budai kam. ltár. N. R. A. 856. csom. 13. és 16. sz.

Mátyás király 1459. évben Zaam, Sáp és Bajom szabolcsmegyei helységek Békés vármegyébe való átkeblezését rendelte el, és pedig az illető birtokosok, Bajoni István, Ilyés és György, valamint Sági Tamás kérelmére, kiknek többi birtokai is Békés megyében feküdtek. ¹⁾

Békés megye tehát többször majd ad, majd kap.

Nevezetes II. Ulászló királynak egy, 1495. évben tett intézkedése, mely szerint gyepősi More Péter kérelmére annak eddig Csongrád vármegyében fekvő Szent László, Thés és Pókaháza nevű falvait, More Péternek nagyobb kényelmére Pest vármegyébe keblezi át, a melyhez ezek állítólag már ezelőtt tartoztak, és a melynek törvényszékéhez a falvak állítólag közelebb estek. Egyúttal azonban More Péternek Cseffa és Szelevény faluban lévő részbirtokait Csongrád megyéből szintén Pest megyébe keblezi át, — tehát nem a falvak egész területét, — és itt már azt kell kérdezni, vajjon Cseffa és Szelevény többi részbirtokosai nem találták-e szintén azt, hogy cseffai és szelevényi részbirtokuk közelebb esik Pest vármegye törvényszékéhez, mint a csongrádmegyeihez? Látszik, hogy a régiebb századokban nem az országos szempont döntötte el a kérdést vajjon mikép kell a vármegyéket kikerekíteni. A csanádi káptalan 1505. évi levele szerint Csefa és Szent László ez időben megint Csongrád megyében fekszik, a mi a területi beosztás nagy ingadozására mutat. ²⁾ Ma e helységek közül Szelevény Külső-Szolnok megyében találtatik, Thés mint pusztá Csongrád városával, Szent László Szentés városával határos — mindkettő újra Csongrád megyében. Chepha ma Csépa, mint falu Heves megye külső-szolnoki részébe esik. Pókaháza egészen eltűnt. Nevét csak egy emelkedett, szikes legelő tartja fenn, Csépa községtől 150 ölnyre nyugotra, Heves megyében; 1450. év körül Túz nevű birtokosa említettik, ki Nógrád megyében lakván, Bánya Gergely nevű ispánját több ízben cselédjei megtekintésére küldötte Pókaházára. Hogy e helyen

¹⁾ Haan Lajos: Békés vármegye hajdana II. 79. l.

²⁾ Oklevelek a gróf Draskovics és gr. Keglevich családok levéltárában; az utóbbiban az 1505. évi levél eredetije, hol a More család neve mindig Morocz alakban fordul elő.

nagyobb telepítvény létezett, erről a ma is található téglamaradványok tanúskodnak. A pókaházai sziget a csépai határhoz tartozhatott, vagy megfordítva Csépa Pókaházához, mert elkülönített határa soha sem volt. Egy pillantás e helységeknek a Tisza tulsó részén való fekvésére, azonnal feltűnővé teszi azon különös állítást, hogy ezek Pest vármegye törvényszékéhez közelebb fekszenek, mint a csongrádihoz.

Az Ulászló király eljárásához hasonló eset már Zsigmond király alatt is fordult elő. Páloczy Máté ugyanis a Zemplén megyében fekvő Szolnok helység felének birtokosa volt, és Páloczy szintén azon okból, hogy a megyeszék távolsága miatt neki sok kára van, kérte, és a király 1400. évben meg is adta az engedélyt, hogy Szolnok helységnek nevezett fele, Ungmegyéhez kapcsolassék. A helység, mely akkor Kis-Szolnoknak is neveztetett, ma a Latorcza folyó és Lelesz közelében Szolnocska néven ismét Zemplén megyében található.

Mátyás király 1478. évben Kerem és Bát községet kiveszi Zemplén megyéből és Borsodhoz kapcsolja. Mind a mellett az 1552. és 1553. évi portális összeírás Bás falut megint Zemplénben tünteti fel.

Sokkal sajtátszerűbb, hogy Mátyás király 1473-ban Kállay János kérelmére, annak Kaszapereg nevű, Csanád megyében fekvő birtokát, e megye hatósága alól kiveszi, és azt Külső-Szolnok vármegyéhez kapcsolja, — mi által a közbeeső Békésvármegye a közigazgatás akadályául nem tekintetett. Szolnoknak tehát Csanád megyében volt enclavéja, és ennek képzése egyedül csak abban találja megfejtését, hogy Kaszapereg a Kállayak többi jószágai tömegétől igen távol és elkülönítve feküdt.

Mily gyakran fordultak elő az átkelezések, kivált a megyék szélein, mutatja azon körülmény, hogy a ma Torontál megyében fekvő Deszk falu a Maros balpartján, különféle időben majd Arad, majd Csanád, sőt 1510-ben Csongrád megyéhez is tartozott. Ez a Deszk annyiból is nevezetes, hogy ez volt Arad vármegyének legnyugatibb pontja, akkor t. i., midőn Arad vármegyének területe jó mélyen, a Maros balparti vidék térségeibe benyult. Miután Arad megye, a ma Krassó megyei részeket Facsettől, a Marosig is magában foglalta, valóban különös földrajzi configurationának volt példánya.

Fazekas-Varsányról, mely régenten Jákó-Varsánnak is neveztetett, tudjuk, hogy 1572—1609. években Bihar megyébe esett, már 1614. évben Zaránd megyében találjuk, utóbb Arad megyéhez került, melyhez most is tartozik. Az erdélyi diéta egész Huszt vidékét bekebelezte Zaránd megyébe, ¹⁾ és viszont Hunyad vármegye némely részei a XVI. században Arad megyéhez tartoztak.

Legkönnyebben megbarátkozunk a megyék szélén fekvő helységek ide vagy oda kapcsolásával. II. Ulászló király 1499. évben megengedé Czobor Imre és Mártonnak, hogy a Bodrog vármegye szélén fekvő Tapolcza és Szent Pál nevű birtokaik Bács megyéből kivétetvén, Bodrog megyébe kebeleztesse, melynek törvényszékéhez közelebb esnek. Ezt az átkeblezést már Mátyás király engedélyezte, de tán végre nem hajtatott, mert ezt II. Ulászló ujra elrendelte. ²⁾ Az ujra elrendelést azon okok is tehették szükségessé, melyek a következő év országgyűlési végzeményét hozták létre.

Erdélyben igen gyakran a birtokos személyisége volt irányadó a helységek politikai beosztására nézve, és a XIV. századbeli határjáró levelekben ugyanazon falvak felváltva majd Fehér megyében, majd a szebeni tartományban fekvőknek mondatnak, a szerint, a mikép azok birtokosai vagy nemesek, vagy szászok voltak. Későbbben is, ha ily birtok valamely szász egyháznak, városnak vagy az egyetemes szász népnek adományoztatott, már ez által az erdélyi vajda hatósága alól kiesett, ha t. i. előbb az alá tartozott. A XV. század folyamában igen számos praedium a nemesség birtokába jött, a miért is Zápolyai János, midőn kormányra jutott, a szebeni tartomány minden ilyen birtokait, de magokat a szász székeket is a vajdaság köréhez és tartományához tartozóknak ítélte. ³⁾

Hogy az *átkeblezések* sok visszaélés forrásává lettek, mutatja a II. Ulászló alatt 1500. évben létrejött 28-dik törvény-cikk, mely rendeli, hogy valamennyi város, helység és birtok

¹⁾ Approbata Const. P. III. T. 73. Art. I.

²⁾ Budai kam. ltár, N. R. A. 1710. cs. 29. sz.

³⁾ Reschner: De praediis, praedialibusque Andreani commentatio. 16—17. lap.

akármely egyháznagy, báró vagy nemes tulajdonához tartoztak, ha azelőtt bizonyos megyéhez tartozván, királyi exemptionalis levelek, vagy bármi szín alatt más megyébe kebeleztettek, és abban most áthelyezve találtnak, ismét azon megyéhez kapcsoltassanak vissza, melynek területéről elválasztattak.

Egyik különcz szüleménye e századoknak a *helységeknek kétlakisága*, azaz hogy némely helységek, melyek két megye szélén feküdtek, felében az egyik, felében a másik megyéhez tartoztak.

Igy Nyír-Bátor, Encsencs és Lugos Szatmár és Szabolcs megyében, Ghimes-Kosztolány, Bars és Nyitra megyében, Szent-Demeter (1504. évben) Somogy és Valkó megyében, Nekse (ma Nassicze) Baranya és Pozsega megyében; Szered, Pozsony és Nyitra megyében fekszik, valamint Dejth is, hol a helységen keresztül folyó patak a határvonalt képezi, a két megye közt. Simontornya, (mely egykor Zugh-nak is nevezetett) részint Fehér, részint Tolnamegyéhez tartozott. A legrégebb példa alkalmasint Borzvatóboka, mely 1338. évben Temes és Keve vármegyékben feküdt. Erdélyben is többször fordul elő, hogy a vármegyék határai a községeket kettéválasztják, a mint ez Sitve (Seiden) és Bolgács faluval történik, melyek felében Szobenzsékhez, más felében Küküllő vármegyéhez tartoznak. Másféle kettészakadást már fenn Csépa és Szelevény példájában érintettem, hol az illető helységek nem is a két megye választóvonalán feküdtek. A megyék rendezése, mely 1876. évben történt, e viszásságokat illetetlenül hagyta.

Némely fontos területi változás, minden feltűnés nélkül ment végbe, — és arról sem a törvény, sem királyi oklevelek nem emlékeznek; az utókor csak aényt látja maga előtt. A XVI. század elején Krassó vármegye eltűnik, és összes álladéka ezentúl Szörény vármegyének neve alatt folytatja politikai életét.

Nagyobb terjedelmű *vármegyék* nem ritkán két részre osztattak fel, nem válván azért külön-külön álló megyékké, hanem a vármegye közös főispánja alatt két közigazgatási területet képezvén. Belső, Külső, Alsó, Felső, de leginkább Kis és Nagy voltak a részek megkülönböztető nevei. Volt Nagy- és Kis-Kúnság is. E melléknevek azonban nem mindig a terü-

let nagyobb vagy kisebb kiterjedését jelentik, és legkevesebbé, ha községekről van szó. Itt ugyanis az ujabbkori helység Kisnek, a régibb eredetű Nagy-nak neveztetik, épen úgy, mintha Ó- vagy Uj-N.-Faluról szólnak. Azért a kis N. falu nagyobb terjedelmű lehet, mint az, mely a nagy melléknevet viseli. Nem földrajzi tárgyakra is átment e nyelvgyakorlat, — és a kisasszony szóból nem következik, hogy az illető személy testileg kisebb, hanem csak az, hogy fiatalabb.

Pozsony vármegye csallóközi kerülete máskép *Kis-Pozsony* megyének is neveztetett; ennek ellenében a többi rész Nagy-Pozsony volt. E kettéválást már a XIII. században találjuk. ¹⁾ Közgyűlését a két rész együtt tartotta, de akkor azon formulával éltek 1356. évben: Pozsony megyének és a Csallóköz nemességének egyeteme. ²⁾

Kis-Bars megye 1397. évben említették futólagosan; úgy látszik, hogy alatta az esztergomi érsek barsmegyei birtokai értendők ³⁾. Ennek megfelelőleg 1458. évben *Nagy-Bars* megye létezéséről nyerünk tudomást.

Nógrád vármegye 1384. évben nagy és *Kis-Nógrádra* oszlott, *Nagy-Nógrádban* feküdt Marczal, Busa, Alsóvödrefalva, Vásáros-Terenye, Mohara, Kálnó, Kesző, Dray, Szakol, Szklabinya, Sál, Sakal, Kazar, Nagy- és Kis-Csítár, Tarnócz, Kirch, Szobor, Locz, Novak, Szél, (ma Szele) Csesztve és Ság. ⁴⁾ E nevek a mai Nógrád déli részére utalnak. A XV. század közepén *mindkét Nógrád vármegye* (uterque comitatus Neograd) még létezik.

Hernád-Németi, falu 1327. évben *Alsó-Zemplén* megyében fekszik; mely azon tény által is világosíttatik, hogy egyhá-

¹⁾ Challocuz sive minus Posonium, Inceze pápa 1253. évi levelében (Fejér, IV. 2 köt. 202. lap.) 1298. évben Districtus Csallóköz (Wenzel X. 319. lap.) 1296 Comitatus maioris Posonii (Wenzel V. 160. lap.) és 1329 év (Acta Monialium). 1326 Apka in maiori districtu Comitatus Posoniensis. 1354 Pókafölde in Comitatu Posoniensi in districtu Csallóköz, 1300. évben minor Poson. (Wenzel XII. 658. lap.) 1394 possessio Nemethet in districtu Csallóköz in Comitatu minori Posoniensi existens. (Fejér, X. 2. k. 185.)

²⁾ Fejér IX. 7. köt. 147. lap.

³⁾ U. a. X. 2. k. 513. l.

⁴⁾ U. a. X. 1. k. 161. l.

zilag a megye felső és alsó zempléni főesperességre volt felosztva; majdnem ugyanakkor (1356.) Kis-Borsod kerülete is említettik Szalánk helység irányában. ¹⁾ Egy 1470. évi oklevélben olvassuk, hogy Kécs falu (ma nem létezik) *Kis-Borsod* megyében feküdt. (Keczer cs. ltára.) Ide tartozik *Kis-Nyitra* megye is, melynek terjedelméről különben keveset tudunk. ²⁾

A *Szepességben* IV. Béla király által jelentékeny kiváltóságokkal megtisztelt lándsások kerülete (sedes lanceatorum) Kis-Szepes megyének neveztetett. E kerület, nemességének saját kérelmére, az 1802. évi X. törv. czikk által Szepes megyével egyesítettett.

Hont vármegye már a XV. század elején két részre szakadt. Első bizonyítvány erre, hogy Erzsébet, vajdái Ders özvegye és fia László 1419. évben bizonyos jószágrészeket Gömör és *Kis-Honth* vármegyébe kebelezett Harmath és Szuha nevű falvakban 110 uj forintért kisleludi Korláth Tamásnak elzálogosítá. ³⁾ Még eddig semmi sem mutat a két megye közgazgatási összefüggésére, — a mi magát Kis-Hontot illeti, ez még akkor nem rég alakulhatott. Midőn László kalocsai érsek 1334. évben Rimaszombatot és a hozzátartozó két Pokorágy, Bánya és Majna falvakat az erdélyi vajdának cserébe adá, e falvak egyszerűen hontmegyeieknek mondatnak, holott mióta Kis-Hont keletkezett, az utóbbinak határába esnek.

A régi egységes Hont vármegye, Nógrád megye széles területe által már eredetileg két részre volt szakítva, úgy, hogy e körülmény az elválasztási törekvésnek kedvezett. E törekvés, mint látjuk, már a XV. században nem volt eredmény nélkül, és még határozottabb alakot öltött, midőn nagyravágyó férfiak a helyzetet magok részére felhasználták. Ez történt Nyáry Ferencz és Balassa Menyhért által, kiknek elseje Ferdinánd, másik Zápolyai János király részén állt, — az erőszakoskodásban mindketten hasonlóak voltak. Az országgyűlés állítja, hogy Nyáry és Balassa okozói a megye két részre való

¹⁾ Fejér, IX. 2 köt. 509. l.

²⁾ U. a. IX. 5 k. praefatio XXVI. l.

³⁾ Eredeti oklevél a budai kam. ltárban. N. R. A. 195. csom. 35. sz. Ma Harmacz és Szuha Gömör megyében fekszik, az első a serkei járásban a Macskás patak mellett, az utóbbi a kishonti járásban.

darabolásának, mely e zavaros időben történt, ¹⁾ vádolja arról is, hogy ők még most is gátolják a megyének egyesülését. E visszásságnak véget vetendő, 1542. évben a 37. törvénycikkben újra elrendelte Hontnak egyesítését. Ez nem használt, a párt-szenvedély nagyobb volt, mint a törvénynek tisztelete, és mikép az 1552. évi törvény 39-ik czikkéből látjuk, az országgyűlés újra követelte, hogy a zavargós időkben szétszakadozott megyék részei, névszerint Heves, Hont és mások területei ismét egyesíttessenek.

Utóbb valami fél egygyéolvadás létesült, mely azonban távol sem felelt meg a megyei központosítás fogalmának. A Rákóczy mozgalmak itt is újra ébresztették az elkülönítés vágyát, ámbár Rákóczy közös regáléval, mely Hont és Kis-Hontnak együtt szólt, hívja még az országgyűlésre. Kis-Hont districtusa 1709. évben külön felir Rákóczyhoz az Universitas nobilium districtus Kis-Hont nevében, a hadi költségekről külön számol az ezredekkel és tábornokokkal. Midőn Hont ugyanez esztendőben felszólítást vett, hogy két követet küldjön a confederatusok »törvényes táblájára« Eperjesre, mint azt a többi megyék is szokták tenni, azzal mentegetődzött Rákóczynál, hogy azt nem teheti, mert a megye főtisztviselőit nem nélkülözheti, de tegye meg azt Kis-Hont, a melynek területe még nincs elfoglalva az ellenség által. Hont vármegye ugyanez évben tartott közgyűlésén bizonyos intézkedésről tesz említést, melyet az ő tisztviselőire Kis-Hontban bízott. Ebből tehát Hont és Kis-Hont administrationalis közössége kitűnik. ²⁾ Ez időben a »mindkét Hont vármegye« címzés is divatozott. ³⁾

Az egyesülés azonban a két Hont közt soha sem volt valami példányszerű és kielégítő, és most, midőn a régi pártoskodás elzajlott, a kis-hontiak panaszaiból ki lehetett érzeni, hogy azokban alszemélyesindulatosságnak alig van része, és hogy

¹⁾ Hisce disturbiorum temporibus in duas partes divisus fuit, — a mi szemben a fönnebbi 1419. évi adatunkkal, csak úgy állhat meg, ha felteszszük, hogy 1419-ben Hont megyének azon része, mely Kis-Hontnak nevezetett, habár területileg elválasztva, közigazgatásilag mégis egyesítve volt Nagy-Honttal.

²⁾ Thaly Kálmán barátom szives közlése után.

³⁾ Comitatus utriusque Hont, 1710. évben.

bajaik Nagy-Hont területi távolságából származnak. Az 1729. évi országgyűlés figyelemmel volt a tényleges érdekekre, és hosszu czivódás után a 23-ik törvénycikkben kimondá, hogy a kishonti járás (processus Kis-Honthensis) ezentúl is Hont vármegye mellett maradjon, de egyúttal elrendelé, hogy a tiszujításokon az egyik alispán, egy szolgabíró és egy aljegyző Kis-Hont kebléből választassék; továbbá, hogy a megyei törvényszék ülési háromszor Hont megye területén, negyedszer Kis-Hontban tartassanak, mely utóbbinak az is megengedettett, hogy külön portális összeírása legyen. A törvénycikk utolsó szakasza még szükségesnek találá kimondani, hogy a kishonti járás respectálni tartozik a főispánt, és a hazai törvényeket. Hontnak területileg elválasztott két része mind a mellett nem forrhatott össze, míg végre is a középkori furcsa területi beosztásból származó bajok az 1802. évi országgyűlésen orvosoltattak, melynek 9-ik törvénycikke a kishonti kerületet Nagy-Hont vármegyétől elválasztá, és »articulariter« Gömör vármegyéhez kapcsolá. ¹⁾

Nagy-Heves és *Kis-Heves* mint egyideig külön álló megyékről, napjainkban beható tudományos vita folyt, és ma már elég biztossággal állithatni, hogy Kis-Heves megye területe a kemej-főesperességi kerülettel azonos volt. ²⁾

Szolnok vármegyét a XV. század végeig egységes törvényhatóságnak kell gondolnunk. E felfogásba nem ütközik, hogy már 1271 és 1279. évben *Külső-Szolnok*, 1416. évben *Közép-Szolnok*, 1321. évben *Belső-Szolnok* vármegye említettik. Szolnok megye mindezen három álladéknak lehetett, sőt volt is külön tiszti kara. Az egész Szolnoknak azonban csak egy főispánja volt, és pedig — egy-két eset kivételével — mindig az erdélyi vajda személyében. Közép-Szolnok első főispánja legelőször 1465. évben tűnik fel, Külső-Szolnoké, ha a Kátayakat nem tekintjük, 1484-ben. Belső Szolnoké a XVI. század előtt nem ismeretes.

Felhoztam már példát, hogy bibás olvasásból, irodalmi-

¹⁾ Századok, 1873. év 83. lap, hol azonban Balássy rosszul idézi a törvényeket így: 1792. 29-ik, és 1803. 9-ik törv. cikk. V. ő. Századok, 1872. év, 533. l.

²⁾ Lásd e munka Pata, Ujvár, Heves cikkét.

lag soha nem létezett vármegyék alakíttatnak. Ilyen egy Kis-Szolnok vármegye, melyet egy érdemes tudósunk Kúszonok névalakból magyarázott ki, ehhez a következtetés a Nagy-Szolnokot is megkivánta; lenne tehát, tudván, hogy a századokon át élő Külső, Közép- és Belső-Szolnok szakadatlanul fenn állt, s e hármas álladék közül egyik sem cserélte át nevét bármi kis időre nagy, vagy kis Szolnokra, összesen öt Szolnok vármegye, a mi még is kissé sok volna. Igaz, hogy a XVII. század elején az egri püspökök, mindkét Szolnok vármegye főispánjai« (comites utriusque Szolnok) voltak, a mint ez nevezetesen Telekessy síriratából kitűnik; de ez a főispáni hivatal csak az ismert politikai beosztás körében talált érvényt.¹⁾

Balássy Ferencz azon körülményt, hogy Káthay Mihály 1427. évben Szolnok megye főispánja volt, úgy érti, hogy Külső-Szolnok megye nem volt egyesítve azzal a másik Szolnokkal, melynek az erdélyi vajda volt főispánja, és így nem tartozott mind a három Szolnok az erdélyi vajda főispánsága alá. Hogy az utóbbi eset még is a való, alább fogom bizonyítani, itt csak azt jegyzem meg, hogy, ha valaha Nagy és Kis-Szolnok megye létezett, ez úttal kellett volna egyik, vagy mindkettő főispánjának nevét, vagy legalább létezését megtudnunk. Azt, hogy Kátay Mihály *Külső* Szolnok megye főispánja volt-e, nem az idézett 1427. évi királyi levélből tudjuk meg, melyben csak egyszerűen szolnoki főispánnak neveztetik, hanem egy 1432. évi igtatási parancsból következtetjük, melyben a király az egri káptalannak meghagyja, hogy Kátay Lászlót, *Külső* Szolnok megye főispánját Mizse és más falvak birtokába igtassa; nemkülönben a királynak 1443. évben György rácz despotának adott, alább idézendő meghatalmazásból, melyben Kátay László, néhai *Külső* szolnoki főispánnak neveztetik. Kátay László, Mihály fia lévén, nincs kétség, hogy az utóbbi is Külső-Szolnok főispánja volt azelőtt.

Ez adatok mitsem bizonyítanak Nagy- és Kis-Szolnok

¹⁾ Lásd többet a Szolnok megyéről szóló cikkben. Különben nem csak Telekessy, hanem 1629. évben Biber János, 1658. évben Kisdy Benedek egri püspök is neveztetik Comitatus Heves, ac utriusque Szolnok Supremus comes. Alkalmasint a többi egri püspök is, ki 1569. év óta az egyesített Heves-Szolnok vármegye örökös főispánjává lett.

létezésére, sőt ellenkezőleg az ilyenek ellen még nagyobb kételyt támasztanak. De azt sem bizonyítják, hogy az erdélyi vajda rendesen nem mind a három Szolnok megye főispánja lett volna.

Csáky László erdélyi vajda 1421 és 1439. év között volt egyúttal szolnoki főispán, igaz, hogy épen 1427. és 1432. években e címekkel nem találjuk felemlítve, a mi azonban véletlenség dolga lehet, mert a mult századok vajmi sok becses oklevele veszett el. Így állván a dolog, mi sem gátol azon föltevésben, hogy Csáky László a szolnoki főispánsághoz tartozó azon részt, mely Külső-Szolnoknak neveztetett, a király akaratából Kátay Mihály és utóbb Lászlóra hagyta.

Érdekesen világosítja Kátay László szereplését Zsigmond királynak 1436. évben guti Országh János világosvári kapitány, és Kátay Lászlóhoz intézett azon parancsa, miszerint vizsgálnák meg, micsoda kún kapitányok birják szállásaikat vagy kapitányságaikat örökségi joggal. Országh János és Kátay László mindketten a kunok biráinak (judices comanorum) neveztetnek, de csak Kátay László egyszersmind Szolnok, azaz, mint fenn ki volt mutatva — külső-szolnokmegyei főispánnak.¹⁾

Kátay Mihály egész hivataloskodása ugysis kivételes természetű, és valamint szolnoki főispán volt az erdélyi vajdák itteni főispánsága sorrendének megszakításával, ugy a jászkún kapitányság hivatalát viselte, mely különben mindig a nádor kezében volt.²⁾

Az a körülmény, hogy Zsigmond király 1443. évben Brankovics György rácz despotának megengedé, miszerint a külső-szolnoki főispánságra, melyet azelőtt Kátay László viselt, valakit saját emberei közül válasszon vagy ajánljon, nekem e kivételes állapot okait is meglátszik fejteni.

Brankovics azonban aligha élt ezen engedélyvel, mert Csáky után nyomban Hunyadi Jánost találjuk az erdélyi vajdaság és szolnoki főispánság méltóságában, — ő pedig igen jól tudta, hogy mennyire tanácsos Brankovicsra bízni.

¹⁾ Oklevél a M. N. Múzeumban.

²⁾ Századok, 1875. év, 248—251. l.

Külső-Szolnok megye önállóságának, mint sok másnak, véget vetett a török hódítás, és az 1569. évi országgyűlés 52-dik czikke kénytelen volt kimondani: hogy ezen Külső-Szolnok vármegyének Heves vármegye szolgáltatson igazságot, azaz elrendelte, hogy a két vármegye egyesítessék. Ily egyesítésben maradt a két megye 1876. évig, midőn a törvényhozás a Jász-Nagy-Kún-Szolnok megyét kerekítette ki.

Elérkeztem a területi változások egy más neméhez, t. i. a vármegyék egyesítéséhez, mely mindig nagyobb politikai okokból származott. Ilyen eseteket már a XIV. században lehet nyomozni. Szatmár és Ugocsa vármegyék nemcsak közgyűléseiket tarták együttesen, hanem szervezetileg is egyesítve lehettek, legalább 1402. évi oklevelekben többször fordul elő azon kifejezés: *Szatmár és Ugocsa egykor egyesült* (olim uniti) vármegyék.

A török fegyverek előnyomulása folytán, Csongrád megye egészen az ellenség hatalmába került. A hódítás korszakának egy jellemző vonása, hogy oly vármegyék, melyeknek területe elveszett, még mintegy szellemileg tovább éltek, és gyűléseiket más megyében tartották. Arad Zaránddal Boros Jenőn, Hont és Zólyom Korpona városában, Békés, Csanád és Bihar Nagyváradon gyűlésezett. Minthogy Pesten is a török uralkodott, Pest vármegye Csongráddal együtt tartotta üléseit, és pedig Nógrád megye Fülek várában,¹⁾ akként, hogy egyik nap Pest, másnap Csongrád megye ügyei tárgyalattak. Ez a kapocs tartott 1647. évig, a mely évben a 108-dik törvényczikk kimondá, hogy addig, míg a Csongrádhoz közelebb eső Borsod vármegye a király által visszafoglaltatnék, Csongrád megye Heves megyével legyen egyesítve. Az országgyűlés várákozása Borsodra nézve nem sokára valósulhatott, mert Csongrádot és Borsodot 1657. évben már egyesítve találjuk, ez évben ugyanis csatóházai Moré Anna, felsőkubinyi Kubinyi Dániel neje, az egyesült Borsod és Csongrád várme-

¹⁾ Fülek határvárában a XVII. században hét megye és két kerület szorult össze, hogy gyűléseket és törvényszékeket tartsák; nevezetesen Nógrád, Pest, Pilis, Solt, Heves, Külső-Szolnok, Csongrád megye; a Jász-ság és Kúnság.

gyék előtt (coram comitatibus Borsod et Csongrád articu-
lariter unitis) Torna megyében fekvő Perkupa és Jolsvaő
nevű részbirtokait ezer forintért idősbik szendrei Zákány An-
drásnak bevallja. ¹⁾ Az idézett törvény és Borsod megyével tör-
tént összekapcsolás megértésére szükséges tudnunk, hogy Bor-
sod Csongrádtól nem mint ma Heves vármegye és a Nagy
Kúnság által volt elválasztva, hanem hogy akkor Polgár és
Tisza-Füred között a Tiszán át egész Öcsödig és Szent-Már-
tonig nyúlt le. ²⁾

A két megye közti kapocs az egész XVII. századon át
tartott, ³⁾ — míg t. i. III. Károly kormánya e vidéken a multa
nézve tabula rasat nem csinált. Az 1715. évi törvényhozás
visszakeblezé Csongrádot a hazához, melyet aztán 1786. évben
Békéssel találjuk egyesítve, II. József országfelosztási rend-
szerében. ⁴⁾

Némi jelek arra mutatnak, hogy egy ideig D o b o k a és
B e l s ő - S z o l n o k egyesítve voltak; ilyen példa, hogy Csáky
László erdélyi vajda 1431-ben Drági Jakab dobokai és szol-
noki (értsd belső-szolnoki) alispánhoz parancsot intéz. Heltai
Gáspár azt írja, hogy Déés városa Doboka megyében fekszik,
mely város pedig köztudomás szerint Belső-Szolnok megyének
székhelye. Doboka megyéből is egy több helységből álló rész
tartozott a bálványosi (belső szolnoki) idővel koronai urada-
lomhoz, mely később mindenestől a szamosujvárihoz csatolta-
tott. Tény, hogy II. József Doboka és Belső-Szolnokot egye-
sítette, de az ő geographiai beosztása csak mulékony volt. ⁵⁾

Pest vármegyének eredetileg nem volt főispánja, és az
országos tanács még 1446. évben is megújítja e megye azon
kiváltságát, mely őt főispán alá nem rendeli és Hedervári Lő-
rincz nádort, ki magát a főispáni hivatalra feltolta, ettől
eltiltá. A gyengébb Pilis megye a nagy terjedelmű Pest me-

¹⁾ Eredeti oklevél a magyar orsz. ltárban, N. R. A. 915. cs. 45. sz.

²⁾ Ifj. Palugyai Imre: Magyarország legújabb leírása. IV. kötet,
390. lap.

³⁾ Adatok NRA. 1778. csom. 11. sz. a budai kam. ltárban.

⁴⁾ Oklevél a gr. Csáky ltárban. Haan Lajos szerint Csanád megye is
részét képezte e politikai területnek. (Békés I. 47.)

⁵⁾ Tudományos Gyűjtem. 1830. év I. füzet 53. 54. lap.

gyében támaszt látván, végre azzal egyesült, mely egyesülést az országgyűlés 1492. évben már ténynek ismer el. Fehér vármegyének solti széke még soká késett a csatlakozással, mely végre az 1569. évi országgyűlés 52-dik czikkével kimondatott, ¹⁾ de mindannak ellenére a XVII. század elején még mindig emlittetik a solti széket. A három vármegye teljes egyesítését 1659. évtől kezdve lehet számítani, a midőn a törvényhozás kimondá, hogy a nádor *Pest, Pilis és Solt* egyesült vármegyék főispánja legyen, a mely rendelet az 1751. évi 2 és 25-dik, valamint az 1791 évi 5-dik törv. czikk által ismételtetett. ²⁾

A törökök hódításai több ízben tették szükségessé a törvényhatóságok csoportosítását. Midőn egész Somogy vármegyéből, Babocsa és Komár várak kivételével, mindent elfoglaltak, az országgyűlés 1596. évben (41. törv. czikk) Somogyot Zalával egyesíté és ez egyesítést fentartá az 1608. évi 22-dik törv. czikk, mely rendeli, hogy Somogy megye pörei a zalamegyei törvényszéken folytattassanak. A két megye, szorult viszonyai tekintetéből, közösen egy képviselőt küldött az országgyűlésre. Az oly soká egyesített megyék külön állásukat, az 1715. évi országgyűlés által (86-dik czikk) nyerték vissza.

A hosszas öldöklő háborúk elmaradhatlan következménye volt az ország elnéptelenedése. Midőn a visszafoglalás után 1687. évben a lakosságot összeszámították, Baranya, Tolna, Verőcze, Szerém és Posega megyében összesen alig volt 20,000 ember. A hajdan oly nagy, egy tartománynyal fölerő Csanád vármegye már közel állt az enyészethez, mert 1731. szeptember 30-án Földeákon tartván közgyűlést, abban három személy vett részt, állott pedig Csanád vármegye ez időben egy város, és három faluból, de az 1731. évi ápril 7-én Makón, a megye székhelyén tartott közgyűlésen is csak hat egyén jelent meg. ³⁾

¹⁾ Nem értem, mikép olvashatta ki Ráth Károly e czikkből, hogy általa Fehér, Zsolt, és Csongrád megyék Pest megyéhez csatoltattak. (Akadémiai Értesítő, 1862. év III. köt. 24 lap.)

²⁾ Pilis és Soltról lásd a hasonzimű cikkeket.

³⁾ Palugyai Imre : Magyarország legújabb leírása, IV. köt. 25. lap, és utána Oltványi Pál : Magyar Sion. IV. köt. 120. lap.

Igen, a roppant térségeken, melyeket azelőtt annyi ezer magyar kar védett, nagy csend uralkodott. A harczok dörgése tova-tova vonult, és a mit hátrahagyott, pusztaság volt, és egy a küzdésben a legvégsőre megfogyott nemzet, melynek csüggedő gyermekei városok romjai közt jártak, — a helységek eltűntek, és hol azokat a megsemmisülés sorsa érte, egy név maradt fenn, mint az elhunynak sírírata. Hic jacet . . Az utódok alig tudták felismerni a hont e hazában, és a multnak vonásai elmosódtak emlékében.

Következett a határvillongások ideje, nem a községek, hanem a vármegyék közt. Somogy vármegye perlekedett Baranyával és Slavoniával, Borsod Heves megyével, Bihar Békés megyével, Tolna a szomszéd megyékkel, és így tovább. Az 1715. évi országgyűlés munkásságának egy részét ily nemű ügyek vették igénybe és ezek tán tanulságosabbak, mint azon határvillongások, melyek Austria, Morvaország, Szilézia, Stajer és Lengyelország felé folytak. Somogy, Tolna és Baranya határait 1697. évben királyi táblai ítélet jelezte meg, ¹⁾ de némely vidéken a megyék határai annyira feledésbe mentek, hogy a jogérzetnek soká nem sikerült megnyugvást szerezni.

A legsajátságosabb jelenetek vették igénybe a közfigyelmet a Duna és Tisza közti téreken, hol ős időktől fogva két vármegye — Bodrog és Bács — élt törvényes rendeltetésének. A magyar helynevek hosszú sora, és a hajdani közigazgatás sok emléke bizonyítja, hogy itt a magyarság tömören lakott együtt, kevés számú más ajku községeket még ismervén körében. Még a török uralom töretlen volt Magyarországon, midőn e két megye területén Szávántuli jövevények mind inkább megsaporodtak, és a kik megtelepedvén, gyarmataikat saját nyelvökön nevezték, és a mennyiben egy ősmagyar község maradványát még megszállták, annak nevét sajátjukra idomították és változtatták.

Az őslakók, kiket a harci vihar megkímélt, elszéledtek, vonzatva a fentartás ösztönétől, ki tudja, merre vezette őket

¹⁾ Sürögny, 1861. évfolyam 267. sz. Ráth Károly: Török-magyar viszonyok. Akadémiai Értesítő. Tört. philos. osztály III. köt. 25. lap. Hatos Gusztáv, a Századokban.

sorsuk ? A kik utánok jöttek, más neveket, más isteneket hoztak magokkal, és a ki ma eme, a szabadságnak ismét visszaadott tartományt bevándorolja, a multakra gondolván el fog mészálni a költő közmondásos mondatán :

— — — — adveniunt alii

Veteres migrate coloni.

Nyomban a passaroviczi békekötés után az ország déli részei oly kormány-forma alatt álltak, mely a rendek élénk panaszára szolgált ; ezek többi közt 1712. évben Bács, Bodrog és más megyék visszakapcsolását kérték az országhoz. E kívánság teljesült, a mennyiben 1714. évben gr. Nádasdy Pál első bodrogi főispánnak kineveztetett, de ezzel a legnehezebb kérdés még meg nem volt oldva, mert melyik volt az a terület, mely hajdan Bodrog vármegyét képezte, ezt akkor legfeljebb sejtteni, de tudni nem lehetett. Ez okból a két vármegye közt majdnem egy századig tartó viszály keletkezett, mely sok keserőséget szült, és a legsajátságosabb fejleményeket vett, minők bármely más ország történetében nehezen találhatók. Miután valóban lehetetlennek látszott Bodrog vármegyének régi területét, és annak Bástól elkülönítő határait megállapítani, az országgyűlés 1802. évben azzal vetett véget eme kis belháborúnak, hogy *Bács és Bodrog* vármegyét törvényesen egyesítette. ¹⁾

Ez volt az utolsó a vármegyék területi állandékára vonatkozó törvényes intézkedés. Az e korból származó vármegyék voltak 1848-ig közéletünk majdnem egyedüli szereplői, és nincs kétség, hogy ama tizedek, melyek ezen epochalis évet megelőzték, a vármegyék történetének legszebb lapjait nyújtják.

A legujabb kornak volt fentartva, hogy a törvényhatóságok területét a célszerű közigazgatás érdekében általános rendezés alá vegye. Ez nemzetünk történetében az első eset. A mi még hátra van, az nem annyira a célszerű közigazgatás szempontja alá esik, hanem inkább az álladalmi egység követelménye, és így nem a történetíró, hanem a politikus földadata.

Az 1876. évi megyerendezés után, Magyarországbán más, mint vármegyékre való felosztás nem létezik, megszüntek a

¹⁾ Lásd a részleteket Bodrog czikkben.

székek, megszűntek a kerületek, és e törvény maradandó érdeme lesz, hogy a középkori kiváltságok lomját a maga értékére leszállította.

Jelenleg Magyarország következő vármegyékre van felosztva:

Besztercze-Naszód.	Temes.	Tolna.
Szolnok-Doboka.	Szörény.	Fehér.
Szilágy.	Torontál.	Hont.
Kolos.	Arad.	Máramaros.
Torda-Aranyos.	Csanád.	Bereg.
Maros-Torda.	Szepes.	Ugocsa.
Csik.	Abauj.	Ungh.
Udvarhely.	Sáros.	Nógrád.
Kis-Küküllő.	Árva.	Somogy.
Nagy-Küküllő.	Baranya.	Sopron.
Hunyad.	Bars.	Vas.
Fogaras.	Bács-Bodrog.	Trencsin.
Szeben.	Békés.	Turóc.
Háromszék.	Bihar.	Torna.
Brassó.	Borsod.	Zemplén.
Jász-Nagykún-Szolnok.	Győr.	Esztergom.
Heves.	Pozsony.	A kapcsolt
Pest-Pilis-Solt-Kiskún.	Nyitra.	részekben:
Hajdú megye.	Nógrád.	Zágráb.
Szabolcs.	Veszprém.	Posega.
Szatmár.	Zala.	Verőcze.
Alsó-Fehér.	Gömör és Kis-Hont.	Szerém.
Csongrád.	Komárom.	Kőrös.
Krassó.	Liptó.	Varasd.
	Zólyom.	Belovár.
	Mosony.	

Az utóbb nevezett vármegye, t. i. Belovár, egy minden történeti alap nélküli alkotás, melynek alkalmául szolgált a magyar országgyűlés által sürgetett határőrvidéki felosztás. A katonai végvidéken legelőször a varasdi generalatus adatott át a polgári igazgatásnak. Az 1871. évi június 8-kán kelt királyi

leirat 5-ik szakasza ugyanis elrendelte, hogy a szent-györgyi és körösi határőrezred megyévé alakíttassék, a mely megyéhez Belovár és Ivanics városok is csatolandók. Az idézett rendelet 28. §-a szerint az új megye a horvát-szlavon országgyűlésre 8 képviselőt küldhet.

E megye helyesebben Béla vármegyének lett volna elnevezendő (castrum Bela), de még helyesebb, ha területét egy-szerűen Varasd megyébe kebelezik, melynek testétől elszakadt Béla várát és sok faluból álló tartozandóságait III. Ferdinánd király 1650. évben, Dianesevich Miklós zágrábi nagyprépostnak adományozta, megjegyezvén, hogy e vár *Slavoniában* Varasd megyében fekszik. ¹⁾

A megyék sorában találjuk Fehért, t. i. a Székes-Fehérvárt magába foglaló Dunamenti megyét, — és Alsó-Fehért, az erdélyi részekben, melynek azonban megfelelő Felső-Fehér megyéje nincs, mert azt, mely e néven 1876. évig létezett, a szomszéd vármegyék közt osztotta fel a törvényhozás.

A királyhágón-tuli Fehér megyét, megkülönböztetésül a Duna melletti hasonnevűtől, Gyula-Fehér vármegyének kellett volna elnevezni, ²⁾ a mint ezt történeti okok is indokolják. Az Anjouk korában a szebeni comitatushoz tartozó Vecserd, Tamásvölgye és Óstelke, Zsigmond király által ismételve in comitatu Albensi Julae fekvőnek mondatik; ³⁾ hasonlókép mondja egy 1479. évi forrás, hogy az Olt melletti Hidvég Gyula-Fehér vármegyében (in comitatu Gyulae Albensi) fekszik. ⁴⁾ Ez a Hidvég ugyan a mult század közepe óta Felső-Fehér megyéhez tartozott, de az idézett években Fehér megye még nem szakadt két részre, a mi csak 1765. év elején történt, a midőn Alsó- és Felső-Fehér külön főispánokat kapott. ⁵⁾ A különál-

¹⁾ Castrum Bela, ordinis cruciferorum Prioratus Auranae in Regno Slavoniae et comitatu Varasdiensi. E roppant jószágot már II. Ferdinánd is Vinkovich Benedek zágrábi prépostnak adományozta (Budai kam. ltár NRA. 953. csom. 18. sz.)

²⁾ Javasoltam ezt a Pesti Naplóban: A határőrvidék kérdéséhez című czikkben. 1872. folyam 140. szám. Idézik a Századok, 1872. év 492. lapja.

³⁾ Dessewffy oklevéltár 335. 340. lap.

⁴⁾ Székely okltár I. 226. lap.

⁵⁾ Benkő, Milkovia II. 254. lap.

lást kapott Felső-Fehér megyében Marienburg 13 különszakadt részeket (enclavékat) sorol fel.¹⁾

A régi főispáni hivatal a vármegyei intézmény lényegével összeforrt, és sok oly tulajdonsággal bírt, melyekkel tüzetesebben foglalkozni még most sem fölösleges. A megyei főispánok épen az Anjoukor kezdetétől fogva a XVI. század végeig, midőn a hadvezérlet mindinkább a német tábornokok kezébe esett, mindig egyuttal valamely várnak kapitányai is voltak, a mi a főispáni hivatalnak egyuttal honvédelmi eredetét és feladatát bizonyítja. A zarándi főispán világosvári várnagy, a csongrádi főispán szegedi várnagy, a barsi főispán lévai várnagy, a beregi főispán munkácsi várnagy, a borsodi, máskor az abauji főispán diósgyőri várnagy, a krassói főispán galambóczi vagy harami várnagy, az ugocsai főispán nyalábi várnagy stb., stb.²⁾ E szokás főleg a XIV. és XV. században dívott, a midőn a főispáni hivatal sok egyéb sajátosságokat is mutat. Nem volt ritka az eset, hogy egynémely megyének két főispánja volt, valamint hogy egy főispán két, sőt több vármegye kormányát tartá kezében. Az ily megyék sokszor nem mindig voltak szomszédosak, így például midőn Garai László macsói bán egyuttal lipthói főispán, Som Jósza temesi főispán egyuttal Bács és Bihar főispánja, vagy Rozgonyi István Temes Fehér és Győr főispánja. A macsói bán és a temesi főispán bizonyos időben 5—6, sőt több vármegyét igazgattak, míg végre a törvényhozás el nem rendelé, hogy minden megyének saját főispánja legyen.

Az örökös főispánok kérdése szintén belevegyül a régi szerkezetű vármegyék közéletébe és figyelmünket meg érdemli. A Pálffyak Pozsony, a Perényiek Abauj, a Schönbornok Beregh, az Erdődyek Varasd, a Hunyadiak Besztercze, az egri püspökök Heves és mindkét Szolnok, a vránai perjelek Dubicza, a nagyváradi püspökök Bihar, az esztergomi érsek Esztergom, a Koháryak Hont, az Illésházyak Trencsin és Liptó, pelsőczy Bebek Ferencz Gömör, a Révayak Turóc, a Nádasdyak Komárom, a Batthyányiak Vas, az Esterházyak Sopron, az

¹⁾ Marienburg, Geographie II.1 1. lap.

²⁾ Még az 1459. évi 17. törvényczikk írja: Comites Comitatum du-cant gentes exercitiales sui Comitatus. (Vestigia Comitiorum, 340. lap.)

Althanok Zala, a Zápolyaiak, utóbb a Csákyak Szepes vármegye örökös főispánjai voltak, de a mikép korra, úgy tartamra nézve is ez örökös méltóság különféle volt a vármegyékben. Mossóczy Zakár, nyitrai püspök, egyuttal nyitrai örökös főispán volt, de utódjai már nem azok. Bitovecz János Mátyás király idején Zagoria örökös grófjának neveztetett.

E címet ott is találjuk, hol a az vármegyére nem alkalmazható. A kalocsai érsekek V. László királytól örökös kalocsai főispán címet nyertek. ¹⁾

Az Erdődyek címe: monoszlói örökös grófok (montis Claudii et Comitatus Varasdiensis perpetuus Comes), Kercselich-et gondolkodóba ejté, — honnan vették ők a comes montis Claudii címet, azt ő nem tudja, aztán minden szükség nélkül bizonyítja, hogy Slavóniában nem létezett comitatus Montis Claudii. ²⁾ Ezt nem is állítja senki. A Mons Claudii, másképp Monoszló, vagy Moszlavina, Kőrösmegye kőrösi járásában fekszik és a család egyik főuradalmát képezte.

Kolonich perpetuus in Zay-Ugrócz volt, a mi annyi, mint Zay-Ugrócz örökös ura. Ilyen volt Amadé Marczaltón, Szapáry Mura-Szombaton és Széchy Szigeten. Legtöbbször a fönn elősorolt vármegyei örökös főispánok közül, még valami uradalmuk után vették fel az ily dinasticus címet, mely azonban nem valami méltóságban, hanem nagy jószág tetteleges birtoklásában gyökerezett. A Pálffyak Vöröskő, a Batthyányiak Németujvár, a Nádasdyak Fogarasvidék, ³⁾ a Koháryak Murány, a Révayak Szklabina és Blatnicza, az Esterházyak Fraknó, az Althanok

¹⁾ Eder ad Schesaeum 231. lap.

²⁾ Kercselich: Notitiae praeliminares 453. lap.

³⁾ Kovachichnak nincs igaza, midőn a Nádasdiak fogarasi örökös grófságát csak czimnek tartja. Nádasdy Tamás 1532. évben kapta Fogarast, ki azt nővérének Annának, Majláth István nejének engedte át. Anna megtartá e kerületet akkor is, midőn Majláth mint felségáruló, Fogarason elfogatott, és Konstantinápolyba hurczoltatott, hol meghalt. Ezek után Békés Gáspár pénzen vette meg Fogarast. (Eder: Simigianusnál 284 lap stb. Benkő: Milkovia II. 285. lap.) Fogaras hajdan Fehér megyéhez tartozott, és a város a legújabb korig, így kezdte szerződéseinek szövegét: Mi nemes Fehér vármegyében, Fogaras földön, ugyan Fogaras városában lakó személyek, adjuk tudtokra mindeneknek, stb. (Benkő: Transilvania specialis 73. lap.)

Muraköz birtokától nevezték magokat e birtok örökös urainak. Ily méltósággal bizonyos előjogok voltak összekapcsolva.¹⁾ Ide tartoznak még a bazini és szent-györgyi grófok.

E személyes viszonyokat elégnék tartom itt érinteni, de miután a középkori földrajzi alakulások ismertetéséhez szorosán nem tartoznak, azon területi kérdéseket, melyeket eddig általánosan jellemeztem, a következő lapokban külön fogom megvizsgálni, a nélkül, hogy az illető megyék külső történetével foglalkoznám, ha ez által történeti földrajzunk még igen homályos tájaira legalább egy pár felderítő sugár nem esik.

A tárgy felosztásában, melyben a megyék minősége is szolgálhatott volna alapul, könnyebb tájékozhatás végett, a geographiai fekvést vettem irányadóul.

¹⁾ Verbóczy : Hármaskönyv II. rész. 13. czim.

Pilis.

Jóval korábban, mintsem Pilis vármegyéről tudomást szerezhethénk, említik történeti emlékeink a Pilis hegyet, mely két mérföldnyire fekszik Esztergom alatt, és a pilisi cistercita apátságot, mely e hegy tövében feküdt.

Ez apátságot III. Béla király alapította, és gazdag jövedelmekkel ellátta 1184. évben. ¹⁾ De Pilis vármegyének e korban semmi nyoma. Minthogy a Pilis nevű erdő, melynek használatát a király 1187. az esztergomi keresztes lovagoknak adományozta, Esztergom megyében feküdt, ²⁾ föl lehet tenni, hogy e században Pilis megye még nem létezvén, csak később vált el Esztergom megye testétől. És valóban még csak 1225. évben találjuk Pilis megye első megemlítését, minden útmutatás nélkül, vajjon az ősmegyék egyike volt-e már Pilis, vagy újabb alkotás, melynek még csak indokát sem ismerjük. A pilisi apátság birtokait 1254. évben a király megerősíti, és egyúttal a pilisi ispánnak megtiltatott, hogy az apátság bármely birtokain szállást kérjen. ³⁾

Ezen adatokból kitűnik, hogy Pilis megye eredete a tatárjárás előtti korba vihető vissza, és hogy Botka azt szükség nélkül több évtizeddel későbbi időre halasztja. ⁴⁾

A tatárjárás után IV. Béla királynak törekvése a hon újra alkotásában oda volt irányozva, hogy védelmi képességét

¹⁾ Fuxhoffer: Monasteriologia, második kiadás II. 113. lap. Pauer János írja, hogy az apátság alapítója tudva nincs. Az egyházi rend érdeme 54. lap.

²⁾ Magyar Sion I. 131. lap.

³⁾ Fejér IV. 2. köt. 215—217 lap.

⁴⁾ Századok, 1871. év 391. lap, hol Botka Tivadar állítja, de nem bizonyítja, hogy a Pilis megyei terület az ősz Esztergom megye álladéka-ból szakadt el.

fokozza. Ezért adott sok főurnak engedélyt várak építésére, azért adományozta feleségének, Mária királynénak a pilisi erdőség közt emelkedő hegyet, hogy rajta várat építsen, a melynek különös rendeltetése az volt, hogy közveszély esetén a margitszigeti apáczáknak menhelyül szolgáljon. Mária királyné tetemes költséget fordított a vár építésére, a mit tekintetbe vévén IV. Béla király, 1259. évben a királynénak nemcsak a várat, hanem egész Pilis vármegyét is adományozta, (ipsium castrum, cum comitatu et districtu de Pelys, eidem sicut locum primitus concesseramus.)¹⁾

Ez adománylevél alapján épült a visegrádi vár a pilisi hegyen, de Pilis vármegye már jóval előbb létezett, a miért is nem fogadhatom el Botka azon nézetét, hogy a királynék eme birtokából fejlett ki *utóbb* (tehát még 1259. után) a kis Pilis vármegye. Meglehet, hogy Pilis megye területi álladéka az ősz Esztergom vármegye kebeléből esett ki, a földrajzi fekvés ezt valószínűvé teszi, mind a mellett ez még is csak összevetés, mely más felfogást ki nem zár. Nem kicsinységeért tagadom Pilisnek ősmegyei minőségét, hanem azért, mert Pilis IV. Béla király előtt várispánság nem volt. De mert az önállóság szükséges kellékeivel nem birt, már kezdettől fogva ki volt jelölve helyzete, hogy más nagyobb megyére támaszkodjék.

A királynék e birtokából fejlett ki *utóbb* a kis Pilis vármegye.

IV. Orbán pápa, 1263. évben a királynak ezen, Mária királyné javára tett adományát megerősítette, hozzájárulván ahhoz, is hogy a király és királyné e várat gyermekeik egyikének adományozhassák, vagy hagyományozhassák.²⁾

A király 1264. évben comitatum et districtum Pilis újra adományozza a királynénak.³⁾

Különösen hangzik, hogy ezen megye évi jövedelme nevezett időben az 50 ezüst márkát meg nem haladta.

¹⁾ Wenzel VII. 501. lap.

²⁾ Theiner: Monumenta Hung. I. 252. lap. Wenzel, VIII. 70—72.

³⁾ Knauz: Monumenta eccl. Strigoniensis I. 506. lap. Theiner i. h. 271. lap.

Azt mondani alig szükség, hogy a Pilis hegyen épült vár a történetünkben oly fényesen szereplő Visegrád.

Pilis vármegye egészen a Duna jobb partján feküdt, úgy, hogy Budán, Ó-Budán és Visegrádon kívül még mintegy 30 falu tartozott hozzá, és pedig: Buda-Örs, Tétény, Török-Bálint (Turbal), Bya, Tök, Torbágy, Páty, Tínye, Buda-Kesz, Hidegkút, Solmár, Vörösvár, Kovácsi, Csaba, Szent-László, Bogdán, Tótfalu, Békás-Megyer, Csobánka (másképp Borony), Pomáz, Kalász, Üröm, Telki, Boros-Jenő, Kissing, Sz.-Iván, Perbál, Sz-Kereszt, Promontor (Budafok), Izbek és Zsámbék városa. Hozzá tartozott még Zsámbék vára, és Csik, Tahi pusztá, mely most is várrommal ékeskedik. De hozzá tartoztak még oly helységek is, melyek ma Esztergom megyében fekszenek, mint Bajoth, Monyoros (ma Mogyoros), Szomor, — vagy Fejér megyében mint Berki, Érd, Diós (1333-ban Gyogy, prope Thetunmál) Tabajd. Más pilismegyei falvak, mint Szekeres, Bogárfalu, Füzeg, Szemcse, Garancz, Kande, Ákospalotája, Várad, Szent-Péter és a budai Sashegy alatt fekvő Sassad, (1390. Szazad) már eltűntek a föld színéről, és pusztákká törpültek mint Leányfalu.

IV. Béla király 1254. évben a pilisi apátság kiváltságának megerősítése alkalmával megtiltotta, hogy a pilisi főispán (Cómes de Plys, qui pro tempore fuerit constitutus) az apátság népeinél megszálljon, vagy azokat valamikép bántsa. ¹⁾

Daczára, hogy Pilis vármegye 1259. év óta a királyné birtoka volt, a király itt mégis fejedelmi jogokat gyakorolt, sőt adományokat is tett. Így tudósítja IV. László király 1285. évben Bars, Nyitra, Komárom, Pilis, Zólyom és Csongrád vármegyéit, hogy miután ő a garamszentbenedeki apátságot bármely főispán hatósága alól (a cujuslibet Parochialis Judicis judicio exemit) fölmentette, azért az apátság népeit törvény elé ne idézzék. ²⁾ Zsigmond király 1394. évben Palata falut az esztergomi érseknek adományozza és az adományt 1406. évben megerősíti. ³⁾ A szintén pilismegyei Tinyét Nagy Lajos király

¹⁾ Fejér, IV. 2 k. 217. l.

²⁾ Wenzel; IX. 426 lap.

³⁾ Fejér X. 4. k. 474. lap.

1346. Iwandorf Jánosnak és Sudor Péternek adományozta. ¹⁾ Egyik tekintélyes helység, mely ma Esztergom megye határában van, a királyi kápolnához (Comitatus Capellae nostrae) tartozott; de voltak itt a nyulakszigeti apácáknak is birtokai, nevezetesen Csaba, Pomáz falu, birták a budai vár vásárjövételmeit is. ²⁾ De Jenőt nem birták, noha azt Erzsébet királyné 1336. évi igttatásában mondja, hanem birták azon másik Jenőt, mely a Duna bal partján, Pesthez északra feküdt, mint az, a nevezett évben történt beigtatás jelentéséből kitűnik. ³⁾ Olykor a királyi adományok a királyné világos beleegyezésével történtek; így midőn 1390. évben az esztergomi káptalan Sassad és Örs helységet kapta. Zsigmond király 1395. az említett Bajóth helységet a királyi kápolnától elválasztja és Kanisay János esztergomi érseknek adományozza, de már a következő évben Balás kanonok és a Boldogasszonyhoz címzett kápolna rectora nemcsak ezen Bajóth, hanem a vele határos Ákospalotája és Szamárd pilisi helységek birtokába is igttattatik. ⁴⁾)

A szemlét tovább folytatván, látjuk, hogy Kande, Káloz és Üröm (1367.) az ó-budai apácák, Telki az itteni benzés apátság, ⁵⁾ Pomáz, a hasonnevű család, utóbb a Balassák és mások, Perbát, Zsámbék, Tök előbb Corvin János, utóbb az egi püspök, Páty előbb a telki apátság, később Corvin János herczeg birtokában volt, Kovácsi (1254) a pilisi apátságnak adományos jószágá és így Torbágy, Török-Bálint, Boros-Jenő, Fel-Keszi, Kiszting stb. falvakat mindig csak magánbirtokosok kezein találjuk. Mindebből világos, hogy a magyar királyné nem lehetett egész Pilismegye földjeinek birtokosa, hanem hogy azokból csak bizonyos jövedelmeket húzott. Ebből aztán némileg értjük, miként lehetett Pilis megye jövedelme csak 50 ezüst márka, midőn azt a királyné adományban kapta.

Visegrád keletkezésének története megfejtí, miért viselte

¹⁾ Fejér, IX. 1 k. 356. lap.

²⁾ Fejér V. 2. k. 402.

³⁾ Fejér VIII. 4. köt. 180. és 202. lap. Az utóbbi lapszám kétszer fordul elő.

⁴⁾ Fejér X. 2. k. 265. és 285. lap.

⁵⁾ Fuxhoffer Monasteriologia I. köt. 278. lap, II. kiadás. Hevenesi VII. 236. Fejér, IV. 2 k. 174. V. 1 k. 305.

épen a pilisi főispán visegrádi várnagysága hivatalát. A főispánok ugyan még csak a XIV. században nevezték magokat állandóan visegrádi castellanusoknak, de nincs ok föltenni, hogy a XIII. században mások, mint a pilisi főispánok lettek volna visegrádi várnagyok.

Feltűnő terjedelmet tulajdonít e megyének Borbála királyné, midőn 1425. évben Pohárnok Istvánnak, az akkor Nógrád megyében fekvő Ajnácsköt, és az Ó-Buda vármegyében Hatvanhoz közel fekvő Boldogfalvát adományozza. (In Comitatu veteri Budensi prope Hatvan.) Ó-Buda vármegye alatt Nagy Iván igen helyesen Pilis vármegyét érti. ¹⁾ De miután Boldogfalu, avagy a mai pestmegyei Boldog elég távol fekszik Ó-Budától és a királyné pilisi megyéjétől, e falu csak enclavet képezhetett idegen megye területén.

Pilis és Pest vármegye egymás mellett századokon át éltek önhatósági szervezetökkel, jogukkal, mindegyik vármegyének volt külön tisztkara, de ennek daczára már igen korán keletkeztek érintkezési pontok, melyek eme két vármegyét közelebb hozták. A XIV. században már többször együttesen tartják közgyűléseiket, így az 1335. és 1364-iki években, ²⁾ Pomázi János, László, Miklós és Imre 1399. évben egy ily közös közgyűlésen Kürthy Miklós által bepéreltetnek pestmegyei Zahrus falu ügyében, 1400. évben Szent Erzsébet falu mellett, 1438. évben Szénfalvában is, közös közgyűlést tartott a két megye. Imre nádor is 1374. említi a két vármegye együttes közgyűlését, sőt 1467. évben a két megye szolgabirái közös jelentést tesznek. ³⁾

Ugy látszik, hogy a két megye egyesülése csak észrevétlenül történt, a nélkül, hogy ez országgyűlési határozattal, vagy kir. rendelettel kimondatott volna; legalább erre való adat nem ismeretes. Pest vármegyének a mohácsi vész előtti időben nem voltak főispánjai, a pilisi főispánok sora is a XIV. század második felében megszűnik. De azért még 1490-ben külön találjuk felsorolva Pest, és külön Pilis megyét azon jegyzékben, melyet

¹⁾ Nagy Iván: Magyarország családai, II. 43 lap.

²⁾ Fejér. VIII. 7 k. 315. lap. Oklevél a budai kam. ltárban NRA. 198. csom. 13. sz.

³⁾ Budai kam. ltár. NRA. 173. csom. 33. sz.

I. Miksa kir. az országból szerzett, hogy azon vármegyékhez felszólítást intézzen az ő királylá választásának támogatására

Ezen időben történhetett az egyesülés, melyet az 1492. évi országgyűlés már jóformán ténynek elismer.

Ez év 100-dik törvénycikke azt mondja, hogy valamint Pest és Pilis vármegye, Budához való közelségökért főispánokkal nem bírtak, így azokban ezentúl se legyenek főispánok. (Item sicuti et quemadmodum hactenus Pestiensis et Pilisiensis comitatus comites non habuerunt, sic nec in futurum comites habere debeant.) Az 1495. évi 20. és 24-ik törvénycikk Pest és Pilis megyében, melyeknek fő- és alispánjuk nincsenek, a szolgabírákra bizza a törvénykezési dolgokat, és midőn II. Ulászló harmadik decretumának 44-dik czikke 1498. évben azt rendeli, hogy minden vármegyének külön főispánja legyen, kiveszi Pest és Pilis megyét, melyek régi szabadságuk értelmében nem szoktak főispánok alatt állani. Ugyanazt rendeli az 57-dik törv. cikk 4-dik szakasza. E törvények világosan azt tanúsítják, hogy e két vármegye a főispáni hivatal nem létében ősi jogot, a szabadság egyik kellékét látta, a mi szemben az egész hazával, mely főispánok által kormányzott megyékre volt felosztva, némileg sajátságos föltevés.

De e sajátságban a magyar nemzet monarchicus érzülete fényesen nyilatkozik. Szuhai István kamarai elnök 1603. év jan. 7-én Bars vármegyéhez intézett szavai ezt igazolják: miután néhai nagyságos Ruszkai Dobó Ferencz halálával Léva vára több jóságokkal, és maga a főispáni hivatal is ő cs. kir. felségére szállott, stb. Ugyanazon üresség alkalmából királyi helytartó Pethe Márton érsek azon évi február 21-én a nevezett megyéhez küldött parancsában a királyt *természetes főispánnak* mondja. »Vacante officio supremi Comitatus tamquam naturalis comitis et regis.« Ez alapon nyerik megfejtésüket az idézett törvénycikkek is, hogy Pest és Pilis vármegyének, mint Budához közelleveőknek nem volt szűségök főispánra, és csakugyan Mátyás király 1467. évben Pest-Pilis megye közgyűlésének 39-ik napi ülésében személyesen elnökölt. ¹⁾

¹⁾ Magyar Akadémiai Értesítő. Philos. Törv. és Tört. T. különy II. köt. 355. 356. Botka Tiv. czikke. Lásd a jelen munka 50. 51. lapját is.

Mind ez azonban csak az állapotok egyformaságára mutat, és Pilis vármegye még ezentúl is igazgatási külön állását fenntartá, és az 1505. évi rákosi országgyűlésen külön követei, ugymint Tahy István, és pomázi Czikó Gáspár által volt képviselve.

Csak 1659. évben hozatott a törvény, (76. cikk) mely rendeli, hogy a nádor Pest, Pilis és Solt egyesült vármegyék főispánja legyen.

Pilis megye területe koronkint változhatott. Az 1608. évi törvény 15-ik cikke ahhoz még a Buda alatti és fölötti szigeteket számítja, mi alatt a Csepelt, és a Margit-szigetet kell érteni, Szentendrét nem, miután ez külön neveztetik meg.

Pilis vármegyei főispánok.

1225. *Péter*. (Béla ifj. király levelében: pristaldis vero Petro comite Pilisiensi, et Mirizlao de Goricza. Wenzel XI. 183. lap. Kukuljevics, Jura I. 134. lap.)
1255. *Fülöp*. (Fejér IV. 2. k. 343. lap.)
1272. *Olivér*. (Fejér V. I. k. 180. és 209. lap. Wenzel VIII. k. 390.)
1272. *Joachim*, kir. tárnokmester. (Wenzel IX. k. 5. lap. Fejér, V. 2. k. 57. Történetünk *Pektári Joachim* néven ismeri, ki V. István fiát, ifjabb Endrét ellopta, és megszökteté, hogy Habsburgi Rudolf leányával eljegyezze, és V. István korai halálát okozá. Miként jellemzi Joachimot Ottokár király, erről lásd Fejért. V. 2. kötet, 316. lap.)
1273. *Joachim*, kir. tárnokmester, egyuttal pozsonyi főispán. (Wenzel IV. k. 23. XII. 76. lap. és IX. 11. lap s egyszer egy május 27-én kelt levél alatt. János néven fordul elő Katonánál VII. köt. 636 lap.)
1273. *Miklós* mester, esztergomi választott érsek, királyi kancellár, Esztergom örökös, és Pilis vármegye főispánja. (Wenzel: IX. köt. 17. 18. lap. Fejér VII. 5. köt. 383. lap, ez utóbbi oklevél kelt május 26-án, végre egy Majláth Béla gyűjteményében levő május 27-én kelt levélben. Ezen oklevelek tehát Miklós érsek pilisi főispánsá-

- gát épen azon időre teszik, a midőn azt, más oklevelek szerint, Joachim tárnokmester viselte.)
1274. *Joachim*, kir. tárnokmester. (Fejér V. 2. k. 175. 186. VII. 5. köt. 35. 394. Wenzel, Árp. Uj Okm. tár. IX. 51. 54. 60. 62. 73. 79. stb. XII. 92. 93. 103. 109. 111. 698. lap. Katona VII. 656. Zichy Codex I. 35. lap. Egyuttal pozsonyi főispánnak neveztetik Fejérnél, V. 2. k. 154. l. és Haz. Okm. I. 64. l. Ő alkalmasint ugyanegy személy, ki 1276. évben Joannes magister tavarnicorum et Comes de Bacha, Fejérnél V. 2. k. 336. lap. Sokszor Iwanchus, Iwanchinus, vagy olykor Joannes-nek iratik.)
1275. *Joachim*, kir. tárnokmester. (Wenzel, XII. 138. lap. Ugyanez évben baranyai főispán is, u. o. 150. lap.)
1277. *Joachim*, kir. tárnokmester. (Fejér, V. 2. k. 397. l.)
1279. *Péter*, kir. főlovászmester, szecseni ispány. (Fejér, V. 2. k. 493. l.)
1281. *Tamás*, váczai püspök, kir. kancellár. (Fejér, V. 3. k. 97. lap.)
1284. *Tamás*, váczai püspök, királyi és királynéi kancellár. (Katona, VII. 889. 898. 900. 903. lap. Fejér, V. 3. k. 235. 240. Wenzel, XII. 415. Tkalsics, I. 213. Hazai Okmánytár IV. 66. Még 1288-ban is kir. kancellár.)
1333. *István* mester. (Valószínűleg ugyanaz, ki 1342—1353. évig pilisi főispán volt, de bizonyosan egy azzal, ki 1342. év alatt jó elé.)
1341. *István* mester, visegrádi castellanus és pilisi főispán. (Dessewffy Oklevéltár, 234. lap.)
1342. *István* mester, és visegrádi castellanus. (Fejér, IX. 1. k. 63. lap.)
1345. *Tütös István*, Becsei Imre fia, visegrádi castellanus. (Zichy Cod. II. 180. Theiner: Monum. Hung. I. 689. lapon ily hibás írásmóddal: Stephanus Emerici, dicti Tucos.)
1346. *Tütös István*, mint fönn. (Zichy Codex II. 198. l.)
1347. *Tütös István*, kir. ajtónálló mester és visegrádi castellanus. Zichy Cod. II. 235.)
1348. *Tütös István*, mint az előbbi évben. (Zichy Codex II. 294. l.)

1349. *Tütös*, királyi ajtónálló mester. (Fejér, IX. köt. 700. Zichy Codex II. 356. l.)
1350. *Tütös*, kir. ajtónálló mester. (Fejér. IX. 1. k. 490. 764. lap, még a jászok birája is, Zichy Cod. II. 438. l.)
1351. *Tütös*, kir. ajtónálló mester. (Fejér, IX. 2. k. 55. lap, egy másik oklevélben még azon felül királynéi tárnokmester, u. o. 62. l.)
1352. *Tütös István*, királyi ajtónálló és visegrádi castellanus. (Zichy Cod. II. 476. 495. l.)
1353. *Tütös István* kir. ajtónálló mester, visegrádi castellanus. (Zichy Cod. II. 505. 523. l.)
1366. *Miklós*, Domokos fia, visegrádi castellanus. (Fejér, IX. 3. k. 560. Wenzel, XII. 298. lap.) (Lehóczky: Stemmatographia I. 135. lap, még 1556. évre hoz fel Érdy Jakab, pilisi főispánt, minden alap nélkül, és a törvényekkel összeütköztén.)

Pilisi alispánok.

1319. *János*. (Anjoukori Okmánytár, I. 511. lap.)
1333. *Iván*, visegrádi castellanus. (Ugy írja magát: Nos comes Iwan vicejudex magistri Stephani, auctoritate regia castellanus de Wisegrad et comes de Pilis. Itt a comes nem fő-, hanem alispánt jelent, minthogy Iván magát István mester vicejudexének nevezi. Istvánt tehát főispánnak kell tekinteni. Iván továbbá a megye szolgabíráival tesz intézkedést Tétény területén. Oklevél a budai kam. ltárban NRA. 1597. csom. 28. sz.)
1346. (Ez évben említettnek Pilismegye fő- és alispánjai, de nem névszerint. Fejér, IX. 1 köt. 356. l.)

Szolgabírák.

1333. *Baluzi Lukács*. (Társának neve olvashatlan.)
1510. *Tobiás de Bya* . (Hevenesi, XIV. k. 268. l.)

Országgyűlési követek.

1505. *Tahy István* } (Jászay: A magyar nemzet nap-
Pomázi Czíró Gáspár } jai a mohácsi vész után. 157. l.)

Solt.

A régi Fehér vármegye a Duna bal partján is elterjedt, és pedig Soroksártól Kalocsáig. E részek vagy egyszerűen Fehér megye fogalma alá estek, vagy Fehér vármegyének solti széke néven említettnek, a mi legtöbbször történt. Ilyen külön kerület volt Fehér megyében a hontokai szék is, melynek alispánjait (comites) említi egy 1483. évi oklevél.¹⁾ De míg az utóbbi szék még nevével is teljesen elenyészett, és holfekvését sem jelölhetjük ki, a Duna által nehezített közlekedés szükségessé tette a solti részeken az igazgatási nagyobb önállóságot. Botka Tivadar szerint Soltnak ezen elszigeteléséből keletkezhetett azon eddig még teljesen fel nem derített állapot, melynek a Partes Solth, vagy gyakrabban Sedes Solth volt nevezete, valameddig az Fehér megyéhez számíttatott.²⁾ Ez az önállóság századokon át abból állt, hogy Soltnak külön alispánja, és szolgabirái voltak.

Hasonló állapot létezett némely más megyékben is. Így Sopron megyében a rábaközi kerületnek külön alispánja volt, és azért e kerület gyakran Comitatus Rábaköznek nevezetett; így Veszprém megyében a vásárhelyi szék saját alispánnal és szolgabírákkal, bizonyos határig, külön törvényhatóságot képezett.³⁾ Ily viszony létezett a tapolczai székben Zala megyében.

Solt megyében is találunk ily széket vagy kerületet, és pedig a szegszárdi apátságnak a Duna bal partján fekvő birtokait, melyekben az apátság predialistái laktak. Ezek itt külön tisztviselők (udvarbírák, ispánok, szolgabírák) alatt állottak,

¹⁾ Budai kam. ltár NRA. 1861. csom 26—27. sz.

²⁾ Századok, 1871. év 389. l.

³⁾ Fejér, X. 4 k. 468. és X. 6 k. 602. l.

kiket részben magok választottak, részben az apátok nevezték ki. Ezen kerület, midőn Fajszt lett annak főhelye, fajszi széknak neveztetett. A szegszárdi apát egy 1459. évi levelét Comitibus et iudiciis nobilium sedis nostrae Faysz in Saarköz intézi; II. Lajos király is 1520. évben fajszi székről szól, de nem Sárközről.¹⁾ Ezt a Fajszt ma Kalocsához délre Pest (Solt) megyében ismerjük, de ma már nem mondjuk, hogy a Sárközben fekszik, mert csak Tolna megyének, avagy a Duna jobb partjának egy része neveztetik sárközi vidéknek (Veszprém és Szatmár itt nem jó tekintetbe.) Bodrog megyének 1521. évi adólajstroma Szántó nevű falut sorol elő »in Sarkez«. E Szántó alatt a mai hasonló nevű pusztát Solt megyében a Duna bal partján kell érteni, a hol tehát akkor szintén egy Sárközi vidék létezett. Az a körülmény, hogy az idézett 1459. évi oklevél tanúsága szerint, Fajszt környéké is Sárköznek neveztetett, mint a tolnai rész a Dunán túl, azon gondolatra vezet, hogy ez a két Sárköz a legrégebb korban tán nem is volt a Duna által elválasztva, azaz, hogy a Dunának egykor oly folyása lehetett, mely által a mai solti széknak déli részei közvetlenül Tolna és Fejér megye területével összefüggtek. Ezt a föltevést több más adat is látszik igazolni, mely minden esetre figyelmünket igényli. A szegszárdi apátsághoz tartozott helységek: Fajszt, Bátya, Szatmár, Adacs, Nádasd, Malomér, a XI. században Tolna megyében feküdtek, ma azonban a Duna bal partján Kalocsa környékén mint soltmegyei falvak találhatók. Hogy a Dunának e tájon egykor más folyása volt, azt Bogyiszló területén leginkább lehet észrevenni, a hol a Holt-Dunát ma is ismerik. Hajdan Tolnában Pálföld vagy Páli nevű falu létezett, ennek megfelel a Dunán innen, Bogyiszló határában a Pálisziget nevű lapály.

Feltűnő az is, hogy midőn a kalocsai káptalan 1289. évben, a fehérvári várföldet, t. i. a Szüle és Öle közelében fekvő Harta nevű birtokot, (ma pusztá Nagy és Kis Harta Solt megyében) határai szerint leírja, kiindulási és végpontja a madocsai rév.²⁾ Képzeltető-e, hogy a határjárók a Duna jobb

¹⁾ Fraknoi Vilmos: A szegszárdi apátság története, 42. 78. 90. l'

²⁾ Dessewffy Oklevéltár, 115. l.

partjára, a ma tolnamegyei Madocsához átszálltak volna, a nélkül, hogy a folyó átkelését megemlítsék?

Botka Tivadar azt állítja, hogy Solt *új* alkotású megye. De ha, mint ő is mondja, e vidéken Solt-nak, Árpád fiának birtokai feküdtek, és a megye tőle kapta nevét, akkor a megye nem újabb alkotású, hanem valószínűleg azon korból származik, a midőn mai napig megőrzött nevét fölvette. ¹⁾ Midőn ezen előzmény daczára Botka még is azt írja, hogy Fehér és Solt vármegyének összetartozási viszonyát a XIII. századtól kezdve a XVI. század végéig folyton folyó adatok bőségesen bizonyítják, ²⁾ fájdalommal be kell vallanom, hogy kutatásaim nem voltak oly szerencsések, és hogy Botka állításának valóságáról meg nem győződhettem, mert Solt vármegyének, illetőleg a solti székeknek 1341. évnél korábbi okleveles említését sehol nem találtam, és így ennek kapcsát a XIV. századnál feljebb nem vihetem.

A fent említett Hontoka széke, véleményem szerint Kalocsa környékén állhatott, és így vagy Solt megye útján függött össze Fehér megyével, vagy az uttóbival, legalább egy ideig, egyenesen oly viszonyban állott, mint Solt megye. A hontokai szék talán a kalocsai érsek e vidéken létező birtokait jelölte, a melyek különben is néha Kalocsa megye — Comitatus Colocensis — néven említettnek. ³⁾ Bizonyítja ezt I. Ferdinánd király egy 1559. évi levele, a melylyel Foktő, Uszod, Nádasd, Szent-Benedek, Bogyiszló, Nátká, Solt, Miske, Szent-István, Hontoka, Kara, Zasztó, Thövenel (?) Rend, Nána, Varayth, Prezthelek, Dragzetk, Kozmó falut és Kalocsa várost, melyek Kalocsa, Bács és Solt megyében fekszenek, és a kalocsai érsekség és káptalanhoz tartoznak, a király tetszésének tartamára csáti Színi Ráfaelnek, Komothy Balásnak, Filep Demeternek, Strausz Jero-

¹⁾ A Solth név egyébként is fennmaradt. Mint személynév 1221. évben, mint halastó neve 1270. évben említettik.

²⁾ Századok, 1871. évf. 389. lap.

³⁾ Bonfin szerint Kalocsa a fehérvári conventushoz, avagy mint Ranzan írja, a fehérvári comitatushoz tartozott; mert itt conventus = megye.

mosnak, ludányi Baz Ignácznak és Melegh Boldizsárnak adományozza. ¹⁾

Az előszámlált helységek, habár részben csak mint puszták, ma is megtalálhatók Solthoz délre, különösen Kalocsa környékén, kivéven Hontoka, Kara, Zasztó, Thövenel, Rend, Prezthelek, Dragzetk és Kozmó helységet. Kozmó pusztája egykor Tavankút nevű bácsmegyei helység mellett létezett, lehet, hogy a többi kétes fekvésű helység is Bácsmegyében keresendő, de Hontokát mégis Solt megye számára kell igénybe venni, melynek széke, a fönnebbiek szerint csak Kalocsa környékén létezhetett, és valószínűleg azonos a kalocsai comitatussal. ²⁾

Szabó Károly a solti szék határait úgy írja le, hogy ezek a Duna mellett éjszakon Szunyog pusztája, és Dömsödnél kezdődnek, délre Fajsz és Dusnok helységek, keletre Kecskemét felé Ágasegyháza pusztája által szélsőségeikben jelöltetnek; ³⁾ Mikovinyi S. térképe Solt megyéről, melyet Bél Mátyás az ő híres geographiai munkája harmadik kötete elején közlött, éjszaki felé szintoly határokat mutat, míg ezek délfelé majdnem Baja szomszédságáig nyúlnak. Az utóbbi tekintetben Mikovinyinak van igaza, mert hisz Szent István falu még Solt megyéhez tartozott és így bizonyos, hogy Solt megye dél felé addig terjeszkedett a Duna bal partján, a meddig a központi vármegye (Pest-Pilis-Solt) területe ért; ellenben éjszaki felé, a solti határt Soroksárig kell előre tolni, mert Soroksár még a XVI. században is Solt megyéhez tartozott. ⁴⁾

Ha e helységek némelyike, mint Dömsöd, Kalocsa, stb. Fejér vármegyében fekvőnek mondatnak, ezt a Solt és Fejér vármegye közti kapcsolatból kell érteni, ép úgy mint midőn újabb időben valamely helységet Heves vármegyében fekvőnek

¹⁾ Liber Regius XIII. k. 381. l.

²⁾ Hontokai család is létezett a XV. században. Hazai Okmánytár, V. k. 288. l.

³⁾ Teleki: Hunyadiak kora, VI. 151. l.

⁴⁾ Oklevél 1507. évből: Jakabháza aliter Soroksár vel Saxsár, in comitatu Albensi sedis Solth. (Budai kamarai ltár, N. R. A. 521. csom. 41. szám.)

mondtuk, holott ez a Heves megyével egyesített Külső-Szölönok megyében feküdt. ¹⁾

Kalocsára nézve még meg kell jegyezni, hogy ez a XV. században erősség volt, hogy ennek castellanusi 1431. évben általánosan említetnek, 1483. évben azonban itt két castellanus örködött. E körülmények is a Kalocsamegye elnevezésnek bizonyos súlyt adnak, habár ezért vármegyére nem szabad gondolnunk.

Solt megyének már tetemes önállóságára mutat az a tény, hogy Zsigmond és Mátyás királyok egyenesen intézik parancsolataikat hozzá. ²⁾ (*Comiti vel vice comiti et iudicibus nobilium comitatus Albensis sedis Solth.*)

A fehérvári keresztetek conventjének 1433. évi tanúsága szerint Derecskei István és Miklós bizonyos eshetőségben Kőrös nevű, Solt megyében fekvő községöket vithai Kis Lászlónak lekötötték, felhatalmazván őt, hogy azt a solti főispán kíséretében elfoglalhassa (*unacum comite ejusdem comitatus Solth plenam et omnimodam intrandi et occupandi habeat facultatem.*) Ugyane tárgyról a somogyi convent is ad bizonyítványt, hasonlókép Solt megyéről, de nem solti székről szólván. ³⁾ Erre tulságos súlyt nem lehet fektetni, mert ugyanazon időben (1431. évben) Solthi Pál alispánja, Chornai Imre szolgabírája volt *comitatus Albensis, sedis Solth.*

Külön adózási rendszer, külön alispán és szolgabírák, sőt külön követküldés mindenesetre az önállóság nagy bizonyítványa, hogy az teljes legyen, nem hiányzik semmi, mint a megyének saját főispánja, és úgy látszik, olykor ez sem hiányzott. ⁴⁾

Ez önállóság még nagyobb kifejezést nyert, midőn Solt

¹⁾ Bonfin és Ranzan is azt írják, hogy Kalocsa Fejér megyében feküdt, egy 1291. évi oklevél pedig Dömsödöt Fehér megyébe teszi. Bombardi indítva érezte magát, hogy Bonfint hibáról vádolja.

²⁾ Zsigmond király például 1431, Mátyás király 1476. évben. Lásd Fejér X. 7. k. 344. lap. Kovachich: *Formulae solennes styli.* 174. l.

³⁾ Hazai Okmánytár, IV. 302. 303. l.

⁴⁾ Mátyás király egy 1476. évi parancsa szól: *Comiti vel vicecomiti et iudicibus nobilium Comitatus Albensis sedis Solth.* (Kovachich: *Formulae solennes* 174. l.)

megye az 1505. évi rákosi országgyűlésre Mégyi János személyében külön követet küldött, főleg, midőn Zápolyai János 1526. évben Paksy Jánost solti főispánná kinevezte, az első, kit ismerünk, mert Lehoczky közlésében, hogy 1390. évben Udvardi Albert lett volna solti főispán, nem bízunk. ¹⁾

A solti szék 1494. és 1495. évben Fehér vármegyétől külön volt adó alá vetve.

A XVI. században aztán Solt vármegye a többi önálló vármegyék sorában előszámláltatik. Így azon lajstromban, mely Verböczy Hármaskönyvéhez idegen kéz által van csatolva, így Cordato István, Pethő Gergely és másoknál.

Az 1526. év, melyben Zápolyai János solti főispánt nevezett ki, mintegy határvonalt képez. Ez időtől fogva, valahányszor e vidékbeli községekről szó van, ezek mindig csak mint soltmegyeiek említetnek, a nélkül, hogy valami viszonyuk Fehér vármegyéhez érintetnék. A másik határvonal az 1569. évi törvény. A XVII. század elején ismét mint Fehér megye solti széke említetik olykor, például 1619. évben.

Midőn ugyanis a törökök Székes-Fehérvárt és megyéjét elfoglalták, a solti szék Pest vármegyével egyesítettett, de csak az 1569. évi országgyűlés 52. czikke (Miksa király harmadik végzeménye) mondja ki törvényesen ez egyesülést. Ez azonban még soká nem lépett életbe, mert 1622. évben, II. Ferdinánd alatt Solt még mindig Fehér vármegyének egyik járása volt, és mint olyan, Balassa-Gyarmatnak kiszolgáltatandó közmunkára utasított, — Pest megyéhez való viszonya nem említetik, sőt Pest megyének közmunkai kötelessége egészen más helyen hozatik fel. (Lásd az idézett év 36. törv. cikkét.) Még világosabban tűnik ki az egyesülés nem teljesítése II. Mátyás királynak 1618. évi IV. végzeményéből, vagy a 49-dik törv. cikkből, mely a váraknak kiszolgáltatandó ingyen munkáról intézkedik. Ebben Vácz erősítésére utasítatnak Pest, Pilis megye, és Fehér megyének solti széke, megjegyeztetvén egyzersmind, hogy a nádor feladatává tétetik, e vármegyék visszaállítása (ut in integrum restituantur), azaz hogy egy vármegyévé egyesíttessenek. Az egyesült vármegyék első főispánja

¹⁾ Stemmatalographia, I. 135. lap.

Wesselényi Ferencz nádor volt, ki 1655. évben lépett e hivatalba, mely aztán halála után ismét 1681. évig üresedésben állt, a midőn Esterházy Pál neveztetett ki utódává.

A vármegyék kikerekítéséről szóló 1876. évi 33-ik törv. czikk 19. szakasza az egyesült Pest-Pilis-Solt vármegye területét a Kis-Kúnsággal, valamint a Jászkún kerületnek részint Pest megye, részint a Kis-Kúnság területén fekvő községeivel és pusztáival bővíté; a Kis-Kúnságból csak Dorozsmát, Pest megyéből csak Jánoshidát véve ki, — és az ily határokkal szervezett közigazgatási terület, az eléggé különösen hangzó Pest-Pilis-Solt-Kis-Kún megye törvényes nevet nyerte.

Solti főispánok.

1390. *Udvardi Albert*. (Lehoczky: Stemmatographia I. 135. lap.) Kétes lételű.
 1526. *Paksy János*. (Kinevezte Zápolyai János. Jászay: A magyar nemzet napjai a mohácsi vész után. 241. l.)

Alispánok.

1341. *Solthi Pál*. (Vice comes Albensis, sedis Solth. Fejér X. 7. k. 351. lap.)
 1348. *Márton*. (Vicecomes Albensis domini Stephani Bani Bosnensis. Zichy Cod. II. 291. Azonban a solti szolgabírákkal működik.)
 1619. *Sztrucz Ferencz*. (Vicecomes comitatum Pest, Pilis et Albensis, sedis Solth.)

Szolgabírák.

1333. (A solti szolgabírák László fehérmegyei alispánnal bíráskodnak. Zichy Cod. I. 408. lap.)
 1348. *Vadasi Gergely* és *Mihály*, Baldun fia. (Zichy Cod. II. 291. lap.)
 1431. *Csornai Imre*, *Pál* fia. (Fejér, X. 7. k. 351. lap.)

Követek.

1505. *Meghy János* (a solti szék követe a rákosi országgyűlésen. Jászay i. h. 157. l.)

Csepel.

A Magyarország fővárosa alatt elnyúló nagy dunai sziget különféle elnevezéseket viselt koronkint. Ilyen Nagy-Sziget, Király-sziget, Nagy-Királysziget, Ráczevi, a németeknél Rattenmarkt, Eugen-sziget (mig a hős savoyai herczeg bírta), Becse-sziget, Csepel. Ez az utóbbi név már a honfoglalás idejében vette eredetét, és Névtelen krónikásunk azt írja: Árpád vezér és nemesei bemenvén a szigetbe, s azon hely termékenységet és bujaságát, s a Duna vizeinek erősségét látván, a helyet kimondhatatlanul megszereték, és elhatározáik, hogy az fejedelmi sziget legyen, s hogy ott minden nemes személynek tulajdon udvara és tanyája legyen. S Árpád vezér mindjárt mestereket hozatván, derék fejedelmi lakokat csináltata és a hosszú útban megfáradt valamennyi lovát ide bevétetvén, itt parancsolá leigeltetni, s lovászainak mesterül rendele egy Csepel nevezetű értelmes kún embert, azért is Csepel lovászmesternek ott tartózkodása miatt nevezték azon szigetet Csepel nevérol mind mai napig. ¹⁾

Az utókor legrégibb krónikánk e szavait sokféleképp igazolta. A sziget maig viseli a Csepel nevet; a lótenyésztés virágzásáról tanuskodik nemcsak a Lorév, ma Lóré helynév, hanem egy 1344. évi oklevél is, melyben Nagy Lajos király a ménesek felügyelőinek utasítást ad. ²⁾ Különben épen a lótenyésztés az, melynek kapcsában Csepel szigete legelőször említetik oklevelesen, minthogy Szent István király már 1019. évben adományozza a szalavári apátságnak a Csepel szigeti lovak tizedét. ³⁾ A Becse szigeti kún lakosok még Albert király idejében említetnek, sőt Mátyás király, midőn 1461. évben jegye-

¹⁾ Béla király Névtelen jegyzője, 44. fejezet, Szabó Károly fordítása.

²⁾ Zichy Cod. II. 136. lap.

³⁾ Fejér I. 305. lap.

sének, Kunigunda Podiebrad cseh király leányának menyasszonyi ajándékot leköt, ezek közt Csepel szigete és a királynéi kúnok is fordulnak elő, és hogy az előttünk ismeretes csepeli ispánok közül néhányan besenyők voltak, tán nem véletlenszerű dolga, mert a besenyő és kún név ugyanazon népfaj megjelölésére vegyesen használtatott.¹⁾

Legfontosabb ránk nézve a sziget politikai és közjogi helyzete. Árpád óta, ki a szigetet fejedelmi birtoknak jelentette ki, Csepel a jelenkorig, alig némely kivételekkel a XVIII. században, e minőségét megtartotta.

Csepel szigete a XIII. század óta többnyire mint a királynék birtoka szerepel, kiknek ez jegyajándékkul szolgált. Így találjuk 1281. Erzsébet IV. László feleségét, 1293. Fennena, 1435. Borbála, 1439. Erzsébet, Albert király anyját, 1481. évtől kezdve Beatrix, 1528. Mária királynét Csepel sziget birtokában. E közben a királyok a szigetet a magok szigetének (*insula nostra*) nevezik, és azért *insula regis*, *insula suae majestatis*, és latin oklevelekben is Királysziget nevet visel. De ez által a király csak adományozási jogát és souverainitását akarta kifejezni. V. László király betűszerint szólhatott Csepelre vonatkozólag az ő szigetéről, mert felesége nem volt, de már Mátyás király 1461. évben, midőn menyasszonyának jegyajándékot köt le, Csepel szigetet világosan azon rendeltetéssel említi fel.²⁾ Mátyás király azonban 1489. évben Kevi városáról szólván, arról megjegyzi, hogy Beatrix királyné Csepel nevű szigetén (*in insula sua* mondja, nem *nostra*) fekszik, noha ugyan ő Csepelt a maga szigetének (*insula nostra*) nevezte. A királyné birtokát képező sziget nem képezett valami elidegeníthetlen javadalmat, mert a királynék többször eladományoztak innét egyes földeket, mikép Fennena királyné is, 1293. évben Halásztelek nevű földjét a fehérvári prépostnak adományozta.

A sziget saját, a szomszéd megyéktől független igazgatással birt.³⁾ Élén egy comes, és al-comes — fő- és alispán állt,

¹⁾ Lásd a Névtelen jegyzőt Szabó K. fordítása sz. 87. lap, 5-dik jegyzet.

²⁾ Teleki : Hunyadiak kora XI. 5. lap.

³⁾ Szalay László szerint a sziget közvetlenül a fiscus rendelkezésétől függött. Lásd : A magyarországi szerb telepek 4. lap.

a megfelelő számú tisztviselőktől környezve, a mely főispán, hogy rangban is tekintélyes lehetett, mutatja az, hogy Garai László nádor is viselte e hivatalt. Ez alkalommal megjegyzendőnek vélem, hogy az 1391. évben említett Hordi Miklóst azonosnak tartom az egy évvel előbb és utóbb nevezett Miklóssal. Mátyás király 1482. évben közvetlenül intézi parancsait Csepel sziget fő- és alispánjához, ¹⁾ mit aligha tesz, ha közigazgatásilag valamely vármegyei hatóságtól függnék.

Ugyanazt jelentik azon exemtiók, melyekben a királyok vagy királynék Csepel sziget egyes lakosainak kedveznek. Így például Erzsébet királyné 1281. évben a Lórév mellett fekvő Tamási nevű földet némely hiveinek adományozza, őket egyúttal a csepeli ispán hatósága alól fölmentvén. Nagy Lajos király is 1344. évben rendeli, hogy Becsei Tötös és Vesszős jobbágysai Becsén fel legyenek mentve mindazon szolgálatok alól, melyek teljesítésére a sziget nem kiváltságolt lakosai kötelezvék. ²⁾ Midőn IV. Béla király 1264. évben a csúti Szent Leustach monostorát alapítja, annak a Csepel szigeten jószágokat adományoz, és azokat a csepeli comes hatósága alól kiveszi. ³⁾

Mi lehetett az ilyen felmentés közvetlen következése? Véleményem szerint az, hogy az illető jobbágysai vármegyei hatóság bíraskodása alá kerültek, és ezen változás ennél fogva jobb állapotot jelzett. ⁴⁾ Hogy a csepeli jobbágysai fölmentése nemesi kiváltságot jelentene, annak semmi nyoma, de még az utolsó esetben is szükségkép valamely vármegye közigazgatási kötelékébe tartoztak. Ritkán történik a mohácsi csata előtt arról említés, hogy Csepel sziget maga földrajzilag micsoda vármegyéhez tartozott, de a váci káptalan 1523. évben a szigetet világosan Pest vármegyéhez számítja. ⁵⁾ Ez utóbbi tehát

¹⁾ Budai kam. ltár. Ecclesiastica 47. csom. 15. sz.

²⁾ Zichy Codex II. k. 136. lap.

³⁾ Knauz: Monumenta Eccl. Strigoniensis I. 509. lap.

⁴⁾ Kovachich a Csepeli comitatusról mondja, hogy ez más megyébe volt kebelezve. (Polyarchia.)

⁵⁾ Hevenesi XIV. 325. lap. Történelmi Tár XII. 101. lap. Szabó Károly szerint Csepel sziget Solt megyéhez tartozott. Teleki Hunyadiak kora VI. 154. lap.

csak annyiban terjeszté ki hatóságát Csepel egyes részeire, a mennyiben ezek a csepeli ispán hatósága alól felmentettek.

Az 1440. évi országgyűlésen Paksi Imre, mint csepelszigeti követ jelent meg.

Egyébiránt a csepeli ispán hatósága nem szorítkozott egyedül a sziget területére, hanem mindazon helységekre terjeszkedett, melyek a szigettel közigazgatási kapcsolatban álltak. Ily viszonyban állt Csepel szigettel az Ilbó nevű sziget, továbbá a fehérmegyei Dömsöd, ¹⁾ (de mely 1454. évben már nem tartozott a szigethez) és Gárdon, mely utóbbit V. László király 1456. évben Farkas László budai lakosnak és csepeli ispánnak adományozta, mert ez 2000 arany forintra menő zálogjogáról, melyért Erzsébet királyné neki a csepelszigeti Szent-Miklós és Szent-Márton falvakat, a pestmegyei Emreh falvát és fehérmegyei Gárdon falut lekötötte, lemondott. Ez alkalommal a király Gárdont a csepeli ispánság alól kiveszi (ab eadem insula nostra Chepel sequestrantes et separantes), miből kitűnik, hogy a csepeli ispánság alá más megyében fekvő helységek tartozhattak.

Azonban a csepeli lakosok kiváltságai nem mentek feledékenységbe azoknál, kik azokat valaha élvezték. Épen Gárdon mutat erre példát, mely már 1457. évben egy osztrák ember Hölztler Konrád királyi szántóföldek felügyelőjének ²⁾ birtokában volt. V. László király, ez ember szolgálatait jutalmazni kívánván, Gárdon lakosainak megengedé, hogy a kamarai haszon, a harminczad és vámmentesség tekintetében oly kiváltsággal éljenek, mintha Gárdon falu még most is a Csepel szigethez tartoznék.

Ellenben Csepel sziget némely pontjai is valamely szomszéd vármegye hatóságát ismerhették el. Tamási nevű, most már eltűnt helység, Lórév mellett, tehát a Csepel szigeten feküdt, mégis Erzsébet királyné 1281. évi levele szerint Fehér megyéhez tartozott. ³⁾

¹⁾ Figyelmet érdemel, hogy Dömsöd a Duna soroksári ága mellett ma Pest megyében fekszik.

²⁾ Magister hubarum nevezi az oklevél. Du Cange ennek értelmét kétségesnek tartja.

³⁾ Fejér, V. 3 k. 97. lap.

Ebből kitűnik, hogy nem csak a sziget, hanem környékének egy része is királyi birtokot képezett, mely nem Pest, vagy Pilis megye főispánjától, hanem saját comesétől függött. Hihetőleg ezen csepeli igazgatási terület összeesett Szigetfő főesperesség területével, mert ez utóbbi a Csepel szigetet, és a Duna menti, vele hasonló irányban fekvő vidéket foglalta magában.

A sziget jövedelmeiben, a leirt birtokviszonyok mellett, mások is osztozkodtak, a mely körülményt Róbert Károly 1318. évben az által fordította a maga hasznára, hogy a szigeti tizednek átengedéseért István veszprémi püspököt és utódjait Veszprém megyében az örökös főispánsággal felruházta. ¹⁾

Semmi feltűnő nem lehet abban, hogy ha Csepel szigetnek ispánjai voltak, hogy akkor alispánjai (vicecomes) is voltak. A zágrábi püspök terjedelmes birtokai összefüggő kerületeket képeztek, melyek comitatusnak, főnökei comeseknek nevezettek. Az esztergomi érsek nagyobb uradalmai is ilyen szervezéssel bírtak; és 1424. évben Veszeli György és Oroszi Benedek magukat iudices nobilium comitatus Sancti Georgy Archiepiscopatus Strigoniensis nevezik, midőn egy kis rét elzálogosítását bizonyítják, ²⁾ pedig a nevezett Comitatus nem egyéb, mint a bars megyei Szent György, mely a szomszéd hont megyei Peszek faluval némi gazdasági viszonyban állott, és melyhez tán más érseki predialisták is tartoztak e megyében. A szomszéd Nagy- és Kis-Orosziban még a XV. század végén az esztergomi érsek predialistái laktak. Némely apátságok predialistái, úgy mint a vármegyebeli nép, saját alispánok és szolgabírák által kormányoztattak, sőt voltak olyan predialisták, kiknek első tisztviselője nádornak nevezetett. ³⁾ Itt is mondhatni: regis ad exemplum mások is kormányozzák jobbágyaikat. Mátyás király 1461. meghagyta a csepelszigeti sótiszteknek, hogy a Buda

¹⁾ Fejér, VIII. 2 k. 155. 1.

²⁾ Hazai Okm. VII. 449. 1.

³⁾ Fraknói: A szegszárdi apátság története 42. lap. Az érsek által kinevezett nádor és Iudex curiae bizonyos esetekben kizorítá az ország nádorának és az országbíró hatóságát, mint ezt az esztergomi érsek kiváltságait előszámláló 1263. évi oklevélből tudjuk. (Fejér, IV. 3 k. 134—136. lap.)

fölötti szentlőrinczi pálos monostornak bizonyos sémennyiséget szolgáltatassanak ki, egyuttal a csepelszigeti alispánnak (vice comiti insulae Csepel) is meghagyta, hogy a mennyiben a nevezett sőtisztek e parancsot nem teljesítenék, azokat erre kényszerítse. ¹⁾ Ezalatt azonban a királynék a sziget birtoklásából folyó intézkedéseket el nem mulaszták, úgy mint Beatrix királyné, ki 1485. évben ó-budai várnagyának és Csepely Mátyásnak a szigeten tartózkodó tisztjének a jövedelmek (taxák) beszedésére utasítást adott.

Balássy Ferencz, kinek középkori földrajzunk már oly sokat köszön, úgy vélekedik, hogy a királyi lovászmesteri hivatal a kún Csepelnek Árpád által a lovászok felett nyert megbízásából vette eredetét, és úgy vélekedik továbbá, hogy ez a hivatal emelkedett későbbben országos tisztséggé. »A királyi lovászmester — folytatja Balássy Ferencz — ki e hivatalánál fogva az ország bárói közé tartozott, s kinek rendelkezése alatt, legalább kezdetben, a praedium és ménes állott, csak nem függött Pest vagy Pilis comesétől« ²⁾ A tisztelt buvár itt tehát hajlandóságot mutat a sziget és tartozékainak függetlenségét a csepeli ispánok magas állásából következtetni, de én megvalom, hogy ez érvelés előttem nem eléggé súlyos, mert az ismeretes csepeli comesek közül egyetlen egy sem volt királyi lovászmester.

Csepelsziget tehát soha nem volt várispánság, nem volt vármegye, hanem saját igazgatással bírt, noha földrajzi tekintetben és politikai felosztásra nézve Pest vármegye részét képezte. Még II. Lajos király és Mária királyné idejében királyi birtok volt, kiknek itt kastélyaik és mulató helyeik voltak. ³⁾

II. Ulászló király VII-ik decretuma, avagy az 1514. évi törvény 3-dik czikke Visegrádot, valamint az ahhoz lefelé fekvő Csepel és Ros (Szent-Endre) szigetet a koronához tartozó jóságoknak nyilatkoztatja. A török foglalás a régi viszonyokat mind összekuszálta, és midőn az invasio megszűnt, gr. Eszterházy István bírta a szigetet, ki azt 1695. évben Heiszler tá-

¹⁾ Acta Paulinorum, Regestrum 735. l. A budai kam. ltárban.

²⁾ Századok, 1873. évf. 161. l.

³⁾ Oláh Miklós: Hungaria IV. fej. 93. és Bél Mátyás III. kötet, 518. lap.

bornoknak adta át. De ez is alig birta két évig, mert III. Károly király azt Eugen sabaudiai herczegnek adományozta, kitől utóbb III. Károly nejére, Erzsébet királynéra, attól ismét leányára Mária Krisztina, Albert tescheni herczeg nejére szállott, ki azt vétel útján megszerezte. Utódja a királyi család lett, mely a szigetet most is birja.

Fejér György azon állítása, hogy Csepel hajdan külön vármegyét képezett (*unum Comitatum formasse videtur*), mely később Pilis megyéhez kapcsoltatott, a valónak meg nem felel. ¹⁾

A sziget terjedelménél fogva sokáig Nagy-nak nevezetett, mint ezt a Névtelen jegyző is nevezi, de idővel a Duna ártjai sokat elsodorhattak belőle, és ezek rongálásait még szüntelen folytatják. Bombardi a sziget hosszát még 11 mérföldnyire teszi, ²⁾ a miben nagy tévedés lehet, mert a XVI. században élt Oláh Miklós szerint hosszasa 9, szélessége 3—4 mfd, nem lehet tehát, hogy a sziget terjedelme Bombardi Mihályig növekedett volna. Az utóbbit azonban Bél Mátyás helyre igazítja azon megjegyzéssel, hogy a sziget hosszasa meg nem haladja az öt mérföldet. ³⁾ Még is Peters azt írja, hogy Csepel sziget hosszasa majdnem 6¹/₂ német mérföldet tesz, míg legnagyobb szélessége csak egy mérföld. Mai terület-nagysága 25710.9773 hektár vagy is 44679 hold. ⁴⁾

Csepel szigethez, melyről Oláh Miklós azt mondja, hogy Thessaliában sem lehet szebb helyet találni, több kisebb sziget tartozik a Dunának bal és jobb ágában. A soroksári ágban van mintegy tiz sziget, melyek közül nevezetesebb a Haraszti, továbbá a tököli sziget, mely Csép határához tartozik. Angyalinoi szigetről, Szent-Márton és Laczháza közt, Bél azt regéli, hogy nevét egy hasonló nevű asszonytól vette, ki itt vízbe fult fiát siratta. Egy nagyobbik szigetet Kis-Becsétől csak vizér választja el. E szigettől egy másik vizér különíti el a somlyói szigetet Dab és Dömsöd irányában. A török világban sok menekvőnek szol-

¹⁾ Fejér, VIII. 5 k. 295. lap.

²⁾ Topographia Magni Regni Hungariae 53. l.

³⁾ Notitia Hungariae novae III. 518. lap.

⁴⁾ Ortway Tivadar: A magyarországi Duna-szigetek alakja és iránya. 77.

gált buvóhelyül. Jelentékenyebb szigetek vannak a Duna jobb ágában Tétény fölött; van ugyanis az ugynevezett Fáczány — vagy Háros-sziget — az elpusztult, és egykor Fehér megye partján elterülő Háros falu irányában. Mellette a Kis-Háros sziget. Hamzsabég irányában van három apró sziget. Egy mér-földdel alább van az ujfalusi sziget. E mellett egy kisebb Ercsény irányában. A lejobb következő szigetek a szomszéd községektől, mint Besenyő, Adony, Lóré, Makád, Almás, veszik elnevezésüket.

Az ujfalusi, majdnem egy mérföld területű szigeten nevezetes templomromok láthatók a Nagy-Duna felőli oldalán. Sokan azt hívén, hogy ezek Szent-Margit monostorának maradványai, némely geographusok a Csepel szigetet a Margit-szigettel tévesztették össze.

Csepeli ispánok.

1217. *Tiborc*, comes de Insula (Árpádkori Uj Okm. Tár. XI. 150. lap.)
1259. *Gál*, comes de insula, (Miklós Eymereh fiát beigtatja a fehérvári és szolgagyőri vár bizonyos földének birtokába, melyet annak IV. Béla király adományozott. (Árp. Uj Okm. Tár. VII. 504. l.)
1293. *Byud*, comes de magna Insula. (Cornides, VI. 59. 60. l. Fejér VI. I. köt. 237. lap, nála a név Bynd. Az ő officialisa Perchyn.)
1342. *Beke*, bessenyő, comes insulae maioris. (Fejér VIII. 4. köt. 557. lap.)
1371. *János*, Vesszős fia, comes magnae insulae. (Zichy Codex III. 442. lap.)
1378. *Jensul*, comes de magna insula. (Hazai Okm. II. 131.)
1390. *Miklós*, bessenyő, comes magnae insulae. (Egy 1406. évi oklevél róla mint néhairól beszél, de nem nevezi Nicolaus bisseus, hanem Nicolaus de Bessenew, comes insulae, a mi Bessenyei család-nevet adna. Br. Révay levéltár.)
1391. *Hordi Miklós*, comes magnae insulae. (Fejér VIII. 5. köt. 295. lap.)

1392. *Miklós*, bessenyő, comes magnae ae. (insulBudai kam. ltár. NRA. 1512. csom. 27. sz.)
- 14... *Sibenlinden János*, comes insulae Csepel (Oklevél a gr. Erdődy cs. monyorókeréki ltárában, de melyből csak annyit vehetni ki, hogy a XV. században kelt.)
1435. *Turóczy Balás*, comes insulae nostrae Csepel. (Borbála királyné levelében. Budai kam. ltár. NRA. 1551. cs. 96. szám.)
1438. *Sáfar Péter*, comes magnae insulae Csepel. (Budai kam. ltár. NRA. 1713. csom. 73. sz. De egy másik ez évi oklevélben: *Saphar pridem* comes de Chepel. NRA. 1552. csom. 50. sz.)
1440. előtt. *Paksi Imre*, (Géresi Kálmán debreczeni tanár egy általa Péterváron látott 1440. évi oklevél pecsétzalagjairól ezt olvasta le: Emericus de Pakos, alias comes de insula, országgyűlési követ. Nem tudjuk mily országgyűlésről van szó, mert ilyen 1440. évben nem tartatott, ha csak a koronázási gyűlést nem kell ez alatt érteni.)
1455. *Garai László* nádor, és comes insulae Csepel.
1456. *Farkas László*, comes insulae Csepel (Oklevél a budai kam. ltárban NRA. 380. csom. 40. sz.)
1481. előtt. *Sáfar András*, Péter fia, (Andreas filius Petri condam Safar, alias comes insulae Csepel, oklevél budai kam. ltár NRA. 987. csom. 10. sz.)
1485. *Csepely Mátyás*, Beatrix királyné officialisa Csepel szigeten. (Hazai Okm. Tár. V. 365. lap.)
1518. *Csehi Mihály*, comes insulae Csepel. (Wagner, a Csepel szigeti Tököl mezőváros egyházában található ily siriratot közöl: Sepultura egregii Michaelis de Cheh, insulae hujus Chepeliensis comitis, qui obiit in festo S. Andreae Anno Salutis MDXVIII.)

Szolnok.

Az erdélyi vajda századokon át egyszersmind szolnoki főispán volt. Ismerünk szolnoki főispánokat már a XII. század második feléből; sem azok, sem utódjaik a következő század első feléből nem voltak erdélyi vajdák, az egyetlen Jula kivételével, ki 1214. évben mint vajda (hihetőleg erdélyi vajda) és szolnoki főispán fordul elő. De már 1268. évtől kezdve, a mikor Miklós volt szolnoki főispán, a XV. század majdnem végeig szakadatlanul az erdélyi vajdák kezében találjuk egyszersmind a szolnoki főispánságot, és pedig csak két kivétellel; egyike t. i. az, hogy 1354. évben Drugeth Miklós mint országbíró volt egyszersmind szolnoki főispán, egy június 11-én hozott ítélete szerint. Minthogy azonban ugyanez év május 18-án, István erdélyi vajda volt szolnoki főispán, 1355. évben pedig már (Kont) Miklós szintén erdélyi vajda, e kivételes állapot soká nem tartott. A másik eset, hogy László bihari főispánt 1421. és 1426-ban, egyúttal a szolnoki főispán hivatalában is találjuk. Az oklevéltárakban jártasok tudják, hogy e források sohasem mondják, vajjon az erdélyi vajdák micsoda Szolnok vármegyének voltak főispánjai, holott századokon át, — és még a legújabb korig is — a nemzet három Szolnok vármegyét ismert. Az oklevelek következetesen mindig csak így szólnak: Vajvoda Transilvanus et comes de Zonuk.

E kérdés már jó régen foglalkoztatja tudósainkat, és mai nap különös érzületet okoz, azt látván, hogy mind Külső, mind Belső-Szolnok vármegyének akadt embere; ki az erdélyi vajdát, mint az ő főispánját elfoglalni akará.

Külső-Szolnok vármegye mellett kardoskodott Cornides, Gorove László, ¹⁾ Palugyai Imre ²⁾ és Fejér György, ³⁾ ki azon-

¹⁾ Tudom. Gyűjtemény 1821. év 8. füz. 80. lap.

²⁾ Magyarország leírása III. 300. 319—322. lap.

³⁾ Cod. diplom. IX. I. k. 450. 451. lap.

ban, a nélkül, hogy a három tagu Szolnok egységes voltát felismerné, mégis azt mondja, hogy Külső- és Belső-Szolnok vármegye erősen az erdélyi vajdákhoz ragadt. ¹⁾ Belső-Szolnok mellett Timon Samu, ²⁾ a nádorok névjegyzékének szerzője, ³⁾ Szegedy János, Benkő József, ⁴⁾ gr. Kemény József.

Sőt az az eszme is lebegett némelyek előtt, hogy az erdélyi vajdák mind a három Szolnok vármegye közös főispánjai voltak. Így Torma József már 1830. évben érdekes vitát folytatott gróf Kemény Józseffel, és ugyanez időben támogatta nézetét Gorove László ellen, kik mindketten ellenkező eredményekre jöttek kutatásaikban. ⁵⁾ Szilágyi Sándor is még kissé félénken odanyilatkozik egy ifjúkori cikkében, hogy a ma három részre szakasztott Szolnok megye akkor egy kormány alatt létezhetett, vagy — a mint alább mondja — úgy hiszem, a régi Zonuk megyét a mai három (külső, belső és közép) tette, de vajjon a három elkülönítve kormányoztatott-e vagy nem? meghatározni nem tudom. ⁶⁾

Nincs kétség, hogy Szolnoknak háromféle elnevezése már igen régi korban megvolt. ⁷⁾ A legrégibb példát erre, ha a kifogásolt 1271. évi adattól eltekintünk is, IV. László királynak egy 1279. évi levele szolgáltatja, melyben azt olvassuk, hogy Szarvad nevű falu Kene, Tasnád, Girov és Thenke szomszédságában fekszik *Külső-Szolnok* vármegyében (in comitatu de Zonuk exteriori.)

Az a körülmény, hogy Szarvad nevű falu Külső Szolnok megyében nem létezik, Gorove Lászlót azon vélekedésre bírta, hogy az oklevelet író kir. jegyző a két vármegye nevét felcserélte. De az ilyen föltevésekkel nagyon óvatosnak kell lenni. Igaz, hogy ma Tasnád-Szarvad és Pele-Szarvad egymástól nem

¹⁾ Fejér X. 6. köt. a praefatio 16. lapján.

²⁾ Imago Hungariae antiquae et novae 81. lap. és Epitome.

³⁾ Palatini regni Hung. bello paceque clarissimi. Tirnaviae 1760.

⁴⁾ Transilvania. Pars generalis, I. 193. és Milkovia II. köt. 404. l.

⁵⁾ Tud. Gyűjt. 1830. év, I. 64. lap. Nemzeti Társalkodó 1830. évi folyam.

⁶⁾ Magyar Hirlap 1851. év 362. és 364. száma.

⁷⁾ Pray tévesen azt véli, hogy a belső és külső elnevezés Szolnok megyére csak akkor alkalmaztatott, midőn már bizonyos magyarországi részek Erdélyhez estek. (Dissertationes 137. l. e) jegyzet.

távol, valamint maga Tasnád, Girót (a fennebbi Girov) és Kegy (a fennebbi Kene) Közép-Szolnok megyében fekszenek. ¹⁾ Egyedül Thenke falu fekvését ki nem jelölhetjük, melynek említését különben más oklevélben még eddig nem találtam. Sem a biharmegyei Thenke falu, sem a hevesmegyei Tenk pusztá ide nem tartható.

Hogy a fennebbi 1279. évi oklevélben nem tollhiba rejlik a királyi jegyző részéről, kitűnik abból, hogy 1330. és 1331. évi oklevelekben is Szarvad mint Külső-Szolnok vármegyében fekvő falu említettik. ²⁾

Ebből azt következtetem, hogy az ország azon része, melyet még napjainkban Közép-Szolnok vármegye név alatt ismertünk, hajdan Külső-Szolnok vármegyének kiegészítő területét képezte, és hogy ennél fogva azon korszakban, melylyel fejtegetésem foglalkozik, tulajdonképen csak két, tudniillik Külső- és Belső-Szolnok vármegye létezett, ezt is csak bizonyos megszorításokkal megengedve, melyekről alább leendő szó.

Felfogásomat igazolja azon körülmény, hogy Külső-Szolnok vármegye a XIV. században »in Zendemeter« tartotta közgyűléseit. Ilyen közgyűlésen 1300. év július közepe táján a külső-szolnokmegyei szolgabírák hoznak elmarasztaló ítéletet. Szintén Zendemeter faluban tartott külső-szolnokmegyei közgyűlésen működnek az említett megye alispánja és szolgabírái, és 1346. évben onnan kiállított ítélőlevelökben emlékeznek több más ugyanott tartott közgyűlésekről. ³⁾

Gorove László, Palugyai Imre ⁴⁾ és mások a Zendeme-

¹⁾ Teutsch és Firnhaber az Urkundenbuchban tévesen megjegyzik, hogy Kegy Szatmár megyében fekszik. Alkalmassint Lipszky Repertoriuma ejtette őket tévedésbe.

²⁾ Fejér, VIII. 3 k. 481. és 566. l. V. 2 k. 559. l. Az idézett (1279.) évi oklevél Palugyai Imrénak bizonyítványul szolgál Külső-Szolnok vármegye régiségére nézve, és miután sem Külső-Szolnok, sem Heves vármegyében Szarvad nevű helységet nem talál, a helyett, hogy a szomszéd helységekre figyelne, a békésmegyei Szarvast veszi gyanúba, mintha abban az idézett oklevél Szarvad faluja lappangana. (Magyarország legújabb leírása III. 300. l.)

³⁾ Külső-Szolnok szolgabíráinak Sző-Demeterről évszám nélkül kelt levelei. (Fejér, VIII. 4. k. 649. l.)

⁴⁾ Magyarország leírása III. 317. l.

ternek írt faluban Szent-Demetert értvén, és ilyent Külső-Szolnok vármegyében sem a múltban, sem a jelenben nem találván, következtetéseikben tévelyegtek. Az idézett Zendemeter név az eredetiben Zeudemeter, azaz a mai olvasás szerint Szödemeter, ez pedig Közép-Szolnok megyében fekszik. Miután pedig fel nem tehető, hogy Külső-Szolnok vármegye nemesége és tisztikara idegen, még pedig határilag nem is érintkező vármegye területére ment volna közgyűlést tartani, arról kell meggyőződnünk, hogy Szödemeter akkor Külső-Szolnok vármegye hatósága alatt állt, hogy a külső-szolnoki nemesség, midőn Szödemeteren gyűlésezett, saját megyei földén gyülekezett, avagy hogy a mai Közép-Szolnok megye területe az említett korban Külső-Szolnok megye kiegészítő részét képezte.

Dósa mester, Bihar és Szabolcs vármegyék főispánja, valamint Szatmár, Szolnok és Kraszna vármegyék királyi biztosa (kiküldött bíró) a nevezett öt vármegye közgyűlésén, melyet 1317. Sz. Jakab nyolczadán Scalath faluban tartott, Ubulfiainak, Mihálynak és Lászlónak az Omodé nádor által tőlük elvett helységeket visszatéli. ¹⁾ Dósa mesternek fennebbi címeiből Kemény József gróf azt akarja kihozni, hogy az erdélyi vajda csak Belső-Szolnok vármegyének volt főispánja, mert ha mind három Szolnok vármegye főispánja lett volna, vajjon mi szükség lett volna Dósát Közép-Szolnokba kiküldeni — az oklevél t. i. arra mutat — hol állítólag az erdélyi vajda bírta a főispánságot. Torma József meg arra fektet súlyt, hogy Dósa mester Szolnok megyében nem főispán, hanem csak királyi biztos vala. ²⁾

Mindkét író figyelmét kikerülte az a körülmény, hogy Róbert Károly király 1321. évben Dósát, ki már 1317. évben erdélyi vajda lett, Erdélybe küldte a közrend visszaállítására, noha akkor Tamás éppen úgy volt erdélyi vajda és szolnoki főispán, mint 1317. évben; és ha Tamás, mint erdélyi vajda nem találhatott sérelmet Dósa kiküldetésében, vagy ha talált, tünni

¹⁾ Fejér, VIII. 2 k. 52. és 98. l. Más 1317. és 1318. évi levélben ily címmel él: Comes de Bihor et de Szaboles, ac in quinque comitatibus Judex specialis. E szerint ezt az öt vármegyét még külön érti Bihartól és Szabolcstól. (Anjoukori Okm. I. 436. 462. lap.)

²⁾ Nemz. Társalkodó. 1830. 205. l.

volt kénytelen, úgy szintén az áll Tamásról, mint szolnoki főispánról. Torma úgy véli, hogy Dósa 1317. évi kiküldetése a szászok mozgalmaiban találta okát, kik Tamás erőszakoskodásai miatt háborogtak. De a szászok csak 1324. évben zendültek fel Tamás vajda ellen; Dósának 1317. évben történt kiküldetése vajdai hivatalával semmi összeköttetésben nem állt, hanem inkább a Kállay jószágok visszaadása iránti biráskodás volt rábízva; és az öt vármegyének közgyűlése csakis e tárgyról tesz jelentést.

A szolnoki közigazgatás hasonló volt a többi vármegyékhez, volt alispánja és négy szolgabirája, mint azt egy 1299. évi oklevélből látjuk. ¹⁾

Valamint a szolnoki főispánok czímeiben nem tétetik különbség, vajjon melyik Szolnok vármegye főispánjainak tekintessenek, úgy földíratilag is uralkodik e határozatlanság. Már 1246. évben Zilah és Tasnád, 1282. évben újra Zilah, 1373. évben Szántó, Szilvás, Kegye, Amacs in comitatu Zolnok fekvőknek mondatnak, pedig mindannyian mai értelemben közép-szolnokmegyei helységek voltak, és 1454. évben Közép-Szolnok vármegye alispánjainak Barlagi Pál és Dengelegi Bernát, valamint *négy szolgabirójának* bizonyáglevele kelt in *Kene*. — 1326. évben Zuhna, ²⁾ 1353. évben Kerekudvar és Alchy (ma Alcsi-szög kincstári puszta, melyet csak a Zagyva vize választ el Szolnok városa keleti oldalától), 1374. évben a Tisza melletti Csány hasonlóan in comitatu Zolnok említettnek, midőn Külső-Szolnokot kell érteni.

Nem tagadom ezek után sem, hogy Szolnok vármegye háromféle megkülönböztetése már jó régen létezett. Legkésőbbben és legritkábban említettik *Közép-Szolnok* vármegye. Még csak 1416. évben hangoztatik neve, midőn Kegye mint közép-szolnokmegyei falu említettik. Ellenben a váradi káptalan még 1334. évben tesz jelentést Erzsébet királynénak bizonyos hivatalos eljárásról Külső-Szolnok megyében (ad praedictum co-

¹⁾ Zichy Cod. II. 371. l. Ez évben Gergely volt szolnoki alispán.

²⁾ Túr pásztó és Sina közelében feküdt; mai nap ismeretlen. Azonban nobiles de Zuna 1447-ben határozottan *középszolnoki* határelkülönbségen szerepelnek, a nélkül, hogy éppen Zuna falunak fekvése meghatározatnék. (Teleki: Hunyadiak kora, X. 215. l.)

mitatum de Zolnok exteriorem accessissent), a mely alkalommal Pele, Szent-Király, Dabylon, Vérvölgy és Doba falvakról, mint külső-szolnokmegyei helységekről szól. De miután e helységek ma mind Közép-Szolnok megyében fekszenek, nincs kéttség, hogy a mai Közép-Szolnok megye még akkor nem viselte e nevét, hanem Külső-Szolnok nevezete alatt foglaltatott.

Zsigmond király az ő 1435. évben kelt országvédelmi rendszerében adott helyet Közép-Szolnok megyének, mely alkalommal azonban kételkednünk alig szabad, vajjon municipalis önállósággal bíró területet értett-e a király, mert egyúttal Külső-Szolnokról is intézkedett. Még egy 1445. évi oklevél szól Közép-Szolnok megyéről, ezentúl — tudomásom szerint — csak a XVI. század elején említetik ismét külön és névszerint.

Az egri káptalan 1445. évben Molnosábránról szól: in comitatu *Kezebszewolnok*.¹⁾

Külső-Szolnok teljes nevével legelőször találkozunk egy 1279. évi²⁾ királyi oklevélben, mely fönn már vizsgálatom alapjául szolgált, továbbá 1326. 1406. 1429. és 1436. években. *Belső-Szolnok* pedig 1321. és 1330. években.³⁾

Ha tehát már a XIII. századtól kezdve legalább névszerint megkülönböztetett szolnoki vármegyei terület létezett, melyhez később (a XV. században) a középszolnoki elnevezés is járult, az a kérdés támad, vajjon az erdélyi vajdák, és a többi dignitariusok is, kik rajtok kívül egyszerűen csak szolnoki főispánoknak neveztetnek, micsoda Szolnok vármegyének voltak főispánjai.

Kutatásaim erre azzal felelnek, hogy a vajdák mind a három Szolnok vármegye főispánjai voltak, avagy helyesebben kifejezve, hajdanában csak egyetlen Szolnok vármegye létezett, mely három külön, egymással területileg nem érintkező rész-

¹⁾ Hazai Okm. VII. 465. l.

²⁾ Fejér, V. 2 k. 559. l.

³⁾ Fejér, VIII. 3 k. 460. l. Itt Hosszumező Belső-Szolnok megyében fekvőnek mondatik. — 1321. Bayod in Belzenuk, azaz Belső-Szolnok, ma Vaja Kraszna megyében (annak legujabbi felosztásáig) Zilahhoz éjszakra. Lásd Anjoukori Okmánytár, I. k. 641. lap, hol a helynév Mayod-nak iratik.

ből állt, és utóbb külső-, közép- és belső elnevezéssel egymástól megkülönböztetett, a nélkül, hogy megszűnt volna azon egy vármegyét képezni, míg végre a XVI. század elején a megye három része valóban három külön vármegyére fejlődött, melynek mindegyike saját főispánjának igazgatása alatt állott. Közép-Szolnokról ezt még korábban lehet bizonyítani.

Eme, sokakra nézve meglepő állítást azzal reményilem igazolni, ha kimutatom, hogy az erdélyi vajdáknak mint szolnoki főispánoknak hatósága mindazon részekre kiterjedett, melyek az idők folyamában Külső-, Közép- vagy Belső-Szolnok vármegyének elnevezését nyerték.

Külső-Szolnok mellett következő adatok bizonyítanak:

Tamás erdélyi vajda és szolnoki főispán 1326. évben az ő külső-szolnoki alispánjának János mesternek, Péter fiának, és az alispáni helyettesnek Nagy Pálnak meghagyja, miszerint valamely jász kapitán Pál nevű szolgájának elhordott holmiját szerezzze vissza. ¹⁾ Az erdélyi vajda itt a külső-szolnoki alispánt így nevezi: »Comiti nostro de Zonuk exteriori.« A comes itt nem jelent főispánt, mert tudjuk, hogy régen nemcsak az alispánok, de sokszor még a szolgabírák nevezettek comeseknek. Magister Ioannes comes, továbbá azért sem lehet főispán, hanem csak alispán, mert különben Tamás, midőn mint szolnoki főispán János mestert comes *noster* de Zolnuk exteriori nevezi, maga mellett még egy más szolnoki főispánt elismert, sőt kinevezett volna. Már pedig a régi magyar alkotmány megengedte ugyan a főispánoknak, hogy saját megyéjükben alispánt nevezzenek ki; a főispánokat kinevezni azonban kirekesztőleg a király jogköréhez tartozott.

Ugyan ez a Tamás szolnoki főispán 1333. évben Visegrádról azt írja, a külső-szolnok vármegyei szolgabíráknak, hogy nála nélkül tartsák meg a gyűlést és az ő alispánjának a birságokból járó részét szolgáltassák ki. ²⁾

Az esztergomi káptalan 1342. évben jelentést tesz Ta-

¹⁾ Fejér, VIII. 3. k. 170. l.

²⁾ Tudom. Gyűjt. 1830. év, I. 51. l. Palugyai: Magyarország leírása III. 318. l. Tamás vajda idézett levelét címezi: dilectis sibi quatuor iudicibus nobilium de Comitatu Zonuk exteriori — és ugyan e szavak olvashatók az összehajtott levél hátán.

más erdélyi vajdának, és szolnoki főispánnak arról, hogy a nevezett megyében (in comitatu praedicto de Zolnok) fekvő Hacsok (azaz Hasságh) birtokába a sághi monostort nem igtathatta. Ugyan e megyében feküdt Iwa falu.¹⁾ Tamás vajda Hasságot utóbb oda ítélte a monostornak. Micsoda megyében feküdt az említett két falu, mely ma már nem létezik, azt nem mondják az idézett oklevelek. Azonban IV. Béla kir. 1265 évi kiváltságleveléből, melylyel a sági prépostság alapítását megújítja,²⁾ tudjuk, hogy az alapító Márton bán Iwan és Hatzo nevű földeket adományozta a prépostságnak, és hogy e földek a Zagyva folyó mellett feküdtek, tehát a mai Külső Szolnok megyében, mert a Zagyva a másik két Szolnok megyétől távol folyik. Ez adattal egyezik az esztergomi káptalan azon kifejezése, hogy a két falu »a már nevezett megyében« (in comitatu praedicto de Zolnok) fekszik, és a mely csak azon Szolnokra vonatkozhatik, mely a vajda czimében előfordul, mint-hogy más helyen még Szolnok szóba sem hozatott. Tekintvén végre azt, hogy Tamás nem mint erdélyi vajda, hanem mint szolnoki főispán bíráskodott e két falu ügyében, és kapott jelentést az esztergomi káptalantól, három összevágó bizonyítvány van előttünk, mely kételyt nem enged az iránt, hogy az erdélyi vajda hatásköre Szolnok külső részére is kiterjedt.

Ide tartozik, hogy egy év nélküli levélben Tamás erdélyi vajda és szolnoki főispán János mesternek, az ő külső-szolnoki alispánjának (magistro Johanni, filio Petri comiti nostro de Zolnok exteriori, vel Paulo magno vices eius gerenti) bizonyos meghagyást kiad,³⁾ a miből világos, hogy az erdélyi vajda mint szolnoki főispán, Külső-Szolnok (beleértve Közép-Szolnokot) alispánjait kinevezte. Hasonló jelentőséggel bír, hogy András mester, Endre fia 1349-ben magát István erdélyi vajda külső-szolnoki alispánjának nevezi.

Laczk Jakab és Tamásy János erdélyi vajdák 1406. év-

¹⁾ Fejér, VIII. 4. k. 590—622. l.

²⁾ Fejér, IV. 3. k. 181. l. Lásd Iwa falu fekvéséről és birtoklásáról, még az esztergomi káptalan jelentését R. Károlyhoz 1333. évről. Fejér, VIII. 7. k. 258. l. és ugyane jelentést 1342 évszámmal, u. o. 345. lapon, Hacsok határjárását a 346. lapon.

³⁾ Fejér, VIII. 4. k. 644. l. Más példa 1346. évből, u. o. 649. l.

ben, mint szolnoki főispánok, Mindszent napja előtti csütörtökön, Szolnok közelében közgyűlést tartottak Külső-Szolnok vármegye nemességével (cum universitate nobilium comitatus de Zolnok exteriori) a melyen Hidágai Bálint deák a garamszentbenedeki apátság nevében tiltakozik az apátság birtokainak bitorlása ellen. A hatalmaskodó nemesek Vezseny, Kürth, Ugh, Istvánháza falvakból valók valának, melyek ma is Szolnok körül léteznek. ¹⁾

Közép-Szolnok vármegye sorsa, hogy Lehoczky a maga Stematographiájában, régibb főispánjaikép oly férfiakat sorol fel, kik általán csak egész Szolnok vármegye főispánjainak tekinthetők, ép oly önkényesen járt el a nevezett író Belső-Szolnokra nézve is.

Cornides egy 1346. évi oklevelet közöl, mely szerint, a már nevezett András mester, Endrének fia, Külső-Szolnok vármegyei alispán, és a szolgabírák Sződemeterben özsze gyűlékezvén, azt bizonyítják, hogy István vajdát és főispánjokat, a vajda és káptalan embereivel Csány helység birtokába igdtatták. ²⁾ Csán helység ma is létezik Közép-Szolnok vármegyében. Ha tehát a külső-szolnok megyei főtisztviselők az erdélyi vajdát főispánuknak vallják és mint ilyenek a későbbi Közép-Szolnok vármegye területén hivatalos teendőket végeztek, világos, hogy azon terület is, mely idő folytán Közép-Szolnok vármegye nevet nyert, az erdélyi vajda, mint szolnoki főispán — vagy bár ki viselte az utóbbi címet, — hatósága alatt állt; de világos az is, hogy a közép-szolnoki terület még akkor legalább külön administrációval nem bírt, hanem Külső-Szolnok vármegyének kiegészítő részét képezte, ³⁾ azért nem is ismerünk közép-szolnoki alispánokat és szolgabírákat azon korból, melyel itt foglalkozunk. Ugyan ez az András mester *külső-szolnoki*

¹⁾ Fejér, X. 4. k. 576—578. l.

²⁾ Tudományos Gyűjt. 1830. év, I. 52. l. Az oklevél kelt in villa Zeudemeter, lásd Fejér, IX. 1. köt. 450—451. l.

³⁾ Torma József is állítja, hogy a XIV. század derekán Közép-Szolnok nem létezett, és Szolnok exterior nevezettel bírt. (Társalkodó, 1830. 173. l.)

alispán és szolgabírái, 1352. évben Szödemeteren kelt levelökben bizonyos hatalmaskodást tesznek vizsgálatuk tárgyává. ¹⁾

Belső-Szolnok ellen csak igen kevés, vagy épen semmi kétségek sem merülnek fel, ha az erdélyi vajda azon jogköréről van szó, mely őt mint szolnoki főispánt illette. De szükségesnek vélem a kérdés e részét is diplomatikai adatokkal illusztrálni.

Roland erdélyi vajda és szolnoki főispán 1284. évben Désvár polgárságát az V. István és IV. László király által nyert kiváltságokban pártfogolja, kijelentvén, hogy az általa időnkint kinevezendő szolnoki alispán (quod comes de Zonuk, qui pro tempore per nos fuerit constitutus) rajtok nem biráskodhatik. ²⁾

A szolnoki, (értsd belső szolnoki) alispán Miklós mester (ki itt comes de Zonuk neveztetik) és a szolgabírák az erdélyi vajda (természetesen mint főispánjok) rendeletére 1325. évben biztosokat küldenek ki, a désvári határok bejárására, ³⁾ mely alkalommal Beche — ma Beke — Némához tartozó praedium említetik.

A szolnoki főispánok, kik nem voltak egyszersmind erdélyi vajdák, — és olyanok jóformán mind azok, kik 1268. előtt szerepeltek, — hatáskörüket ily minőségben Erdély egy részére is kiterjeszthették, minthogy Szolnok megyének legkeletibb része Erdélyben feküdt, de az erdélyi vajdák hatalma e korban még nem terjedt a Meszesen túl, ez csak később történt, midőn már szolnoki főispánokká is lettek. ⁴⁾ Kétségtelenné teszi azt a Sz.-Margithoz címzett meszesi kolostor 1248. évben kelt bizonyítványa, mely szerint, midőn Mocsolyai Benedek, az anyai osztályban megnyugodni nem akaró, és őt Sziget, Sámson és Erked, (ma közép-szolnokmegyei) falvak birtokában zavaró testvére Péter ellen Orbán vajdához folyamodott, ez a beavatkozást azon indokból visszautasította, mert e birtokok a meszesi kapun kívül — az az Erdély határán túl — esnek, hová

¹⁾ Zichy Cod. II. 479. l.

²⁾ Teutsch és Firnhaber: Urkundenbuch 136. l.

³⁾ Tudom. Gyűjt. 1830. I. 87. l.

⁴⁾ Nemzeti Társalkodó. 1830. év.

az ő vajdai hatásköre nem terjed. ¹⁾ Ha Orbán egyszersmind szolnoki főispán lett volna, nyilatkozata alkalmasint másképp hangzik.

Látván ezekből, hogy az erdélyi vajda, mint szolnoki főispán, valamint mindazok, kik az utóbbi hivatalt viselték, Szolnok vármegyének mind a három részében, azaz a később ugynevezett Külső-, Közép- és Belső-Szolnok vármegyében főispáni jogokat gyakoroltak, megértjük annak jelentőségét, hogy miért nincs eset a XV. század végeig arra, hogy valamelyik szolnoki főispán csak e három rész egyikének lett volna főispánja; meggyőződünk t. i. arról, hogy e három rész csak egyetlen vármegyét képezett, t. i. a szolnokit. És mert ez így volt, az erdélyi vajda álláspontjáról és székhelyétől a külön részeket könnyebb megérthetés végett Belső-, Közép- és Külső-Szolnoknak kellett elnevezni, mely elnevezés később rajtok ragadt. Ha nem az erdélyi vajda tekintette volna a szolnoki részeket azonegy vármegyei complexumnak, akkor az ország központja Buda lett volna irányadó, és azon rész, mely e központhoz legközelebb fekszik, belsőnek, a következő középnek, a legtávolabbi külsőnek neveztetett volna, ²⁾ de a dolog megfordítva áll.

Nem legkisebb bizonyítványul, hogy a három részre szakadt Szolnok egykor egyetlen vármegyét képezett, szolgál II.

¹⁾ Vayvoda . . . dixisset, quod causae huic semet immittere nequaerat, quum dictae possessiones extra portam Mezesinam, adeoque extra auctoritatis suae Vayvodalis ambitum sitae esse dignoscantur. Az egész oklevelet közli gr. Kemény József, a Nemzeti Társalkodóban. 1830. év, 196. lap.

²⁾ Tudós Kovachich Márton az elnevezés e három osztályát onnan származtatja, hogy a magyarok Erdélyben voltak akkor, midőn a király *vagy már a herceg alatt* Magyarország, és így Erdély is vármegyékre felosztott. Nunc . . . mihi gravem suspicionem haec appellatio movet, ut opiner cum Rege vel adhuc sub Duce Hungaros in Transilvania eo tempore fuisse, quo Hungaria et indubie etiam Transilvania in comitatus divisae sunt, et eius causam inde repetam, quia appellationes Interior, exterior et mediocris relativae sunt ad situationem, etc. (Responsum ad epistolam Josephi Mártonffy Episcopi Transilvaniae. Budae, 1807.) Mire csak azt jegyzem meg, hogy Szolnoknak háromféle névmegkülönböztetése előbb elő nem fordul, mintsem hogy az erdélyi vajdák e megye főispáni hivatalát nem kezdték állandó járuléknek tekinteni.

Endre király 1234. évi levele, mely szerint ő az erdélyi egyházmegyéhez tartozó Szolnok vármegyében fekvő Szilvás nevű falut Kátay István feleségének eladja (terram quamdam in comitatu Zonuc, Dioecesis Vltrasilvane sitam, ab eodem comitatu exceptam (et exemtam), nomine, Scilovas), ¹⁾ vagy mint azt még világosabban Torma József értelmileg körülírja: Szilvás falut, mely *egész Szolnok vármegye* azon részében fekszik, mely az erdélyi egyházmegyéhez tartozik, (terram Scilovas in *integri* Comitatus Zonuk illa parte, quae pars in Dioecesi ultrasilvano est sita,) ²⁾ mi által félre nem érthetőleg mondatik, hogy a régi Zonuk vármegyének volt oly része, mely más püspökséghez tartozik, mint az egri. Az itt említett Szilvás ma Közép-Szolnok megyében fekszik, és ez a megye egyházilag, a fennebbi adatok szerint, az erdélyi püspökség alá tartozott, holott Szolnok megye nyugatibb része az egri püspökségre nézett; II. Endre pedig nem tartotta szükségesnek Közép-Szolnokot a belsőtől megkülönböztetni, meg lévén győződve, hogy Szolnok vármegye politikailag *egy* törvényhatósági területet képez, és csak egyházmegyeileg oszlik két részre.

A középkori geographia sok ilyen tarkaságokat mutat és az egymáshoz tartozó területeknek szétszaggatása nem ritkaság. Még az ujabbkori viszonyokban is hivatkozunk a bajor királyságnak Rajna melletti részére. De nálunk sem voltak ismeretlenek ilyen állapotok és ha Botka Tivadar azon tana ellen, hogy a mai Abauj, Sáros és Heves vármegye hajdan egyetlen egy, Ujvár nevű vármegyét képezett, más ellenvetést nem lehet felhozni, mint azt, hogy ez Ujvár vármegye, területébe egész Borsod vármegye magát beékelte, akkor ez érdemes tudásunk e tana rendithetlenül áll.

Különben, mi a szaggatottságot illeti, Alsó- és Felső-Fehér vármegye állapota Erdélyben, a milyen az az 1876. évi rendezés előtt volt, igen tisztességes versenyzője azon földirati különösségnek, melyet Szolnok vármegye alkotásában látunk.

¹⁾ Fejér, III. 2 köt. 403. l.

²⁾ Nemzeti Társalkodó, Kolosvártt, 1830. év, 305—306. lap, 1224. évre teszi, helyesen 1234. évszámmal, közli Fejér, III. 2. k. 403. l. Wenzel: Árpádkori Uj Okmánytár, VI, 544. lap, a Hazai Okm. VI. 29. l.

A hasonlatosság még arra is kiterjed, hogy Alsó- és Felső-Fehér megye egykor szintén egységes vármegyét képezett, minden szaggatottsága mellett. Ezt mutatja többi közt Fehér vármegye (Comitatus Albensis Transilvaniae) két alispánjának és két szolgabirájának Enyeden — tehát Alsó-Fehér területén — 1510. évben kelt bizonyítványa, mely szerint a megye küldöttjei azt találták, hogy Ilyefalván Laczuk Mihály urasága alatt lakó Csorda és Czigán nevezetű két oláh bodolai Béli Pálnak 200 darab juhát ellopta. (Székely Oklt. I. 322. lap.) A Béliiek birtokai Ilyefalva közelében feküdtek, maga Bodola pedig már Felső-Fehér megyében. A kiküldött vizsgálók alig jártak volna el a helyszínén hivatalukban, ha e terület akkor más hatóság alá tartozott volna, mint az, melyet utóbb Alsó-Fehérnek elneveztek.

Ezt bizonyítja Zsigmond királynak egy 1387. évi levele, melylyel az Aranyos várához tartozó Széplak és Jno nevű falvakat Kusali Jakcs fiainak, beregmegyei főispánoknak adományozza. Az adománylevél szerint, nevezett falvak Szolnok megyében feküdtek, — tehát Közép-Szolnok megyében, mert a Szamos völgyében a két falu ma is feltalálható. ¹⁾

Az előadott körülmények nem zárják ki azt, hogy a szolnoki főispán igazgatása alatt álló megyében külön adminisztráció, külön alispánok ne lehessenek, például Külső- és Belső-Szolnokban. Mi ebben semmi abnormitást nem láthatnánk, mert hisz a területileg összefüggő Sopron megyében is a Rábaköznek, Fejérvármegye solthi székének is saját alispánya volt. És csakugyan azt találjuk, hogy Dezső mester 1351. évben világos szavakkal Külső-Szolnok megye alispánjának neveztetik, a miből joggal következtetjük, hogy legalább Belső-Szolnok is saját alispánjait birta.

Legtöbbszörre az alispánok is, minden különös megjelölés nélkül csak általán szolnoki alispánoknak neveztetnek. Így bizonyítja 1318. évben Pous adorjáni várnagy és szolnoki ispán, (comes) hogy Emich fia Gergely, Tunyog birtokot Sem-

¹⁾ Hazai Okm. VII. 423. 1.

jén Mihály fiaitól a kitűzött határnapon ki nem váltotta. Pousmester Dousa vajdát az ő főispánjának elismeri. ¹⁾

Tunyog az ecsedi tó északi részén fekszik, ahhoz éjszakra Kér-Semjén, melyről az oklevél szerint fel kell tennünk, hogy a fönnebbi Mihály és fiainak birtoka volt. Miután pedig mindkét birtok ma Közép- és még inkább Külső-Szolnok megyétől távol, Szatmár megyében esik, e két birtok vagy enclave lehetett, vagy Szolnok vármegye hajdan tágasabb határaitól tesz tanúságot. Ezt kiveszszük Zsigmond királynak egy 1421. évi leveléből is, mely szerint Margitfalva és Kécs magyar, Dizsér, Szunyogd, Akor és Liki oláh lakosu népes királyi falvakat és Herczig pusztát, melyek azelőtt Szolnok (értsd Közép-Szolnok) és Kraszna vármegyében feküdtek, most azonban, előbbi birtokosaik közbenjárása folytán Bihar vármegyéhez tartoznak, Csáky Miklósnak és Györgynek némely pestmegyei jószágokért cserébe adja. ²⁾ Heltai más területi változást ért, midőn ezt írja: ³⁾ ötödik vármegye a dobukai, melyben van Dees város, — e város azonban, mint láttuk, már a XIII. században Belső-Szolnok megyében feküdt, ma is ott találhatik. Ellenben Király-Darócz 1662. évben még Közép-Szolnok megyéhez tartozott, holott ma Szatmár megye keblében fekszik. A XVII. században egész Kővár vidéke külön vált Közép-Szolnok megyétől. ⁴⁾

Hogy Szolnok vármegye, mielőtt annak egy része a kunok és jászok letelepedésére, 1240. év táján átengedettett, még nagyobb területtel bírt, azt alig lehet kétségbe vonni.

Hátra van még azon kérdés, vajjon meddig viselték az erdélyi vajdák a szolnoki főispánság címét és hivatalát.

E jelenség okait nyomozván, sajnosan megvalljuk, hogy adataink e részben nem elégségesek. Némely íróink ezt az erdélyi 1467-ik évi lázadással hozzák kapcsolatba. Tudjuk, hogy a német eredetű Szentgyörgyi grófok nem mindig a hazafiak

¹⁾ Nagy Imre : Anjoukori Okmánytár. I. 479. l.

²⁾ Fejér, X. 6. köt. 460. 462. 467. 469.

³⁾ Heltai Gáspár krónikája, I. 27. l. Nemzeti könyvtár kiadása. 83-ik lap.

⁴⁾ Fejér, X. 2. k. 63. l. hibásan mondja Zsigmond király 1392. oklevelének egy kivonatában, hogy Kővár Belső-Szolnokban feküdt.

táborában álltak, még a későbbi századokban is a német nyelv részesült feltűnő kegyeltetésben diplomatikai feladásaikban a latin nyelv ellenében, mely amaz időben általános használatban volt. Maga Szentgyörgyi János, előbb Fridrik császár híve volt, ki aztán Mátyás király hűségére tért; az ő testvére Zsigmond, az erdélyi vajdaságban társa, korábban szintén Fridrik császár híve, sőt annak tábornoka is volt. Ez urak tartották Erdély kormányának gyeplőit kezökben, midőn az egész szász-ság Mátyás király ellen fellázadt, és ez által oly rosszul hálálták meg a polgári elemet mindig pártfogoló királynak a szászok iránt is tanúsított kegyességét. Az erdélyi nemesség és a székelyek képviselőin kívül a szászok is megjelentek 1467. augusztus 18-án a kolosmonostori convent előtt, bizonyítványt állíttatván ki magoknak, hogy az erdélyi nemesség, a székelyek és szászok Mátyás király, mint szabadalmaik és kiváltságaik elnyomója ellen, érdekeik megmentésére szövetségre léptek. Az összeesküvők azokhoz fordultak, kiknek főhivatásuk lett volna az országot a király iránti hűségben megtartani, — az erdélyi vajdákhoz; a nevezett két Szentgyörgyin kívül még monyorókereki Elderbach Berthold viselte e hivatalt. Ők, valamint Zápolyai Imre és István lettek a mozgalom vezetői és főnökei, és több czikkben megállapították jövőendő magoktartásának elveit, és gyakorlati teendőit.

Mátyás király azonban, tán Moldova ellen hadjáratra készülvén, rögtön Kolosvárra irányozta seregét, szeptember havában maga is ott megjelenvén. Innét a nagyszebeni tanácshoz levelet intéz, melyben rendeli, hogy a Zápolyaiak ott tartózkodó katonáit fogják el és küldjék hozzá. Október közepén a király Nagy-Szebenben megjelenik hadseregével, és az ő gyors intézkedései az összeesküvők minden czélját megsemmisíték. A király teljes szigorát éreztette a bűnösökkel.¹⁾ Szentgyörgyiéktől pedig elvette az erdélyi vajdaságot, és a többi hivatalokat.

Azonban ez az esemény nem szolgálhatott indokul a

¹⁾ Teleki: Hunyadiak kora, III. 533—539. lap. Theil Rudolf: Zur Geschichte der »2 Stühle.« Deutsch: Geschichte der Siebenbürger Sachsen. Második kiadás I. köt. 192—195. l.

szolnoki főispánság elválásának az erdélyi vajdaságtól. Ugyanis Pongrácz János már 1462. évben neveztetik erdélyi vajdának, székely ispánnak, és temesi — de nem egyszersmind szolnoki főispánnak.¹⁾ A következő évben Szentgyörgyi és Bazini János erdélyi vajda és szolnoki főispán, s ez tudomásunk szerint az utolsó eset, midőn *egész* Szolnok megye állt az erdélyi vajda alatt. Ez időtől fogva a vajdasági személyes viszonyok kissé homályosokká kezdenek lenni, mert 1464. évben Szentgyörgyi és Bazini János neveztetik erdélyi vajdának és székely ispánnak, — más, hasonló hitelességű forrásokban pedig Pongrácz János és Ujlaki Miklós szerepelnek mint társak ugyanezen hivatalokban. Kivált a székely ispánság ragad most a vajdai méltósághoz, és ennek révén jut később az erdélyi fejedelmek címeibe. Ismét egy évvel tovább haladván, (1465.) Pongrácz János erdélyi vajdát és székely ispánt, egyúttal mint *középszolnokmegyei* főispánt és szörényi bánt találjuk; és ez az első tudomásunkra jött eset, melyben Közép-Szolnok mint külön vármegye szerepel, miért én azt hiszem, hogy nem Kátay Mihály (1427.) idejétől, hanem 1465-től kezdve kell elfogadnunk azt a tényt, hogy az addig egységes Szolnok vármegye állandólag három külön vármegyére osztatott fel, mindegyik rész azon határokkal, milyenekkel beligazgatás tekintetében már eddigelé birt. Ezzel összhangzólag Szentlászlói Tamás volt 1484. évben külső-szolnoki főispán, ki erdélyi vajda nem volt.

Mi vihette a királyt ezen intézkedésre, eltalálni nehéz, mert forrásaink erről mélyen hallgatnak. Hogy azonban ebben nem azon gondolat lehetett mérvadó, mintha az erdélyi vajda a szolnoki főispánság birásával tulságos hatalomról rendelkeznék, mutatja az a körülmény, hogy Pongrácz J. vajda, ha egy részt csak középszolnoki főispán volt, e mellett a szörényi bántságot kormányozta, a mely bizony sokkal nagyobb tényező hatalmi kérdésekben. Szentgyörgyi János, ki már 1463-ban egész Szolnok megye főispánja volt, testvérével Zsigmonddal együtt még 1466. évben mint erdélyi vajdák, a király teljes bizalmát birták, ki őket ez évi leveleiben az ő híveinek szokta nevezni. Ez is mutatja, hogy Szolnok felosztásának oka nem a vajdai

¹⁾ Székely Okl. I. 191. lap.

hatalom nagyságában keresendő. Elmondtam, hogy az 1467. évi lázadás mennyire czáfolta meg a király bizalmát.

A leverte lázadás után, ki lett a Szentgyörgyiek közvetlen utódja az erdélyi vajdaság méltóságában, nem tudjuk; van azonban okunk hinni, hogy ez még akkor nem Pongrácz János vala. Ugyanis Mátyás király egy 1467. nov. elején kelt levelével Pongrácz Jánosnak, a tordamegyei Szentkirály nevű falut adományozá, melyet a Szentgyörgyiek lázadásában részt vett pathai Deső Antaltól elkobzott, — e levélben Pongrácz nem neveztetik vajdának, sőt inkább ő, és azok, kik az elrendelt beigtatás ellen tiltakoznának, jogaik igazolására az erdélyi vajdához utasittatnak. ¹⁾

Pongrácz János 1468. évben tűnik fel újra mint erdélyi vajda, majd egyedül, majd társával Csupor Miklóssal; sőt 1473. évben Magyar Balás is neveztetik erdélyi vajdának. Pongrácz, mint ilyen utoljára 1474-ben említettik.

Mennyire változtatta Mátyás király előbbi szigorát utóbb kegyelemre, még a lázadás főtenyezőire nézve is, mutatja az a tény, hogy Szentgyörgyi és Bazini János 1484. évben ismét viselhették az erdélyi vajda és székely ispánság méltóságát, ²⁾ ugyanakkor — mint fenn láttuk — Külső-Szolnok megyének külön főispánja volt.

Csak nagy időköz után akadunk újra közép-szolnoki főispánokra, a kiknek névsora 1514-ik évben Drágfy Jánossal nyer folytonosságot. A megyék elválását azonban, eltekintvén Pongrácz János hivatalától, már előbb látjuk, mert 1505. évben Közép- és Külső-Szolnok külön követeket küldtek a rákosi országgyűlésre. Közép-Szolnok követei voltak akkor Sarmasági Miklós és Bönyei Tamás, külső-szolnokmegyei követek pedig gyalui Vas László, Bánrévy Fülöp és Vezsenyi János. ³⁾

A külső-szolnoki főispánság történetében is ráismerünk a jövő események előfutáira; mert mielőtt Külső-Szolnok még végleges megyei önállást nyert volna, Kátay Mihály és

¹⁾ M. Tudom. Akadémia Évkönyvei, VIII. köt. 24. lap.

²⁾ Tehát nem egy pár évtized múlva, mint Szilágyi Sándor írja: Erdélyország története I. 152. lap.

³⁾ Jászay: A magyar nemzet nappjai a mohácsi vész után, 158. lap. Kukuljevics: Iura Regni Croatiae, I. 254 — 259. l.

László már mint külső-szolnoki főispánok tűnnek ki. Állandóság e megyei hivatalban csak a XVI. század elején kezdődik.

Kik voltak Belső-Szolnok első főispánjai, minden utánjárásom daczára nem sikerült megtudnom. Oklevélgyűjteményeink még sok tekintetben nem elégségesek, és míg e részben a szükséggel bővebben nem számolunk, sok történeti problema megfejtésére várnunk kell, — ha ugyan az idők mostohasága is, mely eredeti forrásainkat veszélyezteti, várni fog.

Az eddigiekből kétségtelen, hogy Szolnok megyének három megyére való szakadása, tetteleg és törvényesen hamarabb beállt, mintsem Erdély az anyaországtól, nagy politikai tényezők hatása alatt különválni, és saját útjain mozogni kezdett.

Heltai Gáspár az ő krónikájában Külső- és Középső-Szolnokot a magyar, — Belső-Szolnokot az erdélyi vármegyék közt sorolja fel.

Az 1569. évi 52-ik törvénycikk Külső-Szolnok vármegyét Heves vármegyével egyesítette, tehát már oly időben, midőn Erdély története már saját fejlődésnek indult. A XVII. században »mindkét Szolnok vármegye« (Comitatus utriusque Zolnok) elnevezéssel találkozunk, mire különösen az a körülmény szolgálhat alkalmul, hogy az egri püspökök »mindkét Szolnok vármegye főispánja« czímével kezdenek élni. E két Szolnok vármegye alatt Külső- és Közép-Szolnokot kell érteni, mert Belső-Szolnok már akkor nem a magyar király egyenes hatása alatt állott.

Tudom, hogy midőn azt állítom, egy igen érdemes és a legkomolyabb kritikában jártas tudósunkkal jövők ellenzésbe, értem Balássy Ferenczet, ki viszhangúl Botka Tivadarnak a vármegyéről irt közleményeire ¹⁾ — kétségtelenül igen súlyos okokkal — azt vitatja, hogy a kúnok megtelepedése folytán ketté szakított régi Kemej megyének egy része Kis-Szolnoknak, máskép Kis-Heves megyének nevét vette föl.

A legcsekélyebb ellenvetés, melyet ezen felfogás ellen intézhetni, az, hogy az eddig ismert három Szolnok vármegyéhez, még két új név járna, t. i. Kis- és Nagy-Szolnok vármegye.

¹⁾ Századok 1872. év 447. 451. lap.

gye, úgy, hogy a régi Szolnok vármegye a kijelölt korszakban öt féle névvel volna megkülönböztetve.

Nekem úgy látszik, hogy e kérdést még szabad vizsgálat tárgyává tenni, annál inkább, minthogy maga Balássy Ferencz sem állítja hogy bármely történeti forrásban Nagy-Szolnok vármegye nevét találta volna, a minek pedig kellett volna történni, ha Kis-Szolnok vármegye létezését felteszszük; és azért maga is csak négyféle Szolnok vármegyéről szól.

De maga Kis-Szolnoknak létezése csak igen ingatag lábon áll. Csak két oklevél ugyan is az, mely Balássy Ferencznek támaszul szolgál, és pedig V. István királynak egy 1271. évi, ¹⁾ és Fülöp nádornak amaszt átíró 1323. évi levele. ²⁾ Az idézett oklevelek elsejében a vármegye neve Kúszolnoknak, a másikon Kis-Szolnoknak iratik Fejérnél; Fejérnek forrása volt Katona és Kaprinai, kinél az állítólagos Kis-Szolnok neve épen Kitozonukra van ferdítve. Egyike e tudós férfiaknak sem látta az eredeti oklevelet, hanem az első közlő Batthyányi kézírataiból merített (melyek közt szintén nem az eredeti oklevél létezett) a többiek az első közlő után indultak. Hogy ez a Batthyányi-féle másolat nem palaeographiai hűséggel készült, arról egyetlen tekintet az okirat többi tartalmára meggyőző bennünket, mert, hogy a Nagy-Mihály, Szabolcs, Ugocsa, Kis-Szolnok, Abaujvár (ékezéssel) neveket a 13. és 14. században így, a genitivust pedig ae-val irták volna, azt már ma ingyen senki sem hiszi, eltekintve hogy a közlők helyesírásiilag egymástól is eltérnek.

Egész önkényes eljárás tehát a Kúszolnok (figyelmeztetem az olvasót a kettős pontu *ü* betűre) névből Kis-Szolnokot ki-magyarázni, és Kaprinai és Czinár helyes tapintatot tanusítottak, midőn e szerencsétlen név alatt Külső-Szolnokot értettek.

Részemről tehát azt az állítást, hogy Kis-Szolnok vármegye létezett volna a Tisza partján, addig mig kétségtelen hitelességű eredeti oklevélben a Kis- és Nagy-Szolnok vármegye neveit nem látom, nem olvasom, el sem fogadhatom.

Egyetlen körülmény látszik Balássy Ferencz mellett

¹⁾ Fejér V. 1. köt. 157. lap.

²⁾ Fejér VIII. 2. k. 487. lap.

harczolni, és ez az, hogy Közép-Szolnok vármegye soha sem tartozott az egri, hanem majd az erdélyi, majd a nagyváradi püspökség alá, és így, ha az egri püspökök a XVII. század »mindkét Szolnok« megyének főispánjai voltak, nézete szerint ezen két Szolnok egyike nem a közép-szolnoki lehetett.

De nézetem e pontban eltér Balássyétól.

Tudjuk ugyan, hogy a török invasio a püspöki megyék határait sokszor változtatta. Az egri püspökség megyéjéből nevezetesen egyes részek a váczai püspökségbe olvadtak, a pan-kotai főesperesség területe pedig, mely hajdan az egri püspökség alá tartozott, ¹⁾ utóbb részint a csanádi, részint az erdélyi egyházmegyéhez foglaltatott.

Korábbi századok hasonlóképp tanusítják, hogy (1299) az erdélyi püspök jogköre Marmarosra terjedett, ²⁾ Bihar vármegye (1339), Ugocea (1327) ³⁾ is az erdélyi püspök hatalma alatt állott, az aradi egyháznak (1288) határa pedig Torda vármegyéig nyult, ⁴⁾ a miből eléggé kiviláglik, hogy a papi hierarchia és polgári hatóságok határait összezavarni nem illik. A fenforgó kérdésben az egri püspök főispáni, és e szerint polgári méltósága érdekel bennünket, az az olyan hivatás, mely az egyházmegyei felosztás tekintete alá nem esik.

Különben már fenn előadtam egy esetet 1234. évből, melyből kiténik, hogy az egységes Szolnok vármegye keleti része már akkor tartozott az erdélyi, nyugoti része pedig az egri püspökség alá. Külső-Szolnok vármegye, melynek a hasonló nevű főesperesség megfelel, eleitől fogva egészen a váczai egyházmegyéhez tartozott.

A két Szolnok tehát, melynek az egri püspök főispánja volt, úgy vélem, a Tisza melletti Külső-Szolnok, és a ké-

¹⁾ Többet lásd Orthmayer és Szent-Kláray: Történelmi Adattár I. kötetében 37—46. lap.

²⁾ Benkő: Milkovia II. 425. lap.

³⁾ Zichy Cod. II. köt. 304. lap. hol magister Paulus, Episcopi Transilvani vicarius generalis *de extra Mezes*, nec non archidiaconus de Ugacha.

⁴⁾ Szeredai: Series Episcoporum Albensium, 11. lap. De korábban is bírt már az aradi prépostság az Aranyos partján. Lásd Oltványi Pál: A csanádi püspöki megye birtokviszonyainak rövid története 76. lap.

sőbb önállóságra jutott Közép-Szolnok. Ez utóbbihoz semmi kétség nem férne, ha sikerül a XVII. századbéli főispánok névsorát megállapítani.

Itt nem arról van szó, hogy az egri egyházmegye micsoda részekből állt, hanem arról, hogy az egri püspök főispáni minőségében lehetett-e Közép-Szolnoknak főispánja is, és azt hiszem ezt senki sem fogja tagadni. Ismeretes több lajstrom-példány a magyarországi vármegyékről, többen azok közül Nagy- és Kis-Hevest sorolnak fel, de Nagy- és Kis-Szolnokot egyetlen egy sem. Így nem a tévesen Verbőczy Istvánnak tulajdonított lajstrom, sem Pethő Gergely krónikája, melyből pedig tekintve a kort, melyben a szerző élt, alig maradhatott volna ki.

Azonban vissza kell térni egy más nehézségre, mely már a XV. század első felében előfordul. Zsigmond király ugyan is 1427. évben Kevéből kelt levelet intéz Kátay Mihályhoz, szolnoki főispánhoz (Comiti comitatus de Zolnok) meghagyván neki, hogy Mizse hevesmegyei falut a király részére foglalja el, azután hadcsapatjával siessen az ő táborába. Az illető oklevélet Balássy Ferencz legelőször közli a körmöczbányai városi levéltárból,¹⁾ de téved abban, hogy Kátay Mihályt épen ezen oklevél alapján külső-szolnoki főispánnak nevezi, holott az eredeti oklevél csak szolnoki főispánról szól. Az oklevél érdekessége tehát abban áll, hogy belőle azon ritka esetek egyikét tanuljuk, melyekben a szolnoki főispán méltósága nem az erdélyi vajdasághoz volt kapcsolva, legalább nem az egész szolnoki főispánság, mert igen jól gondolható, hogy a míg a Kátayak külső-szolnok megyei főispánok voltak, Csáky László Szolnok megye többi részében megtartá a közigazgatást.

Ha Zsigmond király idejében még feltűnést okoz a külön külső-szolnoki főispánság említése, más okok vonják magokra figyelmünket I. Ulászló király alatt, ki 1443. évben Brankovics György rácz despotának megengedte, hogy a külső-szolnoki főispánságra az ő magyar emberei közül valakit kijelöljön, kit azután a király tetszésének tartamára e hivatalban megerősíteni fog. A király egyúttal megjegyzi, hogy a külső-szolnoki

¹⁾ Századok, 1875. év, 248. l.

főispánságot azelőtt néhai Kátay László, Mihály fia viselte, a mig élt.¹⁾

A király meghatalmazása Brankovics részére is úgy szól, miszerint csak ez alkalommal (hac vice) külső-szolnoki főispánt kijelölhessen; a mi, vajjon történt-e valóban Brankovics által, nem tudjuk, mert többé nem találunk embert, ki csak külső-szolnoki főispán lett volna, e korszak végeig, sőt inkább mint azelőtt, úgy utóbb is az erdélyi vajdák birják a szolnoki főispánságot a régi terjedelemben, ezek pedig sokkal nagyobb urak voltak, mintsem hogy Brankovics kijelölésének tárgyai lehettek volna.

Politikai okok lehettek, melyek miatt Brankovicsnak egy időre azt az engedélyt adta a király, hogy a külső-szolnoki főispánt kinevezhesse; oly jog; melyet az ő elődje, István rácz despota Szatmármegyében tettelesen gyakorolt is.²⁾ Az a körülmény, hogy a szolnoki főispánság az erdélyi vajdasággal volt rendszerint összekötve azon vélekedésre adott okot, hogy a vajdák Szolnoknak örökös főispánjai voltak. E nézetet vallja Benkő József és Torma József; gróf Kemény József azonban, ki azt vitatá, hogy az erdélyi vajdák csak Belső-Szolnoknak valának főispánjai, utóbb saját tanát megingatja, azt felelvén Tormának: hogyha meg is engedem, hogy az erdélyi vajdák néha (de csak is néha) Külső- és Közép-Szolnoknak is voltak grófjai, abból mindazonáltal nem következtethetem azt, hogy a hányszor az erdélyi vajdák zonoki főispánoknak is neveztettek, örökké mind a három Szolnok örökös grófjai voltak.³⁾

Hogy mind a három Szolnok grófjai, helyesebben főispánjai voltak, az eddigi okadatolásból világos, de az örökös főispánság valóban sehol sincs említve, holott az más megyéknél, melyek örökös főispánt birtak, mindig történik.

E nézetet meg nem czáfolják Tamás vajdának szavai sem

¹⁾ A Kátay család már a XIII. században nyert királyi adományokat a mai Külső-Szolnok megyében, (Wenzel: Árpádkori Uj. Okm. Tár. IX. 123. l.), sőt a Váradí Regestrum is már említi e nemzetséget, Szolnok megyében. 107. §.

²⁾ Pesty Frigyes: Brankovics György, rácz despota birtokviszonyai Magyarországon, 52—54. l.

³⁾ Nemzeti Társalkodó, 1830. év, 197. l.

1334-ből, melyekkel Szolnok vármegyét »az erdélyi részekben« akként említi, hogy ez az ő, és elődjének igazgatása alatt áll, és állt, a vajdai méltóságnál fogva, (qua wayvodae partium istarum, vi muneris wayvodalis,) mert e szavakban nem annyira az örökös főispánság jogi eszméje, mint a tényleges gyakorlat van kifejezve. ¹⁾

Még egy körülmény szól a mellett, hogy a három tagu Szolnok eredetileg egységes vármegyét képezett, és az, hogy csak a Zagyvának beomlásánál a Tiszába létezett Szolnok nevű vár, — adataink ezt már a XIII. század első felében emlegetik, — nem létezett pedig a szilágysági és erdélyi Szolnokban, és így el sem lehet gondolni, vajjon miért nevezték volna el az utóbbi két területet Szolnok vármegyéknek, ha azok külön-külön vármegyéket, és nem a Tisza melletti szolnoki vártól függő tartomány kiegészítő részét képezték volna.

Van ugyan Közép-Szolnokban Zálnok nevű falu, de ennek régi multja előttünk ismeretlen, hogy várral birt volna, melyet a környék uralt, nem bizonyította még senki, ²⁾ és ennél fogva a helynévnek némi összetalálkozása nem bizonyít semmit.

Belső-Szolnok területén szintén nem állt Szolnok nevű vár. Ez így levén, vajjon mit jelent az, hogy a désvári lakosok a szolnoki fő- és alispán hatósága, valamint a szolnoki várjobbágyok sorsa alól kivételnek? Mit jelent, hogy többször a szolnoki várhoz tartozó földek, szolnoki várjobbágyok említetnek, midőn e földek Belső-Szolnokban találhatók, a jobbágyok ennek területén laknak? Bizonyosan nem mást, mint hogy ezek a tiszavidéki Szolnok várával vannak kapcsolatban. Ez volt a szolnoki várispánság széke, és ha Kozár, Péntek, Szilvás, Lápos, mint egykori várföldek említetnek, mint ezen szolnoki vár tartózkodásai tekintendők, akár Közép- akár Belső-Szolnok területére esnek különben.

¹⁾ Nemzeti Társalkodó 1830. év. 106. lap. Az idézett oklevél másutt nem közöltetik, a mit hitelessége érdekébenől ohajtottunk volna.

²⁾ Benkő és az őt követő Szilágyi S. véleménye, hogy a Nyírség Zonuk főispánnak megyéje volt, a ki itt Zánok várát építvén, a megyének — értsd: az egész megyének nevet kölcsönzött, nem bír történeti alappal. (M. Hirlap 1851. év 362. sz.)

Az erdélyi vajdák, midőn a szolnoki főispánság kezökből kisikamlott, e hivatal helyett csakhamar a székely ispánságot nyerték, melynek czimét még utóbb az erdélyi fejedelmek is megtarták. Korábbi századokban a székely ispán egyúttal sokszor comes de Brassó is volt. ¹⁾

Az 1538. évi nagyváradi békekötés következtében Belső-Szolnokon kívül Közép-Szolnok is csatoltatott Erdélyhez. Kik voltak az előbbinek első főispánjai e korszakban, adatok hiányából nem tudjuk. ²⁾ Lehoczky a békekötés utáni időből csak Bethlen Elek (1683.) és Torma Miklós (1713.) főispán nevét közli velünk. ³⁾

Korunkban az ősi nagy Szolnok vármegye még egy nagy változáson ment keresztül, a mennyiben t. i. az 1876. évi XXXIII. törvényczikk az eddigi Külső-Szolnok megyét, az alakult Jász-Nagy-Kún-Szolnok megye alkatrészévé tette. (17. cz.) Ugyane törvény kapcsolta Közép-Szolnokot az újra keletkező Szilágy megyéhez (3. a.), Belső-Szolnok megyének Besztercze és Naszód vidékek közé benyuló részét az »egyesült Besztercze-Naszód« megyének, — többi részét pedig az »egyesült Szolnok-Doboka« megyének osztotta oda. (1. §. első pont, d) — 2. pont a.)

A régi Szolnok vármegye ezzel befejezte történetét.

Szolnoki főispánok.

1193. M a c a r i u s, (Fejér II. 290.)

1197. H e r m o, (Fejér II. 309. l.) Hërmo nem volt egyúttal erdélyi vajda, noha az idézett oklevél ellenére, Fejér azt a X. 6. köt. praefatiójának 15. lapján állítja, és ilykép az archontológiában is, Cod. VII. 2. k. 316. l. felsorolja.

1198. P e t r u s, curialis comes. (Fejér II. 331. l. Theiner. I. 68. lap.)

¹⁾ Az utóbbira példa 1355. évben Nicolaus Lewkews, comes Siculorum et de Brassó. (Siebenbürg-Propincialblätter I. 30. lap.)

²⁾ Székely János volt 1537. évben belső-szolnokmegyei főbíró, de e körülmény a fenforgó kérdésre nézve közönbös.

³⁾ Érdekes, hogy Szinán pasa váradi főparancsnoknak 1661. évben három Szolnok vármegyéről, tudomása van. (Török-magyarokori Államok-mánytár¹ III. 491.

1199. *Tiburcius*. (Hazai Okm. II. 2. lap. Fejér II. 348.)
1199. *Ampudinus*, (Hazai Okm. V. 4. l. Fejér II. 365. IX. 7. k. 640. Theiner I. 80. lap. Kerceslich: Hist. Ep. Zagrab I. 45.)
1201. *Martinus*, (Hazai Okm. V. 5. lap. Maranus néven Fejér II. 388. V. 1. k. 182. Teutsch és Firnhaber Urkundenbuch.)
1205. *Smaragdus*, *Zonukiensis* et comes curie. (Fejér III. 1. k. 22. és VII. 5. k. 170. lap.)
1206. *Smaragdus*, *Zounukiensis* et comes curiae. (Knauz: Monumenta Eccl. Strig. I. 185. és Fejér III. I. k. 32. l.)
Más *Smaragdus* az, kit a Váradi Regestrum 1235. év alatt (§. 147.) említ, a ki t. i. comes castri, tehát szolnoki várispán, és a király által a fenforgó pörben kiküldött bíró.
1214. *Jula*, vajda és comes *Zonukiensis*. (Fejér III. 1. k. 163.)
1220. *Jula*, maior, bodrogi és szolnoki főispán. (Fejér III. 1. köt. 287. lap.)
1221. *Borisius*, (Fej. III. 1. k. 328. Teutsch és Firnhaber.)
1227. *Euzidinus*, comes de Saunich. (Theiner. Monum. Hungar. I. 86. lap.)
1228. *Dén es*, tárnokmester. (Fejér III. 2. k. 142. Haz. Okm. II. 5.)
1230. *Dén es*, tárnokmester. (Fejér III. 2. k. 213. Haz. Okm. VI. 25.)
1234. *De es*, (Fejér III. 2. k. 407.) Más hivatala nincs.
1235. *Dén es*, nádor. (Fej. IV. 1. k. 27. Teutsch et Firnhaber.)
Ez évre *Coma* comes de *Zounuk*, a Váradi Regestrum-ban §. 143, Ugyanott §. 176. Christofor.)
1236. *Dén es*, nádor. (Hazai Okm. VI. 30.)
1237. » nádor. (Fejér IX. 3. k. 142.)
1240. » nádor. (Fejér IV. 3. k. 552. Urkundenbuch 16.)
1241. » nádor. (Frankl: A nádori és országbirói hivatal 157. lap.)
1245. *Pál*, (Fejér IV. 1. k. 388. Teutsch et Firnhaber reg. 37. l. és II. Ulászló király 1502. évi átiratban a müncheni kir. ltárban.)
1247. *Pál*, (Fejér IV. 1. k. 454. lap.)

1250. P á l, (Theiner Monumenta Hungariae I. 210. lap. Ez évben Lörincz erdélyi vajda.)
1251. D é n e s, (Fejér IV. 2. k. 98.)
1256. » (Fejér IV. 2. k. 401. l. Hazai Okm. VII. 59. lap.)
1258. » (Fejér IV. 2. k. 451.) egyúttal comes de Bokon. (Századok 1877. év 299. lap.)
1260. B a a s, (Oklevelesen nem igazolható, csak Fejérnél fordul elő VII. 2. k. 317. az archontológiában, mint egyúttal curialis comes Czinár is kérdőjellel említi.)
1263. I s t v á n, (Csak Fejér idézett archontológiájában fordul elő.) Ez évre Lászlót említ Benkő: Transilvania, Pars generalis I. 169.)
- . . . Miklós, erdélyi vajda. (Hazai Okm. VII. 106.)
1268. Miklós, egyúttal erdélyi vajda. (Fejér IV. 3. k. 468. az archontológiából elmaradt.)
1270. Miklós, erdélyi vajda. (Hazai Okm. III. 23.)
1271. Máté, egyúttal erdélyi vajda. (Fejér V. 1. k. 137. és Urkundenbuch.)
1272. Máté, egyúttal erdélyi vajda. (Fejér V. I. k. 183. lap. és XI. 68. Hazai Okmt. V. 45. és 48. és VI. 183. 185. Urkundenbuch.)
1272. Miklós, erdélyi vajda. (Fejér V. 2. k. 49. lap. és Urkundenbuch.)
1273. Miklós, erdélyi vajda. (Fejér V. 2. k. 71. és VII. 2. k. 317. Hazai Okmt. II. 11. lap és VI. 189. 192. 194. Desewffy Oktár. 65. lap.)
1273. János, erdélyi vajda. (Fejér V. 2. k. 103. és VII. 2. k. 317. Hazai Okm. VII. 140. lap.)
1273. Máté, erdélyi vajda. (Hazai Okm. VII. 145.)
1274. Máté, erdélyi vajda. (Fejér VII. 5. k. 589. és Urkundenbuch, egyúttal comes de Zettin. Fejér. VII. 2. k. 108. lap.)
1274. Miklós, erdélyi vajda. (Fejér X. 3. k. 264. V. 2. k. 169. VII. 5. k. 592. lap. Hazai Okmt. VI. 197. 200. lap.)
1275. Máté, erdélyi vajda. (Hazai Okm. VI. 210. Fejér V. 2. k. 209. 254. és 267.)
1275. Miklós, erdélyi vajda. (Hazai Okmt. VI. 205. VII. 157. Fejér V. 2. k. 235. és Urkundenbuch.)

1275. *Ugrin*, erdélyi vajda. (Fejér V. 2. k. 232. 278. Urkundenbuch.)
1275. *László*, erdélyi vajda. (Fejér V. 2. k. 256.)
1276. *Máté*, erdélyi vajda. (Fejér V. 2. k. 337. Teutsch et Firnhaber Urkundenbuch 110. lap.)
1276. *Ugrin*, erdélyi vajda. (Fejér V. 2. k. 340. lap. és Urkundenbuch.)
1277. *Miklós*, erdélyi vajda. (Hazai Okm. VI. 227. Fejér V. 2. k. 405.)
1277. *Máté*, erdélyi vajda. (Teutsch és Firnhaber Urkundenbuch 111. lap.)
1278. *Miklós*, erdélyi vajda, Móricz mester fia. (Teutsch és Firnhaber Urkundenbuch 112. lap. Fejér X. 4. k. 861. lap. Ez a Miklós szabadítá ki IV. László királyt, Fintha nádor fogságából.)
1279. *Fintha*, erdélyi vajda. (Fejér V. 2. k. 492.)
1283. *Apor*, erdélyi vajda (Wenzel, Árpádkori Uj Okm. Tár IV. 262. lap.)
1284. *Roland*, erdélyi vajda, (Fejér V. 3. k. 260.)
1285. *Roland*, erdélyi vajda. (Zichy Codex I. köt. 63. lap.)
1288. *Roland*, erdélyi vajda. (Teutsch és Firnhaber Urkundenbuch 144. lap.)
1290. *Roland*, erdélyi vajda. (Hazai Okmt. VI. 356.)
1291. *Roland*, erdélyi vajda. (Fejér VI. 1. k. 117. lap. Hazai Okmánytár. VII. 220. lap.)
1293. *Roland*, erdélyi vajda. (Hazai Okm. VII. 232. lap. Levele kelt júl. 11-én.)
1293. *Miklós*, erdélyi vajda. (Fejér VI. 1. k. 264. lap Teutsch és Firnhaber Urkundenbuch 185. lap.)
1297. *László*, erdélyi vajda. (Fejér VI. 2. k. 102. Teutsch és Firnhaber Urkundenbuch 199. lap.)
1299. *László*, erdélyi vajda. (Teutsch és Firnhaber 214. lap. Benkőnél ez évre György, a Bors nemzetségből. Palugyai pedig így ír: Ekkoriban Cornides szerint (Collectio dipl. Tom. I. ad annum 1299.) erdélyi vajda Borsa György lehetett Szolnok vármegye főispánja.)
1308. *László*, erdélyi vajda. (Zichy Codex I. köt. 117.)
1310. *László*, erdélyi vajda. (Fejér VIII. 1. k. 389.)

1313. *László*, erdélyi vajda. (Fejér XI. 465. és Anjoukori Okmánytár I. 301. lap.)
1315. *Miklós*, erdélyi vajda. (Anjoukori Okmtr. I. 387. Fejér VIII. 1. k. 564. lap.)
1317. *Tamás*, erdélyi vajda. (Fejér VIII. 2. k. 48. lap.)
1317. *Dósa*, erdélyi vajda. (Fejér VIII. 2. k. 101. lap.)
1318. *Dósa*, erdélyi vajda. (Anjoukori Okmt. I. 489.)
1319. *László*, erdélyi vajda. (Székely Oklevéltár I. 32.)
1319. *Dósa*, erdélyi vajda. (Zichy Cod. I. 171. 172. lap. október 2-án és 17-én kelt levelekben)
1320. *Dósa*, erdélyi vajda. (Kállay ltár.)
1321. *Dósa*, erdélyi vajda. (Anjoukori Okmt. I. 594. 597. Fejér VIII. 2. k. 293. lap. Katona VIII. 432. l. Már 1322. évben nádor, L. Fejér VIII. 2. k. 324. lap.)
1321. *Tamás*, erdélyi vajda. (Fejér VIII. 2. k. 316.)
1322. *Tamás*, erdélyi vajda. (Fejér X. 3. k. 288.) és VIII. 2. k. 328. de az utóbb idézett oklevélben nem csak Tamás fordul elő, mint szolnoki főispán, hanem Dósa nádor is mint egyúttal Szolnok és Szatmár főispánja.
1323. *Tamás*, erdélyi vajda. (Hazai Okm. III. 71. és IV. 133 137. Fejér X. 7. k. 765. lap. hol azonban a hibás szőrend Miklós slavoniai bánt mint szolnoki főispánt tünteti föl.)
1324. *Tamás*, erdélyi vajda, egyúttal szebeni ispán. (Székely Oklevéltár I. 38.)
1325. *Tamás*, erdélyi vajda. (Hazai Okm. II. 40. és Fejér XI. 432. lap.)
1326. *Tamás*, erdélyi vajda. (Hazai Okm. II. 43. Dessewffy Okl. 196.)
1327. *Tamás*, erdélyi vajda. (Hazai Okm. II. 45. 52. 55. Az országos ltár kamarai részében egy oklevél így: Thomas de Zechen Comes de Zonuk NRA. indexe Tom. XVIII.)
1329. *Tamás*, erdélyi vajda. (Győri füzetek II. 245. lap. Szász levéltár.)
1330. *Tamás*, erdélyi vajda. (Pray: Annales II. 28. lap. Fejér VIII. 3. k. 450. lap. Más oklevélben erdélyi vajda, Arad, Csongrád és Szolnok főispánja. Fejér VIII. 3. k. 423. l.)

1333. *Tamás*, erdélyi vajda. (Pray: Annales II. 25. lap, a jegyzetben.)
1334. *Tamás*, erdélyi vajda. (Hazai Okm. III. 122. Zichy Cod. III. 235.)
1335. *Tamás*, erdélyi vajda. (Fejér IX. 2. k. 310.)
1336. *Tamás*, erdélyi vajda. (Hazai Okm. V. 111. lap.)
1337. *Tamás*, erdélyi vajda. (Székely Okltr. I. 47. és oklevél a gr. Forgách ghimesi ltárában. Dessewffy Oktár. 209. lap.)
1338. *Tamás*, erdélyi vajda. (Dessewffy. Oktár. 213.) Ez évben trencsényi főispán is.
1339. *Tamás*, erdélyi vajda. (Hazai Okm. II. 74.)
1340. *Tamás*, erdélyi vajda, nógrádi főispán. (Okl. a budai k. ltárban. Dessewffy Okl. 223.)
1341. *Tamás*, erdélyi vajda, és nógrádi főispán. (u. o.)
1342. *Tamás*, erdélyi vajda. (Székely Okltr. I. 50. Fejér. VIII. 4. k. 622. lap.) egyúttal nógrádi főispán. (Zichy Cod. II. 45. 48.)
1342. *Pecheyth Miklós*, erdélyi vajda. (Fejér IX. 1. k. 56.) Csak Miklós néven, Dessewffy Oklt. 240. l.)
1345. *István*, erdélyi vajda. (Oklevél a M. Nemzeti Múz.)
1346. *István*, erdélyi vajda. (Tudom. Gyűjt. 1830. I. 52. lap, Cornides után.)
1347. *István*, erdélyi vajda. (Fejér, IX. 1. k. 470. l. Dessewffy Oktár, 246. l. Szirmay szerint a Szirmay családból volt. Lásd Notitia Comitatus Ugocsiensis, 33. l.)
1348. *István*, erdélyi vajda. (Diplomatiai emlékek az Anjou-korból II. 315.)
1348. *Péter*, erdélyi vajda. (Fejér IX. 7. k. 75. lap.)
1349. *András*, erdélyi vajda. (Zichy Cod. II. 367. lap, május havában.)
1349. *István*, erdélyi vajda. (Fejér IX. 1. k. 742. 749. l.)
1352. *Miklós*, Lőrincz fia, erdélyi vajda. (Fejér IX. 3. k. 664 és IX. 2. k. 148. lap. Az utóbb idézett oklevél szerint Nagy Lajos király Szirmay Miklóst Ugocsa vármegye főispánjává kinevezi, mondván róla, hogy Miklós filius Stephani, alias comitis de Zonuk. E szerint igazolva van fenn az 1347. év alatti adat, István családjára

- nézve, de téved Czinár, midőn 1352. évre Szirmay Miklóst nevezi erdélyi vajdának és szolnoki főispánnak, mert az általa idézett oklevél záradékában e hivatalok csak Miklóstra, Lőrincz fiára vonatkoznak, ki alatt Ujlaky Miklóst kell érteni.)
1353. *Miklós*, Lőrincz fia, erdélyi vajda. (Fejér, IX. 2. k. 212. IX. 6 k. 62. lap.)
1353. *András* mester, erdélyi vajda. (Székely Oklt. I. 62.)
1354. *István* erdélyi vajda. (Fejér, IX. 2. k. 317. Ez évben egy párszor Konth Miklós is említettetik, mint erdélyi vajda, a nélkül, hogy egyúttal szolnoki főispánnak neveztetnék. Így Fejérnél, IX. 2 k. 311. l.)
1354. *Drugeth Miklós*, országbíró. (Fejér, IX. 2 k. 343. l. Már 1355. évben mint turóczi főispán fordul elő. U. o. 444. l.)
1355. *Miklós* erdélyi vajda. (Fejér IX. 2. k. 366. és IX. 7. k. 136. és 150. l.)
1355. *Konth Miklós*, erdélyi vajda. (Fejér, IX. 2. k. 444. lap. Ugyanez évben, mint nádor, már említettetik. Fejér, IX-7. k. 139. l.)
1356. *Dénes*, erdélyi vajda, Temes, Arad, Csanád és Szolnok vármegye főispánja. (T. Gyűjt. 1830. I. 87.)
1356. *Miklós*, erdélyi vajda. (Fejér, IX. 2. k. 470. 478.)
1356. *Miklós*, Lőrincz fia, erdélyi vajda. (Fejér, IX. 2. k. 483. Lásd 1352. év alatt.)
1356. *András*, erdélyi vajda. (Fejér, IX. 2. k. 481. 497. 547. és IX. 7. k. 141. lap. Zichy Cod. III. 48. Kercselich: Notitiae 242.)
1357. *András*, erdélyi vajda. (Fejér, IX. 2. k. 572. 581. 584. 598. X. 7. köt. 766. és XI. 515. lap.)
1358. *András*, erdélyi vajda. (Fejér, IX. 2. k. 670. 726. és Zichy Cod. IV. köt. 637. lap.)
1359. *András*, erdélyi vajda. (Fejér, IX. 3. k. 131. l. egyszeren, mint erdélyi vajda; u. o. 35. lap.)
1359. *Dénes*, erdélyi vajda. (Dessewffy Oklt. 262. lap.)
1360. *Dénes*, erdélyi vajda. (Fejér, IX. 3. k. 200. 212. lap. Székely Oklt. I. 67. lap.)

1361. *Dénes*, erdélyi vajda. (Fejér, IX. 3. k. 234.)
1363. *Dénes*, erdélyi vajda. (Fejér, IX. 3. k. 358. 380. *Dénes* még 1364. 1365. és 1366. években erdélyi vajdának nevezetik, a nélkül hogy szolnoki főispán címmel élne.)
1364. *István*, erdélyi vajda. (Fejér, IX. 3. k. 417.)
1365. *Dénes*, erdélyi vajda. (Székely Oklt. I. 68. lap. Csak erdélyi vajda minőségében, Fejérnél IX. 2. k. 579.)
1366. *Dénes*, erdélyi vajda, bodonyi kapitány, Temes és Szolnok vármegye főispánja. (Fejér, IX. 3. k. 560. és Hunyadiak kora XII. 297. l. Állítólag a Bebek családból való. Oklevél a szebeni szász ltárban is. I. 18.)
1368. *N. N.* erdélyi vajda, egyúttal szolnoki főispán. (Fejér, IX. 3. k. 664. lap.)
1369. *Imre*, erdélyi vajda. (Fejér, IX. 4. k. 180. Tán Bebek, mert a fönnbbi *Dénes* testvérének mondja magát, u. o. 375. lap.)
1371. *Imre*, erdélyi vajda. (Fejér, IX. 4. k. 375. 376.)
1372. *Imre*, erdélyi vajda. (Dessewffy Oklt. 297. 298. Fejér, IX. 4. k. 474. 475. Csak mint erdélyi vajda, u. o. 563. l. Még ugyanez évben nádor lesz, u. o. 425. lap.)
1373. *Mihály*. (Fejér, IX. 7. k. 339.)
1377. *László*, erdélyi vajda. (Fejér, IX. 5. k. 209.)
1379. *László*, erdélyi vajda. (Fejér, IX. 5. k. 340. 359.)
1380. *László*, erdélyi vajda. (Fejér, IX. 5. k. 423. és 447.)
1381. *László*, erdélyi vajda. (Fejér, IX. 5. k. 459. 463. 480.)
1382. *László*, erdélyi vajda. (Fejér, IX. 5. k. 561. 566. 571. és 576.)
1383. *László*, erdélyi vajda. (Fejér, X. 1. k. 65. 80. 87. 129. Hunyadiak kora, XII. 299.)
1384. *László*, erdélyi vajda. (Fejér, X. 3. k. 311. XI. 532. és Hazai Okmt. II. 146. lap.)
1385. *László*, erdélyi vajda. (Fejér, X. 1. k. 260. és a szász nemz. ltár II. 146. Benkőnél ez évre Drág, Záz fia.)
1388. *László*, erdélyi vajda. (Fejér, X. 1. köt. 410. Hazai Okmánytár. V. 182.).
1389. *László*, erdélyi vajda. (Fejér, X. 1. k. 503. 513. 555.)
1390. *László*, erdélyi vajda. (Fejér, X. 1. k. 579. 586. 610.)

1391. *László*, erdélyi vajda. (Fejér, X. 1. k. 675. Gr. Teleki cs. ltára.)
1391. *Bubek Imre*, erdélyi vajda. (Fejér, X. 1. k. 678. lap, hol tévesen Ferencz áll Imre helyett.)
1392. *Bubek Imre*, erdélyi vajda. (Fejér, X. 2. k. 54. 99. 111. 115. lap.)
1393. *Bubek Imre*, erdélyi vajda. (Fejér, X. 2. k. 157. és X. 3 köt. 133.)
1393. *Frank*, erdélyi vajda. (Levele kelt Megyesen, decz. 8 Szebeni ltár, I. 67.)
1394. *Bubek Imre*, erdélyi vajda.
1394. *Frank*, néhai Kónya bán fia, erdélyi vajda. (Szőkely Oklevéltár I. 87.)
1395. *Frank*, néhai Kónya bán fia, erdélyi vajda. (Fejér, X. 2. k. 267. 298. lap.)
1397. *Stibor*, erdélyi vajda. (Fejér, X. 2. k. 432. 452. 464. 474. lap.)
1398. *Stibor*, erdélyi vajda. (Fejér, X. 2. k. 537. Teleki: Hunyadiak kora, X. 465.)
1399. *Stibor*, erdélyi vajda. (Fejér, X. 2. k. 639. és X. 3. k. 151. Gr. Teleki cs. ltára.)
1401. *Stibor*, erdélyi vajda. (Fejér, X. 4. k. 63.)
1402. *Csáky Miklós* és *Marczaly Miklós*, erdélyi vajdák, Szolnok és Temes vármegye főispánjai és kúnok birái. (Cornides, Tud. Gyűjt. 1821. év, 8. füz. Tört. Tár. XII. 180.)
1404. *Tamásy János*, Henrik fia és Laczkfi Jakab erdélyi vajdák. (Gr. Teleki cs. ltára.)
1405. *Lachk Jakab*, erdélyi vajda. (Fejér, X. 4. k. 465. Tud. Gyűjt. 1830. év I. 58. lap.)
1406. *Tamásy János*, Henrik fia, és *Szántói Lachk Jakab*, erdélyi vajdák. (Fejér, X. 4. k. 576.)
1407. *Tamásy János* és *Szántói Lachk Jakab*, erdélyi vajdák. (Fejér, X. 4. k. 644. Többnyire csak saját kiadványaikban éltek a szolnoki főispán címével is, oklevelek záradékában ez nem történik. Benkő I. szerint (Transilvania I. köt.) e két vajda után már más erdélyi vajdák nem neveztetnek többé szolnoki főispánoknak.)

1407. *Szántói Lachk Jakab*, erdélyi vajda. (Január 2-án kelt, levélben. Szebeni szász ltár, II. 95.)
1408. *Tamásy János*, Henrik fia és Laczkfi Jakab erdélyi vajdák. (Gr. Teleki cs. ltára.)
1412. *Stibor*, erdélyi vajda, egyúttal Trencsén, Besztercze, Nyitra vármegyék főispánja és a Vág folyó ura. (Sieb. Prov. Bl. I. 32. Fejér, X. 8. k. 536.)
1415. *Losonczy István* és dengelegi *Pongrácz János* erdélyi vajdák.
1415. *Csáky Miklós*, erdélyi vajda. (Szebeni levéltár, IV. 499.)
1419. » » » » » » II. 30.)
1421. *Csáky László*, erdélyi vajda. (Székely Oklt. I. 117.)
1422. *László*, bihari főispán. (Fejér, X. 6. k. 494.)
1426. » » » (Fejér, X. 6. k. 800. lap.)
1427. *Kátay Mihály*, jász-kún kapitány. (Oklevél: Századok 1875. év. 248. lap.)
1431. *Csáky László*, erdélyi vajda. (Tud. Gyűjt. 1830. I. 53.)
1434. *Csáky László*, erdélyi vajda. (N.-Szebeni ltár. II. 105.)
1435. *Csáky László*, erdélyi vajda. (Fejér, XI. 500. lap.)
Oklevél a Nemz. Múzeumban.
1436. *Csáky László*, erdélyi vajda. (N.-Szebeni ltár II. 105.)
1439. *Lévay Cseh Péter*, erdélyi vajda. (Székely Oklt. I. 139.)
1439. *Csáky László*, erdélyi vajda. (Fejér, XI. 458.)
1441. *Hunyadi János*, erdélyi vajda, székely és temesi gróf, Szolnok megye főispánja, szörényi bán, nándorfehérvári kapitány. (Okl. gyula-fehérvári kápt.)
1442. *Hunyadi János*, erdélyi vajda. (Fejér: Genus et incubula 46.)
1444. *Hunyadi János*, erdélyi vajda, székely gróf, Szolnok és Temes vármegye főispánja. (Ugyan e czimeket viseli Ujlaky Miklós 1446-ban, csak hogy szolnoki főispán helyett macsói bán. (Székely Oklt. I. 155. Fejér: Genus et incubula, 63. lap.)
1448. *Hunyadi János*, erdélyi vajda. (Fejér: Genus et incubula 126.)
1459. *Szentgyörgyi* és *Bazini János* gróf, erdélyi vajda. (Kovachich: Polyarchia.)
1463. *Szentgyörgyi* és *Bazini János* gróf, erdélyi vajda. (Tud.

Gyűjt. 1821. év, 8. füz. 80. lap, és 1830. év, I. 70. lap. Az 1464. évben nevezett dengelegi Pongrácz János és társa Ujlaky Miklós erdélyi vajda, ¹⁾ egyúttal — nem szolnoki főispán, — hanem székely gróf. Az oklevelet közli Baumann: Programm des ev. Unter-Gymnasiums in Mühlbach, 1875—76. Torma J. és Palugyai állítják, hogy Szentgyörgyi volt az utolsó vajda, ki egyszerűsmind szolnoki főispán volt; a mi igaz, a mennyiben az egész Szolnokot értjük. Drágfy Bertalan 1496. évben erdélyi vajda, *nem* volt szolnoki főispán. Uj M. Múz. 1860. év I. 253. lap.)

Külső-Szolnok vármegyei főispánok.

1427. *Kátay Mihály*, jász-kún kapitány. (Századok, 1875. év, 248. lap.)
 1432. *Kátai László*, Mihály fia. (Századok, 1875. 250. lap.)
 1436. » » kúnok bírása. (Okl. a m. n. Múzeumban.)
 1484. *Szentlászlói Tamás*. (Kállay cs. ltára.)
 1522. *Gyalui Vas László*. (Tudom. Gyűjt. 1821. év, 8. füzet, 80. lap. Még 1503-ban külső-szolnoki alispán.)
 1524. *Gyalui Vas László*. (Kállay cs. ltára.)
 1525. » » » » » »
 1526. *Haynitzer Vilmos*. (Tudom. Gyűjt. 1821. év, 8. füz. 80. lap. Palugyai szerint Vitus Haynitzer vagy Hadnitzer. Magyarország leírása, III. 322.)

Közép-Szolnok vármegyei főispánok.

1465. *Dengelegi Pongrácz János*, erdélyi vajda, székely gróf, *Közép-Szolnok* vármegye főispánja és szörényi bán. (Az oklevél, mely valóságos unicum, és Szászsebesen feria secunda proxima post Dominicam Oculi kelt, eredetiben a szász nemzet nagy-szebeni levéltárában található. Más ez évi oklevelekben csak az első két címet használja.)

¹⁾ Kemény Józsefnek okleveles kivonata szerint Pongrácz János már 1462. évben lett volna erdélyi vajda, székely és temesi ispán, (lásd Székely Oktár I. 191.) Közöltetik azonban Mátyás királynak is ez évi oklevele, melyben Pongrácz erdélyi vajdának és székely ispánnak nevezetik. (U. o. 192.)

1514. *Drágfy János*, de Béltek. (Kovachich: Polyarchia cz. kézirata a m. nemz. Múzeumban, Katona XVIII. köt. 793. lap; ez évre őt csak mint magister dapiferorum-ot nevezi.)
1518. *Drágfy János*, de Béltek, egyúttal krasznai főispán és főtárnokmester. (Nagy Iván III. 380. Lehoczky már korábban tünteti fel.)
1527. *Drágfy Gáspár*, egyúttal krasznai főispán. (Nagy Iván III. 380. l. Lehoczky: Stemmatographia, — egyedül ő közli ez évszámot.)
1530. *Kusalyi Jakcsi Mihály*. (Gr. Lázár Miklós jegyzetei.)
1540. *Drágfy Gáspár*. (Gr. Lázár Miklós jegyzetei.)
1547. *Drágfy Anna*, (somlyai Báthori Anna) Gáspár özvegye, fia György törvényes korának eléréseig, Közép-Szolnok és Kraszna vármegyék főispánságát dicséretesen viselte. (Nagy Iván III. 380.) Lehoczky 1547. év alatt említi.
155. *Drágfy György*, egyúttal krasznai főispán. — Meghalt 1555. évben (Nagy Iván III. 380.)
1563. Lekcsei *Sulyok György*.

Kemej.

Hazánk egyik ősmegyéje, melynek emlékezete is régen feledékenységre ment. Balássy Ferencz maradandó érdeme, hogy e megye létezését meggyőző adatokkal és érvekkel igazolta, és történeti földrajzunk egy fontos részére kellő világosságot vetett. Buvárlásának eredménye ki is vivta magának a szakemberek teljes elismerését, kik közül legelső helyen Botka Tivadart említem, mint ki maga is a legszerencsésebb utazók egyike a régi geographia terén.¹⁾

Béla király névtelen jegyzője Takson vezér cselekedeteit elbeszélvén, ezt írja: azon időben a besenyők földjéről jöve egy fejedelmi származású vitéz, kinek neve vala Thomuz-apa, Urkund atyja, kitől a Tomaj nemzetség származik; kinek Takson vezér lakóföldet ada a *Kemej részeken* a Tiszáig, a hol most Abád rév vagyon.²⁾

E közlésből kitűnik, hogy Kemej kerület vagy provincia a Tiszán túl, Külső-Szolnok vármegyében, a Tisza mentében azon vidéken terült el, hol most Tomaj nevű pusztá, mely az Urkundtól származott Tomaj nemzetség emlékét tartja fenn, és Tisza- vagy Szalók-Abád nevű helység fekszik, hol a Tiszán most is átjárás vagy rév van.³⁾

Egy más fontos adatot szolgáltat a Váradi Regestrum mely a 96-ik pontban ezt írja: »A király tisztviselője Tiván és Tót faluból, valamint az egész Quemei provincia a nádor előtt

¹⁾ Botka ősmegyének ismeri el Kemejt, holott ő mindig csak nagy területtel képzei az ősmegyét. Századok 1871 évi 394. lap.

²⁾ Béla király Névtelen jegyzőjének könyve Fordította Szabó Károly, 87. 88. lap.

³⁾ Magyar Tudományos Értekező. Szerkesztik Knauz N. és Nagy Iván I. köt. 243. lap. Balássy Ferencz cikke.

zajos panaszt emeltek a tolvajok ellen, kik közül Shak három embere, ugymint: Voda, Kerén, és András Szerep faluból Toma nevű pristaldusokkal Váradon voltak, stb. ¹⁾

Ebből Balássy Ferencz csak annyit akar kihozni, hogy a kérdéses Kemej megye vagy vidék valahol Bihar vármegye szomszédságába esett, mert Tiván nevű helység vagy pusztá, mely itt említették, az egri püspökmegye területén ma nem létezik, Kis és Nagy-Tóti pusztá, Tóti és Szerep helységek pedig ma is léteznek ugyan, de Bihar vármegyében.

Meg kell jegyezmem, hogy a Balássy által itt felemlített Tóti nevezetű puszták és helységek nem jöhetnek tekintetbe, mert az általunk szemügyre veendő határtól nagyon távol esnek. A Szereppel együtt említett Tót bizonyosan eltűnt, valamint Tiván. Szerep azonban létezik Püspök-Ladányhoz délre, és én át nem látom, hogy miután Szerep ma Biharban, a megye szélén fekszik, miért ne tartozhatott volna a XIII. században Kemej megyéhez, hisz az egri püspök hatósága alá Kemej csak egy része, mely a Tiszához közelebb feküdt, tartozott.

Legnagyobb világosságot Kemej területi nagyságára derít a pápai tizedlajstrom (1332—1337. évekből) melyben nemcsak a Kemej főesperes említették többször, hanem a főesperességhez tartozó falvak is előszámlálatnak, ezek tehát bizonyosan Kemej megye területéhez tartoztak. Az előszámlált helységek ezek: Abád, ma Szalók vagy Tisza-Abád, Tisza-Bó, Tisza-Bala, hajdan mezőváros, ma nagy kiterjedésű pusztá, Ders, Fegyvernek, azelőtt falu, némelyek szerint mezőváros, ma nagy kiterjedésű pusztá, Tisza-Roff, Gyanda, hajdan falu, ma pusztá, Szajól, Szent-Imre, és Tisza-Szóllós.

Mind ez adatok szépen megegyeznek, Béla névtelen jegyzőjének közlésével, a miért is bátran állíthatni, hogy Kemej megye területe a Tisza bal partján az abádi révtől kezdve a Berettyó és sárréti mocsárokig benyult oda, hol a most Biharhoz tartozó Szerep fekszik, és egykor Tivan és Tót nevű falu

¹⁾ Eredetiben: Minister regis de villa Tivan, et de villa Tot, et tota de provincia Quemei vociferati sunt coram Nicolao palatino comite contra fures, ex quibus tres homines Shak, scilicet: Uoda, Queren, et Andreas de villa Scerep fuerunt Varadini cum pristaldo eorum nomine Toma etc.

is létezett. ¹⁾ Éjszaktól dél felé Tisza-Szöllös, és Ders pusztája jelöli a végpontokat, a Kemej terület tehát nem oly igen kicsiny volt.

Feltűnő dolog, hogy a kijelölt területen Kemej nevű helységet nem lehet kimutatni, de hogy ilyen létezett, kétségtelenné teszi az a körülmény, hogy Kalandás András szolnoki alispán levele 1377. évben »in Keme« kelt. ²⁾

Botka Tivadart, ki Kemej határait Szerepig kiterjeszti, úgy hogy ezt is e megye határába foglalja, sok tudományos érveléssel hibáztatja Balássy Ferencz, ³⁾ leginkább azon okból, mert Szerep ma Bihar megyében fekszik, túl a Berettyón, mely Bihar vármegyének ezen a vidéken eleitől fogva határát képezte.

Erre azt jegyzem meg, hogy Balássy Ferencznek nem elég adat állt rendelkezésére, különben másképp nyilatkozott volna. Szerep ugyan is még a XV. században láthatóan Békés vármegyéhez tartozott, és csak 1472. évben bizonyítja a váradi káptalan, hogy Szerep falu, valamint a hozzá tartozó Gathaal, Keményegyház és Porosd nevű praediumok, midőn ezeket Isaakai Miklós Bajoni Istvánnak örök áron eladta, Békés megyéből Biharba átkebleztettek. ⁴⁾ Ugyan ez áll Szerep-Monostráról, melyről szintén oklevelesen értesülünk, hogy az Békés megyéből Biharba átkebleztetett. Az Ulászló király

¹⁾ Századok 1871. év 397. lap. Botka Tivadar cikke.

²⁾ Zichy Codex IV. k. 7. lap. Nincs tehát szükség, a vármegyének nevet adó Kemejt a Borsod megye szélén, Miskolcz mellett fekvő Kemej pusztában keresni, mint Szabó Károly teszi. Ez a borsodi Kemej a Hernád folyó mellett feküdt, és még 1275. évben falu volt, 1406-ban azonban Búbek János mint praediumot a gombaszegi monostornak adományozta. Egy másik Kemej hajdan Pest megyében feküdt, Jnárcs, Besnyő, Dabas, és Gyón határai által körülvéve. E Kemej faluval egyúttal Bócsa, Baracs, Peszér falu is említették, és a Sár v. Sárviz nevű folyó, mely Dabas, Gyón, Peszér és Baracs irányában folyhatott, de mely ma már nem létezvén, emlékét még Sápi falu Dabashoz nyugotra, és Sarlósár pusztája Baracs fölött tartják fenn. E pestmegyei Kemejt IV. Béla király a Csút szigeti Eustach-féle premontrei prépostságnak adományozta, mely adományt V. István király 1272. évben megerősített. (Fejér V. 1. köt. 223, 224. lap.)

³⁾ Századok 1872. év. 377—380. lap.

⁴⁾ Oklevél a budai kamarai levéltárban NRA. 856. csom. 13. sz. Szerp még 1459. évben Mátyás király levele szerint Békés megyében fekszik u. o. NRA. 856. csom. 10. sz.

alatt Mezőgyáni Máté és Isákai Simon közti birtokpör ugyan is 1504. évben egyezés útján oly formán intéztetett el, hogy noha Máté Isákai Simont a biharmegyei Nagy-Bay harmad részeért, és a Fekete-Kőrösön levő malomért, továbbá Bayoni Jánost az azelőtt Békés, most pedig Bihar megyében fekvő egész Zerep-Monosthra birtokáért, mely őt, mint mondja, örökségi jognál fogva illeti, őt törvény elé idézte; ő mégis irányukban minden követeléstől eláll, ha ők a kezök alatt levő biharmegyei Marthontheleke falut, mely a Fekete-Kőrös in-nenső részén, Nagy-Bay és Tamáshida szomszédságában fekszik, kiadják.¹⁾

A Berettyó tehát nem képezte e vidéken »eleitől fogva« Bihar határát, és Szerep épen a régi korban nem Bihar megye területén feküdt.

Midőn II. Miksa király 1572. évben a Bayoni család érdemeit kiemeli, és annak új adományt ad számos jószágára, Szerep, Kemény-egyház, Gathal stb. már mint biharmegyei birtokok fordulnak elő.²⁾

Azonban semmi kifogás alá nem esik az, a mit Balássy Ferencz a Kemej főesperesség területéről szól. Ugyan is a pápai tizedlajstromban az esperességi plébániák avagy a jelentékenyebb helyek vannak elősorolva, de léteztek abban kisebb falvak is, melyek egy vagy másik plébániához mint főkegyházak tartoztak; ezeket Balássy Ferencz az egri káptalannak Liber Sancti Joannis című tized és más jövedelmek régi lajstromából nyomozta ki. A Kemej főesperesség a XV. század közepe táján, mint egyházi méltóság megszűnván, a tizedjog, mely e kerületben a főesperestet illette, megmaradt az éneklő kánok birtokában, mert a Kemej főesperesség össze volt kapcsolva az egri éneklő kanonoki javadalommal, úgy hogy mindig az éneklő kanonok volt egyszersmind kemeji főesperes. Az idézett káptalani Liber következő tized-fizető helységeket sorol elő: Füred (ma Tisza-Füred), Domaháza (most pusztá), Tisza-

¹⁾ Oklevél a budai kam. ltárban, N. R. A. 856. csom. 16. sz. — Haan Lajos: »Békés vármegye hajdana« című munkájában arról, hogy Szerep egykor Békés megyéhez tartozott, nem szól.

²⁾ Budai kam. ltár. N. R. A. 856. csom. 36. sz.

Szöllős, Szent-Imre, Szent-György (most puszta), Igar, Nagy-Iván, Derzs, Csűt, máskép Chyer (ma ily néven nem létezik) ¹⁾ Abád, Tisza-Szalók, Taksony (most puszta), Tomaj (most puszta) Kún-Hegyes, (most kún mezőváros), Hegyesbor, (most puszta), Bánhalma, (most puszta), Bura, Roff, Gyenda, (ma Gyenda puszta), Tisza-Bő, Kenderes, Fegyvernek (hajdan nagy mezőváros, most benépesített puszta), Szakálos, (most puszta), Túr-Pásztó, (most, sőt 1559 óta puszta), Szent-Tamás (most puszta) Bala (hajdan mezőváros, most puszta), Bala-Szt.-Miklós, (most Török-Szent-Miklós mezőváros) Szajol, és Tisza-Püspöki.

E jegyzék kiegészíti a pápai tized-lajstromot és Kemej területének határaitól további felvilágosítást nyújt. Az említett helységek már a tatárjárás előtti korban léteztek, de micsoda megyében feküdtek, azt okleveleink azon korból soha sem jegyezték föl.

De még a fennebbi helységek összesége sem foglalja magában Kemej megye egész területét; mert a régi Kemejnek egy része 1240. évben a kúnoknak osztatott ki, nevezetesen azon terület, mely a mai Madarastól Kardszag és Túrkeve felé a Hortobágy és Berettyó folyó mentében vonul le, mely, ugylátszik, a kúnok odatelepedése előtt pusztaság és koronabirtok volt. Itt keletkezett azután Kolbászszerk nevű kerület, mely a törökök alatt elpusztulván és régi nevét megváltoztatván, az 1876. évig fennállott Nagy-Kún kerületet tevő.

A kúnoknak adott e területen későbbben következő helységek és plébániák alakultak: Madaras, Asszonyszállás, Orgonda-Szt.-Miklós, Hegyes (ma Kún-Hegyes), Kolbászszerk (ma Kolbász puszta), Kolbászsállás, Kakat, Ujszállás (ma Kisujszállás), Turgonszállás, Márialaka, Kaba, Csorba és Nagy-Pó, melyek mint plébániák a reformatio, és mint helységek a török uralom alatt elpusztulván, ma Madarast, Kún-Hegyes és Kis-Ujszállást kivéve, mind puszták.

Azonban kételkedem, hogy a kún telepek mindig a Nagy-Kúnság területéhez tartoztak volna. A Túr-pásztóval határos

¹⁾ Tán Csejt-puszta, mely 1449. évben Hunyadi János kormányzó engedelmeivel Külső-Szolnok megyéből Békés megyébe átkebeleztetett és ma a Hármas-Kőrös közelében Mező-Túrhoz keletre fekszik.

Póhamara, már 1261-ben Szolnok megyében fekvőnek mondattik, ¹⁾ Nagy-Pó és Kis-Pó 1477-ben Külső-Szolnok megyéhez tartozott, ²⁾ egy évnélküli oklevélben pedig olvasom, hogy a Szuhay család *Kis-Heves* megyében bírta Bala s Jenő helységet Szent-Tamás, Kis-Pó, Nagy-Pó és Szent-Miklós praediumokkal. Kakat pedig, melyet a ráczok 1704. évben elpusztítottak, az újabb időben is nem a Kúnsághoz, hanem Heves megyéhez tartozik.

Ez előzmények után a régi Kemej megye kiterjedését és határait így lehet körvonalozni: Tisza-Füredtől a Tisza bal partján Török-Szt.-Miklóshoz délre a dersi pusztáig, és Nagy-Ivántól a Hortobágy és Berettyó jobb partján Karczacon át Túrkevi felé Túr-Pásztó és Csejt pusztáig, mely a Berettyó egy zugában fekszik. Innét a déli határ a Berettyó, jobb partja irányában Kis- és Nagy-Pó, Szent-Tamás pusztákon át, a nyugoti a Tisza bal partján felfelé vezet; míg az északi határt Tisza-Füred, Igar és Nagy-Iván jelölik.

Igy ismerteti nagyjában Kemej határait Balássy Ferencz is, ki egyúttal Botka ellenében tagadja, hogy Kemej területe a Tisza jobb partjára is átcsapott, vagy épen hogy a Jászság is Kemej kiegészítő részét képezte volna. ³⁾

Hogy Kemej valaha várispánság lett volna, annak semmi nyoma; ⁴⁾ a Tiszán túl különben is ritkábban fordulnak elő várispánságok. De Kemej vármegyei minőségét bizonyítják a provincia, a partes (kemei részek) kitételek, melyek Kemejre vonatkozólag régi forrásainkban használtatnak, és a Kemej főesperesség létezése, az illető kerület megyei minőségét is támogatja. Végre a Váradi Regestrum szerint itt nádori közgyűlés tartatott, 1217. évben, a mi kétségtelen bizonyosság, hogy itt nem várispánság, hanem vármegye állott fenn. ⁵⁾

¹⁾ Fejér, IV. 3. k. 39. lap.

²⁾ Kovachich: *Formulae solennes* styli 227. és 236. l.

³⁾ Összehasonlítandók Botka T.: A vármegyék első alakulásáról és őskori szervezetéről szóló czikke, *Századok* 1871. 388—398. l., kivált a 397. l. — és Balássy Ferencz czikke: Kemej vármegye és főesperesi kerület kiterjedése és határai. *Századok* 1872. év. 377—386. l.

⁴⁾ Vajda Gyula még is annak tartja: A Vár. Reg. cz. művében 44. l.

⁵⁾ Balássy Ferencz még 1872. évben írt értekezésében kételkedik, vajjon a nádori ítélőszék Kemejben tartatott-e vagy Biharban? Én úgy

Kemej törvényhatósági önállásának véget vetett a kúnok tömeges megtelepedése, és miután ez még a tatárjárás előtt történt, nem csoda, hogy kemeji főispánokról és tisztviseleőkről, megyebeli viszonyokról nem tudunk semmit. Egy 1335. évi oklevél Miklós nevezetű kemeji comest említ ugyan, ¹⁾ de én azt nem tartom kemeji főispánnak, először, mert a kemeji főispán nem comes Nicolaus de Kemey, — hanem Nicolaus comes de Kemey írta magát, továbbá, mert a XIV. században már egyáltalában nem tehetem föl a kemeji főispánok létezését.

Hátra van még az a kérdés, hogy Kemej területe mivé lett a vármegye megszűnése után.

Balássy Ferencz nagy állhatatossággal vitatja, hogy a régi Kemej terület utóbb Kis-Szolnoknak neveztetett, ²⁾ holott a Kis-Szolnok nevezet csak hibás oklevélmásolatokból keletkezett, valósággal pedig soha sem volt használatban, és a hivatalos nyelv sem ismerte. Részemről állítom, hogy a Kemej terület egyenesen Külső Szolnok vármegyébe kebelezetett. Keme város vagy helység bizonyosan Kemej megye területén feküdt, és tán a megye főhelye volt, míg önhatósággal bírt. Fönnebb említettem, hogy Kalandás András szolnoki alispán levele eme Kemében kelt, 1377. évben. Ez időben a Kemej terület már rég egyesült a szomszéd megyével, mert ha akkor egy Kis-Szolnok vármegye fennállott volna, Kalandás András ki nem kerülheti, hogy épen Kemében kelt levelében kis-szolnoki alispánnak ne írja magát. Ezt pedig két okból nem tette, először, mert a XIV. században Szolnok vármegye még egyesítéses törvényhatóság volt, melynek területe még a Meszesen túli részre is kiterjedt, másodszer pedig, mert Kis-Szolnok vármegye alkotására semmi szükség nem forgott fenn; ha

vélem — teszi hozzá, — hogy Biharban volt a gyűlés vagy ítélőszék. (L. Századok 1879. 378. lap. Két évvel utóbb a napi sajtó útján másképp nyilatkozik a tisztelt tudós, ki soha sem habozik valamely tévedését helyreigazítani; — és ekkor már Botkával ő is elfogadja azt a tételt, hogy nádori közgyűlés tartatott Kemejben, (Pesti Napló, 1874. év, 30. sz. reggeli kiadás.)

¹⁾ Oklevél a budai kam, ltban. N. R. A. 1698. cs. 21. sz.

²⁾ Századok, 1872. év, 447—454. lap, és Pesti Napló 1874. év. 30. sz. Lásd különben a jelen munka Szolnokról szóló fejezetét.

ugyanis a kúnok, több tekintetben romboló megtelepedése Kis-Szolnok vármegyének létét megengedte volna, akkor Kemej megszűnése érthetetlen, és az ősz eredetű Kemej tovább is folytathatja életét. Pedig láttuk, hogy ez nem történt.

Kemejnek az a része, mely a kúnoknak adatott (terra cumanorum) Kolbászszerének, a másik pedig Kis-Hevesnek nevezetett; ez utóbbiban fekvő falvak már a XV. században elősoroltatnak és a Kis-Heves megye nevezet a XV. század lajstromaiban is előfordul, melyek a magyar vármegyéket felszámolják, — ezt említik Pethő Gergely, Cordato István, Timon és más írók is.

Az előbb Külső-Szolnok alá került Kemej részek a török foglalások következtében újra területi összesítésen mentek keresztül, mert Külső-Szolnok vármegyéből nem sok maradván fenn, az 1569. évi országgyűlés 52. czikke Heves vármegyének hagyta meg, hogy Külső-Szolnok igazgatását folytassa, — így történt, hogy Külső-Szolnok megye útján a régi Kemejnek a kún kerületbe fel nem vett része Heves vármegyébe kebelezetett. A Kis-Heves elnevezés azonban, mint láttuk, régibb mint e bekebelezés.

Botka rejtélyesnek tartja, hogy IV. Béla király 1261. évi és V. István 1271. évi levelei, melyek az egri püspök hatósága alá eső megyéket elősorolják, miért nem említik Kemej megyét is. ¹⁾ Véleményem szerint a kérdés megoldása az, hogy a nevezett években Kemej megye már nem létezett, hanem hogy területe Külső-Szolnok alkatrészévé vált, és Kis-Heves nevezete alatt hosszabb időn át meg volt különböztetve Szolnok régibb részeitől. Gömör megye is ily toldalékot kapott Kis-Hont megye területével.

Kemej feloszlásakor a jászoknak, kik a Tiszán innen, Pest megye területén megtelepedtek, valamint Bihar és Szabolcs vármegyének nem osztatott ki semmi, — mint ezt Botka Tivadar véli. ²⁾ Csak Békés megyéről tudjuk, hogy annak Kemej testéből némi rész jutott, és pedip Szerep és Csejt. Ez

¹⁾ Századok, 1871. év, 379. l.

²⁾ U. o. 398. lap. Balássy szerint Kemej provincia Szolnokba és a Kúnágba olvadt bele. Századok 1873. év, 156. 157. l.

utóbbinál figyelmet érdemel, hogy Hunyadi János azt 1449. évben, mint mondva volt Külső-Szolnok megyéből keblezi át Békésbe, holott ha Balássy Ferencz tana állana, hogy Kis-Heves és Kis-Szolnok mint egyértelmű felváltva használtatott, Hunyadi nem mondhatta volna, hogy Csejt egészen addiglan Külső-Szolnok megyéhez tartozott, hanem Csejt Kis-Szolnok területén való fekvését kellett volna kijelenteni.

Midőn a magyar kormány a vármegyék területi rendezését tervezte, nagy érdeklődés mutatkozott a kérdés iránt az ország minden részében. Külső-Szolnok vármegye a Tisza bal partján eső részének előbbkelő birtokosai és községei már 1874. évi január havában Török-Szent-Miklóson tanácskozássra gyülekeztek, és a belügyminisztertől azt kérelmezték, hogy az e tájon alakítandó megyének ősrégi Kemej neve adassék vissza.

Az 1876. évi törvényhozás azonban másképp intézkedett. Ez t. i. a XXXIII. törv. czikk 17. pontjával egy új megyét alakított, melynek alkatrészei lettek: a Jászság, a Nagy-Kún-ság, Heves és Külső-Szolnok megyéknek a Tisza folyó bal partján fekvő területe, kivévén az egri törvényszékhez tartozó Tisza-Füred, T.-Igar, T.-Örvény, T.-Szöllös, T.-Örs és Nagy-Iván községeket, melyek Heves megyében meghagyatnak, — továbbá a Tisza jobb partján Pély község határától délre fekvő része.

Ez új megye székhelye lett Szolnok. Heves és Külső-Szolnok megyének fönmaradt része meghagyatott Heves megyének, mely ily módon lényegesen összébb szorított határokkal folytatja pályáját.

Nyír.

Töhötöm és fia Harka a nyíri részeken lovagolva, nagy népséget hódítanak a Nyír erdejétől a Homosó-érig, (ma Ér) és így fölmenve Zilah-ig jutának, senki kezét ellenök nem emelvén.

Legrégibb krónikánk szerint Árpád vezér követeket küldött Mén-Maróthoz, kérvén tőle, hogy ős apja Attila igazából engedje át neki a földet a Szamos vizétől a nyíri határszélig. Ebben a követségben járt Öcsöb a Szalók atyja, és Velek.¹⁾ Ezen Szalók mint helynév fenmaradt a legrégibb oklevélben, mely a Nyírségről szól.

Ugyanis 1270. évben Turul comes özvegye Onnus intézkedik Ruff praediumról, mely a Berettyó mellett fekszik, és a Szalók faluval határos, a Nyírségben (in Nyr) fekvő Mihál nevű praediumról.²⁾ Ma Szalóka falu Tuzsérhoz keletre Szabolcs megyében található, de, az említett pusztá nem.

Szentjánosi Ders, Pázmán fia, és más e nemzetségből való tagok, kik közt egy comes de Szalók is fordul elő, Rafain bánnak 1389. évben Turna nevű, a Nyírségben (in provincia Nyr) fekvő birtokukat, mely Rafain bánnál 26 márkáért elzálogosítva volt, annak véglegesen eladták, mert kiváltani nem tudták. E birtokról még azt tudjuk, hogy Debreczennel volt határos, mely akkor szintén Rafain báné volt.³⁾

IV. László király megengedi a nyíri nemességnek (nobiles seu servientes nostri regales de Nyr), hogy személyök és és vagyonok védelmére a Tarczal hegyen, a Tisza és Bodrog

¹⁾ Béla király Névtelenje XX. és XXII. fejez. Szabó fordítása 30. 34. lap.

²⁾ Fejér V. 1. k. 85. lap.

³⁾ Budai kam ltát. NRA. 63). cs. 1. sz. (Wenzel IX. 807. lap.)

összefolyásánál várat építsenek.¹⁾ — Így keletkezett a tokaji vár.

Egy birtok-csere esetéből, mely Zolunai Mihály és Durug comesnek fiai közt 1300. évben végbe ment, megtudjuk, hogy Zolunai birtokai Begech és Kupch Szabolcs megyében, különösen a Nyírségben (in comitatu de Zobolch in Nyr existentes) fekszenek. Ezen helységek sehol többé okleveleinkben nem említettnek, és azok névalakjában meg kell nyugodnunk, de egyszersmind kimondani, hogy sem Begecs és Kupcs, sem Zoluna ma Szabolcs megyében nem ismeretes, egyedül Dorog, a hajdúváros emelkedik ki a Nyírség kellő közepén.²⁾

Az adonyi monostor, mely a Boldogságos-Szűz tiszteletére épült, és mely 1307. évben a Nyírségben (in Nir) fekvőnek mondatik, könnyen felismerhető a szabolcsmegyei Nyír-Adonyban.

A Tisza melletti Tuzsér azonban Nyír megyében (in comitatu de Nyr) fekszik 1316. évi oklevelek szerint,³⁾ a mely kifejezés 1366. évben ismételtetik és bővítettik, az utóbbi oklevél azt írván, hogy Tuzsér a Tisza mellett Nyír megyében (in comitatu de Nyr) másképp Szabolcs megyében fekszik.⁴⁾ Az egri káptalan is 1319. évben Szőlős, Apagy és Napkor falvakat egyszerűen a Nyírbe helyezi, tartozandóságát Szabolcs-hoz nem érintvén.⁵⁾ Végre biharmegyei Gyerekegyház nevű helységet kapunk, melyet egy 1323. évi oklevél nemcsak Bihar, hanem a Nyírbe (in Nyr) is helyez.⁶⁾

Áttekintvén a fennebbi közléseket, azt találjuk, hogy nyírségi helyek többnyire Szabolcs megyében fordulnak elő, de találatnak ilyenek Zemplén és Bihar megyében is. Szatmár

¹⁾ Fejér V. 3. k. 179. lap.

²⁾ Wenzel XII. 664. lap. Fejér ennek rövid kivonatát közli VI. 2. k. 298. lap. mondván, hogy ezen helységek in comitatu de Zabolcs et in Nyir léteznek, ez által azon tévnyezetet ébreszti, mintha Szabolcs és a Nyírség két külön terület volna.

³⁾ Budai kam. ltár NRA. 1018. csom. 20. sz.

⁴⁾ U. o. 1507. csom. 17. sz.

⁵⁾ Anjoukori Okm. I. 405. és 408. lap.

⁶⁾ U. o. 498. lap.

megyében, 1338. évben nyíri kerület létezett, melyben Papos falu feküdt. Ez alatt kétségtelenül Szatmár megyének mai nyíri járása értendő, melyben Nyír-Megyes, Nyír-Vasvári stb. fekszik és mely Szabolcs megye Nyírségével határos.

Igaza van Szabó Károlynak, ha azt írja a fenn idézett helyen, hogy a Nyírség hajdan tágasabb területek elnevezése volt; de Podhraczky József tán rendén túl terjeszti ezt a földrajzi fogalmat, midőn azt állítja, hogy a Nyírség Szabolcs, Szathmár, Bihar és Közép-Szolnokot foglalta magában Zilahig és a Meszesig; ¹⁾ mert, igaz, hogy 1405-ben Nyírfalva említetik Közép-Szolnok megyében, de ott van Szász-Nyíres is Belső-Szolnokban, a mi intésül szolgál, hogy mindenütt ne keressünk Nyírséget, a hol a nyír szó adott helyneveket.

A Nyírség Ungmegye déli szélén kezdődvén, hol Tuzsér fekszik, adataink szerint leginkább Szabolcs megyére rakta nevét, hol Nyir-Bátor, Nyir-Béltek, Nyir-Adony, Nyiregyház ennek tanuságául szolgálnak, — de azért még sem tekinthető a Nyírség Szabolcs synonymjául, mert a szomszéd-megyék némely részei is a Nyírséghez tartoztak.

Mint földrajzilag szorosan ki nem szabott vidék, a Nyírség vármegye nem volt, nyíri comes nem létezett soha, és hogy mégis comitatus, sőt provincia néven fordul elő, ez valószínűleg a történeti hagyomány következménye, minthogy a XI. században Géza és László kir. herczegek a tágasabb értelemben vett Nyírséghez tartozó megyéket herczegség czímén birták és kormányozták. ²⁾

Maximilián főherczeg, ki Mátyás király halála után a magyar trónra vágyott, czéljai elősegállítására 1490. évben a vármegyékhez felhívat intézett. Érdekében feküdt, hogy felhívása mindenhová eljusson, de fejedelmi irodája nem szerezhette meg az összes vármegyék és törvényhatóságok névjegyzékét, a Nyírségről pedig nem tudta, vármegye volt-e, vagy nem? ³⁾

¹⁾ Chronicon Budense 142. l. 4-ik jegyzet.

²⁾ Katona II. 251. l.

³⁾ Falco János a névjegyzék közben azt írja: Item districtus Nyiregh appellatus adjacet Transilvaniae, ignoro tamen utrum sit comitatus. (Archiv für Kunde österr. Geschichtsquellen. Bécs, 1849. III. k. 458. l.)

Szilágy vármegye.

A XIII. század óta ily nevű vármegyének nyoma van; ismerjük egy-két fő- és alispánját, nem kételkedünk megyei minőségében, de a terület megjelölése, mely Szilágy vármegyét képezte, már csak azon körülménynél fogva, hogy nem ismerünk helységet, mely Szilágy vármegyében fekvőnek mondatnák, nehézséggel jár, és e nehézséget számos íróink érezték.

Szamosközy szerint a Szilágyság (regio Zilagiensis) a Kárpátok szorosain túl Erdélyt nyugatra elhatárolja. ¹⁾

Benkő Közép-Szolnok és Kraszna megyék vidékét Silvania, avagy magyarul Szilágyságnak nevezi. ²⁾

Bedeus az ő történeti átlásában úgy vélekedik, hogy Záránd és Kraszna vármegye együtt Szilágyságnak, másképp Silvániának neveztetett, a honnan is Erdély Ultra- vagy Transsilvania nevet kapott.

Palugyai Imre Közép-Szolnok vármegyét a Szilágyságban fekvőnek mondja. ³⁾

Szilágyi Ferencz szerint a mai Közép-Szolnok és Kraszna megyéből álló szép és termékeny vidék, mely e néven már a XIV. században említettik. ⁴⁾

Mindez adatok szerint a Szilágyság csak bizonyos vidéket jelent, melyben más vármegyék és törvényhatóságok fekszenek, de mely maga nem volt szerves törvényhatóság, meghatározott területtel.

Azon kevés szilágyi fő- és alispán azonban, kiknek emlékét történeti forrásaink fentarták, mégis elegendő azon szükség-

¹⁾ Szamosközy I. 97. l.

²⁾ Benkő: Milkovia II. 426. l.

³⁾ Magyarország legújabb leírása III. 300. lap.

⁴⁾ Szilágyi Ferencz: Zilah történelméből, 5. lap.

szerű következtetésre, hogy az ő igazgatásuk alatt bizonyos, más vármegyéktől elkülönített terület állott, annál inkább, miután azon időben Szolnok, Kraszna és Zaránd vármegyék léteztek, mindegyik saját tiszttikkal bírván. Szilágy megyének már 1235. évben volt alispánja, ¹⁾ a XIV. században két főispánja említettik, — területe tehát nem lehetett azonos a nevezett megyék egyikével vagy mindnyájával.

Mária királyné, a szathmári főispán vajdája Balk és testvérei Drág és János kérelmére, meghagyja 1383. évben a leleszi conventnek, hogy azokat a királyné Aranyos nevű, a szilágyi kerületben fekvő vár birtokába beigtassa, (quod ipsi in dominium cujusdam castri nostri Aranyos vocati in *districtu de Zilagy* habitati — — — legittime vellent introire). ²⁾ Ez oklevél közlése után, gr. Kemény József jegyzetben azt kérdi: »Mit kell ezen »Districtus de Zilagy« alatt, melynek területéhez Aranyos-Megyes is tartozott, értenünk? Lehet-e alatta az ugynevezett Szilágyságot, mely Erdélybe is berugott, képzelnünk? Ezekre alaposan felelni nem vagyok képes. A mi mindez által az első kérdést illeti, gyanítom, hogy Szatmár megyének szilágyi kerülete ugyanazon megyének egy akkori oláh kerületét jelentette; a mi pedig a második kérdést illeti, alig hihetem, hogy Szatmár megyének akkori szilágyi kerületét össze lehessen kötni az ugynevezett erdélyi Szilágysággal«.

Gr. Kemény József mindenekelőtt abban téved, hogy az idézett oklevélben Aranyos-Megyest véli említve, pedig ott Aranyos várról van szó, melyhez 1387-ben a Szamos völgyében ma is létező Széplak és Ino tartozott, és mely a mai Szatmár megye szélén a Szamos partján feküdt; ott fekszik ma is Aranyos falu; Zsigmond király 1405. évben Sandrinnak, nevezett Balk vajda fiának, valamint Drágh vajda fiának Györgynek és Sandrinnak új adományt ad Kővár várára, és a hozzá tartozó számos falvakra, a melyek közt a Szamos melletti Felső- és Alsó-Aranyos is előfordul; — mindezek Közép-

¹⁾ A Váradi Regestrum 187. §-a azt írja: Cusyd de villa Ziloc, impetiit convillanum judice Stephano Curiali Comite de Ziloc.

²⁾ Fejér X. 1. k. 69. és 99. lap. Uj Magyar Múzeum 1854. év, II. k. 122—124. l. Magyarországi oláhok hajdani vajdáságaik című czikkben.

Szolnok megyében fekvőknek mondatnak,¹⁾ de utóbb Kővár vidék határába kerültek.

Az összeköttetés tehát az »erdélyi Szilágysággal« megvolna.

Róbert Károly király igazságszeretetének szép jelét adá egy bennünket itt közelebb érdeklő ügyben. Meg volt ugyanis hagyva János mesternek, Bereczk fiának, szilágyságvármegyei főispánnak (Comitem de Zilag) hogy a királyt a Külső-Szolnok megyében fekvő Szarvad nevű falu birtokába (in possessionem Zaward vocatam, in comitatu de Zolnok exteriori existentem) a szokásos módon beigtassa; e szándéknak azonban Hegun László fiai János és Miklós ellenmondtak, a miért is jogaik igazolására az országbíró elé idéztettek. A pör folyama alatt azonban Róbert Károly király több oklevélből, nevezetesen IV. Béla adományleveléből meggyőződött, hogy Szarvadot László, Hegun fia, örökségi joggal bírja, mire nem habozott a szarvadi birtokot László fiainak és örököseinek oda ítélni; Pál országbíró pedig 1331. évben Váradon tartózkodása alatt erről nyílt levelet adott ki, melyet nem sokára kiváltság alakjában átírt.²⁾ Ez a János mester különben már 1329. évben fordul elő, mint comes de Zylagh.³⁾

Ime tehát még egy összeköttetés Közép-Szolnok megyével, mert már más helyen kimutattam, hogy Szarvad — mely itt Külső-Szolnok megyében fekvőknek mondatik, — tulajdonkép Közép-Szolnok megyében feküdt, avagy hogy Közép-Szolnok az egységes Szolnok megyének csak részét képezte.

Nyílt kérdés marad azonban, hogy ha Szolnok megyének (befoglalva Közép-Szolnokot) a nevezett időben saját főispánja volt, — a mint volt is az erdélyi vajda személyében, — miért adatott a szilágymegyei főispánnak parancs, Szarvadra, mely nem az ő megyéjében feküdt, igtatást teljesíteni?

Magyarország nagyjai, kik 1416. évben Pécssett gyülekeztek, hazafiás erélylyel karolták fel a szerencsétlen bosniai hadjárat folytán török fogságba került négy báró és más hon-

¹⁾ Magyar N. Múzeumban folio, latin, 2234. darab.

²⁾ Fejér, VIII. 3. k. 567. l.

³⁾ Gr. Erdődy család vörösvári ltára Capsa 72. Nr. 4.

fiak sorsát, és miután 65,000 aranyat kívánt a török, hogy azok rabságukból kibocsáttassanak, saját magok közül gyűjtőket neveztek ki, kijelölván azoknak bizonyos vidéket, hol gyűjtési munkájokban eljárjanak. A váltságdíj előteremtésére a kamarai nyereség egy része is igénybe vétetett, mert az országnagyok lelkesen arra törekedtek, hogy török rabságból minél több honfit szabadítsanak ki. Garai János volt megbízva, hogy a váltságpénzt Futakon átvegye. Ez intézkedés alkalmával megtudjuk, hogy Jaakcs fia Janko Szilágy és Szatmár vármegyébe volt küldve (ad Comitatus Zilagh et Zathmár), hogy a fönnbbi célra adakozásokat gyűjtsön, mások meg Szolnok, Zaránd és a többi megyékben működtek. ¹⁾

Ebből azt tanuljuk, hogy Szilágy csak oly vármegye volt, mint a többi, és hogy azt Szolnok, Szatmár és Zaránd megyével nem lehet azonosítani, de Szabolcscsal sem, mert ez ugyanakkor külön neveztetik.

Fejér György e Szilágyságot az ország vármegyéi közé sorolja, ²⁾ de arra nem lehet súlyt fektetni, hisz ő Bana, Bakony, Szolagyőr, Bajmócz, Csallóköz, Rábaköz és Gerzencze vármegyét is említi, melyek pedig nem voltak azok. Fejérnek elég volt csak a comitatus szót olvasni, hogy valamely vidéket vármegyének kijelentsen.

Bethlen Gábor 1616. évben két Szilágy vármegyéről szól, ³⁾ mely kifejezés alatt úgy látszik Közép-Szolnok és Kraszna vármegyét érti, — és e szerint egyetértésben van Benkő Józseffel és Szilágyi Ferenczcel, — egyike sem vallja, hogy Szilágy saját vármegyét képezett volna.

I. Apafi Mihály idejében Szilágy vármegyének nem tekintetett, hanem csak tájelnevezésül szolgált és a fejedelem 1685. évben meglepetését fejezi ki a császár és király irányában, hogy gróf Caprara Aeneas parancsot kapott téli szállásra menni Máramaros, Kővár, és *Szilágyba* (tractus principatu transilvanico subjacentes Maramaros, Kővár et Szilágy.) És ugyanez év végén panasolja, »hogy Máramarosban, Kővár vidékén és az Szilágyságban, sőt az Szamos mellett levő ma-

¹⁾ Fehér X. 8. k. 568. 569. l.

²⁾ U. o. Cod. diplom. X. 7. k. 6. lap.

³⁾ Bethlen Gábor politikai levelei, 50. l. Kiadja Szilágyi Sándor.

gunk s becsületes hiveinek jószáginak is semmi szolgálatjokkal nem élhetünk.« ¹⁾

Az eddig közlött adatokból azt az eredményt lehet kihozni, hogy a XIII. és XIV. században Szilágy vármegye létezett, tanúsítván ezt, a fő- és alispánok nevei. Területe hihetőleg a mai Szatmár vármegye egy kicsiny részéből és Közép-Szolnok megye némely tartozandóságaiból, a Szamos mellett állott; de hogy Kraszna Szilágy-Somlyó városával, vagy Középszolnok Zilah mezővárosával hozzá tartozott volna, azt kimutatni nem lehet.

De miután tagadni nem lehet, hogy a Szilágy összetételű helynevek (a Szilágy patak, Szilágy-Cseh, Szilágyfő-Keresztur, Szilágy-Szt.-Király, Szilágy-Somlyó, Szilágyszeg, — Zilah) Közép-Szolnok és Kraszna megyében fordulnak elő, — mindkét terület pedig saját közigazgatással bírt, azt kell feltennünk, hogy Szolnok megyének közép-szolnoki része, melyből későbbi korban Kővár vidéke hasított ki, Szilágymegyének is szolgáltatta ki nagyobbik álladékat fennállásának idejére.

Ez a Szilágy megye tán nem is bírt szakadatlan létezésel, és területe vissza-visszakerült valamely szomszéd megyéhez.

Azért nem lehet azt Kraszna és Közép-Szolnok megyével azonosítani, mert az első a XIII. századtól kezdve külön megyei életét élt, a másik pedig részét tette az erdélyi vajdától függő egységes Szolnok megyének.

Utóbb a Szilágyság úgy, mint a Nyírség egy határozatlan terjedelmű vidék elnevezésére szolgált.

A XVI. századból fenmaradt lajstromok az ország vármegyéiről, Szilágy vármegyét nem ismernek.

Az 1876. évi törvényhozás a vármegyék területeit rendezvén, egy új Szilágy megyét alkotott, mely létokát nem a történetből, hanem a közigazgatás érdekében merítette. Ez új megye alkatrészei Közép-Szolnok megye, Kraszna megye, Do-

¹⁾ Török-Magyarkori Államokmánytár VII. köt. 106. 111. 117. l.

boka megyének a Szilágysággal határos régi egregyi járása, és Zilah. ¹⁾)

Az 1877. évi törvény első cikkének 2-ik §-a (4-ik pont) felsorolja az új megye községeit.

Szilágyságvármegyei főispánok.

1327. Márton, Bugar fia. (Hazai Okmt. II. 47.)

1331. János mester, Báthori Bereczk fia, Comes de Zilag (Fejér VIII. 3. k. 567. l.)

1332. János mester. (Liber Regius XVI. köt. 401. 402. l.)

Alispán.

1235. István, curialis comes de Ziloc. (Várad Regestr. 187. §.)

¹⁾ Lásd 1876. évi XXXIII. t. cikk 1 §. 3. pontját. A »Pesti Napló« 1874. évi 30-ik száma, közli Zilah városának feliratát, mely a megyének rendezéséről szóló törvényjavaslatot úgy általánosságban, mint Zilah városra vonatkozó rendelkezéseiben helyesli, és kéri, hogy a Közép-Szolnok, Kraszna megye és Zilah városból alakítandó és Doboka megye egy részével kiegészített törvényhatóság neve Szilágyság megye, vagy Zilah megye legyen.

Baranya megyében 1559. évben Bélköz és Szilágyság nevű kerület létezett. Az előadottak mutatják, hogy nem ez utóbbinak megyeisége képezte a vizsgálat tárgyát. (Budai kam. ltár. NRA. 1728. cs. 37. sz.)

Erdőd.

Jerney az általa kiadott Nyelvkincsekben, azt állítja, hogy Bereg vármegye régi neve Erdőd. Alkalmasint az eszmerokonság vezette tévútra tudósunkat, és miután tudomása volt, hogy Bereg egykor csak erdőség (silva Bereg) volt, könnyen gondolhatta, hogy az Erdőd név Bereget illeti.

Alig két-három adatunk van, mely Erdődről szól, és ezekből legfeljebb annyit tanulhatunk, hogy Erdőd rövid ideig külön erdőispánság volt, mely miután nem volt oly terjedelmes mint a többiek, az ugocsai erdőispánsággal állt kapcsolatban.

Lételének első nyoma a Váradi Regestrum 273. §-ában található, melyben 1216-évre Abel erdői főesperesnek (archidiaconus de Herdeud), Job ispánnak (comes assessor), Tamás pedig pristaldusnak neveztetik.

Az erdődi mellett, külön szatmári főesperesség is létezett.¹⁾

István ifjabb magyar király 1264. évben Szatmár városának a fehérvári polgárok által élvezett szabadalmakat engedélyezi, és miután a nevezett szatmáriaknak erdőre is volt szükségök, a király meghagyta Woch ugocsai és erdődi ispánnak (Woch comiti de Ugocha et de Herdeud), hogy a szatmáriak számára az erdődi erdőségből egy elégséges részt jelöljön ki. Az erdőség körülhatároltatott, és Szatmár városa ebbe beigtattatott.²⁾ A határjárás alkalmával oly helységek neveztetnek, melyek mint Gelényes, Hodos, Homorod, Zsadány stb. Szatmár megye mai erdődi területében fekszenek, és így bátran állíthatjuk, hogy a comitatus Erdőd nem volt más, mint a mai

¹⁾ Hazai Okm. VI. 232. lapján, János szatmári főesperes.

²⁾ Fejér IV. 3. k. 206. lap.

erdődi kerület, mely, midőn külön ispánság gyanánt szerepelt, területileg tán Ugocsa megyével függött össze, habár ez ma másképp áll.

Még 1323. évben említették Péter nevű erdődi ispán, (Petrus comes de Erdeo) ki bizonyos jószágokat Szatmár, Bereg és Ugocsa megyében elfoglalt, mintha ezek őt örökségi joggal illetnék, de e szándékában a király által eltiltatott.¹⁾ Maga az erdődi ispánságra nézve nem kapunk felvilágosítást. Azonban azon tényből, hogy Péter csak erdődi ispánnak nevezetik, következtethetni, hogy Erdőd nem lehetett más megyének függeléke; nevezett évben Ugocsa megyének Tamás mester, Dénes fia személyében külön főispánja volt.

Mily viszony létezett akkor az erdődi ispánság és Szatmár vármegye közt, mely utóbbi, okleveles adatok szerint, már II. András idejében létezett, arról forrásaink elégtelensége miatt nem szólhatunk, valamint arról sem, vajjon mikor egyesült ez erdőispánság végképen Szatmár vármegyével.

Midőn Nagy Lajos király 1378. évben a Szolnok megyében fekvő Kővárat Balk oláh vajdának és szintén Balk nevű testvérének, minden tartozandóságával együtt adományozza, a király Erdőd kerületét kiveszi és magának tartá fenn.²⁾ Ebben az az értelem látszik rejleni, hogy Erdőd és kerülete azelőtt is királyi birtok volt, és okleveleink, melyek a szatmári Erdődöt már 1273. év óta ismerik,³⁾ Nagy Lajosig csakugyan nem hoznak fel esetet, mely azt magán birtoknak tüntetné fel.

Bereg és Ugocsa rengetegei vármegyei intézményekké fejlődtek ki. Ha az erdődi kerületben hasonló nem történt, annak oka csak eme kerület sokkal kisebb terjedelmében keresendő, mely midőn magán kezekbe átment, Szatmár vármegyébe kebeleztetett.

Fejlődési története a bakonyi ispánságéhoz hasonló.

¹⁾ Fejér VIII. 2. köt. 422. lap.

²⁾ Magyar Nemzeti Múzeum fol. latin 2234.

³⁾ Fejér V. 2. k. 73. lap.

Patak, Szerencs, Zemplén.

A honfoglalás történetéből tudjuk, hogy midőn a magyarok Ungvár alá jöttek, és körüláborolták, akkor e vár ispánja Laborcz megszökvén, *Zemplén* várába sietett, kit azonban Árpád vitézei üldözőbe vevén, azt egy folyó mellett elfogván, azon helyen fölakaszták. E folyót ez időtől fogva Laborczának nevezték.

Zalán vezér követei pedig Zemplén várához érkezvén, és a Bodrog folyón átkelvén, másnap Árpád vezérhez jutának, ki tőle az országot jeképíleg elvette.

A Szerencs hegyet is említi a honfoglalás története, és róla a Névtelen jegyző azt regéli, hogy Árpád és vezérei azon hegyről a vidéket megszemlélvén, azon helyet saját nyelvökön »szerelmes«-nek nevezék, mivelhogy azon helyet nagyon megszerették és e naptól fogva maig a »szerelm« szótól nevezik e helyet *Szerencs*-nek.¹⁾

Patak-ot névszerint a Névtelen jegyző nem említi, de elbeszéli, hogy a magyarok megérkezének azon helyre, hol a Sátorhalomtól eredő kis patak a Bodrogra szakad. Midőn itt átakarának kelni, akkor Ketel, Alap-Tolma atyja lova megbotolván, az árvizben elmerőle, és társai segítségével alig szabadula meg a haláltól. Ketel társai e patakot tréfás gúnyból

¹⁾ Szirmay Antal : Notitia Comitatus Zempliniensis, 165. l. a Névtelen e szövegét : locum illum amabilem azzal pótolja : et felicem, hogy a Szerencse helynevet az utóbbi epithetonról magyarázhassa. Mindenesetre a Névtelen helynévmagyarázata nem szerencsés, és inkább hihető, hogy jó szerencséjükről nevezték őseink e helyet Szerencs-nak. Csakugyan Bereg vármegyében, melynek földjére léptek be legelsőben őseink, Munkács fölött egypár órára Szerencsfalva helységet találunk. Zemplén megyében még 1523. évben létezik Szerencs pataka nevű vízér.

Ketel-patakának nevezék el, de Árpád a vitéz érdemeit komolyabban méltánylá, és neki azon földet Sátorhalomtól kezdve egész a Tolcsva vizéig Ketelnek ajándékozá, a kinek utódjai azt I. András király idejéig birták, ki azt azoktól magához cserélte. Patak várát úgy látszik ez a Ketel építé, mert a magyarok bejövetele előtt annak semmi említése nem történik.

Ime ez a három vár, mely után később mindannyi vármegye elnevezést nyert, a mit azonban csak megszorított értelemben lehet elfogadni.

Azon tartomány ugyanis, mely ma Zemplén vármegye nevét viseli, történetünk első századaiban két vármegyéből állt, t. i. Zemplén másképp Patak vármegyéből, és Szerencs vármegyéből, mely csak utóbb vált el az elsőől.

Erre nézve a főispánok névsorából meríthetünk meggyőződést, mely a XIV. század közepéig következő:

- 1214. Márton zempléni főispán, (Fejér III. 1. k. 163. lap.)
- 1217. Farkas *pataki* főispán. (Várad Reg. 99. §.)
- 1219. Gergely *pataki* főispán (Vár. Reg. 2. §.)
- 1229. Farkas *pataki* » (Szirmay: Not. C. Zempl. 190.)
- 1234. Farkas *pataki* » (Fejér III. 2. k. 413. 414. lap.)
- 1262. Simon *pataki* » (Wenzel XI. 518. lap. és M. Tört. Tár. II. 175. lap.)
- 1263. Domokos, István ifj. magyar királyi pohárnok mester, zempléni főispán. (Fejér IV. 3. k. 138.)
- 1272. Domokos, Miklós fia, Sáros és *Patak* megye főispánja. (Anyja a Hunt-Páznán nemzetségű Lampert mester leánya volt. Fejér V. 1. k. 266. hol hibásan áll comes Dominicus de Garus.)
- 1273. István, Bereg és *Patak* vármegye főispánja és major plaustorum. (Fejér V. 2. k. 121. l. és Szirmay: Notitia Comitatus Zempliniensis 190. lap.)
- 1273. Jákó, comes de Zemlin. (Fejér V. 2. k. 80. lap.)
- 1274—90. István, Vepher fia, *pataki* főispán (IV. László király egy évnélküli levelében, megvan a Sós cs. ltárában.)
- 1299. András zempléni főispán. (Fejér VI. 2. k. 215.)
- 1322. Mihály, sárosi és zempléni főispán. (Fejér VIII. 2. k. 385. lap.)

1323. Mihály sárosi és zempléni főispán. (Fejér VIII. 2. k. 441. lap, hol Mihály fiának, és az Ákos nemből valónak neveztetik, egyúttal a királyné tárnokmestere is volt. Miután számos ez évi oklevelekben Mikcs neveztetik királynéi tárnokmesternek, én azt a Mihályt, ki már 1322. évben előfordul, azon Mikcs-szel, ki 1323-tól 1325. évig sárosi és zempléni főispánnak neveztetik, azonegy személynék tartom.)
 1323. *Mikcs*, az Ákos nemből, Mihály fia, sárosi és zempléni főispán. (Fejér VIII. 2. k. 437. 469. 503. 517. 531. 543. 545. 551. 553. 560. 565. lap, és Századok 1873. év 621. lap. Lásd 1323. év alatt a Mihály nevet. Mint királynéi tárnokmester, sárosi és *pataki* főispán előfordul ez évben Fejérnél VIII. 2. k. 444. és VIII. 5. 137. lap.)
 1323. *Dancs* mester, Zólyom és *Patak* vármegye főispánja. (Katona VIII. 477. lap. Fejér VIII. 2. k. 486. VIII. 7. k. 141. és 146. lap, és egy Thurzó Miklós úr által velem közlött eredeti oklevélben.)
 1324. *Mikcs*, királynéi tárnokmester, sárosi és zempléni főispán. (Fejér VIII. 2. k. 503. lap.)
 1325. *Mikcs*, egész Slavonia bánja, királynéi tárnokmester, Sopron, Sáros, Zemplén, Sümeg vármegye főispánja. (Fejér VIII. 2. k. 608. 615. 617. 622. stb. lap.)
 1326. *Mikcs*, slavoniai bán, királynéi tárnokmester, soproni, sümegi, sárosi és *pataki* főispán (Cornides, diplomat. IV. 66. lap. Szirmay: Notitia C. Zemplin. Fejér VIII. 3. k. 61. l.)
 1330. *Dancs* mester, Zólyom és *Patak* vármegye főispánja. (Fejér VIII. 3. k. 489. lap, hol a Danch név hibásan, Zont-nak iratott.)
 1330. *Drugeth János*, nádor, Sümeg, Tolna, Bács, Fehér, Zemplén, és Ungh főispánja. (Fejér VIII. 3. k. 423. l.)
- E névjegyzékben különösen Mikcs személyisége érdekes. Ő 1322. év óta 1326. évig sárosi, és zempléni főispán; azonban 1323. évben nemcsak így, hanem sárosi és pataki főispánnak neveztetik. Ha már ez a tény azt a gyanút ébreszti, hogy Zemplén és Patak nem két külön álló vármegye, hanem azonegy vármegyének kétféle elnevezése, bizonyossággá válik ezen fel-

tevés azon körülmény által, hogy a Lónyaiak levéltárában őrzött, egy szintén 1323. évi oklevél elején ez a Mikcs comes de Sarus et de Zemlyn, végén pedig, a főméltóságokat viselők elősorolásában, comes de Sarus et de Potok czimén előfordul, a mi lehetetlen volna, ha Zemplén és Patak két különféle vármegye lett volna. ¹⁾

A kétnevűség Magyarországon nem ritka dolog, és a megyékre is alkalmaztatott olykor. Bihar vármegyét Várad vármegyének, Torontált Becse vármegyének is nevezték, az illető megyék főhelységeitől, ugyanez okból Zemplén vármegye is felváltva Patak vármegyének nevezetett, ²⁾ mert nem Zemplén volt a tartomány legfontosabb helye, hanem Patak, a mai Sárospatak, melyben a királynék sokszor tartózkodtak, és melynek kiváltságai, a később más városoknak adott szabadságok mintájául szolgáltak.

Az országszervezés első korában zempléni és pataki várispánság különállólág létezett, a melynek bizonyítására elég okleveles adatunk van. Botka Tivadarnak sincs ebben semmi kétsége, csak azt a kérdést veti fel: mely megyéhez tartoztak az iménti várispánságok? s vajjon az anyamegye, melynek kebelében a két várispánságnak állani kellett, Zemplén volt-e vagy Patak? Ő az utóbbit tartja valószínűbbnek; ³⁾ sőt azt ős megyének is jelenti ki, és ez nevezetes nyilatkozat, mert a tisztelt tudós még egy évvel azelőtt hibáztatta Kovachich G. Mártont, hogy a comitatus szó után indulván, comitatus de Potok-ot vármegye értelemben vette. ⁴⁾

De még utóbb is voltak Patak vármegyével nehézségei, a mennyiben ennek azonosságát nem Zemplénnel, hanem Szerencs comitatussal állította. ⁵⁾

¹⁾ Nagy Gyula jelentése a Századokban 1873. év 621. lapján.

²⁾ Szirmay Antal is állítja, hogy a pataki főispánok fölváltva, zempléni főispánoknak neveztettek, de akkor hogyan állíthatja, hogy a mai Zemplénnek csak alsó része nevezetett 1219. évtől 1330. évig Patak vármegyének?

³⁾ Századok 1871. év 394. lap.

⁴⁾ Századok 1870. év 516. lap.

⁵⁾ Századok 1871. év 395. lap.

A váradi regestrum egy pataki alispán emlékét is tartá fenn: *Zuga, comes curialis de Potok*.

Ugyane forrás szerint Borsi, Fony és Isép falvak Patak vármegyéhez tartoztak. Ezek közül az utóbbi Zemplén várán jóval túl fekszik, úgy hogy Patak vármegye részének bajosan tekinthető; ha Patak és Zemplén azonosságát el nem fogadjuk. István ifj. magyar király 1261. évben a sátoraljai vendégeknek adott kiváltságban, azokat a pataki főispán hatósága alól kiveszi,¹⁾ azoknak saját bíróságot engedélyez, rendelve nyírszemen, hogy eme hét vármegyében: Zemplén, Ujvár, Sáros, Ungh, Borsva és Szabolcs megyében vámmentesek legyenek. (Itt csak 6 vármegyének neve soroltatik elő, az első az oklevélből kiszakadván.)

A következő évben István Makramál nevű földet Patak megyében (in comitatu de Potok sitam) Hugka-nak és fiainak adományozza. A határok közt említetnek Bodovan, és Gucztin falu, Sebur, Kútel, Kovács patak, Nagy-Som erdő.²⁾

A közlött helyek, a mennyire ma még felismerhetők, a pataki és zempléni váron túl találhatók, és azt a föltevést igazolják, hogy Patak és Zemplén vármegye közt területileg különbség nem létezett.

A földrajzi kérdés tehát nem az, hogy meddig állt fenn Zemplén és Patak vármegye egymás mellett, és mikor olvadt be Patak megye Zemplénbe, mely beolvadást Szirmay Antal is hiszi, hanem mikor szűnt meg a magyar diplomatika Patak nevét Zemplén névével egyértelműleg használni.

És erre a fennebbi közlemények felelnek, melyekből kitétni, hogy 1330. éven túl Potok vármegye és főispánjainak többé semmi nyoma.

Azonban annyi még is igaz, hogy a mai Zemplén vármegye két vármegyének szolgált egykor területül. Zemplén az őz vármegyék egyike volt, a melyből eddig ismeretlen befolyások következtében, ha előbb nem, de bizonyosan már a XIII. sz.

¹⁾ *Nec Comes de Potok pro tempore constitutus ipsos poterit judicare, sed villicus illorum, quem . . . sibi elegerint.* (Árp. Uj. Okm. VIII. 6. lap. Budai kam. ltár NRA. 752. cs. 23. sz.)

²⁾ Wenzel XI. 518. lap. és Magyar Tört. Tár. II. 175. lap. Hazai Okmtár VI. 111. lap.

zad elején egy kisebb vármegye elszakadt, mely Szerencs vármegye nevet viselt. Egy 1217. évi pápai bulla azt parochiának nevezi,¹⁾ mely kifejezés régi okleveleinkben Comitatus = vármegye értelemben használtatik. Az esztergomi érsek 1317-ben vizitálti az egri káptalannak az attól, az egri püspök által elvett tizedeket Ujvár, Borsod, Ungh és Szerencs megyében (in comitatibus Ujvár, Borsod, Ungh et Zerempch). Alább még különösen kiemeltetik, hogy Pyud (Ptrügy) Keresztura (ma Bodrog-Keresztur), Kisfalud (ma Kisfalu Liszka mellett) Zegey (ma puszta Szeg, ide közel) és Kér-Bénye (ma nem létezik, hanem a XIV. században Liskával határos Egyházas-Bénye falut kell érteni) Szerencs vármegyéhez tartoztak. E megye az Aranyos, máskép Mézespataka folyóig terjedett, ebben feküdt Sárosalya, vagy tán helyesebben Sátoralya,²⁾ továbbá a Patak melletti Nagy-Olaszi, és Sombon, mely máskép Mátrának neveztetik.³⁾

Hasonlóképp meghatározza Márton egri püspök 1319. évben az általa visszabocsátott káptalani tizedeket, előadván, hogy ezek Szerencs vármegyében (in comitatu de Zerempech) Pindkeretura, Kisfalud, Szeged és Kyrbény faluban az Aranyos máskép Mézespatakig illetik az egri káptalant.⁴⁾ Tán figyelmeztetni sem kell, hogy a ferdített Pindkeretura helynév nem más mint a Piud (Ptrügy,) ⁵⁾ és Keresztur nevek hibás összevonása.

Szerencsnek vármegyei minőségét több tekintélyes tudósunk tagadta. Így Botka roszalván azok eljárását, kik a comitatus szóban elég okot találnak valamely kerületet vármegyének elnevezni, az ily módon tévesen vármegyei rangra emeltek közt elősorolja Bakony, Galgócz, Bana, Szolga-győr, Lucsmán, Szerencs stb. kerületet.⁶⁾ De e nézetben nem maradt következetes, mert utóbb elfogadhatónak találja azon véleményt,

¹⁾ Theiner : Vetera monumenta Hungar. I. 6. lap.)

²⁾ Az egri püspök 1275. évi levelében is Sárosalya. Fejér V. 2. köt. 304. lap.

³⁾ Fejér VIII. 2. k. 681. 682. lap.

⁴⁾ U. O. 234. lap.

⁵⁾ Ma Szabolcs megye taktaközi vagy dadai járásában fekszik : még Korabinszky idején Zemplén vármegyéhez tartozott.

⁶⁾ Századok 1871. év 306. lap.

hogy a Szerencs név Patakot képviseli, és hogy e kettő váltva egyet jelentett. ¹⁾ Egyúttal azon körülményből, hogy IV. Béla 1261., és V. István király alább idézendő 1271. évi levele sem Szerencs, sem Patak vármegye nevét nem említik, holott más későbbi oklevelek azokról, még többször szólnak, azt következteti, hogy a kettő nem olvadt össze, hanem Pest-Pilis vagy Bács-Bodrog módjára egyesítették. Ez a föltevés azonban tárgyra és alakra nézve — mint láttuk — nem egyeztethető meg adataink folyományaival.

Balássy Ferencz: Az egri egyházmegye alakulása című becses értekezésében a kételynek tulságosan engedett, midőn Szerencs vármegye lételét a XIV. századból egészen kiszorítja. Szerinte a vármegyék eredeti felosztására vonatkozó régi bevett szokást vagy stylust követve, nagyobb szabatosság vagy megkülönböztetés végett Szerencset még későbben is vármegyének nevezték el és irták, főleg, midőn oly ügyeket vagy jogi kérdéseket tárgyaltak, melyek nem egész Zemplénre, hanem annak csak azon részére vonatkoztak, mely azelőtt Szerencs vármegyét tette. Így magyarázható, hogy Tamás esztergomi érsek még 1317. évben vármegyének írta Szerencset, a mit már arról a korról szóló más oklevelekben nem olvashatni. ²⁾

Fenn idéztem Márton egri püspök egy 1319. évi levelét, mely tehát Szerencs vármegye lételét még két évvel továbbra viszi, és így két külön oklevél szól e vármegyéről a XIV. században. De Balássy Ferencz később maga is felhagyott e kételyvel, mert Botka ellenében az idézett 1317. évi oklevélre hivatkozik, hogy Szerencs valóságos megyeiségét bizonyítsa. ³⁾ Ez által elejtette a Podhraczky József ellen intézett azon megjegyzését is, melylyel tagadja, hogy Szerencs még a XIV. században létezett, Balássy azzal indokolván tagadását, hogy már 1271. évben V. István kiváltságlevelében Szerencs vármegye többé nem említettik, holott az egri egyház tizedjoga alá tartozó többi vármegyék mind elősoroltatnak. ⁴⁾

Botka semmi kifogást nem tesz az ellen, hogy Szerencs

¹⁾ Századok 1871. év 395. lap.

²⁾ Egeri Emlékkönyv 70. 71. lap.

³⁾ Századok 1873. év 157. lap.

⁴⁾ Egeri Emlékkönyv 70. lap.

vármegye még 1317. évben említetik, és e comitatusban nem stylust, hanem méltán vármegyét lát.¹⁾

A XIV. század közepén Szerencs már csak kerületnek neveztetik, hanem így is különösen vármegyék társaságában. Midőn Miklós egri püspök 1356. évben a káptalannak visszaereszti jogtalanul letartóztatott tizedeit Abauj és Ung megyében *Zeremch* és Kis-Borsod kerületben, (in districtibus) az oklevél elmondja, hogy a szerencsi kerületben fekszenek Sulup, (tán Golop, ma Abauj szélén), Theleczége, (ma ismeretlen) Harnad-Nempti, (ma Hernád-Németi), Kok, (ma Kak) Felgeztel és Ogeztel azaz Fel-Gesztely, Al-Gesztely, (ma Gesztely a Hernád partján), mindnyájan Szerencs körül.²⁾ Ebből kitetszik, hogy a szerencsi kerülethez némely, most abaujvári részek is tartoztak.

Igaz, hogy szerencsi főesperesség nincs, és hogy ezért a főesperesség létezéséből támogatást nem szerezhettünk Szerencs megyeiségének bizonyítására; de ennek is meg van az oka; ugyanis Zemplén az első alakulásu megyék közé tartozván, korábban keletkezett, mint Szerencs, de az egyház a Zemplénben már korábban alakult s arról nevezett főesperességet, eme változtatás daczára sem változtatta meg, hanem meghagyta annak valamint régi területét, úgy elnevezését is.³⁾ Alig csalatkozunk azonban, ha Szerencs vármegyének megfelelő más főesperességet, a sombonit ide vesszük. A somboni főesperesség sokak előtt rejtélyes, és hol keressék azt, nagyon haboznak. A legkülönbözőbb időkben származó oklevelekben az archidiaconatus de Sumbun, fordul elő, kezdve mintegy 1256. évtől fogva. Hibás olvasás vagy leírás a Zsumbur, Sumbrum, Zionbur, Sumbur, Sambun, Sunbury stb. névalakokat hozta létre, és így támadt az a vélemény, hogy ez a főesperesség a Zemplén déli részén fekvő Zombortól vette nevét, és maga Balássy Ferencz vitatja, hogy a zombori főesperesség eredetileg nem volt egy a zemplénivel, hanem csak későbbben kapcsoltatott azzal össze. A XIV. század első felében a zempléni és zombori főesperesség még egymás mellett álltak

¹⁾ Századok, 1871. év 395. lap.

²⁾ Fejér IX. 2. k. 508. lap.

³⁾ Századok, 1873. év 157. lap.

fenn.¹⁾ Nehéz elhinni, hogy a Sombon vagy Sumbun névalak annyiszor hibából használtatott volna Zombor helyett, és Tamás esztergomi érsek 1317. évi ítélő levele azon fölül még arról értesít, hogy Sombon máskép Mátrának neveztetett.²⁾ Zomborról nem tudjuk, hogy ily második nevet viselt volna, de a Mátra név különben sem ismeretlen Zemplénben, mert Csicsér, 1275. évi határjárásában is előfordul Mátra-Molna nevű határhely.³⁾

Ez a somboni, vagy ha úgy tetszik, zombori főesperesség területe összeesett a Szerencs vármegyével, és midőn Szerencs vármegye beolvadt Zemplén megyébe, a somboni főesperesség is egybeolvadt a zempléniével. Mind ez véleményem szerint a XIV. század első felében történt.

A politikai terület még soká Alsó-Zemplén vármegye név alatt volt megkülönböztetve, és ennek megfelelőleg a pápai tizedlajstromban alsó-zempléni főesperességet is találunk, melyhez Szerencs, Szinyér (Sinheuser), Galuk, Liszka, Olaszi, Galha, Abara, Zombor, Zalkad (Zohud), Racarvas, Tőke-Terebes (Trebos), Bácska, Páris (hajdan vár Terebes mellett), Magyar-Izsép (Usip), Keszneke (Kesneche), Boly stb. tartoztak.

Azt a körülményt, hogy a zempléni tartományban régente és bizonyos ideig két főesperesség létezett, más írók is okozatosan összekapcsolták az itt működő két vármegyével. Nevezetesen Nováky József egy kéziratban maradt, de Balássy Ferencz által többször idézett munkájában, semmi nehézséget nem lát abban, hogy a vármegye módjára a főesperesség is két részre osztatott, (a zempléni és somboni vagy zomborira) és újra egyesítettett. Csakhogy Nováky vélekedése szerint a vármegyei terület Zemplén és Patak vármegyéből állt, nem sejtven még a kettőnek területi azonosságát.

A két vármegye egyesülését Nováky 1299. évre teszi, mely időben Zemplén már négy járásra volt felosztva. A fennebbi közlemények mutatják, hogy az egyesülés akkor még meg nem történt, akár úgy vélekedjünk hogy Patak, akár így, hogy Szerencs volt az a vármegye, mely Zemplénnel összeolvadt.

¹⁾ Egri Emlékkönyv 69. lap.

²⁾ Fejér VIII. 2. köt. 682. lap. Azonban egy 1275. évi oklevél szerint Sumbun másképp Matta-nak neveztetett, Fejér V. 2. k. 303. lap.

³⁾ Fejér IV. 3. k. 268. lap.

Pata, Ujvár, Heves.

A mai Heves vármegye patai és pásztói kerülete régente Pata vármegyét képezte.

Árpád vezér a Mátra erdejében nagy földet adott Ednek és Edömérnek, hol azután unokájok Pata várat épített. ¹⁾ E vártól vette a várispánság, a vármegye és az utóbbtól a főesperesség is nevezetét, mely azt mai napig megtartá; jele, hogy midőn Sz.-István király az egri püspökséget alapítá, már Pata vármegyének léteznie kellett, mert a főesperességek azon vármegyétől vették nevöket, a melynek területén feküdtek, habár későbbben alakultak mint az illető vármegye.

Aba király, névtelen jegyzőnk előadása szerint Pata vezér nemzetségéből származott, és e nemzetség még a XIII. század végén is bírta Patát, mint ezt a nemzetség tagjai közt 1299. évben végbe ment birtokosztály bizonyítja. ²⁾

Aba király Pata határában várat épített, melynek romjai ma is láthatók és Ujvár nevét viselik. ³⁾ Ez időtől fogva a vár, mely kezdetben Pata vezérről neveztetett, később Ujvár vagy Abaujvár nevet vett föl, valamint a megyei kerületét Ujvár megyének kezdték nevezni, sőt gyakran Aba-Ujvár megyének is, ⁴⁾ a mi a jelenkorban tudományos irodalmunkban sok zavarra szolgált alkalmul, ez utóbbi név alatt mindenki a mai Aba-Ujvár megyére gondolván, mely Kassa városában középpontját látja. Az egyház azonban nagyobb stabilitást ta-

¹⁾ Maga Botka elismeri, hogy Patavár a honfoglalást követő földosztáskor a Pata nemzetség birtokába került. Századok 1870. év, 507. l.

²⁾ Wenzel X. 332. lap. — Még 1212. évben találunk Pata személynévet. Hazai Okmánytár VI. 9. lap.

³⁾ Századok, 1873. év, 167. lap.

⁴⁾ U. o. 1872. év 314. lap.

núsított, és a főesperességet, mely Pata vármegyében feküdt, azután is patainak nevezte, midőn a vármegye diplomatikus neve már változott.

A kérdés veleje annak bizonyításában fekszik, hogy a mátrai Ujvár nemcsak Abaujtól, de Hevestől is külön vármegyét képezett. És itt a mennyiben egykori Pata létezése igazolandó, és az, hogy a mai Heves megye területén is egy Abauj vármegye létezett, nyugodtan követhetjük Balássy Ferenczet, mint ki a földrajzi kérdés felderítése által maradandó érdemet szerzett irodalmunkban. Pata vármegyét valóban ő fedezte fel. A meddig okleveleink nyoma terjed, a patai főesperesség mindig meg volt különböztetve a hevesitől, és ennek meg van a maga jelentősége.

A pápai tizedlajstrom csak kevés plébániákat sorol fel a patai főesperességből; ilyenek Pata, Réde, Visonta, Karácsond (Crachan), Gyöngyös (ferdítve Jungis), Sug és Postika. (?) De a Mátra vidéke, mely Pata vármegyét képezte, Hatvantól Pásztóiig terjedt, onnét keletre Tar, Dorogháza és Bodon felé Reesk és Pétervásárig; Gyöngyöstől pedig délkeletre Hatvan- és Csányig, s onnét Vámos-Györk, Adács, Ugra, és Domoszló felé ismét a Mátra aljáig vonúlt föl.¹⁾

II. Endre király 1234. évben az Aba nemzetségbeli Demeter mesternek nagy terjedelmű jószágokat adományozott, — nevezetesen Pély földet, Patha negyed részét, és Szurdok-Bénye falut, melyek mind hárma, előbb az ujvári várispánság alól kivétetett, (de comitatu novi castri exemptas.) E helyen Ujvár alatt a régi Pata vármegye értetődik, nem pedig a mai Abauj; és ámbár Pély ma Heves megyében fekszik, az adománylevél azon kitételéből, hogy Pély Ujvárhoz tartozott, korántsem azt szabad kimagyarázni, mintha egész Heves megye egykor Ujvár megyének neveztetett volna, mint azt Botka Tivadar teszi, hanem csak azt, hogy a patai (ujvári) várispánsághoz tartozó Pély Hevesmegyében feküdt, a mint sok várispánsági tartozmány más távolabb megyében terült el.²⁾

¹⁾ Századok, 1872. év 307. lap.

²⁾ Erről a várispánságokat tárgyaló munkámban lesz alkalmam bővebben szólani.

Egyedül Szurdok-Bénye (Byna de Zurduk vagy Zurdukybene) feküdt a mai Abauj megye területén, de még is a (mátra-) ujjvári várispánság tartozmánya volt. ¹⁾ Ezt Pata és Fancsal faluval együtt 1299. évben is az Aba nemzetség birtokában látjuk. ²⁾

A magyar diplomatika Heves vármegyét az ujjáritól megkülönböztette, és IV. Béla király, midőn 1261. évben az egri püspökség részére kiállított új adománylevélben, annak birtokait elősorolja, Tisza-Nánáról és a vidékén fekvő birtokokról azt mondja, hogy ezek Heves megyébe vannak kebelevezve. Pedig Tisza-Nána és a többi ott elősorolt birtokok nemcsak szomszédak, hanem majdnem határosak voltak Pélylyel, ³⁾ melyekről tehát szintén azt kellett volna mondania az adományszónak, hogy Ujjvár megyében fekszenek, a mint Botka véli, hogy az 1234. évi oklevél alapján az Ujjvár és Heves vármegye nevét azonosíthatja, — a mit pedig tenni nem lehet.

Az egri káptalan 1296. évben Szent-Jakab nevű, Ujjvár megyében fekvő faluról szól, mely nem más, mint a Mátra vidékén, Szurdok-Püspökivel határos Szent-Jakab. ⁴⁾

Ily példákat kapunk a XIV. században is, mert Hort 1304. évben, a Zagyva melletti Sáp (ma pusztá Korom-Sáp) pedig 1318. évben Ujjvár megyében (in comitatu de Wjjvár) fekvő helységeknek mondatnak. ⁵⁾ Mindkettő a mai Heves megyének azon részében található, mely a mátravidéki Ujjvár, (azelőtt Pata) vármegyét képezte.

Heves megye ellenben a XIII. század közepétől fogva a XIV. század végeig Hevesujjvár néven különböztetett meg.

V. István király 1272. év táján, Domokos fiának Istvánnak, a királyné főlovászáának és tárnokmesterének, kitől a Pásztóy nemzetség eredt, azt a kiváltságot adja, hogy az ő jobbágyságait és az ő kegyúri joga alatt álló pásztói monostor vagy apátság jobbágyságait csak ő maga István mester ítélhesse meg,

¹⁾ Wenzel VI. 547. l.

²⁾ U. o. X. 332. lap.

³⁾ Századok, 1873. év 84—86. lap.

⁴⁾ Wenzel X. 222. l.

⁵⁾ Anjoukori Okm. I. 74. és 488. l.

a nádor, az országbíró, az *ujvári* és nógrádi főispán kizáratván az azok fölötti biráskodásból.¹⁾

Tudni szükséges lévén, hol keresendők azon falvak, melyek István mester biráskodásainak fentartattak és részint Ujvár, részint Nógrád megyében feküdtek, ugyancsak V. István ifj. király 1265. évi leveléből meríthetünk felvilágosítást, a melyben nevezett István mesternek Ágasvár, Tar, Bárkány és Kutasó birtokát, és a pásztói monostor fölötti kegyúri jogot adományozza.²⁾ Ezek közül Ágasvár a Mátrában, Hasznos nevű helység mellett feküdt, melynek romjai most is állanak; Tar ma is virágzó helység a Mátra alatt, Pásztó szomszédságában, hol 1190. évben cistercita apátság alapítatt.³⁾ Bárkány és Kutasó pedig Nógrád megyében fekszenek, de szintén nem meszszi Pásztótól. Ime tehát tökéletesen értjük, miért vesz ki V. István király bizonyos helységeket az ujvári és a nógrádi főispán hatósága alól; azért t. i. mert Ágasvár és Tar Ujvár (világosabban Mátra-Ujvár vagy Pata) megyében, Bárkány és Kutasó pedig Nógrádban feküdt. Ezen földrajzi viszonyokat, és jogköri meghatározásokat ismétli IV. László király is, midőn szintén 1272. évben, V. István fennebbi adományát megerősíti.⁴⁾ Ez alkalommal István mester trencsényi főispánnak is neveztetik.

Domoszló falu, mely most is virágzik, szintén Ujvár (Mátra-Ujvár) megyében feküdt, a mint István ifj. király 1261. évi Kompolt comes részére adott adományleveléből kitetszik. Ha itt Domoszlót in comitatu Novi-Castri fekvőnek mondá, 1263. évben a király, midőn az idézett adományt Kompolt javára megújítja, ugyanezen Domoszlót Abauj megyében (in comitatu Aba-Vyvá) levőnek írja,⁵⁾ a miből kétségtelen, hogy Ujvár és

¹⁾ Fejér V. 1. k. 277. l. és V. 2. k. 53. l.

²⁾ Fejér IV. 3. k. 289—294. lap.

³⁾ Magyar Sion IV. 829. lap.

⁴⁾ Fejér V. 1. k. 277. l. V. 2. k. 53. l. IV. 3. k. 293. lap. A helységek e fekvése bizonyítja, hogy az oklevél e kitétele: nec Judex Curiae nostrae, nec Comes Novi Castri aut Neugradiensis stb. nem azt jelenti, hogy Novum Castrum és Neugrad synonymok volnának, és hogy itt mindkettő Ujvár név gyanánt használtatott volna.

⁵⁾ Árp. Uj Okm. VIII. 20. és 69. l.

Abaujvár a király tudomásában ugyanegy jelentésű. Tekintvén azonban Domoszlónak, a Mátra alatti fekvését, a Tarna folyó mellett, csak nem fogja hinni senkisé, hogy ez utóbbi Abaujvár, melyben Domoszló feküdt, a mai Abaujvár megye volna? Ez utóbbiban soha sem feküdt Domoszló nevű hely, területe sem bővítette ki magát soha a Mátra déli vidékeig.

Midőn V. István király 1264. évben Kompolt mesternek Örs (ma Tarna-Örs) falut adományozza, azt az ujjvári (mátra-ujvári) várispánság alól kiveszi és ez alkalommal a hevesi várispánság földjeit ettől határozottan megkülönbözteti.¹⁾ Kétségtelen tehát itt két várispánság egymás melletti létezése. Balássy Ferencz V. István királynak azon 1271. évi oklevelére hivatkozik, melyben az egri püspökség tizedjogának alárendelt vármegyéket elősorolja. Ezek nevezetesen Borsod, Abaujvár, Zemplén, Ung, Szabolcs, Zaránd, Külszolnok, Heves-Ujvár, Beregh és Ugocsa.²⁾ Ebből azt, hogy Ujvár Heves megyétől meg volt-e különböztetve, bajosan lehet kihozni, mert Fejér György megbízhatlan másolásánál nem lehet tudni, vajjon Hevesujvárt egy vagy két vármegyének tekint-e, azonban hogy Ujvár vagy Heves-Ujvár más vármegye volt, mint Abauj vármegye, az Fejér szövege szerint sem szenved kétséget. Hasonlókép vagyunk IV. Béla király 1261. évi levelével, melyben az egri püspökség birtokait és javadalmait elősorolja, és megerősíti. Ezek közé tartoznak Szurdok-Püspöki, Gyöngyös-Püspöki, Tisza-Püspöki, továbbá Csege, és sok mindennemű halastavak a Tiszánál, Zaszty és Bala nemes birtokok szomszédságában. Mindezek Fejér szerint Heves, Ujvár és Borsod megyékben feküdtek,³⁾ de itt megint nem lehet tudni, hogy Fejér György Heves, Ujvár nevezettel csak egy vármegyét akar-e megnevezni, vagy mint Balássy Ferencz véli,⁴⁾ kettőt; bizonyos azonban, hogy a királyi oklevél mindkettőt Abauj vármegyétől megkülönböztette; mert alább azt mondja, hogy az Abauj megyében fekvő Hecze helység is az egri püspök birtoka volt.

¹⁾ Fejér IV. 3. k. 204. l.

²⁾ U. o. V. 1. k. 157. l.

³⁾ U. o. IV. 3. k. 39. l.

⁴⁾ Századok, 1873. év 86. l.

Nagyon ingadozó alap, a melyre a különben oly óvatos Balássy Ferencz egy fontos következtetését építi. Fejér György ugyanis az idézett 1261. évi oklevélben a megyéket így sorolja elő: *Heves, Ujvár*, és Borsod. Az 1271. évben pedig így: *Szabolcs, Zaránd, Külszolnok, Heves-Ujvár*, Bereg stb. És mert a vessző, vagy vízszintes összekötő jel csakugyan különböző értelmet ad, Balássy nem kételeg, hogy Fejér írásmódját, úgy a mint van, elfogadja. Így aztán azt állítja, hogy a két megyének, t. i. Heves és Ujvárnak egyesülése az 1261. és 1271. évek között eső időszakra teendő, ¹⁾ a miből következnek, hogy az egyesült megyék ezentúl Hevesujvár nevet viselték.

De fennebb láttuk, hogy még a XIV. század elején is Ujvár megye neve használtatott oly helységekre vonatkozólag, a melyek a Mátra-vidéki Ujvár megyében feküdtek. Ebből tehát vagy az következik, hogy Ujvár és Heves megye még a XIV. század elején sem egyesültek, vagy ha az egyesülés már előbb megtörtént, az Ujvár nevezés még az egyesülés után is fennmaradt.

Hozzájárul, hogy a Váradi Regestrum, mely más tekintetben becses forrásul szolgál, chronológiájára nézve rendezetlen, és Balássy Ferencz kénytelen bevallani, hogy a két megye egyesülésének időszakát meghatározni igen nehéz, sőt biztosan nem is lehet.

A Hevesujvár név előfordulta még nem bizonyítja, hogy Ujvár és Heves megyék már egyesültek, mert IV. Béla király már 1248. évben írja, hogy Poroszló »Hevesujvár« megyében fekszik, ²⁾ Balássy Ferencz tehát ez adat alapján kénytelen volna azt állítani, hogy Heves és Ujvár megyék már 1248. év előtt egyesültek, erre pedig nehezen lesz hajlandó. Még III. Endre is 1299. évben Poroszlót Hevesujvár megyében fekvőnek mondja, ³⁾ a mely körülménynak más értelme nem lehet, mint hogy Ujvár és Heves megye földrajzi viszonyaiban 1248.

¹⁾ Századok, 1873. 168. lap.

²⁾ Fejér IV. 2. köt. 19. lap.

³⁾ Possessio Puruzlou vocata cum suo monasterio . . . in portu Tyza adiacen. in Comitatu de Heves-Ujvar. Új Magyar Múzeum 1856, I. 438. lap.

és 1299. évek közt, legalább egymás irányában semmi változás nem történt.

A megyei név semmikép sem szolgál kulcsúl a felmerülő nehéz kérdések megoldására.

Ujvár megyében feküdt 1304. évben Hort, 1318. évben Sáp. Vajjon tehát akkor a mátrai Ujvár még külön állt-e Heves megyétől?

Hevesujvár megye neve már 1248. évben fordul elő. Lét-rejött-e már akkor Ujvár és Heves egyesülése?

Két Csehi,¹⁾ két Olcsa (vagy tán Ilsva), Siva és Vola 1310. évben a hevesvári kerületben (in districtu Hevesvár), vagy mint ugyanezen oklevél alább mondja: *Hevesvár* megyében (in comitatu Hevesvár) fekszenek.²⁾ Ujra elszakadt-e Ujvár megye Hevestől, vagy még akkor sem egyesült a két megye?

Goruld falu az egri püspök Megyered nevű, a Körös vize mellett fekvő birtokával határos *Hevesujvár* megyében, 1327. évben. De midőn 1217. 1271. 1285. és 1364. évi oklevelekben a megye csak Heves megyének neveztetik, ez az egyszerű elnevezés a régi Ujvárt is magában foglalja-e?

De még veszedelmesebb történeti lidérczek is mutatkoznak.

Így olvassuk, hogy Szurdok-Püspöki 1288. évben *Abaujvár* megyében fekszik, mely máskép *Hevesujvár* megyének neveztetik, (in comitatu Abaujvár alio nomine Hevesujvár.)

Az egri káptalan pedig 1337. évben írja, hogy Hara-distha, máskép Edusháza, a Bárczay családnak Bárcza nevű birtokával határos, és *Hevesujvár* megyében fekszik.³⁾ Tudván, hogy Alsó- és Felső-Bárcza Abauj megyében Kassa alatt fekszik, nem késhtünk azon kérdéssel, vajjon volt-e valaha idő, melyben a mai Abaujt Hevesujvárnak nevezték?

¹⁾ Tán az abaujmegyei két Czece.

²⁾ Fejér VIII. 1. k. 383. lap.

³⁾ Eredeti oklevél a Bárczay család ltárában Bárczán, fasc. X. Nr. 8. A levél kelt in Sarus-Barcha, azaz Sáros-Bárczán. Itt megjegyzendő, hogy a mai Alsó- és Felső-Bárczán kívül hajdan Közép-Bárcza vagy Sáros-Bárcza is létezett, mely utóbb valamelyik szomszédos Bárczába beolvadt.

Az abauji és hevesujvári dolgok hasonló összekeveredését, személyekre nézve, találjuk a Váradi Regestrum 174. §-ban is, melyben az 1235. évi dolgok sorában olvassuk, hogy Horz (Harcz), Erdő, Zethu, Bala, Kér, Zaka és Bárcza falvak lakosai, segítettve az ujbári jobbágyok által, Iku helység négy lakosát megkárosíták. A vádlott embereket Mihály, Heves megye alispánja (*curialis comes de Heves*) urának, Sándor ujbári főispán parancsára (*ex praecepto domini sui Alexandri, comitis de Novo Castro*) Nagyváradra küldte a tűzpróbái igazolásra.¹⁾ A nevezett helységek mindegyike ma Abaujmegyében fekszik, így Kér még ma is a Hernád bal partján; Zaka, mint ujbári helység már 1283. évben Nádasdnak is nevezetett, és ez utóbbi néven ma is fennáll a Hernád bal partján, Bárcza, — mint érintém — Kassa közelében virágzik. Mit jelent tehát a hevesi alispán hivataloskodása abauji dolgokban, és az ujbári főispán parancsára? A Váradi Regestrum más szakaszai (például a 78. §., mely 1217. évről szól), Heves legszorosabb területét értik. Így Bagya, Sceguen és Chazii falvak közül, ma az első ugyan ismeretlen, az utóbbi kettő azonban a mai Vezekény és Puszta-Csász, mindkettő Heves mezőváros mellett.

Egyedül a nevek után nem lehet indulni. IV. Béla király egy 1241. év után kelt levelében *Castrum Unguŷ*, azaz Ung-Ujbárról tétetik említés, épen úgy, mint 1322. évben Sáros-Ujbár megyéről. A régi magyar földrajz egyik sajátása, hogy sok Ujbárt emleget, a nélkül, hogy a megfelelő Óvárt ismernők, melyet e névnél fogva fel kell tételezni. Megyékre vonatkozólag tehát találunk Abaujbárt, Liptóujbárt, Sárosujbárt, Hevesujbárt, de bizony senki sincs, ki az első három megyét egy Ujbár, aztán meg Aba, Liptó és Sáros nevű megyéből alakultnak hinné; miért állítanók tehát, hogy Hevesujbár megye Heves és Ujbár megye egyesüléséből keletkezett? Egyesültek igaz, bizonyos időben, és a régi Mátra-Ujbár még ma is Heves megyének jelentékeny részét teszi, de a Heves vagy Hevesujbár

¹⁾ E körülmény Botka Tivadarnak egyik főúrvúl szolgált, annak állítására, hogy Heves vármegye Abauj megye álladéka-hoz tartozott. Századok 1871. év, 390. lap.

névnek változó használata nem jelzi ez egyesülés időpontját, és ennél fogva egészen közömbös, mily név használtatott a szorosabb Heves megyének megjelölésére, melynek csak úgy lehetett saját központján Ujvára, mint volt Abauj-, Liptó-, (1341) Sáros-, (1322.) és Ungnak, (1241) a nélkül, hogy a mátrai Ujvár névével bővítette volna saját diplomatikus nevét.¹⁾

A mátrai Ujvár megyének egyesülését Heves megyével csak akkor lehet biztos ténynek elfogadni, a midőn oly helységek, melyekről tudjuk, hogy a mátrai Ujvár körébe estek, Heves vagy Hevesujvár megyéhez tartozóknak mondatnak. Ily eset 1275. évben fordul elő legelőször.

Ez évben az egri káptalan IV. László király meghagyására Nagy-Tarján, Oros (ma Oroszi), Csamak, Lóg, Kis-Tarján, Körtvélyes és Gyruk vagy Gyrik (ma Györk) határait megjárhatja. Mind e helységek ma Gyöngyös és Pata közt megtalálhatók, kivéven Körtvélyes, Csamak és Lógot. De van Log szántóföld Bodony hevesmegyei falu határában; Pata mezőváros határában pedig van Logókata kútja nevű szántó, melyet aligha nem a nép humora hozott ilyen alakba, eredetileg tán Log lévén. Említetik még Fancesal, melyről mondatik, hogy Gyrik és Pata mellett fekszik. Gyrik tehát nem az Árokszállás melletti Györk, hanem Pata és Apcz mellett keresendő. Így említetik Réde, Solymos, Zuuch (ma Szücsi), Pata, Bodon, Gyós, Fajzád, mely utóbbi kettő ma már nem létezik, de kétségtelenül a leírt vidéken feküdt.²⁾ A káptalani levél mindezekről mondja, hogy Hevesujvár megyéhez tartoznak (in comitatu *Hevesujvár* existentes.)

Az esztergomi káptalan 1349. évben heves-ujvármegyei Szűcs és Borosznok falvak elzálogosításáról szól.³⁾ Ez a Szűcs ma is meg van a régi mátrai Ujvár területén, Borosznok azonban mint falu elenyészvén, Szűcs határában egy sovány szántóföldnek hagyta örökségben nevét.

Így mondja R. Károly király egy 1312. évi levelében, hogy

¹⁾ A Torna folyó mentén fekvő Vécs, Szaránk, Fogács 1307. évben hevesujvár-megyei helységek. (Anjoukori Okm. I. 134.)

²⁾ Hazai Okm. Tár VI. köt. 210. l.

³⁾ Dessewffy Oklt. 255. l.

Bocs falu Hevesújvár megyében feküdt, ¹⁾ — e terület azelőtt valóban Ujvár hatósága alá tartozott. Korábbi egyesülés lehetősége nincs kizárva, de a bizonyítékok nagyon kihívják magok ellen az ellenkező okok támadását.

Visszatérek azon fenn idézett 1288. évi oklevélhez, mely szerint Szurdok-Püspöki Abauj vármegyében fekszik, mely máskép Hevesújvár megyének nevezetik. Botka Tivadar főleg ez adatra támaszkodik, hogy egy roppant terjedelmű Ujvár nevű vármegye lételét bizonyítsa, mely Abaujvár, Sáros és Heves megyék területeiből állt. ²⁾ A mit nem mondott, de bizonyosan mondani sem akart a tisztelt tudós, ez abból áll, hogy a mai Abaujvár megyét szintugy lehetett Hevesújvárnak nevezni, a mint megfordítva Hevesújvárra az Abaujvár nevet alkalmazni. E következtetés alól csak úgy menekszünk, ha elfogadjuk Balássy Ferencz tanát, mely szerint a Mátra vidékén egy más Ujvár vagy Abaujvár megye létezett, mely a mai Abaujvár megyétől különböző földrajzi egyéniség volt.

Mióta azonban a Bárczay család levéltárából előkerült azon 1337. évben kelt oklevél, mely szerint a ma Kassa közelében fekvő Bárcza és annak szomszéd helységei, Hevesújvár megyéhez tartozóknak mondatnak, a fenn fölvetett kérdést, vajjon a mai Abauj megyét nevezték-e valaha Hevesújvárnak, koránt sem lehet többé egészen haszontalannak tartani. Ez által továbbra ragadtatunk, mintsem Botka és Balássy, dicsért tudósaink menni akartak. Botka ugyanis a közelebbi megjelölő név nélkül előforduló Ujvár névben, Abauj, Sáros és Heves vármegyék közös elnevezését látja, Balássy pedig arra szorítkozik, hogy a Mátra vidékén oly megyét mutat ki, mely eleinte Ujvárnak, később aztán, midőn Hevessel egyesült, Hevesújvárnak neveztetett, de akkor az utóbbi elnevezés a mátrai Ujvárt nem kirekesztőleg illette, hanem közösen bírta azon egész területtel, melyet ma Heves megye területe alatt értünk. Bármennyire hajlamam elleni dolog legyen az, ott, hol az oklevelek világos szövege történeti problémáink feloldását nehezíti, feladatunkat az által könnyíteni, hogy a szövegben hibát

¹⁾ Fejér VIII. 1. k. 451. lap.

²⁾ Századok, 1871. év 390. lap.

teszünk fel, mégis az idézett 1337. évi oklevélnél ezt aligha kikerülhetjük. Majdnem ugyanez időben, és pedig 1332. évben, tehát öt évvel korábban Pál országbíró bizonyítja, hogy a cseh lovag, Chenyk mester Bura, Bocsonád, Steuch, Ida, Ujfalu és Lytery ¹⁾ nevű falvait Ujvár és Hevesujvár megyében Róbert Károly királynak cserébe adta Ugod váráért. ²⁾ Itt Ujvár és Hevesujvár egymástól világosan megkülönböztetik, és miután Bura és Bocsonád ma is Heves megyében ismeretes, — Ida, Ujfalu és Lytery falut Abauj megye részére veszem igénybe. Miért nem mondja itt is az oklevél, hogy az utóbbi helységek Heves megyében fekszenek, daczára, hogy kettő közülök nagyon közel esik Bárczához?

A Hevesujvár megye elnevezést azonban még senki nem jött kísértetbe a Hernád körül elterülő Abauj megyére alkalmazni.

Ha a megyék változó elnevezésének, és az ezek gyakorlati használásában tapasztalt visszaesésen korábbi formulákba meg nem tüközzünk, az 1275. évet lehetne elfogadni oly időpontul, melyben a mátraí Ujvár Heves megyével egyesült; támogatja a XIII. században történt egyesülést ama nevezetes 1288. évi oklevél is, melyből azonban Botka Tivadar egészen mást, t. i. azt hozza ki, hogy Heves Abauj megyével, de Sáros-sal is egyetlen, Ujvár nevű megye alkatrészét képezte. ³⁾

¹⁾ Lytery falu ma nem létezik. Fekvésére tán rávezet azon körülmény, hogy az abauji Zsadány 1577. évben erdejével a licséri erdővel volt határos. Sáros megyében különben van Licsért helység és mellette Somos-Újfalu.

²⁾ Eredetije a budai kam. ltárban N. R. A. 650. cs. 2. sz. E jószágokat azelőtt Demetrius Bodun fia, és Leustachius magnus de Velpreth bírta, — de az első hűtlenségbe esett, a másik magtalan halt meg, és így a jószágok a király rendelkezésére esvén, Róbert K. ezeket Chenyknak adományozta hűség-szolgálatiért.

³⁾ Ezt a fontos oklevelet Botka Tivadar Horváth István: »Verbőczy István élete« című munkájából ismeri, hol a kérdéses tétel csakugyan előfordul (i. h. II. köt. 16. l.) De ugyanez oklevelet közli Fejér is. (Cod. diplom. V. 3. köt. 438—441. l.) — nála azonban épen e főfontosságú, és a kérdésre döntőleg befolyó szavak: »*vel alio nomine Hevesuyvar*« maradtak el, melyek Botka érvelésének alapjául szolgáltak. Mindkét okleveles közlés Horváth Istvántól ered, és így ama kérdés előtt álltam, vajjon

Különben, oklevéltári készletünk eddigi elégtelensége mellett, az egyesülés idejének meghatározása teljes megnyugvással még nem történhetik. E tárgyra azonban alább még visszatérek.

Az egyesülés és egybeolvadás kérdésére nézve felvilágosítást nyerhetnénk az újvári főispánok névsorából, ha ezeket, a mennyire Hevesben szerepeltek, korábbi időben kimutathatnók, azonban *hevesújvári főispánokat* csak a XIV. század közepén találunk legelőször. Ezek következők:

13**.: *Visontai Pál*. (Egy 1355. évi oklevélben említettetik Joannes, filius Emerici, filius Pauli de Visonta, Comitis de Hevesujvár. Fejér IX. 2. k. 444. lap.)

1346. *Bubek István és György*, Domokos fiai, Hevesujvár megye főispánjai. Egy saját kiadásu oklevelök, egy nálok régiebb hevesi alispánról tesz említést: Fogach, condam

Horváthnak azon oklevele-e hibátlanabb, mely Verbőczy élete című munkájában, vagy az, mely Fejér Codexében megjelent. Itt csak az eredeti oklevél megvizsgálása dönthetvén, a jászói prépostsághoz fordultam, honnan az ottani levéltárnok és Nátafalussy Kornél ur szíveségéből az idézett oklevél másolatát, az ottani konventnek egy 1629. évi átiratából vettem, melyben e szavak: *in Comitatu de Abawgywar alio nomine Hewes-vywar* valóban előfordultak. (Található in authentico Protocollo Q. folio 300, et in Protocollo X. folio 208.) Minthogy reménységem ellenére a számomra beküldött másolat nem az eredetiből készült, szükségesnek véltém, daczára annak, hogy a jászói, valamint a leleszi jegyzőkönyveket kitelhető pontossággal és hitelességgel írottaknak vélem, még is ujra azon kérelemmel fordulni az illetőkhöz, hogy szalmapapir segédelmével készítsék számomra a vitás szöveg facsimiléjét. Erre aztán fájdalom, azt a választ nyertem, hogy az eredeti oklevél már nem létezik, és hogy ez alkalmasint a XVI. század végén örökre elveszett, több más ereklyékkel együtt, midőn a törökök Egerben dúlakodtak. Kérdésemre Zelenay Miklós az egri káptalan országos levéltárának hites jegyzője azt válaszolta, hogy a kérdéses oklevél eredetijét kerestette, de nem találta, nem is hiszi, hogy az valaha ott lett volna. — Ha elveszett az eredeti, akkor mindenestre később veszett el, mert az 1629. évi átirat még az eredetiből történt. Habent sua fata libelli. — A szöveg igazolására minden fáradságom sikertelen lévén, kénytelen vagyok e törekvéssel felhagyni, és a szöveget úgy elfogadni, a mint azt Horváth István az ő Verbőczyjében közli, Botka Tivadar idézi, és a velem közlött káptalani átirat is ismétli.

- Vice Comes de dicto Hevesujvár. (Fejér IX. 1. kötet, 455—456. lap.)
1349. *György*, Comes de Evesvár, VI. Kelemen pápa levelében. (Fejér IX. 1. k. 663. lap, ki a megye neve után zárjelben azt kérdi: Hevesvár? Vasvár?)
1355. *Miklós*, Gergely fia, Comes de Hevesujvár. (Fejér IX. 2. k. 444. l. Lehoczky.)
1367. *Miklós* mester, Gergely fia, Comes de Hevesujvár. (Fejér IX. 4. k. 107. lap.)
1372. *Miklós*, Gergely fia, — Nicolaus, filius Gregorii de Domszló Comes Hevesujvariensis. (Budai kam. levéltár N. R. A. 406. cs. 14. sz.)
1381. *Miklós*, mint az előbbi. (Budai kam. ltár, N. R. A. 406. csom. 16. sz.)
1382. *Miklós* mester, Gergely fia, mint fenn. (Hazai Okm. IV. k. 218. lap.)

Azonban *hevesi főispán*, már II. András király 1221. évi oklevele záradékában előfordúl, t. i. Lőrincz mester, ki egyszersmind kir. pohárnokmester volt.¹⁾ Ezzel egyezőleg 1217. évben Pál *hevesi* alispán, Pet és Bulcsu pedig szolgabírák.²⁾

Midőn Balássy Ferencz Heves vármegye alakulásáról és régi elnevezéséről értekezik,³⁾ egy korábbi alkalommal⁴⁾ mondott véleményét visszavonta. Azt mondá t. i. hogy hajdan Heves vármegye két főesperesi kerületre volt osztva, mivel régen-

¹⁾ Hazai Okm. VI. 15. lap.

²⁾ Várad Reg. 78. §. Fejér György az ő archontológiájában már 1212. évre Bank nádort mint hevesi főispánt sorolja fel, de ez állításnak megfelelő oklevél nincs gyűjteményében; találunk azonban ott két 1212. évi oklevelet, melyek egyike alatt Banko palatino et comite Kenensi, — a másik alatt: Banko palatino comite Posoniensi záradék olvasható. (Fejér VII. 2. k. 303. 1. és III. 1. k. 116. 117. 124. lap.) Az utóbb idézett oklevélben másodízben is: Bank palatino et comite Kewiensi. Knauz Nándor ezt »Keurusiensi« névre változtatta (M. Tört. Tár. XII. 6. lap) és így megközelíté Katonát, ki Korosiensi-t olvas. Azonban ez a Bank sem hevesi, sem kőrösi, hanem kevei főispán volt.

³⁾ Századok 1872. év 306. l.

⁴⁾ Az egri egyházmegye alakulása című értekezésében, Egri Emlékkönyv 75. l.

tén maga a vármegye is két külön állott területre, u. m. Nagy- és Kis-, vagy is Felső- és Alsó-Hevesre oszlott, s e régi felosztásnál fogva e vármegye valamint politikai, ugy egyházi tekintetben is két különálló területre oszolván, ott a nevezett két főesperesség alakult, melyek a vármegye egyesítése után is fönmaradtak.

Ez állítását Balássy F. tévedésnek nyilatkoztatja, mely onnan keletkezett, hogy a Verbőczynek tulajdonított vármegyei névsorban Nagy- és Kis-Heves külön álló vármegyéket talált, és mert ilyeneket Szegedi János ¹⁾ és Bél Mátyás is megkülönböztetnek, miért is további nyomozás nélkül ez adatokban megnyugodott.

De aligha Balássy akkor nem tévedett, midőn a Hevesről szóló állítását visszavonta, mert két Hevesről nemcsak a Verbőczynek tulajdonított (különben csak a XVI. század végén keletkezett) vármegyei névlajstrom szól, hanem benne foglaltatik az, az 1542. évi adóösszeírás lajstromában is, melyben 62 vármegye közt Heves, *Kis-Heves*, Sáros, és Ujvár nevét is olvassuk. ²⁾

A XVII. század első felében élt Pethő Gergelyről, ki szintén Nagy- és Kis-Hevest említ, fel lehetne ugyan tenni, hogy az állítólag Verbőczy által készült lajstromot ismervén, ez után indult, de miután a Pethő Gergely féle lajstrom más tekintetben elüt az úgynevezett Verbőczy-félétől, alkalmasint Heves két nevű előszámlálásában is saját tapasztalása után indult.

Timon Samu is megkülönbözteti Nagy- és Kis-Hevest, (az utóbbit persze tagadván) és ha erre azt mondhatni, hogy többet érne Bonfin vagy legalább Heltai bizonyítványa egy ily késő kori író közlésénél, nem mulaszthatjuk el felhozni azt, hogy a legujabbkori nyomozás még is talált alapot a két Heves megye igazolására.

Tanúságom erre Balássy Ferencz maga, ki daczára, és alig, hogy két Heves megyének létezését saját korábbi állítása ellenére tagadta, utóbb a két Heves megye létezését újra el-

¹⁾ A Tyrocinium. III köt. 26. lapján.

²⁾ Lásd a jelen munka bevezetését.

fogadja, és azt tanítja, hogy a kúnoknak letelepedése folytán a Kemej tartományban ez két részre szakadt, úgy hogy az a rész, mely a kúnoknak adatott Kolbászszéknak, másik része pedig Kis-Szolnoknak és Kis-Hevesnek kezdett neveztetni.¹⁾

Igaz, hogy Kis-Heves nem azon terület részéből alakult, mely eddig Pata, Ujvár és Hevesujvár név alatt, a szolnoki rész kirekesztésével fejtegetésem tárgyát képezte, de az ugynevezett Verbőczy-féle lajstrom, Pethő, Szegedi, Bél és Timon adatai sem mondják, hogy eme Kis-Heves alatt az ország micsoda vidékét értették.

A kérdést, mi volt tehát ama Kis-Heves? Balássy kitűnőleg megoldja. Szerinte Heves vármegye régente a következő négy kerületből állott: u. m. patai, pásztói, debřövölgyi és nagyhevesi kerületből. A patai és pásztói kerület tette a hajdani Ujvárt vagy Mátra-vidéki Abaujvárt, a debřövölgyi és nagyhevesi pedig a tulajdonképeni Heves vármegyét, együttvéve pedig alkották a későbbben egyesült Heves-Ujvárt, vagyis a mai Heves megyét. Az utóbbi tételből csak annyit teszek magamévá, hogy a régi Ujvár területe Heves megyébe bele olvadt.

Kis-Heves alatt a régi Kemej megyét kell érteni, avagy a Kemej főesperesi kerületet, a mi bizonyos azon körülményből, hogy mind két elnevezés alatt ugyanazon helységek felsoroltnak. Kis-Heves az egri káptalan lajstroma szerint nem a régi Heves megye területén foglalta el saját határait, hanem azt a mai egyesült Heves megyének alsó részében, a Tisza bal partján, tehát Külső-Szolnokban kell nyomozni.²⁾ Okleveleink megkülönböztetik a Kemej, és a hevesi főesperességet, hevesujvárinak egy sem neveztetett.³⁾

Végül még egy kérdés merül fel. Az t. i. hogy ha már a Mátra-vidéki Ujvár megyét kimutattuk, vajjon ez a Pata vagy Ujvár megye az első alakulása vármegyék egyike volt-e? Erről okleveles adataink hallgatnak. Ha elszakadást valamely nagyobb szomszéd megyétől teszünk fel, akkor meg az a kérdés, vajjon Hevestől vagy valamely más megyétől szakad t-e

¹⁾ Századok 1872. év 447. lap.

²⁾ U. a. 1872. év 451. 452. lap.

³⁾ Hazai Okm. Tár VII. 203. 205. l. VI. 358. 396. lap.

el? Valószínű, hogy a mátrai Ujvár olyan embrionalis állapotban volt, mint Pilis, vagy Segőd, mint Szilágy vagy Erdőd, és miután a körülmények nem kedveztek, hogy abból életképes vármegye fejlődjék, sorsát, hogy Heves megyébe bekebeleztesék, ki nem kerülhette.

A XIII. században Kis-Heves előbb Külső-Szolnok megyével olvadt össze, a török korszakban maga Külső-Szolnok Heves vármegyével egyesült, a mely állapotban az 1876. évben történt vármegyei rendezésig maradt.

Az akkor alkotott XXXIII-ik törvénycikk Jász-Nagy-Kún-Szolnok megyét és egy Heves megyét hozott létre, kisebb határokkal mint volt a régi megye.

(Ujvár.) Botka Tivadar nem régen azon állítással lép meg a magyar tudományos köröket, hogy a tatárjárás ideje előtt, Sáros, Aba és Heves megyék területe egyetlen vármegyét képezett, melynek neve Ujvár (Novum Castrum), és roppant terjedelmén kívül még azért is unicum volt, mert területi álladéka Borsod megye által volt kettészakítva. »Sárost nem a magam, hanem a tudós Balássy Ferencz felelősségére teszem Ujvár megye álladékanak — írja Botka Tivadar — Aba és Heves várakat és várispánságokat pedig saját felelősségemre, az imént dicsért író pézetétől eltérőleg, sorolom a Novi Castri megye kebeléhez.«¹⁾ Azonban Balássy Ferencz csakhamar megfelelt, előadván, miszerint seholsem állította, hogy Sáros Abaujhoz tartozott, és azzal egy vármegyét képezett volna, hanem csak azt jegyezte meg, hogy »Comitatus« és »Archidiaconatus de Novo Castro« alatt, a XIV. század végeig többször Sáros vármegyét, és a sárosi főesperesi kerületet is kell érteni, mert Sárosban a XII. század elején vagy közepe táján új vár — novum castrum — építtetvén, ezen új vártól e megye többször *Ujvár* megyének is nevezetett.²⁾

Hogy Heves vármegye szintén nem képezte amaz Ujvár vármegyének álladékát, az már a mátrai Ujvár ismertetésénél ki volt mutatva.

Szorosan véve tehát e munkában helye sem volna a Botka

¹⁾ Századok 1871. év 389. 390. lap.

²⁾ U. o. 1872. év 232. lap.

által vázolt Ujvár megyéről szólani, mert ily alakban sohasem létezvén, az eltűnt vármegyék számát nem szaporíthatá.

Szólok azonban eme föltevésés Ujvár megyéről azért, hogy Abauj és Sáros különállását kimutatván, egyúttal Heves megye, és a mátrai Ujvár viszonya is jobban felderíttessék.

Mindenekelőtt megjegyzem, hogy én a tatárjárást egészen indokolatlanul találok felemlítve, mint oly korszakot mely előtt Sáros és Abauj egyesülve lettek volna, mert már 1209. évben adományozza II. András király Ráskay Demeternek, királynéi pohárnokmesternek, a *Sáros* megyében (in comitatu de Sarus) Uj-Kochma, most Ujfalu nevű helységet, azon kötelezettséggel, hogy az előbbi királyok által nevezett megyében épített Ujvár várat jó karban tartsák,¹⁾ és ez annál figyelemre méltóbb adat, minél kevesebb sikerül e tatárjárás előtti időben Ujvárról oly megemlítést találni, hogy ez alatt Sáros megye legyen értve.

Valószínűleg Abauj vármegye is e néven már a tatárjárás előtt volt ismeretes, mert nyomban ezen időszak után e név diplomatikus divatozását látjuk. Így említetik IV. Béla király 1246. évi levelében: Beud de perem in Comitatu de Abawywar, — az az Perény Abauj megyében.²⁾ A Semsey nemzetség 1247. évben az abauji és a sárosi ágra oszlik,³⁾ és így tovább nem ritkán használtatik Abauj, a Hernád két partján elterülő megye elnevezésére.

De ugyan akkor a Sáros megye név is divatozik, és 1248. évben Palocsa Sáros megyében fekvő helység volt.⁴⁾

A következőkben kimutatni akarom, hogy Ujvár nem volt egy szokatlan terjedelmű vármegye, hanem hogy e név alatt majd Abauj, majd Sáros vármegye értetődött, a nélkül, hogy ezek törvényhatóságilag egyesítve lettek vagy területileg egységes tartományt képeztek volna.

IV. Béla király 1262. évben a szinyei Merse család ősének Mersének, Benedek fiának az Ujvár megyében, Sáros vára

¹⁾ Wagner: Diplomat. Sáros. 46—48. lap. Katona V. 95. l. Fejér III. 1. k. 78—80. l.

²⁾ Győri füz. III. 22. lap.

³⁾ Fejér VII. 3. k. 31. l.

⁴⁾ Hazai Okm. VII. 38. lap.

közelében, Nagy és Kis-Szinye folyó közt a Szepesség felé fekvő Szinye falut, és a hozzá tartozó Ujfalu és Jernye nevű helységeket, melyek azelőtt a hűtelen Bankbántól elvétettek, adományozza.¹⁾ Sáros vármegyének kijelölt vidékén Szinye, Szinye-Ujfalu és Jernye helység ma is található. Wágner Károly főleg az idézett oklevélre támaszkodva állítja, hogy Sáros hajdan Ujvár megyének neveztetett.

Olvassuk, hogy Prebart comes neje, 1264. évben végrendeletileg Tehan nevű praediumját Ujvár megyében testvéreinek és nővéreinek hagyományozza.²⁾ Tehány Sáros megyében fekszik a Hernád mellett, Kassához éjszakra $\frac{3}{4}$ mérföldnyire. Miután Sáros megyének e része Abauj megyébe beszögellik, lehetséges hogy hajdan Abauj megyéhez tartozott, miként századunk ötvenes éveiben csakugyan oda akarták csatolni.

IV. László király 1273. évben Jurk nevű népes helységet Ujvár megyében, Sebestyén kenéztől elveszi, és Péter mesternek, a kir. tálnokok mesterének adományozza.³⁾ Ez az oklevél Jurk identitásának fölismerésére semmi támaszt nem nyújt, mind a mellett inkább a Sáros megyei Gyurko, mint az abauji Györke falura vonatkozik. Különben Abauj megyében Gyurkov falu is van.

Az egri káptalan egy 1297. évi bizonyítványa Sumus Berethey és Therebey helységeket Ujvár megyében említi,⁴⁾ melyekben Somos mezővárost, Berető és Terebő falvakat Sáros megyében lehet felismerni.

Róbert Károly király 1315. évben Fülöp szepesi és ujvári főispánt tudósítja, hogy Demek fiát, Simon mestert különös pártfogásába vette, azért nevezett Simont az Ujvár megyében fevő Kuchim és Harthamanfalva birtokában oltalmazza.

¹⁾ Cornides : Diplomatarium IV. 200. l. Wagner : Diplomatarium Comitatus Sárosiensis 285. lap. Fejér IV. 3. k. 61. lap, hol a szöveg így szól: possessionem Sanefalva, cum villis Ujfalu et Jernye nominatis, inter fluvium Nogsane et Kissaue in Comitatu de Ujvár, prope Castrum Sarus versus terram Scepusiensem, quae a Bankbano infidele nostro fuerat devoluta.

²⁾ Zichy Codex I. k. 13. lap.

³⁾ Árpádkori Uj Okm. IX. 23. lap.

⁴⁾ Fejér VI. 2. k. 107. lap. Árpádkori Uj Okm. XII. 609. l.

A levél is kelt az Obona folyó melletti Kuthen (másutt Kuchen) faluban, melynek neve nem lehet ugyanaz, a szövegben nevezett Kuchin faluval, mert Kucsin Sáros megyében Kurimához délre fekszik. Harchamanfalva bizonyosan szintén Sárosban feküdt, de közelebbet ennél nem tudunk. Ez az oklevél számos félreértésre szolgált alkalmul történetiróinknak. Fejér György ugyanis azt háromszor közli változatlan szöveggel, de három féle évszám alatt, ugymint 1315. 1338. és 1342. évszámmal. ¹⁾ Czinár az oklevéltári indexben Harchamanfalvát Abauj megyébe helyezi; de miért? hisz az oklevél csak Ujvárról szól és az Obona folyó neve kétségtelenül Sárosra mutat. Jerney az idézett 1315-ki oklevélben foglalt Kuthen névalakra támaszkodva, azt hiszi, hogy itt a Pest megyei Kötény faluról van szó. Ráth Károly pedig azt állítja, hogy R. Károly király 1319. évben Szerbiában, az Obona folyónál harczolt, Milutin Urozszerb fejedelem ellen, ²⁾ 1338. év alatt pedig mondja, hogy a nevezett király szeptember 22-én Kuchenben az Obona folyó közelében tartózkodott. Miután Fülöp szepesi és ujvári főispán, kinek a király levele szól 1338. és 1342. években már rég nem volt az élők közt, a levél keltezését lehetetlen a két utóbbi évre tenni. Az 1315. évszám más okból elutasítandó, miről alább.

Különben a szepesi káptalan 1320. évi határjáró levele Kuchin és Hartmanhely erdőről szól, és ezeket a Topla folyó mellékére Margonya és a már eltűnt Veszverés szomszédságába, tehát Sáros megyébe helyezi. ³⁾

A jászói convent azt mondja 1317. évben, hogy Kaparnacha Ujvár megyében fekszik. ⁴⁾ E névben a mai Kapronczát Sáros megyében fel kell ismernünk.

Perényi Miklós, Orbán fia 1321. évben megveszi Nádasdy

¹⁾ Fejér VIII. 1. k. 563. lap. VIII. 4. k. 311. és 637. lap.

²⁾ Ráth: Magyar királyok utazásai stb. első kiadás 49. lap, hivatkozván Horváth Mihályra: Magyarország történelme II. k. 41. lap, de Horváth semmit sem szól az Obona folyóról. Ráth ráfogja Fejérre, hogy az idézett oklevelet 1316. évre is teszi. — Fejér azonban VIII. 1. k. 563. lapján az oklevelet évszám nélkül közli, csak a felirat és sorozat mutat 1315. évet.

³⁾ Nagy Imre: Anjoukori Okmánytár 588. lap.

⁴⁾ U. o. I. 422. lap.

Domokostól annak Szent-kereszt nevű örökös jóságát, Ujvár megyében (in comitatu Novi Castri.) ¹⁾ Szent-Kereszt Eperjeshez nyugotra két mérföldnyire esik; egy 1334. évi oklevél azt már világosan Sáros megyébe helyezi. Cornides szintén midőn az idézett 1321. évi oklevelet egy 1373. évi átiratban közli, figyelmeztet, hogy mintán Szent-Kereszt, ma Krizsovány, Sáros megyében fekszik, a comitatus Novi Castri alatt Sáros megyét kell érteni. ²⁾

Róbert Károly király 1326. évben Jánosnak, Egyed fiának Ujvár megyében erdőt adományoz, mely Bodonpataka, Kabalapatak és Topla folyók közt fekszik. Fejér ezeket tévesen Abauj megyébe helyezi, ³⁾ mert az oklevél világosan mondja, hogy a nevezett erdőség most Miks slavoniai bán és sárosi főispán bírósága alatt áll. Azonkívül Kabalapatak, mely ma tán kiszáradt, Beczallya sárosmegyei falu 1271. évi határjárásában fordul elő, és nevét a Beczallyával szomszédos Lófalva, másképp Kobile helységnek hagyta; így tán Bodonfalva is Bodonpataka vizétől vette nevét. Csak a Topla patak ma is folydogál.

Midőn R. Károly király 1319. évben a kassaiaknak Zemplén és Ujvár megyében, a Tiszáig és Sajóig vámmentességet engedélyezett, Ujvár alatt Abaujt értette; ⁴⁾ és bizonyosan 1312. évben is, midőn azokat, kik a Kopasz nádor által tartott Ujvár és Zemplén vármegyei közgyűlésre megidézttvén, meg nem jelentek, büntetésre vonni kívánta. ⁵⁾ Egy 1357. évi oklevél Rednechi János (Johannes de Rednech) Mátyus nevű fiáról szól, Ujvár megyében. Ebben megtaláljuk az abaujmegyei Regmecz falut.

Ujvár megyében fekvőnek mondatik Tarkweley, azaz Tarkőeleje egy 1353. évi oklevélben. ⁶⁾ Tarkő Sáros megyében

¹⁾ Wagner: Diplomatarium Comitatus Sárosiensis 325. lap, és 519. lap,

²⁾ Cornides: Diplomatarium II. 327. lap.

³⁾ Fejér VIII. 3. k. 71. lap.

⁴⁾ Fejér VIII. 2. k. 214. lap, és Hajnik Imre a Századokban 1878. év 146. lap.

⁵⁾ Anjoukori Okm. I. 256.

⁶⁾ Fejér IX. 2. k. 300. lap.

van Héthárshoz éjszakra, de már egy 1296. évi közlés Tarkő és Veresalma nevű helységet világosan sárosmegyeinek mondja, a miből láthatni, hogy a határozottabb elnevezés olykor elejtett, helyébe az általánosabb Ujvár vétetvén használatba. Mutatja azonban ez adat azt is, hogy az Ujvár név használata korántsem oly tág határookra vonatkozik, a milyeneket Botka az ő Ujvár megyéjének foglal.

És ugyan azon korszakban, a melyben az Ujvár név. Sáros megyét jelent, ez a megye Sáros megyének is neveztetik. Igy például 1264. évben Obruchno in comitatu Sarus, 1272. évben Finta (terra speculatorum nostrorum vulgariter Ewrdictorum Fyntha vocata in comitatu Sarus existens), 1274. Kuchnaallya, 1278. évben Geregurfölde (terra castri nostri de Sarus Geregurfelde in comitatu de Sarus existens.) 1285. Sóvár, Sópatak, Delna királyi falvak, 1286. évben Veszverés és Várhegy, Sáros vármegyében (in comitatu de Sarus) fekszik, ugyanott 1291. évben Sidópatak falu, 1300. évben az Ásguthi Erdő nevű föld a sárosi főispánok hatósága alól kivétetik; de különben a sárosi kerületben fekszik, miként 1307. évben Fel-Sebes. Miklós mester sárosi várnagy 1310. évben osztályra lép Mihály mesterrel a sárosi »kerületben« fekvő Kendi és Kellemes falura nézve, 1314. évben pedig Szent-Mihály és Urkuta, Sáros vármegyébe van kebelezve. Eperjes és a hozzá tartozó Bakta 1316. évben Sáros megye területrészét tették, de Bakta ma eltűnt, nevét csak azon patak tartja fenn, mely Eperjest Finta községtől elválasztja. Hasság, a mai Harság 1322. évben épen *Sáros-Ujvár* megyébe helyeztetnek.¹⁾

E példákat könnyen lehetne szaporítani.

Nem hiányzanak azonban nehézségek sem. Ugyanis, László opuliai herczeg és nádor 1370. évi ítélő levelében említetnek Szedlicze, Miklósvágása, Szopotnicza és Szopotnicza nevű falvak, melyeket Drugeth Vilmos nádor 1332. évben pénzen szerzett, és az oklevél szövege szerint a *sárosi kerületben*, *Abauj megyében* fekszenek (in districtu de Sarus et comitatu Abaujvár). Szedlicze és Miklósvágása ma is léteznek Sáros megyében, — az oklevélben említett Klemberg mellett, a

¹⁾ Fejér VIII. 2. k. 364. lap.

másik kettőnek nyomát ma nem találjuk, de ezek is a többivel érintkezettek, maga az idézett oklevél mondja alább mind a négy faluról, hogy azonegy megyében (in dicto comitatu, tehát Abaujban) feküdtek. ¹⁾ Zsigmond király 1392. évben a leleszi conventnek meghagyja, hogy a nevezett falvak birtokába (Sopotnicza fő kivételével) Szechi Gált beigtassa, és ez alkalommal e helységeket csak is Sáros megyében fekvőknek mondja. ²⁾

Ez előadásból legfeljebb azt lehet következtetni, hogy Sáros megye sirokai járásának egy kis része, sárosi kerület név alatt Abauj megyéhez tartozott rövid ideig, a nélkül, hogy e körülmény egy külön álló Sáros megye ellen bizonyítana.

E véleményünket támogatja egy 1270. évi oklevél, mely szerint Rozgony, Básfölde, Lapispatak és Szelencz Abauj vármegyében feküdtek, ³⁾ holott tudjuk, hogy Lapispatak ma Sároshoz tartozik.

Sokkal számosabbak azon példák, a melyekben Ujvár vármegye a mai Abauj megyét jelenti és *a tatárjárás előtti korban Ujvár soha egyebet nem is jelentett mint Abauj*, ellenben az Abauj név e korszakban még egészen ismeretlen. A tatárjárás után az Abauj elnevezéssel elég gyakran találkozunk, de az Ujvár név a XIII. század végeig még mindig gyakoribb, és divatozása Abaujra vonatkozólag csak a XV. század második felében szűnik meg, úgy azonban, hogy egyes esetekben még a XVI. század elején is föléled.

Az előadottakat következő példákkal világosítom:

A váradi Regestrum 48. 201. 202. és 230. 231. §§. ez Ujvár megyei helységeket neveznek, 1217. év alatt: Fel-német, Ruzska, Tomor, Gyanda, Loch, Petri. Ezek közül Gyanda csak mint pusztá létezik Tomorhoz délre. Jerney tehát tévesen a hevesmegyei Gyandára gondol, a többi mind Abauj megyében fekszik, kivéven Loch, mely valószínűleg a Borsod megyei Lak, és mert a Borsod szélén Abaujban fekvő Tomorral határos, könnyen peres viszonyban lehetett az utóbbi helység lakosai-

¹⁾ Fejér IX. 4. köt. 298. 299. lap. Budai kam. Itár N. R. A. 1541, cs. 12. sz.

²⁾ Fejér X. 2. k. 58. lap.

³⁾ Árpádk. Uj Okm. XII. 13. lap.

val. Lak tehát akkor Abaujhoz tartozhatott. Jerney ismét Lócz falut keres Heves megyében, a hol ilyen soha sem létezett, léteznek azonban ma is Bars, Nyitra, Pozsony, Nógrád és Gömör megyében.

A királyné német lakosai Ujvár megyének tiz falujából 1219-ben bevádolták városuk biráit, hogy a község vagyonát elprédálják. Az említett tiz falu a Váradi Regestrum 116. §-a szerint: Felnémet, Cüzépnémet, Olugnemet, Puruen, Guncy, Vruzca, Visl, Igyházasvisl, Cece és Dubucya. Bél Mátyás ez adathoz megjegyezi, hogy itt Ujvár alatt Sároست kell érteni, a miben azonban téved, mert a tiz falu ma is feltalálható, a Hernád mentén, Abaujmegyében; ugyanis Felnémet, Középnémet, Alnémet megfelelnek a mai Tornyos-Németi és Hidas-Németi falunak, Peruen=Perény, Guncy=Göncz, Vruzca=Ruszká, Visl és Egyházasvisl a mai Visoly, Cece ma Alsó és Felső-Czecze, Dubucya ma Dobsza. Ezen tiz falu még a XIII. század végén is királynéi birtok volt, a melynek központja volt Visoly, és így ez a tiz falu *Visoly megyének* (comitatus de Vysol) is nevezetett. Ebből IV. Béla és V. István királyok Menna, IV. László király és Mária sicíliai királyné dajkájának Fel-Német, Közép-Német, és Al-Német királynéi falut adományozták. Ágnes királyné pedig 1295. évben ezen adományt megerősíté, és ez alkalommal azon nevezetes kifejezéssel él, hogy ezen királynéi falvak Abauj megyében fekszenek és Vysol comitatushoz tartoznak.¹⁾ Ime egy kisebb terjedelmű comitatus, mely egészen hasonló eredetű, mint Pilis és Segösd.

Van nyoma, hogy a visolyi kerület még későbbi időben is a királynék birtoka volt. Erre legalább lehet magyarázni azt a körülményt, hogy 1352. évben a királyné, Lengyelországból visszatérőben, Visolyban megszállt, — úgy látszik, hogy saját birtokán akart kinyugodni. Történt azonban akkor, hogy Poháros Péter ujvári főispán Clemens nevű tiszte, és annak Boldogkő várában levő alvárnagyja más czinkosokkal együtt, a királyné élelmezési biztosát, Németh János visolyi lakásán megtámadták, és életveszélyesen megfenyítették. (Cornides: Dipl. VI. 120.)

¹⁾ Árpádkori Uj Okm. X. 180. 181. lap.

IV. Béla király 1249. évben a szinnai vendégeknak, Kaetiv és Boltsschar nevű földeket adományozza Ujvár megyében. ¹⁾ Scena vagy Schena a mai Szinna a Hernád jobb partján, ahhoz éjszakra fekszik Bocsárd Abauj megyében. Ugyan e király 1258. az Abauj vármegyei Golop falut (terram castri nostri de Abaujvár Glup vocatam) Andronikusnak, a szepesi prépost testvérének adományozza. ²⁾ Így fekszik Hécze falu 1261. évben Abaujvár megyében. ³⁾ Koksó és Forró 1262. évi oklevelekben mint Abaujvári helységek fordulnak elő. ⁴⁾

Főny falu (villa regalis Tymar foon) *Abaujvár* megyében fekvőnek mondatik, (in comitatu castri nostri Abaujvar) midőn azt 1269. évben István ifj. magyar király a Csák nemzetségbeli Tamás comes özvegyének Ágnesnek adományozza, ⁵⁾ ma is ott található.

Az egri káptalan 1270. évben bizonyos Gált és Lodomért az Ujvár megyében fekvő Chon és Felgyno falu birtokába beigtatta ⁶⁾ és egyúttal azok határait leirván, Gesche, (ma Gecse) Misle, Bölse, Zsadány és Nádasd szomszédos falvakat nevezi. Mindezek a Hernád két partján ma is léteznek, és az igtatás tárgyát képező falvakban nem lehet az abaujmegyei Csány és Fel-Gönyő helységeket fel nem ismerni.

Egy 1289. évi oklevél mondja, hogy Sakala Ujvár megyében fekszik. ⁷⁾ Ez a falu a mai Szakály Abauj megyében. Halmay a Hernád folyó mellett 1292-ben Ujvár megyében, a mai Halmi mezőváros ugyanott. ⁸⁾

Az egri káptalan 1309. évben említett Devecser, Fancsal, Forró, 1319. évben Bocsárd nevű ujvármegyei falvakat ma mindenki Abauj megyében megtalálja. ⁹⁾

Kokos és János, szepesi Rikolf fiai 1296. évben Ujvár megyében (in comitatu Novi Castri) fekvő, és vétel útján szer-

¹⁾ Árpádkori Uj Okm. VII. 281. lap.

²⁾ U. o. VII. 480. lap.

³⁾ Katona VI. 340. lap. Fejér, IV. 3. k. 40. l.

⁴⁾ Árp. Uj Okm. VIII. 28. 34. lap.

⁵⁾ Budai kam. ltár. NRA. 630. csom. 32. sz.

⁶⁾ Hazai Okm. VI. 172. lap.

⁷⁾ Árpádkori Uj Okm. XII. 479. lap.

⁸⁾ U. O. XII. 533. lap.

⁹⁾ Nagy Imre : Anjoukori Okm. I. 192. l. 506. l.

zett Gibart nevű birtokukat cserébe adják Kécsi Detre fiainak Dethbor, Simon, Herbort, és Langhnak, azoknak Tarkő és Veresalma nevű, vétel útján szerzett és örökös falvaikért, melyek Sáros vármegye erdőségeiben fekszenek.¹⁾ Itt tehát Novum Castrum annyi mint Abauj vármegye, mert Gibárt a Hernád mellett a nevezett megyében fekszik, attól pedig Sáros ugyanezen oklevélben világosan van megkülönböztetve. Hasonló történik egy 1351. évi oklevélben, mely szerint Németfalva, másképp Peklen Sáros megyében, Kysida pedig Ujvár megyében fekszik.²⁾ Sáros megyében létezik Usz-Peklin, Keczzer-Peklin és Orosz-Peklin, Kis-Ida pedig Abauj megyében fekszik, jele, hogy ez volt értve a fennebbi Ujvár alatt. Még a legkésőbbi időben is látjuk e két megye nevének ily egymás mellé állítását, például 1468. évben, midőn Nádasd, Zsadány, Szkáros, Széplak és Lengyelfalva Ujvár megyében, Lusán pedig (ma Luzsánka Eperjes mellett) Sáros megyében fekvőnek mondatik. Ez kétségtelenül arra mutat, hogy Ujvár kiválóság, ha nem is kirekesztőleg Abaujra volt értve, századokon át.

Az Ujvár és Abaujvár azonosságát bizonyítja egy 1265. évi oklevél, mely Zaka, ma Nádasd falut Abaujvár megyébe helyezi, míg alább ugyan e faluról mondja, hogy az Ujvár megyében fekszik.³⁾ Más, 1286. év körül kelt levél Zaka faluról megint csak mint ujvármegyeiről szól.⁴⁾ Hasonlóképp említi egy 1294. évi levél Nádasd néven Ujvár megyében a Hernád partján.⁵⁾

A XIV. század is érdekes példákat szolgáltat az Ujvár és Abaujvár synonym használására. Az előbbieket magok magokért szólván, csak az utóbbiakat akarom igazolni. Ujfalu 1321. évben Ujvár megyében, a Ronyva patak mellett fekszik,⁶⁾ — ez tehát a mai Szilvás-Ujfalu Abaujban.

¹⁾ Wagner: Diplomatar. Comitatus Sarosiensis 308. 309, lap. Wenzel X. 226. lap. Fejér VI. 2. k. 48. lap. Nagyon helyesen írja Czinár indexe, hogy Gibart Abaujban fekszik.

²⁾ Fejér IX. 6. k. 283. lap.

³⁾ Árpádkori Uj Okm. VIII. 132.

⁴⁾ U. o. XII. 479. lap.

⁵⁾ Hazai Okm. VI. 407. 1.

⁶⁾ Fejér VIII. 2. k. 297. és Cornides, Diplom. II. 134. lap, hol azonban a folyó név hibásan Rampa-nak íratik.

Midőn Tamás esztergomi érsek 1317. évben az egri püspök által bitorolt tizedeket és birtokokat az egri káptalannak visszaitéli, az Ujvár megyében fekvő falvak közül ezeket sorolja elő: ¹⁾

Zekzou = Szikszó, ma mezőváros.

Vadaz = Vadász, ma Alsó-Vadász, Szikszóhoz nyugotra, Felső-Vadász, Forróhoz éjszaknyugotra.

Janosi = Jánosi, Alsó-Vadász mellett.

Sog, tán helyesebben Sáp, Forróhoz délre.

Ujfalú. Ez alatt nem a Kassa melletti, hanem a Rudnával határos Ujfalú értendő.

Pomlyn, ma Pamlény Abauj nyugoti szélén.

Wayoda = Vajda.

Byeus = Büdös, Vajdához keletre.

Zazta = Szeszta, Sepsizhez keletre.

Jonuk = Janok, a tornamegyei határszállán, Sepsizhez délre.

Bodoló, ma Kis- és Nagy-Bodoló, Peder és Makrancz között.

Pedun = Peder, Janokhoz éjszakra.

Moleranth, a mai Makrancz név elferdítése.

Cech = Csécs, Sepsiz mellett.

Zazfa = Szászfá, Vajda mellett.

Pany = Panyi, Debrőd mellett.

Mindezen falvak, melyek utóbb nagyrészt a Perényi család birtokába kerültek, Abauj megyében fekszenek, e megye nyugoti határa és a Hernád folyó jobb partja közt.

Az újabb kor felé haladván, már csak ritkább példákat akarok felhozni. A XV. században még Ujvár és Abaujvár folyvást felváltva használtatnak. — Okleveles bizonyosság szerint 1416. évben Veneczia és Kiniz Ujvár megyében a Hernád folyó mellett fekszik. Ma Sáros megyében van Veneczia, de nincs Kiniz, Abauj megyében pedig van Kiniz, de jelenleg nincs Veneczia. Hogy azonban Abauj megyében is hajdan Veneczia nevű falunak kellett léteznie, bizonyítja a fíggedi nemesek 1418. évben vállalt kötelezettsége, mely szerint ők a magok rész-birtokába, t. i. a Hernád partján Ujvár megyében fekvő Venetia és Kiniz faluba a Báthoryakat beereszteni tartoznak, ha azo-

¹⁾ Fejér VIII. 2. k. 681. lap.

kat a szabolcsmegyei Kisfalud birtokában megoltalmazni nem tudnák, melyet azoknak 30 forintért elzálogosítottak.¹⁾ Világos, hogy itt abaujmegyei falvakkal van dolgunk. A XVI. században említetik Velence-Kinis falu Abauj megyében, mint Kinisy Benedek és Pál birtoka.

Pozovai Jakab a komlósi vár kapitánya, és annak tekintélyesebb vitézei (seniores castri) 1460. megigérik Páloczy László comesnek, hogy a komlósi varat lerombolandják. Egy-szersmind kötelezik magokat, hogy öt vármegyével együtt, t. i. Szepes, Sáros, Ujvár, Zemplén és Ungh megyékkel a békeszerződést szilárdan és ernyedetlenül megtartandják. Igérik végre azt is, hogy a nevezett öt vármegyében új erősségeket nem fognak felállítani.²⁾ Sáros itt is meg lévén különböztetve Ujvártól, az utóbbi Abaujra vonatkozik. A mely helyet Ujvár elfoglal későbbi időben, azt ujabban Abauj tölti be. Garai Miklós nádor 1406. évben ezt világosan fejezi ki, hogy »Abaujvár és Sáros« megyék nemességének közgyűlését Kassa mellé hívta össze.³⁾

II. Ulászló király 1508. évben kelt levelében mondja, hogy Külső-Bölc Zemplén megyében, Belső-Bölc Ujvár megyében fekszik.⁴⁾ Az előbbi falu ma is Zemplén megyéhez tartozik, de Belső-Böcs helységet Fényes, és az 1873. évben kiadott hivatalos Helységnévtár Borsodhoz, Korabinszky, Lipszky, Görög, stb. Abauj megyéhez számítja, melynek délkeleti szélén fekszik. Nevezetes példája annak, mily soká tartotta fenn magát az Ujvár név, midőn a vele synonym Abaujvár elnevezés a diplomatikában már teljes alkalmazásban volt.

Mintha még annyi uttévesztővel még nem volna elegendő, Ujvár még Nógrád vármegye elnevezésére is szolgált. Ily eset fordul elő 1246. évben, midőn Marchrandus, ki Mauritius kir. étekfogó mestert Fülek várába beigtatja, Comes de Novo Castro, tehát ujvári főispánnak nevezetik.⁵⁾ Ezt Czinár helyesen veszi fel a nógrádi főispánok sorába, mert itt Novum

¹⁾ Cornides, Diplomata. II. 388. lap.

²⁾ Wagner, Diplomatar. Comitatus Sároziensis 67. 68. l.

³⁾ U. o. 181. l.

⁴⁾ Budai kam. Itár NRA. 394. cs. 17. sz.

⁵⁾ Fejér IV. 1. k. 407, és Czinár indexe 540. l.

Castrum csak a szláv Nógrádnak latin fordítása. Megfordított eset az, midőn Mária királyné egy 1387. évi levelében, melyben a dalmát Novigrádot, hol anyját oly gyászos halál érte, castrum Ujvárnak nevezi.¹⁾

Az eddigi közlemények, melyeket több példával is lehetne világosítani, mutatják, hogy az Ujvár név (Novum Castrum) a Mátravidékre, Abauj, Sáros, de még Nógrád megyére is alkalmaztatott, a nélkül, hogy ebből — Botka Tivadar állítása szerint — Heves, Sáros és Abaujnak összetartozandósága következne, vagy az, hogy az utóbbiak együttesen egy vármegyét képeztek volna.

Igaz, hogy Botka Tivadar e nagyszerű Ujvár vármegye létezését tulajdonkép csak a tatárjárás előtti korszakra teszi, de még itt sem lehet ez alkotásnak helyet engedni, mert Sáros e néven már 1209. évben előfordul, sőt maga Abauj neve is nyomban a tatárjárás után, (1246.) úgy, hogy korábbi példának hiánya bizonyosan csak a mostoha sorsnak tulajdonítandó. Az Ujvár névnek egészen a XVI. századig Abauj megyénél való maradása sok hiányt pótol, és azt tanúsítja, hogy Sáros és Heves nem lehettek azon hármas álladéku Ujvár megyének egyenjogu tagjai Abaujjal, és az Ujvár név birásából valami közösséget oly kevésbé lehet következtetni, mint Liptó-Ujvárnak a használatából.

Sáros és Abauj megyéknek egykori összetartozandósága mellett azon körülmény látszik szólani, hogy a sárosi és abauji plébániák sok ideig egy közös főesperesség alatt állottak, t. i. az ujvári alatt. Ennek oka azonban az, hogy Sáros vármegye eredetileg nem tartozott az egri egyházmegye területéhez, csak IV. Béla adományozása és intézkedése folytán 1248. évben jött az egri püspökség joghatósága alá. Ebből származott az a hosszadalmas pör az esztergomi érsek és az egri püspök közt, mely 1336 évig tartott, és az egri püspök jogainak elismerésével végződött. A pör ideje alatt a főesperesség ujvárinak neveztetett, befejezésével Sáros vármegyének autonómiaja, és különállása egyházi téren is érvényesülést nyert az által, hogy megyebeli plébániái az ujvári főesperesség alól

¹⁾ Fejér X. 3. k. 316. 317. lap.

kikebleztettek, és Sáros megye részére egy külön főesperesség, t. i. a tarczafői alakíttatott. Minthogy a főesperességek vármegyék szerint voltak kikerekítve, és minden vármegyében egy főesperes volt, kinek egyházi joghatósága azon vármegye területére szorítkozott, ezen területi elválasztás jelentősége oly megyére nézve, melynek önállósága már 1209. évben kimutatható, szembetűnő. ¹⁾

Ha a területre vonatkozó nyomozást a személyekre visszem át, itt mindenekelőtt az ujbári főispánoknak nagy száma tűnik fel, úgy hogy akaratlanul azt kell kérdeznünk: lehetséges-e, hogy Ujbár megyének főispánjai oly számosak lettek volna azon időben, midőn más megyék főispánjai még oly ritkán neveztetnek? Ezen kívül azonban azt a valószínűtlenséget is fel kell tenni, hogy a viharos mult aligha az ujbári főispánok teljes névsorát hagyta reánk.

Vizsgálunk tehát szükség, vajjon mi minden rejlik a Comes Novi Castri elnevezés alatt.

Mindenekelőtt azon comeseket jegyzem ki, kik határozottan sárosi főispánoknak neveztetnek. Ilyenek a XIV. század közepéig:

- 1247. *Tegus*, Comes de Sarus. (Fejér VI. 2. k. 376. Wagner: Diplomatar. Sarosien. 513. lap.)
- 1249. *Tecus*, Comes de Sarus. (Árp. Uj Okm. VI. 51. és VII. 281. lap.)
- 1252. *Mihály*. (Fejér IV. 2. k. 170. l.)
- 1254. *Mihál*. (Fejér IV. 2. k. 285. Wagner: Diplom. Sarus. 283. lap. Czinár még 1258. évre teszi Mihályt sárosi főispánná, de a Fejérnél, IV. 2. k. 450. lap, közlött oklevél őt csak *hajdani* sárosi főispánnak nevezi.)
- 1257. *Chibrianus*. (Fejér IV. 2. k. 424. lap.)
- 1261. *Tecus*. (Fejér IV. 3. k. 50. és V. 1. k. 163. lap. Árp. Uj Okm. VIII. 11. l.)
- 1270. *Domokos*. (Cornides, Diplom. IV. 180. l.)
- 1270. *Tekus*. (Hazai Okm. VI. 172. l.)

¹⁾ A tarczafői főesperesség keletkezését, valamint az esztergomi érsek és egri püspök közti pör okait érdekesen fejtegeti Balássy Ferencz: Egri Emlékkönyv, 77—81. lap. Századok 1872. év 234. 235. lap.

1272. *Domokos*. (Fejér V. 1. k. 190. l.)
1273. *László*, Tekus fia. (Fejér V. 2. k. 121. lap.)
1285. *András*. (Fejér V. 3. k. 277. lap.)
1285. *Lőrincz*, kir. tárnokmester. (Fejér V. 3. k. 294. lap.)
1298. *Demeter*, pozso nyi, zólyomi és sárosi főispán. (Wenzel X. 300. l.)
- 1315 előtt. *Henrik*. (Wagner, Diplomatar. Sáros. 322. l. Egy 1315. évi oklevél így czímezi: magister Henricus *quondam* comes et castellanus de Tobol et de Sarus.)
1315. *Mihály*, comes et castellanus de Sarus, az Ákos nemzetségből. (Fejér VIII. 1. k. 561.)
1317. *Mikcs*, comes castellanus de Sarus. (Anjoukori Okm. I. 411. lap.)
1319. *Mikcs*, comes de Sarus. (Anjoukori Okm. I. 500. l.)
1322. *Mihály* mester, sárosi és zempléni főispán. (Fejér VIII. 2. k. 385. lap.)
1323. *Mikcs* (Mihály) királynéi tárnokmester, sárosi és zempléni főispán. (Fejér VIII. 2. k. 406. Hazai Okm. I. 120. III. 71. IV. 137. lap.)
1324. *Mikcs*, mint fenn. (Fejér VIII. 2. k. 531. 545. lap.)
1325. *Mikcs*, egész Slavonia bánja, sárosi és soproni főispán. (Hazai Okm. II. 46. lap.)
1326. *Mikcs*, egész Slavonia bánja, királynéi tárnokmester, soproni, sümegi, sárosi és pataki főispán. (Cornides, Diplomatar. IV. 66. lap. Hazai Okm. II. 43. 45. l. és a sóvári Sós cs. ltára.)
1327. *Mikcs* egész Slavonia bánja, sümegi és sárosi főispán (Fejér VIII. 3. k. 178. 184. 212. l.)
1329. Homonnai *Drugeth Vilmos* mester, szepesi, sárosi és újvári főispán. (Fejér VIII. 3. k. 364. lap, sárosi alispánja Domokos mester.)
1334. *Perényi Miklós*. (Wagner: Diplomatar. Comitatus de Saros. 517. l.)
1343. *Miklós*. (Fejér IX. 1. k. 191. l.)
1346. *Konya* mester. (Fejér IX. 1. k. 554. l.)
1347. *Ethico*, comes de Sard. (Fejér IX. 1. k. 564. l. Czinár kérdőjellel veszi fel a névsorba, és az olasz forrás valóban roppant módon elferdítette a neveket.)

1350. *Simon* mester. (Fejér IX. 1. k. 807.)

1352. *István*, Szepes és Sáros hercege. (Fejér IX. 2. k. 166. 167. 184. l.)

E névsorban feltűnik, hogy sárosi főispánok e néven oly korán (1247.) és azután oly soká említetnek az esztergomi érsek és egri püspök közötti pör egész ideje alatt. Jele, hogy habár az ujbári főesperesség 1336. előtt egyesítve volt, de azért Sáros megye mégis külön álló volt Abaujtól. Feltűnik továbbá, hogy az 1329. évi esetben a sárosi, egyszersmind újbári főispán, a mi kétségtelenné teszi, hogy e nevek két külön vármegyére vonatkoznak.

Abaujvármegyei főispánokat, világosan e néven, a XIV. század közepéig csak keveset lehet találni. Ezek:

1291. *Péter*, comes de Abaujvár. (Hazai Okm. VI. 373.)

1331. *Mihály*, comes de Abaujvár. (Fejér VIII. 5. k. 205.

Hogy Mihály valóban fő- és nem alispán volt, mutatja az, hogy ez időben mások voltak abauji alispánok, így 1330. és 1331. évben János, 1332. Walter.)

1347. *Bebek György*. (Muratorinál: M. Georgius Beberis Comes Auanadae; mit Fejér így magyaráz: Bebek Abaujvár. Az alább közlendő névsor ezt valószínűtlenné teszi.)

1357. *Poháros Péter* mester, comes de Abawywar. (Fejér IX. 2. k. 627. lap.)

Az Abauj név tehát majdnem egy századdal későbbben használtatik a főispáni czímben, mintsem ott, hol területi viszonyokról van szó.

Azonban Ujvár megye főispánjai közül a legnagyobb rész Abauj megyét illeti, és azt fogjuk találni, hogy a mit fönnebb a területre mondtam, miszerint a tatárjárás előtt Ujvár soha egyebet nem jelentett, mint Abaujt, a főispáni névjegyzékre nézve is áll.

Ime az *ujvári főispánok* névsora:

Ujbári főispánok a XIV. század közepéig.

1138. *Máté*, comes novae civitatis. (Fejér II. 108. lap. Lehoczky öt abauji főispánnak tüntette fel, a Drugeth családból.)

1173. *Antal*, comes novi castri. (Árp. Uj Okm. Tár. I. 69.)
1198. *Dénes*, comes novi castri. (Fejér II. 326. l.)
1199. *Dénes*, comes de Ujvár. (Fejér II. 365. l. Theiner I. 80. l. Tkalcsics II. 105. l.)
1199. *Banc*, comes de novo castro. (Hazai Okmánytár, V. k. 4. lap.)
1201. *Eth*, comes de Wiwar. (Hazai Okm. V. k. 5. l. Más ez évi oklevélben *Ech*, comes novi castri. Fejér II. 388. l.)
1203. *Miklós*, comes de Wiwar. (Fejér V. 1. köt. 293. l.)
1205. *Miklós* nádor, comes de Ujvár. (Fejér III. 1. k. 22. l. és Hazai Okm. I. 3. lap. Frankl Vilmos e nádort abaujvári főispánnak nevezi.)
1206. *Banko*, comes de novo castro. (Knauz: Esztergomi Okmánytár II. 13. l. Árpádk. Uj Okm. VI. 308. l.)
1209. *Márton*, comes novi castri. (Fejér III. 2. k. 468. lap, és Árp. Uj Okm. XI. 102. l.)
1209. *Benedek*, comes de novo castro. (Fejér III. 1. k. 80. l. Katona V. k. 94. 97. l.)
1214. *Sándor*, comes novi castri. (Fejér III. 1. k. 163. és VII. 1. k. 192. l. Ugyan ő Sándort a Várad Reg. 174. §-a alapján 1219. évre teszi. Cod. diplom. VII. 1. k. 202. l. Ez mátra-ujvári főispán.)
1216. *Dénes*, tárnokmester és comes novi castri. (Fejér III. 1. k. 175. és III. 2. k. 476. l. Árp. Uj Okm. XI. 134. lap. Ez is mátra-ujvári főispán.)
1217. *Dénes*, tárnokmester és comes novi castri. (Árpádk. Uj Okm. I. 141. VI. 385. XI. 142. 144. 147. 149. lap. Fejér III. 1. k. 195. 197. 199. 201. 214. 226. 227. 236. 242. lap. Hazai Okmánytár IV. k. 11. lap. Theiner I. 15. 16. 17. 18. 84. lap. Katona V. 299. l. E Dénest Ballássy Ferencz sárosmegyei főispánnak tekintí, Századok 1872. év 236. lap.)
1218. *Dénes*, tárnokmester és comes novi castri. (Fejér III. 1. k. 249. 257. l. Árp. Uj Okm. VI. 393. l.)
1219. *Dénes*, tárnokmester és comes novi castri. (Fejér III. 1. k. 272. l. Árp. Uj Okm. VI. 401. l. Katona V. 320. l.)
1220. *Benedek*, Samud fia, comes novi castri. (Fejér III. 1. k. 287. 302. l. Árpádk. Uj Okm. XI. 159. l. Lehoczky.)

1222. *Márton*, Mihály fia, comes novi castri. (Fejér III. 1. k. 374. l. Lehoczkynál ez évre András.)
1222. *Banço*, comes novi castri. (Magyar akad. Évkönyv V. k. második rész. 198. l. Fejér VII. 5. k. 567. l. Árpádk. Uj Okm. VI. 408. lap.)
1222. *Lőrincz*, comes viuariensis. (Hazai Okm. V. k. 10. l. Ez mátra-ujvári főispán.)
1223. *Lőrincz*, comes Wyuariensis. (Fejér III. 1. k. 401. lap. Cörnides: Diplomatar. IV. 308. l. Árp. Uj Okm. VI. k. 420. l. Katona V. k. 423. l. és Oklevél a Kállay ltárban. Egy oklevéltöredék Fejérnél III. 2. k. 480. lap, Fülöp nádort mint szepesi és ujbári főispánt tünteti föl. Philippum hunc anno 1223. floruisse alia produnt diplomata, jegyzi meg Fejér; de hibásan, mert Fülöp nádor csak későbbben tűnik fel, mint a nevezett megyék főispánja.)
1230. *Péter*, Marcell testvére, királynéi udvarbíró, comes novi castri. (Fejér III. 2. k. 213. l.)
1232. *Péter*, comes novi castri. (Árp. Uj Okm. VI. 502. lap. Fejér V. 1. k. 306. l.)
1233. *Teodorus*, comes novi castri. (Árp. Uj Okmányt. XI. k. 257. l.)
1266. *Benedek* mester, István ifjabb m. király országbírója és comes novi castri. (Fejér VII. 5. k. 584. l.)
1272. *Ech*, comes novi castri. (Fejér V. 1. k. 182. l.)
- [A következő ujbári főispánok, mind abaujmegyei főispánok.]
1288. *Péter*, György fia, comes novi castri. (Budai kam. ltár, NRA. 620. csom. 25. sz. Árp. Uj Okm. IX. 465. l. Fejér V. 3. k. 399. l.)
1291. *Péter*, comes de Abaujvár. (Hazai Okm. VI. k. 373. l. Más oklevelekben comes de Wywar.)
1300. *Péter*, György fia, comes novi castri. (Fejér VI. 2. k. 269. és 275. l. Ezt Czinár első abaujmegyei főispánnak veszi. Mi okból?)
1303. *Péter*, comes novi castri. (Hazai Okm. VII. 347. l.)
1304. » » » » » » » 353. l.)

1312. *Mihály*, comes novi castri (Fejér VIII. 1. k. 479. lap, mint comes de Ujvár, Hazai okmánytár VII. 369. l.)
1314. *Mihály*, comes de Ujvár. (Anjoukori Okm. I. 339. 344. 345. 359. l.)
1316. *János*, comes de Ujvár. (Stephanus comes, vicejudex magistri Johannis comitis de Wywar. L. Anjoukori Okmánytár I. 410. l. Ebből kitünik, hogy az idézett forrás 394. lapján előforduló István nem fő-, hanem csak alispán volt. Ez az István már 1315-ben comes de Ujvár czímen fordul elő, és újra 1316. év körül. Hazai Okm. VII. 371. 373. lap. Ott is a comes alispánt jelent.)
1317. *Drugeth Fülöp*, comes de Scepus et Wywar, oriundus de Apulia. (Anjoukori Okm. I. 446. l.)
1319. *Drugeth Fülöp*, comes de Szepes et Vivar. (Fejér VIII. 2. k. 208. l. Anjoukori Okm. I. 504. l.)
1320. *Drugeth Fülöp*, szepesi és ujbári főispán. (Anjoukori Okmánytár. 562. 583. 585. 586. l.)
1321. *Drugeth Fülöp*. (Egy 1321. évi oklevélben: Comes Petrus de Wywar, Hazai Okm. V. k. 97. lap. Péter csak abauji alispán volt.)
1322. (*Drugeth*) *Fülöp* mester, szepesi és ujbári főispán. (Fejér VIII. 2. k. 389. l. Czinár az ujbári főispánok alatt ez évre Balás nevűt sorol fel. Az illető oklevélben Fejérnél csakugyan olvassuk: Magistro Blasio comite de Scepus et Vjwar; de maga Fejér gyanakszik ez oklevél hitelessége ellen, miután sokszoros másolás folytán eredetiségéből veszített. Cod. Dipl. VIII. 2. k. 328. l. Egy pillantás a jelen névsorra igazolja Fejér kételyét. Ujvárbán (értsd Abaujban) kelt levelében Fülöp magát ez évben királynéi tárnokmesternek is írja. Megvan a sóvári Sós cs. ltárában.)
1323. (*Drugeth*) *Fülöp*, nádor, szepesi és ujbári főispán. (H. Okm. I. 120. 125. 135. és III. 71. IV. 133. 137. l. Wagner: Diplomatarium Sarosiense 52. l. Fejér VIII. 2. k. 405. l. Kállay ltár. A Corpus Jurishoz csatolt nádori névjegyzékben szepesujvári főispánnak neveztetik.)
1324. (*Drugeth*) *Fülöp*, nádor, szepesi és ujbári főispán. (Fe-

- jér VIII. 2. k. 530. 534. 537. 545. 551. lap. Dessewffy Oktár 196. l.)
1325. (*Drugeth*) *Fülöp*, nádor, szepesi és ujbári főispán. (Haz. Okm. II. 40. l.)
1326. (*Drugeth*) *Fülöp*, nádor, szepesi és ujbári főispán. (Hazai Okm. II. 43. lap. Cornides: Diplomatarium IV. k. 66. l. Fejér VIII. 3. k. 61. l. Kállay ltár.)
1327. (*Drugeth*) *Fülöp*, nádor szepesi és ujbári főispán. (Haz. Okm. II. 45. 52. 74. l. Fejér VIII. 3. k. 176. 178. 184. 212. 217. 225. lap.)
1328. *Drugeth Villermus* mester, *Fülöp* nádor fia, szepesi és ujbári főispán. (Fejér VIII. 3. k. 336. l.)
1329. (*Drugeth*) *Vilmos* mester, szepesi és ujbári főispán. (Fejérnél, VIII. 3. k. 348. 366. 387. 389. l. VIII. 5. köt. 186. 193. l. Más 1329. évi oklevélben szepesi, sárosi és ujbári főispán. Fejér VIII. 3. k. 364. lap.)
1330. (*Drugeth*) *Vilmos* mester ujbári, szerémi és borsodi főispán. (Fejér, VIII. 3. k. 423. l. Kovachich: Suppl. ad Vestigia comitiorum I. 272. l. Más ez évi oklevélben comes de Scepus et Ujvár, Fejér, i. h. 506. 512. lap.)
1331. *Drugeth Villermus*, azaz *Vilmos*, szepesi és ujbári főispán. (Fejér, VIII. 3. k. 562. l. Wagner: Diplomatarium Sárosiense 211. lap. Levele kelt Sárosban ápril 30-án. Ez évben különben Mihály mestert, mint abauji főispánt találjuk. Lásd fenn.)
1333. *Drugeth Vilmos*. (Ez évben csak sárosi főispán gyanánt találjuk oklevelesen: Fejér, VIII. 3. k. 711. l. Pesty: Bajvívások 106—107. lap.)
1334. *Drugeth Vilmos*, nádor, szepesi és ujbári főispán. (Fejér VIII. 3. k. 725. lap. Dessewffy Oktár 206. l. Az ő alispánjának, Miklósnak levele kelt Visolyban, tehát abauji alispán volt.)
1345. *Tamás* comes novi castri. (Diplomáciai Emlékek az Anjoukorból II. 103. lap. Tamás Aladár néven, Fejérnél IX. 1. k. 295. lap. Lehoczky szerint az Apponyiak öse volt.)
1346. *Dancs*, comes parochialis in comitatu Ujvár.

1346. *Péter* mester. Comes parochialis Ludovici Regis in comitatu Ujvár. (Fejér, IX. 1. k. 457. lap.)
 1351. *Poháros Péter* ujbári főispán és boldogkői várnagy. (Fejér IX. 2. k. 58. lap.)
 1352. *Poháros Péter* ujbári főispán. (Lehoczky, a ki de Kupy melléknévvvel hozza fel.)
 1357. *Poháros Péter*, mint abaujbári főispán, már fenn említve.
 1364. *Czudar Péter*, kir. pohárnokmester, ujbári és borsodi főispán.

A sárosi és ujbári főispánok neveinek összeállításából is kitetszik, hogy kétféle megyei területtel van dolgunk, és hogy Ujvár nem jelent Sároست, jelenthet tehát a XIV. században csak Abaujt.

1317. évben Fülöp ujbári — Mihály sárosi főispán.
 1322. » » » — Mihály sárosi és zempléni főispán.
 1323. » » » — Mihály sárosi főispán.¹⁾
 1324. » — Mikcs sárosi és zempléni főispán.
 1325. évben Fülöp ujbári — Mihály sárosi és soproni »
 1326. » » » — Mihály sárosi, soproni, sümegi és pataki főispán.
 1327. » » » — Mihály sárosi főispán.
 1329. » Vilmos szepesi és ujbári, — ugyan ő sárosi főisp.
 1331. Vilmos ujbári főispán, kinek levele kelt ápril 30. (Fejér VIII. 3. k. 563. lap.)
 1331. Mihály mester, comes de Abaujvár.

Az utóbbinak levele kelt szerdán, Sztaniszló vértanú napja után, (Fejér VIII. 5. k. 205. lap) mely keltezés, ha Sztaniszló napját Knauz Nándor szerint május 8-ára tesszük, május 15-ét jelent, ha pedig Kulik ezeréves naptára szerint május 7-ére tesszük, május 8-át jelent. Mindkét esetben a főispánok névsorában összeütközés nincs, és Mihály közvetlen utódja volt Vilmos abaujmegyei főispánnak, kivel azonban 1334. évben mint szepesi és ujbári főispánnal, 1338. évben

¹⁾ Ez évben így is: Mychk királynéi tárnokmester, sárosi és zempléni főispán. (Sóvári Sós cs. ltban.) Tárnokmester 1324. és 1326-ban is,

végre csak mint nádorral és kúnok birájával újra találkozunk, és ki mint nádor tart 1339. évben Ujvár és Sáros megyével közgyűlést.

Későbbi kor adatai tárgyunkat nem világosítják. Megemlítendő azonban, hogy Lehoczky, a Stemmatalographia írója, beismeri ugyan, hogy Ujvár neve alatt Sáros értendő, mégis az ujbári főispánokat abaujmegyei főispánokul sorolja fel. A Hazai Okmánytár kiadói a tárgymutatóban abaujmegyei főispánoknak nevezik azokat, kik az általok közlött oklevelekben ujbári comeseknek neveztetnek.

Az Ujvár névnek értelmét kivehetni a következő adatokból. A XIV. és XV. századból az ujbári fő és alispánok (comes, vicecomes, vicejudex, comes curialis) számos kiadványa létezik, mely Középnemti, Forró, Garadna, Vizsoly, Petri, Bozita stb. abaujmegyei helységeken kelt. Már IV. László király egy levelében olvassuk Forró helységről: qui cathedralis locus erat castri Abaujvár — mely helység Abauj megyének székes helye, ¹⁾ nem lehet tehát félre ismerni, hogy az e helységeken kelt hivatalos oklevelek Abauj megye fő vagy alispánjainak kiadványai voltak. A megye tisztviselői hivatalos működésökben bizonyosan csak saját megyéjük helységeiben jártak el, és onnan keltezték leveleiket, így a sárosi tisztviselők Sárosból, a hevesmegyeiek Kompoltról vagy Verpelétről.

Drugeth Fülöp nádor, és utána fia Vilmos sok éven át Szepes és Ujvár megyéknek főispánjai voltak; hogy itt Ujvár Abaujt jelent, kitetszik abból, hogy Vilmos 1329. évben szepesi, sárosi és ujbári főispánnak neveztetik, mi által ki van zárva az a föltevés, hogy Ujvár Sároست jelent. Ezt erősíti az a körülmény is, hogy Drugeth Vilmos alispánja Miklós comes, hozzá, egy Visolyban 1334. kelt levelet intéz, hogy tehát Miklós abauji alispán volt, főnöke pedig abauji főispán.

Hasonló okból tekintem Dancs mestert, Enok fiát, ki 1346. évben ujbári főispánnak neveztetik, (Comes parochialis domini Ludovici Regis in comitatu de Ujvár) abauji főispánnak, minthogy Dancs és négy szolgabirájának egy hivatalos

¹⁾ Fejér V. 2. k. 145. lap.

kiadványa Középnemtiben kelt, ¹⁾ mely helység hajdan Abauj megyében létezett, és azóta Hidas-Németi v. Tornynos-Németi faluval egyesült.

Poháros Péter, ki 1352. évben ujjvári főispánnak nevezetik, abauji főispán volt, mert az ő várkapitánya ült az abaujmegyei Boldogkő várában, ²⁾ és mert 1357. évben világosan abaujmegyei főispán czímén fordul elő.

Czinár Mór, Pétert, György fiát, ujjvári comest 1300. évre első abauji főispánnak veszi fel; miért? ennek okát nem mondá. Péter már 1288. évben fordul elő, mint comes novi Castri, de még 1304. évben is, azonban csak egy 1291. évi oklevél nevezi világosan Abauj vármegye főispánjának, ³⁾ és így a kérdés a többi évekre is el van döntve.

Ebből kitetszik, hogy Fejér György archontológiája, mely után Czinár is készíté névjegyzékét, hibás, a mennyiben már 1299. 1300. és 1301. évekre tünteti fel Fülöpöt ujjvári főispánnak, ⁴⁾ oly állítás, melyet Fejér oklevelei sem igazolnak.

Több oklevélben 1312. és 1314. évekről Mihály mester ujjvári comesnek nevezetik. Vajjon a comes szó itt fő- vagy alispánt jelent-e? azt a kérdést István comesnek 1314. évi levelei döntenek el, a melyekben magát Mihály ujjvári comes helyettesének nevezi; (levele kezdete ez: Nos Stephanus comes, vice magistri Michaelis et quatuor Judices nobilium de comitatu Wywar.) Mihály tehát abauji főispán, István pedig alispán. Mindkettőnek levelei abaujmegyei helységekből keltek és abaujmegyei ügyekről szólnak. ⁵⁾

Ugyanez az István alispán egy 1316. évben Forróban kelt levélben magát János ujjvári comes vicejudexének nevezi, (Stephanus comes vicejudex magistri Johannis comitis de Wywar) — János tehát ez évben Abaujvármegye főispánja. ⁶⁾

¹⁾ Fejér IX. 1. k. 457. lap.

²⁾ Fejér IX. 2. k. 183. 184. lap.

³⁾ Hazai Okm. VI. 373. lap.

⁴⁾ Fejér VII. 2. k. 307. lap.

⁵⁾ Hazai Okm. VII. 369. lap. Anjoukori Okmánytár I. 339. 344. 345. 359. lap.

⁶⁾ Anjoukori Okmánytár I. 410. lap.

Miután ez oklevél hitelessége kétségen kívül áll, vissza kell utasítani a Fejér által 1315. évszámmal közlött oklevelet, melyben Fülöp mester már mint szepesi és ujbári főispán előfordúl. ¹⁾ Drugeth Fülöp még csak 1317. évben lépett Szepes és Abaujvár főispáni hivatalába.

Az ujbári főispánok névsorában még hátra van az 1288. évig terjedő időszak. Miután a nevezett év *után* előforduló ujbári főispánok mind kivétel nélkül abaujvármegyei főispánoknak mutatkoztak, ebben már némi várákosásra vagyunk feljogosítva, hogy a dolog az előbbi korszakban sem volt más-kép. A nyomozás azonban itt azért nehéz, mert mindez ujbári főispánok nevei csak királyi oklevelek záradékaiban fordulnak elő, és így semmi támpontot nem nyerünk annak kiderítésére, vajjon micsoda vármegyének voltak főispánjai. Csak egy 1212. évi oklevél említi Miklós bánt, mint azelőtti ujbári főispánt és Czinár Mór ezt a Miklóst mint első sárosi főispánt tünteti fel, és ezt a föltevést igazolva találom, mert ez oklevél szerint Miklós comes a Szentsír szerzeteseit Hidegkút birtokába vezetvén, annak szomszédjául pedig Komlósfalú, Komlóspataka, Topla és Lechnitz patak ²⁾ említettvén, ő csak mint sárosi főispán szerepelhetett.

Balássy Ferencz az 1217. év alatt feljegyzett Dénest is akarja Sáros megye főispánjául elismerni, és pedig a Várad Regestrum 210. §-a alapján, annál is inkább, mert nézete szerint az említett évben ugy is Abaujnak Bank bán volt a főispánja. ³⁾

A Várad Regestrum idézett szakaszában Dénes királyi kamarásnak (camerarius) van czímezve, de azért elfogadom Dénest ujbári főispánul, mert számtalan oklevél 1216—1219. évekből öt királyi tárnokmesternek és ujbári főispánnak nevezi.

De melyik Ujvár megyének volt főispánja?

Mintthogy a Várad Regestrum 210. §-a Sáros helység-

¹⁾ Fejér VIII. 1. k. 563. VIII. 4. k. 311. és 637. lap. Az évszámok zavaráról már e cikk elején értekeztem.

²⁾ Fejér III. 1. k. 114. Wenzel VI. 114. lap. Fuxhoffer Czinár Monasteriologia II. 186—189. Wagner : Analecta Scepus. I, 389. lap.

³⁾ Századok 1872. év. 236. lap.

ről szól, Balássy Sáros megye főispánjának tekinti Dénest. Az idézett forrás 201. 202. 230. és 231. szakaszai 1217. évre Bank ujbári comest vagy judexet emlegetnek, ki Tomor, Loch, Gyanda, Petur helységek ügyeiben intézkedik, és ez útmutatás szerint Balássy által Abauj főispánjául vétetett. Ha a chronologia helyes, és ha az idézett helyen a comes és judex szó csakugyan főispánt jelent, az egy évben találkozó két név okúl szolgálna Dénest sárosi, Bankot abauji főispánnak tekintti, már pedig a Váradi Reg. árnyoldala épen az, hogy a tárgyak korrendje nagyon meg van zavarva, és nevezetesen a 136—207. szakaszok 1235. évi dolgok alá vannak foglalva, holott bizonyos, hogy ott oly személyek említetnek, kik nem akkor, hanem 1217. körül éltek.

Balássy Ferencz azon állítása, hogy Dénes tárnokmester, mint ujbári comes, Sáros megye főispánjának tekintendő, csak a Váradi Reg. 210. §-án alapszik, mely szerint egy Sáros helységbeli ember hozzá panaszra jött. Petur alispán pedig az ő alispánja volna. De akkor Balássy nem veszi tekintetbe, hogy a Váradi Reg. 206. §-a midőn szintén Dénes főispánról, és az ő helyetteséről Péterről szól — azoknak Fegyvernek, Ecseg, Hetény és más hevesmegyei falvak jobbágyainak ügyében bíráskodnak, szintén sárosmegyei tisztí minőségöket mondaná ki — a mi lehetetlen, vagy Botka tanát, hogy Sáros és Heves, Ujbárnak egy részét képezték, igazolná, a mit Balássy bizonyosan nem akar és éles érvekkel megczáfolt.

Fel kell tehát tennünk, hogy Dénes mester nem volt sárosi főispán, hanem Sándornak utódja az (mátra) ujbári főispánságban, de a hevesiben is. Ez a villa Sarus, mely Balássyt azon állításra vezette, hogy ez a sárosmegyei hasonnevű város, könnyen fekkhetett Heves megyében is, a melyben különben is Sármonostra fekszik, Sár völgy Fancsal mellett, Sárhegy Gyöngyösnél, a Sárret legelő Detk határában, a Sárnyak, stb. e névnek itteni divatozását mutatja.

A mi Bánkot illeti, feltűnő, hogy többnyire judexnek, csak egyszer comesnek, soha pedig comes novi Castri nevezetik, a miért is nem talállok elég okot öt megyei főispánnak

elismerni. Különben is nem minden *judex* volt egyúttal főispán. Hivataloskodásának korát szintén biztosan nem állapíthatjuk meg. A mi a joghatóságához tartozó területet illeti, tudjuk, hogy Dénes mester idején a pásztói egyház és más falvak jobbágyainak ügyében bíraskodik (*Judice Banco Comite*), melyek e korban a mátrai Ujvár megyéhez tartoztak. Ilyen falvak Pásztón kívül Necar, Tur, ma Tar, Vogoluptivan (tán Völgy-Alaptiván, a mai Alattyán, mely még 1275. Alapjának iratott) a Várad Reg. 80. §-a szerint.

Ez adatok mutatják, hogy Bánk 1217. évben nem lehetett abauji főispán, mert csak oly körülmények közt nevezetetik *comesnek*, mint Egyed, a pásztói apát.

Bánk nevét semmi 1217. évi oklevélben nem találjuk, ¹⁾ azon Bánkról pedig, ki 1206. és 1222. években csakugyan ujjvári főispánnak (*comes novi castr*) nevezetetik, több mint kétséges, hogy a pásztói apáttal együtt bíraskodó Bánkkal azonos személy.

Még akkor (1217.) Heves vármegye különálló megye volt, mert a Várad Reg. 78. §-sa Pál hevesi alispánról, Pet és Bulsu hevesi szolgabirákról szól. Négy évvel utóbb egy *hevesi* főispánról is veszünk tudomást, t. i. Lőrinczről, ki mint ilyen II. Endre király egy 1221. évi levelének záradékában megnevezetetik.

Valószínű, hogy ez a Lőrincz ugyanaz, ki 1222. és 1223. évi levelekben ujjvári főispán czímen előfordúl, — és ha tekintetbe vesszük, hogy 1222. évben, Lőrinczen kívül még Márton és Banco is, (kit nem tartok azonosnak a Várad Regestrumban említett Bancoval) az ujjvári *comes* címét viseli, méltán jövünk azon gondolatra, hogy mind a három férfi egykorúan nem lehetett ugyanazon egy vármegye főispánja.

Lőrincz hevesi főispán személyes azonosságát a hasonló nevű ujjvári főispánnal föltéve, oly következtetésre jutottunk, hogy az említett korban a mátrai Ujvár megye Heves megyével még nem volt egyesítve, de mégis Lőrinczben közös főis-

¹⁾ Más az a Bánk-bán, kit okleveleink ez évben oly gyakran említünk.

pánja volt, ki majd hevesi, majd ujbári főispánnak irta magát, valamint más kitűnő férfiak is, kik több megyében viseltek főispánságot, nem mindig valamennyi megyét nevezték, melyek kormányzásuk alatt álltak, hanem majd az egyik, majd a másik megye főispánjának nevezték magokat. Például szolgáljanak Temes, Bodrog, Baranya, Szolnok stb. megyék főispánjai.

Igy aztán értjük, miként nevezhette Mihály hevesi alispán (Curialis Comes de Heves) Sándor ujbári főispánt (Alexander Comes de Novo Castro) az ő urának, a kinek parancsából bizonyos hevesmegyei jobbágyságot Nagyváradra küldött a tűzes vaspróbára. Sándor t. i. nem csak a Váradi Reg. 174. §-ában, hanem egy 1214. évi oklevélben is ujbári főispánnak neveztetik, de kellett hevesi főispánnak is lenni, mint az ő viszonyából Mihály hevesi alispánhoz kitűnik, a ki tehát ez utóbbi minőségében Sándort, a mátra-ujvári főispánt urának nevezhette.

Tudjuk, hogy főleg két adat volt az, melyre Botka Tivadar támaszkodott, hogy az ő, ma három megyét képező Ujbár megyéjének területi egységét bizonyítsa. Egyik a Vár. R. idézett 174. §-a, melyből azt magyarázta ki, hogy Sándor comes nem annyira Abauj, mint inkább az Abauj, Sáros és Heves megye területeiből álló Ujbár megyének főispánja lévén, mint ilyen, hevesi alispánjának parancsot osztogatott. E felfogást a fönnebbi összeállítás tán természetesebb határok közé szorította.

A másik adat II. Endre király 1234. évi leveléből van merítve, melyben mondatik, hogy Pély az ujbári vár tartozéka volt, és mivel Pély Heves megyében fekszik, Botka által oda magyaráztatott, hogy Heves megye kiegészítő részét képezte egy Ujbár megyének, melynek Abauj is csak része. A félreértés, mely e felfogásban rejlik, már Pata megyének keletkezési vázlatában van kimutatva.

Hogy azon helységek, melyek jobbágyságai fölött Mihály alispán bíráskodott, valóban Heves megyében feküdtek, nem Abauj megyében, mint a Zaka és Barcza helynevek tán elhihetetnék, bizonyítja a Váradi Reg. 4. és 174. szakaszainak összevetése. A Bala, Kér (ma Jász-Kér), Ladány (ma Jász-

Ladány), Kürü, Hort ¹⁾ nevek kétséget nem engednek ez iránt. Ezek az adatok a tatárdulás előtti korszakra vonatkoznak, és így mutatják, hogy Ujvár vármegyét nem három megye testéből kelt összealkotni, hanem inkább négy megye álladé-kára szétbontogatni.

Végre el nem hallgathatom, hogy Erzsébet királyné egy 1273. évi levelében Muhi és Narag mint Ujvár megyében fekvő helységek említetnek. Ily nevű helységek sem Abauj, sem Sáros, sem Heves megyében nem fordulnak elő, szükségkép tehát a borsodmegyei Mohi és Mező-Nyáradra kell gondolni, melynek elseje Abauj megye szélén, a másik azonban már beljebb fekszik. Ha e helységek várföldeknek neveztetnének, azokat borsodmegyei fekvésük daczára valamelyik ujvári várispánsággal lehetne kapcsolatba hozni, azonban a királyné e helységeket országbírája Csáky Domokos birtokainak nevezi, melyeket cserében elfogad, adván neki a Duna mellett Valkó megyében fekvő Hagymás (ma Almás) helységet.²⁾ Mohi és Nyárad 1317. évben már Borsod megyében fekvőnek mondatik,³⁾ — a mi azon feltevésre jogosít, hogy a két helység csak addig tartozott Ujvár (itt Abaujvár) megyéhez, a míg azokat Csáky Domokos, vagy a Csákyak birták, — kik mint tudjuk, Abauj megyében nagy jószágok tulajdonosai voltak. Megszűnván azok birtoklása Mohi és Nyáradban, e helység egyenes összeköttetése Borsod megyéhez ismét helyre állott. Analogiákat ily eljárásra eleget ismerünk.

¹⁾ A Váradi Regestrum Bél Mátyás és Endlicher-féle kiadásaiban e helynév Horznak van írva, azonban azon példányban, melyet Martinuzzi 1550. évben Kolosvárott kinyomatott, a 4. §-ban Hort áll, a 173. §-ban itt is Horz. Nincs kétség, hogy itt a Hatvan melletti Hort értendő. V. ö. a jelen munka 150. és 155. lapját.

²⁾ Fejér V. 2. k. 131. 132. lap.

³⁾ Fejér VIII. 2. k. 681. lap:

Borsva.

»Árpád vezér seregeit kiküldvén, az egész földet, mely a Tisza és Bodrog között vagyon, Ugocsáig minden lakóival magának foglalá, és Borsova várát megszállá, harmadnap megvíván, bevév, falait lerontá, és Szalán vezér vitézeit, kiket ott talált, lánczra verve Hung várába parancsolá vitetni.« Így szól a legrégibb hír eme várról, Béla király névtelen jegyzőjénél. (XIV. fejezet.) Ezen Borsova alatt távol sem a marmarosmegyei Borsva értendő, miként Hell Miksa véli, ¹⁾ hanem a bereghmegyei Borsva a Tisza és Bodrog közt, mint Endlicher, vagy a Tisza és Szernye közt mint helyesebben Wenzel Gusztáv mondja. ²⁾

A borsvai vár nevét fentartja a Borsova folyó melletti Borsova falu, és az ennek közelében eső Vári mezőváros, mely nevét bizonyosan e vár szomszédságától nyerte. ³⁾

Habár ezen vár a honfoglalás idejében lerontatott is, később újra felépülnie kellett, mert hazánk történetében még későbbben is szerepel. Nevezetesen a várispánságok egyikének székhelye lett, melyhez szabolcsi és szatmári helységek is tartoztak. Várispánsági minőségét okleveleink kétségtelenné teszik, de ennek fejtegetése nem lévén mostani feladatom, Borsvával csak mint vármegyével foglalkozom, mely a hasonnevű várispánság mellett saját működésének élt.

A magyar krónikák a kún népnek Szent-László idejében

¹⁾ A Fessler-féle magyarok történetének első kötetéhez mellékelt térképen.

²⁾ Uj Magyar Múzeum 1857. II. 318, lap.

³⁾ Szabó Károly Béla Névtelenjének fordításában 22. lap és egri Emlékkönyv 72. lap.

történt beütését beszélvén, Borsváról, mint már akkor szervezett ős megyéről, melyet a provincia név megillet, emlékeznek.¹⁾

Ez a Borsva vármegye Ipolyi Arnold szerint most Szabolcs és Bereg megyék egy részét képezi.²⁾ Jerney (Nyelvkincesek) Ugocsa megyével, Podhraczký József (Chronicon Budense 168. lap) és Lehoczky Tivadar Bereg megyével azonosnak tartja,³⁾ Balássy Ferencz állítja, hogy a mai Bereg megye, vagy annak egy része neveztetett hajdan Borsva várától, és hogy a két vármegye hajdan egy volt, vagy is a mely vármegye azelőtt Borsovának neveztetett, abból későbbben Beregh lett,⁴⁾ míg végre Szabó Károly (a Névtelen jegyző fordításában) csak annyit mond, miszerint oklevelekből kimutatható, hogy a XIII. század első felében Borsva vármegye létezett, és így Botka helytelenül állítja róla, mintha Bereg és Borsva megyék azonoságát hirdette volna.

A következő fejtegetések ezen állításokat vagy igazolni, vagy módosítani fogják.

Hazánk több vidékének anteculturalis állapota sokáig nem engedte, hogy azoknak vármegyei szervezet adassék. Ilyenek a későbbi Maramaros (terra Morumoros), Liptó, Árva, Ugocsa és Bereg (forestae regum) vármegyeik terjedelmes területei. Borsva vármegye ily fokozaton nem ment keresztül, és népesedési viszonyai már kezdetben oly kedvezők lehettek, hogy a királyság születésekor a vármegye alakulásának elemei megtalálhattak.

A borsvai comesek közül csak hármat ismerünk, és pedig :
1214. Hanno, comes de Borsua (Fejér III. 1. köt. 163. és Kátona V. 192. lap.)

1216. Heym, (Judice Heym comite de Borsova, Váradi Reg. §. 271.)

1217. Hunt, (Judice Hunt C. de Borsua. Váradi Regest. §. 59.)

Hogy ezen férfiak valóságos főispánok, nem pedig váris-

¹⁾ Századok, 1871. év 396. lap,

²⁾ Századok 1868. év 171. lap.

³⁾ Századok 1878. év 722. lap.

⁴⁾ Egri Emlékkönyv 72. 73. lap.

pánok voltak, mutatja azon körülmény, hogy polgári vétségekben biráskodnak.

De Borsva megyeiségéről még erősebb bizonyítványaink vannak.

István ifjabb magyar király 1261. évben a sátoraljai vendégek számára kiadott privilegiumában azt mondja: hogy e hét vármegyében, ugymint Zemplén, Ujvár, Sáros, Ung, Borsva, és Zabolcs megyékben semmiféle harminczadot ne fizessenek. ¹⁾

Honthi Gergely (comes Gregorius de Hunth) 1280. évben Borsva megyében a Tisza mellett fekvő Bodolló nevű helységét Egyed, Ubul fiának cserébe adja a Dráva folyón és a Gozd hegyen tul, Busán megyében fekvő Tuthyilig és Turzun nevű helységeiért. ²⁾ IV. László király 1282. évben megerősíti Bogdán Illés comesnek adományát, ki az ő V. István adományából bírt, két ekényi Kuskynch nevű földjét Borsva megyében, Simon és Péternek adományozza. Az adományozó és a megadományozottak nemesek voltak, a mi a föld megyei, nem várispánsági tulajdonságára mutat. ³⁾

De maga a várispánsági föld e minőségét veszteni kezdte és megyei föld természetét vette föl. Így a nagyváradi káptalan 1284. évben IV. László király parancsára beigtatja Pétert, Mihály comes fiát a laktalan Pozdum nevű föld birtokába, mely azelőtt a borsvai várnépé volt. ⁴⁾

Borsva vármegyének (comitatus) utolsó emlegetése 1301. évből való; ⁵⁾ az illető káptalani levél ez évből bizonyítja, hogy a Gutkeled nemzetség egyes tagjai, a Borsva, Szabolcs és Szatmár megyében fekvő hozományi birtokokra nézve egymás közt megegyeztek. Az oklevél nem mondja, hogy Darócz, Gelényes, Kereva, Endus és Peche falvak egyenkint micsoda megyéhez tartoztak, de az első kettő ma is létezik Bereg megyében, a Szernye és Tisza folyó közt, Kereva pedig a hajdani Kirva

¹⁾ Wenzel, Árp. Uj Okm. VIII, 6. lap.

²⁾ Fejér V. 3. k. 60. lap, ki a Busán névhez, hihetőleg mert ilyen vármegyét nem ismert, zárjelben Borsvát irt, mintha a nevezett Dráván-tuli falvak Borsva megyéhez tartozhattak volna.

³⁾ Wenzel IX. 333. lap.

⁴⁾ Wenzel IX. 407. lap.

⁵⁾ Fejér, VIII. 5 k. 18. lap.

nevű földvárra vonatkozik, melynek nyoma még ma is látszik a dédai határban, és így az előbbi két helységgel volt határos.

Ehhez hozzá véve a Tisza melletti Bodolót, Borsvát, és az attól nevét kölcsönzött Várit, Borsva vármegye vidékére, habár nem is egész terjedelmére nézve tökéletesen tájékozva vagyunk.

Tudjuk, hogy a főesperességi kerületek nem valamely várispánság, hanem valóságos vármegye után szoktak elnevezést nyerni, és így a borsvai főesperesség létezéséről Borsva vármegyére is lehet következtetni. Az első, ismert borsvai főesperes Farkas 1248. évben említettik.¹⁾ Tekintvén a plébániákat, melyek a pápai tizedlajstrom szerint a borsvai főesperességhez tartoztak, Borsva vármegye területe mélyen benyult a mai Szabolcs vármegye éj-keleti részébe. Magába foglalta t. i. a szabolcsmegyei kisvárdai kerületet is, mint alesperességet, de nem a mai kisvárdai kerületet, hanem a régit, mely a mainál sokkal nagyobb volt, mint ezt a pápai tizedlajstrom mutatja. Gyulaháza (Gyulahasz) Anarcs, Gyűre (Gure), Szent-Márton, Ibrány, Gyulai (Gulay) Petri, Kenéz (Kanez=Cserepes-Kenéz) Jéke, Kékese, Pócs (ma Mária-Pócs) Ramocsaháza, Théth, Ajak, Lorántháza, Thass, Vámos, (ma Vámos-Pércs) Berencs, Bozoch (ma nem létezik) Demecser, Dombrád, Benk, Litke (Luchke) Levelek, Kárász, Ladány (Örmező mellett), Kis-Várda (Varada), ma is ismert községek Szabolcs megyében, a tizedlajstromban még előforduló Bezcherch a mai Bezdéd, vagy Beszterét (Balássy sz. Beszterecz) lehet, a kétszer előforduló Apazi vagy Apacy közül az egyik Kapocs-Apátira Szabolcs megyében, a másik a Szamos torkolatánál fekvő szatmármegyei Apátira vagy mint Balássy véli Apagy Szabolcsban magyarázandó. A borsvai főesperesség más helységei: Csaroda (Orpichavada) Kaszony (Cossan), Barabás (Banabas), Jánosi (Johannis), Homok (Mok), Bene, Bucsú (Pocuch), Fejércse (Feyierchov), mind a mai Bereg megyében találhatók, kevés kivétellel mind a Szernye és Csaroda közti vidéken, míg mások, melyeknek neve a tized lajstromban nagyon elferdítve van, mint

¹⁾ Ebből Lehoczky beregi főispánt csinált. Századok 1871. év 649. l.

Apacha, Vulche, Best . . . Karos, Corpa, Porg, Hene, Tocis, Nethri, (Balássy sz. Nether) még megfejtésre várnak. ¹⁾

A borsvai főesperességi kerület kezdetben kicsiny lehetett és csak III. Béla vagy II. Endre alatt kapcsoltatott hozzá Szabolcsnak kisvárdai kerülete, a midőn a Borsva vármegyei tized adományoztatott az egri egyháznak. Későbbben a főesperesség a Sz.-Péterről címzett prépostsággal kapcsoltatott össze, a miért Pázmán a szabolcsi részek viszonyait jellemzőleg mondja: Praepositus S. Petri visitat comitatum Bereg, et partem unam comitatus Szabolcs, in districtu Kis-Várda, más helyen pedig: Archidiaconus de Szabolcs visitat comitatum Szabolcs, districtu Kis-Vardensi dempto. Bereg soha sem volt várispánság, történeti forrásaink az ország alakulásának első századaiban Bereg vármegyét sem ismernek, nem is ismerhették, mert Bereg az őskorban, II. András korát is ideértve még rengeteg erdőség volt, a királyi udvartartásra rendelt vadászterület, melyet okleveleink úgy mint Ugocsát »forestae Regum« olykor praediumnak neveznek. ²⁾ II. András király 1233. in silva Bereg, az az a beregi erdőségben fogadja Jakab prenesztei püspöknek és pápai követnek, hogy az ország bajait orvoslandja, itt állította ki aranypecsétes levelét erről, és a királylyal jelen volt főurak itt esküdtek meg, hogy a király fogadalmát magok részéről is megtartandják. ³⁾ Ez arra mutat, hogy a vidék még akkor néptelen, és legfeljebb a telepítés még csak első stadiumában volt. Ily fontos egyezkedés helyének megjelölésére nem lehetett határozottabb elnevezést használni, mint »beregi erdőség« itt tehát a szétszórt ritka lakosság még sehol sem tömörült össze községgé. ⁴⁾

Csak a tatárjárás után kezdődik a nemesi birtoklás nyoma és így gyűlnek azon elemek, melyek a később alakuló vármegye alapját képezték. Radiszló halicsi fejedelem, és neje Anna

¹⁾ Theiner: Monumenta Hungar. I. 578. 584. lap. Som, Bátyu, Boltrágy, Lónya, Szent-Miklós, Szalonka, Dobrony, Mátyus már 1272. évben említettnek, de megyéjük kijelölése nélkül.

²⁾ Béla, ifj. magyar király 1230. évi levelében említettik már terra Buken (Bókény) quae pertinet ad comitatum de Ugacha, és comes de Ugacha. (Hazai Okm. VII. 19. lap.)

³⁾ Fejér III. 2. k. 326. 328. lap.

⁴⁾ A nagyváradi káptalan egy 1332. évi levelében említettnek: Pau-

Béla és István királyok adománya folytán Miklósnak, Isép fiának Bereg megyében (in provincia Bereg) Pázmán nevű földet adományozzák örökségi joggal.¹⁾ Ez oklevél 1245. és 1264. között kelt, és már csak annyiban is fontos, hogy Bereg benne provinciának neveztetett, — e kifejezés itt ugyan nem jelent ösmegyét, mint rendszeren a királyság első századaiban, de bizonyosan többet mint erdőség. Ezt mutatja IV. Béla királynak 1261. évi kiváltságlevele, melyben az egri püspökség javadalmait előszámlálja és megerősíti. E kiváltságban azt mondja a király, hogy apja II. Endre a Bereg megyében fekvő (in comitatu Bereg sita) Peregen nevű falut, a hozzá tartozó erdővel, kanászaival és hasznaival az egri püspökségnek adományozta; továbbá, hogy III. Béla az ő nagyapja és II. Endre király az erdőségek tizedeit, az alapított és még alapítandó puszták (novalia praedia) végre a nemesek és királyi szolgák Ugocsa és Bereg megyében (in comitatibus Ugocha et Berék) fekvő helységeinek tizedét az egri püspökségnek adományozták, a miben ő is azt örök időre megerősíti.²⁾ Ebből már láthatni, hogy Bereg nemcsak erdőség, hanem művelés alatti, tizedet fizető praediumokból, írtványokból sőt nemesi helységekből is áll. Tíz évvel utóbb (1271) V. István király is megerősíti az egri püspökség javadalmait, azon határozat értelmében, mely a Tisza-melléki vármegyék gyűlésén hozatott. E gyűlés az egri püspökség körében lakó legkitűnőbb 25 család tagjait megbízta a nevezett püspökség javadalmainak kinyomozására és elősorolására; az ő jelentésöket foglalta a király kiváltság alakjába. A javadalmak közé tartozott Borsod, Abauj, Zemplén, Ung, Szabolcs, Zaránd, Külső-Szolnok, Hevesujvár, Bereg és Ugocsa megyében bár ki által szedett vámnak (tributum) tizede, hozzá vetvén, hogy az utolsó két megye, t. i. Ugocsa és Bereg a szent királyok vadászterületét képezték (qui duo ultimi comitatus, scilicet Ugocha et Beregh fuerunt forestae sanctorum regum). Igaza van Botka Tivadarnak midőn e szövegből azt hozza ki, hogy Ugocsa

lus et Biasius filij Moysy filij ypsa *Jobagiones castri Bereg*, nobiles de Harabur (ma Halabor) de comitatu Bereg. (Zichy Cod. I. 386. lap). Itt beregmegyei nemesekről van szó, nem várjobbágyokról.

¹⁾ Zichy Codex I. k. 5. lap.

²⁾ Fejér IV. 3. k. 41. 43. lap.

és Bereg későbbi telepítés által képezettek vármegyékké, és későbbben nyertek vármegyei szervezetet, mint a többi nyolcz megye, ¹⁾ de nem értem a szöveget úgy, mintha még 1271. évnél is későbbben lettek volna megyékké. Ha V. István kiváltáslevele azt mondja, hogy Ugocsa és Bereg a szent királyok vadászterülete *volt*, világos, hogy ezzel nem a jelent, nem a maga korát értette, hanem inkább, hogy a többi 8 megyével már egyenlőknek tekinti.

Ugyan ez oklevél nevezi az első beregi comest, Bertalant. ²⁾ A következő évben Demeter főispán 1273. István, egyszersmind major plaustrorum és pataki főispán, 1274. évben Miklós, egyszersmind kir. pohárnokmester, az első ki a királyi oklevelek záradékában neveztetik.

A Váradi Regestrumban többször »Comes de Bereg« és »Comitatus de Bereg« kifejezésekre akadunk. Történetünk e nagybecsű forrása, csak 1209—1235. évig terjedő dolgokat foglal magában, és az időben a telepítés a beregi erdőben még nem haladott annyira, hogy itt vármegye működéséről szólhatnánk, a comitatus tehát e korban még csak erdei kerületet jelenthet, a comes pedig csak az erdőség felügyelője volt hasonlókép mint a comes de Bakon, a bakonyi ispán.

De 1271. évber Bereg vármegye már megalakulhatott. ³⁾ Ez időben nemcsak Munkács és Luprechtszásza (a mai Beregszász), hanem Vereczke, Peregen, Szolyva, Szent-Miklós és

¹⁾ Századok, 1871. év 293. lap. Fejér V. I. k. 157. lap.

²⁾ Michael et Stephanus comites de Beruk, kik 1268. körül a budavári polgárokat az általok elfoglalt Deszka nevű birtokért pörbe vonták, nem voltak beregi főispánok. Más helyen: Comes Michael et Stephanus de Berky. Zichy Cod. I. 16. 18. l. Berki ma Érdhez tartozó pusztá Fehér megyében. Lehoczky András a Stemmatográphiában már 1205. évre hoz fel Mesko nevű beregi főispánt, őt követi Lehoczky Tivadar, I. Századok 1871. év 649. lap, és Beregh vármegye monográfiája. Ez adat azonban nem hiteles. A Váradi Regestrum 314. §-a. 1216. évre hoz fel Meskonevű beregi ispánt, ki azonban nem főispán, hanem csak az erdők főfelügyelője volt.

³⁾ Lehoczky Tivadar állítása szerint bizonyos, hogy a XIII. század elején a beregi provincia már valósággal létezett. (Századok 1872. év 463. lap Bereg vármegye keletkezése cz. cikkében, melyben különben sok tanulságos dolgok foglaltatnak.)

híhetőleg még más falvak is már fenn álltak, melyek neveit az irigy sors nem juttatta reánk. A szomszéd Ugocsa megyében, úgy látszik még inkább szaporodott ez ideig a helységek száma. Ha tehát Botka Tivadar még 1271. évben sem véli Bereg vármegyét megalakultnak, a mint V. István levelének magyarázatából ezt kihozni hajlandó, e magyarázatnak nemcsak az oklevél szövege, de maga a körülmények is ellentmondanak.

Borsva vármegyének léte és emlékezete fenmaradt még akkor is, midőn Bereg már vármegyévé szervezve volt, mind a kettő külön, és egymás mellett működött, mindegyik saját feladatából folyó különállással bírt. Elismeri azt maga Botka Tivadar, ennek igazolására 1280. és 1301. évi oklevelekre hivatkozván, a melyek Borsva vármegye lételét tanúsítják.¹⁾ A különbség tehát legfeljebb kilencz esztendő volna, mely Bereg megye keletkezésére kétség tárgyául szolgálna, és még ez időhatár is szükségkép összeszorúl, mert a tisztelt tudósról bizonyára senki sem teszi fel, hogy Bereg vármegye születés-idejét éppen csak 1280. évre akarja tenni.

Borsva vármegye a XIV. század elején szűnt meg²⁾ és esett ki az önálló vármegyék sorából. Okúl erre a borsvai várispánság feloszlása szolgálhatott, mely ez időben már bevégezett tény volt.

Több író azt állítja, hogy bizonyos időben Borsva vármegye és Bereg vármegye két elnevezés, mely felváltva ugyan azon egy területre alkalmaztatott.³⁾ Én e véleményt történeti forrásainkból nem tartom igazolhatónak, adataink inkább azt bizonyítják, hogy a két megye, mely csak egy pár évtizeden át élt egymás mellett a közügyeknek, tökéletesen összeolvadt. Az

¹⁾ Századok, 1871. év 396. lap

²⁾ Lehoczky Tivadar szerint 1261. éven túl sem Borsva vármegye, sem ily comes többé nem említetik. (Századok 1872. év 464. 1.) Az első tétel azonban nem helyes, mint a jelen előadás is mutatja.

³⁾ Tudósaink — ugymond Botka — Borsvát és Bereget egy vármegyének tartják, és a két nevet synonymáknak veszik. E vélemény némi részben való, de nagy részben valótlan, mert midőn Bereg sem ősalakulása sem várispánság nem volt, Borsva az első ősalakulás idejétől mind megyei, mind várispánsági minőséggel bírt, s pedig az alatt mig Bereg csak királyi vadászterületnek tartatott.

összeolvadást természetesen a XIV. század elejére kell tennünk. mert akkor szűnt meg a borsvai várispánság. A XIV. század harmadik tizedében már csak beregmegyei falvaknak mondatnak azok, melyek azelőtt Borsva vármegyéhez tartoztak. Az ellenkező soha sem történt, és soha sem neveztettek borsvai falvaknak azok, melyek az összeolvadás előtt, vagy bármikor beregmegyei falvakúl voltak felmutatva.

Az önkénytelenül felmerülő kérdést, vajjon az uj, és bővebb megyét, miért nevezték el Beregnek, és miért nem Borsvának, mely várának ős eredeténél, és megyéjének régi szakadatlan fennállásánál fogva erre inkább igényt tarthatott volna, forrásaink válasz nélkül hagyják. Lehet, hogy a mnkácsi vár jobb és erősebb központnak tartatott, mint a védelmi képességében fogyatkozott borsvai vár.

Az összeolvadás idején azonban más területi változás is történt, és pedig, hogy a borsvai főesperességnek a Tiszán-tulra eső részei Szabolcs megyéhez csatoltattak. Ezek közül Ibrányt már 1324. évben találjuk mint szabolcsmegyei falut, és ebből következtethetünk általában az időre, melyben mind e változások véghez mentek.

Ha a Borsva és Bereg névnek felváltva történt használatát a megyére nézve bizonyíthatónak nem állítottam, ez más-kép állt a főesperességre nézve, és Balássy Ferencz helyesen mondja, hogy elpusztulván később a borsvai vár, és megszűnván annak jelentősége, azzal együtt, valamint az említett vármegyének, úgy a róla elnevezett borsvai főesperesi kerületnek neve is megszűnt, és bereginek kezdett neveztetni. Hogy pedig a borsvai és beregi főesperesség egy és ugyanazon volt, azt nemcsak az egri káptalannak egy 1354. átirata mutatja, hanem a pápai tizedlajstrom (1332—1337) is igazolja, melyben ez a főesperesség egy rovatban de Berek, a többi rovatokban de Borsva iratik, és mind a két című rovatban ugyan azok a beregi és szabolcsi vagy kisvárdai parochiák számlálatnak elő. E főesperesség az oklevelekben és káptalani kiadványokban a XIV. század végeig folyvást *borsvainak* iratott, csak a pápai tized rovatában és az egri káptalannak egy 1339-ki átiratában találtatik »de Beregh«-nek írva; azonban a XV. században a borsvai nevezet lassankint megszűnt, s a beregi jött szokásba,

Ezek szerint Borsova és Bereg vármegye, és a borsovai és beregi főesperesség területileg egy volt; ¹⁾ de a mikép láthatni, ez a váltakozó névhasználás is csak Borsva és Bereg egyesülése óta történt, nem akkor midőn a két megye egymás mellett fennállott, még kevesbbé, midőn még Bereg vármegye meg sem alakult. ²⁾

Borsva vármegye az Anjoukort már nem látta virradni.

¹⁾ Egri Emlékkönyv 73. lap.

²⁾ Botka nézete nagyjában megegyezik a fönnebbi elődással, csak chronológiája kissé laza. Szerinte a borsvai várispánság már a XIII. század végén foszlásnak indult, és a beregi erdőség folytonos telepítések által municipalis functiókra fogékonyságot nyert, úgy hogy politikai állapota még Borsvát is tulszárnyalta, a mi akkor történhetett, midőn ott a szász cultura nagyobb tért foglalt. Ekkor — úgy hiszi Botka — már Borsva és Bereg egymáshoz közeledtek, majd pedig egyesülének, mint például Patak és Zemplén. Akkor támadhatott a két névnek synonymicus használata, melynek egyik kifolyása volt az is, hogy mikor már a XIV. században Borsva vármegye neve egészen kijött a divatból, az egri káptalan Borsva főesperesség nevét hivatalos irataiban még folyton fentartotta, néha pedig a kettőt felváltva használta. (Századok 1871. év. 396. 397. lap.)

Bakony.

A középkori magyar földrajz sajátosságai közé tartoznak azon erdőispánságok, melyeknek viszonya a vármegyékhez nem elég világos ugyan, de melyekről mégis annyi bizonyos, hogy az ország területi beosztásában tényezőt nem képeztek, belső szervezetök pedig a vármegyéktől teljesen különbözött. A maramarosi, ugocsai, beregi, lipthói, árvi stb. erdőségekből vármegyék fejlődtek, más kisebb, mint a zsidovári erdőispánság, a szomszéd megyébe olvadt; mások pedig eredeti jellegüket a XV. század közepéig tarták meg, mikor az országban már régóta anteculturalis állapotban maradt vidékek nem léteztek, és így mintegy letűnt kor élő tanúi bele nyulnak a nemzet fejlettebb állapotába. Az utóbbi csoporthoz főleg a bakonyi comitatust kell sorolnom, mely korántsem volt vármegyé.

Bakony nevű vár ¹⁾ nem létezett hazánk földén, tehát már azon tekintetből sem lehet bakonyi várispánságról szó; de hiányoznak a várispánság egyéb kellékei is.

A vármegyei életnek hasonlóképp semmi nyoma. Nincs itt nemesi birtok, nem folynak itt gyűlések, melyeken szabad emberek megjelennek; hiányoznak a megye tiszti teendői. Botka azért méltán mondhatá, hogy Bakony nem képezett vármegyét. ²⁾

Kollár és Kovachich, és utánok Katona és Szabó Károly a bakonyi comes alatt a királyi vadászok ispánját a bakonyi erdőségben vélik minden hihetőséggel fölismerni, és e fölfogáshoz magam is csatlakozom, hozzáadván még azt, hogy e bakonyi ispán az udvari tisztek hierarchiájában kitűnő rangot

¹⁾ Jelenleg Bakony falu nem létezik, ez erdőség környékén. Hajdan Pest megyében létezett Bakony nevű falu.

²⁾ Századok, 1871. év 393. 394. lap.

foglalt el. A bakonyi ispán igen terjedelmes, gazdag, és a királyi udvarhoz elég közel fekvő terület főnöke volt, és a Bakonyság környékén nagyobb számmal mint másutt voltak megtelepedve a vadászok, erdőcsőszök, mindennemű nyájak őrei, szakácsok, hordók és csobolyók készítői, és különféle más királyi udvarnokok és szolgák, kik mindnyájan a bakonyi ispántól függtek.

Bakonyi ispánok (comesek) a következők:

1082. Sug, comes de Bukon. ¹⁾
1232. év előtt. II. Endre király levelének szövegében. ²⁾
1233. Lukács, comes de Bakon. (Fejér VII. 1. k. 235. l.)
1234. László országbíró, és comes Bakachiensis. ³⁾
1240. Donat, bakonyi ispán. Ugyan ez évben említetik Pousa, néhai vicecomes Bochoniensis. ⁴⁾
1258. Dénes, szolnoki és bakonyi comes. ⁵⁾
1270. Csák bán, Demeter mester fia, a *Bakony örökös ispánja*, perpetuus comes de Bokon. ⁶⁾
1278. Gule. (Gr. Dessewffy Lajos: Hazai Oklevéltár 80. lap.)
1280. István, comes de Bokon. ⁷⁾
1281. Demeter, Ugud fia. Ugud a fenn említett Csák bán testvére. ⁸⁾

¹⁾ Cornidesnél: Gug. Czinár is az Indexben: aliter Gug. Szent-László király által, Barnabás királyi jegyzővel kiküldetik, hogy a veszprémi püspökség birtokainak határait bejárja. Sug fia Bodus, társa volt Salamon királynak a fogságban; (Fejér I. 449. lap és Katona II. 419. lap. Gug név Fejérnél VI. 2. köt. 350. l.)

²⁾ Árpádkori Uj Okmánytár I. 293. lap.

³⁾ Árpádkori Uj Okmánytár VI. k. 549. lap.

⁴⁾ Árpádkori Uj Okm. II. köt. 111. lap.

⁵⁾ Fejér IV. 2. 473. lap. Árpádkori Uj Okm. II. köt. 314. lap, és Cornides Diplomatarium IV. k. 77. lap. Palugyai: Magyarország legujabb leírása III. köt. 320. lap. Ez a Dénes (de Vialka) 1228-tól kezdve 1235. évig nádor volt, rövid időközön kivéve, melyben Moys viselte a nádorságot 1231. évben.

⁶⁾ Árpádk. Uj Okm. VIII. 300. lap. Hazai Okm. III. köt. 17. lap.

⁷⁾ Ő és Péter, mindketten Csáky Márk fiai, IV. László királytól Kabold várát Sopron megyében kapják adományul. (Wenzel XII. köt. 289. lap. Fejér V. 3. k. 27. lap.)

⁸⁾ Hazai Okmánytár III. 34. lap, hol Demeter már nem neveztetik perpetuusnak, és Wenzel IX. 295. lap.

1289. István, (Fejér V. 3. k. 488. lap, hol István testvérét Miklóst is bakonyi ispánná teszi.)
1332. László mester, néhai hölgyközi és cseszneki várnagy és bakonyi comes, a veszprémi káptalan levelében. ¹⁾
1335. Fonyi Balázs, Miklós fia, győri és bakonyi comes, hölgyközi és cseszneki várnagy. ²⁾
1337. Móricz, győri és bakonyi comes. (Más oklevélben bakonyi comes és hölgyközi várnagy. ³⁾
1351. Simon pozsonyi, győri és bakonyi comes. ⁴⁾
1355. Simon, Móricz fia, pozsonyi, győri és bakonyi ispán. ⁵⁾
1366. Simon mester, pozsonyi, győri és bakonyi ispán. ⁶⁾
1375. János, Tamás fia, comes Bokoniensis. (Pozsonyi kápt. ltár. Ladula. 6. Nro 52.)
1384. Ákos mester. (Erzsébet királyné levelében.)
1410. Rozgonyi István, László fia, Essegvár várának várnagya, és bakonyi comes. ⁷⁾
1414. Rozgonyi István lovag, László fia, essegvári várnagy és bakonyi ispán. ⁸⁾

¹⁾ Tudományos Gyűjtemény 1833. év VIII. 100. lap. Fejér VIII. 5. köt. 210. lap.

²⁾ A magyar országos ltárban.

³⁾ Fejér VIII. 4. köt. 221. lap. Hazai Okm. IV. k. 158. lap.

⁴⁾ Eredeti oklevél a gyulafehérvári káptalan ltárában, diversorum comitatum cista I. fasc. 3. Nro 1. Simon a Báthory családból való volt Említettett Nagy Lajos király levelében.

⁵⁾ Eredeti oklevél a gyulafehérvári kápt. ltárában. Cista XX. nro 38. és diversorum comitatum Cista I. fasc. 3. Nro. 1. Ez ispán egy saját kiadványát, mely 1355. év, november 21-én kelt, és mely így kezdődik: Nos magister Simon Posoniensis, *Bokoniensis*, et Jauriensis comitatum comes stb, egész terjedelmében közli a Magyar Sion IV. köt 122. lap.

⁶⁾ Budai kam. ltár NRA. 1509. csom. 21. sz.

⁷⁾ Budai kam. ltár NRA. 596. csom. 14. sz. és. 568. csom. 26. szám.

⁸⁾ Fejér X. 2. köt. 749. lap. ez oklevelet 1400. évszámmal közli, de ez hibás, mint azt már a Tudományos Értekező I. köt. 429. lapján, — Zsigmond király fogságának idejéről szólván — kimutattam. Ugyan ez oklevelet közli Fejér X. 5. köt. 466. lapján, helyesen 1414. évszám alatt. A kettős közlésben csak az a különbség, hogy az előbbiben István bakonyi comes egyszersmind szalavári, az utóbbiban segvári (de Segvár) parancsnoknak neveztetik. Szabó Károly az utóbbihoz fűzi észrevételét, miszerint alatta hihetőleg a mai essegvári rom a Bakonyban értendő,

1421. Rozgonyi István, bakonyi comes.¹⁾

E névsorból kitetszik, hogy kitünő vármegyék főispánjai, sőt egy országbiró és egy volt nádor is szerepelnek mint bakonyi erdőispánok; e szerint e hivatal a kiváló jelességűek közé tartozhatott, különben az ország föméltóságaival még átmenetileg sem lehetett volna kapcsolatban.

A bakonyi ispánság egy ideig örökös volt a Csákyak mellett, három Csáky egymásután viselte a bakonyi ispánságot. Követte a Báthory és Rozgonyi ivadék.

Nem ismerjük ugyan a bakonyi ispánság vagy a Bakony-ság hatósági terjedelmét, és ez tán soha szigoruan nem volt meghatározva, de tudjuk, hogy a meddig a bakonyi ispánság fönnállott, addig más vármegye főispánja annak területén, hivatalával járó intézkedést nem tett. Tudjuk azt is továbbá, hogy a bakonyi ispánság, a szolnoki, a pozsonyi, és győri főispánsággal volt olykor összekapcsolva, -- de soha nem a veszprémivel, holott Bakony megye területe legnagyobb részben a mai Veszprém vármegye határába esik. Azért bizonyos értelemben igaza van Szabó Károlynak, midőn azt mondja, hogy régibb időkben Veszprém vármegyének egy vidéke a bakonyi »grófságot« alkotta.²⁾

Alig foroghat fönn kétség az iránt, hogy a bakonyi ispán hatósága a maga körében egészen független volt a szomszéd vármegyei főispánoktól, és hogy közvetlenül az udvartól vette rendeleteit, mint királyi magánbirtok igazgatója és kezelője.³⁾

Érdemes lesz most megtekinteni, micsoda helységeket ismerünk mint olyanokat, melyek Bakony megyében fekszenek.

A győri káptalan 1210. évben arról ad bizonyágalevelet, hogy Szent-Kereszt, Varsány és Lázi helységek lakói nem tartoznak a bakonyi ispán (comes) hatósága alá, hogy a bakonyi erdőcsőszök de villa Qugere (hihetőleg a mai Kenyeri, mely

1) Zsigmond királynak egy, Brodban kelt levele fölött ez áll: Relacio Stephani de Rozgon comitis Bakoniensis. Eredetije a gr. Festeticsek keszthelyi levéltárában. Itt István először említetik családi nevén.

2) Teleki: Hunyadiak kora. VI. 17. és 51. lap.

3) Mégis Kovachich azt állítja, hogy a bakonyi comitatus más megyébe volt kebeleztve, politikai értelemben igaza is van.

Szent-Kereszt és Varsány mellett fekszik) jogtalanul szednek e helységekben adót (pensionem) a bakonyi ispán számára, ki maga is azokban jogtalanul szállást vesz, mint a többi bakonyi helységekben. ¹⁾

A pannonhalmi apátság és a bakonyi erdőcsőszők közt, kik Churgiban laktak, régóta pör folyt az országbiró előtt, Vénye apátsági birtok és Csurgi határaitra nézve. A felek végre megúnván a dolgot, egyezsége hajlottak, melyre nézve Dénes »comes de Zounuk et de Bokon« oda nyilatkozik, hogy ez egyezkedés csak az ő közbenjárásával lehet érvényes, minthogy a fennebbi erdőcsőszők *királyi adomány* folytán kerültek hatalma alá. Ennélfogva Dénes, a maga nevében Saul bakonyi alispánt a hely színére kiküldötte (misimus vice nostra Saulum comitem de Bakon), ki is az egyezkedés részleteiről jelentést tett, Dénes pedig erről az apátság kérelmére kiváltság-levelet adott ki. Mindez történt 1258. évben. ²⁾

Itt Saul és Dénes egyaránt Comes de Bokon-nak nevezetik, még is csak az utóbbi lehetett valóságos bakonyi ispán, mert Saul neki, mint »domino suo metuendo« tesz jelentést a határok igazításáról. ³⁾

Az idézett 1258. évi oklevélben figyelmet érdemel az is, hogy midőn Vénye falura nézve a határigazítás foganatosította, a szomszédok a tartomány sok nemesével (cum multis *nobilibus Provinciae*) megjelentek. ⁴⁾ A provincia itt a Bakony-

¹⁾ Ifj. Kubinyi Ferencz: Magyar Tört. Emlékek I. 5. lap. és kevesbbé pontosan: Árpádkori Uj Okm. I. köt. 100. lap. Hibásan Cornidesnél: Diplom. I. 120. l.

²⁾ Árpádkori Uj Okm. II. 314. lap. Villa Veny=Vénye, ma Vinnye Veszprém megyében, az oklevél szerint nyugotról Fenyőfővel határos. Ezekkel szomszédos volt villa Churgi, melyet ma e vidéken, már nem találunk. Fejér IV. 2. köt. 473. lap.

³⁾ Egy a XIII. század első felében kelt levélben L. soproni főispán meghagyja Egyed nevű ispánjának, miszerint Tamás kereskedő elszedett holmiját adja vissza. A levél így kezdődik: Nos L, comes suproniensis precipimus tibi Egidio comiti fideli nostro. (Ifj. Kubinyi Ferencz : M. Tört. Emlékek I. 5. lap.)

⁴⁾ Árpádkori Uj Okm. II. 315. lap. Hogy a Provincia itt nem űsvármegye, mutatja azon körülmény, hogy 1287. évben Provincia Nyr, 1440. évben provincia seu districtus Roychyensis, 1369. évben provincia Komyath stb. említettnek.

ságnak a vármegyétől való különállását jelentheti ugyan, de nem jelent ősvármegyét. Az említett nemesek a bakonyi kerületből valók lehettek, mert semmi ok nem forog fönn azokat Veszprém, vagy más vármegyéhez tartozóknak tekinteni.

Donát bakonyi ispán 1240. évben Döbrente faluban a bakonybéli apátságnak adományozott szent-kereszti kápolna birtokát, határa szerint kijelöli, és ez ügyben több bakonyi jobbágyok, nevezetesen Tevel, Boldey, Berend, Német, Ganna faluból és az erdőcsőszök helyismeretével élt. ¹⁾

Figyelmet érdemel továbbá V. István királynak egy 1270. évi levele, melylyel ő Csák bánnak, kit bakonyi örökös ispánnak (perpetuus comes de Bokon) nevez, Lövöld, Rendek, Esztergár és Fenyőfő falvakat örökségi joggal adományozza. ²⁾ Ugyan ez adományt megerősíti IV. László király 1281. évben Dömötör mester, comes de Bokon részére, ki azonban itt nem neveztetik örökös ispánnak. ³⁾

Billige falu alapítását 1206. évre lehet tenni. II. András kir. ugyanis azon öröm örök emlékére, melyet neki elsőszülött fia, a későbbi IV. Béla, apai szívének okozott, a bakonyi erdőség egy részét kihalítá, és oda népeket telepített, kiket Pot nádor beigtatott. Így keletkezett a mai Billige. Még 30 év sem telt le, és a billigei lakosok, meg nem elégedve a nekik adományozott földdel, a királyi erdőségből foglaltak, és területek határát kiebb tolták. Ezt Lukács, bakonyi ispán észrevevén, panaszra ment a királyhoz, és ennek folytán 1233. évben Billige falu határai újra megállapítottak. Ez eljárással Bertalan veszprémi püspök volt megbízva, de résztvettek benne Lukács bakonyi ispán, a bakonyi csőszök és más szomszédok. Miután ez alkalommal Csepel, Verestó, és Vásonykő mint szomszédos helységek említettnek, kitetszik a bakonyi erdőség akkori nagy terjedelme. ⁴⁾

A főnnebbi határpörben, mely a pannonhalmi apátság és a csürgi erdőcsőszök közt folyt, említettnek Vénye, Csurgó, és az ezen kettőre vonatkozó határjárásban: Fenyőfő, melyben

¹⁾ Árpádk. Uj Okm. II. 112. lap.

²⁾ Hazai Okmánytár III. köt. 17. lap.

³⁾ Hazai Okm. III. k. 34. lap.

⁴⁾ Fejér, VII. 1. köt. 235. lap, hol a falu neve Billique.

királyi udvarnokok laktak. Mind a három telep villának nevezetik. Ezen Fenyőfő, valamint Csesznek, Ugod várak és Pápa városra nézve, Zsigmond király 1408. évben új adományt ad Garai Miklós nádornak és testvérének Jánosnak. Mind ezen helységek a Bakonyban feküdtek; Somlyó vára (castrum) azonban, melyre ezen új adomány szintén kiterjed, mint az oklevél világosan megkülönbözteti, Veszprém megyében.¹⁾

Porva falu a Bakonyban fekvőnek mondatik (Porowa in Bokon), midőn V. István király 1260. évben az itteni szentimrei kápolnát a pannonhalmi apátságnak adományozza.²⁾

Végre Bere helység a veszprémi káptalan által 1269. in *comitatu Pokoniensi* létezőnek mondatik, midőn, a Zák nemzetségű Pósa, az ő berei birtokát, veszprémi malomrészét, és néhány szolgáit és szolgálóit a szintén Zák nemzetségű Konrád mesternek eladá.³⁾

Mind e helységek azon idő alatt, hogy Bakony megyében fekvőknek mondatnak, sem neveztetnek Veszprém vármegyéhez tartozó helységeknek; ugyan ez áll Lövöld, Rendek, Esztergár és Fenyőfő helységekről, melyekről ugyan nem mondatik, hogy Bakony megyében fekszenek, de mert 1270. évben Csák bánnak, bakonyi ispánnak adományoztattak, a nélkül, hogy az illető adománylevél azokat Veszprém vármegyéhez számítaná, bizony szintén Bakony megyéhez tartozóknak állíthatjuk. E négy helység még később is találtatik a Csákyak birtokában, mert IV. László király 1281. évben megerősíti V. István királynak fönebbi adományát Dömötör mester, bakonyi ispán, Ugod comes fia javára.⁴⁾

Mint alább látandjuk, Akol falu is a bakonyi ispán hatósága alá tartozott.

Azonban van mégis eset, mely a fennebbi rendet, azon következtetéstől megfosztja, mintha a Bakonyban való fekvés valamely helységnek politikai fekvését is jelentené. IV. László

¹⁾ Fejér, X. 4. köt. 673. lap. A Baconium kifejezés egyébiránt itt mint erdő, erdőkerület synonymja is fordulhat elő, vagy mint erdőségi jövedelem.

²⁾ Árpádkori Új Okmánytár II. köt. 322. lap.

³⁾ Hazai Okmánytár IV. köt. 46. l.

⁴⁾ Árpádkori Új Okmánytár IX. köt. 295. lap.

király ugyanis 1275. évben a Bana nemzetségu Mihálynak Dolosd néptelen földet, mely »Veszprém megyében a Bakonyban« fekszik, és azelőtt a királyi szakácsok földje volt, adományozza, kit is Aszári Demeter és a hantai káptalan beigtatott. ¹⁾ Dolosd ma is Veszprém megye keleti szélén, Mór közelében létezik; némileg feljebb Hanta és Aszár. Ebből kitetszik a Bakonyságnak egykori roppant terjedelme, a mely egyúttal azon föltevésre kényszerít, hogy a bakonysági helységek nem képeztek minde-nütt szakadatlan területet, hanem, hogy némely tájakon a veszprémmegyeiekkal keverve fordultak elő.

Ennyiből állván a sovány adatok, melyekből Bakony megye földirati állományára következtetést vonhatunk, ebből csak annyi világlik ki: hogy a bakonyi ispánság nem terült el több más vármegyében, hanem noha közigazgatásilag külön állással bírt, területe még is Veszprém vármegye kiegészítő részének tekintetett. Az ország általános viszonyainak változtával, a bakonyi közigazgatás is a veszprémmegyeivel egyesült, a mi az előadottak szerint a XV. század közepén történhetett. ²⁾

A kép kiegészítésére foglalkozunk a bakonyi ispánok hatáskörével. Sok körülménynek kellett összetalálkoznia, hogy több hasonló hivatal közül épen a bakonyi ispánság emelkedett oly nagy tekintélyre, és épen a kifejlett megyei élet közepett. Voltak például Erdélyben a havasok ispánjai, a modern költészet bizonyosan havasi királyoknak nevezné, és ilyent említ például Nagy Lajos király egy, Orsován 1366-ik évben kelt levelében, mondván, hogy Tompa János *comes alpium nostrorum de partibus Transilvanis*, Ecsellő és Thylicske, birtokosa volt. ³⁾ Ismerünk zsidóvári erdőispánokat stb. de mind-

¹⁾ Fejér VII, 2. köt. 40. és 52. lap, mely utóbbi adat szerint IV. László király 1276. évben Dolosdon újra egy ekényi földet adományozott Banai Salamon és Ambrusnak. Botka azt mondja, hogy a bakonyi comitatushoz tartozó helységek mint 1254. Szent- Kereszt, és 1275. Dolosd, habár a Bakonyban feküdtek, Veszprém vármegyéhez számítottak (Századok 1872. év. 32. lap.)

²⁾ Így vélem szabatosabban kifejezendőnek a bakonyi ispánság és Veszprém vármegye közti viszonyt, melyet »a bakonyi erdő-ispánság« című értekezésemben előadtam. Lásd Századok 1876. év 296—305. l. Ki-vált a 302. lapot. Botka Tivadar véleményét lásd Századok 1872. év 31. l.

³⁾ Budai kam. ltár. Acta Transilvan. 12. csom. 33. sz.

ezek nem mérkőzhettek a bakonyival, ki az udvari tisztek közt tekintélyes rangot foglalt el és egy tömör, nagy terjedelmű királyi birtokot igazgatott az ország közepén.

IV. Béla, egy Segesdből kelt levelével megint a névszerint nem ismertetett bakonyi ispánt (*comes*), hogy a veszprémi apáczá conventet ne akadályozza, hogy a Bakonyban fát vágassanak, erre szüksége levén zárdája és templomának újra fölépítésére. Meghagyja neki, hogy altisztjének, és az erdőség összes őreinek (*curiali comiti suo, et universis custodibus ejusdem silvae*) ez értelemben parancsot adjon ki. E levél tartalma a bakonyi ispánnak egy erdőfelügyelő teendőinél nagyobb hatáskört nem mutat ki.¹⁾

A királyok mind inkább felkarolták a bakonyi jobbágyság ügyét, és a kiket ügyességökért alkalmasnak tartottak, más szolgálmányokra rendelte. Németi, Szent-Gál és Osepel lakói eredetileg *buthariusok*, azaz faedények készítői voltak, utóbb vadászokká emeltettek, és Róbert Károly 1328. évben kijelenté, hogy a mennyiben az ő földjeiket másoknak adományozta volna, ez adományokat visszavonja.²⁾

A jobbágyság sorsának emelésével, emelkedett a bakonyi ispán tekintélye is.

Erzsébet királyné 1384. évben megparancsolja Ákos mester bakonyi *comesnek*,³⁾ hogy a bakonybéli apát Akol nevű helységében lakó jobbágyságainak, a rajtok Tamás *vice comes* és a megye többi tisztségviselői által (*et caeteros ejusdem comitatus officiales*) marháik elhajtásával elkövetett büntényre nézve, igazságot szolgáltatasson.⁴⁾

Látjuk e két példából, melyek mindegyike más századból van véve, hogy a Bakonyságban a megyeihez hasonló tiszti szervezet létezett, a miben semmi feltűnő, minthogy nagyobb királynéi és főpapi uradalmakban ugyan csak ezt látjuk. A *comes*-után következő tisztségek *comes curialis*-nak, vagy *vice comesnek*, alispánnak czímeztek. Már a királyné megszólító szavai: *fideli suo magistro Akus, inter alios honores comiti de*

¹⁾ Fejér, VII. 1. köt. 362. lap. év nélkül.

²⁾ Katona VIII. 602. lap.

³⁾ Az oklevél olvasható a győr-szentmártoni fekete könyv 2384. l.

⁴⁾ Römer: A Bakony. Természettudományi és régészeti vázlat 101. lap.

Bokon salutem et gratiam, az az: Hívünknek Ákos mesternek, ki többi közt a bakonyi ispánság tisztjét viseli, üdvöt és kegyelmet, — azon elismerésre kényszerít, hogy a *honor comitatus de Bokon* cím alatt a vármegyei főispánokhoz hasonló méltóság értendő. Ezzel összehangzanak a királyné rendeletének azon részei, melyek Tamás alispánról mint Ákos alispánjáról: Thomas, vice comes *vester* Bokoniensis, és az ő tisztjeiről: moderni vestri in dicto comitatu de Bokon officiales szólnak, és a bakonybéli apátnak a régi bakonyi ispánok alatt (temporibus priorum comitum de Bokon) élvezett jogai érintetnek, a nélkül, hogy csak egyetlen egyszer is oly czélzás történnék, mintha a bakonyi comes fölött valamely főispán hatósági joggal bírt volna; mely esetben, ha fenforgott, méltán kellene kérdeni, hogy a királyné miért nem intézte rendeleteit ama főispánhoz? ¹⁾

Éltek a bakonyi ispánok saját hivatalos pecséttel is, azért, midőn Donat comes 1240. évben a bakonybéli apátságot illető bizonyos földek határait igazoló levelet csak saját gyűrűs pecsétjével láthatta el, melynek magánjellegű jegyei voltak, a veszprémi káptalant különösen kérte, hogy a kérdéses levelet a káptalani pecséttel is hitelesítse, megjegyezvén az ispán, hogy ez idő szerint hivatalos pecséttel (autenticum sigillum tunc temporis non habebat) nem bír. ²⁾

Garai Miklós horvát-dalmát bán, egy 1401. évi leveléből új tanulságot merítünk tárgyunkra nézve.

A bán t. i. az ő cseszneki várnagyjának, István Pál fiának, valamint a bakonyi ispánnak (Comiti Bakoniensi) meghagyja, hogy az aszári és tótrédei jobbágyokat ne gátolják a bakonyi erdőség használatában, miután nekik megengedte, hogy házaik fölépítésére és tüzelésre abban fát vághassanak a magok számára. A cseszneki várnagynak adott parancs föl nem tűnő, mert hiszen e vár a Garaiak magán birtoka volt, de föl-tűnő azon körülmény, hogy e cseszneki várnagy előbb nevezetik, mint a bakonyi ispán, mintha ez utóbbi rangjában alább volna. A bakonyi ispán itt ugyanazon címet nyeri Garai

¹⁾ Az oklevél eredetije megvan a pannonhalmi apátság levéltárában. Capsa 51. litera T. honnan ezt Czinár Mór néhai érdemes tudósunk másolatban velem közlötte.

²⁾ Árpádkori Új Okm. II. 113. 1.

Miklóstól, mint a cseszneki várnagy, t. i. *vestra dilectio*, — nem nevezte Egregiusnak, még kevesebbé Magnificusnak, mint rendszeren a vármegyei főispánokra nézve szokás vala, még a nádorok és királyok részéről is, sőt inkább Garai Miklós keményen *megparancsolja* a cseszneki várnagynak és a bakonyi ispánnak, (*dileccioni vestre firmiter precipiendo mandamus*) hogy az aszári és tótrédei jobbbágyoknak engedjék meg, miszerint házaik építésére és tüzelésre a Bakonyban fát vág hassanak. Ez intézkedést Garai Miklós febr. 13-án tette, a király levele és az esztergomi érsek kívánsága folytán, tehát oly időben, midőn Zsigmond király még nem vettetett fogságba az olygarchák által; mert ez csak 1401. ápril 28-án történt. Ezt csak azért emelem ki, nehogy valaki azon gondolatra jusson, mintha Garai Miklós a király fogságának ideje alatt adott volna királyi birtokban engedélyt (*uti et frui admiserimus*) fákat kivágnatni és használni. A cseszneki várnagyról azt írja Garai Miklós, hogy ez az ő cseszneki castellanusa, míg utána a bakonyi ispánt említvén, erről nem mondja, hogy az ő ispánja; kétségtelen tehát, hogy ez királyi tisztviselő volt.

Az utolsó bakonyi ispán, kit ismerünk, Rozgonyi István volt; róla azt a nevezetességet említhetjük föl, hogy ő, ki egyéb czímet nem viselt, Zsigmond király által az ország egyik nagyjának mondatik, t. i. azon 1421. évi levelében, mely szerint Székes-Fehérvár városának azon panasza, hogy polgárai a városi kiváltságok daczára bizonyos káptalanok és külön megnevezett urak és nagybirtokosok által megvámoltatnak, némely országnagyok, nevezetesen Ozorai Pipo temesi gróf, és Rozgonyi István bakonyi ispán közbenjárására (*nonnullorum fidelium Baronum et Procerum nostrorum, notanter vero magnifici et egregii virorum Piponis de Ozora Themesiensis, et Stephani de Rozgon Bakoniensis Comitum nostrorum ordinatam intervenientium compositionem*) békésen elintéztetett.¹⁾

Nagy Iván e Rozgonyi Istvánt azonegy személynek veszi a hasonló nevű temesi gróffal, kinek neje az ő oldala mellett, Galambócznál, hős viseletével halhatatlan hírt vívott ki.²⁾ Meg-

¹⁾ Fejér X. 6. k. 379. lap.

²⁾ Nagy Iván: Magyarország családai IX. k. 785. l.

engedjük, de azt már nem, hogy 1410. évben temesi főispán lett volna, mert ez évben Ozorai Fülöp viselte e hivatalt, Rozgonyi Istvánt csak 1421. évben, akkor is csak rövid ideig találjuk a temesi főispánságban; másod izben azonban 1424. évtől kezdve folytonosan 1438. évig. Ez idő alatt a bakonyi ispánság soha sem volt összekapcsolva a temesi gróf méltóságával.

Ezt annál szükségesebbnek tartom figyelembe venni, mert e tény fényesebb világításba helyezi Rozgonyi István, az egyszerű bakonyi ispán hatalmát, ki kezdetben Durazzói László ellenkirály pártján állva és Zsigmond király fogságba helyezésének egyik főindítója lévén, később jobb meggyőződésre jutván, csakhamar hűséges szolgálatok, és Zsigmond királynak kiszabadítása által a fogságból, érdemeket szerzett, miért is 1414. évben Zsigmond király neki és Rozgonyi Jánosnak, sárosi főispánnak a felségsértésért és hűtlenség bűneért megbocsátván, azokat kegyelmébe fogadja. ¹⁾

Az előadottak tanúsítják, hogy a mint várispáni tiszteknek és várjobbágyoknak, exemtióknak és nemesítésnek, és így a várispánsági intézménynek a Bakonyságban semmi nyoma, ugy hiányzanak itt a nemesi birtok, a megyei gyűlések, a követküldés, és a vármegyei élet más jelenségei is. A szepességi, máramarosi és beregi laktalan erdőségből megyei szerkezet, municipális élet fejlődött ki, — a Bakonyságnak a viszonyok nem kedveztek annyira, területe nagyobbára Veszprém vármegyébe olvadt be, és története ezentúl azzal azonos.

¹⁾ Fejér X. 5. k. 467. l. Ez oklevélben a király elősorolja Rozgonyi István hadi érdemeit, nevezetesen, hogy Csehországban harczolván, lába nyilvesszűvel keresztül lövetett, János pedig, Lőrincz fia, Nikápolynál harczolt és megsebesült. Más Rozgonyiak hadi szolgálatai is elősoroltatnak.

Segösd.

Somogy vármegyének azon része, mely Zala megyével, és a Dráva folyóval határos, csurgói vagy berzenczei járásnak neveztetik, a bennök fekvő hasonló nevű mezővárosoktól. Ugyan e járásban fekszik Felső- és Alsó-Segesd, melynek elseje már a XIII. században Segusd alakban említették, és egy egész comitatusnak nevet adott.

Ez a segusdi comitatus nem volt vármegye, hanem a magyar királynék fentartására rendelt vidék, melynek terjedelme azonos nem volt a mai csurgói járással; de vajjon nagyobb vagy kisebb volt-e az utóbbinál, nehéz meghatározni, mert habár a régi Segösd megyének egyes részei a mai nagy-átádi járásban, majdnem Szigetvár alatt találhatók, másrészt meg kell vallani, hogy a nevezett megye nyugoti községeit, a menyinyiben a segusdi területhez tartoztak, sokkal kevesebbé ismerjük, mintsem határaitól véglegesen nyilatkozni lehetne. Egyes helységeknek, mint Dobszának távolsága a központtól, azon következtetést is megengedi, hogy Segösd megye alkatrészei nem képeztek területileg összefüggő egészet.

Régi közjogunk megkülönböztette azon jószágokat, melyek a királynéi méltóság fentartására szolgáltak, azoktól, melyek egyik vagy másik királyné magán és személyes birtokát képezték. Így, midőn 1265. évben Mária királyné, IV. Béla felesége Benedek comesnek, Pál veszprémi püspök testvérének az Esztergom megyében fekvő Ursáp nevű birtokát adományozza, világosan kiemeli, hogy ezt az Ursápot a király neki és nem a királynéi méltóságnak ajándékozta.¹⁾ Segusd nem tartozott az utóbbi kategóriába, hanem mint az erdélyi Besztercze, mint a Csepel sziget, Posega megye, Pilis és egy

¹⁾ Fejér IV. 3. köt. 287. lap.

ideig a Szepesség a királynéi udvartartás szükségait fedezte. Szétszórt birtokai voltak még a királynéknak Esztergom, Veszprém, Komárom, Szatmár stb. megyékben.

Mind a mellett, mint látni fogjuk, a királynék birtokainak e rendeltetése nem ritkán eltévesztetett, és azok, — mint bármely kézről kézre adható nemesi birtok, — tovább adományoztattak; de tették azt magok a királynék is.

A segösdmegyei lakók különféle szolgálmányokra voltak kötelezve. Így az iharos-berényi vendégek javára 1264. évben kiadott szabadságlevélben azt írja IV. Béla király, hogy a segösi ispánnak esztendőnkint egyszer ebédet és vacsorát adni tartoznak, — mint azt más hasonló sorsu lakók is teszik. Ez tehát egy általános szabály. Tartoztak továbbá minden ház után az ispánnak (pro novitate) évenként két dénárt fizetni. Továbbá a királynak évenként egyszer ajándékot adtak, és kötelesek voltak a vámszabót a cliciumba elhordani. Más két dénárt fizettek pro purificatione Sacramenti.

A segösi ispán az örökös nélkül elhaltak javait el nem foglalhatta; az itéletért a birónak 60 dénárt fizetni tartoztak, kivéven lopás vagy vérontás esetében. A király istállójába nem adnak ökröt, küldöttségbe menni sem kötelesek, kivéven saját helységek érdekében, vagy a király ügyében egy napra. A tized szabályozása után kimondja a királyi levél, hogy a berényiek akaratjuk ellen az ispán által fegyverfogásra nem kényszeríthetők, ha csak nem a király zászlója alatt annak seregében és annak parancsára. A helység birája kisebb ügyekben ítélhet, és a bírság egy harmadát megtarthatja, két harmadát az ispánnak szolgáltatja ki.

A királynak évenként járó adó három fontot tett minden ház után; a mi feltűnő intézkedés, ha Segösd megyét a királyné birtokául tekintjük, kiről különben a szabadalmi levél szóval sem emlékezik. ¹⁾

Béla slavoniai herczeg 1269. évben az iharos-berényiek 1264. évi kiváltságlevelét megerősíti, és némileg bővíti, mint például azzal, hogy az eddig mérleg szerint fizetett 3 font he-

¹⁾ Fejér IV. 3. 201. lap. Wenzel: Árpádkori Uj Okmánytár IX. k. 533. lap.

lyett ezentúl csak 15 báni dénárt fizessenek; attól is felmenté őket, hogy a ki a sültet vitte az ispánnak, annak ajándékot adjanak (allatori assaturae nihil dare teneantur. ¹⁾)

Midőn Uros szerb fejedelem a macsói bánságot pusztítá, IV. Béla király hadsereget küldött ellene, melyben Csáky Péter még mint fiatal hős magát kitüntette. Elfogta a szerb fejedelem vejét, és a tárnokmester fiát; azonban még annál inkább érdekelte a királyt a szent kereszt fájából készült, és drága kövekkel kirakott kereszt, mely Csáky Péter zsákmányául esett. Ezt a király Csákytól nagy jószágokért magához váltotta, melyek közt a somogy megyei Erdőcsokona is előfordul. Az oklevél szerint e birtok Visonta és Aracs közt feküdt, és Csokonya ma is e két helység közt található. A király azt mondja, hogy Csokonyát Segusd alá helyezte — ad praedium nostrum de Segust statueramus, — de sem az egyikről, sem a másikról nem nyilatkozik úgy, mintha a királyné birtokához tartozott volna. Az adományhoz, mint a király mondja, a királyné beleegyezése is hozzájárult, de e hozzájárulás az országnagyokéval együtt említették és más, Fehérmegyében fekvő jószágokra is vonatkozik. ²⁾)

Mind a mellett kételkedni nem szabad, hogy Segösd valószínű királynéi birtok volt, miként azt 1295. III. Endre király anyja, és 1327. évben Nagy Lajos király világosan kimondják.

Feltűnő, hogy Thomasina, III. Endre király anyja, de még sem királyné, Segösd birtokában volt, holott Fennena királyné III. Endre neje, kinek kiadványait már 1291. év óta ismerjük, melyekkel jószágairól intézkedik, ³⁾ Segösddel semmi birtoklási viszonyban nem áll.

A segösd megyei birtok, eladományozás által idővel fogyni kezdett.

Igy Erzsébet királyné, IV. László anyja, két Dobsza

¹⁾ Fejér, IV. 3. k. 529. l.

²⁾ Fejér, IV. 3. k. 490—493. l.

³⁾ Fejér, VI. 1. k. 143. l. Wenzel XII. 511. l. közli Fennena királyné levelét, melylyel a fehérmegyeyi Dömsödöt (Sumclud) a nyulak-szigeti apácáknak adományozza.

nevű, egymással határos helységet, melyek egyikében Szent-Mártonhoz címzett templom állt, 1277. évben bizonyos Jakab mesternek adományozza. Nagy- és Kis-Dobsza ma is található Istvándihoz keletre. De nem sokára megtudjuk, hogy régen három Dobsza nevű falu létezett. ¹⁾ E Jakab t. i. 1280. évben Buzád nemzetségbelinek, és Ponith fiának mondatik; nevezett évben az anyakirályné tárnokmestere volt, és ugyanakkor hősi és hű szolgálataiért attól Csehi falut kapta adományban, Segösd megyében. ²⁾ Ez a Csehi a mai Kálmáncsa, Somogy megye nagy-atádi járásában. ³⁾ Jakab mester hűségében nem volt állhatatos, mert a királyné és fia IV. László közt viszályt hintett, a miért is a királyné 1286. évben Jakabtól Csehi falut el akarta venni, de ő gőgös elbizakodottságában az e célra hozzá küldött Pál nevű tárnokmesternek fejét vétette. ⁴⁾

Mi módon békeltette ki Jakab a királynét, arról nincs tudomásunk, de Erzsébet királyné fia beleegyezésével már 1288. évben visszaadományozta a tőle elvett Csehi és három Dobsza nevű falut Segösd, valamint Ouacha és Berzenche falut Posega megyében, ⁵⁾ miből kitűnik, hogy a jószágelkobzás Jakabon mégis végrehajtott.

Csak tíz évvel utóbb, t. i. 1298. évben erősítette meg III. Endre király IV. László kir. és Erzsébet királyné Csehi és Dobsza falvakra vonatkozó adományait, és ez alkalommal Jakab mestert tisztelt hívének vallja. ⁶⁾

¹⁾ Wenzel: Árpádk. Uj Okm. IX. 179. l.

²⁾ U. o. XII. 301. Kivonatban Fejér V. 3. k. 73. l.

³⁾ E név a Kálmán-Csehi névből lett; az egész helynév a királyné 1286. évi levelében *Kálmán-Királychey*, a megfelelő ugyan e levélben Chey, azaz Csehy alakban is fordul elő. Jerney azt vélte, hogy e névben a mai Kamenitzet, Szerém megyében kell felismerni. (M. Nyelvkincesek.) Más író azt állítja, hogy Kálmán király Csehi nevű cseh gyarmatából, Husz tanai átszívárogtak Nagy-Dobszára, minthogy ennek lakosai is valószínűleg csehek voltak. (Jancsik Ede: Dunántúli tájrajzok, 80. l.) Csorba József említi, hogy itt a híres Kálmáncsehi reformator született, és innen vette nevét. (Somogy vármegye ismertetése 165. lap.)

⁴⁾ Budai Ferencz: Polgári Lexicon III. 131. l. Fejér V. 3. kötet, 324. lap.

⁵⁾ Wenzel: Árp. Uj Okm. IV. 312. l.

⁶⁾ U. o. XII. 621. l.

Mielőtt még a XIII. század letelt, Segösd megye ismét egy birtokkal kevesbül. Thomasina, t. i. III. Endre király anyja, 1295. évben a ma Alsó-Segesdhez délre fekvő Szob falut, László comesnek, Mihály fiának adományozza. László érdemei voltak, hogy midőn János, Henrik bán fia III. Endrőt fogságban tartá, saját magát túsúl felajánlván, a királyt megszabadítá. Ő maga később csak úgy szabadult meg, hogy 200 márkát fizetett, és fiát adta túsúl, ki azonban az egészségtelen levegő miatt fogságában meghalt. Érdeme volt továbbá az, hogy midőn Mizse néhai nádor, Szekeső várát a király ellenére hatalmában tartá, nevezett László és Miklós nádor a szekesői várat ostrommal bevették. ¹⁾

A következő században Segösd megye még mindig a királyné birtokát képezte. Róbert Károly király 1327. évben János cseh király leányát Annát, fiának Lászlónak eljegyeztette, és nászajándékul a királynéi városokból (ex civitatibus nostris reginalibus) lekötötte Verőczét, Segösdöt, valamint Lábod, Csehi és Aranyos falvakat, az ispánokkal és tisztviselekkel, kik azok élén állanak. ²⁾ Azonban a házasság László korai halála miatt létre nem jött. Az itt említett Aranyos ma puszta Darány mellett.

A XIV. század folyamában ugy látszik Segösd már megszűnt királynéi birtok lenni, mert Zsigmond király 1404-ben Segösd várát és várost (melyet *castrum nostrum*-nak nevez) Marczaly Miklós néhai erdélyi vajdának és a család más tagjainak 8020 arany forintért elzálogosítja; 1417. évben azonban ugyan e Marczaly Miklós fiainak és testvérének Dénesnek, néhai székely ispánnak, most pedig somogyi főispánnak kitünő érdemeikért új és örök adománykép adományozza. Mindkét esetben Segösd Somogy megyében fekvőnek mondatik. ³⁾

Ebből kitűnik, hogy Segösd megye, mint királynéi megye egész észrevétlenül megszűnt, és Somogy megyébe beolvadt.

¹⁾ Wenzel: Árp. Új Okm. X. 184—186. l.

²⁾ Katona VIII. 573. l.

³⁾ Fejér, X. 4. k. 322 l. és X. 5. k. 805. l.

Egyetlen segösi ispán, kit névszerint ismerünk, az 1358. évben említett Miklós, ki nemcsak comes de Segusd, hanem egyúttal királyi tárnokmester, — tehát nagy úr. Ő különben István néhai bán fiának is mondatik,¹⁾ tehát különböző azon Miklós királyi tárnokmestertől, ki a következő évben e hivatalban előfordúl, mert ez az utóbbi Ugrin fia volt. Tudjuk azonban, hogy a megye a királyné curialis comesének hatósága alatt állott, és általa igazgattatott. A királyné curialis comese, mint ilyen az ország nagyjai sorába tartozott, intézkedett a királyné e megyéből származó birtokai és jövedelmei fölött, a miért is nehezen volt a somogyi főispánnak alárendelve.²⁾ Történeti forrásaink különben e kérdés egy vagy más oldalra való eldöntésére semmi támpontot nem nyújtanak.

Minden politikai ismert alakulást megelőzőleg, már a segesdi főesperesség említettik, és Bertalan veszprémi püspök 1240. évi alapító levelét a veszprémi Katalin apácza zárda javára, a somogymegyei főesperes mellett, Germanus segesdi főesperes is aláírja.³⁾ A főesperesség létezése nem csekély jele annak, hogy a segesdi kerület a vármegyék első alakulása idején már bizonyos önállósággal bírt, és pedig épen Somogy megyétől, melynek külön főesperessége volt. A körülmények nem kedveztek e területnek, hogy valóságos vármegyévé fejlődjék.

¹⁾ M. Tört. Tár II. 185. lap.

²⁾ Balássy Ferencz, a Századokban, 1873. év 160. l.

³⁾ Fejér IV. 1. k. 193. l. Fejér még 1438. évben említ Miklós nevű segesdi főesperest.

Bodrog.

Bárány Ágoston, ki előbb Torontál vármegye hajdanát leírta, utóbb »Temesvár megye Emléke« című munkája által hazai külön történelmünknek szolgálatot tett, 1846. évben a magyar Akadémiánál »Bodrog vármegye az előkorban« című dolgozatával versenyzett, de siker nélkül.¹⁾ A kézirat nem került sajtó alá, és így hihetőleg a szerző özvegyénél lappang. Ismervén a körülményeket, melyben szerző élt, és az akkori viszonyokat, azt véljük, hogy az irodalom aligha vesztett valamit a munka ki nem adása által, és legfeljebb az érdekelhetne bennünket, vajjon milyennek képzelte magának szerző Bodrog vármegyének multját, melynek okleveles forrásait még nem ismerhette.

Bodrognak megyeiségét bizonyítani felesleges dolog; ez előttünk tisztán fekszik a XI. századtól (1093.) kezdve az újabb korig, — mellesleg a bodrogi várispánság is érvényesíti lételét. Bodrog vármegye (in partibus Bodrug) legelőször említettik Szent László király 1093. évi levelében, melylyel a tihanyi apátság birtokait és kiváltságait megerősíti, és a melyből megtudjuk, hogy Bessenyő, Vajas, Tölgyfoka és Hagymás községek a nevezett apátsághoz tartoztak.²⁾ Az első ismert bodrogi főispán Lambert 1135. évben élt, és az ő hivatala nagyon gyakran említettetik a királyi oklevelekben, és végre a XIV. század elején évtizedeken át a macsói bánság méltóságával találjuk összekapcsolva, a mint ez Baranya, Valkó és Szerém me-

¹⁾ Toldy Ferencz emlékbeszéde Bárányról, Uj Múzeum 1851—52 év. II. 497. l.

²⁾ Wenzel: Árpádkori Uj Okm. VI. 69. l. Még 1266. évben is használtatik e kifejezés: in partibus-Budrugh. Wenzel: III. 141. l.

gyékkel is történt. Ez utóbbi három vármegye még sok ideig egy közös főispán által kormányoztatott, midőn a macsói bán csak saját tartományára terjesztette ki igazgatását. Ez állapot majdnem a XV. század közepéig tartott el. Ezentúl a bodrogi főispánok emlékezete már ritkán fordul elő. Ugy látszik, hogy később Kinisy Pál és Som Jósá temesi grófok foglalták el némileg azt az állást, melyben azelőtt a macsói bánokat látjuk, legalább Bács és Bodrog megyét mindkettő kormányozta.¹⁾

Midőn II. András király a szent földre készült, feleségének Jolánta királynénak 1218. évben 8000 ezüst márkát, a pesti saracenusok vámját, a Maroson jövő sót, és a bodrogvármegyei jövedelmeket adományozta nászajándékul.²⁾ Vajjon a többi királynék is huzzák-e a bodrogi jövedelmeket, nem tűnik ki. Nagy Lajos király idejében azonban ennél többet is tapasztalunk, minthogy Nagy Lajos anyja, Erzsébet királyné Bodrog megye fő- és alispánját, és szolgabírát a maga tisztviselőinek nevezi, általok bíráskodik, és igazságot szolgáltat, szóval törvényhatósági jogot gyakorol.³⁾

Ezt tudván, jelentőséget látszik nyerni az a körülmény is, hogy Julia, Ochuz, királynéi udvarbírák, mint bodrogi főispánok fordulnak elő; de számuk a többiektől elütőleg kevés, és abból oly kevés következtetést lehet vonni, mint azon körülményből, hogy Valkó megyét és a macsói bánságot egykor a királynék kormányozták. Bodrog megyének a királynéhoz való viszonyának nyoma már Nagy Lajos korában elenyézik.

A tatárdúlás kegyetlenül zavarhatta meg Bodrog vármegyének lételét, és ennek következtében a bodrogi főesperes jövedelmei is annyira megapadtak, hogy IV. Incze pápa 1244.

¹⁾ II. Ulászló király 1495. évben Som Jósát felszólítja, hogy Bács megye főispánságát, Várdai Péter kalocsai érseknek engedje át. (Petri de Warda Epistolae 80. 1.) 1498. Bodrog megyét Czobor Mártonnak és Imrénnek adja át. (Budai kam. ltár NRA. 1614. cs. 12. sz.) Kinisy 1494. évben Szerém és Valkó megyében helyettesek által kormányzott. (Székely Sámuel kéziratai III. k. a Batthyányi könyvtárban M. 5. III. 3.) Bácsi főispánnak több helyen neveztetik. (M. Tört. Tár XII. 213. lap.)

²⁾ Theiner: Monumenta I. 13. l. Fejér III. 1. k. 263. lap. A király ez intézkedését megerősítette Honorius pápa.

³⁾ Példa erre 1379. és 1381. évekből Zichy Cod. IV. 121. 194. l.

decz. 21-én annak megengedte, miszerint más beneficiumot is elfoglalhasson, ha ilyenlél megkínáltatnék.¹⁾

Tán nem a véletlenség dolga, hogy épen a tatárjárás után igen soká nem akadunk bodrogi főispánok neveire, holott azelőtt sűrűen emlittetnek, majdnem évről évre.

A megye székhelye olykor Bodrog, de többnyire Háj-Szent-Lőrincz volt, mely a mai Ó-Szonta közelében terült el, és Mátyás király 1460. évi levelében világosan a megyehatóság székhelyének és oppidumnak mondatik; de mint ilyen, már a XIV. században ismeretes. A megye 1716. 1717. években Péterváradon tartotta közgyűléseit, később Uj-Palankán és Ujvidéken.

A XVI. század elejéig a Tütös, Sulyok, Garai, Révay, Maróthy, szekcsői Herczegh,²⁾ lévőai Cseh, a Koroghy, Czobor, Beriszló, Aranyani, Haraszti, Turóczy stb. voltak Bodrog megyének főbb birtokos családai. A mohácsi csata a régi birtokviszonyokat mind felforgatta, és a török hódítók szállták meg az országot, ha nem is rögtön.

Buda elfoglalása után, 1526. évben II. Sulejman hadai a Duna balpartján tértek vissza, és Szegeden át a Bácskába léptek, melynek lakói most a hadi balszerencse egész súlyát érezték. II. Sulejman Budát Zápolyai János kezében hagyta, és midőn 1529. évben újra hazánkba törvén, Bécsét sikertelen vívta seregével, megint Bács és Bodrogon át az országból kivonult. De midőn I. Ferdinánd király Budát Fels Lenárt által megszállatá, és 1541. évben Rogendorfet küldé sereggel oda, a zultán, ki eddig maga részére egyetlen várat sem tarta meg az országba sietett, hogy Magyarországot gyámfia: János Zsigmond számára biztosítsa. Útja őt leginkább a Duna-Tisza közé vezérlé, és 1541. év végén Kalocsánál telet. A hadak útja romlására lett az illető vidéknek, és midőn a zultán uralmának

¹⁾ Theiner, Monumenta I. 191 l. Azonban már IX. Gergely pápa egyesítette 1234. a háj-szent-lőrinczi prépostságot, csekély és mindinkább apadó jövedelmei miatt, a bodrogi főesperességgel, — mégis a prépostság méltósága volt a túlélő. Tamás volt az első prépost, ki egyúttal bodrogi főesperes volt. (Theiner 1. 125. lap. Fejér III. 2. k. 382—385 l.)

²⁾ Birta Bodrog és Danolch városokat, Daud, Szántó és Nyavalyad helységeket. (Hazai Okm. V. 125. l.)

erősítésére 1543. évben a török hódoltságot megalapította, Bodrogmegye a budai pasaság része lett, Zomborban pedig szandások székeltek, kiknek nyoma persze Hadzsi Chalfa idején (1650.) elvész.

Noha azonban Bodrog, valamint Tolna, Baranya és Bács vármegye a XVI. és XVII. században török uralom alatt álltak, a birtokátruházás, birtokba vezetés, örökösödés stb. a magyar törvényes szokás szerint történt. ¹⁾

Az 1699. év január '26-án kötött karloviczi békének harmadik pontja így szól: Minthogy a Tisza és Duna közötti környék, melyet Bácskának szokás hívni, a császári felség egyedüli birtokában és hatalmában van: maradjon ezentul is a mondott császári hatalom és uralom alatt; és Titel se erősítsék inkább, mint a hogy jelenleg van erősítve.

Itt a Bácska névnek bővebb jelentés adatik, mert alatta nemcsak Bodrog megyét, hanem közelebbi határok nélkül a Duna és Tisza közét is kell érteni. Hogy a »császár« e vidéket tettelegesen bírta, az régi igazság volt, mely Badeni Lajos határgróf szerencsés fegyvereinek vala köszönhető. Ezek az Al-Dunát Nikápolyig, és Szerbiát hódíták meg a császárnak. Savoyai Jenő későbbi győzelmei csak biztosíták azon tartományok birtoklását, melyeknek állandó lakosai a törökök már rég megszűntek lenni.

Az ellenségtől megszabadított országrészek még soká nem olvadtak össze a nemzet alkotmányával, hanem azon ürügy alatt, hogy a katonai határvidék területét ki kell hasítani, és hogy a ráczoknak adott kiváltságokat tekintetbe kell venni, részint katonai, részint kincstári igazgatás alatt maradtak, a miért is az ország rendei 1712. évben keservesen panaszkodtak, és fájdalomuknak egy, június 1-én kelt fölterjesztésben kifejezést adtak, kérvén a királyt, hogy Posega, Verőcze, Bács, Szerém, Valkó, Csongrád, Csanád, Arad, Békés, Zaránd, Torontál, Bodrog és Szörény vármegyéket az anyaországhoz kapcsolja vissza, és a többiek módjára szervezze.

A király, július 11-én adott válaszában, a rendek kívána-

¹⁾ Ferdinánd 1536. évben, tehát még a nagyváradi béke előtt Udvard, Varasd, Bartham, Baracska, Szent-Gyert, Kormos, Páris, Tatár-Rév, Piski nevű falukat eladományozza.

tát méltányosnak találá, nehézséget azonban a politikai és katonai érdekeken kívül még abban is talált, hogy az újra alakítandó vármegyék határait megállapítani nem lehet.

Valóban érdekes vallomás, melynek valósága mennyire nehezült a kortársakra, a következés megmutatta.

Mintegy két századi időköz után Bodrogh megye végre ismét főispánját nyerte, az 1714. évben kinevezett gr. Nádasdy Pál személyében. A megye 1715. márczius 25-én a Pétervárad előtti sánczokban, a hol később Ujvidék városa emelkedett, tartotta legelső közgyűlését, a melyben III. Károly a megye újra életbeléptetéséről szóló kiváltsága olvastatott fel, a megye hivatalos pecsétet nyert, és gr. Nádasdy Pál, Orbán Mátyás Alajos kalocsai prépost által főispáni székébe beigtattatott. Tisztikar is neveztetett ki, és annak fizetése megállapított, de különben semmi tanácskozási tárgy fenn nem forgott, mert Bodrog megyei terület még nem létezett, és ilyenek kivívására Bács megye ellen pört kellett indítani, mely a régi Bodrog megyét képező vidéket bitorolta, és saját megyéjétől elszakítani nem engedte. Gr. Nádasdy Pál, az új bodrogi főispán a felséghez fölbbezett, mire ez még 1715-ben a nádornak szóló mandatum reambulatoriumot nyert. Bács megye a nádort különféle törvényes módokkal gátolta eljárásában, miért is ez a viszály kigyenlítésére Patacsics György boszniai püspököt négy más küldöttségi taggal bízta meg. E küldöttség összeült Zomborban 1716. január 21-én és a felek kihallgatása után következő, nem nagyon gyakorlati, sem nem a történeti valóságba mélyen beható eredményekre jutott: Bodrog vármegye területe a Duna és Tisza közt fekszik, és hogy Szerém, Csanád, Temes és Bács megyével határos, hogy a Duna mellett fekvő, de már romban heverő Bodrog várától vette nevét, és hogy a megye területén Zombor és Szabadka is fekszik. A küldöttség a maga ítéletét felülvizsgálás végett felküldte Pálffy Miklós nádornak, addig azt függőben tartván. Még utóbb is Bodrog a pozsonyi káptalanhoz és más levéltárakhoz fordult felvilágosítás végett, a megye régi álladékára nézve, és ilyenek a következő évben csakugyan érkeztek az ó-budai apácza zárdából, Gosztonyi István pozsonyi harmiczadostól, az esztergomi érsek titkárától s másoktól, kik, mint Glavenits Sebestyén, egy bizonyos olasz

munkára hivatkozván, — mely Bodrog megyét a Duna és Tisza közt találta, — épen nem mindig az első forrásból merítettek. Bács vármegye azonban a Patacsics-féle ítélet által magát sértve érezte, s nemcsak végrehajtásának felfüggesztését, de újra átvizsgálását is eszközölte ki. A király 1716. július 15-én megparancsolá a nádornak, hogy a két megye határmegállapítására netán kitűzött határidőt halasztssa el; de Nádasdy Pál befolyása utóbb jobbra fordítá a dolgot, úgy hogy 1716. október 2-án a nádor már oly rendeletet vett, hogy bizonyos határidőben Bodrog- és Bács megye külön törvényhatósági szervezését saját küldöttjei által létesítse. Időközben Patacsics György meghalt, és a pör felülvizsgálására Berkes András váci prépost neveztetett ki; ő azonban a rá bízott feladatnak gyenge egészsége miatt megfelelni nem tudott, a miért is, kivált mert Bodrog vármegye birtokon kívül helyezve lévén, az ügyet mindig sürgette, ennek elintézésére Glavenits Sebestyén kaposfői benzézés prépost és pécsi örkanonok aldelegatusnak neveztetett ki. Ő a két vármegye megbízottjait Zomborba hívta meg 1717. márczius 8-ára, hol azonban Bács megye ellenzése miatt egyezés nem jöven létre, Glavenits szeptember 8-ára a feleknek új határnapot tűzött ki szintén Zomborba, hol végre a következő napon az a határozat hozatott, hogy bármi terület a Mosztonga patak alatt foglaltatik, valamint annak mentén Monostorszegh, Széplak, Uros, Ficzinda vagy Fiszek és Tovariszova Bács megyéhez tartozzék. A mi pedig a Mosztonga patakon alul, az utóbb nevezett négy helységet kivéve, Bukintól kezdve a Duna mellett Illok irányában Verbasz és Sofrony felé, valamint Szabadka felé a Tisza torkolatjáig fekszik (befoglalva Lubisich, Mandra, másképp Uj-Palanka, Rajkovo, Obrovacz, Nagy-Báncsa, Szelencz, Parabut, Despot Szent-Iván, Szántó, Toronya, Szent-Péter, Paska, Pivnicza, Torzsa, Kuczura, Kér, Csarnok, és Szabadka községeket), végre Káty, Lok, Musurin, Kobilá, Goszpodinca, Almás, Futak, Gajdobra, Keresztur, Sz.-Mihály, Begecs, Kuva, Glozsán, Petrovcze, Pirooska, Alpár, Szivacz, Verbasz és a péterváradí árok, bodrogmegyei területnek tekintesék a Tisza torkolatjáig. ¹⁾

¹⁾ E birtokszabályozási elveket 1717. szept. 19-én Mandra, másképp Ujpalánkában kelt határozatában is kimondá a bizottság. (Budai kam.

Ez ítéletet Bodrog vármegye azonnal elfogadta, melynek kimondása után Nádasdy Pál meghatalmazottja rögtön tisztújító közgyűlést hirdetett 1717. szeptember 20-ára, és ezt meg is tartá; Bács megye azonban az ítéletet most is elveté, annak ellenszegült, sőt tiszti ügyésze, Kelemen János végrehajtásának kivont karddal ellentállott; végre Bodrog megyének említett közgyűlésén tiltakozását is beadta.

Bodrog megye az 1717. évi október 12-én történt összeírás szerint, a futaki uradalom kivételével 30 faluból állt, utóbb még hét elpusztult város és község területe csatoltatott hozzá.

Ily módon lépett Bodrogh megye, mely eddig csak területileg működött, saját — ha nem is a régi történeti határokkal egyező — terület birtokába, melyet olykor brachiummal kellett a vele perlekedő Bács vármegye ellen védelmezni. Az új megye 1718. január 21-én Uj-Palankán közgyűlést tartott, a péterváradai várparancsnok Pflugbeil Ferencz őrnagy elnöklete alatt, kit erre a bécsi udvari haditanács kiküldött. Ez alkalommal Bács vármegye a nádori bizottság, és a haditanács határozatából oly értelmű térítvényt adott, hogy azon földterületen, mely a Mosztonga alatt esik, kezdve Bukintól, Mandra vagy Uj-Palanka, Rajkovo, Obrovacz, Nagy-Báncsa, Szelencze, Parabuty, Despot-Szt.-Iván, Szántó, Toronya, Szent-Péter, Paska, Torzsa, Kuczura, Csarnok, Sándz, Verbász, Sofron, Szabadka, és a Tisza torkolatáig, és az e területen foglalt minden faluban és pusztákban Bodrog megyét nem fogja háborgatni, törvénykezésébe ott többé nem avatkozni, — Bodrog megye viszont maga részéről oly térítvényt adott Bács megyének, mely szerint ha jövőben oklevelek, vagy más bizonyítványokból kiderülne, hogy valamely, most Bodrog megyéhez kapcsolt falu, voltakép Bács megyéhez tartoznék, Bodrog megye az ilyen birtokot vissza fogja bocsátani Bács megyének.¹⁾

Ez időben komoly vizsgálat történt az iránt a hatósá-

levéltár N. R. A. 1612. csomag, 7. szám.) Gyurikovics Gy. jegyzetei szerint 9-én.

¹⁾ A Glavenics-féle ítéletben a viszonyosság elve van kimondva, és Bodrog megye is feljogosítva Bács megyétől visszakövetelni az utóbbit nem illető helységeket.

goknál, vajjon a Bodrog megyének nevet adó vár vagy város a Duna partján feküdt-e, vagy a Maros mentén. Kiderült, hogy a kortársak, jelentéktelensége daczára sokkal jobban ismerték a ma Temes megye éjszaki részében fekvő (Uj) Bodrogot, mint azt melyet valóban kerestek. A kérdés még sok évig eldöntetlen maradt.

Az 1719. márczius 3-án tartott tisztujtásán, Bodrog megye a maga területét a titeli és futaki járásra osztotta fel, a mi már csak azért is nevezetes, mert a török korszak előtti időből semmiféle forrásunk nem mondja Titelt Bodrog megyében fekvőnek, sőt hovatartozása feltűnő hallgatagsággal mellőztetik. Futak pedig hol Bodrog, hol Bács megyéhez tartozott.

Az évek óta a két megye közt folyó perben Bács megye a hatalmasabb fél szerepét játszotta. Egyik szolgabirája a monostori templomban talált felirásos vörös követ a Dunába dobatta, mert ez Bodrog megyének régi területéről felvilágosítást adhatott volna. Folytonos kutatása területi jogának érdekében sem maradhatott eredménytelen, és miután Bodrog megye térítvény által magát kötelezte, hogy az utóbb bármikor Bács megyei helységekül igazolható helységeket annak visszabocsátandja, Bács megye az alig érvénybe lépett területrendezési ítéletet 1720. év elején újra vizsgálat alá vétetni, és a pört megújíthatni kérte. A nádor május 2-án a dolog új felvételére ismét Berkes András váczai prépostot a maga helyetteséül küldte ki, és ez a szomszéd Pest és Baranya megyék megbíztjaival az ügyben eljárván, szept. 2-án az eddigi tényállást lényegesen módosító új ítéletet hozott.

Ez ítélet bácsmegyei területnek jelentette ki azt, a mely a Duna mellett Kupuszina falunál kezdődik és Apatin, Doroszló, Szonta, Bajkút, Parraga, Petrovác, Futak, Goszpó dinczen át Titelig vezet; innét pedig felfelé a Tisza mentén Becség ér. Bodrog megye területe pedig nevezett Tisza-Becsétől (az irományokban többnyire Uj-Becsének iratik) kezdve a Tiszán felfelé Kis-Kanisáig ér, Martonyos, Zenta, Szabadka városokat és Jankováczt magában foglalja, aztán a Kis-Kún-ság és Solt vármegye déli határaival érintkezik, és a Dunához érve, Baracska, Koluth stb. befoglalásával, említett Kupuszina falunál végződik. Ebből láthatni, hogy fővonásaiban a két

megye közti határt azon vonal képezte, melyet az akkor még nem létező Ferencz-csatorna jelöl, úgy hogy Bodrog megye a csatornához éjszakra, Bács megye ahhoz délre esett.

E mellett Bács megye még folytatta tanúvallatásait Zond (Szonta), Széplak, Futak, Turia, Cservenicza, Egyedfalu, (Novosello), Parraga, Ujfalu, Petrovác, Doroszló, Tarány, Boldogasszonyfalva (ma Goszpodincze) és más falvak holfekvésére nézve.

A szeptember 2-án hozott ítélet végrehajtása is Bács elégedetlenségét keltette fel, mindenben sérelmet látott, mert a terület-elkülönítés épen nem volt inyére, és azt, ha lehet, meggátolni akarta. Azonban Bodrog megye okt. 4-én kijelenté, hogy Bács megyével nem akar egyesülni, hanem a királyi határozatban megnyugszik.

Ily módon a két vármegye területi álladéka gyökeres eltolást szenvedett; mert az 1717. évi összeírás szerint Káty, Musurin, Kovil, Goszpodince, Kér, Kuczura, Pivnicza, Parabut, Gajdobra, Obrovacz, Glozsán, Alpár, Verbász, Futak, a péterváradí árok stb. Bodrog megyéhez tartozván, világos, hogy e megyének területi fekvése, a szó teljes értelmében felforgattatott.

Feladatomban körén kívül esik, a két vármegyét a földrajzi úttévesztőben folytonosan kísérni; elég legyen megjegyeznem, hogy a vizsály a két megye közt soha egészen nem nyugodott, és már 1721. évben Baja városa Bács vármegye törvényhatósága alá helyeztetett, Bodrog megyének ellenfele pedig azt ígérte december 1-én, hogy annak Gakova, Szivacz, Parabut, Pivnicza, Despot-Szt.-Iván, Tovariszova, Sové, Kuczura, Kér, Verbász, Alpár, Temerin, Turia stb. helységeket átadja de a bácsi képviselők más nap szavukat nemcsak visszavonták, hanem halállal fenyegettek mindenkit, a ki ez ügyet végrehajtani akarná. ¹⁾

Gróf Draskovics Lipót bodrogi főispán még 1746. és 1747. években fáradozott a két megye területének elválasztásában. De míg a dolgok még ily fejletlen megállapodást nem

¹⁾ Az 1723. évi 33. törv. czikk által Bács, a 84. czikk által Bodrog megye bizonyos fizetési könnyebbségeket nyer.

nyújtó állapotban voltak, máshonnan váratlan veszély közeledett. Az országgyűlés 1741. évi XVIII. czikke értelmében, a királyné az eddigi marosi és tiszai határvidéket felosztatta, és az anyaországgal egyesítette, a mi 1750. évben véglegesen meg is történt. Ugyanez évben két csajkás század szervezése tervezetett a Duna-Tisza zugában, mely czélra Titel, Lok, Gardinovacz, Mosorin és Kovil területeinek kihalászása a polgári hatóságok területéből rendeltetett.

E terv azonban létre nem jöhetett, mert a kijelölt vidék lakosságának kedve nem volt a csajkás szolgálatra, és a Győrben Komárom és Esztergomban egykor létezett csajkások leköltözködni nem akartak. A terv azonban újra fölvetetett, és 1763. május 7-én a magyar udvari kamara oda utasította Redl kincstári igazgatót, hogy Titel, Lok, Mosorin, Gardinovacz, Vilova és Zsabaly helységet a katonai biztosnak adja át. A megyei terület ez által két mértföld és 6564 holdat tevő területtel csonkíttatott meg, mely idővel aztán a polgári alkotmány rovására mindinkább tágíttatott.

Mária Terézia királyné 1759. február 5-én Batthyány Lajos nádornak meghagyta, hogy Bodrog megyének elküldetését Bács megyétől eszközölje, és pedig ha lehet barátságos úton. Ismét egy nádori bizottság fogott a dologhoz, mely ez úttal Pesten tartá üléseit, és ez előtt ifjabb gyaraki gróf Grassalkovich Antal, mint Bodrog megye főispánja 1760. február 28-án megújította a pört a kiküldött törvényszék előtt, Klobusiczky Ferencz kalocsai érsek mint bácsmegyei főispán és Bács megye közönsége ellen, a Bodrog megyét illető terület kiadása iránt. Bács vármegye, mely a multban nem ritkán izgatáshoz folyamodott, ez alkalommal is arra törekedett, hogy az ügyet halaszssa. Előadá, hogy a török hódítás folytán a dolog annyira összezavartatott, miszerint most biztosan nem lehet eligazodni, és azon intézkedések, melyek az 1715. évi országgyűlés után kezdetöket vették, a sok késedelem, és sok közreműködőnek közbejött halála miatt abban maradt. Bács vármegye felhozta, hogy a kiküldött törvényszék a megyének, saját jogainak igazolására csak igen rövid határidőt tűzött ki, minden esetre a jövő 1751. évi vizkereszt napját követő vasárnap előtt a pört nem tartja felvehetőnek. Értésére adatott Bács megyének a pör

folyamában, miszerint a királyi felség határozott akarata, hogy Bodrog megye Bács megyétől elválasztassék. Bodrog megye védelmezői sem akartak többé halasztást engedni Bács megyének, előadván, hogy az a feladat, melyre Bács vármegye oly hosszú halasztást kér, néhány óra alatt teljesíthető. Felhozta, hogy a pör már 45 esztendő óta huzódik, és Bács megyének ez idő alatt elég módja volt jogainak tisztába hozatalára készülni. Bodrog megye, mely a pör folyamában mindig birtokon kívül volt, úgy vélekedett, hogy ily huzavonával már nem kelene többé alkalmatlankodni a felsőbb hatóságoknak. Bács vármegye elismerte, hogy a mohácsi csata óta Bodrog megyének csak neve maradt fenn, de ha az elkülönítési pör 45 esztendő óta tart, oka az, hogy a megpendített kérdés mindannyiszor elhanyagoltatott és elejtetett.

Még gr. Batthyány József bibornok-primás akkori főispán is kísérletet tett, a két megye határának megállapítására, de attól felségi rendelet által eltiltatott. ¹⁾ II. József császár idejében Bács és Bodrog megye tettelegesen, ha nem is törvényesen volt egyesítve, és ő alatta Bachó József volt főispáni helyettes, kire 1791-ben Ürményi József következett, a ki alatt a két megye egyesítése törvényhozásilag kimondatott.

Bodrog vármegyének jövődjéé mindinkább kezdett elhomályosodni. Midőn az 1791. évi törvényhozás a gróf Schönborn családnak átengedett munkácsi uradalom helyett, az alsó Tisza mentén fekvő Martonyos, Ó-Kanisa, Zenta, Osztrova, (ma Ada), Mohol, Petrovosello, Ó-Becse, Szent-Tamás, Turia és Földvár községeket a 7-ik törvényczikk által ezentul koronai jószágoknak jelentette ki, egyúttal e kerületet Bács megyébe bekebelezettnek is nyilatkoztatta.

Látjuk, hogy Bodrog megye, mely egyszer már nyugotról délre, délről éjszakra kergettetett, most a Berkes András által 1720. évben neki odaitélt területről ismét kiszorítottatott. Bács megye Bezdánban és Szabadkán, Zomborban és Csantavéren, a Tisza-Dunaköznek egész déli részében intézkedett, az igazgatást kezében tartá. Így közeledett az 1802. évi ország-

¹⁾ Ungarisches Magazin IV. 472. lap. E kísérlet ideje közelebb nincs kitéve, de ez csak az 1776—1786. év közti időre tehető.

gyűlés, mely tekintetbe vévén, hogy Bács és Bodrog megye már hosszú idő óta valósággal együttesen kormányoztatott, azon pörnek, melynek hasonlóját tán egyetlen ország sem tudja felmutatni, és csak hazánk sajátos történetének zavarában volt lehetséges, azzal vetett véget, hogy a 8. törvényczikk által a két megye egyesítését kimondá. Azóta Bács és Bodrog törvényesen egyesített vármegyéknek neveztetnek. ¹⁾

Nem vehetők e tárgytól búcsút, a nélkül, hogy kísérletet ne tegyen azon bonyadalmas és némiképp polgári háborúhoz hasonló eseményekre okot szolgáltató kérdés utólagos megoldására, a melyre jelenkorunk fejlettebb irodalmi apparatusánál fogva tán inkább képes, mint a múlt század. Bodroiban feküdt:

A XIII. században. *Adorján*, Ábrány, Acsa, Bathyam, Budhalma, Bodrogszigete (monostor), *Dalacsza*, Elmeg királynéi birtok, *Gara*, Gyopol, Ganata, Hotyás, (halastó a Duna szigeten), *Háj-Szent-Lőrincz*, Hetes, Murgó, (1297. Murgon), Paka, Pipa, *Piros*, Tárnokmonostor, Vajásfő. (Már Béla király Névtelenje megjegyzi, hogy Árpád és az ő kísérete a bodrogi részekhez — ad partes Budrug — megérkezett és a Voyos folyónál tábornoktáborát ültött.)

E helynevek leginkább a Duna mellékére utalnak, mint Gara, Hotyás és a Baja környékén keresendő Vajásfő. Ellenben Adorján már ekkor, utóbb 1355. és 1358. években okleveleink által a Tisza mellékére helyeztetik. A XIV. században már Alsó- és Felső-Adorján bodrogi falu létezett. Egykori fekvését jelöli Adorján pusztája Kanisához délre. Piros ma is pusztája Ujvidék közelében. Különben Piros, mint az elferdített Oronati és Coochka bodrogi várföld volt, és így idegen terület-

¹⁾ E törvényhozási tetről Gyurikovics György, ki az említett pörrel becses adatokat hagyott kéziratban, ezt írja: Taliter unus ex amplissimis,isque vetustissimis ipsi Regni Hungariae origini coevis Comitatus e syllabo constitutionalium municipiorum cum nullo prorsus regni emolumento, ast manifesto detrimento expunctus est. Profecto non sapiens, non circumspccta non constitutionalis, sed haebes, obtusa, constitutionem subruens politica, numerum municipiorum diminueret; tali namque facto non tantum legislatio patriae, sed et administratio publica non parum patitur. — Az idézett törvényczikk így hangzik: Bodroghiesi Comitatus cum Bacsiesi a longiori tempore conjunctim administrato: Comitatus ejusdem Bodroghiensis cum Bacsiesi unio articulatiter declaratur.

ten is fekketett. Ez adatokból csak annyi tűnik ki, hogy Bodrog területe nemcsak a Duna, hanem a Tisza közelében is fekketett. E században Bács megye területéből Keszi, Horlay, Kér és Csurug helységen kívül csak kevés helységet ismerünk. Említetik még 1237-ben Quivsund és Kaslov falu, Ujlak, Széklak, Sár praedium, Oros falu, Aniac, Bolozyn, Kengusar, Bina falu, Manuslov birtok, Bultin, Belsund, végre három Szent-Pál nevű falu. (Hazai Okm. VII. 24. lap.) Zond, (ma Szonta) és Nyék, másképp Verőfény már egy századdal korábban virágozott Bács megye téerein.

IV. László király 1273. évben Banai Mihályt bizonyos komárommegyei földekkel jutalmazza, mert a háj-szent-lőrinczi monostort a kúnok ostroma ellen védelmezte. (Hazai Okm. VI. 191. l.)

A Duna melletti Bel-Zondhoz tartozott 1270. évben Cserezt praedium. Apáti és Csenő ugyanakkor említetik, de megyebeli holfekvéséről hallgat az oklevél. (Hazai Okmánytár VII. 120. lap.)

A mai Bulkesz bizonyos Sávol de Kezy bácsi várjobbágy földje volt, és azért 1276. évben Savolkezi néven fordul elő. Bulkeszivel határos Gajdobra bácsmegyei falu, — jelentőséggel bíró körülmény, mert Sávol, és mindazon rokonai, kik 1265. évben a bácsi várjobbágytság alól felmentettek, a Dobra nemzetségből valók voltak, közülök Tamás bírta Dobrá földét. ¹⁾

A XIV. században. Acsa, (1348. Egyházasacsa), Aran, Aranyan, László-Aranyana, Arnoth, Asszonyfalu, Tót-Aranyan, *Alsó- és Felső-Adorján*, *Bodrog*, (civitas), Bodrogaszonyszáka, Barchan, Bothteremi, Bothhalma (a XIII. századi Budhalma), Bothmonostra, Bátor, Bátoregyház, Both- alias Szent-Péter, (másképp Pachala Szt-Péter), *Borothy*, Bukud, *Baja*. ²⁾ Csente, Csávoly (1375. Chayol), Csepch, Danolch (ci-

¹⁾ A Bulkesz-név eredetét már a Századok 1875. év 650—652. l. fejtegettem.

²⁾ A Tisza jobb partján fekvő Becse a XVII. és XVIII. században *Uj-Becsének* neveztetett és az utóbbi század elején Bács megyéhez csatoltatott. Ma Uj-Becsének, másképp Török-Becsének azt nevezzük, mely a Tisza bal partján Torontál vármegyében fekszik. A bácsmegyei Becse ma Ó-Becse vagy Magyar-Becse.

vtas), *Daud*, *Dus* (Dustelek), *Dalacsá*, *Él*, Gergeri, *Gara*, ¹⁾ Gebarth, *Gopul* (Gyopol), *Gwllench*, másképp *Igalszeg*, *Haraszti*, *Hölgytelek* (Hölgy), *Ilya*, *Kakuth*, *Kormos*, *Keregböged*, *Kecskés*, *Kökényes*, *Kétház*, *Kajánd*, *Lok* (Lak), *Lengyel*, *Megyer*, *Nyavalyád*, *Pauli*, *Pog*, *Pochteleki*, *Pongrácz*, *Pauliport*, *Paka*, *Pakala*, *Rég*, *Rusd*, *Szt.-György*, *Borsod-Szent-Lőrincz*, *Szent-Péter*, *Szent-László*, *Tisza-Szent-Márton*, *Bod-Szt.-Péter*, *Szent-Lászlófalu*, *Szabátka*, *Szántó*, *Sári*, *Selind*, *Side*, *Szeremlyen*, *Tatárrév*, *Tárnok*, *Tárnokmonostor*, *Teremhegy*, *Tóti*, *Tepermech* (Tepremez), *Thyzház*, *Vajas*.

Ezek közül *Daud* és *Szántó*, ma is *Dautova* és *Szantova*, valamint *Baja* a *Duna* közelében található fel, némileg beljebb van *Zside* puszta, *Borota*, *Gara* és *Rég*, a mai *Rigycza*. *Botalya-Sz.-Péter* Csávolylyal volt határos. *Szeremlyen* *Ortelius* és *Kreckwitz* térképe szerint *Báthmonostor* táján, és így bizonyosan a *Duna* melletti mai *Szeremle*. *Szabadkát* és a közel levő *Adorjánt* kivéve, az ismeretes helységek tehát mind a *Duna* környékén fekszenek, a hol *Tóti*, *Tatárrév*, *Tárnok*, *Megyer* és *Csente* is elterültek.

Ugyane században *Fonó*, *Cserig*, *Monostorszegh*, *Futak*, *Doroszló*, *Szonta* (1237. *Belsund*), *Sz.-Iván*, stb. *Bekuskercke* (a mai csajkáskerületi *Vecskerek*), *Mortalis* (ma *Mortvályos* puszta), *Szilbás*, *Bulkesz*, *Csurog*, *Bács* megyéhez tartoztak, tehát a *dunai* vonalnak alsó folyásához. De ide tartozott *Földvár*, *Siregszentpéter* (ma *Szíreg*) és más *tiszavidéki* helység is. Az 1341. évben említett *bácsmegyei* *Jakabfalva*, *Undola* és *Cherlek* fekvése ismeretlen.

A XIV. század végén nemcsak *Szent-Mihály*, *Szent-András*, *Halmos*, *Bakacs*, *Csomokla*, *Szántó*, hanem *Rég* is *Bács* megyében találtatnak, mely utóbbit korábbi levelek *Bodrog* megyében tüntetik fel.

A XV. században. *Apáti*, *Apátiteleke*, *Aranyan*, *Aratho*, *Árokegyház*, *Bakacs*, *Baracska*, *Baktető*, *Baja*, *Baroth*, *Both-Szent-Péter*, (Ujfalu mellett), *Bál*, *Budi*, ²⁾ *Battyán*, *Besenyő*,

¹⁾ A híres *Garai* család, mely a hazának nádorokat adott, nem innen származik, mint *Bél Mátyás* és sok más író vélekedik, hanem a *valkómegyei* *Garából*.

²⁾ Ugy *Browdy* és *Rody*, melyek tán ugyanegy falura vonatkoznak.

Csamakla, (másképp Szentfalva, ma Csonoplia), Csíka, Csipch, Csereg, Cserez, Csukáth, Csente, *Csöszapa*, Colman, pr. Gyula, Gergeri, Geszt, Halas, Hetes, Halmosi, Ivánfalva, Jánosi, Kakuth, Keresztes, *Kisdi*, Bél-Külöd, Kelyudvár, Kétház, Negyven (ma Nagyfény), Ordód, *Pacsir*, ¹⁾ (1481.) Páris, Paka, Papi, Pethe, Rég, Rym, Szent-András, Szent-Andrásszáka, *Szántó*, Szent-László, két Szent-Márton, ²⁾ Szent-Iván, Czobor-Sz.-Mihály, Bath-Szentpéter, Szent-László, Sz.-Miklós Sz.-György, (ez utóbbi kettő a Szentgyörgyi és Bazini grófok birtoka), Zendmolás, *Szabátka*, Thadis, (Tád), Thüzapa, Tótfalu, Tavankut, Tamásfalva, (ma Sz.-Tamás), Tárnok, Ujfalu, (az ó-budai apácák birtoka), Wanna, Veresegyház, Vilma, Zaka, Banzaka (Banzakaja néven is), Puszt-Zaka.

Tapolcza és Sz.-Pál előbb Bács megyéhez tartozott, hanem 1474. évben királyi hatalomnál fogva Bodrog megyébe kebeleztetett át, melyeket harapkoi Bothos György halála után a király Czobor János, Imre és Mártonnak adományoz. Az utóbbi kettő, nevezett két falut II. Ulászló király rendeletéből Bodrog megye hatóságának alávetni eszközölte. A két falu Bács megye határa közelében feküdt. Madaras 1403. évben Bács megyéhez tartozott, hasonlóképp (1431.) a Bács várossal határos Piski, mely mindkettőt Maróthy János macesói bán a bácsi káptalantól elfoglalt. Ide tartozott (1411-ben) Kulpin, továbbá Révfalu, a Duna mellett, Nádaskürth, Szent-Lőrincz, Bancha, Nagyvölgy és más kevesebbé ismert helységek.

Daczára, hogy Apáti oppidum Bodrog megyében feküdt, II. Ulászló király 1494. évben mégis Bács és Bodrog megyéhez intézi azt a rendeletét, melylyel azoknak meghagyja, hogy a kalocsai érsek Apáti és Arnóth oppidumban lakó jobbágyait védjék az ó-budai apácák Ujfaluban lakó tisztjei ellen, a követelt vámpénzre nézve. E helységek tehát szomszédosak voltak.

A már ismert dunavidéki falvakon kívül, itt még néhány járul hozzá. Ilyen Apáti (ma Apathín), Baracska, és a Bezdánhoz éjszakra fekvő Kolut (Bél-Külöd), Bakacs lehet a mai

¹⁾ A Bács-Bodrogh című évnegyedes folyóirat első füzetében a Pacsir névnek szerencsétlen származtatása Acsa és Acsádból olvasható.

²⁾ Azaz : Belső-Szent-Márton, Sorok-Szent-Márton.

Bikity, Halmos a mai Almás, Rym, a mai puszta Rém, Szent-Iván, (a mai Felső Szt-Iván), Csőszapa, Ortelius térképén Vsiapa, Kreckwitznél Vasiapa néven a Duna bal partján fordul elő. Pacsér egyforma távolságban fekszik a Duna és a Tisza közt hasonlóképp Tavankút, csak hogy jobban éjszakra. Csamakla (a mai Csonoplia) inkább a Duna felé közeledik, Páris Wannával határosnak mondatik.

Legéjszakibb része Jánosi, — vagy a mai Jankovác puszta, a Kis-Kúnság határánál. A XVII. században kezdett János-ra és Jankora változni, és ezért hivatalos tanúvallatásra is szolgált alkalmul. Mások szerint Csőszapával azonos. ¹⁾

A két megye határaitra nézve e században már nehézségek merülnek fel. Ha Monostorszegtől vagy Koluttól Szabadkán át vonalt huzunk, nem vélnők, hogy a vonalhoz éjszakra eső részt másnak mint Bodrog megyének lehessen tulajdonítani. Még is egy 1403. évi oklevél Madaras falut, mely az említett háromszögben fekszik, bácsmegyei falunak mondja. A Czobor család birtokát képező, és mindig együtt, mint bodrogmegyei falvak említett Czobor-Sz.-Mihály, Jánosi és Halmos olykor e században Bács megyéhez számíttattak. Ez áll Aranyan faluról is. Sőt Jánosi ugyanegy esztendőben (1406.) majd bodrogi, majd bácsi helységnek mondatik.

E században más helységek is földrajzi ingadozás által ébresztik fel figyelmünket. A fenn bodrogi falvaknak ismert helységek közül Aranyan, Apáti oppid. (1407.) Arató, Csereg, Battyán, Csente, Szántó, Kakath, Wanna, Kisdi, Keresztes, Kétház, Negyven (Görögnél és Schediusnál Nagyfény, Korabinszkynél Napfény) Gergeri, Sz.-András, Budi, Zaka, Bélkülöd és a külödi vár (Koluth), Tótfalu stb. más alkalommal Bács megyéhez tartozóknak mondatnak. Bodrog vármegye még Baját birta, és mint új szerzeményt látjuk nála ideiglenesen Kisdi-t, (másképp Kisdivásárhely), mely a Duna mellett, Zalánkemen átellenében feküdt, mint ez Kreckwitz térképén is látható. ²⁾ Hasonlóan Apátit (Apatint) látjuk most először Bodrog megye hatósága alatt. Mind a mellett Bács megye ez

¹⁾ Szilády Áron: A defterekről, 12. 13. lap.

²⁾ Oláh Miklós Kisdy-t, még mint nevezetes helyet említi.

időben éjszak és a Duna felé előnyomult. Bács megyéhez tartozott 1470-ben a Tisza melletti Földvár is.

Igy látjuk, hogy a Bajával szomszédos Vajas, továbbá Vaskút, Gara, — Bács megye határai közé esett, és ez utóbbit ott a XVI. és XVII. században is találjuk. E században az említett megye Katymár, Mátyusháza (tán a mai Mátéháza) Borsod, Jánosi, Halmos, Czobor-Sz.-Mihály, stb. eddig kétségtelen bodrogmegyei helységekre is kiterjeszté hatalmát.

Különben Bács megye, Földvár, Káty, Szilbács, (ma Szilbás), Irmova, Doroszló, Kemend, (ma Kamendin) Csireg-Szent-Péter (Szireg), Alpár, Kulpin vidékén gyakorolta hatóságát, tehát a Duna-Tisza zugában.

A XV. század még egy másik rejtélyt is rak előnkbe a közigazgatás köréből. Bács vármegye alispánjai ugyanis 1464. évben voltak Geszti János és *Thagalai Lőrincz*, szolgabírái pedig Bancsai István és *Zolthai Benedek*. Nagyon feltűnő, hogy ugyanez évben Thagalai Lőrincz és Zolthai Benedek Bodrog megyében is viselték e hivatalt, viselték pedig úgy, a nélkül, hogy mint bodrogi hivatalnokok, bácsmegyei tiszti minőségekre, és megfordítva hivatkoznának. Nem könnyű dolog a két megye közti viszonyról ez időben tiszta fogalmat szerezni, ámbár Maczedoniai Miklós a közigazgatásnak még nagyobb sajátosságát tünteti fel, ki 1522. évben temesi alispán létére egyúttal csanádmegyei főispán volt. Ugyanez a Thagalai Lőrincz 1466. évben is volt bácsmegyei alispán, társa volt akkor Kürei István.

Ilyen párhuzamos jelenségek a földrajzban is észrevehetők. Jánosi, Halmos, Szent-Mihály 1406. évben bodrogmegyei falvak voltak, — más oklevelek ugyanez évről azokat Bács megyébe helyezik.

A XVI. században. Aratho, Aranyan, Tót-Aranyan, Battyán, Bakács, Bartham, *Baracska*, Bodrog opp. Cseretyés *Csomoklya* praedium, (máskép Szentfalva), *Csöszapa*, Déd, Báthkuta (tán a mai Vaskút), Báthmonostor, Beregdi, Gara, Gyula praedium, *Háj-Szent-Lőrincz*, Kajánd, *Katymár*, Keresztur, Kormos, Keresztes, *Kis-Köled*, *Bél-Köled*, Menyo, (tán a fönti Murgó), ¹⁾

¹⁾ Morgos vagy Murgas pusztja ma is létezik, Bács, Novosello és Bukin közt.

Mátyusháza, Negyven (ma Nagyfény), Nyavalyád, Páris, Piski, Patak, Pongrácz, *Rég*, *Turia* oppid. *Bodrog*, Vizmelléki-Sz.-György (1504. évben a Kis-Duna mellett), Udvard, Ugorna, Thakos, Tepercze, Tatárrév, Varasd, Vanna, Zaka, Csente, Bel-Küled, Kis-Küled, — végre a Mátyás király által történt átkeblezés folytán Tapolcza és Szent-Pál, Bodrog megyéhez tartoztak.

A Duna-Tisza közti tartományban, habár kis részében, más törvényhatóság jogi létezését is el kell ismernünk. Nevezetesen Zenta a XIII. és XIV. században (1247. Zyntharew, 1246. portus Zyntha) Csanád, 1506. évben Csongrád megyéhez tartozott.¹⁾ E helyet II. Ulászló oppidumnak, II. Lajos 1517. évben már civitasnak nevezi. A XVII. században Zenta folytonosan csongrádmegyei város volt.²⁾ A Zentához délre eső, szintén tiszaparti Mohol, (akkor Maholrév és Moharév vagy Maharevy) a XIV. században Bács megyéhez tartozott, Zsigmond király azonban azt 1412. évben Csanád megyébe kebelezte át, mert a Telegdi család többi birtokai is ott feküdtek.

Hasonló állhat a Tisza jobbparti Kanisárról, melynek Bodrog vagy Bács megyei tartozandóságáról e korig hallgatnak forrásaink.

Hogy micsoda községek képezték a XVI. század elején Bodrog vármegyét, azt az 1520. és 1521. évi adólajstromból bizton lehet kimutatni.

A helységek e sorozata többféle következtetésre szolgálván alapúl, itt közlöm azt betűrendben:

Apos.	Budi.
Aposaranyan.	Budi Szt.-Miklós.
Aranyan.	Borsod.
Apáti.	Borthan.
Arnoth.	Béd.
Árokháza.	Bélfalu.
Baracska.	Besnye.
Báthmonostra.	Boroth.
Bodrog.	Csósza.

¹⁾ Árpádkori Uj Okmánytár. VII. 244. IV. 107. Budai kam. Itár NRA. 872. csom. 65. sz. M. Tört. Tár XII. 136. l.

²⁾ M. Tört. Tár XII. 112. lap.

Csomoklya. (ma Csonoplia.)	Ordód.
Csanád (ma falu Pest mben.)	Matbisháza.
Csanád Sz.-György.	Orosz (ma puszta Kalocsához délre.)
Czobor Sz.-Mihály.	Parragh (a mai Paraga? régen Prága).
Cheol?	Pathala.
Darvaz.	Papi.
Dawoth (Daud, ma Dautova.)	Répás-Sz.-Király.
Eszther.	Szent-György (ma Pest megy.)
Érsek-Száka.	Szent-István (ma Pest mben.)
Erdőalya.	Szent-Iván.
Gara.	Szent-Pál.
Gergeri.	Szántó-Herczeg v. Herczeg-Szántó.
Geszt.	Szántó (Sárközben ma Pest megyei puszta.)
Gyertyános.	Szölös.
Hethes.	Székfél.
Nagy-Hethes.	Szent-Mihály.
Halmos (ma Almás).	Kis-Szent-Király.
Kis-Hethes.	Somos-Száka.
Jánosi.	Vizmelléki-Záka.
Istvánölgye, (ma Istvánme- gye Pest megyében a Duna mellett.)	Sükesd (ma Pest megyében máskép Három-Kereszt).
Issér (területe Csanád faluével Pestmegyében egyesült).	Ságod (ma dülő Sükösd ha- tárában).
Ivánfalva.	Sári.
Kakon.	Side (ma Zside puszta).
Kecskés.	Tárnok.
Kákony (ma puszta Pest me- gyében.)	Tyzház. (A XIV. században Bodroghoz tartozott.)
Kakath.	Tótfalu.
Katymár.	Ujfalu.
Kis-Kelud.	Udvard.
Nagy-Kelud, (ma Kolud)	Warfer (Walfer, Warfel)
Körtvélyes (ma Krusevlye).	Wanna.
Kajánd.	Zath.
Kétház (ma Kétvillo puszta.)	
Leczke.	
Monostor v. Bodrog-Monostor.	

Feltűnő, hogy e helységjegyzékben, Baja, Szabadka, ¹⁾ Háj Szt.-Lőrincz, egykori Bodrog megyei főhelyek elő nem fordulnak, annál inkább, minthogy ezeket a bácsmegyei adólajstromban sem találhatni. Elmaradtak Pacsér, Szeremle, Rég, Bakacs, Tavankút és más többé kevésbé jelentéktelen helyek; ellenben felemlítették olyan helyek, melyekről eddigi okleveles adataink hallgattak. Érdekes ebből látni, hogy Pest megyének a Duna menti bizonyos része, Csanád, Sükesd, Kákony, Sz.-István, Istvánmegye és Szeremle faluval hajdan Bodrog vármegyéhez tartozott.

Sőt még beljebb is hatolt az utóbbi megye Pest mai határába, mert Dalacsa helység, melyet Mindszenti Antal hiába nyomozott ²⁾ és melyet Moys nádor 1270. évben az ábrányi czisterczita monostornak adományozott, Bogyiszló terjedelmes határába olvadt, a mely Bogyiszlóban bírt földjeit nevezett nádor 1276. évben szintén oda adományozta az ábrányi monostornak. ³⁾ Dalacsa Bodrog megyéhez való tartozandóságát a XIV. század végeig biztosan lehet kimutatni.

Izsér egykori bodrogmegyei falu már nem létezik, Pest megyei Csanád falunak Izsér nevű dűlője tartja fenn emlékét, és hajdani fekvését jelöli. Hasonlót tanít a pestmegyei Sükösd falu Ságod nevű dűlője. A fenn közlött adólajstromban előforduló Szántó, ma pestmegyei pusztá, a Gemencze sziget irányában, Csanádhoz éjszakra, és a mellett az adólajstrom azon kifejezése, hogy ez a Szántó a Sárközben fekszik, ránk nézve még különös érdekel bír. (lásd Solt). Orosz, Szt.-Király, és Szent-György nevű ma pestmegyei pusztákat szintén mint egykori bodrogmegyei területet igénybe kell vennünk.

Az 1521. évi adólajstromok szerint Martonós, Tavankút, Zenta, Mohol, Csantavér, Tornynos, Napfény, Likasegyház (ma Likas pusztá) Gyékénytő, Karjad, Hegyes, Szegegyház, Mada-

¹⁾ Más forrásokból tudjuk, hogy Szabadka 1511. évben Csongrád megyéhez tartozott. De 1519. évben Madarassal együtt Bodrog megyéhez számították.

²⁾ Tud. Gyűjt. 1831. év IX. füz. 21. lap.

³⁾ Később a népség szaporodásával Nagy- és Kis-Dalocsára oszlott a község. A háboru viharai nem kímélték, de templomromja ma is látható.

ras stb. melyek ma Bács megye jelentékeny részét képezik, Csongrád vármegyéhez tartoztak, de azok közül egy némelyik et, mint Zentát és Moholt a XIV. és XV. században Csanád vármegye kebelezte át.

Ugyanezen időben, melyből az adólajstrom szól, Bács megye határai nem mennek a mai Ferenczsatorna vonalán túl. A Duna felé Monostorszegh képezi a legéjszakibb határt, utána dél felé jó Kapucs (Kupuszina) Zond (Szonta), Vaiszka, Bukin, Drag (ma Dragova), Cséb, Doroszló, Mortályos (ma Mertvályos), Kiszács, a mellett Zayol (ma Szajlova), Sédvár (Kreckwitz térképén Setwar), Csurog, Boldogasszonyfalva (a mai csajkás Goszpodince) Pest jelölik a végpontokat, és a főbb belső lakhelyeket. Pest a Dunánál feküdt Illokkal átellenben, és már 1486. oppidum, 1504. évben az Ujlakiak birtoka, és még 1521. évben adozó község Bács megyében.¹⁾ Futak és Bács e lajstromban nem fordul elő,²⁾ habár azokat Bács megyéhez, kellene számítani. A Tisza mentén Péterréve lehetett a legéjszakibb helység az összefüggő bácsmegyei területen, Péterréve falu azonos lévén Petrovosellóval. A feljebb következő Mohol, Zsigmond király korától fogva Csanád megyéhez tartozott. Titelnek hová tartozandóságát világosan még eddig semmi forrás nem említette.

Az adólajstromok nem foglalnak földrajzi ellenmondásokat magokban, de az oklevelek megint nehézségeket támasztanak, mert Baracska, mely 1482. évben bodrogi falu, 1504—22. években bácsi lesz, 1533. újra Bodroghoz jutván, ott még később is megmarad. Pacsér és Wanna, mely 1499. évben bodrogi, 1510. évben bácsi falu, Páris a XV. században bodrogi falu, 1533. évben Bácsban található. Gara a XIV-ik és hihetőleg a XV. században Bodrognak egy jeles telepe a XVI. és XVII. században több izben bácsmegyeinek mondatik (1504—22. 1641. 1643.) Ez által az utóbbi megye igen erősen hatolt át azon vonalon, mely közte és Bodrog megye közt táruul felvétellett.

Valószínű, hogy az ezen határvonalon túl eső helységek

¹⁾ Egy 1519. évi oklevélben *Ujlakpest*-nek neveztetik.

²⁾ Futak más források szerint 1511-ben Bács megyéhez tartozott.

Bács megyének csak enclaveit képezték Bodrog megye területén. Azonban bármi okból keletkeztek ezek, és bármely ideig álltak fenn azután, nekünk itt tudni elegendő, hogy a XVI. század elején a Pest megyéhez délre eső Duna-Tisza közötti tartománynak felsőbb része Bodrog, az alsóbb Bács megyének nevét viselte. Ez akkor törvényes állapot volt, és később a rendezés alapjául szolgálhatott volna.

Figyelmünket ki nem kerülheti, hogy mindkét megyében, alig valami kivétellel, csak magyar helynevekkel találkozunk, a mi — egybevetve azzal, hogy az akkori adólajstromok szintén csak magyar hangzású családneveket tartalmaznak, kétségtelen bizonyítványa annak, hogy e tartományt egész addig majdnem kirekesztőleg magyarok lakták.

A török invasio itt nagy, és szomorú változásokat idézett elő, és a magyarság, mely folytonosan résen állott a haza védelmében, és a kinek testén át vonult az ellenség az ország szívébe, csak temetőt hagyott maga után, melyben az elpusztult községek magyar nevei csak mint sírkeresztek jelölték az utókornak a veszteséget.

Midőn Verancsics Antal pécsi püspök 1553. évben küldetésbe ment Drinápolyba, útját a Dunán vette, és szomorúkodva jártatta Bács és Bodrog megye elpusztult téerein szemeit. Rácz hajósa azt mondá neki, hogy most 30 faluban sem található annyi földmives, a mennyi azelőtt egyetlen faluban lakott.

A XVII. század második felében ráczok szállották meg az elhagyatott termékeny téereket, sokkal későbbben történtek a német telepedések. ¹⁾ Ekkor halljuk először a Gardinovacz, Gajdobra, Sztapár, Bresztovac, Veprovacz, Bukovácz, Karavukova, Bogojovo, Sztanisits, Militics, Parabuty, Filipova, Palamacska, Novosello, Bezdán, Roglaticza, Banovcze, Gakova, Plavna, stb. helyneveket mig Rigyiza, Kupuszina, Krusevlye, Goszpodincze, Omorovicza. ²⁾ Kétvillo, Vrányes, Kamendin, Apatin, Szantova, Verusity, Gyurgyin stb. szlávósodott nevekben alig lehet az eredeti névalakokat ismét felismerni.

¹⁾ Novosello állítólag a legrégibb német telep Bács megyében.

²⁾ Omorovicza eredetileg Maroth, a valkómezei Maróthból lett Morovich.

A XVII. században semmiféle bodrogmegyei helységeket nem talállok feljegyezve, és úgy látszik, hogy e században Bács megye foglalta el az egész Duna-Tisza közti vidéket. Erre mutat ugyanis a bácsmegyeieknek vallott helységek nagy száma, valamint azok elterjedése; mert ha Tompa, Mateovics és Mélykuttól kezdve Temerinig, és Alpárig, Gara és Gakovától Peszérig egymást követik a bácsmegyei helységek, Bodrog megye részére úgy sem marad hely.

Ennek igazolására közlöm itt a XVII. századbéli bácsmegyei helységek neveit:

Alpár.	Babonya.	Nagy-Hegyes.
Acsa-Nádaly.	Boban.	Kis-Hegyes.
Adorján.	Braknovith.	Halasi.
Aranyos.	Bombos pr.	Haraszti (ma Rasztna).
Borod.	Nagy-Banča.	Hrusovie, (Kruselye.)
Bila-Blata.	Dautova.	Hokroszi.
Béreg. (1579)	Doroszló.	Ivanka.
Borsod.	Dolovi.	Ivanfalva.
Bialonovo.	Kis-Dobra.	Kakocz.
Bikesz (Bikity)	Bani-Dobra,	Karakonya.
Borony.	(Bandobra.)	Kraczenya.
Birfalva.	Kis-Földvár.	Kaba.
Botra.	Feleház.	N.-Kér.
Bresztovac.	Fülepi.	Karank, (ma Karankova).
Czanicza.	Szállás-Földvár.	Felső és A.-Kula.
Csurog.	Fekericz.	Kozmo.
Csemenyi.	Ferusith.	Kölkut.
Cziczó.	Gara.	Kemineczy.
Nagy-Cziczó.	Gyurity, N. és Kis.	Keresztur.
Chichanicza.	Goszpodincz.	Kutas.
Cservenka.	Gagar.	Kétfüle.
Cziket.	Nagy-Gyurgyin.	Kulicza.
Chachochak.	Gád.	Karno pr.
Nagy-Ciho.	Gradina.	Katymár.
Csatalya.	Gakova.	Kulpin.
Csalla.	Grubach.	
Csantavér.	Hemusith, (ma	
Csekeria pr.	Emusits.)	

Kunbaja.	Pivnicza.	Szent-Iván.
Lality (Laleti.)	Prekaja.	Sztanisits.
Ludas.	Pejako.	Szent-Gál.
Legyen.	Peterin.	Sebes.
Likacs.	Páka.	Sebesity. ¹⁾
Mélykut.	Panaszlin.	Szántó.
Mateovich.	Pnedarovina.	Szrup.
Medavicze.	Piperossy.	Szalasity.
Mada.	Prekovith.	Szurdoki.
Monostor.	Paska.	Szt.-András.
Maleszercze.	Rakovith.	Szilvás.
Miretics vagy	Roglaticz.	Tompa.
Mireticz, Mile-	Rezenoszek.	Temerin.
tincz.	Roncziveselo.	Tavaukút.
Mirovith.	Rigyicza.	Tüzes.
Nirgusz.	Righa.	Topola.
Novosello.	Szente.	Totina.
Nádaly.	Szekericz. (Tán a	Nagy-Tin.
Neszellő.	Szekercze nevű	Tótháza.
Nemesnitz.	majorság Ká-	Vaskút.
Oblicza.	kony közelében.)	Vastorok.
Obornicza.	Szivorj.	Vámtelek.
Obroncza. (Obro-	Kis-Szállás.	Veprovacz.
vacz)	Sári.	Verbász.
Ochak.	Szent-Katalin.	Vajas.
Oblis.	Kis-Sz.-Péter.	Vakalo.
Pokolkő.	Sulasith.	Zlokraha.
Peszér.	Szent-Miklós.	Zarkovozelo.
Pellek.	Szredinovo.	

E nevek nem merítik ki a bács-bodrogi területet, valamint az előbbi századok helységei összeségét sem akarhattam teljesen feljegyezni. Ezt tenni, valamint a felmerült, de aztán eltűnt helységek sorsát előadni a monographusok dolga. A fennebbi jegyzékben épen a nagyobb városok hiánya, oly jelenség, melyet forrásaink eléggé nem világosítanak meg.

A közlött szláv helynevek nagy része már a XVII. szá-

¹⁾ A XIV. században Sebusszeg.

zad közepén, sőt még előbb is előfordúl, — ezekkel itt először találkozunk, bizonyítván egyúttal azt, hogy az illető vidékek jóval Csernovics Arzén bevándorlása előtt már ráciz jövevényekkel voltak megtelepítve.

Bodrog megye holfekvésének felderítésével foglalkozván, nem akarom elmellőzni régi íróink közleményeit sem. A Mátyás király alatt élt Ranzan Péter és Bonfin Bodrog megyéről mondják, hogy a Duna mentén feküdt, az utóbbi még megjegyzi, hogy Futak Bács megyéhez tartozott.¹⁾ Oláh Miklós csak Bács megyét említi, Bodrogról mélyen hallgat.²⁾ A XVI. és XVII. századbeli írók, mint Verancsics Faustus, Mossóczy Zakár, Molnár Albert, Pető Gergely stb. Bodrog és Bács megyét külön sorolják elő, de egyebet sem lehet e kérdésre nézve tőlök tanulni. Timon Samu, ki földrajzi kérdésekben gyakran helyesen ítél, Bodrog fekvését nehezen tartá megállapíthatónak. Mennyire volt e tárgyban teljes zavarban, mutatja, hogy a Duna és Tisza összeszőgelésében levő vidéket határozottan nem tartja Bodrog megyének, azonban ugy vélekedik, hogy Bodrog megye Titel alatt, valamint Torontál és Temes megye alatt a Duna irányában terült el, ezt még azzal indokolván, hogy Pál macsói bán 1323. évben egyúttal Szerém, Valkó és Bodrog megyék főispánja is volt.³⁾ Timon nem gondolta meg, hogy hasonló okból Bács, Baranya és Valkó vármegyét is kellene a mai Szerbia északi részében elhelyezni. Timon e nézetét Bombardi nágyon éleselműnek találta, mégis azt még jobban összezavarta, — e kérdés fatumja lévén, hogy időhaladtával mind jobban összebonyolodjék. Bombardi szerint Bodrog megyének határai nyugotról Szerém és Bács, keletről Szörény megye, délről Szerbia, melytől a Duna által választatik el. E szerint, eltekintvén az e nyilatkozatban botránykoztató téves táji irányzástól, ez író Bodrog megyét oda helyezi, hol a legujabb felosztott magyar (helytelenül bán-

¹⁾ Schwandtner: *Scriptores rerum hungar.* I. 334. lap, 1746. évi ívrét kiadás. Bonfin, III. decas VIII. liber 356. lapon, 1690. évi kiadás, és decas I. lib. 1.

²⁾ Bel: *Adparatus.* 22. l.

³⁾ *Imago Hung. Novae* 52—55. lap.

sági) katonai határőrvidék terült el, tehát körülbelől Pancsovától Orsováig.

Bél Mátyás kéziratban hagyta Bács vármegye leírását,¹⁾ mely azonban a jelentékeny tudósak nem a legjobbak dolgozatát képezi, és 1735. évben készült. Bél e munkájában azt mondja, hogy Bács és Bodrogh megye 1721. évben hosszas perlekedés után az illető megyék területi határa fölött, egyesültek, — a minek, mint tudjuk éppen ellenkezője történt. Ő, úgy látszik, Bodrog megyének hajdani létezését el sem ismeri, beszélvén régi emberekről, kik a Duna és Tisza összefolyásánál fekvő részt csak azért nevezték Bodrog megyének, mert a »vizeknek szarva« szlávul Wode Roch, melyből lett Bodrog (!) A hasonló nevű város egészen másutt fekszik, mint e szögben, még is azt állítja Bél, hogy ez mint főváros adta az egész tartománynak nevét.²⁾ Neki tehát Bodrog és Bács ugyanegy tartománynak kettős elnevezése. És a milyennek a mult látszott Bélnek, úgy vette az ő korát is. Munkáját ugyan Notitia Comitatum Bács-Bodrog *articulariter unitorum* címezi, még is az egész területet tárgyalja benne, mely az osztozkodó két vármegye álladékát képezi, minden megkülönböztetés nélkül. Vályi Ferencz Bél hibáit átvette, de a helyfekvés kijelölésében saját rovására mond képtelenségeket, állítván, hogy Bodrog megyével keletre Bács, nyugotra Temes vármegye, éjszakra Tótország volt határos.³⁾

Az újabb írók nézete azonban, ha okleveles adatokkal nem támogatatik, nem lehet döntő, és ezért inkább a régiekhez fordulván, azt a tényt meg kell állapítani, hogy ezek Bodrog megyét a Duna mentén tudják, a nélkül hogy kiviláglanék, vajjon a Duna azon vidékét is értik-e, hol ez Vukovár táján kelet felé kanyarodik. Hogy Bodrog megye területe részben a Tisza mellett is feküdt, arra régibb íróink semmi czélzást nem tesznek.

Bodrog vármegyei főispánok.

1135. *Lambert.* (Fejér II. 86. Wenzel I. 51.)

1145. *Dénes.* (Fejér II. 124.)

¹⁾ Meg van a M. Nemz. Múzeumban.

²⁾ Bél szükségét látta, hogy e város egykori létét bizonyítsa.

³⁾ Vályi : Magyarország leírása I. 229. lap.

1156. *Appa*. (Fejér II. 143. és 144.)
1157. *Appa*. (Fejér II. 144.)
1163. *Henrik*. (Fejér II. 166. Tkalcsics I. 3. lap. Katona IV. 44. lap.)
- 1169—72. közt. *Gatha*, (Fejér IX 7. k. 634.)
1188. *István*. (Fejér II. 245. Timon, Imago novae. Hung. 53.)
1192. *Domokos*, és udvarbiró (Fejér II. 279. Wenzel VI. 184.)
1193. » és udvarbiró (Fejér II. 290. és 293. Katona IV. 413. és 421. Wenzel XI. 54.)
1198. *Fulko*. (Wenzel XI. 63. Tkalcsics I. 7. lap.)
1199. *Fulko*. (Fejér II. 365. Knauz: Monumenta ecclesiae Strigoniensis. I. 161. Theiner I. 80. lap. Tkalcsics II. 105.)
1199. *Tivadar*. (Fejér II. 348. Hazai Okmtr. II. 2. lap V. 4. lap.)
1200. *Tivadar*. (Wenzel XI. 73. Tkalcsics I. 9. lap.)
1201. *Tiborc*. (Fejér II. 385. Theiner I. 83. Tkalcsics I. 16. lap. Katona IV. 609. Hazai Okmtr. V. 5. lap.)
1202. *Tiborc*. (Wenzel VI. 225, Knauz: Mon. Strig. I. 164.)
1203. *Tiborc*. (Fejér II. 415.)
1204. *Tiborc*. (Wenzel I. 92. lap.)
1205. *Moch*. (Wenzel VI. 300. Hazai Okm. I. 3. lap. Azonban Fejér III. 1. k. 22. lapján Matt.-nak írja, Mátyást vagy Mátét értvén).
1206. *Jula*. (Fejér, III. 1. k. 32. lap. Wenzel VI. 308. XI. 85. lap. Knauz: Monum. Strig. I. 185. Ez évre: Benedek Fejérnél VII. 5. k. 170. lap.)
1207. *Jula*. (Wenzel VI. 315.)
1208. *Jula*. (Wenzel VI. 325. és I. 98.)
1209. *Jula*. (Wenzel VI. 334. 335. és IX. 94.)
1210. *Jula*. (Wenzel I. 104. VI. 343.)
1211. *Jula*. (Fejér III. 1. k. 108. Wenzel I. 125. Theiner I. 95. lap.)
1212. *Jula*. (Okl. a budai kamltárban NRA. 380. cs. 34. sz.)
1212. *András*, (Fejér III. 1. k. 118. Theiner I. 96. Wenzel VI. 354. XI. 115. lap. Knauz I. 202. Hazai Okm. VI. 11. lap.)
1213. *András*. (Wenzel VI. 359. és XI. 118. lap. Fejér III. 1. k. 150. Tkalcsics I. 30. lap.)

1214. *Berthold*, kalocsai érsek, egyúttal bácsi főispán. (Fejér III. 1. k. 148.)
1214. *András*. (Wenzel XI. 136. Katona V. 207.)
1214. *Miklós*, nádor. (Wenzel VI. 368. XI. 129. lap és Katona V. 192. lap. Fejér III. 1. k. 163. lap. Az előbbi évben csanádi főispán.)
1215. *Miklós*. (Fejér III. 1. k. 170. Knauz: I. 218. lap.)
1215. *Jula*, nádor. (Katona. V. 219.)
1217. *Bánk*. (Várad Regestrum 36. §.)
1219. *Ochuz*, királynéi udvarbíró. (Fejér III. 1. k. 272. Wenzel VI. 401. Knauz I. 223. lap.)
1220. *Jula*. (Fejér III. 1. k. 287. Wenzel XI. 159.)
1221. *Jula*, királynéi udvarbíró. (Tkalesics. II. 112. lap. Wenzel XI. 163. Kercselich: Hist. Episcop. Zagrab. I. 45. lap. hol comes Rindrugiensis-nek nevezetik hibásan. Wenzelnél: *Jula maiore Budrugiensis et curie comite regie*. I. k. 175. lap, a mi hiba. Hazai Okm. VI. 15 lapján így: *Jula maiore cubiculariorum regine, et comite Bodrokiensi*.)
1222. *Jula*, nádor. (Wenzel XI. 166. lap. Theiner I. 85. Hazai Okm. V. 10. lap. A Corpus Juris névlajstromában Borz fiának neveztetik.)
1222. *Banco*, királyi udvarbíró. (Wenzel VI. 409. lap. Knauz I. 237. lap.)
1223. *Jula*, nádor. (Wenzel VI. 420. XI. 175. lap. Másutt: *maior curialis comes regine*. Wenzel XI. 173.)
1224. *Jula*, nádor. (Fejér III. 1. k. 458.)
1224. *Csák*. (Fejér III. 1. k. 448. lap. Lib. Reg. XII. 521. l.)
1225. *Csák*. (Wenzel 181. 184. 185. Katona V. 471 lap. Tkalesics I. 54. 55. lap. Fejér III. 2. k. 73.)
1228. *László*, királyi udvarbíró. (Wenzel, VI. 455.)
1228. *Ochuz*, királynéi udvarbíró. (Katona V. 523. Fejér III. 2. k. 133. Wenzel I. 252. Hazai Okm. II. köt. 4. és VI. 23. l.)
1228. *Jula*, királynéi udvarbíró, (Katona V. 527.)
1234. *Jula*. (Wenzel VI. 549. Fejér III. 2. k. 407. lap, az utóbbi helyen: *Juniore Jula Budrugiensis*.)
1235. *Demeter*, az Aba nemzetségből (Fejér IV. 1. k. 27. lap.)

1238. *Demeter*. (Katona V. 850. lap. Fejér IV. 1. 111.)
1240. *Demeter*, kir. tálnokmester. (Wenzel XI. 315. lap.)
(Teutsch és Firnhaber Urkundenbuch 64. lapján így :
Demetrico comite Rudruge.)
1269. *Jakab*, nádor. (Uj Magyar Múzeum 1855. év I. 398. l.)
1279. *Marczaly Gergely*, macsói bán, Szerém, Valkó és Bodrog főispánja. (Századok 1875. év 370. lap.)
1291. *Mize*, egyúttal tolnai főispán. (Fejér VI. 1. k. 118. Czech az Uj M. Múzeumban 1851. év I. 213. lap. Hazai Okm. VII. 220.)
1291. *Jakab*, egyúttal szatmári főispán (Fejér VI. 1. k. 130. Wenzel XII. 510. Budai kam. ltár NRA. 604. cs. 18. szám.)
1294. Ugyan ő. (Gyurikovits kézirata.)
1300. *Kopos*, vagy *Kokos*, egyúttal tolnai főispán. (Fejér VI. 2. kötet, 290. lap. István fia volt, a Catholt nemzet-ségből.)
1301. *Hejze*. (Zichy Cod. III. 307. Egyúttal Tolna és Baranya főispánja. Zichy Cod. I. 106. és II. 527. lap. Heysze és Eyzechnek is írják. Myze fia volt.)
1306. *Henrik*, egyúttal slavoniai bán, királyi tárnokmester, Somogy, Tolna és Baranya főispánja. (Fejér VIII. 1. k. 200.)
1307. *Herrieus*, slavoniai bán, Somogy, Tolna, Baranya és Bodrog vármegye főispánja (Hazai Okm. III. 53. lap.)
1312. *Pál*, valkói főispán, (Fejér VIII. 1. k. 439.)
1313. *Kozol Pál*, macsói bán, Szerém, Valkó, és Bodrog főispánja. (Századok 1875. 370. lap.)
1318. *Pál*, m. bán. (Századok 1875. év 371.)
1319. körül *Pál*. (Zichy Cod. I. 174.)
1320. *Pál*, macsói bán, Szerém, Valkó és Bodrog főispánja. (Hazai Okm. IV. 137.)
1321. *Pál*, macsói bán, (Zichy Cod. I. 207.)
1322. *Pál*, macsói bán, Szerém, Valkó és Bodrog főispánja. (Fejér VIII. 2. k. 328.)
1323. *Pál*, macsói bán, Szerém, Valkó és Bodrog főispánja. (Hazai Okm. IV. 133. Századok 1875. év 371.)

1324. *Pál*, macsói bán, Szerém, Valkó és Bodrog főispánja. (Zichy Cod. I. 268.)
1325. *Pál*, macsói bán stb. (Hazai Okm. II. 40. Zichy Cod. I. 426.)
1326. *Pál*, macsói bán, stb. (Hazai Okm. II. 43. Századok 1875. év. 371.)
1327. *Pál*, macsói bán stb. (Fejér VIII. 5. k. 178. lap.)
1328. *Pál*, macsói bán, stb. (Századok, 1875. év 372. lap.)
1328. *János*, macsói bán, Szerém, Valkó, Bodrog és Baranya főispánja. (Századok, 1875. 372. Fejér VIII. 3. 267. l.)
1329. *János*, macsói bán, stb. (Fejér VIII. 5. k. 191.)
1330. *János*. macsói bán, stb. (Fejér VIII. 3. k. 423.)
1331. *János*. (Katona VIII. 661. lap.)
1332. *János*. (Hazai Okm. I. 164. 166.)
1333. *János*, macsói bán, stb. (Fejér. VIII. 3. k. 692. Századok, 1875. év 372. lap.)
1335. *Ostffy Miklós*, macsói bán, stb. (Liber Regius XIII. 49. lap.)
1336. *Ostffy Miklós*, macsói bán. stb. (Hazai Okm. V. 111. l.)
1338. *Ostffy Miklós*, macsói bán, (Katona IX. 127. Fejér VIII. 5. k. 253. Bács, Baranya, Valkó, Szerém, Bodrog főispánja is volt.)
1339. *Herczegh Péter*. (Koller: Hist. Epis. Quinq. II. 311. l.)
1342. *Herczegh Péter*. (Zichy Cod. II. 40. 41.)
1343. *Herczegh Péter*. (Koller u. o. 480. lap. és Zichy Cod. II. 81. lap. és Cornides diplomatariumja. A kalocsai káptalannak 1342. évi jelentésében említettnek possessiones magistri Petri filij quondam Herrici bani comitis de Budrugensi Dauch et Zekchu. Zichy Cod. II. 41. lap. A miből kitünik, hogy az 1306. és 1307. évek alatt említett Henrik bodrogi főispán a szekesői Herczegh családból való volt.)
1347. *Herczegh Péter*. (Knauz: Monum. Eccl. Strigon. I. 258. lap, hol csak így említettük: Péter bodrogi főispán, Henrik bán fia.)
1348. *Herczegh Péter*. (Zichy Cod. II. 311. lap.)
1356. *Ujlaki Miklós*, Baranya, Valkó és Szerém főispánja is. (Századok 1870. év 484. lap.)

1359. *Garai Miklós*, Valkó és Baranya főispánja is. (Századok 1870. év 484.)
1375. *Horváthy János*, Szerém, Valkó, Baranya főispánja is. (Századok, 1870. év 484. és 1871. 442. lap.)
1381. *Horváthy János*, macsói bán, (Zichy Cod. IV. köt. és Oklevél a Békássy cs. ltárában.)
1382. *Liszkői Pál*, Baranya, Szerém, Valkó főispánja is. (Századok, 1870. 484. lap.)
1383. *Koroghy István*, Baranya, Szerém, Valkó főispánja is. (Századok u. o. 484.)
1390. *Lossonczy László*, a fennebbi vármegyék főispánja is. (Századok, u. o. 484.)
1393. *Lossonczy István*, a fennebbi vármegyékben is főispán. (Századok u. o. 485.)
1394. *Lossonczy László*, mint előbb.
1397. *Maróthy János* és *Perényi Péter*, egyúttal Baranya, Szerém és Valkó főispánjai is voltak. (Századok, u. o. 485. lap.)
1409. *Fedémesi Miklós*, az előbbi vármegyék főispánja is. (Századok u. o. 485.)
1410. *Fedémesi Miklós*, mint előbb.
1410. *Ujlaki László* és *Imre*, Baranya, Valkó, Szerém főispánjai is, (u. o.)
1418. *Ujlaki Imre*, mint előbb.
1419. *Garai Dezső*, Baranya; Szerém, Valkó főispánja is. (Századok, u. o.)
1429. *Ujlaki Péter* és *István*, az előbbi megyék főispánjai is. (Ugyanott).
1433. *Garai László* és *Péter*, Szerém, Valkó és Liptó vármegyék főispánjai is. (Századok, u. o.)
1447. *Garai László*. (Összevetés alapján. Ez évben Bács megye a bán parancsából tett vizsgálatról neki jelentést tesz, mint domino eorum honorando. Garai László tehát ez évben bácsmegyei főispán volt, és így valószínűleg bodrogi is.)
1498. *Som Józsa*, egyúttal temesi főispán.
1498. *Czobor Imre* és *Márton*. (Budai kam. ltár NRA. 1614. csom. 12. sz.)

1503. *Czobor Márton*. (Gyurikovics kézírata.)

Török korszak után:

1714. *Gr. Nádasdy Pál*. (Több mint kétszáz évi üresedés után az első bodrogi főispán. Lehoczky az ő Stematographiájában gróf Turn Henriket mint bodrogi főispánt 1707. évben hozza fel, felejtván, hogy az országos rendek még 1712. évben sürgették Bodrog megye visszaállítását.)

1718. *Gr. Nádasdy Pál*. (Bombardi ez évben megjelent Topographiájában akkori bodrogi főispánnak neveztetik.)

1721. *Gr. Nádasdy Pál*. (Lehoczky.)

1721. *Czobor Márk*, (kineveztetett szeptember 5-én Timon szerint 1722. év körül.)

1722—29. *Czobor Márk*. (Megg halt 1729. évben, és hivatalát addig tartá meg.)

1746. *Gr. Draskovics Lipót*, (u. o.)

1759. *Gr. Grassalkovics Antal*. (Kineveztetett február 5-én. E megyéből 1769. június 30-án a zólyomi főispáni székre tétetett át. Lehoczky már 1748. évben nevezi bodrogi főispánnak. Dudás Ödön 1768—1784. évek közé teszi Grassalkovics főispánságát.)

Bodrogmegyei alispánok.

1280. *Budy*, (Comes curialis comitatus Budrug. Wenzel XII. 313. lap.)

1339. *András*, Miklós fia. (Zichy Cod. I. 562.)

1350. *Tamás* mester, Abulmai Péter fia. (Zichy Cod. II. 440. l.)

1354. *Péter*, Lekcei Miklós fia, Hanth unokája. (Zichy Cod. II. 560.)

1360. *Baya Tamás*. (Zichy Cod. III. 175.)

1364. *Tamás*, Gerard fia. (Zichy III. 245.)

1373. *Pál* mester, Sebeu fia, de Gergeri. (Zichy Cod. III. 485. és 492.)

1374. *Pál* mester, Sebok fia. (Zichy Cod. III. 569. 570. lap. Ez évben *comes* de Bodrognak is neveztetik, a mi még is alispánt jelent. Zichy Cod. III. 563. lap.)

1378. *Szentmiklósi Tamás* mester, Dénes fia. (Hazai Okm. VII. 415.)

1381. *Borchan Miklós*, Bakó fia. (Zichy Cod. IV. 194. és Oklevél a Békássy ltárban.)
1381. *Hosszubácsi István* mester, Miklós fia (de Huzyvbachy) (Okl. a Békássy cs. ltárában.)
1382. *Haraszi Benedek* mester, Simon fia. (Zichy Cod. IV.)
1383. *Miklós* mester, Kyrnichi Miklós fia. (Zichy Cod. IV. 641. lap.)
1389. *Tors János* mester, és *Gál*, Bakoch testvére. (Zichy Cod. IV.)
1390. *Gál* mester, Bakoch testvére, és *Lőrincz István* fia. (Zichy Cod. IV. 415. lap.)
1390. *Nagy Mihály*. (Zichy Cod. IV. 436.)
1391. *Albert*. (Zichy Cod. IV. 446.)
1391. *Seléndi Albert*. (Zichy Cod. IV. Valószínűleg az előbbivel azonos.)
1392. *Harapi Mihály*. (Zichy Cod. IV. 501.)
1393. *Lőrincz mester*, Fyrfalvai István fia. (Zichy IV. 529.)
1393. *Gáthi Péter* mester, György fia. (b. Révay ltára I. csom. 15. szám.)
1400. *Vizközi András* mester, Péter fia és *Dersi János*, (b. Révay cs. ltára I. csom. 12. sz.)
1411. *András*, de Bocan Demeter fia, és *Domokos* szintén de Bocan.
1415. *András*, Demeter fia, és *Csapi Domokos*.
1424. *Aranyani Erdeugh István* és *Uki Leustach* (b. Révay. levéltár.)
1430. *Szentkirályi János*, és elekcsi *Katona Péter*, (Századok, 1874. év 219. lap).
1432. *Thamasolehi Szász János*, és delfalvai *Zugdya Tamás*.
1435. *Pethkei László* mester és *Lezy-i Kelemen* (b. Révay cs.)
1437. *Pethkei László* mester,

} (b. Révay cs. ltára.)
<i>Szentlászlói Mihály,</i>
<i>Kezyi Kelemen,</i>
1448. *Zeléndi Jánk*, és *Pakai Balázs*, (Oklevél b. Révay levéltárában.)
1464. *Kis Balint* és *Tagyalai Lőrincz*. (Budai kam. levéltár 1525. cs.)

1391. Lekcsei Sulyok Ilyés és Miklós Gergely fia, de Cheps.
1391. Miklós Gergely fia, de Cheps és Réghi Tamás.
1392. Barky György, és bessenyei Földes Benedek.
1393. Szentlászlói Lőrincz, Tamás fia, és bessenyei Földes Benedek.
1400. Chypsi Pál és Pakai András.
1411. Bali Márk.
1415. Borothi István, és Szőlősi László.
1424. Szentmiklósi János, András fia, és Borothi István, Fábián fia.
1448. Ordódy Lőrincz, és Besei Antal, Dénes fia.
1464. Bancsai István, és Zolthai Benedek.
1468. Kakathy Demeter, Sandrin fia, és bessenyei Kis Jakab.
1477. Kétházy Mihály, és bessenyei Kis Jakab.
1482. Szél Benedek.
1509. Petzahi Gergely, borothi Uti Kelemen.
1521. Szél Márton, de Kakath.
1720. Vukasz Lukács, és Szabits Ignác.

Valkó.

Őstörténetünk elbeszéli, hogy Bulcs, Lél és Botond délfelől jöve a Száván átkeltek, Zágráb várát elfoglalták, és innen ellovagolva, Pozsega várát és Vukovárt is bevevék.

Hagyomány és történet ezek után soká hallgatnak e vidék viszonyáról az országhoz, míg a királyság alkotásának ideje fel nem derült.

Ekkor Valkót (parochia, provincia) az első vármegyék sorában találjuk, melyeknek létezéséről biztos tudomásunk van, és melynek megyeisége nem sok bizonyítgatásra szorúl.

Már Sz. László idejében (1077—1095. év) határozott nyoma van, a midőn t. i. Vejkei Dénes ösatya, minthogy az Ung nemzetségből származó Henrik gróft Castiliába követte, pozsony- és valkómegyei jószágait Both grófnak 40 ezüst márkáért eladta.¹⁾ Azóta szakadatlan sora az adatoknak bizonyítja, hogy Valkó vármegye egyik kitűnő tagját képezte a vármegyei rendszernek, melynek főispánjait majdnem névszerinti teljességgel ismerjük, sőt melynek alispánjaival, szolgabíraival és országgyűlési követeivel is igen gyakran találkozzunk. IV. Béla király fiának Béla slavoniai herczegnek Baranya, Wlco (Valkó) Sümegh, Zala és Olcha várait adományozza, a mely adományt IV. Orbán pápa 1264. évben megerősített. Hogy ez adománynyal Valko nem Slavoniával, hanem csak Béla herczeg személyével hozatott kapcsolatba, kétségtelen, hisz IV. Béla ugyanannak Pozsony és Nyitra várát is adományozta ez évben.²⁾ Még a XIII. század második felében Valkó megyét, nemcsak várát, a macsói bánsággal

¹⁾ Wenzel : Árpádk. Uj Okm. I. 41. l.

²⁾ Fejér IV. 3. k. 234. lap. Wenzel III. 98. lap.

találjuk összekötve, és Erzsébet királyné, mint macsói és bosniai hercegnő 1280. évben Fülöp firmiani püspök és pápai követnek igéri, hogy a katolikus vallást Pozsega és Valkó megyében, valamint más, az ő hatósága alatti vármegyékben terjeszteni fogja. ¹⁾ Az összeköttetés a macsói bánság, valamint Bodrogh, Baranya, Valkó és Szerém megyék közt eltartott a XIV. század közepéig. ²⁾ Itt a macsói bán méltóságánál volt a főhivatal; tőle, nem valamely szerémi hercegtől, függtek a nevezett megyék, azért rosztól írja Kerchelich, hogy Valpo, Valkó, Verőcze és Posega még akkor is Slavóniához tartoztak, midőn élükön a szerémi hercegek álltak. ³⁾ Szerémi hercegek, mint az ország bizonyos részének törvényes kormányzói, nem is léteztek soha. Az I. Miksa idején, és pedig 1490. évben annak titkára Falco János által szerzett vármegyei névjegyzékben a Duna és Dráva közt fekvő magyar vármegyék közt neveztetik Tolna, Fehér, Pilis és Walpo.

A megye neve Wlko, Wolko, Wlco, Wolkou, Vlkoy, Valkoy, Valko stb. alakban fordul elő, és a Valko patak nevével azonos. Forgach Ferencz váradi püspök és I. Ferdinánd kancellárja azt írja, hogy *Valpo*, Somogy, Baranya stb. a császár parancsait követte. ⁴⁾ Valpó vármegyéről beszél Kerchelich, a horvát történetirő.

Azonban a XVIII. században a slavoniták a tartományt diplomatikailag is Valpó megyének kezdték elnevezni, a honnan az a vélemény keletkezett, hogy a mai verőczemegyei Valpó mezőváros adott volna nevet a megyének, mint Bombardi is tévesen vélekedik. A horvát tartományi gyűlés 1743. évben

¹⁾ Katona VII. 840. lap.

²⁾ IV. Orbán pápa 1264. Posega várat a slavoniai hercegséghez tartozónak írja. Már akkor uralta e vár a magyar királynét. (Fejér IV. 3. k. 237. l.)

³⁾ Kerchelich: Notitiae praeliminares de regnis Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae 123. l. Különben, hogy Kerchelich a történeti földrajzban nem megbízható, arra vannak más példánk is. Mélyebben e kérdésbe nem ereszkedvén, csak Brodericsre hivatkozom, ki azt írja, hogy a Duna Valkót, Posegát és Sirmiumot, azt a három jeles tartományt, melyet mi vármegyének nevezünk, Slavóniától elválasztja, — tehát nem feküdtek Slavóniában, hanem Magyarországbán.

⁴⁾ Commentarii rerum hung. Lib. XVI. pag. 406.

Alsó-Slavonia rendezését hozván javaslatba, azt mondja, hogy abban Posega, Verőcze és Valpó vármegyék találhatnának, — kívánja, hogy a szerémi kerület is odacsatoltassék, és az egész tartomány ezután három vármegyére felosztassék. Midőn aztán Mária Terézia 1745. ápril elsején biztosainak utasítást adott, mikép kell Szerémet és Alsó-Slavoniát az országhoz vissza-keblezni, kimondja, hogy a visszacsatolandó terület »Valpo vagy Valko« vármegyét is magában foglalja. Itt tehát a királyné mindkét nevet synonymum gyanánt használja.¹⁾ Azonban Valpó városát, mint Valkó vármegyének névadóját semmikép el nem lehet fogadni, a nyelvészeti nehézségeken kívül különösen azért nem, mert Valpó városa soha sem feküdt Valkó vármegyében, hanem a míg ez utóbbi fennállott, többnyire Baranya megyében, melynek területe régebbi időben a Dráván is átesapott, 1498. évben kivételesen Körös megyéhez tartozott,²⁾ ha ugyan ez utóbbi alkalommal a Dráva vidéki Valpó értendő, a mint abból következtetem, mert a Geréb család birtoka volt. Oláh Miklós idejében már a zavarok megkezdődtek. Ő (Hung. 9-ik fej.) a Dráva és Száva közti tartományt magyar Slavoniának nevezi, melyhez szerinte tartozik Zágráb, Varasd, Posega, *Valpo*, *Valto* és más vármegyék. Kerchelich már épen Valkót és Valpót két vármegyének tartotta.³⁾

E tárgy bennünket elvezet Valkó vármegye régi határainak kérdésére. Baranya Drávántúli, avagy jobb parti területének legdélibb része, úgy látszik Podgorács (1408. évben Pogarath) város, mely ma Posega vármegyéhez tartozik. Valpótól Podgorácsig vonalt húzva, még mindig nem kapjuk Valkó vármegyének nyugoti határvonalát, mert e vonalon túl nyugotra még a valkómezei Gát, Mariancze, Abradfalva (Obrađovce), Miholacz stb. helységek fekszenek, mi arra mutat, hogy Baranya megye, melyhez még Nécse, a mai Nassicze verőczemegyei város, valamint Mariancz, Nard, és Monoszló, (ma Moszlavina) helység is tartozott, élesen beékelte magát

¹⁾ Kukuljevics : Jura Regni Croatiae I. 402—410. és II. 140. l.

²⁾ Oklevél a gyulafehérvári káptalan Hárában.

³⁾ Notitiæ praeliminæ regni Dalmatiae etc. 123. és 226. l.

Valkó megye területébe, úgy, hogy itt valóságos enclavét képezett volna, ha a Dráva oldalán baranyai földdel közvetlenül nem érintkezett vala. A Drávántúli baranyai terület határai azonban olykor ingadoztak, mert Asszonyfalva, Csabagata, Kúnfalva, Kisfalud, majd baranya-, majd valkó megyei falvaknak mondatnak.

Valkó vármegye nyugoti határa legnehezebben állapítható meg. Ez irányban sűrűbben laktak szláv ajku népek, és az ő helységeiket a pápai tizedlajstrom, mely minket Valkó vármegye régi területére nézve tájékoz, alig ismeri.

Éjszakra a Dráva képezte a változhatlan határt, a meny nyiben ezt baranyamegyei terület nem szakította át. A Dráva torkolatától a Duna szabja meg a megye hatalmas határát, és ennek partjait mossa Illokon túl egész Szuszek-ig. Miután az ahhoz délre eső Vizics, Lyuba, Erdővég, Kukujevcze, Mongyelosz Valkó vármegyéhez tartoztak, a keleti határt Szuszek-től a Szávaig lehet huzni, úgy azonban, hogy Mitrovitz a vonalon kívül maradjon, mert ez már Szerém megyébe esett. Igaz, hogy e határkijelölés folytán, nem sok marad hátra, a mit a régi Szerém vármegyének lehetne tekinteni, minthogy azonban számos oklevél az említett keleti vonalig valkóvármegyei helységekről szól, ezek ellenében lehetetlen átörökölt véleményeknek concessiókat tenni. Ne hagyjuk azonban figyelmen kívül, hogy a régi Szerémség a Száva tulsó partján is elterjedett, — meddig? nem tudjuk, a miért is történeti forrásaink Sirmia ulterior és citerior területére különböztetik a Szerémséget, mely mindkét részében egyházilag a pécsi püspökséghez tartozott. Tudjuk, hogy III. Béla király leánya: Margit, előbb Isák görög császár, aztán Bonifác montferrati határgróf felesége volt, az utóbbival János fiát nemzé, kivel, miután másodszor özvegységre jutott, Magyarországra visszatért. Margit testvére, II. András király, nevezett Jánosnak a Száván túli Szerémet (Sirmia ulterior) adományozta. Ő az, kit III. Honorius pápa 1227. évben egyházi kiátkozás fenyegetésével int, hogy a boszniai patarenusok ellen kereszteshadat indítson. ¹⁾

¹⁾ Fejér III. 2. köt. 101. 102. lap. Két évvel utóbb IX. Gergely pápa is említi ulterior et citerior Sirmiát. U. o. 157. l.

A déli határt a Száva folyó képezte, körülbelül Mitrovicztól Brodig. Brodtól ismét felfelé nyomulván, Nassiczénél Baranya megye déli határát érjük, és egyúttal a valkói nyugoti határt kiegészítjük, mert Tomicza, Paka, Dobrogosgye, Ruschevo stb. a régi Valkó vármegyéhez tartoztak.

A hazafisága és miveltsége által kitűnő néhai gróf Zay Ferencz nem rég nyilvánosan felvilágosítást kért Valkó vármegye és Garavár fekvésére nézve.¹⁾ Tudva van, — mondja ő — hogy a valaha oly híres Gara család férfi ágának Gara László, Lőrincz fiában magva szakadt. A Gara-család férfi ágának magvaszakadása következtében I. Ferdinánd király 1541. év január 28-án kelt új adománys levele által említett Gara Lőrincz fenmaradt három leányát, Katát, Annát és Borbálát, már akkor Zay Ferencznét és ezeknek törvényes utódjait, Magyarország és a társországekban fekvő Gara-féle összes birtokkal megajándékozta. Gara Kata és Anna vonala későbbben kihalván, a Garák összes birtoka az illető levéltárral együtt Gara Borbálára és így a Zayakra szállott. A birtok a török pusztítások és a mostoha idők mindenféle viszontagságai alatt idegen kézre került, de a levéltár a csömöri Zayak kezében maradt és általok maig híven őriztetik. E levéltárban eredetileg meg van a Valkó megyében fekvő villa Gara feletti első adománys levél 1269. évről, valamint az új adománys levél 1541. évről is, — mindegyikben villa és castrum Gara, Valkó megyében fekvőnek mondatik. Ezeket előre bocsátván, gróf Zay csaknem megfoghatatlannak tartja, hogy noha ez utolsó oklevél kibocsátása óta csak 324 év mult, mégis Valkó megyének és Gara várának helyisége eddig teljes bizonyossággal nem határozottatott meg.

Pedig gróf Zay Ferencz jó nyomon járt, midőn az irodalom akkori állapotjára hivatkozván, azt az eredményt constátálta, hogy a Verőcze megyében fekvő Gorjan falu a régi Garavár helyén áll, a mi azonban szerinte nem egész pozitívítás. Csak abban téved gróf Zay, midőn azon véleményét kockáztatja, hogy Valkó már egy pár századdal előbb beolvasztott Slavonia többi megyéibe.

¹⁾ Vasárnapi Ujság 1866. év 10. sz.

Zay kérdésére a felszólaló közlőny következő számában Debreczeni felelt, hivatkozván Lazius és Sambucus térképeire, melyekben határozottan mind Valkóvár, mind Garavár körülbelül azon területen van kitéve, melyen ma Verőcze megye fekszik. ¹⁾

De történetiróink már korábban is elég biztos úton jártak e kérdés felé. Azon körülmény, hogy a diakóvári püspök Gorián nevű helysége Diakovárhoz nem messze esik, méltán vonta magára a történetirók figyelmét, és összehozatott azon pártutó mozgalommal, melyben Mária királyné és anyja Erzsébet királyné 1386. évben Gara vár közelében elfogatott kísérője Garai Miklós nádor pedig leváगतott. Gara vár romjai ma is Gorjanban láthatók. ²⁾

A Garák utódja, gr. Zay által keresett Valkó vármegyének fekvése már nemcsak minden kétséget kizár, hanem további felvilágosítást feleslegessé is tesz.

Botka Tivadar kutatásait a történet általa megmívelt térein soha sem lehet figyelmen kívül hagyni. Közlöm tehát az ő nézetét is Valkó vármegyének régi határaitól. Nyíltan megvallja, hogy a Száva mentében jelenleg még nem bírjuk oly biztossággal kijelölni Szerém és Pozsega felől a választó pontokat, mint azt a Dráva és Duna felől tehetjük. Csak hozzávetőleg, nyugotról vagy Posegától Nagy-Révet (a mostani Brodot), keletről vagyis Szerémtől pedig a Baza (azaz Bosut) folyónak a Szávába szakadását Rácsa táján gondolja választó pontnak tehetni. Tehát e négy pont képezi szerinte azon keretet, melyen belül Valkó megyének a mohácsi vész idejébeli területe foglaltatott.

Helyesen különbözteti meg azonban Botka a korszakokat, megjegyezvén, hogy az Árpád- és Anjoukori királyok idejében a megye határai tágabbak voltak. Különösen Szerém és a Duna felől nemcsak Ujlak (Illok), hanem még rajta túl is

¹⁾ A két térkép található ily gyűjteményben: Theatre de l'univers, contenant les cartes de tout le monde. Par Abraham Ortelius. 1598. Más régi térképek is hasonló tanúsítanak. Lásd Du Val Mappa Slavoniae, Croatiae, Dalmatiae, Gerardi mercatoris, hol Gara a Biczky, a mai Bics viz folyása mellé tétetik.

²⁾ Tud. Gyűjt. 1824. év XII. 27. lap.

Szilas (ma Szvilos), Nagy-Olasz (ma Mangyelosz), a Száva felől pedig Marót (ma Morovics) Valkóhoz tartoztak. Botka nem veszi tekintetbe azt, hogy Baranya vármegye a Dráva jobb partján is jelentékeny részeket bírt, pedig azzal még jobban illusztrálhatta volna állítását, hogy Valkó sem Verőczével, sem Slavoniával nem érintkezett határaival.

Ha azonban Oláh Miklós (Hung. 9. fejr. 3. §.) Diakóvárt, mely kétségtelenül mindig Valkó megyéhez tartozott, a Szerémségbe helyezi, ezt azon idő szokásának kell tulajdonítani, mely Valkót a föld gazdagságára nézve Szerémmel párvonalba állítá, és ily értelemben a Szerémség nevezetét Valkóra is ruházta. Ez a tágabb Szerémség nem történeti való, hanem rhetorikai kifejezés volt, melylyel Szerémi György is él az ő emlékiratában.

A régi Valkó vármegye soha sem tartozott Slavoniához, hanem mindig közvetlenül Magyarországhoz.¹⁾

Ez a roppant vármegye nem élte túl a XVIII. századot és részei ma Posega, nagyjából pedig Verőcze és Szerém vármegye területéhez csatoltattak, melyekből a brodi és pétervárad határőrezred vidéke is kihasíttatott.

A karloviczi békekötés esztendejében (1699) az országos concursus által az adófelosztásról készített lajstromban Valkó vármegye Posega, Szerém és Verőcze megyékkel Magyarországnak ötödik kerületét képezte.

I. Lipót király a visszafoglalt részek összeírására 1700. szeptember 11-én biztosokat nevezett ki, azon utasítással, hogy a katonai végvidék alkotására is legyenek tekintettel. E biztosok munkálatukat az év utolsó havában bevégezték, és a Száva és Dráva közti tartományt négy, ugymint Verőcze, Valkó, Posega és Szerém megyékre felosztván, azt Slavoniának nevezték, a felosztásban és elnevezésben a történetet sértvén, Valkó vármegyének jelentetett ki, a mi eddig eszéki inspectoratus név alatt kamarai igazgatás alatt állt.

Az 1715. évi 85. törvénycikk Valkó vármegyét még

¹⁾ Gyurikovics: De situ et ambitu Slavoniae et Croatiae, — és Palugyai Imre: »A kapesolt részek« című elévülhetlen remek munkáik után minden további bizonyítgatás már feleslegessé vált.

mint létezött említi, a 92. törvénycikk pedig egyenesen e megye visszacsatolását rendeli, az országgyűlés feliratai azonban még éveken át foglalkoztak azzal, a midőn t. i. Valkó és a társ megyék egyenes bekebelezését Magyarországra sürgették. Így történt ez 1722. 1723. és 1728. években.

Az országgyűlés szüntelen felszólalásai, az 1741. évi 18. cikkben kimondott elvek, a Khevenhüller-féle intézménnyel a Száva és Duna melletti határvidéken tett kedvezőtlen tapasztalások, és az 1743. évi mozgalmak végre arra birták Mária Teréziát, hogy a visszacsatolást komolyan foganatosítsa. E célra 1745. évben biztosokat nevezett ki, kik az egy b. Vajai László kamarai tanácsoson kívül mind horvátok voltak, ugyanint b. Engelshofen tábornok, mint elnök, gr. Patachich Sándor, Busan János, Szaich János és Kerchelich Boldizsár. E bizottság 1745. decz. 19-én és 21-én jelentést tett, a mely a Dráva, Duna és Száva közti négy vármegye területét új felosztásban mutatja fel. Miután a katonai határörvidék alakítására nagy részek kihalóztatottak, Valkó vármegye eltöröltetett, és csak Verőcze, Posega és Szerém állottak fel újra, úgy, hogy Verőczének a drávamelléki rész jutott egész Vukovárig, mely már Szerém megyéhez csatoltatott¹⁾ Az új szerémi terület határa Vukovártól kanyarodást tett éjszak felé és a palacsai tavat felében átmetszvé, a Vuka partjait kereste. Különben a Dunát követte mindenütt Zimónyig. E felosztást Mária Terézia jóváhagyta 1746. ápril 27-én, az országgyűlés pedig szentesíté az 1751. évben hozott 23-ik törvénycikk által. Ebben már Valkóról semmi szó, és csak az e cikk körüli országgyűlési tárgyalások alkalmával említetik utoljára.

Az 1745. évben történt felosztás következtében Csalma, Kukujevcze, Berkaszova, Schid, Serovac, Banovcze, Nesdin és Illok, melyek majd mindnyája mint egykori valkó megyei helység, előttünk ismeretes, de a török foglalás megszüntetése

¹⁾ Nem ez az új és önkényes alkotású Verőcze megye, mely legnagyobb részét valkói területből keletkezett, tartozott Slavóniához, hanem a régi — ez is csak olykor — mely a mostaninak egy kis részéből áll nyugotra. Ha nem a XVIII századi földrajzi gyártmányokhoz ragaszkodunk, könnyebben fogjuk a közjogi kérdéseket megoldani.

után a katonai határvidékbe foglaltatott, s az új Szerém megye hatósága alá adatott.

A mi Valkó vármegyének régi birtokosait illeti, ezek közt a Maróthyakat és Csákyakat már a XIII. században találjuk. Még ezeknél is hatalmasak voltak a Garaiak, kik a XV. század elején majd az egész megyét kapták adományban. Rajtok kívül még igen hatalmas dinasták voltak a Thallóczy, Perényi, Geréb, Lorántffy, Ujlaki, Mikolai, Lipóczy, Alsáni, és Zay család tagjai, kik közül az utóbbi a Garaiak utódja lett. Tekintélyes birtokok élvezetében látjuk a Pelsőczy, Bánfy, Thordy, Zamboky, Vér, Hosszубácsi, Szentpéteri, Elefánti, Bersenyi, Sulyok, Kereszturi családokat; egyes helységek a tituli káptalan, vagy udvari személyek kezében voltak, kiknek örökösei homályban maradtak.

A lakosság túlnyomólag magyar nemzetiségű volt. Mutatják azt nemcsak a családnevek, melyekre régi okleveleinkben akadunk, midőn magánügyi és birtokviszonyok a hatóságok intézkedése alatt forognak, hanem a számos magyar helység, és az azok határában előforduló patakok, tavak, erdőségek stb. elnevezései. A magyar nemzetiségre nézve azonban meglepő gyorsasággal káros befolyás mutatkozott Mátyás király kormányzásának második felében. A szerbek tömeges bevándorlása Zsigmond király alatt kezdődött, ez ismétlődött Albert, de kivált Mátyás király alatt, nevezetesen 1465. tájban, a midőn Brankovics Vuk, György despota unokájával számos szerb család beköltözött, kik a Szerémségben, és a szomszéd megyékben elhelyeztettek. Nemzetiségi tekintetben e telepedésnek, mely akkor ideiglenesnek tartatott, az a következménye lett, hogy a jövevények, távol attól, hogy az új hazában előtalált viszonyokhoz simuljanak, inkább a magok típusát nyomták rá az általok lakott vidékre. Így lett a valkó-megyei Péterfalvából Peterkincz, Jarinfalvából Jarinocz, Bogdánfalvából Bogdanocz, Kosárfalvából Kasorowcz, Pálfalvából Pawlowcz, Milkfalvából Milkovecz, Utolinfalvából Utolincz, Pazdiczfalvából Pazdasinch, Kaszából Kozinch, Abradfalvából Obradowcze, Lydurból Lidrowcz, Kesséből Kesincze, Pelhanfalvából Plenyahawcz, Bánból Banovcze, Tardból Tordincze stb. Mindezekben szláv névalakot csak 1481-ben találunk először,

bizonyítványul egyszersmind arra, mennyire igaz épen ellenkezője azon ujkori állításnak, hogy a magyar erőszakkal terjeszti nemzetiségét.¹⁾

A megszállás korszakában, midőn a magyar nemzet az új hazára mintegy varázsütéssel számtalan helynevek által rá nyomta etnikai bélyegét, mint Alsó-Italiának mythosban derengő hodítói, a magyar honfoglalók is mondhaták:

Haec tum nomina erunt, nunc sunt sine nomine terrae.²⁾

A Dráva-torkolat végvidéke még legtisztábban tartá meg magyar nemzetiségi típusát (Almás, Erdőd, Szarvas, Ság, Rétfalu, Kologyvár, Haraszt, Ant, Dálya stb. neveiben), sok, általam az oklevelek katakombáiból kiásott helység végenyészetét a török korszakban találván, nem szolgál már az élő nemzedék tanyájául, de mások az idegen vérvegyíték erős nyomával tovább fejlődnek, és a jelent a multtal kötik össze.

Valkómegyei helységek voltak:

Abradfalva, ma Obradovcze Verőcze megyében, a Pistanicza patak közelében. Említetik 1337. évben, mint Lőrincz, File unokájának osztályrésze. (Lásd Mikola.)

Alifant, még a pápai tizedlajstrom hallgat róla. A XV. század közepén létezik Valkó megyében Alifant vagy Elefánti birtokos család, nevezetesen 1452. évben Andreas de Alifant. Ennek családfája ez: Elefánti András,

(Apollonia)
1454.

Péter, Ferencz, Mátyás, Dorottya, Katalin.

Egy 1481. évben említett Alifanti Ferencz de Ibrány melléknévet viselte.

Almás, l. Halmos.

Alsán. András vajda és neje, Martonos leánya a moróczi nemesektől 1357. évben több szerémmegyei falvakkal Alsán falut is megszerzik; 1387. évben neveztetik Alsáni Pál; Temes megyének 1404. évben két főispánja volt, egyike Alsáni

¹⁾ Igen szépen értekezik Botka Tivadar a nemzetségi viszonyokról Valkó megyében. Századok, 1868. év. Tájékozás az eltűnt magyar Valkó vármegyéről című cikkében.

²⁾ Virgil Aeneise Libro VI. 777. vers.

János; ő tán ugyanaz, ki Zsigmond király 1406. és 1410. évi leveleiben Alsáni Gergely fiának, és kir. pohárnok-mesternek mondatik. Jó későn, t. i. 1435. évben találkozunk megint vele, midőn ő és neje Klára, összes birtokaikat Valkó vármegyében Thallóczy Matkó dalmáthorvát bánra, és testvéreire Franko, Perko és Zovanra örökségi joggal ruházzák. Az alsáni várról 1463. évből van emlékezet, midőn Zolna és Gunya falvak hozzá tartoztak.

Andrevajdafalva birtokában a Nekesei család a Koroghyak által háborgatva 1398. (L. Papfalva.)

Andrásfalva, ma Andriassevce a brodi ezredben, Vinkovchéhez délre; 1337. évben osztályrészül kapja Péter, File fia. Zsigmond király 1427. évben a falut Garai Jánosnak adományozza és akkor már Andrassewcz néven fordul elő; de már 1439. évben újra Andrásfalvi Gergely és Bertalan. Mátyás király 1481. évben Andrásfalvát Garai Job halála után Bánfy Miklósnak adományozá. (Lásd e faluról még Boroh és Mikola cikket.)

Anth, ma Antin Korogh és Tordincze közt. A Csák és Woja nemzetség közt 1267. évben létrejött egyezségben mondatik, hogy Pacsetin falu földje Bagia és Onth falu közt feködt. Említve még 1390. (L. Monostor.) A pápai tizedlajstromban Onch, Onoch, Och, mint a valkói esperesség kerületében fekvő plébánia.

Apáthi, Mária királyné elkobozván a lázadó Horváthyak jóságait, azokat 1387. évben Garai Miklósnak és Jánosnak adományozza. Az adomány Peretych, Zach és Apati falvakat nevezi, az ottani dunai vámmal és révjoggal, a nélkül, hogy a megye említették, melybe ezek tartoznak. De nincs kétség, hogy itt Valkó megyei javakról van szó. Zsigmond király 1408. Garai Miklós nádornak, és testvéreinek Jánosnak új adományt ad különféle megyékben fekvő birtokaikra. Ezek közt előszámláltatnak Szent-Lőrincz vára a Baza (Bosuth) folyó mellett, Révfalu ugyanott, továbbá *Apáthi* a dunai révvel és vámszedéssel, továbbá a czernai (ceverna) vár és kerülete, Vichadal vár a Duna mellett, stb. (Fejér X. 4. köt. 672. lap) Garai Job 1478. évben Apátit is osztályra bocsátja Széchy Miklósnak, (l. Gara.) Apáti megfelel a mai Opatovecz falunak, mely Szerém

megyében a Duna jobb partján fekszik. Koller és utána Botka Tivadar azt állíták, hogy Opatovecz a régi Athya. Ez ellen több nehézség támad. Először is a nyelvészet oldaláról, mert az Apáti helynév változhatik ugyan Opatova, és Opatoveze, és Opatoveczre, mint ezt Nógrád, Trencsén, Bars, Nyitra és más megyékben látjuk, de az Athya helynév ily alakulást nem vesz fel. De a történet is szól az ellen, mert Athya vár és községe Verancsics idejében sem fordul elő más néven, mint első kezdetétől fogva. Végre az általam közlött adatok mutatják, hogy a Garaiak soha sem birták Athyát, és hogy ez utóbbi a XIV. század vége óta mindig a Maróthyaké volt, a kiknek kezéből alig egy századdal utóbb közvetlenül a Geréb család birtokába került. Minthogy Zsigmond király idézett 1408. évi kiváltságlevele Apátit határozottan a Duna mellé helyezi, és nyomban Zath (tán inkább Zatha, a mai Szottin) helységet is említi, a Szottinhoz délre fekvő Opatoveczet Apáti számára kell elfoglalnunk. Hogy Apáti és Athya azonos nem lehet, a fennebbiek-ből hasonlóképp kitűnik.

Arasfalva. Ezt Koroghy Gáspár 1471. évben eladta. (L. Szarvas.)

Árpa. Zsigmond király ezt 1427. évben Garai Jánosnak adományozza; 1337. évben Aparzow néven említetik és Lőrincz, File unokájának osztályrésze volt; még 1438. és 1481. évben Arpazow és Arpazo alakban találjuk. (L. Mikola és Boroh.)

Ásántó. 1263. Dobsza határjárásában fordul elő. (L. Dobsza.)

Asszonyfalva. Először 1337. évben mint Lőrincz, File unokájának osztályrésze említetik. Midőn 1438. évben Garai László macsói bán, és Garai Miklós nádor özvegye a mikolai vár birtokába igttatott, Asszonyfalva is, mint a vár tartozandósága, azok tulajdonába ment. 1447. évben Erdélyi János diák de Asszonyfalva fordul elő. A helység utóbb a Herczeg család birtokába került, mert 1460. évben szekcsői Herczeg Pál más birtokaival együtt elzálogosítá. A Garai Job halála után megürült jószágokat Mátyás király 1481. évben Bánfy Miklósnak adományozá, ezek közt Asszonyfalvát is. (L. Mikola és Boroh.)

Kis-Aszszonyfalva. Erdődön, 1443. évben sok vaskó-megyei nemes gyülekezett; ezek közt Mihály de Kisaszszonyfalva. (L. Zatha.)

Attak, ma Ottok; lásd azt.

Athya, kiejtés szerint Atya. A régi századokban gyakran szereplő vár. Már a pápai tizedlajstromban különféle torzított nevek alatt említettik. Egy 1377. évi vaskómegyei pörben szerepel György mester, Berén fia, — de Atha. Vér János, Miklós fia, mint hűtelen, több más megyebeli birtokokon kívül Valkó megyében elveszté Athya, Bába falva, Zagulyan, Lovászi stb. falvakat, és ezeket Zsigmond király Kukei Szumrákosnak adományozta. Ez magzat nélkül meghalván, a király mind ezen birtokokat 1398. évben Maróthy János székely ispánnak adományozta, kit a bácsi káptalan beigtatott. A fentnevezett Vér Miklós, László fia volt; Zsigmond király annak minden birtokát, közte Athya falut, 1404. évben új adománykép Maróthy János bánra ruházta; öt évvel utóbb (1409.) a király a bácsi káptalannak meghagyta, hogy Maróthy János macsói bánt, Maróthy János fiát, vaskómegyei Athya rész birtokába, a hajórév és dunai vám használatába beigtassa, mely birtokok őt a Kukei László Ferencz fia (ez Aymard fia) által nyert cserejogánál fogva illetik. Mátyás király 1481. évben az atyai várat és a hasonló nevű helységet, mely már oppidumnak neveztetik, továbbá Okuth, Örvényes, Németi, Zagulyan, Bába falva, Novak, Kardos, Bélcz, Bélvölgy, Hosszu-Lovász, Tomteleke, Balase, Pacsirtfalva, Drasinfalva, Petrócz, Radafalva, Bánócz, Sigfalva, Kondorfalva, Szent-Iván, Razasztyncz, Herény, Ilyefő, és Szabadság falvakat, az Atyában szedendő dunai vámmal vingárti Geréb Péternek és Mátyásnak adományozza. Mindezeket azelőtt Maróthy Mátyus macsói bán bírta. A beigtatás 1482-ben történt a fehérvári Jánosvitézek conventje által. Geréb Péter országbíró birtokai tetemesen szaporodtak az által, hogy testvére László, az erdélyi püspök 1493. évben neki jószágainak felét, ezek közt Valpó és Darnócz várát Kőrös megyében, — Atya és Szent-Lőrincz várát Valkó megyében örökös joggal de oly föltétellel adományozta, hogy ha Péter magtalanul meghalna, az összes jószágok Lászlóra visszazálljanak. A Pérenyiek is püspöki kézből nyertek nagy birtokokat. A Csákyak

ugyanis roppant birtokok tulajdonosai voltak, néhai Szilágyi Margit, Maróthy Mátyusné bevallása következtében Baranya, Valkó és Körös megyékben. Mindezeket Csáky Miklós csanádi püspök testvérei és nővérei nevében is Perényi Imre nádornak adományozza a király engedélyével, ki maga részéről a birtokokban rejlő királyi jogokat szintén Perényire ruházta. Az adomány tárgya Valkó megyében Atyavár, Athya és Szabadság praediummal, továbbá Bábfalva, Hosszu-Lovászi, Kardos, Bélvölgy, Örvényes és Németh. II. Ulászló király 1506. évben Perényi Imre nádornak új adományt ad Athya vár és oppidumra, és az ahhoz tartozó valkómegyei falvakra, azonkívül terjedelmes baranya- és körösmegyei birtokokra. Athya vár tartozandóságai gyanánt mind azon falvak elősoroltatnak, melyek már az 1481. évi adományban megnevezetnek, Szabadság nevű falu kivételével. Vingárti Geréb Péter özvegye Dorottya, most Perényi Imre nádor és abauji főispán neje, 1516. évben tiltakozva azt adá elő, hogy ő ezelőtt nem rég a Valkó megyében fekvő Athya várat és tartozandóságait enyingi Török Imre nádorfehérvári bánnak, petróczi Henczellffy István mester országbírói ítélőmester jelenlétében bevallotta, — de ő azt nem tette szabad akarathból, hanem férje Perényi Imre megfélemlítése, fenyegetései és zord magaviselete következtében. II. Lajos király ez okból a bevallást megsemmisíté, és Török Imre beigtatását megtiltá. Két évvel utóbb Perényi Imre birtokairól végrendeletileg intézkedik, a mint ezt Ujlaki Lőrincz borszniai herceg és országbíró 1518. évi bevalló leveléből látjuk. Kitűnik ebből, hogy Athya vára és tartozékai ezelőtt vingárti Geréb Péter nádor birtokai voltak, melyeket ez, neje Kanisai Dorottya beleegyezésével eladott és árából Borsod megyében Ónod várát, Heves megyében Döbrő várát vette. Perényi Imre később Kanisai Dorotttyát, Geréb özvegyét elvette, és mert Borbálától, első feleségétől, Báthory András leányától is voltak gyermekei, a birtokigények tisztázására tette Perényi Imre a fennebbi bevallást, és biztosította Dorotttyának az Ónod és Döbrő várára vonatkozó intézkedési jogot. — Verancsics idejében folyvást Atya volt a helység neve. (L. a helynek Opatovecz-czel vélt azonosság elleni okokat Apáti alatt.) Említésre

méltó, hogy II. Ulászló király 1494. december 16-án Athya városban tartózkodott.

Azarias. Garai Pál macsói bán és testvére András, 1313. évben a Szentemágocs nemzetségből eredő Simon mester és testvérei mint hatalmaskodók ellen pörnyertesek lettek. A Garaiak azonban megkönyörültek az ellenfelen, és R. Károlytól azt a kegyelmet eszközölték ki, hogy Simon és testvérei előbbi jószágaikba visszamehessenek, a Garaiak csak Azarias és Valkóffó falvakat tarták meg magoknak. Azarias faluval határos vagy szomszédos volt Pucha és Ostrosincz falu, az utóbbi még ma is létezik, és ahhoz délre ered a Vuka patak. Ozoryas még 1478. évben említetik, mint a Garai Job és Széchy Miklós közt folyt osztály tárgya. (L. Gara.) A falu közepén akkor kőtorony állt, melyben két teknyősbéka említésre méltónak találtatott.

Babafalva. A pápai tizedlajstrom a marchiai esperességben Baba helységet említ. Zsigmond király Bábafalvát 1398. évben Maróthy Jánosnak adományozta. Egyéb sorsa Athya és Kuke falvakkal együttesen jár, és e két czikk alatt olvasható. Tán a mai Babszka Szerém megyében.

Babota, ma Bobota Vukovárhoz éjszaknyugotra. Bathyai Miklós magtalan halála után, 1506. évben, a falu pör tárgyává lett. (Lásd Bathya.) Már 1269. évben említetik Domokos de Bobuta, Benczencz falu határjárásában. 1558. évben gradecki Horváth-Stancsics Márk Baboti, Batka és Sz. Lőrincz falvakat szerzi meg.

Kis-Bács, azon falvak egyike, melyeket Zsigmond király 1398. évben Maróthy Jánosnak adományozott. (L. Kuke.) Tán a mai Bacsincze Szerém megyében, Kukujevcze mellett. (V. ö. Hosszubács.)

Bagafalva. A bosniai káptalan 1438. Garai László macsói bánt e falu birtokába beigtatta. (L. Mikola.)

Bagincz. E falut Zsigmond király 1427. évben Garai Jánosnak adományozta. (L. Mikola.) Zálogjog czímén kapja 1438. évben Garai László.

Bagsincz falut a maróthi várral együtt Mátyás király 1484. évben Corvin János lipthói hercegnek adományozza. (L. Maróth.) Tán a mai Boksics.

Baka. Som Gáspár, a híres Som Josa temesi főispán fia, 1513. évben Porkoláb Mártonnak sok jószágot adományoz Valkó megyében, részint a neki és apjának tett hűséges szolgálatokért, részint a Gáspárnak kölcsönzött 1600 forintért. A jószágok ezek: Baka, Szigetke, Palotha egész falu, Biethmar, Salygocz, Bokord, Kápolna praedium, valamint Korithna, Somoghka és Szent János falubeli részbirtokok.

Bakócz 1478. évben a Garai Job és Széchy Miklós közt végbement osztály tárgya. (L. Gara.) Őri Lénárt valpói várnagy és neje, valamint Daróczy Miklós 1494. évben kölcsönös bevallást tesznek a valkómegyei Gálosfalva, Szent-György és Gergelyfalvára nézve és *Bakocza* falura, melyről az oklevél mondja, hogy Kőrös megyében fekszik. Ez állítás daczára azt vélem, hogy Bakócza is Valkó megyében és nem a távoli Kőrös megyében feküdt, mert nem lehet véletlenség, hogy az itt említett falvak sorsa 1478. és 1494. években azonos. (L. Gálosfalva.) Különben II. Lajos egy levelében Bakocz szerémmegyei praedium említettik.

Bakófalva. Már 1386. évben megosztották a Mikolai és Ireghy családok. (L. Iregh.) 1394. évben Polgári Benedek bírta felét zálogjogon, — ez évben élt Bakó, Polgári Pál fia, a miből látjuk, hogy a helység valamely Bakó nevű birtokosától vette nevét. A Mikolai és Ireghy családok 1412-ben itt újra osztozkodtak; 1417. évben pedig némely itteni részbirtokokba Mikolai Mihály beigtattatik, melyeket Ireghy Gergelytől és Mátyás Mayos fiától elcserélt. 1427. évben Garai János, 1438. Garai László ül annak birtokába. (L. Mikola.) Ezentúl híre elvész; a falu azonban a már szintén elpusztult Ireghgel és Borovo faluval volt határos.

Baynfalva, csak praedium volt 1478. évben, mely Maglathfalva és Ladarfalva mellett feküdt. (L. Gara.)

Balase 1481. és 1506. években Athya vár sorsát követi. (L. Athya.)

Balásfalva. Alifánti Apollonia és gyermekei 1454. évben tiltakoznak, hogy Ujlaki Miklós erdélyi vajda és macsói bán e faluba beigtattassék.

Balinócz, vagy Belinocz, (l. Vervár) Thallóczy Frank bán, 1446. hűbéresének Bersenyi K.-nek adományozza.

Bálintfalva, 1440. évben birta Bothos András, kit Hunyadi János a csatában elejtett. (L. Harapko.)

Bánócz, mint Atya vár tartozandósága 1481. és 1506. a vár sorsában osztozott. Maróthy Mátyus macsóí bán levele 1472. kelt in *Bán*. (L. Athya.) Ma Banovcze Szerém megyében, Továrnikhoz nyugotra.

Baraba, Tordincze mellett feküdt; 1269. évben vannak nobiles de Barlaba, 1362. évben az Ostffyák itteni jobbágyai Mocsár faluban földet foglaltak; az Ostffyák 1417. évben Tard, *Barlabo* stb. falut osztály alá veszik; 1447. évben Miklós, György és Albert mint Borroba birtokosai említetnek. (L. Tard.)

Barfalva, 1440-ben Bothos András egyik birtoka volt.

Barka vár birtokába beigtattatik 1513. évben Keserű István alnádor.

Baskfalva, a Bosut vizén túl, Alsáni János 1435. évben Thallóczy Matko és testvéreire átruházza. (L. Liszko.) Bathfolua néven fordul elő Bathyai Márton bán unokájának 1385. évi végrendeletében. Kertek diszelegtek itt.

Baskochy, 1446. a szekcsői Herczeg családé. (L. Betincz.)

Bathya, Antin közelében feküdt, 1267. évben *Bagia* és Onth lévén két oldalról Pacsetin határa; (l. Anth) István, Miklós fia, de Bachia, 1377. évben Pacsetin határjárásánál. 1435. évben mondatik, hogy abban Hermánvára feküdt. Ezeket Alsáni János és neje Klára Thallóczy Matkónak és testvéreinek adományozta. 1438. és 1443. években említetik Bathyai Miklós, Miklós fia, (l. Zatha) 1482. évben pedig Hermán István de Bathya. Bathyai Miklós magtalan halála következtében az ő valkómegyei jószágai II. Ulászló király adományozási jogába estek. Ezek birtokába akartak lépni, Aranyani János mester, a kir. kancellária jegyzője, Thordafalvi Balás valkói alispán; továbbá Aranyani János fi- és nővérei: Pál, Mátyás és Krisztina, végre Thordafalvi Balás fiai Miklós, Mihály és János. Azonban, miután 1506. évben a birtokfoglalás ellen Bathyai Pál diák, Hermán István özvegye Jeremina (Vinkovcze közelében van Jarmina nevű falu) és szentmáriai Thomiczay István neje Anna tiltakoztak, a dolog pörre került,

melynek eredménye előttünk ismeretlen. A szóban forgó jószágok Bathya, Szent-Ilye, Tamásfalva, Zivnarócz, Láthó, Babota, Kelud, Tóth-Terpenye, Hassad, Papfalva, Erkahonocz és Miholajancz falvakban levő részbirtokok.

Bathfalva. E faluból László nemes jelent meg 1447. a tardi gyűlésen, melyen Lorántfy György birtokjogai vizsgálat tárgyai voltak. (L. Szablathya.)

Bathócz, 1478. évben predium, *Bathoyecz* 1484. évben. falu, hihetőleg mind a két név ugyan azon telepre vonatkozik Létkörülményei Gara és Maróth czikk alatt érintetnek.

Bathka, 1558. lásd Babota.

Baxafalva, 1422. és 1423. években, de már 1404. évben is említetik. Maróthy János birtoka volt. (L. Athya.)

Becsefalva, Logreth fia Logreth, a Szentemágocs nemzetségből birta. 1300. évben, Tolman és Lanka falvakkal volt határos. (Wenzel X. 386.) Becse név alatt ismerjük mint az Alsániak birtokát, melyet Zsigmond király 1437. Thallóczy Matkónak adományozott. (L. Vervár)

Beych, 1338. Morochi István fiainak birtoka, a Surkbaza közelében, mely úgy látszik a Bosuth folyónak egyik ága vala.

Bekefalva, 1478. évben osztály tárgya. (I. Gara) Jakabfalva és Mertincz mellett feküdt.

Bekesócz, Alsáni János ezt Thallóczy Matkóra ruházta át 1435. évben. (L. Liszko.)

Kis-Beletincz, Alifanti Apollonia 1452. tiltakozik Ujlaki Miklós erd. vajda és macsói bán itteni beigtatása ellen.

Beletinczvár, és tartozandóságaira nézve Raphael bosniai püspök, szekesői Herczeg Fülöp és Pál, László fiai közt egy részről és Hedervári Lőrincz nádor közt más részről 1446. évben jószágpör folyt, melyet Pálóczy László országbíró Raphael püspök és nevezett testvérei javára döntött el. Beletincz várához tartozott akkor Beletincz falu és a Baza folyón való hajózás, Zahor, Rathinocz, Rusincz, Prohud, Iztrugh mindkét Thunyócz, Zablatnya, Dugulaz, Losinócz, Radinócz, Lukanócz, Letanócz, Baskoczy, Hertelincz, Vaharócz, Lipócz, Kraseincz, Gozylathi, Opojevcz, Utvorchyke, Glogonacz, Radnachi, Bubulinócz, Kastincz, Lukuzelo, Utvorchyzke-Lipolcz, Brathenicz

és Blasewlcz falvak, melyek mind Valkó vármegye vízközi kerületében feküdtek. (L. Szablatnya.)

Beloseveze az előtt Maróthy Mátyus birtoka; 1484. évben Mátyás király Corvin János herczegnek adományozta. (L. Maróth.) Hihetőleg azonos *Bélye* faluval, melyet Zsigmond király az Alsániak elfogyása után, 1437. évben Thallóczy Matkónak és testvéreinek adományozott.

Bélcz 1481. évben Geréb Péter és Mátyás, 1506. Pérenyi Imre birtokába került. (L. Athya.) Ma *Belesz* pusztá Sarengrád mellett, a Duna közelében Szerém megyében.

Kis-Bélye, Péter nevű birtokosa 1443. (L. Zatha.)

Bélvölgy. Zsigmond király 1398. évben ezt Kukei Sumrakus magtalan halála után Maróthy Jánosnak adományozta, a ki 1404. évben e birtokra új adományt nyer a király kezéből; a helység 1481. 1505. és 1506. években Bélcz sorsában osztozott. (lásd Athya, Kuke.) Némely forrásban a helység hibásan Delwlgh, azaz Délvölgynek iratik.

Benincz, praedium, 1478. évben osztály tárgya Garai Jób és Széchy Miklós közt. (L. Gara.)

Benczencz. A fehérvári prépost 1266. évi bizonyítványa szerint Páris, Sándor fia, Valkó megyében fekvő jószágait, nevezetesen Benchench falut a boldogasszonyiszigeti apáca-zárdának adományozta, a jószágoknak csak életfogytáig való élvezetét és használatát tartá fenn magának. A végrendelkező a nyúlakszigeti zárdában kívánt eltemettetni feleségével együtt. IV. Béla király 1269. e végrendeletet átírta, mely alkalommal megtudjuk, hogy ez a Benczencz Barlaba, Tard, Babota, Korogy és Palacs szomszédságában feküdt. A pécsváradi convent 1359. évben jelentést tesz Benczencz visszaszerzéséről, és az óbudai apácáknak e helységbe történt beigtatásáról. Nagy szünet után, 1417. évben György Jakab fia neveztetik, ki Benczenczről ír magát. Ma nem létezik.

Berdo. Régen az Alsániak birtoka. Thallóczy Frank 1446. évben eladja Bersenyi Kelemennek. Ma Bieloberdo a Dráva torkolata közelében. (L. Vervár.)

Berky, Zathával volt határos. János és Berky 1482. (l. Zatha)

Berekinez, Garai Jób és Széchy Miklós közt 1478. osztály tárgyát képezte. (L. Gara)

Berekszó. A helységet már a pápai tizedlajstrom ismeri. Egy 1377. évi pörben Domokos, Dezső fia de Beregszó, 1447. évben Frank de Beregszó említettik. Mátyás király 1467. évben Morhát Jánosnak az e faluban rejlő kir. jogokat adományozza. Mikor vesztette el családja e birtokot, nincs tudva, de 1482. évben Vitéz István ül a beregszói várban, mint Vuk rácz despota castellanusa; Vuk magtalan halála után Berekszó vára ismét Mátyás király collatiojára esett, ki azt 1486. évben tartozandóságaival együtt István despota fiainak: Györgynek és Jánosnak 12000 arany forintért beírja, és egyuttal Györgyöt az atyja által viselt despota czimmal felruházza, (Lásd Pesty Frigyes: Brankovics Gy. rácz despota birtokviszonyai, 60. lap.)

Berzethemonostra, Botka Tivadar ezt két helységnek: Berzed és Monostor, nézte. (Századok 1868. év 459. lap.) Pacinta falu 1377. évi határjárása alkalmával oly földek említetnek, melyek monostori Berzethe Miklós (Nicolaus dictus Beyzete de Manustor) jogtalanul elfoglalva tartott, Említetik 1394. évben Berzethe fia Miklós, ki Berzethemonostráról írta magát, és Valkó megyében Kosfalut birta. Zsigmond király 1408. Garai Miklós nádornak és Garai Jánosnak adományt ad Berzedmonostor részbirtokára és a hozzá tartozó Vajda falura. Garai Miklós nádor és testvére János a Berzethemonostrában őket illető részbirtokokat, a melyeket részint királyi adományból, részint néhai Berzethe Miklós bevallásából birtak, 1422. évben a valkói Szent-Lélekhez címzett apátságnak, mely máskép Berzethemonostrának neveztetik, visszaadományozzák, csak a kegyuri jogot tartván fenn maguknak. Ez a mai Nustar mezőváros. (Lásd *Monostor*.)

Bese, Jakab fia Jakab de Bese, 1435. egyik szomszéd, midőn Garai László Mikola és Boroh birtokába igtattatott.

Beskőcz, praedium, ezt 1446. évben Thallóczy Frank eladja Bersenyi Kelemennek; 1478. évben osztály tárgya Garai Job és Széchy közt.

Bingula, Valkó megyéhez tartozott. Kitétszik az abból, hogy Maróthy, László, Lajos és Mátyus 1445. évben a boszniai káptalan előtt Ujlaki Miklós ellen tiltakozva léptek föl,

mert ez több szerémmegyei helységeen kívül, még a Valkó megyében fekvő Rácsát, és a rácsai kerületet, továbbá Kuke, *Bingula*, Fyr, Elyesy, (Kliesi ma Glisza), Lesemér, SzentMárton, Sztrug és Brod helységet és az ottani révet erőszakkal elfoglalta. Ma Szerém megyében Erdővég mellett fekszik.

Blakintz falut 1427. Zsigmond király Garai Jánosnak adományozza.

Blasewlecz, 1446. a szekesői Herczeg család birtoka. (L. Beletincz)

Blezna, 1244. Diakovár közelében. (L. Ják.)

Bobra, említettik 1276. évben.

Bodofalva, 1481. hasonló sorsu mint Bogdanfalva.

Bogdánfalva, 1337. évben Lőrincz, File unokájának osztályrésze lesz; 1217. évben Zsigmond király Garai Jánosnak adományozza, 1438. évben a bosniai káptalan Garai Lászlót, Garai Miklós nádor özvegyét és ennek leányát igtatta be Mikola vár birtokába, melyhez Bogdanfalva is tartozott. (L. Mikola) 1481. évben Bánfy Miklósnak adományoztatott, de akkor a helységet már *Bogdanocz*-nak nevezték. (L. Boroh.)

Boyg falut Mátyás király 1484. Corvin Jánosnak adományozta. (L. Maroth.)

Bold, Nagy és Kis. Alsáni János 1435. évben mindkettőt Thallóczy Matkónak átírja. Kerecsényi László itt 1535. évben részbirtokokat nyert. (lásd Liszko.)

Boldogasszonyfalva, a pápai tizedlajstromban — (1332—1337.) csak Bodagrasso néven fordul elő, a mi »Boldogasszony« rontása. Boldogasszonyfalvát Bothos András birta, ki 1440. a csatában elesett. (L. Harapko.)

Borchinócz, praedium 1478. évben osztály tárgya. (L. Gara.) Tán Porchinfalvával azonos.

Bordocz. Thallóczy Frank bán 1446. hűbéresének Bersenyi Kelemennek adományozza.

Borenocz, 1446. évben, mint Bordocz (L. Vervár)

Mező-Boroda, 1550. évben Thard faluval együtt említettik.

Boroh, ma Borovo a Duna jobb partján Dálya és Vukovár közt. A XIII. században villa Boroch a valkói várhoz volt kapcsolva, de István ifj. magyar király azt 1263. bizonyos

Mihálynak adományozta hű szolgálataiért, kinek szintén Mihály nevű apja már azelőtt bírta. Hihetőleg azonos a pápai tizedlajstromban (1332—1337) Buch és Burch névalakban előforduló helységgel. De van e faluról még régibb emlékezet is, t. i. 1323. évről, midőn Róbert Károly Borogh (más helyen Borgh) falut Pálnak, Imre fiának, és File fiainak Pálnak, és Miklósnak adományozá, az utóbbiak részére a vásári, és a dunai révpénz szedési joggal. (lásd Mikola) File fia Péter, és unokája Lőrincz Boroh két harmadát birták, a harmadik részt ugyan ők megvásárolták 1338. évben, Ireghi János, Pál és Imrétől Pál fiaitól, és Bothos Jánostól 133. márkáért és két pénz báni denárért. Boroh birtokában 1386. évben a Mikolai és Ireghi család osztozkodott, (l. Iregh) A helységben mint egy 1427. évi adat mondja, Szent-Margithoz czimzet kőtemplom és a Boldogságos-Asszony tiszteletére épült közárda állt a szentágostai barátok számára, ekkor kapja Garai János itt a vám- és révpénz szedési jogot, a község pedig oppidum nevezettel él. 1438-ban újra oppidumnak nevezetik, midőn Garai László fele részének, és az ottani rév- és vámszedési jogba beigtattatik. Mátyás király 1481. évben a Garai Job magtalan halála következtében megürült jószágok egy részét lindvai Bánfy Miklósnak, és testvérének Jakabnak adományozza. Ilyenek nevezetesen Boroh mezőváros és az ottani kastély, Lovászi, Polgar, Iregh, Városi, Vadakal, Pula, Ujfalu, Mikola, Hotisincz, Saskócz, Bogdanócz, Madaras, Kasorócz, Dobinch, Morincz, Hashagh, Halmos, Asszonyfalva, Vajda, Somogy, Pavlovcz, Milkócz, Racsincz, Lepsinfalva, Kislepoch, Utholincz, Nasfalva, Pazadasincz Kozincz, Lidrovcz, Gosdasincz, Bodofalva, Arpazo, Andrásfalva, Buchkawcz, Urbanfalva, Petherkincz, Monyoros, Plenyahawcz, Nagy-Lepoch, Zanalaszeg, Dombó, Hranafalva, Thihal, Kazine és Horigh. Ezen Bánfy Miklós királyi főajtónálló castellanusa a borohi kastélyban 1499. évben Dédesi János. Ferdinánd király alsó-lindvai Bánfy Jánost, az említett Miklós fia, mint Zápolyai tántoríthatlan hívét, birtokaitól megfosztja és ezeket 1527. évben enyingi Török Bálintnak adományozza. Az elkobzás nevezetesen Soproncza várat Kőrös, és Boroh várat Valkó megyében érte.

Borosfalva, emlittetik 1439. évben.

Borostyános, 1313. évben.

Borsa, 1263. Dobsza szomszédságában. (L. azt.)

Borsod, helységet már IV. Béla, az ő herczegségének idejében Paskanak adományozta, kinek fia László, valamint Miklós, Emchud fia, 1279. évben Borsodot Dacián mester és Kristóf, János fiainak 42 márkáért eladták. Nagy Lajos egyik levelében Borsod, Jenke és Vidahor faluval említettetik (l. Lipócz és Dombó). Zsigmond király 1427. évben e helységet Garai Jánosnak adományozza. (L. Mikola.)

Botosóc, Bothos András egyik birtoka volt, midőn 1440. Hunyadi János ellen harczolva elesett.

Boze, ezt 1443. Kis Antal, és Gergely István fia bírják, 1447. évben Péter és Antal nevű nemesek de Boza. (lásd Zatha és Szablathya.)

Bozzyás, Pacsinta falu határjárásában 1377. említettetik *Bozgas* helység, mely máskép *Falbertfalvának* is nevezetett. 1390. évben Bozzijasi György valkómegyei nemes említettetik. (L. Monostor) Bazjas majorság létezik a Diakovárhoz délkeletre fekvő Bogyinczi falu alatt.

Bodon, 1379. István nevű kenéze volt, ki mint szomszéd egy statutióban részt vesz. A XV. században több nemes viseli e falu nevét; 1481. évben Bordahassó István azok egyike.

Bokord, említve 1513. Lásd Boka.

Brayateleke, 1337. évben osztályrészül kapja Péter, File fia, (L. Mikola)

Brayncz. Zsigmond király 1398. évben Maróthy Jánosnak adományozza (l. Kuke.) Ezzel tán azonos *Royncz*, melyet a király, a Maróthyak kihalása után, 1484. Corvin Jánosnak adományozott.

Braythawaz, praedium 1478. Garai Job és Széchy Miklós közti osztályban foglaltatik. Határos Lőrinczfalvával és Kis Oborianz praediummal.

Brankóc, Thallóczy Frank bán 1446. hűbéresének Bersenyi Kelemennek adományozza. Előbb az Alsániak birták. (L. Vervár).

Brathafalva, 1398. Maróthy János birtokába kerül. (L. Kuke.) Utóbb *Brathesewcz* néven fordul elő, például 1484. évben, midőn Mátyás király a kihalt Maróthyak e birtokát

Corvin Jánosnak adományozta. (l. Maróth.) Tán a mai *Bracsevcze*.

Bratheniez, 1446. a szekesői Herczeg családé. (L. Beletincz.)

Brathincz, 1484. évben Maróthtal Corvin János birtokába jött.

Brathojecz, 1435. Sz.-Salvator tartozéka. (L. azt.)

Breg, Lorántfy György 1445. tiltakozik ennek adományozása ellen. (L. Tárnok).

Brestyenicze, 1478. a Garai Job és Széchy Miklós közti osztály tárgya. (L. Gara).

Bretyanócz, 1478. évben Dobovacz és Orosanczezal osztály alá kerül. (L. Gara.)

Bród, kettő említettik azon helységek közt, melyeket Mátyás király 1484. évben a Maróthyak birtokaiból Corvin Jánosnak adományozott. A Száva mellett feküdt, régi neve *Nagy-Rév*, (Századok 1868. év 455. lap.) Két Bród falun kívül Brád is említettik.

Bubulinócz, 1446. a szekesői Herczeg családé. (L. Beletincz.)

Bucha, 1464.

Buchkócz, 1481. évben Borohval említve. (L. azt.)

Budincz, praedium 1478. osztály alá kerül. (L. Gara.) Budincze falu van Podgorácshez keletre.

Budosincz, falut 1435. Alsáni János Thallóczy Matkó bánra és testvéreire átírja. (L. Liszko).

Buják, 1450. évben.

Burisló, 1263. Dobsza szomszédságában. (L. azt.)

Butfalva, 1472. praedium.

Csák említettik a pápai tizedlajstromban (1332—1337.) azután több ízben a XV. században. Még 1514. évben Csák, Tagyala, Lanka, Réfalu stb. együtt említetnek. Ma *Csakovcze* Szerém megyében Lovászhoz éjszaknyugotra.

Csabalaka, és Ilko falut 1308. évben Tardi Miklós örök időre bevallja vejének Voszighi Domokosnak, az Ostffyak 1417. osztály alá veszik, 1435, Alsáni János Thallóczy Matkó bánnak adományozza, (l. Tard és Liszko.) A Valkó folyó mentén feküdt.

Csalajafalva, 1337. évben Lőrincz, File unokájának osztályrésze. A helynév sokszor változik, így 1404. évben Csernoja-falvát, mely azelőtt a hűtlen Zsámboky János birtoka volt, a király Maróthy Jánosnak adományozza, 1427. évben pedig Garai Jánosnak és nejének Hedvig mazovi hercegnőnek; ekkor a helynév alakja Csanajafalva; a régibb névalak visszakerül, midőn olvassuk, hogy 1438. Garai László bán, és Garai Miklós nádor özvegye és leánya, Chalajafalva birtokába igttatott. E helyen a szőlőművelés már a XIV. században volt ismeretes. (L. Mikola.) Épen 1403. évben élt Csernoja bosniai vajda.

Csapa, a pápai tizedlajstromban mint az eszéki esperességben fekvő falu említettik, és hihetőleg azonos *Kendcsapa* nevű faluval, mely 1258. évben a valkói várhoz tartozott. Chapa mint megyebeli falu még 1454. említettik. Birták a Koroghya.

Császár. Csak a pápai tizedlajstrom említi, mint az eszéki esperesség falvát.

Csekend, Garai Dezső és László macsói bánok meghagyják a bosniai káptalannak, hogy németi-i Lorántffy Györgyöt, Loránt fiát szentlászlói István, Apor fiának Csekend-en levő részbirtokába zálogjog czimén beigtassa.

Csepin. Egykor Trenk, a hires pandurvezér birtoka, ki-nek elítéltetése után Csepin a kamarára esett; ettől vásárolta meg 1764. év körül Adamovics János.

Cserefalva, 1478. évben Garai Job és Széchy Miklós közt osztály tárgya. (L. Gara.)

Cseria, ezelőtt az Alsániak birtoka, kik elhalván, Zsigmond király 1437. *Ceryany* falut a Thallóczyaknak adományozta. Utóbb a Maróthyak birtoka lesz, 1484. évben Corvin János kapja. (L. Maróth. Vervár.)

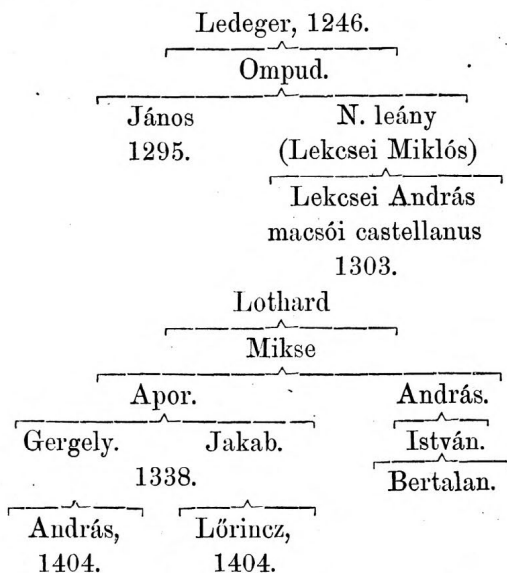
Cseries, régiesen Cserigh és Cheryth alakban, Vukovárhoz délre. E falu 1435. Sz.-Salvator tartozéka volt, a pápai tizedlajstrom a szerémi főesperességhez számítja. Pál, László fia, ide való nemes 1443. évben a Koroghya birtokjogait vizsgáló gyűlésen vett részt. (L. Zatha.) Herczeg Pál néhai macsói bának is voltak itt részbirtokai, melyeket ez 1460. Koroghya János özvegyének elzálogosított. (L. Németi. Sz.-Salvator.)

Csernecz. Dénes, Kemén fia, valkómegyei nemes 1404. évben e helyről írta magát.

Csik, 1393. évben Chyk. (NRA. 1513. cs. 7. sz.)

Csipanócz, Maróthtal együtt 1484. évben Corovin János birtokába jő. Tán Csepinnal azonos.

Csütörtökhely, Ompud fia János 1295. évben a Sz. Irenaeus káptalan előtt Csütörtökhely, Purbissafalva és Hursinafalva nevű birtokait a Baza (Bosuth) folyón túl nővérének Lekcsei Miklósnak, Iván fia nejének, és általa nevezett vejének Miklósnak örökségi joggal adományozta. János, Ompud fiának birtokai hosszas pörre adván alkalmat, a dolog megértésére szolgáljon következő nemzedékrend:

András és Lőrincz, de Szent László melléknévvel éltek. Apor fiai Gergely és Jakab, és Bertalan, László fia 1338. évben Lekcsei Andrással oly egyezsége léptek, hogy a nevezett rokonok András mesternek a Bosutközét adják Ompud birtokai-
ból, és pedig Csütörtökhely, Purbissafalva, Hursinafalva, Da-
banyafalva, Debrine és Zelenszád falvakat a Bosut folyón túl.
Továbbá Oros és Okomor falvakat Valkó megyében örökségi
joggal; mibe András megnyugodott. — Csütörtökhely külön-
ben a pápai tizedlajstromban is említettetik a valkói esperességi

kerületben; a falut 1446. évben Thallóczy Frank hűbéresének Bersenyi Kelemennek és testvérének adományozza, magok a Thallóczyak is, az Alsániak magszakadása után e falut kapván 1437. Zsigmond királytól. Chyetertysthye-nek is iratott. (L. Vervár.)

Csőszfalu. Zsigmond király Csezfalut, melyet azelőtt a hűtlen Zsámboky János bírt, Maróthy Jánosnak adományozza. A Maróthyak birtokai közt, melyek 1484. évben Corvin János tulajdonába mentek, az egyik Chewhelachy-nak iratik. Azt vélem, hogy ez *Csözelowcz*-nak olvasandó, a mi a főnnebbi Csőszfalunak elszlávosodott alakja volna.

Csukóc sorsa 1484. évben Maróthtal azonos. (Lásd azt.) Lehet, hogy Csaikovcze — Diakovár és a Száva közt, — vagy Csakovcze lappang alatta.

Czerna. Zsigmond király 1408. Garai Miklós nádornak és testvérének Jánosnak új adományt ad különböző megyékben fekvő birtokaikra, ezek közt Valkó megyében a Byg és Bosuth egyesülésénél fekvő *Ceverna* vár és kerülete fordul elő. A kijelölt helyen ma Mala és Velika Czerna található, ahhoz délre pedig Gradiste, a mely talán azon várnak emlékéből eredt, mely mint a Száva által képezett szigeten fekvő, az idézett kiváltságlevélben Czernával kapcsolatban említettetik. Czernát Thallóczy Frank bán 1446. hűbéresének Bersenyi Kelemennek adományozta. II. Ulászló király némely lázadók birtokait elfoglalván, azokat Geréb Péternek és Lászlónak adományozza, — ilyen volt 1495. évben Czerna. (L. Zatha és Vervár.)

Czvekfalva. 1437. Thallóczy Matkó birtoka, az Alsániak után. (L. Vervár.)

Dabra, egy része 1270. évben a valkói várhoz tartozott, de birtak itt Péter comes Dénes fia, Henrik és Miklós comesek, Miklós fiai, Jákó comes de Pacsinta, — végre Domokos, Mihály és Gergely de Dabra, — az utóbbiak hatalmaskodásért és tolvajlásért jószág részek elvesztésére ítéltettek, melyet IV. Béla nevezett Henrik és Miklós testvéreknek adományozott. Még a pápai tizedlajstrom említi Dobrát, de ezen túl nyoma elvész.

Dagyanócz, azon falvak egyike, melyeket Alsáni János 1435. évben Thallóczy Matkó bánra átírt. (L. Liszko.)

Damiand falut 1404. Zsigmond király Maróthy Jánosnak adományozza.

Damianovcz, 1435. Liszkóval együtt a Thallóczyak kezére jut.

Damsincz. Lorántffy György 1446. évben e falut viszakövetelte a Hédervári és Herczegh családtól. (L. Szablatnya.) 1466. évben úgy látszik a Maróthyak birtoka volt, kiknek kihaltával, 1484. évben e birtokot Corvin János kapta. (L. Maróth.)

Darna, a pápai tizedlajstromban említették Dorno és Torno alakban; 1447. évben István de Darno, 1482. évben Osvald de Darno itteni nemesek. (L. Szablatnya.)

Darócz kettő létezett Valkó megyében, melyeket Zsigmond király 1404. Maróthy Jánosnak adományozott. Domoikos mester a Csák nemzetségből 1267. évben villam *Drauci* adja cserébe a Woja nemből való Lampertnek. (L. Dobsza.)

Dávidfalva, bírák 1443. évben Dávidfalvi Miklós és György fiai. (L. Zatha.)

Décs vagy Doch falut említ a pápai tizedlajstrom a valkói esperességben.

Debrine falut 1338. évben András mester macsói castellanus kapta családi egyezség következtében, (l. Csütörtök-hely.) Közel volt ide Liszkafalva, melynek egyik határát a Debrenemellék nevű tó képezte.

Demitrovez. Alsáni János ezt 1435. évben Thallóczy Matkó bánnak és testvéreinek átírja, (l. Liszko), de Thallóczy Frank 1446. évben a falut, mely ez alkalommal Dimitreovathy néven fordul elő, Bersenyi Kelemennek eladja. Zsigmond király is 1437. Dimitrovez falut adományozá a Thallóczyaknak. (L. Vervár.)

Ders a pápai tizedlajstrom által az eszéki esperesség helyei közt neveztetik; 1416. Dersi Balás, Imre fia, 1443. évben valami Mátyus de Ders nevével találkozunk. A bosniai káptalan 1487. lippai Vasad Gergelyt törvény elé idézi, mert Dersen a nemesi telket és curiát erőszakkal elfoglalta. (Lásd Zatha.) Egy nemesi curiát itt 1487. elfoglalt lippai Vasad

Gergely, és azért megidéztek. Ma pusztá Derzsanicza Csepin alatt.

Detmar, 1348.

Diakovár (l. Ják czikket.)

Dienesteleke, 1337. évben Lőrincz, File unokájának osztályrésze volt. (L. Mikola.)

Diós, a pápai tizedlajstrom szerint a valkói esperességben feküdt. Még 1491. évben Diós néven létezik. Tán Orahovicza város vagy Oresacz falu értendő.

Diós-Jánossa, 1493. (L. Szalakócz.)

Divankócz 1484. évben, a Maróthyak kihalása után Corvin János birtokává lett. (L. Maróth.)

Dobincz, egykor Mikolai Mihály birtoka, melyet Zsigmond király 1427. évben Garai Jánosnak adományozott. (L. Mikola és Boroh.) Garai Job halála után Mátyás király 1481. évben Bánfy Miklósnak adományozza. E falu máskép *Farkastorok*-nak neveztetett, 1337. évben ily néven Lőrincz, File unokájának osztályrésze volt.

Dobonyafalva, családi egyezség által 1338. évben Leksei András mester birtokába jő. (L. Csütörtökhely.) E falu tán azonos a már említett Dobrosewczcel.

Dobovacz 1478. évben osztály tárgya Garai Job és Széchy Miklós közt. (L. Gara.)

Dobrogostye, 1448. évben mint Ruch faluval határos említettetik. Ma Dobroszgye és Russevo Posega megyében fekszenek.

Dobrosewcz falut 1446. évben Thallóczy Frank eladja Bersenyi Kelemennek. (L. Vértvár.)

Dobrotincz falut Alsáni János 1425. évben Thallóczy Matkó bánnak és testvéreinek átírja. (L. Liszko.)

Dobrozlawcz, praedium 1478. a Garai Job és Széchy Miklós közti osztályban foglaltatik.

Dobsza, ma Dobszin, Kologyvár közelében Verőcze megyében, IV. Béla király 1263. évben V. István pohárnok messterének, Domokosnak, ki neki azt az örömhírt hozta, hogy V. Istvánnak László nevű fia született, Valkó megyében egy falut adományoz, melynek nevét nem tudjuk, de mely azelőtt Ipolit, Mohor unokájáé volt. Hogy a falut Ujlaknak hívták, kitetszik

IV. László 1283. évi leveléből, midőn ez adományt Domokos javára megerősíti. Ezen falu határaiként említetnek a Valkó folyó, Hermanfalva, Ásántó, a dobszai keresztesek földjei (Cruciferi de Dubza) Mutna, az Oszutna patak, Buriszló, Borsá, Ják, Gara, Ponith (ma Punitovcze) Tulman, Iso falvak, a Lazar, és Korogh folyók, és az Ilsva forrása. Végre Tamás comes földje, ki File testvére volt, és Szatmár földje, (Fejér IV. 3. k. 138—142. lap). Az említett Domokos, Péter fia a Csák nemzetségből való volt, és 1267. évben az ő birtokait Lampertnek, Ruzboid fiának, ki a Woja (nem Loja) nemzetségből származott, örökségi joggal cserében átengedte, nevezetesen Tulman, Darócz, Lanka helységet, és részeket Pacsetin és Szece falvakban, Lampert ellenben Domokosnak Ujlakot átengedi, az utóbbi még tartozván 60 ezüst márkát fizetni Lampertnek. Ez által a két család közti birtokpör kiegyenlített. Később, 1443. évben említetik Csallay Balás de Dobsza. (L. Zatha) Dabsa alakban is fordul elő.

Dokechafalva. Ant és Haraszi táján fekkent; 1453. évben Szent-Péter sorsát követi. (L. azt.)

Dombó. Már a XIII. század közepén írják, hogy Dombó Rachya község határai közt feküdt. Róbert Károly király 1319. Temesvárott kelt levelével megengedi, hogy Egyed Miklós fia de Dumbo, kinek örökösei nincsenek, és kinek jószágai ezért a királyra szállnának, Dombóban levő örökös részbirtokát, az ő jötevéjének: Miklósnak, File fiának hagyományozhassa. Egyed neje Anna, Csámá comes leánya, hozományára nézve File fia által kielégítettett, ép így Ilanca, ki Andurka, Egyed testvérenek özvegye volt. A bácsi káptalan 1323. évben ezeket mondja Dombó határainak: Pálfalva, *Egyházas-Dombó*, Halapfalva, Ibrán, Végfalu, (Völgyfalu?) Racsafalva, és némely Valkóvárhoz tartozó földek. Ma csak a Dombe mocsár tartja fenn nevét. Dumbo a pápai tizedlajstromban is mint a valkói esperesség faluja fordul elő. File fia Péter és File unokája Lőrincz 1337. évben Dombót megosztották, Péter a keleti részt kapja több épülettel együtt. (L. Mikola) Nagy Lajos király egy levele szerint Jenke, Vidahor, Dombó és Borsod határosok valának, — az itt két ágra szakadó folyó nevét a királyi levél elhallgatja. Utóbb Dombó Mikola sorsát követi, így 1427. évben, midőn

Zsigmond király Mikolát Garai Jánosnak adományozza, valamint 1438. évben, midőn ide Garai László zálogjog czimén beigtattatik. Midőn az utolsó Garai meghalt, Mátyás király 1481. Dombót Bánfy Miklósnak adományozta. (L. Mikola, Boroh.) Már a XV. században említették a Szent-Kereszthez czimzett kőtemploma.

Dombokova, 1427. évben Dombóval együtt Garai János birtoka lesz.

Domoszlófalván elkövetett pusztításokért 1390. évben vizsgálat rendeltetik. (L. Monostor).

Dragajecz, 1484. Corvin Jánosnak adományoztatik. (L. Maróth).

Dragilowcz, 1478. évben osztály tárgya Garai Job és Széchy Miklós közt.

Draginitz, Zsigmond király 1427. Garai Jánosnak adományozza, 1478. évben osztály tárgyává lesz Garai Job és Széchy Miklós közt.

Dragowcz, mint a kihalt Maróthyak jószágá, 1484. Corvin János birtokába jó. Ma Dragovcze falu Brodhoz éjszaknyugotra fekszik.

Drasinfalva, azok egyike, melyeket Zsigmond király 1398. Kukei Sumrakus magtalan halála után Maróthy Jánosnak adományozott; Mátyás király adományából 1481. évben Geréb Péter és Mátyás birtokába került. Ezzel azonosnak tartom *Drasincz* falut, melyet Mátyás király a Maróthyak kihalása után 1484. évben Corvin Jánosra ruházott. Utolsó ismert birtokosa 1506. évben Perényi Imre nádor. (L. Athya, Kuke, Maróth.)

Dugulaz 1446. évben a szekcsői Herczeg családé. (L. Beletincz.)

Dukincz. Mátyás király Garai Job halála után, 1481. évben Bánfy Miklósnak adományozza. (L. Boroh.) Máskép *Farkastorok*-nak neveztetik. (L. azt.)

Dumbro 1258. évben a valkói várhoz tartozott. A király e helységet a várkötelék alól felmentvén, azt Kilét comés fiainak adományozza. A pápai tizedlajstromban (1332—1337.) Dumbramenzend, Dumbramendzenthe falu neveztetik a valkói esperességben; a mi egy Dumbro mellett fekvő Mindszent

falura mutat, de ilyenről nekünk más források nem szólnak. Botka Tivadar a Dumbro és Dobra = Dabra helységet azonosnak venni hajlandó, (Századok 1868. év 460. lap) de Dabra még csak 1270. évben mentetett fel a valkói vár köteléke alól, holott ez Dumbroval már 1258. évben történt. Mátyás király két levele ismeretes, mely 1464. január 28-án in *oppido* Dumbro Slavoniában kelt, Minthogy Slavoniában feküdt, nem lehet a valkómegyei Dumbrot érteni.

Dvoranócz falut Alsáni János 1435. évben Thallóczy Matkóra átszármaztatja. (L. Liszko.)

Dvoranz praedium 1478. évben a Garai Job és Széchy Miklós közti osztályban előfordúl. (L. Gara.)

Eddesfalva 1437. évben adomány útján a Thallóczyakra kerül. (L. Vervár.)

Erdőd a pápai tizedlajstrom szerint a valkói esperességi kerületben feküdt, de az eszékiben is sorol elő ilynevű helyet. Az Erdőd nemzetségű Bakacs Tamás mester, Miklós fia, 1389. évben az erdélyi vajda előtt ügyvédet vall. A valkómegyei nemesek itt 1443. évben gyűlést tartottak, 1499. évben oppidumnak neveztetik, melyet lindvai Bánfy Miklós kir. főajtónálló bírt, és mely a Lassuduna mellett feküdt Valkó megyében. Határában feküdt Iltho és két Leszna falu.

Erdőfark, a pápai tizedlajstrom szerint a marchiai esperességben. Irva Erdefarch, Herdefark, Heredefork. Ma *Erdővég* Szerém megyében.

Erdőszád, és a hozzá tartozó Preznolincz, Dobrotincz, Dvoranocz, Sirkincz, Budosincz, Malvascha, Demitrócz, Beke-sócz és Kukanch falut, 1435. évben Alsáni János Thallóczy Matkó és testvéreire átírja. (L. Liszko) 1439. említették György, Pál fia, ki Erdőszád melléknevet használt.

Eresztvény, III. András király 1298. a Csák nemzetségű Orbános fiainak Máté, Pál és Mihálynak Pabar helységet, és a hozzá tartozó Jelen, Tugia, Mihály és Eresztvény falut adományozza, Szentpéteri Miklós 1453. évben több falvait elzálogosította, ezek közt Eresztvény.

Erkahonócz, 1506. évben Aranyani János és több más nemes e falu birtokáért perelnek, (L. Bathya).

Kis-Flessfalva emlékezete 1560. évből.

Előjáró, Grabsafalva 1299. évi határjárásában: villa Eleueyarew. Koroghy Fülöp 1401. évben Bakó dictus Nemes nevű egyént perel, kinek mellékneve de Elleneiario. Ilyen 1443. évben Bálint, Pál fia, de Elleuejaro. Lehet Ellenejárom vagy Elevejárom.

Emrehovacz, és a szomszédos Podwowchya, és Varbanocz falu 1478. évben osztály tárgya. Garai Job és Széchy Miklós közt. (L. Gara.) 1551. Vitus de Emrehowcz nemes. Ma Imrovcezi néven Posega megyében.

Eszék. Orbán pápa 1263. évi levelében neveztetik Buza eszéki főesperes — archidiaconus de Osceag, ugyan ő említettik Kelemen pápa 1266. évi levelében. Benne van a pápai tizedlajstromban is annak plébániája. A czikadori apátság pörében Koroghy Fülöp fia Fülöp és László ellen Miklós nádor 1353. évben azt az ítéletet hozta, hogy a drávai révvám, mely Eszéken szokott beszedetni, két részben az apátságot illesse; az apátságot Miklós eszéki plébános képviselte. A Koroghyak tehát Eszéken bizonyos más földesuri jogokat élveztek; sőt e helyen valóságos közbirtokosok voltak; Koroghy Fülöp, László és István, Fülöp fia Willerm bibornok és tituli prépostnak itteni részbirtokát hűbérben tarták és azért neki 60 aranyat fizettek évenként; mint azt a pécsi káptalan 1353. évben bizonyítja; innen kelt 1448. Koroghy János macsói bán levele 1448. évben Szent-Margit utáni hétfőn. Mikor épült az eszéki vár, bizonytalan, de 1460. évben az (castrum) már említettik. A fehérvári keresztes lovagok conventje 1472. évi levele szerint Mátyás király Koroghy Gáspárt, mert nejét Apolloniát, Rozgonyi János leányát, magától elűzte és helyette valamely rokonát nőül vette, a Valkó megyében fekvő Korogh, Nevna és az eszéki vár (castellum) valamint a baranyamegyei Baranyavár birtokától megfosztja, és azokat új adomány czímmén Rozgonyi Jánosnak adományozza. Koroghy Gáspár utóbb a királyt megengesztelte, ki azért a fennebbi jószágokat neki visszaadta. Midőn Koroghy Gáspár a törökök elleni csatában elesett, Mátyás király nevezett jószágokat monoszlói Csopor Miklós erdélyi vajdának és Ungor Jánosnak adományozta, mi ellen Rozgonyi Rajnald és Osvald magok és más rokonok nevében tiltakoztak. II. Ulászló 1495. október 13-án tartózt-

kodott Eszéken, mely akkor már városnak (oppidum) nevezetik. A híres eszéki hidat II. Solimán zultán építtette 1529. év táján, Belgrád elfoglalása után, melyen aztán a törökök gyakran nyomultak be Magyarország belsejébe. A hidat Zrinyi Miklós 1664. évben elrontotta, 1685. évben pedig Leslie; a törökök azonban mindannyiszor újra felépíték, míg végre a lotharingiai herczeg azt (1687.) végkép fel nem dulá, és a török uralomnak e tájon véget vetett. — A helynévnek sok alakja van: Osseag, Osseag, Oszek, Azyuagh, Azyoagh, Ezeek, Essek. Jerney azon tévedésbe esett, hogy e nevet Asszu-ágra magyarázza. (Nyelvkincsek.) A cserneki Dezsőfy család igényt tartott Eszék birtokára, azért az 1715. évi 85. törv. czikkkel az új szerzeményi bizottsághoz utasíttatott.

Farkasfalva, máskép *Farkalincz*. Zsigmond király Farkalvát (így) 1404. évben Maróthy Jánosnak adományozza, elvevén azt a hűtlen Zsámboky Jánostól. A Mikolai család jószágai közt, melyeket a király 1427. évben Garai Jánosnak adományozott, előfordúl Farkastorok és Farkalincz, mely máskép Farkasfalvának neveztetik. Az utóbbi 1478. évben osztály tárgya Garai Job és Széchy Miklós közt. Diakovár és Gorján közt fekszik *Forkusevce* falu, melyről nem tudni: az egykori Farkasfalvára, vagy Farkastorok-ra vonatkozik-e.

Farkastelek és **Farkasvölgy** falvakat 1404. évben, midőn Hosszубácsi Miklós hűtlenségért bűnhődött, Maróthy János kapja.

Farkastorok, máskép Dobincz, (lásd azt.)

Fecskefalva. Alsáni János 1435. évben Thallóczy Matkó és testvéreinek átírja. (L. Liszko.)

Fehéregyház. Zsigmond király 1404. évben Maróthy Jánosra ruházza új adomány gyanánt. (L. Áthya.)

Fentőfalva. Az 1404. évben Áthyával egyenlő sorsu, (l. azt.)

Figloth. 1404. évben Maróthy Jánosnak újból adományozva.

Filgevár. Domokos de Filgevára 1430. évben pereltetik Bothos László által; Domokos még 1443, Fábíán 1443. és 1447. Miklós 1482. évben neveztetik, mindegyik Filgevár melléknévvel él. (L. Szarvas, Zatha.)

Filipócz birtokába Garai László lép 1438. évben zálogjogon. (L. Mikola.)

Foró. Garai János nyeri 1427-ben királyi adománynyal.

Fülpösfalva. Demeter de F. 1417. évben. — Utóbb (1443.) Balás, György fia bírja. (L. Zatha.)

Für. (Fur, Fyur) falut a marchiai esperességben említ a pápai tizedlajstrom. (Lásd Bingula.)

Füzegh, a pápai tizedlajstrom szerint a marchiai esperesség plébániája, Fuzegh, Fyzec, Fyzig, Fizog névalakban. Ma *Vizics Szerém* megyében, Illokhöz délkeletre.

Fatyalecz csak 1437. évben említve.

Fungyancz említve 1514. évben Réfaluval, (lásd azt.)

Gabonyos. Monostor és más falvakban elkövetett pusztításokért 1390. évben Gabonyasi Miklós, Bodó fia vizsgálat alá kerül. Említették 1417. Benedek, 1443. István, vagy 1447. István diák, 1481. Mihály, mindnyájan de Gabonyas. (L. Monostor és Zatha.)

Gabos, egykor az Alsániak birtoka, melyet Zsigmond király 1437. Thallóczy Matkónak és testvérének adományozott. (L. Vervár). Nustár közelében fekszik.

Gathalfalva, 1398—1399. Maróthy János birtokává, lesz. (l. Kuke) *Gachal* és *Kisgachal* 1437. évben Thallóczyaké lesz. (L. Vervár.)

Gayalja, előbb a Horváthyak birtoka, 1687. Mária királyné azt a Garaiaknak adományozza, (L. Horváti.)

Gálosfalva, és *Gálosháza* neveztetnek 1478. midőn Garai Job birtokosztályra lép Széchy Miklóssal. Az utóbbi feküdt Szentpéterháza és Varbanocz közelében. Őri Lenárt és neje Daróczy Miklós 1494. kölcsönös bevallást tesznek *Gálosfalva*, Szentgyörgy és Gergelfalva birtokokra nézve. *Galosecz*nek is neveztetik.

Gara, ma Gorján Verőcze megyében. Először említetik, Dobsza falu határjárásában (populi de Gara) IV. Béla király 1269. a Dorosma nemzetségű János comesnek, és fiának Istvánnak, a király kardhordójának a Valkómegyei Gara helységet (villa) adományozza örökségi joggal. A nemzetség e helyről vette utóbb családnevét, mely oly hírressé lett a hazában. A Szentemágocs nemzetségű Simon mester és testvérei a Garai

család jószágait kegyetlenül pusztíták mindig, Garát templo-mával együtt felperzselték, azért az országbíró őket jószágvesz-tésre ítélte, de Róbert Károly király 1313. évben a Garaiak kérelmére nekik megkegyelmezett. Gara 1386. már oppidum volt, midőn július 25-én a horvát lázadók e vár előtt Mária ki-rálynét és anyját Nagy Lajos özvegyét megrohanták, és fog-ságba hurczolák, és az őket védelmező Garai Miklós nádort pedig lefejezék. Zsigmond király 1408. Garai Miklós nádornak és testvérének Jánosnak új adományt ad az országban bárhol fekvő birtokaira. Ezek közt Gara vára és kerülete, Ujlak, stb. Az utolsó Garai a nádori ágból, t. i. Job 1478. évben Széchy Miklóssal mind azon jószágokra nézve osztályra lépett, melyek Garai Miklósnak, a Gara mellett 1386. évben megölt nádor leányának Ilonának, Széchy Miklós feleségének leány-negyedét képezték. Ezek közt van Valkó megyében Gara oppidum, melyben a domokos-rendű barátok Szent-Margit-hoz czimzett kolostora, és egy fából épült vár létezett, és heti vásárok is tartattak. Ez időben olykor civitas-nak is iratik, nevezetesen Mária királyné egy 1387. évi levelében. Garai Mik-lós nádor e helyen nagy fényüzéssel élt saját palotájában. A XV. században itt még sok magyar élt. Az ország e részében a nevezett korszak végén ismét pártoskodás útjára fejt, melynek élén Kishorváti János és darnóczi Bánfy Lőrincz álltak, kik többi közt Garát is birták. A lázadás leveretett, és a király 1495. évben Geréb Péter országbírónak Garát és egyéb jószá-gokat károk megtérítéseül beírta (l. Zatha). A nevezett püspök 1498. évben összes jószágainak felét, ezek közt Ivankát és Ga-rát váraival együtt adományozza. Végre I. Ferdinánd király 1541. január 28-án kelt új adományos levél által Garai Lőrincz fenmaradt három leányát, Katát, Annát, Borbálát — már ak-kor Zay Ferencznét — és ezeknek törvényes utódjait, Magyar-ország és kapcsolt részeiben fekvő összes Garai-féle jószágok-kal megajándékozta. Lőrincz fia László volt a Garai nemzetség utolsó férfi sarja; midőn Kata és Anna vonala is kihalt, ösz-szes birtokuk, a levéltárral együtt Borbálára, és ez által a Zay családra szállt. Kerchelich szerint (Notitia prael. 385. lap) ez a Gara a mai Garjavicza katonai helység a varasdi generala-tusban, de ily nevű helységet ma nem ismerünk.

Galibarfalva, praedium 1478. Garai Job és Széchy Miklós közti osztály tárgya.

Garab, a pápai tizedlajstrom szerint a valkói esperességben feküdt.

Gátfalva, ma Gát a Dráva partján. Gátfalvát 1337. évben Péter, File fia kapja osztályrészül. Zsigmond király 1427. évben *Gát* falut Garai Jánosnak adományozza, újra *Gátfalva* néven 1438. midőn a falu és az itteni vámszedés jogába Garai László beigtattatik. 1443. és 1447. évben Gáth birtokosa Frank de Gáth. (I. Mikola, Zatha.)

Gedefalva, birtokát nyerik a Thallóczyak 1437. (L. Vervár.)

Geletfalva, Zsigmond király 1404. Maróthy Jánosnak adományozza. (L. Szt-András.)

Gereche, említve 1313. Két Gerech nevű falu 1399. évben e megye Ivánka-Szentgyörgyi kerületében.

Geregmező, Kukei Sumrákus halála után Zsigmond király 1398. Maróthy Jánosnak adományozza. Vér Miklós, László fia, ki Geregmezőről írá melléknevét, hűtlenségért e falut, és minden jószágát elvesztvén, a király 1404. évben Geregmezőt új adománykép ruházza Maróthy Jánosra. A Maróthyak kihalása után, 1484. Corvin Jánosé lesz. Hibásan Kerékmezőnek iratik. (L. Maróth.)

Gergersfalva. Említve 1390. évben (I. Lázárfalva) Bothos András egyik birtoka volt, kit Hunyadi János 1440. a csatában elejtett. (L. Harapko.) Kölesönös bevallás tárgya 1494. évben Óri Lenárt és Daróczy Miklós közt. (Lásd Gálosfalva.)

Gerincez, Korogh környékén feketett, 1435. Sz-Salvator tartozandósága. (L. azt.)

Gibard, (Gybard, Gybarch) a pápai tizedlajstrom szerint a marchiai esperességben feküdt. *Gebard* falu 1420. évben kettő említetik. Ma hihetőleg a szeréms megyei *Gibaracz*. A helynévnek személynév szolgál alapúl; 1051. évben élt Gebartus püspök. A Keserű család innét vette előnevét; 1505. gibárti Keserű István volt Valkó vármegyének követe a rákosi országgyűlésen.

Gilvás, 1421.

Ginobalkra. Thallóczy Frank 1446. hűbéresének, Bersenyi Kelemennek adományozza. Helyesebben Ginobokra, (l. Vévár.)

Glisza. Eredetileg Elyesy, miből Kliesi utóbb Glisza, ma ily néven praedium Szerémmegyében. Elyesyt birták a Maróthyak 1445. évben (l. Bingula). Maróthy Mátyás halála után, a király e falut 1484. Corvin Jánosnak adományozza. Akkori neve Glossia.

Glogonacz, 1446. a szekcsői Herczeg családé. (l. Beletincz.)

Glosancz. Zsigmond király 1427. adományából Garai János és neje Hedvig birtokába jő.

Glubocz 1446. egyenlő mint Ginobalkra.

Godojecz, praedium 1435. Sz. Salvator tartozéka (l. azt).

Gosdasincz, 1481. az atyai várral Geréb Péternek és Mátyásnak adományozva. (l. Athya).

Gozylathy, 1446. a szekcsői Herczeg családé. (l. Beletincz).

Gozpodincz, praedium, Puchával határos, 1478. osztály tárgya Garai Job és Széchy Miklós közt.

Grabócz, 1435. évben Liszkó sorsát követi. (l. azt.) Szerémmegyében van Grabovo és Grabova.

Grabsafalvát 1299. évben Fülöp mester birta, a falu László mester Szombathely nevű birtoka mellett feküdt »a Dráván tuli részekén Valkó megyében.«

Graga, 1297. évben határosnak mondatik Zoch és Várad faluval. (l. az utóbbit.) Tán a mai Gregurevci, Szerém megyében.

Grubetenfalva, Zsigmond király 1404. Maróthy Jánosnak adományozza.

Grubsicz, 1484. Corvin János birtoka lesz.

Gudenocz. Zsigmond király 1437. Godenovcz falut a Thallóczyaknak adományozza. 1446. eladással Bersenyi Kelemen kezére jut. (l. Vévár.)

Gunya, 1463. évben az alsáni várhoz tartozott; a falu ma is létezik a Száva közelében, Novi-Brcski mellett.

Gurkum. Legkorábban Thankfalva és Gyurken említetik 1417., később csak mint melléknév ismeretes, melyet ne-

hány Valkó vidéki nemes viselt. Így neveztetik 1417. évben László de Gurkum, 1438. Gáspár és Menyhért de Gyurkem, 1439. Lukács de Gyurkum, 1443. Nagy András, Fülöp fia, de Gyurkem, (lásd Zatha.) 1481. évben Ireghy Demeter de Gerken, és Monachy Imre de Gerken. Más, a mai Gerk, a Bosuth mellett Szerém megyében. Egy Gurk nevű prépost említetik 1289. évben. — Ma *Garcin*, Brodhoz keletre.

Gyabafalva, 1337. évben osztályrészül jut Lőrincznek, File fiának, — 1427. Zsigmond király Garai Jánosnak adományozza, 1438. Garai László ide beigtattatik. (l. Mikola.)

Gyanfalva, 1347. évben Gyanfolua.

Gyante. Gegus Leonard fia és György Péter fia — de Gyante melléknevet viseltek. Egykor Zsámboky János birta, de ez hűtlenségbe esvén, Zsigmond király 1404. évben Maróthy Jánosnak adományozta. Még 1482. említettik János de Gyanthe.

Györgyfalva, előbb az Alsániak birtoka, 1437. a Thalóczyak kapják. (l. Vervár.)

Gyudfalva felét birta 1394. évben Polgári Benedek, zálogjogon.

Gyurincz, praedium 1478. osztály tárgya Garai Job és Széchy Miklós közt. (l. Gara.)

Gyümölcsény, a pápai tizedlajstrom szerint a marciai esperességben feküdt, — tehát a mai Szerémségben, hol már nyomát nem találhatni. Gymulchen, Gumulchen és Gumilchin alakban is iratott.

Halábfalva. Dombó 1323. evi határjárásában Halapfalvának neveztetik. 1337. évben Lőrincz File unokája kapja osztályrészül. E helységet Zsigmond király 1398. Maróthy Jánosnak adományozza. (l. Kuke.) Ma *Habjanovce* a Dombe mocsár közelében.

Halapnya, praedium, 1478. évben osztály alá kerül. (Lásd Gara.)

Halmos. A mai Almás Verőcze megyében, a Duna mellett; régen Halmos és Hagymás-nak iratott. Már 1251. évben említettik Alexius nevű birtokosa. A budai káptalan 1272. évben bizonyítja, hogy a Zonuk nemzetségu Péter, Szederkény falvát Baranya megyében és Zamaria földet, mely Hagymás

(in superiori ville Hagmas) határában, a Dráva torkolatánál fekszik, a nyulakszigeti apáczáknak adományozza. A következő évben Erzsébet idősb királyné Csák Domokosnak, Péter fiának (l. róla a Dobsza és Ujlak czikket) Hagymás (Hagamas) falut, mely a Drávának a Dunába szakadásánál fekszik, tartozékaival együtt adományozza, részint érdemeinek jutalmául, részint cserében. A pápai tizedlajstrom Agmas, Haginas, Hagianos néven a valkói esperesség kerületébe osztja. 1337. évben Halmos keleti részét File fia Péter, nyugoti részét unokája Lőrincz kapja osztályrészül. Egy 1356. évi oklevél szerint Mikolai Péter fia István, az egymással határos Rachya, Lipolcz és Halmas nevű falvakat birta, Lipolczot örökségi joggal, a másik kettőt R. Károly 1323. évi levele alapján. Nevezett István még ez évben Halmos földet a Bosuth (Boscha) folyóig, Philet zágrábi prépostnak eladta, (lásd Mikola és Lipolcz). Halmos határai 1364. évben leiratnak, említettnek ez alkalommal ily helynevek: Gyakar csipkebokroshely, Geeph, határrész, Gay kis erdő, Malad erdő, Boza folyó, Daska folyó, Vidahor viz, Gyermekerdő stb. Zsigmond király 1427. Garai Jánosnak adományozza; Garai László pedig 1438. zálogjogon kapja. (Thallóczy Frank 1446. eladja Bersenyi Kelemennek végre 1481. évben Mátyás király Bánfy Miklósnak adományozza. (l. Boroh.)

Halisza, a Mikolai család birtoka, 1427. évben Garai János tulajdonává lesz. Tán Glisza pusztá tartja fenn nevét, Dályához nyugotra. (l. Mikola.)

Harapkó. Ettől vette előnevét a Bothos család. Bothos László 1430. évben felpereskép szerepel Koroghy Fülöp és István, Filgevári Domokos és Pachanai Balás ellen. Bothos András temesi főispán, ki a Hunyadi János elleni csatában elesett, Harapkón kívül 1440. évben még Ivánka-Szt-György, két Szalagfalu, Kisfalu, Herkácsfalu, Welixefalva, Zlawkóc, Vorafalva, Keresztúr, Botosóc, Barfalva, Gergerfalva, Bálintfalva, Szent-Illye, Kozmafalva, Lekfalva és Boldogasszonyfalva helységeket birta Valkó megyében.

Haraszti. Zank fia Péter, a Szentpéteri Miklós általa elzálogosított részjóságokat annak visszabocsátja. Szent-

péteri 1453. esetlegesen Haraszti és egyéb birtokát lekötván. (l. Szent-Péter). Mai neve Harasztin.

Harsány. Kálmán slavoniai herczeg 1231. évben a valkóvári német, szász, magyar és szláv vendégeknek a várhoz tartozott Harsány földet adományozza; az adomány utóbb pörössé levén, és kételyekre adván okot, IV. Béla király azt 1244. évben megerősíté.

Kis-Harsány, 1289. évben a Leus és Bacha nemzetiség birtoka, határos volt Boych faluval.

Hasság, több forrásban hibásan Huságnak íratik. File fia Péter 1337. kapja osztályrészül, 1427. évben Zsigmond király Garai Jánosnak adományozza, 1438. Garai László zálogjogban kapja. Mátyás király 1481. Bánfy Miklósnak adományozza. Végre a Bathyai család jogutódai a falu birtokáért összepereltek, (l. Boroh, Bathya). Hassud és Hashagh alakban is előfordúl.

Hathin falut 1446. Thallóczy Frank bán Bersenyi Kelemennek adományozza. (l. Vervár.)

Hazafalva, Sissa Gergely nevű nemes 1404. évben, innen vette előnevét.

Hedreh, régiesen Hedruh. File fia Péter, és unokája Lőrincz e falut egyaránt megosztják. Utóbb Garai János kapja a vámszedési joggal; 1427. évben említetik kőtemploma Boldogasszony tiszteletére, (lásd Mikola). Halmos falu 1364. határjárásában említetik castrum *Herreh*.

Hedrel és Valkovár közt 1398. évben határjárás folyt. Hedrelt Mikolai Mihály, István fia birta. Hedrehel néven Tamásy János erdélyi vajda egyik jószágga volt.

Henincz, előbb a Maróthyak birtoka, 1484. Corvin János adományos jószágga lesz. (l. Maróth.)

Herény falut Zsigmond király a hütlen Zsámboky Jánostól elvevén, Maróthy Jánosnak adományozza; Mátyás király pedig 1481. évben Geréb Péternek és Mátyásnak. II. Ulászló 1506. Perényi Imrének. (l. Athya.)

Herkaes, Bothos András egyik birtoka volt 1440. (l. Harapko.)

Hermánfalva. IV. Béla király 1263. évben Csáky Domokosnak egy Ujlak nevezetű falut adományozott, mely

Hermanfalvával (villa Herman) volt határos, (lásd Dobsza). Tamás de Herman 1381. királyi ember. Alsáni János, Gergely fia pohárnokmester, és neje Klára 1435. évben nagyterjedelmű Valkó megyei birtokaikat Thallóczy Matko bánra és testvéreire ruházzák; ezek közt *Hermanfalva* és castellum *Hermanvára*, mely a bevalló levél szerint Bathya faluban létezik. Említették 1439. János kir. ember, 1443. János Péter fia, valamint Balás Miklós fia, 1447. István, 1462. Pál és György, mindnyájan de Herman. De 1482. évben a család más előnévvel él, akkor tűnván fel Hermany István de Bathya. Ma *Hermangrad* várrom, Antin helységtől nyugotra van kimutatva Schedius térképén, a táborkari térképén elmellőzték emlékét, de feltalálható Herman falu Ortelius és Kreckwitz XVII. századbeli térképein.

Hertelincz, 1446. a szekesői Herczeg családé. (lásd Beletincz.)

Herzinicz, a Maróthyak kihalása után 1484. Corvin János birtokába megy.

Himba, praedium Garai Job által 1478. évben osztályra bocsáttatik. (l. Gara.)

Hlapovez, 1484. Corvin J. birtoka lesz, (l. Maróth). Tán a mai Lupovacz Verőcze megyében, Diakovárhoz délnyugatra.

Horigh. Garai Job magtalan halála után Mátyás király 1481. évben Bánfy Miklósnak adományozza. (l. Boroh.)

Horváti, ugy látszik a Száva közelében feküdt. — Diakovár 1244. évi határjárásában praedium *Urvati*-nak nevezetik. A pápai tizedlajstrom Horvóth falut a szerémi főesperességhez számítja. Itt lakott a lázadásáról Nagy Lajos utódjai ellen hírhedt Horváthy János; — hetivásárok itt már a 14. században tartattak. Mária királyné 1387. Horváthy Pál zágrábi püspöktől, valamint testvéreitől János és Lászlótól elköbozván Horváti, Nagyfalú, Hosszufalu, Markusi, Gayalja és Pazkócz Valkó megyei helységeket, azokat Garai Miklós és Jánosnak adományozza (l. Szent-Lőrincz). Zsigmond király 1408. Garai Miklósnak és Jánosnak *Horváthy*, Nagyfalú és Markusi falura új adományt ad. Garai Job és Széchy Miklós 1478. e falut is az osztályba foglalják, (l. Gara). Kőtemploma már akkor legnagyobb részt romban hevert.

Hosszubács. Hihetőleg azonos azon faluval, mely a 13. században egyszerűen *Boych*-nak iratik. Az utóbbit Miklós ispán, Julia fia birta, és itt Mindszent tiszteletére templomot épített, azt 1289. évben anyagilag is jól ellátván. Julia egykor Béla király tárnokmestere volt, Boych határai Kis-Harsánynyal érintkeztek. A lekcsei Sulyok család 1338. birtokperében Boych falu is az érdekeltség körébe esett. Egy 1377. évi pörben Hosszubácsi János, János fia (de Huzywbachy). *Hosszubaichi* János, András és István panaszt emeltek 1380. hogy a kukei jobbágyok az ő birtokaik határköveit Pegc, Pethlend és Pikech faluban hamis módon odább helyezték. E falvak tehát szomszédosak voltak. A hűtlen Hosszubahy Miklós, János fiának birtokát 1404. évben Maróthy János bán kapja, az említett Hosszubahy István leánya Katalin pedig, Gyulai István neje 1417. évben eltiltja Hosszubahy Lászlót, említett András fiát, hogy Hosszubahy birtokába lépjen. Szentpéteri Miklós 1455. az ő itteni részbirtokát 200 arany forintért elzálogosítja Zánk fia Péternek, szentdemeteri castellanusnak. Szentpéteri Miklósnak fia László végre Hosszubahy, Kamand, Peklend, Kanotha és Pegye részbirtokait, melyeket Surányi János néhai Ujlaki Miklós boszniai királytól 100 arany forintért kiváltott, és ugyanannyiért zálogban tartott, 1480. évben az utóbbitól kiváltja. A Maróthyak kihalta után, Mátyás király e falut 1484. Corvin Jánosnak adományozza. Kukujevcze és Bacsincze mellett fektetett a mai Szerém megyében. (Lásd Kis-Bács és Kuke.) Két magyar mér-földnyire feküdt Illoktól.

Hosszufalu, 1387. és 1478. évben egyenlő sorsu Horvátival, (l. azt.)

Hothisincz, 1481. Bánfy Miklós birtokába jő. (Lásd Boroh.)

Hranafalva a mikolai várhoz tartozott, melylyel 1438. Garai Lászlónak elzálogosított, (l. Mikola). Garai Job magtalan halála után Mátyás király 1481. Bánfy Miklósnak adományozza, (l. Boroh.)

Hropkócz a Bosuth folyón túl feküdt. Alsáni János 1435. évben Thallóczy Matkónak és testvéreinek beírja. (L. Liszkó.)

Ják IV. Béla király 1244. évben a boszniai püspökségnek Valkó megyében több jószágot adományoz, nevezetesen *Dyacon* és Blezna falvakat. Dobsza 1263. évi határjárásában *Ják* néven fordul elő, 1351. évben *Jákófalva*. Mind e nevek a mai *Diakovárról* szólnak. Feltűnő, hogy ez utóbbi a pápai tizedlajstromban elő nem fordul, hacsak az ott említett Dech nem azonos Diakovárral, minthogy az Arad megyei Diákfalvából is lett a mai Diécs. A Ghak nemzetségu Tristyán fia Imre 1310. évben a fehérvári káptalan előtt tiltakozott, hogy Neuna nevű, Diako közelében (juxta Diaco) fekvő birtoka tőle bármi módon elcsatoltassék. Diako a 14-ik században már vásári joggal élt, és azért az ismeretes horvát lázadás idején okleveleink gyakran mint oppidumról emlékeznek róla. Később a püspök itt várat építvén, *Diakovárnak* neveztetett, és e néven már 1408. évben ismeretes. Még is 1416. évben János diakói örkanonok — Custos de Dyako — egy országos küldöttség tagja.

Jakabfalva, Garai Job és Széchy Miklós közt 1478. osztályra kerül, (lásd Gara). Bekefalva és Mertincz mellett feküdt.

Jakupovecz. Thallóczy Frank bán 1446. évben Bersenyi Kelemennek *Jakabócz* nevű falut adományozott. Ilyen ma Valkó megye régi területén nem létezik. Jakupovecz falvak vannak a mai szentgyörgyi határőrezredben és Varasd megyében. (l. Vervár.)

Jama már 1348. említettik. Révay István és Ferencz egy, és tallóczi Bánfy György és Gábor közt más részen 1520. évben pör támadt e falu birtokáért.

Jardan a pápai tizedlajstrom szerint a valkói esperesség kerületében.

Jarinfalva. Ezt Kukei Sumrakus mester birta, ki magtalan meghalván, Zsigmond király 1398. Maróthy Jánosnak adományozza, (l. Kuke). A következő század végén *Jarinovcz*-nak ejtetik és Mátyás király 1484. évben a Maróthyak kihalása után Corvin Jánosnak adja.

Jarimna, oklevelesen Jarumpna. Róbert Károly e falut 1324. évben Miklósnak, Gergely fiának adományozza, elvevén azt a Guthkeled nemzetségu Dénes hűtlen fiaitól, András,

Dezső és Lothardtól. Itt kőtemplom állt, Szerém megyében van Jarmina, a péterváradí ezredben Jamina falu.

Jcem 1337. évben Péter, File fiának osztályrésze. (L. Mikola.)

Jelen. IV. László király 1274. évben a Valkó várához tartozó Jelen és Pobor nevű földeket a várkötelék alól felmentvén, azokat András ispánnak, Iván fiának adományozza. III. András király 1298. évben Csáky Ugrin kérelmére Orbános comes fiainak, Máté, Pál és Mihálynak, a tatárok ellen a Száván tul kitüntetett vitézségökért, Pabar és a hozzá tartozó Jelun, Tudgia, Mihály és Eresztvény falvakat adományozza, — itt persze nem tudjuk, mikép estek a király collatiojára. Szentpéteri Miklós 1447. részbirtokait Zank fiának elzálogosítván, ezek közt *Jelenfalva* is előfordúl.

Jenke. Robert Károly király 1313. évben, midőn Kothath Henrik fia Herke magtalanul meghalt, annak minden valkómegyei birtokait, nevezetesen Jenkét összes tartozékai-val, Kozal Pál mesternek, Garai István bán fiának adományozza. Ez a Kozal Pál nevezett 1313. évben Szerém, Valkó és Bodrog vármegyék főispánja és macsóí bán volt. Jenke faluval határosak voltak Rachya, Vidahor, Borsod és Dombó, és kivált ez utolsó képesít fekvésének kijelölésére. Jenkét 1356. évben Pál, Pál bán fia birta, és ez tán szintén Garai családbeli volt, noha Nagy Iván genealogiai munkájában Pál macsóí bán Pál nevű fiát nem találjuk.

Jezkőcz 1478. osztály tárgya, (l. Gara). Feküdt Apáti és Kiszolcz mellett.

Ibran, a pápai tizedlajstom szerint a valkói esperesség kerületében feküdt. Csak összevetés alapján lehet állítani, hogy ez Ibrányról szól IV. László király egy Zalankemenben 1280. évben kelt adomány-levelében, melyet utóbb a kőí káptalan átírt. Ugyanis a király, nevezett évben Miklós, Marczel fiától elvevén Ibran és Kusmetelekében levő részbirtokait, azokat testvérének Sefridnek adományozza. Ugyanaz napon adományozta Sefridnek Sebestyén Albert fiának ibrányi részbirtokait is. A király ez adományokat megerősítette 1286. évben, de megerősítette III. András király is 1294. és 1296. évek-

ben. 1323. évben Gyurk fiai birták harmadrészben. Még 1481. említettik Alyfanth Ferencz de Ibran; Elefanti András pedig 1673. évben volt itt birtokos; ezentul emléke árnyékba borúl.

Ilk. Thardi Miklós 1308. évben e falut örök bevallás utján Voszygh Domokosnak átengedi. *Iltho*-ról mondatik 1499. évben, hogy Erdőd határában feküdt. Mathusy János. 1505. évben *Ilth* és Németi várnagyja volt. Végre tudjuk, hogy Ferdinánd király 1527. évben *Ilch* és Németi kastélyokat Zápolyai Jánostól elvevén, azokat Révay Istvánnak adományozza. E különféle elnevezések azon egy helyre vonatkoznak, mely ma azonban fel nem található.

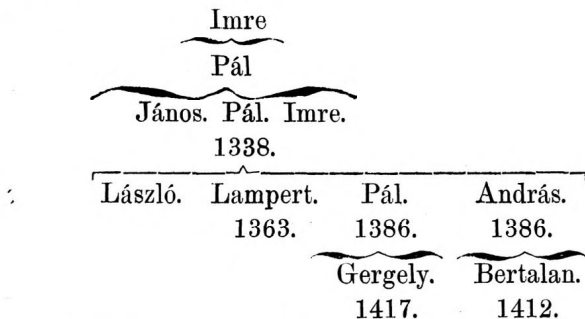
Iklod, 1447. David de Iklod.

Illok, lásd Ujlak.

Ilyefő. Pál fia Mihály, és Pál fia Dénes, mindnyájan de Helyefő, mint szomszédok egy zathai statutióban részt vesznek. Ismeretes 1447. Bordahasu László de Ilyefő, 1481. Hilythfew, 1482. Hyliefew, 1506. Hylythfew, (l. Szablathya, és Athya.) Tán a péterváradí ezredben Illincze mellett fekvő S. Elias romjai tartják fenn nevét. A Thallóczyak 1437. *Elyésfalvát* kapják adományban, (l. Vértvár.)

Ipolth puszta 1269. Benchench határjárásában.

Iregh, a pápai tizedlajtromban a valkői esperesség plébániái közé soroltatik. Az Ireghy családnak e tájban következő családfája volt

A helységen kívül, közel a Dunához állt a Sz. Floriánhoz czimzett kápolna. Ireghy Pál fiai, László, Lampert, Pál és András 1363. évben itteni részbirtokaikat elzálogosítják

Mikolai Istvánnak és Vodokul Miklósnak. Határához tartoztak a Kisgyermeksziget, Felsőgyermeksziget, Fiaccsfoka, a Buluncha folyó, a nagy és kis Duna és Komlószurdok nevű hely. Mikolai István fiai, István és Mihály egyik, Ireghy Pál fiai Pál és András, és Majus fia János másik részen, Ireghet 1386. magok közt megosztják; magát, a Boroh felé eső kápolnát is. Iregh fele részét 1394. Polgári Benedek birta zálogjogon; de 1412. évben Mikolai Mihály és László, valamint az Ireghy család 1412. évben újból fele részben megosztják, befoglalván a kápolnát és a dunai révet; 1417. évben Mikolai Mihály Iregh némely birtokaiba igtattatik, a melyeket t. i. Majus fiától, Mátyástól, Ireghy Gergely Pál fiától elcserélt; 1427. Garai János kap itt részbirtokot; 1438. Garai László érvényesíti itt zálogjogát; 1481. évben Mátyás király Bánfy Miklósnak adományozza. Mind ebből kitűnik, hogy itt nem a Szerém megyei mai Ireghről van szó, hanem egy már nem létező hasonló nevű faluról a Duna partján, mely Borohval volt határos.

Isó 1263. említettik Dobsza határjárásában.

Iztrugh, 1446. a szekcsői Herczegh családé, (lásd Beletincz.)

Ivánka-Szent-György. E helynév arra mutat, hogy eredetileg két helység létezett: Ivánka és Szent-György. Miután hazánkban sok a Szentgyörgy nevezetű helység, megkülönböztetésül a közel levő Ivánka helység neve kapcsoltatott elébe. Ez mai napig szokásos eljárás. Azonban a meddig történeti adataink terjednek, két helység külön szereplését nem fedezhetjük fel, noha a fennebbi helynév kétségtelenné teszi, hogy Ivánka helység is létezett Valkó megyében. Már a pápai tizedlajstrom, midőn Ivánkát az eszéki esperességben emlegeti, azt Boankazengurge, Iwankagurge, Iwankazogrenge, Iwankazegurke, azaz Ivanka-Szentgyörgy alakban is sorolja fel, a mi azt mutatja, hogy a lajstrom készítői itt egynél több falura nem gondoltak. A helységre és az abban fekvő várra azonban később majd az Ivánka, majd a Szentgyörgy, majd az összesített két nevet alkalmazta a szokás. A Hunyadi János elleni csatában elesett Bothos András 1440. évben *Ivanka-Szentgyörgyöt* is birta, (l. Harapko). Később Isthy Péter birta,

kinek itt (in castro Ivanka-Sz.-György) 1481. évben Tamás nevű castellanusa székel. Őri Lénárt valpói várnagy és neje, és Daróczy Miklós 1494. évben kölcsönös bevallást tesznek Gálosfalva, *Szentgyörgy* és Gergelyfalva birtokokra nézve. Ő az, ki mint Baranya vármegye követe 1505. évben a rákosi országgyűlésen megjelent, és az ottani végzeményben Őri Dacsó Lénártnak neveztetik. Végre vingárti Geréb László erdélyi püspök, testvérének Geréb Péter országbírónak minden jószágainak felét, közte *Ivanka* és Gara várait (castellum) Valkó megyében adományozza, (l. Athya, Gálosfalva). A várnak említése Ivánka és Szentgyörgy név alatt, egyik bizonyítéka annak, hogy két külön név alatt, két külön helysége gondolni, már rég megszűnt alappal bíró dolog lenni.

Ivanfalva, Lőrincz, File unokájának osztályrésze volt 1337. évben. Zsigmond király 1404. Maróthy Jánosnak adományozza, de 1427. évben már *Ivanócz*-nak neveztetik, midőn Garai János adományul kapja, hasonlókép 1435. évben, midőn Alsáni János Thallóczy Matkónak és testvérének átengedi. Ismét *Ivanfalva* az, melyben magát Garai László 1438. évben beigtatja. Ivanócz emlékezetét fentartá egy 1560. adat. Ma Verőcze megyében két Ivanovcze létezik, az egyik Valpóhoz délre, a másik Diakovárhoz éjszakra. Bajos eldönteni, vajon melyikre vonatkoznak a fennebbi történeti adatok. (Lásd Liszko, Mikola.)

Kajmócz. Diakovár 1244. határjárásában említettik Kaymoz föld.

Kajtornafalva. Zsigmond király 1437. Thallóczy Matkónak és testvérének adományozza. (l. Vervár.)

Kalotincz, egykor a Maróthyak birtoka, 1484. évben Corvin János kezére megy.

Kamand, a 14. században, mint a pápai tizedlajstromból tudjuk, a marchiai esperesség plébániája volt. Bizonyosan nem Kamenitz értendő alatta, mert ez Kamonek, de többnyire Kamancz-nak iratott még a 15. században is. *Kamand* falut 1404. évben Maróthy János új adománykép nyeri a hűtlen Hosszубácsi Miklós után, Szentpéteri Miklós 1480. évben Surányi Jánostól kiváltja, (l. Hosszубács.)

Kamar. (Lásd Komor.)

Kanatha 1404. és 1480. évben egyenlő sorsu Kamand faluval (l. azt.)

Kápolna, említve 1513. (Lásd Baka.)

Kaporna. Nagy Lajos király 1364. uj adománykép Koroghly László mesterre, Filpes fiára ruházza.

Kárász a pápai tizedlajstrom szerint plébánia a marchiai esperességben.

Kardos falut Zsigmond király, Kukei Sumrakus mester magtalan halála után, 1398. évben Maróthy Jánosnak adományozta. Ezentúl, kivált 1404., 1481., 1505. és 1506. években Atyavár sorsát követi, (lásd Athya). Ma *Kordussevcze* néven a bródi ezred kerületében fekszik.

Karácsonteleke, Zsigmond király 1404. Maróthy Jánosnak adományozza.

Kármán, a 14. században a marchiai esperesség egyik plébániája.

Kasza. Lőrincz, File unokája 1337. *Kozafalvát* kapja osztályrészül. Zsigmond király 1427. *Kasza* nevű mikolai birtokot Garai Jánosnak adományozza, és abba magát 1438. Garai László beigtatja. Utóbb szláv elemek telepedvén ide, a helység *Kozinch*-nak neveztetett, melyet Mátyás király 1481. Bánfy Miklósnak adományozott. (Lásd Mikola, Boroh.)

Kaztyncz 1446. a szekesői Herczeg családé. (Lásd Beletincz.)

Kozar, a marchiai esperesség plébániája, a 14-ik században.

Kedhely a Száva mellett létezett egykor; 1338. Sándor István fia, és Tamás Mortunus fia birták; 1454. Alifanti Apollonia tiltakozik Ujlaki Miklós bán itteni beigtatása ellen. (L. Balásfalva.)

Kelud több Valkó megyei nemes család közt 1506. pör tárgya lett. (L. Bathya.)

Kemeticz, 1446. Thallóczy Frank eladja Bersenyi Kelemennek. 1437. Kemetyncz, (l. Vértvár.)

Kenderes. A pacsintai igtatásban 1377. részt vesz Kenderesi Pál, mint kir. ember. E falut 1443. Pártos János birja (l. Zatha). 1447. évben Kenderesi Gergely szolgabíró volt, 1482. is emlittetik László ide való nemes.

Keresztúr 1332. és 1361. években említettik, utoljára 1440. évben mint Bothos András birtoka. (L. Harapko.)

Kechene. A névkiejtés bizonytalan, mert névalakját alig kapjuk kétszer egyformán. A pápai tizedlajstrom mint valkói esperességi plébániát **Kerchene** és **Cherchené-nek** írja, később **Kethyne**, **Kechine**, **Kechene** változatokat találunk. Említetik 1415. Bálint György fia, de **Kechinye**. A falut 1439. évben **Pethkey Miklós** bírja, ki innen előnevét vette, 1443. évben **Fakó Bálint**. A század végén (1481) **Thárnok Fülöp**, kir. ember, **Imre** és **István**, mint közbirtokosok e faluról vették előnevüket, (l. **Zatha**). Semmi se szól ellene, hogy a **Kercsene** nevű helységet azonosnak ne tartsuk **Kerczanow** faluval, melyet mint a kihalt **Maróthyak** birtokát **Mátyás király** 1484. **Corvin Jánosnak** adományozott, — de az utóbbi név is **Valkó vármegye** régi területén ismeretlen. **Vas megyében** létezik **Kercza** nevű helység.

Kerna, a **Maróthyak** többi birtokával 1484. **Corvin Jánosnak** adományozva.

Kerős, említve 1420.

Kesse, a pápai tizedlajstrom szerint (**Keze**, **Kesce**) eszéki esperességi plébánia; 1447. évben említettik **Imre de Kese**. **Garai Job** és **Széchy Miklós** 1478. birtokosztály alá veszik. (Lásd **Gara**.) Ma **Kessince** **Diakovár** közelében.

Keselyűfalva, említve 1439.

Kikarch, a pápai tizedlajstrom szerint a **marchiai** esperesség plébániája. Lehet, hogy a **Kuke** helynév rontásából származott. (L. **Kuke**.)

Kiksinez, **Alsáni János** 1435. **Thallóczy Matkó** és testvéreinek átírja. (L. **Liszko**.)

Kingefalvát **Zsigmond király** 1427. **Garai Jánosnak** adományozza. (L. **Mikola**.)

Királyszállása említve 1313. A **Koroghiak** mint erőszakos foglalók, **Neksei Zsigmond** által 1398. évben megidéztetnek. (Lásd erről **Papfalva**.) Tán a mai **Kralyevo** **Diakovárhoz** délre. A **Szerém** megyei **Kralyevce**, **Rumához** délre nem jöhet tekintetbe.

Kisfalu, 1440. évben **Bothos András** birtoka. (Lásd **Harapko**.)

Kisfalud már 1351. évben említették, 1394. Polgári Benedek birta zálogjogon; 1427. Zsigmond király Garai Jánosnak adományozza, végre 1484. a Maróthyak magszakadása után Corvin János jószágait szaporítja. (L. Mikola, Maróth.)

Kissid 1478. az osztályra kerülő Garai Job-féle birtokok egyike. (L. Gara.)

Kis-Asszó. Zsigmond király Kishozyo (Kisaszó) falut 1404. Maróthy Jánosnak adományozza.

Kiezkolecz 1478. a Garai Job és Széchy Miklós közti osztályos birtokok egyike, (l. Gara). Gara mellett feküdt.

Klesincz, 1446. Thallóczy Frank eladja Bersenyi Klemennek, magok a Thallóczyak 1437. kapták. (L. Vervár.)

Klisolez (Clysolch) falut 1404. Maróthy János megszerzi. (L. Athya.)

Kluancz praedium 1478. (Lásd Gara.)

Kluch praedium 1478. osztályra kerül. (L. Gara.)

Kolosewcz 1484. a Maróthyak után Corvin János birtokába jő. (L. Maróth.)

Koma 1351. említették.

Komjáthy említve 1437.

Komincz praedium, 1478. osztály alá kerül. (L. Gara.)

Komor, a pápai tizedlajstromban Kamar a valkói es-perességben; Lorántfy György 1445. tiltakozik *Komaron* adományozása ellen, (lásd Tárnok). 1446. Komar pörtlárgyául szolgál Lorántfy György és Hederváry Lőrincz közt, (l. Szabathya). Tán azonos az 1437. évben említett Thallóczy-féle *Komarócz*-czal. (L. Vervár.)

Kondorfalva, a Kukei család magszakadása után 1398. Maróthy János adományos birtoka, (l. Kuke). 1481. és 1506. években Atyavár sorsában osztozik, (l. Athya.) Tán a mai *Kondrics* Diakovár alatt.

Koos. IV. Béla király 1258. Koos, és a hozzá tartozó Dombró és Kendesapa falvakat a valkói vár köteléke alá kivévén, Kilét comes fiainak, László, Fülöp és Gergelynek adományozza. Még 1313. évben Kos. Kosdi Jakab mester 1377. közben jár a pacsintai igtatásnál. 1394. évben *Kosfalut* Berzethei Miklós mester Polgári Benedek mesternek elzálogosítja. Valószínűleg azonos *Kosd* faluval. A pápai tizedlaj-

stromban azt Rostd és Rustd alakban találjuk, mint az észéki esperesség plébániáját. Kosdi Miklós (Nicolaus filius Nicolai de Kosd). 1435. évben egyik szomszéd, midőn Garai László Mikola és Boroh birtokába igtattatott.

Korod, utóbb Korogh, ma Korogy és Kology. Legkorábbi felemlítése 1269. évben történik, a midőn IV. Béla király Páris, Sándor fiának a nyulszigeti apácák javára 1266. évben tett adományát megerősíti. Az adomány Benczencz faluból állt, melynek határaiként Tordincze, Bobota, a palacsai mocsár és a korodi nemesek (nobiles de *Korod*) földjei említettek. Némileg korábban, t. i. 1263. évben a Korog folyóról (fluvius Koroug) van szó. Egy 1300. évi ítélevelél szerint Tolmán falu határos volt *Korogh* faluval, Fülöpös mester fia Lőrincz és ennek testvérei birtokával, mely a Korogh — más helyen Karagh — folyónál fekszik. A koroghi plébánia, mint a pápai tizedlajstrom feljegyzi, a valkói esperességhez tartozot; várát (castrum Korogh) a pécsi káptalan már 1335. évben emlegeti. Ez volt fészke a hazánkban nevezetes szerepet játszó Koroghy családnak, és e várban székelt Koroghy István is, ki a XIV. század végén sokáig a macsói bán hivatalát viselte. Midőn a család már Koroghynak írta magát, a régi helynév még olykor visszavissza kerül, példa erre az 1390. évben élt Füspos de *Korod*. A korogi vár (ma Kologyvár) jó távol feküdt a hasonnevű községtől, romjai még fenn vannak a palacsá-kologyvári mocsár mellett. Az utóbbin keresztül vonul Verőcze és Szerém vármegye határa, oly formán, hogy a kologyvári omladék a Vuka jobb partján Verőcze, Korogy falu Szerém megyébe esik. A mocsár kiterjedése 1851—1852 években

a vukovári uradalomban 7000
a csepini uradalomban 11490
különféle falvak jobbágy-telkein 6662

és így összesen 25152

katasztrális hold. E nagy kiterjedésű mocsár vize a nasziczi, és diakovári hegyekből veszi származását; kora tavasszal és ősz idején ugyanis az onnan leözlő vizek Vuka, Korpács és Zabla hegyifolyókká válván, Laczháza, Haraszt, Bibalya sziget, és Szent-Lászlónál, Palacsá-Kologyvár mélyebben fekvő részeibe rohannak, és azokat egészen megtöltik. A víz a mocsár közepén

átvonuló csatorna elkészülése előtt ki nem folyhatván a mélyedésből, beszívargás és kigőzölgés következtében a nyári holnapokon csak alig kevesbedett. A lecsapolást csepini Adamovics János és Eltz Hugo gróf vették munkába. Az itteni lakók őscytha magyaroknak tartják magokat, valamint a szomszéd Szent-László és Haraszi lakosai is.

Korotna. Egy 1300. évi pörben mondatik, hogy Márk, Lampert fia a Woja nemzetségből, négy évvel azelőtt *Karachna* falut Szent-Lőrincz nap előestéjén feldulta, és János mesternek Zodouch fiának 60 márkára menő kárt okozott. (L. Tolman) 1443. évben emlittetik Miklós de Karathna, 1478. évben Korotna Garai Job által osztályra bocsáttatik. (L. Gara.) 1560. évben *Korythna*-nak neveztetik. E néven ma Diakovárhoz északkeletre fenmaradt. (Lásd Baka).

Kosárfalva. Zsigmond király 1427. Garai Jánosnak adományozza, 1438. évben pedig itt Garai László zálogjog címén beigtattatik. Midőn Mátyás király 1481. évben e falut Bánfy Miklósnak adományozta, nevét az új lakosok már *Kasorowczra* változtatták. Az idők vihara elsodorta, csak a Kusar erdő tartja fenn nevét a Bosuth-rekának a Szávába ömlésénél, Stittarhoz keletre. (L. Mikola, Boroh.)

Kovasdi, 1460. évben Herczeg Pál több más falujával együtt elzálogosítja Koroghy János, néhai macsói bán özvegyének; Mátyás király parancsára a fehérvári keresztesek 1482. évben Beriszló Jánost és fiát igtatták be ide. (L. Németi és Szarvas.) Valószínűleg Vukovár környékén terült el egykor.

Kovácsfalu, praedium 1478. Garai Job osztályos birtokainak egyike. (L. Gara)

Kozma-Damján. Róbert Károly király 1314. évben Garai János mesternek István fiának Kozma-Damján közelében (circa villam sanctorum Cosmae et Damiani) megürült földeket adományoz. Adatok hiányában nem tudjuk, mi volt az így jelölt falu neve. A pápai tizedlajstrom is Damjan, Demian, Demio, villa Cosme Damiani néven sorolja elő a valkói esperesség plébániái közt. Zala vármegyében az oklevelekben szintén villa Cosmae et Damiani néven nevezett falu ma Kozmadombja néven ismeretes. Bothos András valkómegyei birtokainak egyike Kozmafalva 1440. (L. Harapko.) Vajjon ez elnevezé-

sek nem a mai *Kuzmin* falura vonatkoznak-e, a pétervárad határőrezredben. (Vesd össze: Damiand, és Damianócz.)

Körtvélyes, osztály következtében 1337. felét File fia Péter, másik felét unokája Lőrincz kapja. (L. Mikola)

Kőszegh, (?) Zsigmond király 1404. évben *Kyzeigny* falut adományozza Maróthy Jánosnak.

Kőzépfa, 1404. évben egyenlő sorsu Kőszeggel.

Krabanfalu, 1478. osztály tárgya. (L. Gara.)

Kraczeza, említve 1464. A mai Kravicza a Dráva mellett (?)

Krascincz, 1446. a szekesői Herczeg családé. (L. Bejetincz.)

Krisewszád, Thallóczy Frank azt 1446. Bersenyi Kelemennek adományozza. (L. Vértvár.)

Krisfalva, 1427. és 1438. a Garaiak birtokában. (Lásd Mikola.)

Kukaneh, Alsáni János 1435. Thallóczy Matkónak és testvéreinek átírja. Tán a mai Kucsancze, Diakovárhoz éjszaknyugotra.

Kukavisinez, praedium, 1478. osztály tárgya. (Lásd Gara.)

Kuke. A kukei jobbágyságok 1380. évben uraik parancsára Pege, Pethlend és Pikech faluban a határköveket hamisan odább tolták. Kuke birtokosai Tamás és Sumrakus, Domokos fiai, Domokos pedig Kukei Bekének fia. Midőn említett Kukei Sumrakus mester magzat nélkül meghalt, az ő terjedelmes birtokai Zsigmond király collatiojára estek, ki azokat 1398. évben Maróthy János székely ispánnak adományozta. A kérdéses jószágokat a király azelőtt athyai Vér Jánostól, Miklós fiától hűtlenség miatt elvette és Kukei Sumrakusnak adta. E jószágokból Valkó megyében feküdt Athya, Babafalva, Zagulyan, Lovászi, Delulgh, Kardos, Középnok, Tomteleke, Petroch, Drasinfalva, Szegfalva, Kondorfalva, Geregmező, Porochnikfalva, Kisbach, Gathalfalva, Halaphfalva, Jarinfalva, Brathafalva, Usuyafalva, Braynch, Révfalu, Racsa és Utvarth. A Kukei család birtokainak egy részébe 1409. Maróthy János igttatott. Midőn a Maróthyak kihaltak, Mátyás király 1484. évben azok birtokait, közte *Kukujevez* falut Corvin Jánosnak adományozta.

Kuke falunak átszármazása a Kukei családról, a Maróthyakra és ezzel kapcsolatban a Kukujevcsz név előfordulta a Maróthyak birtokai közt, melyek sorában több mai nap szerémmegyei falu, mint Athya (Opatovecz) Babafalva, Lovászi, Kis-Bács (Bacsincze), Noak, Petrócze (Petrovez), stb. találhatók, tanúsítja, hogy Kuke falu alatt a mai *Kukujevcsze* nevű mezőváros Szerémmegyében értendő. (Lásd Bingula.)

A kukei családról következő nemzedékrendi adatok ismeretesei:

Kukei Beke
 —————
 Domokos.
 —————
 Tamás. Sumrákus.
 † 1398.
 Kukei Ajnard.
 —————
 Ferencz.
 —————
 László. 1409.

A Krassó megyében 1266. évben említett Kuke falu ez időn túl az idők viharában elvész.

Kúnfalva. Alsáni János 1435. Thallóczy Matkó és testvéreinek beírja. (L. Liszko.)

Ladarfalva. 1478. osztály tárgya, (I. Gara.) Ma Ladimirovcze a Dráva mellett.

Lak, praedium 1478. évben Garai Job és Széchy Miklós közti osztály tárgya. (L. Gara.)

Lanka. A Csák nemzetségtől Domokos 1267. évben birtokcserére lép a Woja nemből (Zay cs.) való Lamperttel, mely alkalommal az utóbbi Lanka falut kapja. (L. Dobsza.) Az egyezséget a fehérvári káptalan átírta 1268. évben. Szentpéteri Miklós Lanka, Haraszti és több más faluját 1453. évben esetlegesen elzálogosítja. (L. Szentpéter.) Zay Péter, ki 1509. évben meghalt, lankai Kamarás Borbálát bírta feleségül, ki Zay Ferencznek, a család második alapítójának anyja lett. Még 1514-ben Lanka, Tolman, Csák, Haraszti együtt említetnek. Lanka, mint szerémmegyei praedium, még Lipszky repertoriumjában előfordul, de újabb ily nemű munkákban nem. (L. Tolman.)

Lapotincz, Thallóczy Frank 1446. évben hűbéresének Bersenyi Kelemennek adományozza. 1437. évben Hlapotincz. (L. Vérvár.)

Lappanes 1435. évben Alsáni János birtoka, utóbb a Thallóczyaké. (L. Liszko.)

Lászlóvan, praedium, 1478. évben osztály tárgya. (L. Gara.)

Láthó, 1506. évben több valkómegyei nemes család igényt tartván erre, ezek pör útjára léptek. (L. Bathya.)

Lázarafalva. Losonczy István, főispán, meghagyja 1390. évben a valkói alispánoknak, hogy Elerejáró Bakónak és testvéreinek Zuglachi János, Filpe fia ellen Gergurfalva és Lázarafalvára nézve igazságot szolgáltatassanak.

Leányrév. Péter, File fiának osztályrésze 1337. (L. Mikola.)

Lekfalva, 1440. évben Bothos András birtoka. (Lásd Harapko.)

Leszkócz, 1435. Alsáni János birtokából a Thallóczyakéba megy át. (L. Liszko.) *Leszkovicza* falu ma a bródi ezredben, Nassiczhoz délre.

Leszna kettő létezett 1499. évben. Mindkettő Erdőd határában feküdt, és ahhoz tartozott.

Lethanócz, 1446. (L. Beletincz.)

Lethejevez 1484. évben adomány által Corvin Jánosra szállt. (L. Maróth.)

Levedin, a király 1484. évben Corvin Jánosnak adományozza. (L. Maróth.)

Leveld 1404. évben Maróthy János birtokába jő. (L. Athya.)

Leveles. 1435. Alsáni János a Thallóczyaknak átírja. (L. Liszko.) A pápai tizedlajstromban *Leve* (Leva) nevű plébánia fordul elő a valkói esperességben.

Tót-Levna említettetik 1560. évben.

Lezsimir, a pápai tizedlajstromban (1332—1337) mint a marchiai esperesség plébániája említettetik, Lesemer és Lesomer alakban. Ma Szerém megyében található, Erdővéghez keletre. Birták a Maróthyak. (L. Bingula.)

Lipócz. Többfélekép iratik: Kis- és Nagy-Lipach, Kis- és Nagy-Lipolch, Kis- és Nagy-Lepoch, a XV. század végén már Lipowcz. Innen vette előnevét az Aba nemzetségbeli Lipócz Sándor, ki 1312. évben Baranya megye főispánja volt. Péter, File fia 1337. évben többi közt a két Lipóczot is kapja osztályrészül. (L. Mikola.) Mikolai Péter fia István 1356. évben Rachya, Lipócz és Halmos birtokosa volt, melyek Pál bán fiának, Pál valkómegyei földjeivel érintkezően, kérte, hogy az utóbbiaktól új határjárással megkülönböztessenek. Nevezett Mikolai István azt állítá, hogy jószágai a Baza folyóig terjednek, és hogy Halmost és Rachyát Róbert Károly 1323. évben kelt levele alapján, Lipóczot pedig örökségi joggal bírja. Zsigmond király 1427. évben Lipóczot Garai Jánosnak adományozza, Garai László pedig 1438. évben zálogjogon átveszi. Mátyás király 1481. évben Bánfy Miklósnak adományozza. Nem tudni, mi módon jött a Maróthyak birtokába; de midőn e család magtalan kimulta után azok 1484. évben Corvin Jánosra ruháztattak, köztük Lipócz is neveztetik. Ma *Lipovac* a pétervárad-i ezredben, Morovichhoz éjszaknyugotra.

Lipócz, 1446. évben a szekcsői Herczeg család birtoka, azért külön falunak tartjuk a Garaiak hasonló nevű birtokától. Birt a Herczeg család *Uthvorchike-Lipócz* nevű falut is. (L. Beletincz.)

Lipszefalva 1438. Garai Lászlónak elzálogosítva; 1481. évben Lepsynfalva néven Bánfy Miklósnak jut. (L. Boroh.)

Liszka-falva a Száva mellett feküdt; 1338. Apor fiai Gergely és Jakab és István fia Bertalan birják; Dobonyafalvával határos volt. (L. Csötörtökhely.)

Liszkó, mint valkó-esperességbeli plébánia, a pápai tizedlajstromban fordul elő. Liszkói Pál mester 1377. évben pör útján keresé Pacsinta és Liget-Pacsinta birtokát. Alsáni János Gergely fia, és neje Klára 1435. évben a pécsi káptalan előtt összes birtokaikat Valkó megyében Thallóczy Matkó dalmát-horvát bánnak és testvéreinek Frank, Perko és Zovának örökségi joggal átírják. A birtokok ezek: Liszkó, Kis-Bold, Nagy-Bold, Nagy-Terpenye, Szilas, Lappancs, Leveles, Bathya, Hermánfalva, Tótfalu, Csabalaka, a Valkó folyón túl, — továbbá Zenthelye, Kecskefalva, Odolenfalva, Kún-

falva, Ujfalva, más néven Novakócz, Leszkócz, Baskfalva, Milinfalva, Zlanchfalva, Zablatnya (cum tribus villis) — továbbá Tulócz, Damianócz, Daganócz és Hropkouch a Baza vizén túl; továbbá Matkócz, Grabócz, Petrouch, Ivanócz, Kyksinch, Trinchil, Szarkabokra, Pálfalva, — végre Erdőszád és az utóbbihoz tartozó Preznotincz, Dobrotincz, Dvoranóvcz, Sirkinicz, Budosincz, Malvascha, Demitrócz, Bekesócz és Kukanch. Az Alsániak Thallóczyéknak adományozták Hermánvárat is, mely a fennevezett Bathyában létezett. Egy Liszcai Jakab neveztetik 1447. évben.

Lydve, a pápai tizedlajstromban Lyder, Gydver, Kydver néven, a valkói esperesség plébániája. Keresztelő-Sz. Jánoshoz címzett kötemploma volt. *Lydur* egyik fele 1337. évben Péter, File fiának, másik fele File unokájának osztályrésze. — Garai János 1427. évben adománykép nyeri. Itt Garai László 1438. évben magát beigtatja. Mátyás király kormányzásának utolsó éveiben *Lydrowch*-nak iratik, mint például 1481. évben, midőn a király azt Bánfy Miklósnak adományozza. (L. Mikola, Boroh.) Ma *Ludvincze* puszta Palacsá mellett.

Loki. Ma ismeretlen helység. A pápai tizedlajstrom egy Loki, Loqui, Log, Leg névalakú helységet a marchiai esperesség plébániái közt sorol elő.

Losinócz. 1446. évben pör által a Herczeg család nyerte. (L. Beletincz.)

Lovász, ma szeréms megyei mezőváros. File fia Péter és unokája Lőrincz 1337. évben e birtokot magok közt felosztják, ez időben Somogygyal és Szavalaszeggel volt határos. Lovászi falut Zsigmond király 1398. évben Maróthy Jánosnak adományozta, 1427. évben pedig Garai Jánosnak. Megkülönböztetik 1404. évben *Nagy-Lovász* és *Tót-Lovász*, mindkettő Maróthy János birtoka. Ennek egy lovászi jobbágyságát Valkó megye törvényszéke 1423. évben szőlőlopásért akasztófára ítélte. A Maróthyak hagyománya volt *Hosszu-Lovászi* is, melyet Mátyás király 1481. évben Geréb Péternek és Mátyásnak adományozott, — *Nagy-Lovász* és *Tót-Lovász* ez alkalommal a Maróthyak birtokai közt nem említetik, és így nem tudjuk, vajjon *Hosszu-Lovászi* az utóbbiaktól külön harmadik

falunak tekintendő-e? Lowazy melléknév nélkül 1464. és 1472. években említették. (L. Athya, Kuke, Mikola.)

Lőrinczfalva, 1478. évben osztály tárgya. (L. Gara.) Határos volt Braythavaz és Oboriancz praediummal. Ma nem létezik.

Lubus föld említették Diakovár 1244. évi határjárásában.

Luchicha egykor a Maróthyak birtoka. 1484. évben Mátyás király adományából Corvin Jánosé lesz. (L. Maróth.) Nincs kétség, hogy *Luchynch* falu, melyet 1404. évben Zsigmond király Maróthy Jánosnak adományozott, a fennebbivel azonos.

Lukácsfalva, Zsigmond király a hűtlen Zsámboky János ez egykori birtokát 1404. évben Maróthy Jánosnak adományozza.

Lukanóc 1446. a szekesői Herczeg családé. (Lásd Beletincz.)

Luko 1484. évben a Maróthyakról Corvin Jánosra szállt. (L. Maróth.) Tán a mai Lyukovo Szerém megyében, a péterváradi ezred határán; innét nem messze Lukovo.

Lukuzelo 1446. évben a Herczeg család birtoka. (L. Beletincz.)

Lyuba, a pápai tizedlajstromban, mint a marchiai esperesség plébániája Lyba, Luba és Lyppa alakban. Ma Illokhoz délre.

Madaras. Péter, File fia 1337. évben *Madarasfalvát* kapja osztályrészül; utóbb csak *Madaras*-nak iratik, mint 1438. és 1481. midőn a Garaiak és Bánfyak birtokába jő. (L. Mikola és Boroh.)

Felső-Mag, Zsigmond király 1427. Garai Jánosnak adományozza. (L. Mikola.)

Maglathfalva, 1478. osztályra kerül. (L. Gara)

Malvascha, Alsáni János 1435. Thallóczy Matkó és testvéreinek adja. (L. Liszko) Erdőszádhoz tartozott. Ma *Malavascze*, Sidhez délre fekszik, a péterváradi ezredben.

Magyarmező, említve 1399.

Manyard, 1417. évben az asszonyfalvi Ostffyak közt osztályra kerül. (Lásd Tard.)

Margaretha, 1484. Corvin Jánosra száll. Előbb a Maróthyaké. (L. Maróth.)

Maresovecz, 1446. Thallóczy Frank Bersenyi Kelemennek eladja. 1437. év alatt *Marenowcz*. (Lásd Vervár.)

Máriafalva, 1337. évben Péter, File fiának osztályrésze. Ezentul csak *Mária* néven fordul elő. Ezt Zsigmond király 1427. Garai Jánosnak adományozza, Garai László 1438. zálogba veszi. (L. Mikola.) Tán azonos *Morján*-nal. (L. azt.)

Markfalva, praedium, 1478. évben osztály tárgya. (L. Gara.)

Markosi, Mária királyné 1387. Horváti Pál zágrábi püspöktől és testvéreitől elfoglalván Markusi, és más falvait, azokat Garai Miklósnak és Jánosnak adományozza. Zsigmond király 1408. Garai Miklós nádornak és testvérének Jánosnak új adományt ad Horváti, Nagyfalva és *Markusy* falvakra. 1478. Garai Job és Széchy Miklós e falut osztály alá veszik. (Lásd Gara.)

Markovecz, egykor az Alsániaké, kiknek magszakadása után, a király 1437. a Thallóczy testvéreknek adományozta. Utóbb — nem tudni mikor — a Maróthyaké lesz, 1484. évben Corvin Jánosra jut. (L. Maróth, Vervár.)

Maróth, a pápai tizedlajstromban Morod, Morhoch, Moragh néven fordul elő, mint a marchiai esperesség plébániája. XXIII. János pápa 1412. évben Maróthy János néhai macsói bán azon előadására és kérelmére, hogy a pécsi püspökséghez tartozó Maróton, és ama szigeten, mely ennek környékén a Száva és Bosuth folyó által alakíttatik, sok eretnek (patarenus) lakos falvankint él, a maróti plébániát prépostsággá emeli, a tiszta vallás terjesztésének érdekében. A plébánia a Boldogságos-Asszonyhoz (ecclesia B. Mariae de Maróth) volt czimezve, és 1414. évben közvetlenül a pápa alá rendeltetett. Maróth 1484. évben oppidumnak neveztetik, és vára is akkor említettik, mely hihetőleg a Maróthy családból származó első birtokosának köszöni keletkezését. E család kihalván, Mátyás király az említett évben Maróthot, és a hozzá tartozó falvakat Corvin János lipői herczegnek adományozta. A Maróthhoz tartozott, és mind, Valkó megyében fekvő helységek ezek: Herzynyrcz, Obowcz

Kerczanowcz, Chukowcz, Chypanowcz, Saczafalva, Thysthewcz, Zagolyncz, Wladamerowcz, Jarinowcz, Marthyncz, Zybyecz, Hlapowcz, Thomasewcz, Bagsyncz, Peklend, Hozwbachy, Bathoyewcz, Markovcz, Henincz, Kerékmező, (helyesen Geregmező), Brathyncz, Braad, Kalotincz, Chehelachy (helyesen Cszelowcz) Szent-Mihály, Telek, Romonowcz, Brathesewcz, Wlastincz, Zaradfalva, Kukujevcs, Kerna, Margaretha, Kisfalud, Pege, Levedin, Omaroth, Prozorevcs, Stythar, Szombathely, Damsincz, Drasincz, Veszelinovcz, Cherya, Lethejevcs, Stervacz, Prethoka, Simonovcz, Brood, Vojthistye, Bojg, Grubsicz, Ternye, Divankovcz, Dragajecz, Merkovcz, Velcsevcs, Vratiscincz, Vadasovcz, Ometha, Kis-Ometha, Strug, Glossia, Sumanovcz, Belosevcs, Royncz, Mikulicz, Milosevcs, Kolosevcs, Thinincz, Brood, Dragovcz, Lipovcz, Luko, Luchicha, Opricha és Ruze-thincz. A maróthi vár castellanusa 1505. évben Torkos György. Maróthot 1529. évben csulai Moré László szerzi meg adomány által. Ma *Morovich* a péterváradi ezred kerületében, a Bosuth partján.

Marthincz, a Maróthyak birtokaival 1484. Corvin Jánosra száll.

Matkócz, Alsáni János 1435. évben Thallóczy Matkónak és testvéreinek átírja; Szentpéteri Miklós, 1447. évben elzálogosítja. (L. Sz.-Péter). Azonos az 1437. évben említett *Mátéfalva*-val. (L. Vervár).

Mazthincz, praedium, mely az 1478. évi osztály egyik tárgya, Garai Job és Széchy Miklós közt. (L. Gara.)

Medves. A pápai tizedlajstromban a marchiai esperesség e plébániáját Medwus, Meddius, Medduns, Medunos, Medwd alakban lehet találni. A faluról még csak azt tudjuk, hogy Zsigmond király azt a hűtlen Zsámboky Jánostól elvevén, 1404. Maróthy Jánosnak adományozta.

Melénfalva, Pál valkói főispán 1324. évi tiltakozó levele szerint, János és Péter Iván fiai az ellen tiltakoztak, hogy Bothos János mester az ő jobbágyaival, a panaszlók Melenfalva és Vezelinfalva nevű birtokaikba becsapván, a két falut elpusztíták, ökröket, baromfit és más ingóságokat elraboltak, és embereket sebesítettek. Bathyai Benedek 1385. évben *Meleenfalvában* levő részbirtokát feleségének hagyományozza.

Mergethinecz. Serkei Lorántffy György 1446. évben Hederváry Lőrincz és fiának Imrének a mult zavargós időkben *Margitinocz* és más falvait elfoglalta, most pedig Herczeg Rafael bosniai püspök és rokonai bitorolják. Hasonlóképpojgtalanul elfoglalta *Mergitinecz* falut 1460. év körül Ujlaki Miklós, a mi 1466. évben beható vizsgálatra adott alkalmat. (L. Szab-lathya.) A helynév Mergthinecz, Mergythynecznek is iratik.

Merkovecz, egykori Maróthy-féle birtok, 1484. évben Corvin János herczegre száll. (L. Maróth.)

Merthincz, 1478. évben Garai Job és Széchy Miklós közti osztályban neveztetik. (L. Gara.) Jakabfalva és Bekefalva mellett feküdt.

Szél-Mesko, IV. Béla király 1244. évben megerősítvén a valkovári vendégeket Harsány birtokában, annak határaitkép Vichidol és *Szel-Mesco* falvakat nevezi meg. E szerint a falu közel Vukovárhoz fekehetett. Jerney azt véli, hogy a Szél mel-léknév itt határszélét jelent; de minthogy Szél-Mesko semmiféle ország vagy tartomány szélén nem feküdt, e magyarázat el nem fogadható.

Mihály. A XIII. században hadőrség (terra specula-torum) földje volt, melynek felét IV. Béla király 1246. évben Iván és Lyter mestereknek, Lyter fiainak adományozza, kik őt a tatárdulás ideje alatt a tengerpartra követték. III. Endre király 1298. évben Orbanos fiainak, szintén a tatárok elleni szolgálatért Pabar falut adományozza, és a hozzá tartozó négy falut: Jelen, Tugia, *Mihály*, és Eresztvény. E helységgel azo-nos lehetett *Mihályteleke*, melyet Péter, File fia, 1337. évben osztályrészsül kapott. (L. Mikola.) Ugyan ezen falvakat Szent-péteri Miklós 1453. évben elzálogosította Zank fiának, de Mi-hály ekkor *Mihalócz*-nak neveztetik. (L. Szentpéter.) Tán a mai *Sokácz-Miholác*z, Verőcze megyében a Dráva mellett.

Mihothkut, v. Michochkurt, Thallóczy Frank bán 1446. hűbéresének Bersenyi Kelemennek adományozza. (L. Vértvár.)

Miholajancz. Ennek bitorlása ellen Bathyai Pál 1506. évben törvényes orvoslást keres. (L. Bathya.)

Miklósfalva. Zewch oppidumhoz tartozott, az Alsá-niak idejében, Zsigmond király 1437. évben azt Thallóczy Mat-kónak stb. adományozta. (L. Vértvár.)

Mikófalva. Posegay János özvegye, Orsolya, erőszakos foglalás miatt 1487. évben törvény elé idéztetik, a boszniai káptalan által.

Mikola, a valkói esperesség egyik plébániája volt, a pápai tizedlajstrom szerint. Az itteni birtokos család nyomát a XIII. századig lehet felvezetni. Családfája egy pár ízen következő:

Makár bán.			
Tamás. 1231.			
File, 1286.			
1337. Péter.	Lőrincz.	Miklós.	Pál.
1352. István.	Lőrincz.	Barabás.	1323.
1386. István. Mihály.	1345.		

Ezek már a Mikolai nevet viselték. Az országbíró 1337. évi levele szerint, az ezen táblán látható Péter és Lőrincz, Lőrincz fia, összes jószágait megosztották, Mikola is két részre osztatott. Az osztály tárgya lett továbbá Körtvélyes, Madarasfalva, Gáthfalva, Mihályteleke, Andrásfalva, Gyabafalva, Peturkefalva, Dienesteleke, Orbanusfalva, Lidur, Hasság, Jeem, Máriafalva, Nagy- és Kis-Lipolcz, Pelhanfalva, Ivanfalva, Bogdánfalva, Pazdysfalva, Asszonyfalva, Hedruh, Mosayfalva, Kozafalva, Abrádfalva, Farkastorok, Aparzow, Vodakal, Ujfalu, Leányrév, Brayateleke, Pulafalva, Tihayahaza, Váras, Thehalfalva, Halmos, Dombo, Racsafalva, Pálfalva, Csalajafalva, Haranfalva (Hranafalva), Somogy, Lovász, Zavalaszeg, Szent-Márton és Ivánfalva. Miklós nádor 1352. május 20-án kelt levele szerint, a valkómegyei nemességgel, Valkóvár közelében szeptember 30-án közgyűlést tartott. Ez alkalommal István, Mikolai Péter fia, azt adta elő, hogy Borgh (azaz Boroh, ma Borova) és Mikola nevű faluban régi időtől fogva hetenkint szerdán tartattak vásárok; azonban Szentmihályi Mihály (Michael de Sancto Michaele) Pacsinta nevű helységében, mely Borogh és Mikola közt fekszik, szintén szerdánként tartat hetivásárokat, mi által a hetivásárok előbb nevezett két falujában tönkre tétettek. Erre Simon mester, István fia (de

Sancto Salvatore) a fennebbi Mihály mester rokona így felelt, hogy Pacsinta faluban rég időtől fogva minden csütörtökön tartattak ugyan hetivásárok, de a király ezt a csütörtöki vásárt saját helységébe, t. i. Valkóvárra helyezte át, cserébe megengedvén, hogy Pacsinta faluban szerdán tartassanak a hetivásárok. Az egész ügy már korábbi tizedekben veszi eredetét. Róbert Károly ugyanis 1323. december 19-én Borgh helységet Pálnak, Imre fiának, valamint Pál és Miklós, File fiainak adományozza, kivévén a vásári jogot és a dunai rév-pénzt, minthogy ezek éppen csak File fiainak voltak fentartva. Nagy Lajos király is 1345. szept. 14. jutalmazniakarván Lőrincz mestert, Lőrincz fiát, kinek apja File volt, és Istvánt, Péter fiát, megengedte, hogy Mikolában szerdánként hetivásárok tartassanak, a megyebeli többi vásárok megkárosítása nélkül. Hasonló feltétel mellett megengedte egy másik levélben, hogy Pacsinta faluban minden szerdán hetivásárok tartassanak. A nádor az említett gyűlésen úgy ítélte, hogy Boroh és Mikola falu a szerdai hetivásárok használatában maradjon. A következő században Mikola gyakrabban említetik. Zsigmond király 1427. évben Garai Jánosnak, Miklós nádor fiának és nejének Hedvig mazovi hercegnőnek, Mikolai Mihálynak, István fiának, minden jóságát adományozza, nevezetesen Mikola egész rész-birtokát, melyben Szent Andrásához címzett kőből épült templom létezik, a várral, — továbbá Peleche, Gátfalva, Tikalfalu, Halisza, Hedreh, Árpa, Farkastorok. Foro, Kasza, Muszela, Dombó, Pálfalva, Zachkoch, Milkfalva, Krisfalva, Racsa, Hranafalva, Bogdánfalva, Csanajafalva, Monyoros, Maria, (lásd Morjan), Hasság, Gyahafalva, Kosárfalva, Kis-Lipoch, Nagy-Lipoch, Szépfalva, Halmos, Pasdofalva, Asszonyfalva, Peszkotfalva, Lydve, Orbánfalva, Pulya, Vadakal, Váras, Ujfalu, másképp Végfalva, Noskfalva, — továbbá Bakófalva felét és rész-birtokot Iregbhen. Boroh, Szomolyosszegh, (más alkalommal Zavalyaszeg), Lovász, Palagar, Felső-Mag, — továbbá Monostor felét; Szöllős, Tamásfalva, Kingefalva, Glosanch, Bonchfalva, Farkalinch másképp Farkasfalva, Petri, Borsod, Kisfalud, Nasdra és Somogy, melyek most néptelenek. Végre Szent-Márton, Fyletinch és az ahhoz tartozó Szent-Tamás, Dobincz, Droginóc, Andrasewcz, Miskonc, Polibocz, Bla-

kincz, Vatinch, Zatmicha, Dombokova, Pesthincz, Protoncz, Ivanouc és Bagincz. Garai János özvegye Hedvig 1433. évben tiltakozott, hogy Mikolai Mihály, István fia, Mikola és Boroh birtokát Garai Miklós nádornak statuálhassa, miután ő ezeket hűtlenség miatt elvesztvén, a király a jószágokat Garai Jánosnak és így Hedvignek és leányainak adományozta. Az említett Mikolai Mihály, a mikolai vár felét birta, és Durazzói Lászlóhoz szítván, Zsigmond király ellen fegyverben állott, és hűtlenségében meg is halt. Ezért, és mert különben is magtalan meghalt, az ő jószágai Zsigmond király adományozási jogába estek. A király ezeket (castellum nostrum Mikola, ac oppidum similiter Mikola) Boroh oppidummal Szent Márton faluval és más helységekkel, a vámszedéssel és vízhasználati joggal 1435. évben Garai László macsói bánnak, és Garai Miklós nádor fiainak elzálogosítja. A nádor fia, szintén Miklós, Margit nevű özvegyet hagyván hátra, (ki utóbb Thallóczy Matkó dalmát-horvát-szlavonai bán felesége lett) és Katalin nevű leányt, e nők a mikolai vár másik felét birták zálogban. A bosniai káptalan 1438. évben Garai Lászlót, valamint a nádor özvegyét és leányát a mikolai vár e felének, és Boroh oppidum, szintén felének zálogjog czímén őket illető birtokába beigtatja. A mikolai várhoz ez alkalommal tartozott Szavalyaszeg, Lovász, Palgar, Somogy, Iregh, Bakófalva, Naskfalva, Ujfalu, Várasi, Vadakal, Pulya, Urbanusfalva, Andrásfalva, Peterke, Gáthfalu, Tehalfalva, Arpazow, Dobincz (Dukincz, Dulincz, és Jobinth ferdítésekben is előfordúl), máskép Farkastorok, Kasza, Musoya, Dombó, Milkfalva, Zachkowcz, Kirisfalva, Pálfalva, Racs, Hranafalva, Csalajafalva, Bogdánfalva, Ivánfalva, Madaras, Lipsefalva, Kis- és Nagy-Lipócz, Pazdiczfalva, Asszonyfalva, Pozkokowcz, Halmos, Lyder, Hasságh, Pelhamfalva, Utolyfalva, Kosarfalva, Gyobafalva, Maria, Monyorós, Sz. Márton, Szent-Tamás, Bagafalva, Ivanovcz, Vatincz, Zatnicza, Pálbolcz, Viskolcz, Philipocz és Bagincz. A helységek összetartozandóságában tehát itt is egy kis eltérés mutatkozik. Albert király 1439. évben a Tidőrév melletti táborából szeptember 5-én kelt levelével Garai Lászlónak, a mikolai vár említett felére új adományt adott. Garai Job magtalan halála után Mátyás király a családi jószágok egy részét, közte Mikolát is,

1481. évben Bánfy Miklósnak és testvérének Jakabnak adományozza.

Milinfalva, a Bosuth folyón túl. Alsáni János ezt 1435. Thallóczy Matkónak stb. átengedi. Tán a mai *Milince*. (Lásd Liszko és Vervár.)

Milkfalva a Garaiak birtoka, sorsáról 1427. 1438. és 1481. években lásd Mikola és Boroh. Az utóbbi évben *Mylkowch*-nak írják.

Milkovecz, más helyen Milczocz, Zsigmond király 1437. évben Vervárral együtt a Thallóczyaknak adományozza. (L. Vervár.) E helységet nem tartom azonosnak Milkfalvával.

Milosewcz, mint a Maróthyak egykori birtoka, 1484. évben Corvin Jánosra száll. (L. Maróth.)

Milsincz, ugy mint Milkovecz, az Alsániak kihalása után, 1437. évben a Thallóczyak birtokába jő. (L. Vervár.)

Mikulicz, 1484. évben adományban kapja Corvin János. (L. Maróth.)

Mirsincz, említve 1466. évben. (L. Szablatnya.) Bród alatt van Mirsunyicza tó.

Miskonecz, 1427. évben Zsigmond király Garai Jánosnak adományozza. Milkfalvával együtt említetik, tehát nem lehet azzal azonos. (L. Mikola.)

Mocsár falut 1362. évben bírta Uz fia László Németiről, ki panaszt emelt, hogy Ostffy János tordi és barabai jobbágysai Mocsár bizonyos területrészeit elfoglalják. Mocsár a palacsai tó mellett fektetett, mert oda közel fekszik Tordincze is. Szekcsői Herczeg Pál 1460. évben elzalogosítja. (Lásd Németi.)

Moha, mint a valkói esperesség plébániája, a pápai tizedlajstromban, Moho és Noho alakban is. 1443. évben említetik Miklós de Monohy. (L. Zatha.) 1481. évben Monachy Imre de Gerken, 1482. évben István de Monoh. Ma *Mohovo* falu Szerém megyében, a Duna közelében, Opatovecz mellett.

Mohor 1244. évben Diakovár határárásában.

Monostor, a pápai tizedlajstromban Monasterium Sancti Spiritus, a valkói esperesség kerületében. Losonczy István macsói bán és valkói főispán 1390. évben vizsgálatot rendel

fülpösfalvai Nagy Domokos, Baranyai István, Nyéki Sebestyén, Anthi Tamás, Fábián fia, Bozzyási György, Sebestyén fia és Gabanyasi Miklós Bodó fia ellen, a monostori Berzethe Miklósnak Monostor, Szöllös, Tamásfalva és Domoszlófalva nevű jöszágain elkövetett pusztításokért. Monostor falunak felét 1427. évben Garai János kapja, hol a benczések kőből épült zárdája, és plébániai kőtemplom állt, Szent-Miklós tiszteletére. Vámszedés is volt gyakorlatban. (L. Mikola.) Ma *Nustár* mezőváros Szerém megyében. A nustári plébániai templom ma is a Szentléleknek lévén szentelve, a régi apátság örökségét bírja ez emléken. (Lásd Berzéthe-monostra.)

Monyoros. A Garaiak birtoka. Viszonyai 1427. 1438. és 1481. években Mikola és Boroh czikkben Botka Tivadar tévesen Montsorosnak olvassa. (Századok 1868. év 461. lap.) 1530. említettetik Monyorod falu.

Morincz, praedium, 1478. osztály tárgya. Garai Job halála után, Mátyás király 1481. Bánfy Miklósnak adományozza. (L. Gara, Boroh.) Tán a mai *Marincze*, Vukovár közelében.

Morján, Hunyadi János 1450. május 5-én, Kovinban kelt levelében a Kabolban lakó Ucsa Györgynek, Tamás fiának a törökök elleni hű szolgálataiért Moryan nevű praediumot adományozza. Az adományt megerősíté Mátyás király 1458. augusztus 25-én. Tán a mai *Mariancze*, vagy *Marianchacze*, mely mindkettő Valpó közelében fekszik, Verőcze megyében.

Moztec, Thallóczy Frank bán 1446. Bersenyi Kelemennek adományozza. (L. Vervár.)

Musojafalva, Lőrincz, File unokája 1337. évben osztályrészül kapja Mosayfalvát. Midőn Zsigmond király 1427. évben Garai Jánosnak adományozza, neve Muszela, végre a statutiokor 1438. Musoya. (L. Mikola.)

Mutna, említettetik Dobsza falu 1263. évi határjárásában. (Lásd azt.)

Nagyasszó, 1404. évben Nagyhozyo, egyenlő sorsu Sz. Andrással. (L. azt.)

Nagyfalu. Az eszéki esperesség plébániái közt Nogfolu vagy Magna Villa már a pápai tizedlajstromban. Mária királyné 1387. évben Horváti Pál zágrábi püspök és többi lázadó testvéreitől azok birtokait elkobozván, Garai Miklósnak és János-

nak adományozza. Ezek közt Nagyfalu az ottani vámszedési joggal. (L. Szentlőrincz és Horváti.) Nagyfalu Zsigmond király 1408. új adománykép ruházta Garai Miklósról és Jánosra; utóbb Garai Job és Széchy Miklós, mint praediumot, 1478. osztály alá vették. (L. Gara.) A Duna közelében feküdt. Más Nagyfalu lehetett az, mely 1244. Diakovár határjárásában említették.

Naskfalva, Naskafalva, Noskfalva, Nasfalva azon falu névalakja, melyet 1394. Polgári Benedek birt. zálogjog czímén; 1412. évben megosztották ezt a Mikolai és Ireghi család. Mikolai Mihály 1417. az itteni birtokrészekbe igttattatik, melyeket Ireghi Gergelytől és Mátyástól Majos fiától cserébe vett. Utóbb a Garaiak birtoka, 1481. Bánfy Miklósnak adományozva. (L. Mikola, Boroh) Iregh közelében feküdt.

Nazdra. Ezt 1412. a Mikolai és Ireghy család megosztják; Zsigmond király 1427. Garai Jánosnak adományozza, mint néptelen helyet. Pacsinta közelében feküdt.

Nedelistye, 1446. Lorántfy György által pör útján kerestetik Hederváry Imre, Herczegh, Filpes és Pál ellen. (L. Szablathya.)

Nemel falu említették 1299. Grabsafalva határjárásában.

Németi, a pápai tizedlajstrom szerint kettő létezett, egyik a valkói esperességben: Nemy, Nempei, Nempshi, Nemeth, másik az eszéki esperességben: Nempei, Nemechi, Nemepchii. Ma Nemce falu a Bosuth partján a bródi ezred kerületében felel meg e névnek. A Lorántffyak egyik ága Németiről vette előnevét. Hogy e család birtokos volt Valkó megyében, tudjuk, de nem, hogy éppen Németit is bírta volna. (L. Csekend, Szablathya.) Uz fia, László is 1362. évben de Németi előnévvel fordul elő. Később a szekcsői Herczegh család bírja. A következő nemzedék-rend kevésbé ismeretes:

Szekcsői Herczegh Pál, macsói bán
(Anna)

László. Bernát. Margit. Orsolya.

Herczegh Pál, néhai bán, neje és gyermekei nevében is 1460. elzalogosítja Németi, Asszonyfalva, Kovazdi, Szilköz, Thezen,

Mocsár, Szarvas, Varathka, Szőlöske, Szent-Salvator, Turkosancz (így) és Cseryth falvakban levő részbirtokait és Németiben levő curiájának felét Koroghy János néhai macsói bán özvegyének, Erzsébetnek és fiának Gáspárnak, 230 arany forintért. A nemeti-i vár (castellum Nempthi) a Bosuth folyó partján 1468. évben említettetik. Koroghy Gáspár azt, és más jószágait 1471. a Beriszló családnak eladta, a Beriszlóiakat 1482. a fehérvári Jánosvitézek conventje beigtatta.

Németi. A Bosuth melletti Németin (ma Nemeze) kívül kellett egy másik hasonló nevű falunak is léteznie, a mai Szerémség belsejében; nemcsak azért, mert a pápai tizedlajstrom két ily nevű falut említ, hanem mert az a Németi, melybe 1482. a Beriszlóiak beigtattak, nem lehetett az a Németi (Nemchen, Nemezin, Nemthyn, Nemchyn), melyet Mátyás király 1481. a Maróthyak birtokaiból Geréb Péternek és Mátyásnak adományozott, és mely 1505. és 1506. évben Atyavár sorsát követte. (L. Athya, és a megelőző Németi cikket.) A Theiner által közlött pápai tizedlajstromban *Nymizi* nevű plébániát találunk a szerémi főesperességben.

Nenasewez, praedium, 1478. évben osztály tárgya Garai Job és Széchy Miklós közt. (L. Gara)

Newna, Bertholo mester Paka nevű valkómegyei helységét eladván, ezzel a posegai káptalan 1281. évi levele szerint, határosok voltak Vorhoina és Nevna. A Ghak nemzetségű Tristán fia Imre 1310. tiltakozik, hogy Newna birtokában bár mi módon zavartassék. (L. Ják.) A pápai tizedlajstromban Nane vagy Nave helység említettetik, mint a valkói esperesség plébániája. Már 1339. évben történik határjárás Trentul Miklós valkómegyei *Nyvna*, Zelyche és Sunisnicha nevű birtokai, és a boszniai püspök és káptalan birtokai közt. Zsigmond király 1407. augusztus 7-én tartózkodott itt. Ez évben neunai Treutel Miklós királyi tárnokmester, és posegai főispán. Az ő leányát Katalint, lévai Cseh Péter kir. főlovászmester vette feleségül.

A nénai Trentel család különben már a XIV. század elején szerepel, ebből Miklós 1310. pozsonyi főispán volt, János 1368. Nagy Lajos király követte a pápához. Trentul Miklós leányai Borbála és Katalin, mely utóbbi lévai Cseh Péter

felesége volt 1432. a szegszárdi convent előtt Nevna várát, Valkó és Oriava várát Posega megyében minden tartozékával nevezett Cseh Péternek és fiának Lászlónak örök időre bevallják. Ujlaki Miklós erdélyi vajda, macsói bán 1454-ben bizonyítja, hogy lévai Cseh László *Nevna* várát és a hasonló nevű várost, némely posegamegyei falvakkal Koroghy Jánosnak elzálogosította, kit is azért, neje Erzsébet, és fia Gáspárral együtt a fehervári káptalan beigtatott. Midőn nevai Tretul Miklós magtalanul meghalt, Mátyás király 1464. évben Nevna, valkómegyei és Oryavar posegai várakat, több Posega, Bodrog és Tolna megyei birtokokkal szekcsői Herczegh Pálnak, Parlaghi Györgynek és Kállay Pálnak örökségi joggal adományozta, kiket a budai káptalan az említett jóságokba beigtatott. Még 1483. van nyoma a vár fennállásának. Diakovár közelében feküdt.

Nestin, ma Szerém megyében a Duna partján, Illokhöz keletre. A pápai tizedlajstromban *Nesd*, ferdítve Restd és Nostd, mint a marchiai esperesség plébániája.

Neszpenyefalva, a hűtlen Zsámboky János birtoka volt, de Zsigmond király azt 1404. Maróthy János bánnak adományozta.

Nibilfalva, ezt Zsigmond király 1404. évben Maróthy Jánosnak adományozta.

Noszlop. Itt tanyáztak a királyi udvarnokok, kik egy 1264. évi oklevél szerint, a királyi zászlót vinni szokták. Az említett időben a királyi zászlóvivők örökösök nélkül kihalván, István ifj. magyar király ezt a földet, Hazos nevű comesnek adományozta, hűséges szolgálataiért. A Nazlop nevet Fejér (Cod. dipl. IV. 3. k. 202. lap.) Nazwodnak írja, de hibásan. A valkómegyei Noszlop már rég eltűnt, de van ily nevű falu ma is Veszprém megyében, mely oklevelekben Noszthopnak iratik következetesen. (Fejér X. 4. k. 725—741. lap.) Hogy a lobo-gót a szláv zasztavának, a magyar zászlónak nevezi, mutatja a *t*-betűnek *l*-re való átváltozását. A ma is virágzó Noszlopy család a veszprémmegyei Noszlopból vette eredetét.

Novak, Szerém megyében Sarengrád mellett fekszik, *Közép-Noak* a Kukei családé volt. Zsigmond király e helységet 1398. Maróthy Jánosnak adományozta. (L. Kuke.) *Novok*

falut 1481. vingárti Péter és Mátyás kapja 1506. uj adománykép Perényi Imre. (L. Athya.)

Nozelec praedium 1478. évben Garai Job és Széchy Miklós közt osztályra kerül. (L. Gara.)

Nyék. Ily Valkó megyei falu létezése feltehető abból, hogy 1390. évben Nyéki Sebestyénről szó van. (L. Monostor.)

Nyulas. A leksei Sulyok-ok 1245. évben Zákán és Nyulas helységekről szerződtek.

Obesnieza. Ujlaky Miklós azt 1460. évben jogtalanul elfoglalta, miért is a károsult Pelsőczy Pál és Lorántfy György kérelmére 1466. évben vizsgálat folyt. Az utóbbi már 1446. évben kénytelen volt Herczegh Filpest, Pált és Rafaelt e falu bitorlásáért vádolni. (L. Szablatnya.)

Kis-Oboriáncz, praedium. 1478. osztályra kerül, Lőrinczfalvával volt határos. (L. Gara.)

Obovez egykor a Maróthyak birtoka, 1484. évben Corvin János herczeg kezére jut. (L. Maróth.)

Odolenfalva, Alsáni János 1435. Thallóczy Matkónak és testvéreinek átírja. (L. Liszko.)

Okomor, a Bosuth folyó körül létezett; e falura nézve 1338. a Sulyok család rokonai egyezsége léptek. (Lásd Csőtörtőkhely.)

Okuth falut Maróthy János 1404. uj adományban kapja (L. Geregmező.) Mátyás király 1481. vingárti Geréb Péternek és Mátyásnak az atyai várral együtt adományozza. 1506. évben Perényi Imre nádor kapja uj adományban. *Okoch*nak nyoma még 1560. évben.

Nagy-Olasz. Frigyes császár, midőn 1189. évben a kereszthaddal hazánkban keresztül keletre vonult, *Francavilla*-ra is ért. A bácsi káptalan egy 1297. évi levele írja, hogy a Valkó megyei Zoch földdel keletre szomszédos a francavillai apátság, mely a Szent-Kereszthez volt czimezve. A pápai tizedlajstromban már *Nogolasz*, de még többször Francavillának neveztetik, a marchiai esperességhez tartozott. Zsigmond király 1404. évben, az amnestiát megvető lázadók jószágait Maróthy János macsói bánnak adományozván, érdemei közt felhozza, hogy a Szerémségbe betörő törökökkel *Magiolaz* városon innen összeütközött. (Kerchelich már épen *Hagolaz*-ra ferdíti a hely-

nevet. Ez alkalommal testvére Dénes fogságba esett. A Magiolaz név már átmenetet képez a mai *Mangyelosz* helység nevére, mely szerémi falu a régi Francavilla vagy Nagy-Olasz.

Omaroth, egykor a Maróthyaké, 1484. évben Corvin János herczegnek adományos birtoka. (L. Maróth.)

Ometha és Kis-Ometha, 1484. évben Corvin Jánosé. (L. Maróth.)

Opoyewecz, 1446. évben a szekesői Herczegh családé. (L. Beletincz.)

Opricha, 1484. évben Corvin Jánosé lesz. (L. Maróth.)

Ophewecz 1446. mint Ottok, 1437. Kopchewcz. (Lásd Vervár.)

Orbánfalva, tán azon Urbanustól kapta nevét, a ki 1298. évben Pabart nyerte adományul, és ez esetben valószínűleg Pabar táján telepítettett. *Orbanosfalva* 1337. évben File unokája, Lőrincznek osztályrésze. Zsigmond király e falut Garai Jánosnak adományozza. Neve még többször majd Urbanosfalva, majd Urbanfalva. (L. Boroh, Mikola, Pabar.)

Oresanez, 1478. évben Garai Job osztályra bocsátja. (L. Gara.)

Tót-Ormán. Zsigmond király 1404. Maróthy Jánosnak adományozza. (L. Sz.-András.)

Oros közös határban feküdt Okomor-ral. A Sulyok nemzetség 1338. osztály alá veszi. (L. Csötörtökhely.)

Oroszi falut, a király 1295. Sándor viadornak adományozza. László diák de Oroszi 1443. és 1447. említettik. (L. Zatha.)

Ostrosinch, Garai Job 1478. osztályra bocsátja. (L. Gara.) Ma Verőcze nyugoti részében fekszik.

Ottok. Thallóczy Frank dalmáthorvát bán 1446. évben Athakot és tartozandóságait, hűbérzolgájának Bersenyi Kelemennek és testvéreinek adományozza. (L. Vervár.)

Ozdanócz 1437. és 1446. mint Ottok. (L. Vervár.)

Örvényes egykor Zsámboky János birtoka, azt a király 1404. Maróthy Jánosnak adományozza, 1481. évben Geréb Péternek és Mátyásnak, 1505. évben Perényi Imre kapja. (L. Athya.)

Pabar. III. András király 1298. a Csák nemzetségtől

Orbános fiainak Máté, Pál és Mihálynak Pabar helységet, és a hozzá tartozó négy falut adományozza, (l. Eresztvény). Már előbb, és pedig 1274. adományozta IV. László király Pobor és Jelen falut András comesnek, Iván fiának; ez alkalommal e földeket Valkovár köteléke alól felmentvén. Sokáig hallgatván róla a hir, 1453. évben Pabart Szentpéterei Miklós birtokában találjuk *Kis-Pabar* faluval együtt. (L. Szent-Péter.)

Pacsinta. A Csák nemből való Domokos 1267. évben Lampertnek, Ruizbod fiának (ki a Zay család őse) Patrim falut, mely a Bagia és Anth közt feküdt, adja cserébe, (lásd Dobsza). A Patrim név hiba Pacsetin helyett. Dabra területén birt Jákó, ki 1270. évben comes de Pochynta. A fehérvári ispotályosok conventje 1275. bizonyítja, hogy Gaborianus, a fennebbi Jákó (de Pochunta) fia, Dabra falut megvásárolta. Jákó fia István örökös nélkül meghalván, a király 1304. évben György mesternek, királynéi tálnokmesternek adományozta Pacsintát. Róbert Károly egy 1306. szeptember 1-én Péterváradon kelt leveléből kitűnik, hogy néhány apródja nála panaszt tett, miszerint File fia Lőrincz a panaszttveők egy birtokrészét Pacsintában (Pochenta, Pochunta) az ő tudtok nélkül Márton bán fiainak elzálogosította volna, mit azonban Lőrincz tagadott, állítván, hogy ő saját Somogy nevű birtokát zálogosította el. László kalocsai érsek 1330. évben, nővérének Margitnak a Valkó megyei Pacsinta és *Liget-Pacsinta* falvakat adományozza. Nem tudjuk mikor szerezte az érsek e két falut. Nagy Lajos király 1345. évben megengedte, hogy Pacsintán minden szerdán hetivásárok tartassanak. A fenn nevezett Margit, Mihály felesége, 1358. évben Pacsinta és *Liget* falut, János nevű fiuknak örök időkre bevallják. A bevalló levél a második falut mindig csak *Liget*-nek írja, — az új birtokossal pedig utóbb is találkozunk. A bácsi káptalan ugyanis 1370. évben bizonyítja, hogy Pacsintai János, Mihály fia Polgári Fülöpöt, János fiát, és Polgári Mihályt Jakab fiát bizonyos földrész elfoglalásától eltiltotta, mely Pacsinta oldalán feküdt. A bosniai káptalan pedig 1374. azt bizonyítja, hogy nevezett Pacsintai János Kereszturon levő birtokrészének természetét Bothos Pál, Domokos és András kereszturi nemesek erőhatalommal elfoglalták. E korban *Liget-Pacsinta* újra is említettetik. János,

Simon fia de Sancto Salvatore, és Garai János Mihály fia, Pacsinta és Liget-Pacsinta falvakért sok ideig perlekedtek, míg végre 1377. évben Szepesi Jakab országbíró e két falu negyed-résztét Garai Jánosnak, Mihály fiának odaitélte. Pacsintán akkor Szent-Péterhez czimzett templom állott. Egy 1352. évi nádori ítélő levél szerint Pacsinta, Boroh és Mikola közt fekszik, az 1377. évi határjárás ama utczáról szól, mely Pacsintából Terpenyére vezet, egy 1412. évi adat pedig mondja, hogy Pacsetin Ireggel és Palagar faluval volt határos. Mindez kétségtelenné teszi, hogy Pacsinta a mai *Pacsetin* Szerém megyében, Tordinczé-hez keletre. Az egykori szomszédos falvakból még Antin, Terpenye és Borovo léteznek. Egy 1435. évi levél szerint *Vásáros-Pacsinta* és *Liget-Pacsinta* már csak praediumok, melyek Sz.-Salvatorhoz tartoztak. (Lásd Sz.-Salvator.) Pachetin falu van Varasd megyében is.

Pacsírfalva, vagy Bachírfalva. Mátyás király 1481. évben Geréb Péternek és Mátyásnak adományozta, 1506. évben új adománykép Perényi Imre nádorra száll. (L. Athya.)

Pagrach, említve 1313.

Paka. Bertalan mester Jakab fia, e birtokát 1281. évben Imrének, Athanáz fiának 70 márka denárért eladja, melyet felvett, midőn a német császárnál követségben járt. Ez eladást megerősítette IV. László király 1282. évben. Paka ma Posega megyében fekszik, a Dill hegy tövében.

Kis-Paka, Szent Katalinhoz czimzett plébániai templommal. Egy 1448. évi adat szerint Ruch (ma Rusevo) és Szentlélek faluval volt határos. E falu birtokába 1462. évben Szentkatalini Bálint igtattatik, akkor *Zwerinacz*-nak is nevezetik. Ma se egyik, se másik néven nem ismeretes, de miután Rusevoval volt határos, Pakával is szomszédosnak kellett lennie.

Palacsa mint falu ismeretlen, azonban Benczencz 1269. évi határjárásában Palacsa víz (aqua Poloch), Tard, Babota stb. faluval említettik. Ma a Palacsa tó létezik a kijelölt vidéken. Hihetőleg azonos az 1513. évben említett Palotha faluval.

Palagar. Tamás fia Pál, 1352. évben pargari Márton fiának Jánosnak visszabocsátja Pargar falu ama részbirtokát, melyet a macsóí bán Pálnak, Tamás fiának oda ítelt, kikötven,

hogy ha János magzat nélkül meghalna, a jószág Pálra visszaessen. Az itteni birtokos család a XIV. század végén, következő származási rendet mutat:

Polgári, vagy Palagari Péter

Benedek 1394.

Péter. Pál. Mátyás.

Az itt említett Benedek kérte, hogy ő Naskfalva, Kisfalud egész, Gyudfalva, Szepefalva, Somogy, Iregh, és Bakófalva rész-birtokába igttassék, melyek őt zálogjog czimén illetik. A beigtatást a kő káptalan teljesítette. Palagar 1412. évben Ireghel határosnak mondatik. A fenn említett család azonban nem sokára Palagar birtokát elveszti. Zsigmond király ugyanis Benedek fiait Pált és Mátyást, valamint Eh Demetert és Jánost, György fiát, kik mind rokonsági összeköttetésben álltak, hűtleneknek és lázadóknak nyilatkoztatá, Jánost még azonfölül testvérgyilkosnak is, azért Palagarban levő birtokait elkobozván, azokat 1417. évben, — miután Mikolai Mihály, István fia érdemeit kidicsérte — Mikolai Lászlónak, nevezett Mihály fiának adományozza, az utóbbinak érdemeül kiemelvén, hogy a királyt külföldi utjában, saját költségén, illendő fedezettel kísérte, mindig a király oldalán volt Aragoniában, Francia-, Angol- és más országokban, és a béke fentartásában fáradozott a király és az utóbbi két ország királyai közt. Az erről szóló oklevél Constanz-ban kelt, Sz. András napján. A macsói bánok rendeletére a bosniai káptalan Mikolai Mihályt és Lászlót Palogaron beigtatta. De a Mikolaiak sem bírták soká, mert Zsigmond király már 1427. Mikolai Mihály, István fiának minden jószágát, közte Palagar falut Garai Jánosnak adományozza, — csak néhány nemesi rész-birtok vétetett ki a palagari adományból, mely faluban akkor kötemplom létezett Sz. Márton tiszteletére. Palagar (1454. Polgar) a Garaiak birtokában maradt 1481. évig, a midőn azt Mátyás király Bánfy Miklósnak adományozta. (Lásd Mikola, Boroh.)

Pálfalva, Dombóval volt határos 1323. Paulfolua-nak iratott. 1337. évben File fia Péter kapja osztályrészül. Zsig-

mond király 1427. Garai Jánosnak adományozza; 1435. Alsáni János Thallóczy Matkónak és testvéreinek átírja. Garai Job halála után, Mátyás király 1481. Bánfy Miklósnak adományozza, de ez időben a falu neve már Pavlovcz-ra változott, (I. Mikola, Liszkó, Boroh). Palugyai Imre a helynevet, minden ok nélkül, Pálya-nak írja.

Palibotz, vagy Polibotz falut Zsigmond király 1427 Garai Jánosnak adományozza, 1438. ide Garai László bevettetik. (L. Mikola.)

Palina, másképp *Polyana*, a mai Vinkovcze püspöki város egykori neve. (A bosniai egyházmegye névtára szerint.) *Polyna* említettik a Koroghya elleni pörben. Ortelius és Kreckwitz XVII. századbeli térképei még Palyna nevét mutatják. (L. Papfalva.)

Panith, vagy Ponith falu 1263. óta még 1332., 1421., 1443. stb. években említettik. (Lásd Dobsza, Zatha) Ma Punitoveze.

Papfalva. A pécsi káptalan Zsigmond királynak 1398. évben jelentést tesz, miszerint néhai Koroghy István bán fiai László és Filpes, Neksei Zsigmond, Sándor kérelmére megidézettek, minthogy a Koroghya Neksei Zs. Valkó megyei birtokait, ugymint Papfalva, Kerálszása, Varosilyafalva, Polyna és Andrevaydafalva helységeket erőhatalommal elfoglalta. — A káptalan a vizsgálalat is megindítja ez ügyben. Bathyai Miklós magtalan halála után Papfalva 1506. évben több nemes család közt pör tárgya lett. (L. Bathya.)

Papócz praediumot 1478. Garai Job osztályra bocsátja. (L. Gara.) Különbözőnek kellett lenni Papfalvától, mert az utóbbit a Garaiak soha sem bírták.

Parlak, vagy Porlac, Purlak csak a pápai tizedlajstromban említettik, mint a valkói esperesség plébániája.

Pazakowcz. Mária királyné 1387. évben a lázadó Horvátaktól Pazkócz falut elvevén, azt Garai Miklósnak és Jánosnak adományozza. (L. Horváti.) A falut Garai Job 1478. osztályra bocsátja. A *Pozkokowcz*-nak irt falu, melybe Garai László 1438. igtattatott, noha a Mikolai család oldaláról jött kezére, Pázkócz-czal azonos lehet, Pazkócz pedig tán azonos Peszkócz-czal. (L. alább.)

Pazdisfalva 1337. Lőrincz, File unokájának osztályrésze, 1427. Zsigmond király Garai Jánosnak adományozza. Mátyás király pedig 1481. Bánfy Miklósnak. (L. Mikola, Boroh.) A helynév változó alakja: Pazdysfalva, Pasdofalva, Pazdiczfalva, Pazadasynch.

Paznan említését előbb 1313., aztán a pápai tizedlajstromban találjuk, a hol Posnan az eszéki esperesség plébániája. Az Alsániak kihalása után, Zsigmond király 1437. évben a Thallóczyaknak adományozza. (L. Vévár.)

Peczkotfalva. Zsigmond király 1427. Peszkotfalvát Garai Jánosnak adományozza; utóbb praedium Peczkoz, midőn Garai Job 1478. osztályra bocsátja. (L. Mikola, Gara.) Peszkócz vagy Peszkovecz falu van Vas- és Kőrös-megyében.

Pegye. A Hosszubácsi család birta, mely 1380. évben a kukei jobbágyok ellen panaszt emel, hogy ezek *Pege*, *Peklend* és *Pikech* falu határköveit odább tolták. Hosszubácsi Miklós hűtlenség bűnébe esvén, a király 1404. Pegyét Maróthy János bánnak adományozza. A falut később Ujlaki Miklós bosniai király, utána Surányi János birta, a kitől Szentpéteri László 1480. kiváltotta. Végre Mátyás király 1484. Corvin Jánosnak adományozta. (L. Kuke, Hosszubács.) Kukujeveze mellett feküdt.

Peklend, olykor Pethlend, 1457. Pethend, mindenben Pegye sorsában részesül 1380., 1404., 1480. és 1484. években. (L. Pegye.)

Péntekfalva. Zsámboky János hűtlensége miatt, Zsigmond király 1404. évben Maróthy János macsói bánnak adományozza.

Peleche falut Zsigmond király 1427. Garai Jánosnak adományozza, Mikolai Mihály többi jószágaival.

Pelhanfalva 1337. felében Péter, File fiának, felében Lőrincz File unokájának osztályrésze lesz. Garai László 1438. évben a mikolai vár felének zálogos birtokába lép, és így kapta Pelhamfalvát is. Garai Job magtalan halála után, Mátyás király 1481. Bánfy Miklósnak adományozza; — a falu neve akkor *Plenyahawcz*. (L. Boroh, Mikola.)

Pervoyafalva említették 1439. Simon de *Pervocz* 1480., ide tartozik.

Pesthincz falut 1427. évben Garai János szerzi meg. (l. Mikola.)

Péterfalva, 1443. évben említettetik Tamás de Péterfalva, 1505. évben István, Gergely, Elek de P. kir. emberek.

Petke, 1438. Miklós de P., 1439. ugyan ő Pethkey Miklós de Kechine királyi ember. János de Peghke is fordul elő.

Petri falut a király 1427. Garai Jánosnak adományozza. (l. Mikola.) Tán a mai *Petrievce* mezőváros a Dráva mellett.

Petrócz. Kukei Sumrakus halála után, Zsigmond király 1398. az ő birtokait, közte Petroch falut, Maróthy Jánosnak adományozta. Alsáni János azt 1435. Thallóczy Matkónak és testvéreinek átírja. Mátyás király 1481. évben Geréb Péternek és Mátyásnak adományozza, Perényi Imre nádor 1506. új adománykép szerzi meg. (Kuke, Liszko, Athya.) Ma Petrovce Szerém megyében Vukovárhoz délre. Van Szerém megyében, Rumához keletre, a péterváradí ezred határán egy másik Petrovce, de nem ez utóbbiról van itt szó.

Petrosineh falut Garai Job 1478. osztályra bocsátja. (l. Gara.) Pazakócz és Vogincz mellett feküdt.

Peturkefalva, 1337. Lőrincz, File unokájának osztályrésze, 1438. Garai László *Peterke* zálogos birtokába igttatattik. Garai Job magtalan halála után, Mátyás király 1481. *Petherkincz* falut Bánfy Miklósnak adományozza. (l. Mikola, Boroh.)

Pikech 1380. határvillongás. (Lásd erről Hosszubács.) Másképp Bykech.

Preczetócz, praedium, 1478. Preczetohocz-ot Garai Job osztályra bocsátja. (l. Gara.)

Prethoka falut, Mátyás király 1484. évben, a Maróthyak kihalása után Corvin Jánosnak adományozza. (Lásd Maróth.) Tán azonos az 1430. évben említett *Preczkával*.

Preznotincz Erdőszádhoz tartozott, melylyel együtt Alsáni János 1435. Thallóczy Matkó bánnak és testvéreinek átirta. (l. Liszko.)

Podgay praedium 1478. Garai Job által Széchy Miklósnak osztályra engedtetik át. (Lásd Gara.) Ma Podgaicze a

Dráva mellett. Másik hasonló nevű falu a Száva közelében Breska táján.

Podluse praedium 1478. (mint Podgay).

Podvoveczia 1478-ban osztályra kerül, (mint Podgay.)

Pokoyecz, Kis-Ujlak mellett, *Pokoyeovcz* Kesse mellett, *Pokoyorocz*, *Pokovetz* praedium, mind külön neveztetnek, azon 1478. évi oklevélben, mely a Garai Job és Széchy Miklós közti osztályt tárgyalja. (L. Gara.)

Pordan, említették 1330.

Porochinfalva, vagy Borchinfalva 1351 és 1398. (L. Kuke.)

Posafalva praedium, 1478. (mint Podgay és Pokojecz) Draginicz mellett fektült.

Prohud 1446. (l. Beletincz).

Protonch falut 1427. Zsigmond király Garai Jánosnak adományozza. (L. Mikolá.)

Prozorewez, a Maróthyak kihalása után, Corvin János 1484. adományul kapja.

Pucha 1478. évben Garai Job osztályra bocsátja. (L. Gara.) Ma Bucsje Ostrosince mellett. (L. Azarias.)

Pula. File fia, Péter és unokája Lőrincz 1337. *Pulufalvát* megosztják. Itt Thyhayahaza nevű jobbágnak lakháza volt. Pulya 1427. mint királyi adomány Garai Jánosra jut, 1438. Garai László, mint zálogbirtokos beigtattatik. 1481. Bánfy Miklós kapja. (L. Mikola, Boroh.)

Purbissafalva. Ompud fia János 1295. Purbissafalvát nővérének, Leksei Miklós nejének örökségi joggal adományozza. Leksei András mester 1338. e falut családi egyezés által kapja. (L. Csötörtökhely.)

Pursun falut említ a pápai tizedlajstrom, a marchiai esperességben.

Racsa. Dombóval határos volt *Racsafalva* 1323. Péter, File fia 1337. Rachyafalvát osztályrészül bírja; 1364. évben egyszerűen *Rachya*. Kukei Sumrakos magtalan halála után, Zsigmond király Racsat 1398. Maróthy Jánosnak adományozza, 1427. évben — mint Mikolai Mihály egykori birtokát, Garai Jánosnak. Mily módon ejtették el a Maróthyak Racsa birtokát, erről semmi adat nem szól. Garai László a falut 1438.

zálogjoggal szerzi. Garai Job halála után, Mátyás király 1481. évben *Racsincz* falut, Bánfy Miklósnak adományozta. (L. Kuke, Mikola, Boroh.) Megyesaljai Mauriczÿ (később Morócz) István 1490. évben Báthory István országbíró és erdélyi vajdával és annak testvéreivel, örökösödési szerződésre lép, melynek értelmében többi közt Morócznak Szerém megyében fekvő Karom és *Racsa* várak is fognának a Báthoryakra szállani. Ez az utolsó Racsa a Bosuth folyónak a Szávába szakadásánál feküdt, tehát különböző attól, mely Dombóval volt határos. De miután az idézett 1490. évi szerződés tárgyát képező Racsa világosan Szerém megyében fekvőnek mondatik, bajosan lehet elfogadni Botka Tivadar véleményét, ki ez utóbbi Racsát Valkó megye választó pontjának tekinti kelet felé. (Századok 1868. év 455. lap.) Karom szerémi és Racha Valkó megyei vár 1519. évben is a Báthory család birtokában van. (NRA. 302. cs. 29. sz. és 304. cs. 12. sz.). (L. Bingula.)

Radafalva feküdt Szlamerfalva és Thexefalva közt. Midőn Garai László 1435. Mikola és Boroh birtokába igttatattik, Radolfalvai Miklós, Zudia fia mint egyik szomszéd megjelenik. 1447. évben említettik Zudia László és Tamás de Radolfalva. (L. Szablathya.) 1478. Garai Job osztályra bocsátja. Mátyás király Radafalvát 1481. Geréb Péternek és Mátyásnak adományozza, 1506. évben Perényi Imre nádor birja. (Lásd Athya.)

Radanachy 1447. a szekesői Herczegh családé. (Lásd Beletincz.) Nem azonos Radenócz faluval, mely Vervárhoz tartozott, de különböző a Herczegh család Radinócz nevű helységétől is.

Radenovez tán azonos Balinócz, vagy Belinócz faluval. (Lásd Vervár.)

Radomincz praedium 1478. osztályra kerül. (Lásd Gara.)

Radonyafalvát Zsigmond király 1404. Maróthy Jánosnak adományozza, előbb a hűtlen Zsámboky Jánosé volt.

Ratinócz, és egyúttal más Radinócz falu 1446. (Lásd Beletincz és Radenovecz.)

Ravaszvár az Alsániak elfogýása után a Thallóczyak birtoka lesz. (L. Vervár.)

Razasztincz 1481. és 1506. években Atyavár sorsát követi. (L. Athya.)

Razohátha. Az országtanács 1446. Lorántffy György panasza következtében Hedervári Lőrincz, valamint Herczegh Rafael püspök és testvérei által e falu birtoka ellen elkövetett hatalmaskodásért vizsgálatot rendel. A pör még 1466. sem volt végkép elintézve. (L. Szablathya.)

Retkovecz, 1437. évben Vervárral együtt a Thallóczyaknak adományozva. (L. Vervár.) Ma Retkovci, vagy Retkove a bródi határőrezredben.

Révfalu, utóbb *Réfalu*. Előbb Kukei Sumrakus birta, ki magtalan meghalván, Zsigmond király 1398. évben a falut Maróthy Jánosnak adományozta, ennek 1404. róla új adományt is adván. Szentpéteri Miklós azt 1453. zálogban leköté. (L. Athya, Kuke, Sz.-Péter.) Még 1514-ben Csák, Tagyala, Lanka, Haraszi, Réfalu, Tolman, Fungyancz együtt említettnek, melyek tehát ugyanazon vidéken keresendők. Ma *Réfalu* a Dráva mellett Verőcze megyében. (V. ö. Bród.)

Révfalu, Zsigmond király 1408. Garai Miklós nádornak és testvérének Jánosnak új adományt ad sok megyében elterjedő birtokaira. Ezek közt Révfalu és tartozandóságai a Bosuth folyónál, és Sz.-Lőrincz vára közelében. Össze nem tévesztendő a Dráva melletti, és Eszékkal szomszédos Rétfaluval, mely 1398. évben Révfalunak is iratott, mert az utóbbit a Garaiak nem birták. Valószínűleg a mai *Retkovecz* lappang alatta.

Rilivovecz. Thallóczy Frank 1446. Rylywovecz falut Bersenyi Kelemennek eladja. Egy más ez évi oklevél *Rubócz* falut említ, mely bizonyára a fennebbivel azonos. (L. Vervár.)

Romonovecz egykor a Maróthyak birtoka, azt Mátyás király 1484. Corvin Jánosnak adja.

Rorsynch 1446. mint Rilivovecz.

Rosd, a pápai tizedlajstromban Rostd, az eszéki espresség plébániája. Az Erdődön 1443. évben gyülekezett nemesek közt előfordul Gergely fia Miklós de Rosd. (L. Zatha.)

Ruch. A XIV. században a Ruchy család ily nemzedéki rendet mutat:

Mihály de Ruch

Beke. András.

1379. Erzsébet,	Margit.	Tamás.	Simon.	Demeter.
(gyantei Gegus	(Ipolit)			1379.
Leonard fia.)				

Ruch már 1311 évben emlittetik. A Szt.-Irenaei káptalan 1379. évben Erzsébetet és Margitot, Ruchy Benedek leányait Zatha felének birtokába igtatja. További itteni birtokok 1438. Palásthy Demeter de Ruch, 1443. Ruchy László, 1462. Ruchy Albert, 1505. Ruczi Tamás. Egy 1448. évi oklevél Ruchot Paka, Szent-Lélek és Dobrogosgya faluval mondja határosnak. Tehát a mai *Russevo* Posega megyében. Vajjon ide tartható-e az 1560. évben említett Ruz és Rucsin, adatok elégtelenségéből el nem dönthető.

Rusinez. Az Erdődön gyülekezett nemesek közt 1443. volt Rusnitz-i István, 1462. évben pedig neveztetik Rusintz-i Dénes, (l. Zatha). Az Alsániak kihalása után a Thallóczyak kapták, (l. Vértár). 1446. a szekcsői Herczegh család. (Lásd Beletincz.)

Ruzethinez a Maróthyak birtoka volt, melyet 1484. Corvin János kapott adományul. (L. Maróth.)

Saczafalva a Maróthyak birtokából 1484. Corvin Jánosra száll. Tán a mai Sapeza a bródi ezredben.

Sagreovez. Thallóczy Frank 1446. Bersenyi Kelemennek eladja.

Saly, másképp Sauly, Zauly, mint a valkói esperesség plébániája, a pápai tizedlajstromban emlittetik. Tán ide tartható *Kis-Salw*, mely 1435. évben mint Sz. Salvator tartozéka fordul elő. *Salgócz*, említve 1513. évben; tán azonos Saly faluval. (Lásd Balka.)

Sarkad falut 1467. a lekcsei Sulyok család birta. (Kapta 1455. évben.)

Sarlath, előbb a hűtlen Zsámboky Jánosé, — 1404. a király Maróthy Jánosnak adományozza.

Sebe 1244. Diakovár határjárásában.

Sebestyénfalva említve 1313. évben.

Sekelfalva a Lorántfy birtoka 1445. (L. Tárnok.)

Semes, 1367. kettő, t. i. Nagy- és Kis-Semes létezett, 1439. évben *Zemes*.

Serovez. Zsigmond király 1437. a Thallóczyaknak adományozza. (L. Vervár.)

Sighfalva. Mátyás király 1481. Geréb Péternek és Mátyásnak adományozza. 1506. Perényi Imre kezén van, (l. Athya). Tán a mai Síd Szerém megyében.

Simonovez Maróthy-féle birtok 1484. évben Corvin Jánosra száll.

Sirkinez. Alsáni János 1435. Thallóczy Matkóra és testvéreire átírja. (L. Liszko.)

Sivathin. 1446. Thallóczy Frank eladja Bersenyi Kelemennek, (l. Vervár). Hihetőleg azonos Sywaczno faluval, melyről a Thallóczyak 1437. évben adományt kaptak.

Somogy. A XIII. század második felében még valkói várbirtok volt. IV. László király 1286. évben Sumug földet Tamás fiának, File mesternek adományozá. File fia Péter 1308. e birtokot Márton bán fiainak Pálnak és Imrének zálogosítá el. Péter és File unokája Lőrincz 1337-ben, midőn úgy látszik már kiváltották, Somogyot megosztották. Polgári Benedek 1394. felét birta zálogjogon. Zsigmond király 1427. évben a Mikolai család legtöbb valkómegyei birtokait, közte Somogyot, mely akkor néptelen volt, Garai Jánosnak adományozza. 1438. Garai László érvényesíti itt zálogjogát. Garai Job magtalan halála után, Mátyás király 1481. Bánfy Miklós-nak adományozza. (Lásd Mikola, Boroh.) Fekvése kétes; és semmi sem mutat arra, hogy itt a Száva mellett, Bródhoz délre fekvő Sumegye falu, a bródi határőrezredben értendő. Somogy inkább a Duna környékén elterülő falvak társaságában említetik.

Somoghka. Garai Job 1478. osztályra bocsátja, Korotnával stb. együtt. Som Josa birta 1513. év előtt, (lásd Baka). Így tán azonos a Koritna melletti *Semelcze* faluval Verőcze megyében. Az 1560. évben említett *Somogyvazy* is ide tartható.

Somos, 1347. évben Sumus.

Stervacz, egykori Maróthy-birtok, 1484. Corvin Jánosnak adományozva.

Stitar, 1484. évben Stythar, midőn ezt Mátyás király Corvin János hercegnek adományozza. Ma e néven a Száva mellett fekszik, közel a Bosuth torkolatához.

Struhg, Ztrug falu erőszakos elfoglalása ellen Ujlaki Miklós s a Maróthyak tiltakoznak; adománykép 1484. Corvin János nyeri. (L. Maróth és Bingula.)

Sumanócz 1484. Corvin János birtokába jő. Simanovcztól külön falu, mert mind a két falu megneveztetik Mátyás király adománylevelében. (Lásd Maróth.)

Sunisnicha 1339. lásd Nevna.

Szabadság, az athyai vár alatt feküdt, tehát a Duna közelében. Az Alsániak magszakadása után Zsigmond király 1437. Thallóczy Matkónak adományozza. Mátyás király 1481. évben Geréb Péternek és Mátyásnak adományozza; 1505. Pérenyi Imre birtokába ment át. (L. Athya, Vervár.)

Szablathya. Alsáni János és neje 1435. *Zablathya* falut más három hozzátartozó helylyel Thallóczy Matkónak és testvéreinek átírja, (l. Liszko). E faluval lehet azonos az a *Zlobochyna*, melyet Zsigmond király az Alsániak kihalása után a Thallóczyaknak adományozott, (l. Vervár). 1445. évben Zablathya adományozása ellen tiltakozik Lorántfy György, (l. Tárnok). Az országtanács 1446. évben serkei Lorántfy György (Loránd fia) azon panasza következtében, hogy Hederváry Lőrincz nádor és fia Imre a mult zavargásteli időben, nevezett Györgynek Valkó megyében fekvő Zablathya, Tulocz, Dampsincz, Razohatha, Margit.nocz, Glechincz, Sahar, Obosnicza, Tergovistya, Nedelistye és Komar nevű birtokait elfoglalta, és huzamosb időn át tartotta, most pedig szekesői Herczegh Rafael bosniai püspök, valamint Herczegh Filpes és Pál bitorolják, meghagyja Valkó vármegyének, hogy a megyebeli nemeseket és a nevezett helységek szomszédjait kihallgatván, a jószágokat tulajdonosának adja vissza. A macsói albánok és valkómegyei szolgabírák erre Tardra hívták össze a szomszéd nemeseket 1447. évben. Megjelentek Zombory István, Sámbooky Pál, Zombory Pál, Bordahasu László de Ilyefő, Frank de Beregszó, Pál de Bodon, Péter de Boza, Apor Já-

nos de Szent-László, Antal de Boze, István de Vizköz, Mihály de Bathia, Jakab de Liszko, Miklós de Szent-Péter, Miklós de Borroba, Lőrincz de Pacsinta, János de Peghke, László diák de Oroszi, István de Hermán, Zudia László de Radolfalva, László és Tamás de Buch, István diák de Gabonyas, Miklós diák de Korotna-Szt-János, Gergely de Kenderes, László de Bathfalva, Szekericza Frank de Várad és Váradi István, András de Szöllös, Frank de Gáth, István de Darno, Dávid de Iklód, Zudia Tamás de Radolfalva, Antal ruch-szent-andrási pap, Imre de Kесе, László de Terpenye, György és Albert de Borroba, Erdélyi János diák de Asszonyfalva, Jakab de Szent-Mária és Menyhért de Vére. A kihallgatott nemesek kedvezőleg nyilatkozván Lorántfy György jogáról, a bosniai káptalan őt 1447 évben beigtatta. Az erőszakos foglалás sorsát e vidék később sem kerülhette el. Ujlaki Miklós ugyanis 1460. körül *Zablathya*, mindkét Vásárhely, Tulocz, Damsincz, Mergitinecz, Rozuhatha, Zohor, Obesnicza, Kle-tincz, Mirsincz és Komori-Szt-György falvakat foglalta el jog-talanul. A károsult Pelsőczy Pál, néhai Imre vajdának fia és serkei Lorántfy György kérelmére a tényállásra nézve a vár-megye vizsgálatot rendelt, mely 1466. évben a panaszlók elő-adását valónak találta. A helység Tordincze, Korogy, Szent-László, és a már eltűnt Herman, Bathia, Gabonyas stb. kör-nyékén feküdt, nevét tán a Zabla pataktól vette, mely a pala-csai mocsárba rohan. Zablath falu Trencsén megyében is lé-tezett 1421. évben. (Lásd a Herczegh család javára 1446. év-ben hozott ítéletet Beletincz alatt.)

Szabolcs, vagy Zabolczy praediumot Garai Job 1478. Széchy Miklósnak engedi át. (L. Gara.)

Szagulyan, Vér János birtoka, ki hűtlenségért büntet-tetvén, Zsigmond király a falut 1398. évben Maróthy János-nak adományozta. Mátyás király 1481. Geréb Péternek és Mátyásnak adományozza, kiktől Perényi Imrére ment át. — Mindenben Athya vár sorsát követte. (L. Athya.)

Szalagfalu. Két ilynevű birtoka volt Bothos András-nak 1440. (L. Harapkó.)

Samaria, máskép Zemariafolva, latinul *S. Maria* a pápai tizedlajstromban a valkói esperesség plébániája. A budai

káptalan már 1272. évben bizonyítja, hogy *Zamaria* a Dráva torkolatánál, Halmos, — a mai Almás — határában fekszik. E faluról vehette nevét 1447. Jakab de Szent-Mária. Ma nem létezik.

Szarkabokra. Alsáni János 1435. évben Thallóczy Matkónak és testvéreinek átírja. (L. Liszko.)

Szarvas. Létezése 1279. évig vihető fel, de aztán soká hallgatnak róla adataink. A falut 1460. évben szekcsői Herczegh Pál zálogosítja el. A bosniai káptalan 1471. évben bizonyítja, hogy Koroghy Gáspár Valkó vármegyében fekvő Németi, Szarvas, Arasfalva, Szőlöske falvakat, Graboriai Miklós, Dezső, János, Beriszló és Mártonnak 2000 arany forintért eladta. Mátyás király parancsára a fehérvári Sz.-István királyhoz címzett János vitézek conventje 1482. évben graboriai Beriszló Jánost és fiát Ferenczet, továbbá graboriai Jánost és Miklóst, néhai Márton fiait Németi, Szőlöske, Szarvas, Varatka, Mocsár, Thyzen, Szilköz és Kovasdi valkómegyei, — továbbá Szent-Salvator, Csereg és Throbošancz, (másutt Turkosancz) baranyai falvak, valamint a Dráva partján fekvő Pálos remeték zárdája birtokába beigtatta. Mindezeket Bethlen Miklós a graboriai Beriszlóknak adta el, ki tehát valószínűleg közbirtokos volt Koroghy Gáspárral, Németi, Szőlöske és Szarvas faluban, mert az utóbbi is már előbb e három falut adta el a Beriszlóknak. (L. Németi:) Szarvas Eszék és a Dráva torkolatja közt fekszik.

Szavalaszeg. II. András király 1231. évben Tamásnak, Makár bán — a Mikolai család őse — fiának számos jószág mellett, Valkó megyében *Sowala* nevű földet és halastót adományoz. E birtok a Duna mellett feküdt, Lovász és Somogy falvakkal volt határos. Később Zawalazyg — Szavalaszeg, és torzítva Zanalazeg, sőt Szomolyosszeg néven fordul elő. Füle fia Péter, és unokája Lőrincz, Szavalaszeget megosztják. Zsigmond király 1427. évben Garai Jánosnak adományozza, 1438. Garai László veszi zálogba, 1481. évben Mátyás király Bánfy Miklósnak adományozza. (L. Mikola, Boroh.) Jelentése nem Szava-alja, mint az 1464. évi Zawaalya névalakból vélhetni.

Szedrovez praedium, 1478. évben Garai-féle birtokosztályra kerül. (L. Gara.)

Szent-András. Zsigmond király 1404. évben Maróthy János macsói bánnak adományozza. Előbb a hűtlen Zsámboky János, Domokos fia, birta.

Ruch-Szentandrás. Itteni pap 1447. évben Antal; 1448. évben neveztetnek Mihály és János de Ruchy Zenth-andrás. Russevo közelében kellett feküdnie.

Szent-György. 1478. évben osztály tárgya Garai Job részéről. (L. Gara.) 1494. évben Őri Lénárt és Daróczy Miklós kölcsönös birtokbevallást tesznek, mely Szent-Györgyre is szól. (L. Gálosfalva.)

Komari-Szent-György. Itt részbirtokot nyert 1446. évben a szekesői Herczegh család, Hedervári Lőrincz nádor ellen. (L. Beletincz.)

Komori-Szt.-György 1460. év körül Ujlaki Miklós erőszakkal elfoglalta. (L. Szablathya.)

Szent-Iván, 1481. évben Bánfy Miklósé. 1506. évben Perényi Imre nádoré. (L. Athya.)

Szent-János a Garaiaké, 1478. Garai Job osztályra ereszti. (L. Gara.)

Korotna Szt.-János, innen vette melléknevét 1447. évben Miklós deák; említve 1513-ban is. (L. Baka.)

Szent-László. András és Lőrincz, az első Gergely, a másik Jakab fia, szentlászlói nemesek voltak. A nevezett Gergely és Jakab Apor fiai valának. Az Apor név családnévvé válik, és már 1447. évben neveztetik Apor János de Szent-László. (L. Csütörtökhely és Szablathya.) Ma Korogh és a palacsai mocsár mellett fekszik.

Szent-Lőrincz. Mária királyné 1387. évben a lázadás bűnébe esett Horváthy Pál zágrábi püspök és testvéreinek János bán, és László birtokait elkobozván, azokat Garai Miklós bánnak és testvéreinek Jánosnak adományozza. Többiek közt nevezetesen *Szent-Lőrinczvára* (castrum Zenthlerynch) és Sz.-Lőrincz nevű falu. Zsigmond király 1408. évben Garai Miklós nádornak és testvéreinek Jánosnak kiváltságlevél által új adományt ad összes birtokaikra. Ezek közt a Bosúth mellett fekvő Szent-Lőrincz vára (castrum Sancti Laurency juxta aquam Baza.) E birtok a Garaiak kezén maradt 1478. évig, a midőn az a Garai Job és Széchy Miklós közti osztály tárgya lett. Ge-

réb László erdélyi püspök 1498. évben jószágainak felét testvérének Geréb Péter országbirónak adományozza, ezek közt Athya és *Szent-Lőrinczvára* Valkó megyében. Ezzel össze nem tévesztendő egy másik Szent-Lőrincz, mely várral nem bírt, a Duna közelében Bács megyében feküdt, és hasonló körülmények közt a Garaiaknak új adománnyal biztosított. (Fejér X. 4. k. 672. l.) Szent-Lőrinczet 1558. évben gradeczi Horváth-Stancsics Márk szerzi meg.

Szent-Márton. Eredetileg a Mikolai családé; 1337. évben File fia Péter és unokája Lőrincz ezt megosztják, File másik unokája Barrabás, ki itt szintén bírt, már nem élven. Ez időben itt ménes létezett, egykor Barrabás tulajdona. Zsigmond király 1427. évben Garai Jánosnak adományozza, és azóta sok ideig sorsa Mikola várához van kötve. (Lásd Mikola.)

Szent-Márton, tán a mai Martincze Szerém megyében. (L. Bingula.) Birták a Maróthyak.

Szent-Mihály. Zsámboky Jánosé volt, míg hűtlensége miatt el nem veszté. 1404. évben a király Maróthy Jánosnak adományozá, a Maróthyak után 1484. évben Corvin János kapja. Az Alsániaknak volt itt birtokrészek. (L. Vervár.)

Szent-Miklós. Gál, Leonard fia neveztetik 1404. évben, mint megyebeli nemes.

Szent-Péter. Szentpéteri Miklós 1447. évben említetik először. Ő részbirtokait Szent-Péter, Pabar, Tudincz, Jelenfalva, Matkócz, Eresztvény, Mihalócz és Kis-Pabar falvakban Péternek, Zánk fiának 370 arany forintért zálogosította el, ki azonban azokat 1453. évben Szentpéteri Miklósnak visszabocsátá, miután ez utóbbi részletfizetést ígért, és nemfizetés esetére az ő Tholman, Révfalu, Haraszi, Lanka, Tótfalu és Dokechafalva nevű szintén valkómegyei birtokait leköté. Szentpéteri László Valkó vármegye követe volt az 1505. évi rákosi országgyűlésen.

Szentpéterháza. 1478-ben osztály tárgyát képezte. Ujfalú, Varbanócz és Gálosháza közelében feküdt. (L. Gara.)

Szent-Tamás. Zsigmond király 1427. évi adományából Garai Jánosé, 1438. évben Garai Lászlóra jut zálogjogon. Kőtemploma volt. (L. Mikola.)

Szenthelye. Alsáni János 1435. évben Thallóczy Matkónak és testvéreinek átírja. (L. Liszko.)

Szent-Illye. 1440. évben Bothos András egyik birtoka. Batyai Pál 1506. évben tiltakozik idegenek foglalása ellen. Még 1562. évben emlittetik. (L. Bathya.)

Szentlélek, határos Ruch (ma Russevo) faluval, 1448. évben Gáspár castellanus.

Szent-Salvator. III. Honorius pápa 1225. évben megerősíti a pannonhalmi apátság birtokainak adományozását. Ezek közt előfordúl ecclesia Sancti Salvatoris Tord faluban. Itt a sopronmegyei egykori Tord értendő. Noha e birtok a veszprémi püspökség területében fekszik, mégis a nevek találkozása itt figyelmet érdemel. Emlittetik 1381. évben János mester, Simon fia de Sancto Salvatore. Ezt már Valkó megyének lehet igénybe venni. Ágazata ez:

István.		
Simon de Sancto Salvatore.		
1352.		
Dénes.	János.	Pál.
1377.	1381.	
(Erzsébet, Laki Péter leánya.)		

Simon fiai 1377. Pacsinta birtokáért perlekedtek. Széchenyi Frank országbíró 1408. évben halasztást enged Zakariás de Zentsalvator pörében Mikolai Mihály ellen. Albert de Szent-Salvator 1418. évben Bokor falut birta, úgy látszik, Bács megyében. Szent-Salvator tartozékai 1435. évben ezek voltak Valkó megyében: Geryncz, Terbussancz, Kis-Salu, Cserig, Brathoyecz, Bonczfalva és a praediumok Godoyecz, Vásáros-Paczyuntha és Liget-Paczyuntha. Herczegh Pál 1460. évben Szent-Salvator elzálogosítja Koroghy János özvegyének és fiának. (L. Némethi.) Midőn a Beriszlóiak 1482. évben itt beigtattattak, Szent-Salvatorról az mondatik, hogy Baranya megyében fekszik. (L. Szarvas.) A falu 1562. évben *Szent-Sorvath*-nak neveztetik, a mi oly névferdítés, mint a midőn Szent-Háromságból Szent-Rontás nevű falu lett.

Szardocz faluba 1446. évben Bersenyi Kelemen begittattatik. Ettől külön említettik Sradincz falu. (L. Vervár.)

Szece. Bizonyos Ipolit birta, de a Csák nemzetségű Domokos 1267. évben Zechche faluban levő részbirtokát cserébe adta a Woja nemből való Lampertnek. (L. Dobsza.) Tán a mai Szelcze.

Szegfalva. Kukei Sumrakus magtalan halála után, Zsigmond király 1398. évben Maróthy Jánosnak adományozza. (L. Kuke.)

Szelicze, 1339. évben Zelyche. (L. Nevna.)

Szék. Benczencz határjárásában 1269. említettik a széki templom. (L. Benczencz.) Még a pápai tizedlajstrom ismeri, mint az eszéki esperesség plébániáját.

Szépfalva. Zsigmond király 1427. évben Garai Jánosnak adományozza. (L. Mikola.) A pápai tizedlajstromban említettik *Széplak* (Zuplak, Zeglak, Zoslok, Zelogh) mint az eszéki esperesség plébániája. Nem tudni vajjon, Szépfalva, vagy a még előbb nevezett Szegfalvával azonos-e?

Szepefalva. 1394. évben, Polgári Benedek felét birta zálogjogon.

Szerőcze, 1437. évben a Thallóczyak adományos birtoka. (L. Vervár.)

Szigetke, említve 1513. lásd Baka.

Szilás. Bathyai Benedek 1385. évben itteni részbirtokát feleségének hagyományozza. Alsáni János 1435. évben Thallóczy Matkónak és testvéreinek átírja. (L. Liszkó.)

Szilköz. Szekcsői Herczegh Pál, néhai macsói bán 1460. évben e falut elzálogosítja; 1482. évben a Beriszlóiak igtattattak be ide. (L. Németi, Szarvas.)

Szilmező. E laktalan földet András comes, zatai comes 1289. cserébe adta Katach Herriacus comesnek, annak Bács megyében fekvő Csurog nevű helységeért.

Szilszeg. A pápai tizedlajstromban Zilzegh, Zilsek, Sylzek, Syzegh a marchiai esperesség egyik plébániája. Sylsegk-nek írja még Oláh Miklós is az ő Hungariájában. Ez a mai Szuszek a Duna mellett, Szerém megyében.

Szivnarocz, 1506. Bathyai Pál diák által más nemesek követelése ellenében védelmeztetik. (L. Bathya.)

Szkorotincz, 1437. (L. Vervár.)

Szlamerfalva, 1478. Garai Job által osztályra bocsátva. (Lásd Gara.) Szomszédos falvak Radafalva, Texefalva, Thalkovcz, Zletkovcz.

Szlanchfalva, Alsáni János 1435. Thallóczy Matkónak és testvéreinek adja. (L. Liszko.)

Szlavkócz. Bothos András bírta 1440. évig (L. Harapko.) Thallóczy Frank 1446. évben Zlavkovcz-ot Bersenyi Kelemennek adta el. E helységet és kastélyát utóbb Kis-Horváti János, és thallóczy Bánfy Lőrincz bírták, de ezek fellázadván II. Ulászló ellen, a király minden jószágukat elkobozta, és a fennevezett castellumot, a hozzá tartozó Diós Jánossa faluval a kalocsai érsekségnek adományozta. ¹⁾

Midőn azonban az érsek 1494. Zlakocz kastély és oppidum birtokába volt igtatandó, Kis-Horváth János és Bánfy Lőrincz a királyi és káptalani embert fegyveres kézzel elűzték. Zatha és *Szlakocz* várait a király saját 1495. levele szerint csakhamar hadi erővel visszafoglalta. (L. Zatha.) Ma *Szlakocze* falu Vinkoveze alatt.

Szlobodnyak. Thallóczy Frank 1446. Bersenyi Kelemennek eladja. (L. Vervár.) Tán a mai Szlobodnicza, Brod mellett.

Szombathely. László mester bírta 1299. évben, Grab-salfalvával volt határos. A pápai tizedlajstrom mint az eszéki esperesség plébániáját említi (Zobathel, Zobodhel, Sombochel, Zumbolel-féle változásokban.) Utóbb a Maróthyak bírták, kik elfogyván, Mátyás király 1484. Corvin Jánosnak adományozta.

Szócs, (L. Zewch.)

Szőllős, Berzéthe Miklós e faluban elkövetett pusztításokért 1390. évben panaszt emel. (L. Monostor.) Zsigmond király 1427. Garai Jánosnak adományozza. A nemesek gyűlésén Erdődön 1443. jelen volt András, Gáspár fia, de Szőllős. (L. Zatha.) Tán a mai *Vinodgracze* Verőcze megyében, Valpóhoz nyugotra.

¹⁾ Petri Várda, Epistolae 14. lap, ki a castellumot Szlakota-nak nevezi.

Szőllőske, Herczegh Pál 1460. elzálogosítja Koroghy János özvegyének és fiának (L. Németi.) Az utóbbi, Koroghy Gáspár Szőllőskét 1471. eladta a graborjai Beriszló családnak, a vevők beigtatása 1482. évben történt. (L. Szarvas.)

Szradincez faluba 1446. Bersenyi Kelemen beigtattott. (L. Vervár.) Tán a bródi határőrezredben fekvő mai Szredancz, vagy *Szredancze*.

Sztranynynecz, 1437. az Alsániak után a Thallóczyakra kerül. (L. Vervár.)

Szverinacz, másképp Kis-Paka. (L. azt.)

Szvinigerm, 1437. az Alsániak után Thallóczy birtok lesz. (L. Vervár.) Neve elferdítettnek látszik.

Tagyala, említve 1514. Tolman, Réfalu, Haraszti helységgel együtt.

Talkócz, 1478. osztályra kerül Garai Job részéről (L. Gara.)

Tamásfalva, Dobsza 1263. évi határjárásában említetik valami Tamás comes földje (terra Thomae comitis), a ki File prépost testvére volt. Monostori Berzéthe Miklós egyik birtoka volt Tamásfalva, a melynek elpusztításáért 1390. évben panaszt emelt. Zsigmond király e helységet 1427. Garai Jánosnak adományozza. Még ezen néven találjuk 1506. évben, a midőn Bathyai Pál és társai annak jogtalan foglalói ellen pört indítanak. (L. Monostor, Dobsza, Mikola, Bathya.) Ma Tomasancz másképp Tomasancze Verőcze megyében Gorjan mellett.

Thankfalva, említve 1416.

Tard, egykor kir. udvarnokok földje volt, és mint ilyen említetik Benczencz 1269. évi határjárásában. A XIV. század elején Szent-Péterhez címzett temploma volt. Thordy Miklós, Kozma fia 1308. évben e falut vejének Voszigh Domokosnak örökségi joggal engedi át, Csabalaka és Ilk szintén valkóme gyei falvakkal együtt. A bácsi káptalannak erről szóló levelét Róbert Károly király 1321. évben átirta. A pápai tizedlajstrom (1332—1337.) Tord plébániát sorol elő a valkói esperességben. Már tekintélyes község lehetett. Ostfy Domokos macsói bán egy levele kelt Tordról 1352. Keresztelő-Sz.-János nyolczadának harmadik napján. Az itt említett asszonyfai Ostfy Domokos unokái az ország alsó és felső részeiben fekvő birtokaik

osztályára nézve vizsály támadt. Az érdekelt személyek Nagy Ivánnál ki nem mutatott nemzékrendre, Fejér oklevele szerint ez:

Ostfy Domokos		
macsói bán 1340—1353.		
János	Demeter, de Breztold	
Ferencz	László.	Imre. Benedek.
	1443.	1443.

Ostfy Domokos bán unokái 1417. évben az osztályra nézve egyezsége léptek, és az Perényi Péter országbíró rendeletére a vasvári káptalan által 1418. évben végre hajtattott. Ez alkalommal a valkómegeyi Taard, Barlabo, Manyard és Csabalaka is osztályra került. Mindegyik faluban a nevezett négy unokának a maga része kihalított. A Tardon történt osztály alkalomával a falu keleti oldalán Poroszka nevű telek említettik, a Mocsárút mellett, mely utóbbi kétségkívül a palocsai mocsárra vonatkozik, noha ez nem Tard keleti oldalán fekszik. Tard 1447. évben mint Valkó vármegye törvénykezési helye említettik. Imre és Benedek Mikola vár szomszédjainak neveztetnek. Midőn a graboriai Berislók a Dráva környékén szerzett jószágaikba 1482. beigtattattak, jelen volt Tordy Gergely mint szomszéd. (L. Szarvas, Zatha) Ma *Tordincze* falu Szerém megyében, a palacsai mocsárhoz délre.

Tardafalva. Bakach Miklós de Tardafalva 1418. évben a macsói bán által kiküldött ember a Bokor és Dethmár falukban történt erőszak megvizsgálására. A vármegye egy 1466. évi jelentése Tardafalváról volt keltezve, a mi valószínűvé, de nem kétségtelenné teszi Tord és Tardafalva azonosságát. Blasius de Tardafalva említettik 1466. 1481. és 1505. években. (L. Tard, Szarvas.)

Tárnok falut Zsigmond király néhai Bubek Imre vajda fiainak: Domokos, László és Andrásnak adományozta ugyan, kitűnően azonban, hogy e jószág Kapolyai János és Thamásy János nejeit illeti, a király 1404. évben a macsói bánnak meghagyta, hogy Tárnok falut nevezett nőknek átengedje, és őket azok birtokában oltalmazza. Lorántfy György az egri káptalan előtt 1445. évben Tamási Henriket, Hédervári Lőrinczet

és Ujlaki Miklóst Nempti, Tárnok, Zablahya, Breg, Komaron, és Sekelfalva nevű birtokok elfoglalásától, I. Ulászló királyt pedig azok adományozásától eltiltá. (Hazai Okmánytár. VII. 465.) Tárnokon Valkó megye több ízben törvényszéket tartott. Ma *Tovarnik* mezőváros Szerém megyében.

Theleg, a Maróthyak kihalása után, a király 1484. évben Corvin Jánosnak adományozza. (L. Maróth.)

Teleki, 1419. évben a tituli prépostság birtoka, mely azt hűbérbe adá. Többnyire a Garaiak vették haszonbérbe (in feudum) és még Garai Job Telek praediumért évenként tíz arany forintot fizetett e czímen, az erdői plébániában. Halála után a teleki praedium Bánfy Miklós és Jakab birtokába került, kik a hűbérdíj fizetni vonakodtak. Az ezért támadt pör 1488. évben egyezés által intéztetett el, oly formán, hogy a Bánfyak a kért hűbérdíj fizetésére magokat kötelezték. Ma Telek Szerém megyében, Sid és Sarengrád közt fekszik.

Themerthayn, praedium 1478. évben Garai Job által osztályra bocsáttatik. (L. Gara.)

Therech, Thallóczy Frank azt 1446. évben Bersenyi Kelemennek eladja.

Tergosinecz, előbb a hűtlen Zsámboky János birtoka, azt a király 1404. évben Maróthy Jánosnak adományozza.

Tergovistya sokféle bitorlást szenvedett, míg Lorántfy György 1446. évben e falura való jogait nem szorgalmazá. (L. Szablahya.)

Thernye, egykor a Maróthyak birták, 1484. évben a király Corvin Jánosnak adományozta. (L. Maróth.)

Terpinye. Bói Márton fiai, Pál és András 1385. évben részbirtokosok in Therpenie. Jakab és Miklós de Terpine, 1417. évben valkómegyei nemesek. Alsáni János 1435. évben *Nagy-Terpenyét* Thallóczy Matkónak és testvéreinek adja. (L. Liszko.) A fennebbi Jakabnak fia Péter de Therpenye 1443. évben, László 1447. évben neveztetik; 1481. évben György de Therbenye. A Bathyai család 1506. évben *Tóth-Terpenyét* veszi igénybe. (L. Bathya.) Ma Terpinye, vagy szlávosan Trpinja Borovo mellett, Verőcze megyében. E falut érti valószínűleg a pápai tizedlajstrom, mely mint az észéki esperesség

plébániája Thene, Thchene, Thehone, Tenha névrontások alatt előfordul.

Thexefalva praedium 1478. évben Garai Job birtokosztályában. (L. Gara.)

Tihalfalva 1337. évben File unokájának, Lőrincznek osztályrésze lesz. Zsigmond király 1427. évben Tikalfalvát (így) Garai Jánosnak adományozza, 1438. évben Tehalfalva. (L. Mikola.) Végre csak *Thyhal*-nak iratik, ezt Garai Job halála után, kit a boszniai káptalan 1465-ben ide beigtatott, Mátyás király 1481. Bánfy Miklósnak adományozza. (L. Boroh.)

Tinincz. Thynyncz, egykor a Maróthyaké. (L. Maróth 1484. évben.)

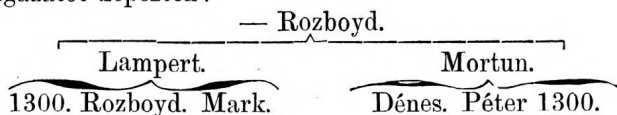
Thizen. Igazi névalakja kétes, mert Thyuzen, Thyzen, Thezen-nek írva találjuk. A pécsi káptalan 1295. évben bizonyítja, hogy János mester, László fia, a valkómezei Thyuzen falut mostoha anyjának és féltestvéreinek átengedte. Mintegy száz évvel utóbb Szöglaki File fia László birta, ki azonban mélyen bemerülvén a lázadás bűnébe, Zsigmond király 1390. évben Tyzyn falut Bálint pécsi bibornoknak, Alsáni Pálnak, és fiának Miklósnak, valamint Alsáni Jánosnak, Gergely fiának adományozta. Ez magtalan meghalván, Zsigmond király 1437. évben *Tyzthenfalvát* Thallóczy Matkónak és testvéreinek adományozza. (L. Vervár.) Más ez évi oklevélben: Tjzŷn. Herczegh Pál e falut 1460. évben elzálogosítja Koroghly János özvegyének; 1482. évben a Beriszlók birtokában találjuk. (L. Németi, Szarvas.)

Tiszolcz, 1478. Thizolczy praedium Galosetz mellett, a Garai Job által osztályra bocsátott birtokok egyike. (L. Maróth.)

Tolman. Dobsza falu 1263. évi határjárásában Tulman földje említettik, 1267. évben azt Csáky Domokos a Woja nemzetbeli Lampertnek átengedi; 1270. évben Merk comes fiai Szakmár és Merk Tolmán nevű örökös birtokukat három és fél márkáért eladják, az ugyan e nemzetségből származó Mártonnak, Péter fiának. 1299. évben nevezetik Mortun fia Dénes, dictus Tholmany. E faluért Zolouch fia János, Lampert fiával Rozboyddal viszályba keveredett. Ugyan akkor Demeter valkói főispán Tulmán falut elpusztítván és kiprédálván, Lampert fiának panaszát idézte elő. Thomasina, III.

Endre király anyja, mint Slavonia hercegnője, és a dunánin-neni részének a tengerig kormányzónéja a posegai káptalan-nak 1300. a vizsgálatot hagyta meg; és végre még ugyan ez évben István alországbiró, midőn Lampert fia Márk már 11 ítéletben János Zoudouch (igy) fia ellen elmarasztaltatott, a pört olyformán elintézi, hogy Rozboyd és Mark részbirtokainak két része Tulman és Lanka falukban az alországbirónak mint birónak, harmadik része nevezett János mesternek maradjon. Megtudjuk ez ítéletlevélből, hogy Tulman falu a Valkó (Vuka) partján feküdt, a hol annak egy régi réve volt, és hogy innen nem távol a Lázár patak egyesült a Valkó folyóval. Tulman többi birtokosai még Dénes, Marton fia, és Demeter, a Szentemágocs nemzetségből. Határos falvak Lanka, Dobsza, Korogh, kissé távolabb Korotna. Említettik Tholmán még 1514. évben.

A birtokosok a Zay család ősei, és nevezett 1300. évben ily ágazatot képeztek:

Szentpéteri Miklós e falut 1453. évben esetleg zálogkép leköté. (L. Szent-Péter.) Az 1270. évi határjárásban ily hely-nevek fordulnak elő: Vágás-Halma, Fok, Szilajasszó, Bors-vató, Szélesfok.

Tomasewez, a Maróthyak kihalása után, 1484. Corvin János kapja. (L. Maróth.)

Tomicza. Diakovár 1244. évi határjárásában említettik Tumicha nevű föld, és ezt birhatták századok után Tomiczay István és neje, kiről 1506. évi pörös ügyekben szó van, (lásd Bathya). Ezt nem vélem azonosnak ama Tomicza faluval, mely Bród közelében fekszik, és egy 1454. évi oklevél szerint Posega megyéhez tartozott, távolabb lévén, mintsem a diakovári határjárásban előfordulhatna.

Tomteleke. Zsigmond király 1398. Maróthy János-nak adományozza, Mátyás király pedig 1481. az athyai várral együtt Geréb Péternek és Mátyásnak; 1506. évben Perényi Imre birja. (L. Athya.)

Toronyalja 1478. Garai Job által Széchy Miklósnak osztályra átengedtetik. (L. Gara.)

Tóthfalu, a Valkó folyó mentén. Vajjon az 1279. év körül említett *Touth* e falura vonatkozik-e, bizonytalan. Alsáni János 1435. Tóthfalvát Thallóczy Matkónak és testvéreinek átírja. Szentpéteri Miklós 1453. esetlegesen zálogban leköté. (L. Liszkó, Szt.-Péter.)

Trinchil 1435. Alsáni János a Thallóczyaknak adja. (L. Liszkó.)

Tudincz. A XIII. században *Tugia* néven Pabar faluhoz tartozott. III. András király azt 1298. évben Orbános fiainak, Máté, Pál és Mihálynak adományozta, (lásd Pabar). Szentpéteri Miklós Tudincz falut 1447. elzálogosítja, 1453. évben visszakapta. (L. Sz.-Péter.)

Thulóc. Alsáni János 1435. évben e falut a Thallóczyaknak átírja. 1446. Lorántfy György tulajdona, 1466. pör alatt. (L. Szablatnya, Liszkó.)

Thunyóc 1446. két ily nevű falu a szekesői Herczeg családjé. (L. Beletincz.)

Turbosancz. 1435. évben Terbussancz néven Sz. Salvator helységhez tartozott, Herczegh Pál 1460. évben elzálogosítja, — akkori írásmódja: Turkosancz, hibán alapszik. (L. Németi, Sz. Salvator.)

Udvard, 1398. évben Uthvarth falut Zsigmond király a Kukei család kihalása után Maróthy Jánosnak adományozza, (l. Kuke). *Udvarhely* faluról a király Maróthy Jánosnak új adományt adott, 1446. évben ezt Thallóczy Frank bán hűbéresének eladja. Tán a mai Odvorcze, a bródi határőrezredben. Az Uthvarth és Udvarhely azonossága nem teljesen biztos. (V. ö. Sz.-András.)

Ugratincz, egykor a hűtlen Zsámboky Jánosé, 1404. évben adományyal Maróthy Jánosé lesz.

Ujfalu, 1337. Péter File fia kapja osztályrészül. Zsigmond király 1427. Ujfalut, melyet akkor másképp *Végfalunak* nevez, Garai Jánosnak adományozza, Garai László 1438. itt zálogjogon beigtattatik. Ujfalu másképp *Nowarwaz* néven fordul elő 1478., midőn azt Garai Jobb osztályra bocsátja; az ő halála után, Mátyás király azt 1481. Bánfy Miklósnak adományozta, (l. Mikola, Boroh, Kuke). Vajjon az 1323. *Weugh-falu*, mely Dombóval határos volt, ide tartható-e, bizonytalan

Ujfalu máskép *Novakovecz* a Bosuth folyónál. Alsáni János 1435. Thallóczy Matkó bánnak és testvérének átírja. (I. Liszkó és Vervár). A fennebbi Ujfaluval azért nem lehet azonos, mert ez utóbbi 1427. és 1438. közt a Garaiaké, a melyet tehát Alsáni János 1435-ben nem ruházhatott volna a Thallóczyakra.

Ujlak hajdan Gara mellett feküdt. Régen Ipolit, Mohor unokájának birtoka, mely családi viszonyt a latin oklevél Fejérnél Moharuru-Kaya torzitásban említi. Botka Tivadar pedig tévesen állítja, hogy Mohorunokája nevet viseltek a Mohor család terjedelmes javai a Valkóságban. (Századok 1868. év 460. l.) Ujlaki Csoba fia Csepán három ekényi földet örökölt Seltha comesnek, Ujlak nevű örökségi földéből, mely a Valkó-Szentléleki monostor közelében fekszik.¹⁾ E helység azonossága még nem áll kétségen kívül. IV. Béla király szintén 1263. évben V. István ifj. király pohárnokmesterének Csáky Domokosnak, Péter fiának, ki neki azt az örömhirt hozta, hogy V. Istvánnak László nevű fia született, Ujlak falut adományozza. Csakhamar a birtokot Domokostól elperlették, mert ő 1267. évben Lampert Rozboyd fiával, ki a Woja nemzetségből, és így a Zay család őse volt, birtokcserére lépett, és így a köztük folyó pör kiegyenlítésére Ujlakot is visszakapta. (Lásd Dob-sza.) Az Ujlakra vonatkozó királyi adományt IV. László király 1283. évben Domokos kérelmére megerősítette, mely alkalommal megtudjuk, hogy Ujlakon (Wylok) már akkor két templom létezett, egyik Mindszent, másik Szent Tamás apostol tiszteletére, tehát tekintélyes község lehetett. A pápai tizedlajstrom ezt az Ujlakot (Wylak, Wylog, Vilog) az eszéki esperesség plébániái sorában említi. A XV. század közepén Ujlak civitas, városnak neveztetik, birája István comes, Mihály fia. Birtokosa ekkor Csáky Miklós mester, Ugrin fia. A Csákyak, úgy látszik, e század végéig birták Ujlakot. Zsigmond király 1408. évben Garai Miklós nádornak és testvérének Jánosnak új adományt ad összes birtokaikra, ebbe foglalva volt Gara vára és az ujlaki kerület minden tartozandóságával. Történeti nyoma ezentul elvész, de még 1478. évben említetik *Kis-Ujlak*, melyet Garai Job osztályra bocsátott. Valkó

¹⁾ Hazai Okm. VI. 118. lap.

megyében már 1354. említetik castrum Ujlak. (NRA. 1511. cs. 19. sz.)

Ujlak, ma *Illok* Szerém megyében, a Duna mellett. Ezt a pápai tizedlajstrom 1332—1337. mint a marchiai espreesség plébániáját említi. (Wylok, Wloch, Iwlak.) Itt halt meg 1456. évi október 23-án Kapisztrán János ferenczrendi szerzetes, a világtörténet legderekebb papjainak egyike. Ujlak akkor szintén civitas, város, latinul olykor Nova-Mansio-nak neveztetett. Egyházilag a pécsi püspökségben, politikailag Valkó megyében (in provincia Valconie) feküdt. Ujlakon (Huy-lach, Uylak), a ferenczrendiek zárdájánál a Boldogságos Asszony temploma volt, és ebben zárta be Kapisztrán szemeit örökre. (M. Sion 1869. év. 101. lap.) E kápolnát, mely az ujlaki várban állott, II. Lajos király csulai More Lászlónak, ki Ujlaki Lőrincz herczeg özvegyét Bakos Magdolnát vette el, adományozta, kit ennek birtokában 1529. évben I. Ferdinand király megerősített. Ugyancsak II. Lajos király megerősítette 1526. évben — in dominica Invocavit, — Ujlaki Miklós erdélyi vajda és macsói bán kérelmére, V. Lászlónak Pozsonyban 1453. évben Dorottya utáni napon kelt levelét, mely Ujlak város kiváltságait tartalmazza. (Hevenesi VII. 283. lap.) Említésre méltó, hogy Czobor Imre 1497. évben ujlaki bán volt, még pedig királyi tisztviselő, mert II. Ulászló őt banum Castri *nostri* Wylak nevezi. Az újlaki vár tehát akkor a királyé volt. 1505. évben Pökry Péter és Horváth Antal voltak ujlaki bánok. Ezek herczeg Ujlaki Lőrinczet uruknak nevezik, e szerint a vár az ő kezén lehetett most. Ismét országos méltóság volt az ujlaki bán, midőn 1521. évben Révay István szerémi főispánt találjuk e hivatalban. A katonai határőrvidék szervezése idején Illok is ahhoz csatoltatott, míg 1745. évben Mária Terézia utasítása folytán, az ujraalakított Szerém vármegyébe kebeleztetett. Kapisztrán idején Ujlaknak Lonczás nevű utcája volt. Illok legfényesebb korszaka kétségtelenül az volt, midőn a hatalmas Ujlaki nemzetség birta, — birta pedig a XIII. század végétől, a XVI. század első feléig, a midőn a fényes nemzetség sirba szállt. VI. Károly gróf Odelscalchi Liviusnak, tőle kölcsön vett pénzért, az illoki uradalmat adományozta, a szerémi herczegi czímet is engedélyezvén. Ma is az olasz eredetű

de hazafias herczeg Odescalchi család birja. Egy másik Odescalchi Livius herczeg 1751. évi 40. törvényczikkel magyar indigenatust nyert.

Ukateleke. Alifanti Apollonia 1454. tiltakozik maga és gyermekei nevében Ujlaki Miklós erdélyi vajda és macsói bánnak e faluba igtatása ellen.

Utolyfalva 1438. évben Garai László zálogos birtoka. *Vtholynch* néven 1481. évben megszerzi Bánfy Miklós. (Lásd Boroh, Mikola.)

Usuyafalva. Zsigmond király 1398. Maróthy Jánosnak adományozza. (L. Kuke.)

Uthvorchyke 1446. a szekcsői Herczegh családé. (L. Beletincz.)

Vadakal, — Vodakal falut 1337. Lőrincz, File unokája, és Péter, File fia egyaránt megosztják, az erdőséggel együtt. Zsigmond király azt 1427. Garai Jánosnak adományozza. Garai Job halála után, 1481. évben Bánfy Miklós birja. (L. Boroh, Mikola.)

Vadasócz falut, a Maróthyak kihalása után, Mátyás király 1484. évben Corvin Jánosnak adományozza.

Vaharócz 1446. a szekcsői Herczegh családé. (Lásd Beletincz.)

Vajda, oklevelesen possessio Voyvoda 1324. évben a Valkó folyó mellett; 1408. évben mint Berzéthemonostor tartozandósága említettik. Garai Job 1478. osztályra bocsátotta; a család megszakadása után, Bánfy Miklós kapta 1481. évben. Létezett ide közel *Kis-Vajda* praedium. (L. Gara, Boroh.)

Valkófő 1313. Azariás faluval közös határral birt, a Vuka patak forrásánál, Ostrosinczhoz délre feküdt.

Valkóvár. Kálmán slavoniai herczeg 1231. évben a Valkóváralján lakó német, szász, magyar és szláv vendégeknek (hospitibus juxta castrum Valkow) községi kiváltságokat oszt, melyek szerint saját bírójokat választhatják, ki minden peres ügyben ítél, csak vérengzési esetben bíraskodik a várnagy. A vendégek örökös nélküli elhalásakor, azok pénzükről végrendeletileg intézkedhetnek. Ítélet nélkül valakit elfogni, vagy elhurczolni nem szabad, bajvívásra nem kötelezhetők. Kálmán herczeg a község jobb ellátására annak Harsán falut adomá-

nyozza, és annak a Duna és Valkó folyóban a halászatot megengedi. Évi adójok portánként fél fertő, melyből Sz.-György napján 3 fontot, és Sz.-Márton napján ismét 3 fontot fizetnek. IV. Béla király 1238. évben a fehérvári János-vitézeknek tiz ekényi földet adományoz, melyet Valkóvár birtokából kihalásit, (castrum de Walkoy). A valkói kiváltságokat IV. Béla megerősítette 1244. évben, fia István király 1262. évben, és újra 1263. évben. IV. Orbán pápa 1264. évben megerősíti IV. Béla adományát, fia Béla slavoniai herczeg javára, Baranya, Valkó, Sümegh, Zala és Olcha várakra nézve. — IV. Béla kir. 1269. évben a Dorosma nemzetségű Jánosnak adományozza a valkó-megyei Garát, és így ez, nem a hasonló nevű Bodrog megyei falu lett a Garai ősi család fészke. ¹⁾ Nagy Lajos király 1345. évben Valkóváron (in villa regali V.) heti vásárok tartását engedélyezi. Losonczy István macsói bán 1390. évben Valkóváron közgyűlést tartott, tolvajok és rablók megbüntetésére. A Losonczyak azonban hűtlenségbe estek, azért Zsigmond 1410. évben Kállay Mihályt, Csáky György, néhai székelly ispánt, Alberti Dávidot és Ják Jánost Valkóvár ostromára kirendelte, mely várat a király Losonczy birtokának vallja. ²⁾ A török hatalom előnyomulása következtében, Valkóvár is elbukott 1543. évben. ³⁾ A XVIII. század sok területi változásainak egyike Valkó vármegye eltörlését vonta magával, örökösei lettek a szomszéd Verőcze és Szerém vármegye. Ez utóbbi is újra szerveztetvén, Valkóvárra tette át székhelyét, és ott tartá első alakuló tisztujtását 1745. decz. 11-én. Mai neve Vukovár.

Várad már 1223. és 1279. körül említettik. Tamás mester és fia Pál 1297. eladták Waradh nevű örökös birtokukat János mesternek, Eynard fiának. Nagy-Olasz közelében feküdt, azért ide nem tartható azon Varadutha nevű határ-

¹⁾ Uj M. Múzeum 1855. I. 350.

²⁾ Fejér, X. 2. k. 829. lap. Az év nélküli oklevelet Czínár indexe 1400 évre teszi. Azonban ugyancsak Fejér X. 5. köt. 46. lap, ez oklevelet 1410. évszámmal közli, hol az utóbbi kirendelt kapitány nem Ják, hanem Fanchk Jánosnak nevezetik.

³⁾ Igy Szalay László: A horvát kérdéshez, czimű munkájában. 52. l. — Azonban Gyurikovích ez évre Valpóvár másképp Szent-Erzsébet vivását teszi. (De situ et ambitu I. 33. lap). Ráth K. is írja, hogy 1543. június 23-án Valpó esett el.

hely, mely 1377. Pacsinta határjárásában neveztetik. A XV. századból ismerjük több birtokosát, 1443. évben Kenéz Pál, Pechere László és Frank de Várad, — az utóbbival azonos 1447. évben Szekericza Frank de Várad, ugyanez évben Váradi István.

Várasí, régen valkői várbirtok volt, de IV. László kir. 1286. évben Somogygyal együtt File mesternek adományozta. File unokája 1337. évben osztályrészül kapja; 1427. év óta Garai birtok, e család kihalásával Bánffy Miklósrá kerül. (L. Mikola, Boroh.) Már első fennállása óta Sz.-Andráshoz czimzett kötemploma volt.

Váralja, említetik 1464.

Váráthka falut Herczegh Pál 1460. elzalogosítja. Midőn 1482. a Beriszlók Szarvas birtokába igtattattak, András és István de Waratka jelen voltak. (L. Némethi, Szarvas.)

Várasilyafalva 1398. évben a Nekcsei család birtoka (L. Papfalva.)

Varbanocz, Gálosháza közelében, 1478. osztályra kerül. (L. Gara.)

Varjas. Csáky Balázs özvegye 1422. évben Garai Miklós nádornak adományozza.

Várófalva, praedium, 1437. évben Thallóczyaké lesz. (L. Vervár.)

Vásárhely kettő létezett a Lorántfyak birtokában. Ujlaki Miklós 1460. körül e helységeket elfoglalta, — a káro-sultak 1466. évben igazolták panaszukat. (L. Szablatnya.)

Vatinecz. Zsigmond király 1427. Garai Jánosnak adományozza. (L. Mikola.)

Vecseyfalva, praedium, előbb az Alsániaké, 1437. évben Thallóczy Matkó birtoka. (L. Vervár.)

Velchewcz, előbb a Maróthyak birtoka, 1484. Corvin Jánosé lesz. (L. Maróth.)

Velixefalva, mint Bothos András birtoka neveztetik 1440. évben. (Lásd Harapkó.) Tán a mai Veliskovcze a Dráva közelében.

Venytye, 1404. Maróthy Jánosé. (L. Sz.-András.)

Verbice 1330. évben osztály alá vétetik Botos János és Garai István fiai, Pál néhai macsói bán és András által. —

Vrbicza, ma Diakovárhoz keletre. Más a szerémmegyei Vrbicza Tovarnikhoz délre.

Verdy, más mint Berdó. A Thallóczyak kapják 1437. évben. (L. Vértvár.)

Verőfény. A pápai tizedlajstrom az eszéki esperességben Werufin, Verofen, Wenferi, Werosen névalakú plebaniát említ. Werewfen és Gerécz 1399. évben Valkó megye ivánkaszent-györgyi kerületében. Létezik még a XV. században is Valkó megyében.

Vezelolch praedium 1472. évben említve Lovász, Boroh, Nagyfalu és praedium Butfalvával együtt.

Vezelinfalva. 1324. évben Garai Pál macsói bán és valkói főispán birtoka, melyet Botos János elpusztított. (Lásd Vrbicze és Melénfalva.) *Vezelinowcz* néven átmegy 1484. évben a Maróthyak kezéből Corvin János birtokába.

Véka a pápai tizedlajstrom, szerint az eszéki esperességben feküdt.

Vére, a mai Vera, Dálya közelében. Említettik 1443. évben Gáspár de Vére, 1447. évben Menyhért de Vére. Nagy Miklós de Vére 1482. évben jelen volt a Beriszlók igtatásánál Szarvason. (L. Zatha, Szarvas.)

Vértvár. Zsigmond király 1437. évben Vértvár nevű kastélyt és Athak mezővárost, továbbá az azokhoz tartozó Dobrosewcz, Vidkócz, Klechyncz, Milkovecz, Kopchewcz, Brankowcz, Sardócz, Radenovecz, Merenovecz, Zitranyincz, Zwynigerm, Markovecz, Jakobócz, Sradincz, Retkovcz, Vidosevcz, Ozdanovecz, Dimitrovcz, Chreth, Zkorotyncz, Werdy, Chyertysthye, Kemetyncz, Godenovecz, Crysewszád, Hlapotincz, Hatin, Ceryany, Mylisincz, Berdo, Rosincz, Mostacz, Borenovecz, Sywaczno, Wyrowzkawaz, Zlobochyna és Zelina falvakat; továbbá Zewch várost és az ahhoz tartozó Belye, Edesfalva, Gachal, Tyzthenfalva, Mátéfalva, Ujfalu, Komarócz, Miklósfalva, Becse, Szerócze, Kiszgachal, Ravaszvár, Kajtornafalva, Páznán és G(..)lyancz falvakat, Várófalva nevű praediummal, — végre Gabos falut az ide tartozó részbirtokkal Szentmihályon, valamint Mi(l)enfalva, Szabadság, Czvekfalva, Györgyfalva, Serowcz, Elyésfalva, Gedefalva helységeket és a Vecseyfalva nevű praediumot és Týžŷn falunak felét, melyek

mind Valkó megyében feküdtek és Alsáni János, Gergely fiának birtokát képezték, ez utóbbi magtalan meghalván, — Thallóczy Matkó, Frank és Péter bánoknak és testvéröknök Jánosnak adományozza, örökségi joggal.

E birtokok közül Thallóczy Frank sokat adományozott Bersenyi Kelemennek, és Hunyadi János kormányzó 1446. évben az ő, valamint testvérei Tamás és Ferencz beigtatását rendeli el *Vérvár* erőd, nem különben Athak, Belinócz, Vidkócz, Brankócz, Mihothkút, Lapotincz, Sardocz, Osdanocz, Vid, Csütörtökhely, Milczocz (így) Sradincz, Gynobokra, Czerna, Moztec, Jakabocz, Crisowzad, Hatyn, Rubócz, *mindkét Vércfalva*, Zlobodnyák, és Sywatyn birtokába. Vérvár a mai Verovezi, mely mint Czerna, a Bíg (ma Bics) és Bosuth összefolyásánál fekszik, és csak a táborkari térképen fordul elő, míg Schediusnál és Lipszky-nél hiába keressük.

Vércfalva, kettő volt; ezek az Alsániak birtokai közt 1437. nem neveztetnek, még is Thallóczy Frank csak is az Alsániak után kapott jószágokkal együtt adományozza Bersenyi Kelemennek 1446. évben. (L. Vérvár cikket.) Tán a mai Virovi, a Virove patak mellett, a brodi ezred kerületében.

Vichidol. Említetik 1244. Harsány határjárásában, mely Valkó várhoz tartozott; egy 1408. évi oklevél szerint vára is volt, a Duna mellett, az itteni castellanus minden pénteken szedte be a jövedelmeket; 1478. évben oppidumnak neveztetik, a midőn azt Garai Job osztályra engedi át Széchy Miklósnak. Vychadal-nak is írják.

Vid, 1437. évben hasonló sorsu mint Vidkócz. (L. azt.)

Vidkócz. Az Alsániak ezen egykori birtokát, 1437. a Thallóczyak kapták, kiktől 1446. Bersenyi Kelemen veszi hűbérbe. (L. Vérvár.)

Vidosevez, falut Zsigmond király 1437. Thallóczy Matkónak és testvéreinek adományozza. Vydeysewcz néven 1446. találjuk. Mindkettő tán azonos *Vadasócz* faluval. (L. azt és Vérvár.)

Vidhor. II. András király 1220. évben a Franciaországból jött Ahalyz nevű leánynak, utóbb Botez nejének, Widhor helységet adományozza. Említetik Vidahor falu és csermely 1364. évben Halmos falu határjárásában. E víz Jenke

területén is folyt. A jelentéktelen Vidor patak Vinkovcze alatt a Bosuthba szakad.

Vinnyak, praedium 1478. osztály tárgya. (L. Gara.)

Virovzkavaz, 1437. a Thallóczyak birtokába jut. (L. Vervár.)

Viskolecz. 1438. Garai László zálogos birtoka. (L. Mikola) Viskovcze falu ma Diakovárhoz éjszakra.

Vizköz. András, Péter fia de Vyzkuz 1404. évben valkómegyei nemes. Az erdődi gyűlésen 1443. részt vett László, Miklós fia de Vizköz. (L. Zatha.) Ily nevű kerület is volt Valkó megyében. (L. Beletincz.)

Wladamerovcz, a Maróthyak magszakadása után, Cor-

Wlathincz, 1484. évben mint Wladamerovcz.

Vobra földet 1275. Domokos, Egue fia, eladta Henriknek Ürömegyházi Miklós fiának.

vin János herczegre száll. (L. Maróth.)

Vogincz, 1478. Garai Job osztályra bocsátja. Ma Voginczi fekszik Diakovár és Vinkovcze közt.

Voythistye 1484. évben Corvin Jánosnak adományozva. (Lásd Maróth.)

Vorhoyna, 1281. évben Pakával és Nevna faluval határosnak mondatik. Birta Bertalan mester. (L. Nevna.) Ma Verhovine a brodi ezredben.

Vorafalva, 1440. mint Bothos András birtoka. (Lásd Harapko.)

Vratisincz, 1484. Corvin János megszerzi adománynyal. (L. Maróth.)

Zach, vagy Zoch. A bácsi káptalan bizonyáglevele szerint, Tamás mester, és fia Pál 1297. évben Zoch nevű örökbirtokukat eladták János mesternek, Eynard fiának. Ide keletre feküdtek a francavillai (mangyeloszi) apátság földjei. Mária királyné 1387. évben a lázadó Horváthyak kezéből minden birtokát elvevén, azokból Zach és Apáti falut Garai Miklósnak és Jánosnak adományozza. Zsigmond király 1408. évben Garai Miklósnak és Jánosnak új adományt ad bárhol fekvő birtokaikra. Ezek közt neveztetnek Apáti a dunai révvel, valamint Zath és tartozékai. Garai Job Zath falut 1478. osztályra bocsátja. (L. Apáti.) Ma Szott, Illokhoz délre, Szerém megyében.

Zachkoch, 1427. évben Garai János adományos birtoka, 1481. évben Bánfy Miklós kapja. (L. Mikola, Boroh.)

Zagolinecz, a Maróthyak kihalása után, 1484. évben Corvin Jánosra jut. (L. Maróth.)

Zaholcz, 1478. Garai Job által osztályra bocsátva. (L. Gara.)

Zahor, a vizközi területben 1446. (L. Beletincz, *Zohor.*)

Zambok, Zámboky János, Domokos fia 1404. évben hűtlenségért összes valkómegyei birtokait elveszti, a király ezeket Maróthy Jánosnak adományozza; 1447. évben említetik Samboky Pál. (L. Szablathya.)

Zanafalva, Garai féle birtok, 1478. osztályra kerül. (Lásd Gara.)

Zaradfalva 1478. évben, mint Zanafalva, osztály alá vétetik.

Zatha. Már a XIII. században vára volt és 1289. évben András comes Deneper fia, volt annak castellanusa. Említését a pápai tizedlajstromban is találjuk, hol Zacha, Saca, Zata, Sancha a valkói esperesség plébániája. A szt.-irenaei káptalan 1379. évben Ruchy Beke leányait: Erzsébetet és Margitot Zatha felének birtokába igtatja. A XV. század elején Zatha már oppidum = város. Ezt bírták Koroghy János, — ki 1439. 1440. országbíró volt, — és neje Erzsébet, özvegy Garai Jánosné Ilona, és ennek leánya. A háborús időben azonban ezek Zatha birtokából kiűzettek, mi okból Ujlaki Miklós, erdélyi vajda és macsói bán 1443. évben rendelé, hogy a valkómegyei nemesek kihallgattassanak, vajjon Koroghy János és neje, és Garai Ilona voltak-e azelőtt Zatha birtokában folytonosan, mely esetben őket a bosniai káptalan Zatha birtokába visszaigtassa. A kihallgatandó nemesek Erdődön gyülekeztek, és pedig: Pártos János Kenderesből, berki Berky János, Antal fia. Ez a két falu Zathával volt határos. Kis Antal de Boze, Miklós fia de Bathya, Benedek de Tard, Frank de Gáth, Domokos és Fábíán de Filgevár, Mátyus de Ders, László Miklós fia de Vizköz, László diák de Oroszi, Miklós és György, David fiai de Davidfalva, Miklós de Karathna, Tamás de Péterfalva, István de Rusincz, Benedek de Panith, Péter de Kisbélye, Miklós de Monohy, Kenéz Pál de Várad, András Gáspár fia de Szőlös,

István de Gabanyas, Fakó Bálint de Kethyne, Balás György fia de Filpesfalva, Jakab János fia de Panyth, Frank és Pechere László, a már említett Váradról, János Péter fia, de Herman, Pál László fia de Cserigh, Péter Jakab fia de Therpenye, Nagy András Fülöp fia de Gyurkem, Gáspár de Vére, Gergely István fia is, de Boze, Csallay Balás de Dobsza, Szöllősy János özvegye, Jakab de Ruch, Bálint Pál fia de Eleveiaro. Okleveleink Zathát még 1416. és 1468. években említik; utóbb Péter kalocsai érsek birtokába került, mert 1481. évben Zuchya Péter az ő castellanusa Zatha várában. Nemsokára az ország részeiben a pártoskodás ütven fel fejét, Kishorváthy János de Hlapsits és thallóczi Bánfy Lőrincz Zatha érseki várat csellel foglalták el. Daczára, hogy a király őket az országgyűlésen lázadóknak hirdette, ők megvetvén a törvényt és királyi tekintélyt, még utóbb is folytatták lázadásukat, és a kalocsai érsek Sivicza nevű kastélyát felgyújtották, castellanusát Sárkány Lászlót megölték. A zathai várban Idechki László és aranyadi Anyás Mihály voltak az érsek várnagyai, kik azonban a várat őrizet és ellátás nélkül hagyván, abból eltávoztak, mely alkalmat felhasználván Kis-Horváth János, a várat meglepetéssel kezére keríté. ¹⁾ Kis-Horváth János, 1494. körül Csernát csellel elfoglalta. E hatalmaskodásokért a király kénytelen volt fegyveres erőhöz folyamodni. Így történt, hogy a lázadók várait ostromlá, nevezetesen Zatha várát is visszafoglalá, valamint Slakocz várat is, mindkettőt a király 1493. visszaadá a kalocsai érseknek. ²⁾ A lázadók egyéb birtokait: Darnóczot és Szentmiklóst Körös megyében, Czernát és Garát Valkó megyében Péter kalocsai érseknek, Geréb Péter országbirónak, és László erdélyi püspöknek 80,000 arany forintért beírja, az általok szenvedett károk megtérítésére, miről a király 1495. évi levele részletesen szól. A *Zatta* név még Verancsics idejében tartá fenn magát, ma a várost *Szottin*-nak nevezik, mely Sze-

¹⁾ Wagner Károly úgy vélekedik, hogy ez 1492. évben történt. (Várdai Péter levelei 214. l.)

²⁾ A kalocsai érsek azonban 1492. évben Zatha birtokában volt, mert az itteni kastélyból kelt az érsek levele ex Zatha castello Sancti Pauli júl. 18-án, szeptember 3-án és 7-én, — és más napokon. Birta 1491. évben is.

rém megyében a Duna partján fekszik, — mint Broderics írja, — Illokkal ugyanazon oldalon.

Zákán, és Nyulas helységekről 1245. évben a lekcsei Sulyokok szerződnek.

Zátony, dunai sziget, Borovo irányában. A déli oldalán Zátony, Bálinttava, Estenkelő, Peczértava, Belk, Fás-Zátony, Keselyűs, Kenderáttató, Ravaszlyuk melléke, Bulchmihály, — éjszaki oldalán Solyomos, Hoszsútó, Nestava, Búdösér, Sulyumuspálya, Kis-Sulyumus, Keresztő, Hosszuvágh, Feketető, Denchk és Dunaajja nevű halastavak voltak; egy 1386. osztály alkalmával a Mikolai család az éjszaki, Majus és testvérei a déli tavakat kapták. A Duna egyik része a Silladuna közhasználatra engedtetett át az ireghi és bakofalvi jobbágyoknak. Több más halastó is, mint Silla, Berektava, Dédkereke, Kis Szőcs, Szemetava, Mélalya, Fásér, Charnabuachya, Szőcs, — és sziget, mint: Gyermeksziget, Ispánsziget, Keresztsziget és erdő került osztály alá. Azok kirekesztő magyar elnevezése tanúskodik azon népség nemzetiségéről, mely azt egykor lakta.

Zatmicha, 1427. és Zathnicza 1438. a Garaiak birtoka (L. Mikola.) Ma Szatnicza a Karasiczapatak a Drávába szakadásának közelében.

Zelenszád, említetik 1338—1347. (L. Csütörtökhely.)

Zelna, Zsigmond király 1437. Zelinát Thallóczy Matkónak és testvéreinek adományozza, 1446. Zelnát Thallóczy Frank Bersenyi Kelemennek eladja. Hihetőleg azonos Zolna faluval, mely 1463. évben az alsáni várhoz tartozott. (L. Várvár.) Szelna ma Brodhoz keletre fekszik.

Zellincz, Thallóczy Frank 1446. eladja Bersenyi Kelemennek.

Zibjecz, 1484. Zybyecz 1484. Corvin János birtokába jő. (L. Maróth.)

Zigedacz, említve 1560.

Zimanfalva, 1478. Garai Job által osztályra bocsátva.

Zohor, Lorántfy György 1446. követeli Sahar stb. falut. Az ez iránti pör még 1466. évben folyt. (L. Szablatnya.) Van Pozsony megyében is Zohor falu.

Zolky falut Thallóczy Frank 1446. eladja Bersenyi Kelemennek.

Zewch, a pápai tizedlajstromban a valkói esperesség egyik plébániája, melynek névalakja Zeuch, Zuch és Such. Egykor az Alsániak birták; de 1437. évben Zsigmond király azt Thallóczy Matkónak és testvéreinek adományozta. (L. Vervár.) Kiejtése Szöcs, mi abból is kitünik, hogy Borovo közelében Szöcs nevű halastavak léteztek, e tavak kétségtelenül az említett faluhoz valami birtokbeli viszonyban állhattak. Szöcs, mint a valkói esperesség községe, a Duna közelében terült el. Említetik 1297. évben *Zoch*. (Lásd Graga és Várad.)

Zombor, mint falu említve 1476. évben.

Valkó vármegyei főispánok.

1221. *Tamás*. (Gr. Erdődy cs. galgóczi levéltára. Hazai Okm. VII. 9. lap.)
1222. *Kozma*. (Theiner I. 85. Wenzel XI. 166. Tkalcsics I. 51. lap.)
1231. *Péter*. (Fejér III. 2. k. 238. Katona V. 583.)
1232. *Péter*. (Fejér III. 2. k. 287. lap. Kercselich: Notitiae 497. lap.)
1234. *György*. (Fejér III. 413. Katona V. 710. Kercselich: Notitiae prael. 123. lap.)
1246. *Enard*. (Árpádkori Uj Okm. VII. 209.)
1248. *Lőrincz* erdélyi vajda. (Fejér VII. 1. k. 294.)
1251. *Lőrincz* erdélyi vajda. (Fejér IV. 2. k. 98. VII. 3. k. 33. lap. Wenzel VII. 320. és XII. 691.)
1252. *László* erdélyi vajda. (Fejér IV. 2. k. 147. Katona VI. 183. Teutsch és Firnhaber Urkundenbuch I. 70. lap.)
1258. *Roland*, országbíró. (Liber dignitar. a budai kam. ltárban, ebből Frankl Vilmos: A nádori és országbírói hivatal 167. lap.) IV. Béla király egy 1270. évi levelében hivatkozik az országbíró és valkói főispán egy ítéletére, és azt végrehajtani rendeli. Az országbíró és valkói főispán neve elhallgattatik, nem is neveztetik *néhai*-nak. Vajjon e szerint Rolandot értett-e a király? akkor annak ítélete csak 12 év múlva került volna végrehajtásra. Vagy 1270. évben is az országbíró egyúttal valkói főispán volt? (Fejér IV. 3. k. 545.)
1272. *Domokos*. (Fejér V. 1. k. 263.)

1273. *Pál* szörényi bán és dobokai főispán. (Árpádkori Uj Okm. IX. 11. 12. lap. Fejér V. 2. k. 72. és 120. lap.)
1275. *Pál* mester. (B. Bánfy levéltár.)
1277. *Ugrin* macsói bán. (Ő 1276. évben macsói és ozorai bánnak neveztetik. Az ozorai és valkói hivatal kétséges, miután oklevél nem igazolja. Századok 1875. év 370. lap, a macsói bánokról írt czikkem.)
1279. *Rajnald*. (Fejér V. 2. k. 493. Wenzel XII. 253. lap.)
1279. *Marczaly Gergely*, a Pécs nemzetségből macsói bán, Szerém, Valkó és Bodrogh vármegye főispánja, (Századok 1875. év 370. lap, a budai kam. ltr. 46. csom. 2. sz. alapján.)
1283. *Csáki Domokos* mester, Péter fia. (NRA. 1504. csom. 1. szám.)
1291. *Miklós* bán. (Fejér VI. 1. k. 130. Wenzel XII. 510. 514. és 699.)
1293. *Domokos* királynéi tárnokmester. (Hazai Okmánytár VII. 232. l.)
1300. *Demeter* mester. (Wenzel X. 375. lap.)
1312. *Garai Pál* macsói bán, valkói és bodrogi főispán. (Fejér VIII. 1. köt. 439.)
1320. *Garai Pál* macsói bán, Szerém Valkó és Bodrog vármegyék főispánja. (Hazai Okm. IV. 137. Századok 1875. 371. lap.)
1322. *Garai Pál* macsói bán, Szerém, Valkó és Bodrog főispánja (Fejér VIII. 2. k. 328. lap. Századok 1875. év 371. l.)
1323. *Garai Pál* macsói bán, Szerém, Valkó és Bodrog főispánja. (Hazai Okm. I. 120—122. és IV. 133. Zichy-codex I. 227. lap. Többet Századok 1875. 371. lap.)
1324. *Garai Pál* macsói bán, Szerém, Valkó és Bodrog vármegyék főispánja. (Gr. Zay cs. ltára és Zichy-codex I. 268. Budai kam. ltár. NRA. 1671. csom. 21. sz.)
1325. *Garai Pál* macsói bán, Szerém, Valkó és Bodrog vármegyék főispánja. (Források a Század. 1875. év 371. l.)
1326. *Garai Pál* macsói bán, Szerém, Valkó és Bodrog vármegyék főispánja. (Hazai Okm. II. 43. lap. Fejér VIII. 3. k. 102. és 111. lap.)

1327. *Garai Pál* macsói bán, Szerém, Valkó és Bodrog vármegyék főispánja. (Fejér VIII. 3. k. 184. és VIII. 5. k. 178. Századok 1875. év 371.)
1328. *Garai Pál* macsói bán, Szerém, Valkó és Bodrog vármegyék főispánja. (Hazai Okm. I. 157.)
1328. *János*, Logreth fia, a Szenté-Mágocs nemzetségből, macsói bán, szerémi, valkói, bodrogi és baranyai főispán. (Fejér VIII. 3. kötet, 267. lap. Századok 1875. év 372. Győri füzetek II. 24.)
1329. *János*, Logreth fia, macsói bán, szerémi, valkói, bodrogi és baranyai főispán. (Fejér VIII. 5. k. 191. Győri füzetek II. 245. lap.)
1330. *János* Logreth fia, macsói bán, szerémi, valkói, bodrogi, és baranyai főispán. (Liber Regius XVI. 400. Fejér VIII. 3. k. 423. és 453. lap.)
1331. *János*, Logreth fia macsói bán, szerémi, valkói, bodrogi, baranyai főispán. (Katona VIII. 661. lap.)
1332. *János*, macsói bán, a fenti vármegyék főispánja. (Hazai Okmánytár I. 164. 166. l. hol azonban csak báni címével él.)
1333. *János*, Logreth fia, macsói bán, szerémi, valkói, baranyai és bodrogi főispán. (Fejér VIII. 3. k. 685. 692. és 696. lap. Zichy-codex I. 406. 417. lap. Az utóbbi adatban bácsi főispánnak is neveztetik.)
1334. *János*, macsói bán. (Az ez évben kelt oklevelekben főispáni czímeivel nem él, lásd Zichy-codex I. 427. 428. 437. 439. III. 235. lap.)
1335. *Ostffy Miklós* macsói bán, szerémi, valkói és bodrogi főispán. (Liber Regius XIII. 49. lap. Többet Századok 1875. év 372. 373. lap.)
1336. *Ostffy Miklós*, Szerém, Bács, Valkó, Bodrog és Baranya vármegyék főispánja. (Gr. Zay cs. ltára.)
1337. *Ostffy Miklós* macsói bán. (Zichy-codex I. 523. lap. Csak macsói bánnak neveztetik, de az idézett helyen Bodrog megyei ügyekben bíráskodik.)
1338. *Ostffy Miklós* macsói bán, Szerém, Valkó, Bodrog, Bács és Baranya főispánja. (Fejér VIII. 5. k. 253. Katona IX. 127. Oklevél a M. N. Múzeumban.)

1339. *Ostffy Miklós* macsói bán, a fenti vármegyék főispánja. (Hazai Okm. V. 111. l.)
1340. *Ostffy Miklós*, macsói bán, a fenti vármegyék főispánja. (Okl. a m. Nemz. Múzeumban.)
1343. *Ostffy Domokos*, macsói bán, Szerém, Valkó, Bodrog és Baranya főispánja. (Századok. 1875. év 374. lap.) Már 1340. évben levén macsói bán, — hihetőleg azóta viselte a megyei hivatalokat is.
- 1344—47. *Ostffy Domokos*, mint fenn. (Lásd Századok. 1875. év, 375. l.)
1347. *Herricus*, macsói bán és valkói főispán. (Okl. a gr. Zay cs. ltárában. B. 3. sz.)
- 1347—1353. *Ostffy Domokos*, macsói bán, Szerém, Valkó, Bodrog, Bács, Baranya és Veszprém vármegyék főispánja. (Ez időszakban Domokos többnyire csak a báni címmel élt, de nincs kétség, hogy a főnebbi vármegyék főispánja is volt; az 1352. és 1353. évi oklevelek erről világosan szólnak, csak hogy ez oklevelek Bodrog vármegye kihagyásával őt, többi közt veszprémi főispánnak nevezik, a mely méltóságban Domokost már 1340. évben találtuk. Lásd Századok 1875. év, 375—377. l.)
1353. András, Szerém, Valkó és Bodrog főispánja. (Liber Dignitariorum.)
- 1354—1359. Ujlaki Miklós, Ugrin fia, macsói bán, Szerém, Valkó, Bodrog és Baranya főispánja. (Liber Dign. Lásd ez adatok alaptalanságát Századok 1875. év 377. 378. 380. l.)
1362. *Garay Miklós*, macsói bán és többi közt valkói főispán. (Oklevél a m. Nemz. Múzeumban.)
1377. *Horváthy János*, macsói bán. (H. Okm. VII. 414. lap.)
1379. *Horváthy János*, macsói bán. (Bud. kam. ltár N. R. A. 1542. csom. 36. sz. Gróf Zay család ltára. Hazai Okm. III. 212. és V. 161. l. A Liber Dignitariorum Horváthyt már 1375. év óta, mint macsói bánt, — azonkívül Valkó és más vármegyék főispánjául tünteti fel. Oklevelet erre nem találtam.)
1380. *Horváthy János*, macsói bán, Valkó és Bács vármegye főispánja. (Gyulafehérvári káptalan ltára, Cista Bihar,

4. csom. 38. sz. Századok 1875. év 450. l. Bud. kam. ltár N. R. A. 1684. csom. 6. sz.)
1390. *Losonczy István*, egyúttal macsói bán. (Fejér X. 1. k. 586. és 644. l. és Bud. kam. ltár N. R. A. 1512. csom. 19. szám.)
1409. Fedemesi Miklós, macsói bán, Szerém, Valkó, Bodrog és Baranya vármegyék főispánja. (A Liber Dignit. hitelt nem érdemlő közlése szerint. Lehoczky nál ez évre Losonczy István, macsói bán és valkói főispán.)
1415. Ujlaki László és Imre. (A b. Révay család ltárában létező 1415. év infesto purificationis virginis gloriosae kelt levélben macsói bánoknak nevezetnek, kiknek Bodrog vármegye jelentést tesz, Sabbato ante diem Cinerum. Ugy látszik, hogy e bánok, valamint elődjek, Bodrog, Valkó stb. vármegyék főispánjai is voltak.)
1417. *Ujlaki László és Imre* macsói bánok. (Míthogy ez évben az ő alispánjaik hivataloskodtak Valkó vármegyében, a bánok szükségkép e megyének főispánjai voltak.)
1429. *Ujlaki István és Lévai Cseh Péter* macsói bánok. (A báni hivatal sok hiteles adat igazolja, — az, hogy az a szerémi, valkói, bodrogi és baranyai főispánság is volt összekapcsolva, a Lib. Dignitariorum állítása, mely ellen azonban nincs észrevétel.)
1436. *Garai Dezső és László*, macsói bánok. (Bud. kam. ltár. N. R. A. 1700. csom. 38. sz.)
1474. *Dabasi Péter*. (Mátyás király őt csak egregiusnak czímezi.)
1484. *Enyingi Török Imre*, póki *Kis Antal* és *Ráskai Balás*. (Három főispán egykorúan. Gróf Zay cs. ltárában.)
1485. *Enyingi Török Imre és Kis Antal*. (Budai kam. ltár. N. R. A. 589. cs. 22. sz.)
1494. *Kinisi Pál*, Szerém és Valkó megyét helyettesek által kormányozza.
1527. *Thallóczy Bánfy György*. (Kinevezte Ferdinánd király. Liber Reg. I. 65.)
1528. *Thallóczy Bánfy György*. (Liber Regius XII. 90. l.)
1535. *Markus Péter*, egyúttal posegai főispán. (Oklevél a gr. Zay cs. ltárában.)

(A törökök Valpót elfoglalták 1543. jún. 23-án.)

1694. *Radonay Mátyás* pécsi püspök, egyúttal Tolna és Baranya főispánja. (Lehoczky: Stemmatalographia I. 159.)
1700. *Gr. Draskovich János*. (Palugyai: Kapcsolt részek. 219. l. Lehoczky: I. 159. lap szerint már 1699. évben, — és egyúttal baranyai főispán.)
1703. *Radonay Mátyás*, pécsi püspök. (Lehoczky: I. 159.)
1703. *Gr. Nesselrod Vilmos*, pécsi püspök. (U. o.)
1712. *Gr. Draskovics János*, Valkovár stb. főispánja. (Consiliarius noster et camerariorum per Hungariam magister generalis Vigiliarum praefectus. Palugyainál, Kapcsolt részek 127. l.)

Valkó vármegyei alispánok.

1404. *Gácsi Péter*, György fia, és *Szilágyi László*.
1408. *Hodosi László* mester.
1452. *Mesztegyői Szerecsen Péter* és *gergellaki Buzlay László*.
1466. *Apa János* de Aranan, és *Gibárti Kis Lőrincz*.
1493. *Temesvári Nagy Ambrus* és *Szencsey László* [de Zenchy, de Zenche, de Zinche névalakban fordul elő.]
1498. *Gibárti Kesserű István* és *Blagay Lukács*. (Az előbbi 1501. évben alnádor.)
1502. *Kesserű István*.
1505. *Thordafalvai Tamás*.
1506. » *Balás*.
1510. » *Tamás*.
1512. *Bogárdi Blagay Lukács* és *Thordafalvai Balás*.
1513. Ugyan ők.
1518. *Székelly Imre* de Ruch, és *Cháky Elek*.
1521. *Thallóczi Bánfy György* és *Székelly Imre* de Rucz.
1522. *Thallóczy Bánfy György*, és *batoróczi* (Bathorowcz) *Zolthay Imre*.
1523. Ugyan ők.
1523. *Drágfy Miklós* de Félegyház.
1524. *Drágfy Miklós*, és *szentillyei Serlegyh Vitus*.
1525. *Szenttamási Valkay István* és *rusinczi Ugrinovics Péter*.
(Az alispánok e névsora többnyire a gr. Zay család okleveleiből vétetett.)

15.. *Kesserű István és Bánfy György.*

1700. *Hillepront János.* (Palugyai: Kapcsolt részek 219. lap.)

Követek.

1440. *Vizközi Miklós, Benedek fia, és Báthai Miklós.* (Oklevél Szt.-Péterváron.)

1447. *Filgevári Fábián.*

Bessenetzi László.

Bornemisza Bálint.

Miklós deák.¹⁾

Lehoczky, *Stemmatographia* I. 216. ezekhez még Veres Lászlót és Striczei Lászlót számítja, kik azonban 1447. évben unghi követek voltak. Kerchelich szerint (*Notitiae praelim.* 270. lap), ezek voltak 1447. évben valkói követek:

Veress László.

Striczei László.

Iskei László.

Ádám deák. — Kerchelich azonban téved, mert ez utóbbiak unghi és nem valkói követek voltak.

1505. *Gibárti Keserű István.*

Szentpétery László.

1709. *Oresky Ádám és Mecséry Ferencz.* (Lehoczky u. o.)

Szolgabírák.

1447. *Kenderesy Gergely.*

1452. *Tagalay Lőrincz.*

Berekszői Frank.

Rosdi Gergely.

1466. *Lekcsei Sulyok András.*

Drághy László.

Heruedi György és Berencsi Sandrin.

.....

¹⁾ Igy Pray: *Annales* III. 61.

Keve.

A legnagyobb rombolást szenvedte megyei intézményünk az Alsó-Duna irányában. Zimonytól egész a Vaskapuig nem létezett vármegye, mely működésének folytonossága által a jelenkorra átörökölt volna, és a multnak romjai közt már-már a nevek is elvesztek.

A kijelölt vidéken tűnt el a szörényi bánság, hogy hosszú álom után napjainkban új életre támadjon, vármegyei szervezettel; ott tűntek el Horom és Keve vármegye, melyek azonban önálló köztörvényhatóságaink sorában nem nyertek újra helyet.

Földrajzi- és történetiróink az egykori Keve vármegye holfekvésére nézve nem voltak magokkal tisztában. Mindenekelőtt Istvánfy, Nándorfehérvár avagy Belgrád leírását adván, azt mondja, hogy ez Thráciának azon vidékén fekszik, melyet ők, — tehát a thrákok — Koviniumnak neveznek. E csavart szöveg szerint Belgrád vidéke lenne Kovin, vagy Keve.¹⁾ Mosóczy, a magyar könyvtár kiadója, és Timon Keve vármegyét a Duna, Száva és Morava folyók közt keresik, és azt állítják, hogy Belgrád e megyében feküdt.²⁾ Kerchelich azt hitte, hogy Keve a Szerémségnek részét képezte, tévedésbe hozatván a kői káptalan által, mely a szerémi püspökség köréhez tartozott.³⁾ Maga Pray is Keve vármegyét kezdetben a kői káptalan környékén kereste,⁴⁾ később azonban a Duna partján, Szendrőnek átellenében tűzte ki helyét, Krassó, Temes és Torontál megyék közt.⁵⁾ Szegedi János az egész megyét Szerbiá-

¹⁾ Egy sereg író követi Istvánfyt és mindannyian idézik munkája VI. könyvét, pedig az idézett állítás a VII. könyv elején fordul elő.

²⁾ Timon: *Imago antiquae et novae Hung.* 23. és 35.

³⁾ Kerchelich: *Notitiae praeliminares regni Dalmatiae* stb. 204. l.

⁴⁾ Pray: *Dissertatio de S. Ladislao.* 67. l.

⁵⁾ Pray: *Hierarchia* II. 374. l.

ban keresi, miután, az ő véleménye szerint, a Magyarországhoz tartozó egész Szerbia, Keve, Macsó, Orbász és Szreberník vármegyékre volt felosztva, és azok főispánjai által kormányoztatott. ¹⁾ Még Kovachich is Keve vármegyét Orbász, Cettina, Zagoria megyékkel együtt Horvát-Slavonia földén keresi. Hogy Keve vármegye területe a Duna jobb partjára átcsapott, vagy egészen ott létezett, azt mások is hitték. Így Lehoczky András szerint nevezett vármegye Torontál és Krassó közt terült el, hol most Mehádia, Orsova, Karánsebes, Somlyó, Belgrád és Semendria fekszenek, azonban a városok egyike sem létezett Keve vármegye határában. Más helyen ugyan ez az író Keve vármegyét Slavóniába helyezi. ²⁾ Engel a régi Keve vármegyét egészen a Duna túlsó oldalára teszi, azt hívén, hogy az a mai Orsova és Ujpalánka átellenében feküdt, és hogy általa a macsói bánság a szőrényi bánssággal érintkezett. ³⁾ Midőn Libloy-Schuler Frigyes a macsói bánság alkatrészeiről szól, és a Kolubara vidékén nyomozza, azt állítja, hogy e bánság a Belgrád körül fekvő kovini (kevei) és a Dráva és Drina közt fekvő Orbász vármegyét foglalta magában. ⁴⁾ Figyelembe veendő, hogy a mely tartomány itt a Duna mentén némelyek által Keve vármegyéül igénybe vétetik, azt Timon, magával jövőn ellenkezésbe, már Bodrog megyének vélte tulajdoníthatni. Legtávolabb a valótól, Tkalcics János jár, kinek az a furcsa gondolata volt, Crasu (Krassó), Doboka, Keve és Valkó vármegyéket a horvát megyék alatt felsorolni. ⁵⁾

Jobban ismerte Keve fekvését III. Incze pápa, ki midőn Imre királynak 1204. évben szemrehányást tesz, hogy küldöttjének, Leo bibornoknak, az átlépést Bulgáriába, hol őt várva várták, megtiltotta, azt írja Kevéről, hogy itt egyedül a Duna választja el Magyarországot Bulgáriától, ⁶⁾ minthogy azon kor-

¹⁾ *Decreta et vitae Regum Hungariae* 49. l.

²⁾ *Stemmatographia* I. 197-ik lapján: Comitatus Köviensis in Slavonia.

³⁾ Engel: *Geschichte von Serbien und Bosnien* 227. l.

⁴⁾ Libloy-Schuler: *Siebenbürgische Rechtsgeschichte* I. 170. l.

⁵⁾ *Monumenta histor. Episcopatus Zagradiensis* I. 252. lap, az indexben.

⁶⁾ Theiner: *Monumenta vetera Slavorum meridionalium* I. 34. l

ban Bulgária csakugyan a Száva torkolatáig terjedett és Belgrádot már a X. század óta foglalta magába. Bárány Ágoston nézetét, ki 1846. évben »Keve vármegye emléke« című munkájával a Magyar Tudományos Akadémiánál pályázott, nem ismerjük, mert kézirata sem a szerző hagyománya közt, sem az Akadémia kéziratárában fel nem található.

A legújabb író, ki Keve vármegyének multjával foglalkozott, Ivánfy Ede, Lehoczkyt követve, szintén megengedi, hogy e vármegyének egyes részei a Dunán túl is elterjedtek, és csakugyan hajlandó volt Keve vármegye egész álladékat a Dunán túl keresni; de egyúttal Bárány Ágostont félre érti, ki nem azt állítá, hogy többen Keve vármegyét Torontállal azon egy vármegyének tartják, hanem ellenkezőleg, hogy e megye sem a mostani, sem a hajdani Torontál vármegye romjain nem született, mert az oklevelek Keve és Torontál vármegyét egy időben említik. ¹⁾ Alább lesz alkalmam Bárány Ágoston ebbeli tévedését helyre igazítanom.

Előbb, mintsem a vármegyét, említik forrásaink Keve várát. Már Béla király névtelen jegyzője írja, hogy midőn a magyarok Glád seregét megszalasztották, akkor Szoárd, Kadocsa és Vajta, a nyert diadal után innen megindulva, a bolgár határok felé menének és tábort ütének a Panocsa folyó mellett (a mai Pancsova környékén. ²⁾ Glád vezér pedig futásnak eredve, a magyaroktól féltében Keve várába vette magát. Harmadnapra a vezérek Keve várát ostrom alá vették, mit látván Glád, a várat önként átadá. ³⁾

E város azonossága is félreismerés alá esett, mert midőn Turóczy 1073. évre László és Géza királyi herczegek hadjáratait Görögországban elbeszéli, melynek befejezésével a herczegek Keve városánál elváltak, Podhraczký Ferencz ehhez

¹⁾ Századok 1872. év 154. l. Bárány: Torontál vármegye hajdana. 48. lap.

²⁾ Ez a Panocsa, — Névtelenünknel Panucea — mely a Dunával párhuzamosan, a Palánkától nyugotra fekvő mai Dubovácztól kezdve, egész Pancsováig nyulik, és így Keve mellett is folydogál.

³⁾ Béla király névtelen jegyzője. 44. fejezet. Szabó Károly fordításában 62. l.

oly magyarázatot ad, hogy ez a Keve Szerbiában feküdt, a Morava folyó torkolatánál. ¹⁾

A vármegye első említése a XIII. század legelejére esik, a midőn Achilles kevei főispán nevével találkozunk; ez időtől fogva okleveles, biztos alapon kísérhetjük a vármegye közéletét, és annak fejlődését vagy hanyatlását. Feltűnő, hogy a kevei főispánság, kivált az első két században, mindig valami országos, vagy udvari főhivatallal volt összekötve. Többnyire az országbíró, de olykor a királyi főpohárnok, — vagy főlovászmester, sőt a nádor volt egyúttal kevei főispán, többször a krassói főispán kapcsolta össze a hasonló kevei hivatalt, de sohasem a torontáli főispán — mint Bárány Ágoston véli, ²⁾ mert régi torontáli főispánról irodalmunk általában semmit sem tudott, 1872. év előtt. ³⁾ Bodrog vármegyével sem volt közös főispán által összekötve soha, mint Ivánfy állítja. ⁴⁾ Mindkét téves állítás már Praynál található. (Hierarchia II. 374.) A legfőbb hivatalt Keve vármegyében mindig csak a főispán viselte, a mit csak azért tartok szükségesnek megjegyezni, mert némely iróink kevei bánokról is szólnak, ⁵⁾ a milyenek pedig soha sem léteztek.

Keve nemcsak megye, hanem várispánság is volt, mely mint ilyen, 1238. évben említették. Már csak e tekintetből, és tudván, hogy e várispánság még a XIV. század elején fennállott, lehetetlen feltenni, hogy II. András király az egész vármegyét és annak várát több mint tizenöt évvel azelőtt nővéreinek Margitnak adományozta volna, a mint azt Ivánfy Ede írja. Igaz, III. Honorius pápa 1223. évben, nevezett Margitot konstantinápolyi császárnőt, III. Béla király leányát, az apos-

¹⁾ Chronicon Budense 142, lap, 5-ik jegyzet, hol még Anonymust is idézi jogtalanul, mintha ez azt írta volna: ubi Keve Castrum ad Albam Bulgariac.

²⁾ Torontál vármegye hajdana 48. lap.

³⁾ Századok, 1872. év 392. 393. lap,

⁴⁾ Századok, 1872. év 152. lap.

⁵⁾ Fejér az Archontológiában 1291. év alatt Lőrincz kevei bánt említ. Szilágyi Sándor: Erdély története I. 73. lapján kevei bánokról szól, — azt írja továbbá, hogy Nagy Lajos király Tamás erdélyi vajdát a kevei és krassói terjedelmes *bánságok* grófjává tette. 1. 98. lap.

toli szék különös pártfogása alá vevén, egyúttal őt »Keve vár és egész megyéjének birtokában« (specialiter autem castrum Kewe cum toto Comitatu, redditibus, dignitatibus et proven- tibus suis) biztosítja, beleértvén Varod, Perben, Camanc és Zilzeng falvakat és Elyad királyi praediumot; azonban az itt említett castrum Kewe korántsem a mi Keve várunk, mely Temes megye szomszédságában egy vármegyének nevet adott, hanem az a Kő, melytől a kői káptalan vette nevét, és a mai Bánmonostora (ferdítve Banostor) helyén állt, Pétervárad és Illok közt. Az adomány többi tárgyai is, mint Varad, Perben, Camanc és Zilzeng szintén Szerém vármegyében feküdtek, sőt az utóbbi kettő ma is ott fekszik, mert Camanc a mai Kame- nitz, Zilzeng pedig (ejtsd Szilszeg) a mai Szuszek a Duna partján. Várad egykor Nagy-Olasz (ma Mangyelosz) mellett terült el, és léte a XV. század közepéig kimutatható. Perben végre mint szerémi falu 1237. évben IV. Béla király által a bélakúti apátságnak adományoztatott.¹⁾ Mind e helységek te- hát nem tartoztak Keve vármegyéhez és Szentkláray Jenő is tévedésbe ejtetett, midőn Ivámfy ez állítását magáévá tette.²⁾ A megye határainak kijelölése érdekében nem lesz felesleges azon helységeket elősorolni, melyek kevei hatóság alatt álltak. Ilyenek:

Alakszeg. Magyar Pál birtoka volt, kinek kérelmére Róbert Károly király 1338. évben meghagyta a csanádi káptalannak, hogy e falu határait megigazítsa, és a határjeleket emelje; kitűnik, hogy a mai torontálmegyei Bókával és Szár- csával volt határos. A határolás alkalmával említették a Lanka és Legene víz, és a Borzva, azaz Berzava folyó. Ide közel volt a Vossian falu is, melyet ma Varsánynak ejtenénk.

Barlod, 1471. évben oppidum Borlod, azaz város. Ezt valamint a szintén kevemegyei Protosincz, Bozyás és Szent-

¹⁾ Theiner, Monumenta Hung. I. 39. Wenzel VI. köt. 190. lap. Fe- jér IV. 1. köt. 69. l. Ivámfy különös logikával él, azt mondván a fennebbi helységekről: *miután* ezek sem Fejér Codex diplomaticusában, sem Jerney nyelvkincseiben nem fordulnak elő, ezen okmány Keve megye négy hely- ségének s egy majorjának emlékét tartá fenn.

²⁾ Szentklárai: Száz év Dél-Magyarország újabb történetéből I. k. 9-ik lap.

György falut, egyéb Csongrád, Arad, Csanád, Temes és Krassó megyei falvakkal Szeri Pósa István bírta, ki magtalanul meghalván, Mátyás király 1471. évben ezen jószágok felét Ország Mihály nádornak és fiának Lászlónak, továbbá Ország Lőrincznek, a fennebbi Mihály testvérének, a másik felét pedig nádasdi Ongor Jánosnak adományozta. A beigtatást 1472. évben az aradi káptalan teljesítette Ország Mihály nádor és fia László, valamint Zsigmond és Imre János fiai és Mihály, unokaöccsei, végre Ongor János és testvérei László és Miklós javára, a mely eljárásról Mátyás király 1475. évben kiváltságlevelet adott ki. A XVI. század elején Barlad már csak falu, melyet 1506. évben II. Ulászló király gersei Pető Jánosnak, Györgynek és Ferencznek adományozott.

Batka. Legelső ismert birtokosa Bedefalvi Bede ezt, valamint a kevemegyei Petre falut fiaira, Péterre és Pálra hagyományozta, kik közül Péter magtalanul meghalván, Pál pedig a törököket az országba vezetvén, hűtlenségbe esvén, mind két falu a király birtokába szállt, ki ezeket 1399. évben Garai Miklós nádornak, és fiának Garai Miklós bánnak, és Jánosnak, — minthogy zálogjog czímén már birták — új adománykép adományozza. Zsigmond király 1408. évben megerősíti Garai Miklós nádort és Garai Jánost Batka kevei falu birtokában. Ivánfy Ede az eltűnt helységet a krassómegyei Batta, vagy a pétervárad határőrezredi Battainicza faluban véli felismerni, — e nézet semmi alappal nem bír.

Bálványos. Zsigmond király 1412. évben Keve városának ujlag adományozza a város határával érintkező Bálványos és Zkronovecz nevű néptelen püsztákat, meghagyván a titeli káptalannak, hogy a várost ezen püszták birtokába igtassa. Ebből kitűnik, hogy Keve városa már előbb szerezte a bálványosi püsztát, de vajjon épen 1404. évben-e, mint Ivánfy összeveti, azt bizton állítani nem lehet. Midőn a király 1428. évben Keve városának új kiváltságokkal kedvez, a nevezett két birtokot újra örök időre adományozza a városnak, de ekkor már királyi falvakkal (quasdam villas nostras regales) nevezi, megjegyezvén, hogy azokat időközben Keve városa benépesítette. Zsigmond idézett levelében a falut Balvanisnek írja, 1435-ben, midőn Keve városának új kedvezményeket osztogat, Balvanos

és Zkronovecz falvakat (villa) újra Keve birtokául elismeri. Így tesz Albert király Budán 1438. február 24-én, és I. Ulászló király 1440. október 9-én kelt levelében. Kerchelich e két falut Walwanis és Mekenot, — utóbb Zkorenowcznak nevezi. Midőn a Kevében lakó ráczok, a törököktől való félelemből, a Csepel szigetre költözködtek, és ott Kis-Kevét vagy a mai Ráczkevit alapították, a régi származásról meg nem felejtkeztek, és a Duna bal partján, azaz a pesti oldalon szerzett két pusztát Bálványos és Zkronovecz pusztának nevezték el; az első még Kapufa, a másik Izra nevet is viselt. Bizonyítja ezt, hogy a ráczkevei bevándorlók utódjai 1676. évben, tehát majdnem harmadfél század után, a pozsonyi káptalan előtt, buzini gróf Keglevich Miklós pereghi földes ur jobbágysai ellen szóló tiltakozó levelökben e két pusztát, mint magokét emlegetik. Ma Kapufa, Izra és Zkronovecz, egészen ismeretlen nevek e tájon, csak a pestmegyei Peregh faluhoz tartozó Bálványos pusztá képezi még az élő tradíciót a ráczkeveieknek az Alsó-Duna vidékéről való származásáról.¹⁾

Így állván a dolog, tévesnek kell mondanom Bél Mátyásnak azon állítását, mely szerint Zsigmond király 1428. évben Ráczkevinek adományozta Bálványos, másképp Kapufa, és Zkronovecz, másképp Izra pusztát; ²⁾ mert Zsigmond király kiváltsága nem Ráczkevinek, hanem az Alsó-Dunánál fekvő Keve városának szól; az ahoz tartozó két pusztá pedig nem bírt kettős elnevezéssel, ilyenről csak a Ráczkevi birtokát képező puszták fordulnak elő. Hasonló hibába mint Bél, esett Szalay László is, ki nem vette észre, hogy csak az 1440. év után kelt királyi oklevelek vonatkoznak Ráczkevire, ³⁾ azok sem mindnyájan.

Zsigmond királynak 1428. évi kiváltságát és adományát Keve város javára, megerősítette V. László király 1453. évben, Balvanis és Zkronovetz birtokát is bele értve, és újra 1455. évben, a midőn e pusztát Balvanecznak nevezi. Ezentúl annak diplomatikai emlegetése nem fordul elő, és a következő törté-

¹⁾ A nevezett két pusztá elnevezése támogatja más helyen tett közléseimet a nevek vándorlásáról. V. ö. Pesty Frigyes: A helynevek és a történelem 24—26. lap.

²⁾ Bél Mátyás: Notitia Hungariae III. 522. l.

³⁾ Szalay: A magyarországi szerb telepek 5. lap.

neti események közt lappangott, míg újra fel nem tűnedezik, mint a németbánsági határőrezred egyik faluja. Névalakja Korabinszkynél Balbaniste, Görögnél, és a temesvári postahivatal topographiai lexiconjában Bavanistie, Lipszkynél Balvanjestie vagy Balvanyesti, Schediusnál Balvanistie. Ma e hely mintegy 6000 rácz lakossal bír, és másfél órányira esik a Duna-part-hoz, melynek irányában Semendria fekszik. A katonai határörvidék felosztatása után Torontál vármegyébe kebeleztetett. V. ö. Keve, Zkronovecz.

Belan, kevei várföld 1266. évig. (Lásd Wolter cikkét.)

Benchez, határai megállapíttatnak és leíratnak 1370. évben. (Adat a gr. Draskovich-féle ltárból.)

Berend. Ilyen falu valószínűleg létezett Keve megyében. Baak de Berend királyi embernek volt kijelölve, midőn Keve város Bálványos birtokába igtattatott. Berendi Bak János 1451. Hunyadi János megbízottja volt Szendrőn. Jajcza ostrománál 1460. Bak Gáspár de Berend, tüntette ki magát. Tán a Temes partján fekvő Baranda tartotta fenn e helység nevét.

Bélszék. A csanádi káptalan egy 1447. évi oklevele szerint, a Papdi család, a keblében felmerült birtokviszályt egyezség által intézte el. A pör tárgyát képezték Papd, Sósút, Péltelek, Paktető, Mene, Gyarmán (ma Gyerman, vagy German Temes megyében), Czeck, Szentlélek és Bélszék falvak Temes, Torontál és Keve vármegyékben. Noha a csanádi káptalan e falvak megyeszerinti hovátartozandóságát meg nem különbözteti, a sorozatban utolsó falut legalább nyugodtan lehet keveinek elfogadni. Valószínűleg ez a Bélszék azonos az Alak-szeg 1338. évi határjárásában előforduló Zeek = Szék faluval.

Bolchynowcz falut 1458. évben horogszegi Szilágyi Mihály kapja adományul. (L. Molvicz alatt.)

Borzvatóboka, 1338. évben két vármegyében, t. i. Temesben és Kevében feködt, helyes kiejtése Borzvató-Boka, az az, a Berzava tövének fekvő Boka. Ma Boka Torontál megyében fekszik, közel oda, hol a Berzava a Temesbe szakad. Határjárásában említettnek az Apord víz, melynek fele Bókához, másik Szárcsatelekhez tartozott, a Lanka és Legeneváz, Szék és Gyürökerek föld, Igantő, Salamonszege, Vossian, és Lench (tán Lécz) falu. Ez időben Magyar Pál bírta, a kinek neje

Margit 1361. évben *Baka* falut, mely ez alkalommal csak így neveztetik, és csak Keve vármegyében fekvőnek mondatik — 200 forintért örök áron eladta, Makófalvai Dénes mesternek. 1462. évben Pálóczy László országbíró meghagyta a budai káptalannak, hogy Borzvatóbaka birtokába, mely eddig Hagymási Miklóse volt, Szentgirolti Jánost igtassa be.

Bozvás, említették 1471. évben, mint az Ország család új birtoka. (L. Barlad.)

Csorugh, Zsigmond király 1405. évben Csői Sáfár István, János és Miklós minden jószágát hűtlenségi bűnökért elkobozván, azokat Röth Lászlónak (Ladislaus Rufus) és általa testvéreinek Bozee-i János, Miklósnak és Mihálynak, Balás fiainak adományozza, kiket a titeli káptalan ezen jószágokba 1406. évben beigtatott. A kevemegyei jószágok névszerint Csorugh, Duz, és Félegyház, — ezenkívül Bordás Torontál, és Csiregszentpéter Bács megyében.

Dombó hajdan vár az Alsó-Dunánál, Keve és Haram közt, melyet Oláh Miklós is említ. Horogszegi Szilágyi Mihály erdélyi kormányzó, és az alsó részek főkapitányának egy levele kelt a Kewy közelében fekvő Dombó praediumon levő táborából, 1460. szept. 4-én. Teleki József nem szól Szilágyinak itteni táborozásáról, mely kétségkívül utolsó harci készülése volt, mielőtt Poszasinnál oly végzetes csatát vívott a törökökkel.

Derma mint Szilágyi Mihálynak adományozott jószág említve, 1458. évben. (Lásd Molvicza.)

Dezelincz említve 1458. (L. Molvicza.)

Dragosincz említve 1458. (L. Molvicza.)

Duz 1405. évben történt eladományozásáról l. Csorugh.

Derszk. Ittebői György fia 1452. évben Pálóczy László előtt panaszt emelnek, hogy Himfy Imre, László, Miklós és Frank kevei alispánok, kiket Thallóczy Frank főispán nevezett ki, a panaszlók Ittebő, Vida, Szentgyörgy, Derszk és Udvarnok nevű birtokaiban pusztitást és rablást követtek el. E falut azonosnak tartom Harumdersk faluval. Dezk (így) néven csak egyetlen egyszer fordul elő. (L. Harumdersk.)

Denkefalva. Az Ittebői család 1370. évben eltiltotta Macedoniai Dancsot, Pétert és Jánost Vida nevű falu elfoglalásától, előadván, hogy két Perjes, Denkefalva, Zenkefalva

és két Királytava nevű helység Macedoniai András, Simon és Miklós atyái által, Vida és Háromdersk területén telepítették; az utóbbiak ezt tagadták, állítván, hogy az említett falvak határilag el vannak különítve Vidától és Háromdersk-től. A pört Garai Miklós nádor 1412. évben oda döntötte el, hogy két Perjes, Denkefalva, Zenkefalva és két Királytava a Macedoniaiaknak, Vida és Háromdersk az Itteböieknek megmaradjon. A csanádi káptalan az illető feleket még ugyan ez évben beigattatta, nevezett birtokokba, a kiküldött nádori ember jelenlétében. (Lásd Perjes.)

Fygys és Függyz-nek neveztetik egy kevei falu, Alakzeg és Borzvatóbaka 1338. évi határjárásában. Ezzel azonos lesz *Fyzygh* falu, melyre Albert király 1438. évben új adományt ad Thallóczy Matkó horvát bánnak és testvéreinek, és mely Keve megyében feküdt. A Thallóczyak ezt a birtokot bizonyos rácz báróktól (Regni Rasciae barones) vásárolták meg, a király pedig nekik a benne rejlő kir. jövedelmeket adományozta.

Félegyház azon kevei falvak egyike, melyeket Zsigmond király 1405. évben Röth Lászlónak és testvéreinek adományozott. (Lásd Csorugh.)

Halász. Gergely mester kevei alispán és a szolgabírák egy hivatalos kiadványa kelt in villa Holaz, — a mely tehát Keve vármegyében fekketett.

Hercsekus, v. Hercsekös, egykor a Hunyadiak birtoka, melyet ezek horogszegi Szilágyi Mihálynak adományoztak, mely adományt V. László király 1456-ban jóváhagyott. (L. Maxond.)

Harumdersk. Róbert Károly király 1319. évben Tamás ilyédi várnagynak és Karthali Etelének, az ő testvérének Itébő, Harumdersk, Vida stb. falvakat adományozza. Utóbb Magyar Pál, nevezett Harumdersk és Vida falvakat a király parancsából elfoglalta, de Karthali Ethele kérelmére és az általa bemutatott kir. adomány folytán, a király 1341. évben e két falut Ethelének megint visszaadta. Mindkét falu határa nagy lehetett, mert az Itébői család azon okból tiltotta el Macedoniai Dancsot, Pétert és Jánost azok elfoglalásától, mert területökön telepítették Perjes, Denkefalva, Zenkefalva, és Királytava nevű helységek. A nádor 1412. évben Vida és Harumdersk birtokát az Itébői családnak ítélte oda. (L. Itébő, és Vida.)

Igantó. Alakzeg és Borzvatóbaka 1338. évi határjárásában előfordul Ygantew nevű helység.

Ikerhalom. Csáky László erdélyi vajda és több más rokona, piliskei Csáky István özvegyét Katalint és leányát Erzsébetet Szatmár, Kolos, Torda és Keve vármegyében fekvő jószágaiból kiszorították. A nádor által 1455. évben rendelt vizsgálat kitüntetésén, hogy Csáky László vajda és vádlott társai Tárnok, Pordan és Ikerhalom kevemegyei falvakat bitorolják, a nádor Csáky Katalin és leánya Erzsébet visszahelyezését rendelte el. Párdány közelében feküdt. (L. azt.)

Itebő, Régibb sorsát, a mennyiben az a prépostság történetével függ össze, már más helyen adtam elő.¹⁾ Kezdetben, hogy micsoda megyéhez tartozott, alig lehet eldönteni, mert nem is a helységről, hanem a prépostságról szólnak forrásaink, mely valószínűleg már a XIII. században végkép elenyészett. A pápai tizedlajstrom 1332. évből Itebőt mint a torontáli főesperességhez tartozó falut említvén, valószínű, hogy Itebő ez időben Torontál megyében feküdt. Okleveleink azonban Itebőt mindig Keve vármegyébe helyezik, és ezek nyomán az említett helység ismert legrégibb birtokosa a Kharthali család. Róbert Károly király 1319. évben Tamás ilyédi castellanusnak, és testvérének Karthali Etelének, Keve vármegyében *Ithebew*, Szentgyörgy, Udvarnok, Harumdersk és Vida falvakat adományozza. Az Itebői család ezen helységeket még a XV. század közepén bírja, és általában a megye tekintélyesebb nemesei közé tartozott, azonban a Maczedoniai családdal hosszas pörben állt. Garai Miklós nádor 1411. évben Maczedoniai Miklóst kettős pénzbírságra ítélte el, mert Ithebői János István fia, Ithebői György, László fia, és Ithebői Péter, Mihály fia ellen törvény elé idéztetvén, meg nem jelent. Ithebői György fiai 1452. évben a Himfyek ellen panaszt emeltek Pálóczy László országbíró előtt, jószágaik pusztítása, és kirablása miatt. Az Itebői család, melyben az Ethele név gyakran előfordult, olykor de Ethele írta magát; így találunk 1499. évben itebői Ethele Andrást, 1508. Ethelei Miklóst minden melléknév nélkül, — de vannak, a kik de Karthal előnevet viseltek, holott többnyire

¹⁾ Századok, 1875. év 678. l.

mint Ittebiek szerepeltek. Ma Ittebe ismeretes falu Torontál megyében, a Béga csatorna mellett. (Lásd Harumdersk.)

Keve. A honfoglalás első harczeit alatt, a László és Géza királyi hercegek, és Imre király idejében szereplő várról már fennebb szólván, itt annak és városának további sorát kívánom feljegyezni. A vár a kevei várispánság középpontja volt, melyhez hadiszolgálatra kötelezett bizonyos helységek tartoztak és mely még 1340. is fenállott, tehát oly időben, midőn ez intézmény az országban, kevés kivétellel, már rég elenyészett.

IV. László királynak egy levele kelt 1286. augusztus 14-én Kevében, mely alatt hihetőleg az Al-Dunai Kevét kell érteni. Még más időben is tartózkodott IV. László király Kevében, mert szeptember elején innét kelt egynémely levele, melyeknek évszáma hiányzik. Nagy Lajos király, midőn 1368. évben Vljako, a lázadó oláh vajda megfenyítésére indult, október 13-án Kevében tartózkodott. A XIV. század többször emlékezik ugyan Keve vármegyéről, de nem annak váráról; csak Demeter kevei várnagy nevét tartotta fenn egy 1382. évi oklevél, kinek hivatalos utódja 1400. évben Matkó, aligha azonos Thallóczy Matkóval, ki 30 évvel később oly fontos szerepet játszott történetünkben. Keve már 1392. évben civitasnak (királyi városnak) neveztetik. Zsigmond király Keve város lakosait a vám és harminczad fizetésétől felmenti, 1405. évben vásárjogot ad neki, ¹⁾ 1412. évben a várossal határos két pusztát, Bálványost és Zkronovecz-et új adománykép engedi át a városnak, (lásd Bálványos cikket); 1428. évben minden adózás és szolgálat alól felmenti, kivévén, hogy minden újévben két mázsa viaszt adjanak a kir. kamarának, és hogy a Duna átkelését (portum regium, seu custodiam portus), jól őrizzék. Megengedi, hogy mindenütt szabad halászati joggal birjanak, kivévén a Keve várának fentartott halastavakban és halászati helyeken. A király Kevét akkor is Civitas, azaz városnak nevezi, és Péter nevű birájának kérelmére, megengedi, hogy minden kedden hetivásárt tarthasson, azon hozzáadással, hogy a vásárra jövő kereskedők, a megelőző és a következő napon is délig árúikra és személyeikre nézve fizetésmentesek legyenek.

¹⁾ Bél : Notitia Hungariae novae III. 522. lap.

A király kegyuri jogáról is lemondván, azt a város birájára és polgáira ruházza, ennek folytán plébánusukat szabadon választhatták, és azt a megyés püspöknek bemutathatták, megerősítés végett. Bálványos és Zkronovecz pusztákról szóló adományát is megújítja. Végre az igazságszolgáltatásra nézve polgárait oly módon helyezi saját törvényszékek alá, a mint ez más szabad királyi városokban történik (*sicuti haec ipsa praerogativa, ceteraeque liberae civitates nostrae potiuntur*). Idegen kereskedők csak a vásár ideje alatt árulhatták áruikat, és pedig meghatározott mérték szerint. A borárulás sem történhetett kis mértékekben, hanem csak akó számra.¹⁾ A király 1435. évben megújította Keve és a hozzá tartozó két birtok (most már falvakkal, villae, nevezi a királyi levél) Bálványos és Zkronovecz lakóinak vám- és adomentességét.²⁾ Albert király is 1438., midőn Péter volt kevei bíró, hasonló kedvezményt nyújtott.

A következő évben (1439) Murad zultán 130,000 főnyi sereggel nyomult Szerbiába, Végszendrőt körültáborolta, és augusztus havában bevette. Szalay Lászlón, és gr. Teleki Józsefen kívül, alig említi valamely író, hogy ez időben a törökök a Dunán is átjönni merészeltek.³⁾ A török hatalom ily erő kifejtése, noha azok mindannyiszor megint visszavonultak, készthette Keve városának lakosait a megszökésre. I. Ulászló király két levele 1440. évből ez iránt elegendő felvilágosítást ad. Az egyik azon sanyargatásokat veszi tekintetbe, melyeket Keve, Bálványos és Zkronovecz azelőtti ráciz lakosai szenvedtek, — a másik arról szól, hogy a törökök roppant hadsereggel az ország déli részeibe, magába Kevébe (*oppidum Köviense*) betörttek, a melynek lakosai ott hagyván házaikat, családjaikkal és holmijokkal az országban kóborolni és idegen hajlékban megvonulni kényszerültek.⁴⁾

¹⁾ Eredeti oklevél Ráczevi város levéltárában, másolata a budai kam. ltárban NRA. 1550. csom. 19. sz. Rövid kivonatát közli Fejér X. 6. köt. 928. lap.

²⁾ Eredeti oklevél Ráczevi mezőváros ltárában, másolata a budai kam. ltárban NRA. 1551. csom. 93. sz.

³⁾ Magyarország története. III. 14. lap. Hunyadiak kora II. 139. l.

⁴⁾ A király így ír Keve lakosairól: hogy ezek menekültek propter

Ugy látszik azonban, hogy Kevének csak rácز lakosai menekedtek, a mire azon körülmény is lehetett befolyással, hogy Brankovics György despota akkor maga is Magyarországra költözködött, az ő székhelye, Szendrő, Murad zultán hatalmába esvén. Hogy Kevében még tekintélyes számú polgárság maradt hátra, bizonyítja V. László királynak két rendbeli levele 1453. évből, melynek egyikével átírja és megerősíti Zsigmond király 1428. évi kiváltságát; a másikkal, mely ugyan az napon kelt, János, Benedek fia, Keve városa bírájának kérelmére az ország harminczadosait és vámszedőit megint, hogy Keve város polgárait kiváltságaikban meg ne rövidítsék. Két évvel utóbb (1455) Márton kevi-i bíró és Gergely és Barnabás ottani polgárok megjelentek V. László király előtt, előadván, hogy a lefolyt török háboru alatt, midőn az ellenség az ország déli részeibe betört, sok veszteséget szenvedtek, kiváltságleveleik is oda veszték, ¹⁾ a királyt arra kérték, hogy a Zsigmond király által nekik engedélyezett adómentességet megújítsa, és hogy ez akkor is érvényes legyen, ha Keve lakosai a törököktől való félelemből a várost elhagyván, megszöknének, és más városokba költözködnének, ott tartózkodnának, vagy visszatérnének. A király ily értelmű kiváltságot ki is állított Bécsben július 1-én. Ez az utolsó, Keve város javára kiadott királyi szabadalom, melyben csak az feltűnő, hogy a törököktől való félelemből történhető menekvés, és az esetleges visszatérhetés, a szabadalmak épségben maradása mellett, olykép hangoztatik, mintha erről már a régi kiváltságokban volna szó, — pedig ez nem úgy van. Nem szenved kétséget, hogy V. Lászlónak e levele az ország határán fekvő Kevére vonatkozik — *Civitas nostra Köviniensis* oly kifejezés, mely a csepelszigeti telepre nem alkalmazható. De szintoly kétségtelen, hogy V. László

metum et formidinem saevissimorum Turcorum — qui cum valida ipsorum potentia partes nostras inferiores, et ipsum oppidum nostrum Köviense subintrarent vastaturi, desertis propriis ipsorum facultatibus cum liberis atque Bonis eorum per diversas Regni nostri partes procedendo et sub tectis aliorum divagando.

¹⁾ Ez állítás ellenében megjegyezzük, hogy Zsigmond király 1428. évi fontos kiváltsága és az azon alapuló 1435. évi megújító levél eredetiben most is megvan Ráczeke mezőváros levéltárában.

király *ugyan az napon* Garai László nádorhoz, mint egyszerűsmind csepelszigeti ispánhoz, más levelet intézett, mely e szigetnek új gyarmatával foglalkozik.¹⁾ Kitétszik ebből, hogy akkor a rácok Kevét az Al-Dunánál már elhagyván, Szent-Ábrahámtelekét a Csepelszigeten megszállták²⁾ mely azóta Kis-Kevének neveztetett. Ezen új jövevények képezik a király gondjának tárgyát, a ki ez alkalommal a nádornak mehangya, hogy Szentábrahámteleke, másképp Kis-Keve rác lakosait, a mig ott maradnak, békeségben élni engedje, és ama kiváltságokat, melyeket az előtt, még mint Keve város lakosai szereztetek, megoltalmazza. Érdekes, hogy Kis-Keve község közigazgatása élén, egynek kivételével, ama személyek álltak, mindjárt lelegején, a kiket mint Keve város főhivatalnokait fenn megneveztünk. Kis-Keve birája t. i. Márton, esküdt polgárai pedig (jurati cives rasciani) Barnabás és Márton.³⁾

V. László hálátlansága a Hunyadi-ház iránt, az egész nemzetet foglalkoztatá. A hazafiak neheztelese fenn is gondot okozott, és egy, 1457. július 13-ra összehívott országgyűlés az egyetértés helyreállítására ily békepontokat hozott indítványba: A kormányzó özvegye a kezében maradt királyi várakat visszabocsátja. Nevezetesen Erdélyben Besztercze, Déva, Királykő, Hátszeg és Miháld; az Al-Dunánál: Nándorfehérvár, Szent-László, Peeth, Drankó, Szörény, Orsova és Kevi, — valamint más, az ország éjszaknyugati részén fekvő várakat stb.

¹⁾ Hornyik János azt hiszi, hogy Zsigmond király 1404. és 1428. évben ezen új gyarmatnak adta az általam említett szabadalmakat. Századok 1868. év 530. lap. Kis-Kevi, mint ilyen, az idézett években még nem is létezett.

²⁾ Rupp Jakab: Magyarország helyrajzi története I. 255. lap, ezen átköltözést Kevéből a mai Ráczevibe csak mint igazolatlan állítást említi.

³⁾ Teleki, Hunyadiak kora VI. 154. lap, azt a különös hibát követi el, hogy mindazon szabadalmakat, melyek 1404. évtől 1453. évig Keve városának adományozottak, Kis-Keve, vagy a mai Ráczevire vonatkozóknak véli, oly időben, midőn Kis-Kevit a rácok még nem gyarmatosították. Az 1435. és 1455. évi oklevelek ezen kifejezései: Keve in confiniis Regni nostri, — és: in partibus inferioribus circa metas Turcarum, minden kétséget kizárnak. Ugyan e hibát követi el Bél Mátyás: Notitia Hungariae III. 521. 522. lap és Szalay László: A magyarországi szerb telepek 4—6 lap.

De Hunyadi Erzsébet megtagadta hozzájárulását a különben is nélküle létrejött szerződés pontjaihoz. ¹⁾

Mátyás király 1458. évben megújította és megerősítette V. László királynak, annak 1455. évben a nádorhoz intézett levelében foglalt szabadalmakat. Hasonló módon megerősítette ezeket 1464., 1473. és 1489. években, de miután e helyen nem a csepeli teleppel, mely utóbb Ráczkévinek neveztetett, hanem az Alsó-Dunán fekvő Keve várossal foglalkozom, ahhoz térek vissza, és ennek sorsát nyomozom tovább.

A ráczok megszökése Kevéből legalább is elhamarkodott cselekvény volt. Igaz, hogy V. László királynak 1455. évi levele elismeri, hogy a kevei ráczok a törökökkel többször összeütköztek, és ezért soknak közülök vére folyt, sokan életükkel lakoltak, de másrészt Zsigmond királynak 1435. évi levele Keve erősségének fentartását és védelmét tette kötelességükké. A későbbi években e vár még mindig szerepel harcaink történetében, mert Hunyadi János ez időben az ellenséget saját földjén kereste föl. Így 1454. aug. 10-én, Kevéből tudósítja a szászokat, hogy a török zultán nagy erővel Ráczországba ütött, Szendrőt és Nándorfehérvárt megvivandó, és azután Magyarországra rontandó. ²⁾ Az elhárított török veszély 1456. évnnyarán újra közeledvén, az országgyűlés a harczra-készülést rendelte el. Hunyadi most legdicsebb hadjáratára indult, és már június 9-én Szegedre érkezett. Innen június 12-én, Temesvárról jún. 22-én, végre Kevéből júl. 3-án intette a fölkelésben késedelmező szászokat kötelességök teljesítésére. Mily fényesen fejeztetett be e hadjárat a nándorfehérvári győzelemmel, ismeretes mindenki előtt. A kevei ráczok abban nem vettek részt, mert már a Csepel szigetén telepedtek le, és így mondhatni, hogy a veszélyt jókor kerülni akarták. De azért Keve városa és a hasonló nevű vármegye még jó ideig fenntartotta magát. Midőn Hunyadi Mátyás Podiebradnál Prágában fogva tartatott és anyja Erzsébet az országban hazafias mozgalmat idézett elő, Keve vármegyében Sydo János és Péter

¹⁾ Szalay László: Magyarország története III. 168. lap, hol Mihályt Erdélyhez számítja.

²⁾ Hunyadiak kora II. 339. lap.

³⁾ Ugyanott 403. lap.

ottani birtokosok a Hunyadi-ház ellen harczoló ráczokkal egyesültek, és nekik 1457. év táján a kevei királyi várat áru-lólag átadták. (Lásd Molvicza.)

Szilágyi Mihály az ország kormányzója, a király által a déli részekbe küldetvén, Keve várát kellőleg erősítette; az ide közel eső dombói pusztán táborozván, innét még 1460. év szeptember 4-én adott ki levelet.

De nemcsak a harczi események emelték felszínre Keve nevét, hanem a községi élet is nyilatkozott erősen, mert, midőn az ország nagyobb városai, nevezetesen: Buda, Pest, Székes-fehérvár, Kassa, Eperjes, Bártfa, Lőcse, Nagyszeben, Brassó és Kolozsvár 1477. évben, a nagyváradi vámviszályok miatt a nagyváradi káptalan ellen jogi pört folytattak, ezekkel egyetemlegesen Keve is szerepel, mi mellett figyelembe veendő, hogy e városok a többi magyar és erdélyi városokat képviselték.¹⁾

Ez időben Keve vára oly rossz állapotban volt, hogy el-lenséges megtámadásnak bizonyosan ellen nem állhatott volna. Az 1478. évi országgyűlés ennélfogva a hatodik törvénycikk által megparancsolta Kewy, Poszasin (ma Szerbiában) és Ho-rom erősítését, kötelezvén a szomszéd vármegyéket, hogy eb-ben segédkezet nyujtsanak. Kitetszik ebből, hogy midőn Má-tyás király 1464. évben a Csepelszigetre költözött ráczoknak kiváltságokat oszt, és ez alkalommal az elpusztult Keve váro-sáról szól (oppidum nostrum abolitum Keve), melybe a ráczok alkalmilag vissza fognak költözködni, ezen megjegyzés az el-pusztulásról csak korábbi időre vonatkozhatik. II. Ulászló királynak még 300 forintnyi évi jövedelme volt Kewy oppi-dumból, akkor, midőn Esztergom, Sopron, Pozsony és Nagy-szombat is csak négyszázat jövedelmezett.²⁾

II. Lajos király 1523. augusztus 6-án Kevében (in op-pido Kewy) tartózkodott, és a harminczadosoknak megtiltá, hogy a szegedieket megadóztassák.

Mikor veszett el Keve vára, határozottan nem tudjuk,

¹⁾ Mátyás király levelében a nagyszebeni szász nemz. levéltárban, II. 378. és 381. sz.

²⁾ Történelmi Tár 1880. évi folyam, első füzet 68. lap.

de sorsa hihetőleg 1551. évben dőlt el, akkor t. i. midőn a török beglerbég hadaival a Dunán Péterváradnál átkelven, és a Tisza partján felfelé haladván, Becsét, Becskereket és a kisebb várakat: Fellak, Nagylak, Zádorlak, Csanád, Bessenyő, Csálya, Horogszeg stb. várait, melyekbe Petrovics Péter rácz őrséget helyezett, minden nehézség nélkül hatalmába keríté. Nem valószínű, hogy a törökök akkor Kevevárát magok mögött hagyták volna.

Midőn Tarnóczy András 1549. évben a budai pasánál követségben járt, ennél földmivesek voltak Keviből, kik nejeik és árváik visszaadatását kérték.¹⁾ Megengedvén, hogy itt az Alsó-Dunán fekvő Kevéről van szó, e jelentés még sem bizonyítja, hogy Keve akkor már török hatalom alatt volt, hisz Egerből is jártak akkor ügyvivők a budai pasánál, holott Egert a törökök még 1552. évben is sikertelenül vívták.

A török korszak alatt Keve nyoma nem egészen veszett el; Miksa király idején (1564—1576.) itt, valamint Horom, Pancsova, Becse stb. váraiban török bey ült, ki a temesvári pasától függött. Így találjuk ezt 1685. évben is, a midőn a temesvári szandsákság alá tartozó pancsovai kerület helységei közül Glogon, Bosovics, *Kubin* (a régi Keve) Karánsebes, Szakul, Margiticza, Tomasovacz, Kovasincze helységek megemlítetnek.²⁾

Kubin, mint sok más hely a Duna mentén, akkor rácz lakossággal bírt, mely azonban, midőn a török-verő háborúk elkövetkeztek, nagyon megritkult. A paszaroviczi béke idején a vidék még részben lakva volt, azonban az újra népesítés szükségé nagyon mutatkozott. Kubin újra gyarmatosítása 1760. és 1770. évek közé esik, noha a plébániai évkönyv szerint Mária Terézia még csak 1770. június 6-án kelt parancsával veté meg

¹⁾ Kovachich : *Scriptores rerum hungaricarum minores* 91. l.

²⁾ Budapesti Szemle XIII. köt. 153. l. Karánsebes, Szakul és Bosovics itt azért fordulnak elő, mert Barcsai Ákos 1658. évben Lugost és Karánsebest, melyek eddig az erdélyi fejedelemtől függtek, a törököknek feladván, ezek a két bánságot 1688. évig bírták. A XVII. század elején a törökök hódoltság másképp volt felosztva Magyarországon. (Lásd Budapesti Szemle IX. 326. 327. l.)

alapját.¹⁾ Ez év október végeig már 80 új ház épült, melyek száma a következő évben 216-ra emelkedett. A plébánia alapítása is 1770. évről számíttatik, noha anyakönyvei már 1766. év óta léteznek. A bécsi hadi körök 1761. évben rokkant katonák megtelepítését tervezték, a Maros és Duna közti tartományban, és a pancsovai kerület összeírásával foglalkozó bizottság 1764. év végén fejezte be munkáját, mely 12 helységet jelölt ki az említett célra; nevezetesen Sefkerin, Jabuka, Német- és Rácz Pancsova, Sztarcsova, Homolica, Bresztovacz, Plosicz, *Kubin*, Osztrova, Gaja és Dubovacz lettek azon helységek, melyekből a későbbi németbánsági határőrezred alakult. Már 1766. márczius és május havában, a kezdetben felállított hadtesteken kívül új négy század alakíttatott, melyek központja lett Sztarcsova, Homolicza, Bresztovacz, és *Kubin*. E katonai viszonyban maradt *Kubin* egészen 1873-ig, a midőn a katonai végvidéki szervezet eltöröltetett, *Kubin* pedig Temes vármegyébe kebeleztetett. (L. idézett törv. XXVII. cz. 5. §-át.)

Keve várának neve idővel különféle alakot vett fel, és ez a megyére is átment. Az eredeti Kevéből lett Kevi, Kewy, Ku, Keu, Cevinium, Kevee, Keune, Quer, Kövi, Kövin, Kovin Covin, *Kubin*. Vajjon e vár Keve kún vezértől kapta-e nevét, mint sokan vélik, abban méltán lehet kételkedni,²⁾ — a hagyomány a hun vezér nevét a tárnokvölgyi Keve-asszóval hozza ugyan kapcsolatba, de nem az al-dunai várral. Hunyadi János több levele kelt Kevéből, vagy annak közeléből, mely alkalommal a keltezés helye úgy említettik, mintha a vidék köves minőségétől vette volna nevét. Így 1448. szeptember 12-ki levele kelt: in terra Rasciae ad vadum Danubiū quod vulgo lapideum dicitur, — (az az; a rácz földön, a Duna kelőjénél, melyet Kövesnek neveznek); szeptember 14-én in descensu nostro exercituali apud vadum Danubii quod vulgo lapideum dicitur; — szeptember 17-én ex terra Rasciae alias Serviae in ipso pro-

¹⁾ Czörnig is, Ethnographie des österreich. Kaiserstaates III. 270. lapon ez utóbbi esztendőtt fogadja el.

²⁾ Rupp Jakab ténykép fogadja el, hogy Keve azon kún vezértől kapta nevét, ki a negyedik század vége felé a rómaiakkal Potentiana mellett összeütközött. Magyarország helyrajzi története I. 255. l. Ugyanezt teszi Iványf Ede. Századok 1872. év 152. l. és mások.

gressu exercituali prope vadum Danubii, quod vulgo lapideum dicitur. Ellenben más levelekben a helynevet kiírja. Így szeptember 6-án apud villam Kovini, szeptember 8-án pedig in progressu exercituali apud vadum Danubii prope oppidum Kovini, szeptember 28-án in descensu exercituali prope Kovinium. Lehet, hogy a nagy hős csak a korában divó véleménynek adott kifejezést, midőn Keve helynevét a táj köves voltáról magyarázza, bizonyosabb az, hogy Keve vidéke nemcsak hogy nem köves, sőt inkább mocsáros, a miért is feltűnő, hogy már régi korban várat építettek ide, és hogy azt a magyarok is fentartandónak hitték. De a Duna jobb oldali része sem köves természetű, és a Keve irányában fekvő Semendria vidéke megfelel az innensőnek, melyen Keve vármegyének székhelye elterült. De már Zsigmond korában nevezetes stratégiai pont volt Keve. Idáig közeledett Bajazed zultán 1396. a Duna másik partján, mielőtt Zsigmond király őt a vesztére váló nikápolyi csatátérre követte volna. És midőn Zsigmond király 1428. évben újra a törökök elleni hadjáratát intézte, egész hónapokat töltött Kevében és környékén. Ez évben ápril 10. 13. 22. 23. 26-án június 9-én, 22-én, 26, 29-én, július 9. 11. 18-án és augusztus 23-án keltezett a király leveleket Kevéből. — Az 1739. évi belgrádi békekötés ötödik cikkének végrehajtásában a kubini erősséget le kellett rombolni. A kevei várnak maradványait Kubin határában ma hiában keresnők a föld felszínén, csak egy Várnak nevezett halom hangoztatja a régi kor emlékét. Kerekded alakja azt a véleményt ébreszti, hogy e sárga agyagos domb, emberi kéz által készült, annál inkább mert a lapályos, mocsáros tájon csak ez a domb emelkedik ki. A rajta épült vár hosszas körben 8 méternyi magas földfallal volt körülvéve; ennek a Duna és a Ponyavicza által képezett zug felé néző félköre mintegy öt év óta összeomlott, azóta a Dunának áradásai mindig nagyobb partrészeket szakítanak le. A földfal szélességi átmérője 170—178 méter, a hosszasági átmérő nem sokkal több lehetett. A várdomb maga rendetlen alaku árok által két részre választatik el. A felső részében egy 40 négyszög méternyi fensik el van különítve és körülvéve egy 25 méter szélességű más árok által. Az említett fensik körében van a már omladozott kút.

A régi vár mintegy szigeten feküdt, melyet a Dunavác nevű Dunaág és a Ponyavicza vize képezett. A várostól egy csatorna választotta el. Az erődítés és domb, úgy látszik, régebben még mintegy 200 méternyire nyulhatott jobban délnyugot felé, nyelv alakjában.

A föld által fedett falak vastagsága 2—3 méter; mélységek 4 méter, anyaguk kő- és téglavegyülékből, oltatlan mészzsel készült. Található benne számos római téglá, de az építés, az eddigi kutatók szerint, a XIII. századra mutat.

Rendes ásatások e helyen még nem történtek, és azért a falak minőségét csak a leszakadásokból lehet megítélni. Még 1879. évben is egy több mint száz méter széles leszakadás történt, ¹⁾ és az erődítés egy tetemes része esett ismét a hullámok áldozatául. Ily alkalommal több barbárkori tárgy kerül napvilágra és hírt mondanak e telep ős régiségéről. ²⁾ E halmon a végvidéki szervezet idején egy őrház állt 14 legény és egy tiszt számára, mely a határőrségi század felügyelői állomása volt.

Keve kereskedelmi fontosságát nemcsak a királyi kiváltságok tanúsítják, melyekben az ide való lakosok vám- és adómentessége annyiszor ismételtetik, hanem más jelenségek is. Midőn az ország rendei 1442. évben Erzsébet királynéval, Albert özvegyével, békeszerződésre léptek, ennek a harminczad jövedelmeit átengedték, kivévén a zágrábi, varasdi, és Kew városai jövedelmeit. ³⁾ Brankovics György rácz despota 1449. évben a török zultán nevében Magyarország követjeivel alkudozván, azokkal oly egyezsége lépett, hogy a török kereskedők árúikkal csak Nándorfehérvár, *Kewi*, Haram, Szörény és Karánsebesbe szabadon jöhessenek. ⁴⁾ Ha a ráczoknak Kevében nem is volt kedvök a törökkel fegyveresen szembeszállani, összeköttetéseiket még is mint kereskedők azokkal későbbben is fentarták. Szerémi György ez összeköttetést egyenesen honárulási

¹⁾ Történelmi és régészeti Értesítő. A dél-magyarországi tört. és rég. társulat közlönye. VI. foly. I. füzet 39. l.

²⁾ Az itt közlött részletek nagy részét Keve várának helyszínéről és maradványairól, Kozáry János megyei járásorvos szivességének köszönhetem, ki ott 1876. évben felvételeket tett.

³⁾ Kézirat a M. Nemz. Múzeumban. fol. lat. 2237. darab.

⁴⁾ M. Tört. Tár II. 206. l. Teleki: Hunyadiak kora X. 244.

természetűnek bélyegzi, azt beszélvén, hogy boltjaikban és sátraikban mindig egy két török tartózkodott, hogy török árúk mindig bővében voltak, és a török érdeket híven szolgálták.¹⁾ Mind ez 1510. évről van mondva, miből kitűnik, hogy Keve a háboru-okozta bajaiból megint felocsúdott, hogy a kivándorlás után újra rácz lakókat nyert, és hogy ezek lendületet adtak az ottani kereskedésnek, habár nem olyant, mely a hazának hasznára vált volna. Az ujkor Kubint ismét kereskedelmi hivatásra utalja, mire fekvésénél fogva igen alkalmas.

A város 1879. évben, hivatkozván nevezetes multjára, melynek hagyománya tehát mai napig fenmaradt a beszivárgó jövevény lakókban, a magyar miniszteriumtól saját pecsétet kért. A czimer két tornyos sziklakapu, melyen keresztül a Duna folyik. A kapu felett kivont kardu vitéz.

Királytava. Az Itebői és Maczedoniai család közti birtokpörben már 1370. évben két Királytava említettik. (Lásd Perjes.)

Kovasdincz falut Mátyás király 1458. évben horogszegi Szilágyi Mihály, Magyarország kormányzójának adományozza. (L. Molvicza.)

Konak. A remetei Himfyak és az Itebői család közt fenforgó hatalmaskodási pörben, 1452. Kerekedy András de Konak volt kiküldve az országbíró által. Ez a Konak a ma torontálmegyei Kanak, a Berzava torkolata közelében: (L. Itebő.)

Maxond. E név egykor különféle földrajzi fogalmakra használtatott, holott azon vidéken, a melyen egykor divott, ma semmi sem emlékeztet reá. A Lazarus-féle Tabula Hungariae című térkép 1553. évből az egész temesi tartomány Campus Maronsnak (így) van feltüntetve, és benne egyetlen megye sem talált külön megnevezést. Kérdés: vajjon a XVI. század adott-e ily tág alkalmazást a Marons névnek, a mikép a carthograph ezt előnkbe tünteti, — a történet legalább erre nem nyújt semmi támpontot. A XVIII. század írói tudomással birtak Nagy-Becserek és Pancsova közt elterülő nagy mezőségről, mely szerintök, korábbi időben Maxon nevet viselt.²⁾ Az Or-

¹⁾ Szerémi Emlékirata Magyarország romlásáról 49. l.

²⁾ Grisellini: Versuch einer Geschichte des temesvárer Banats. I. 143. l. Öt követi Böhm Lénárd: Geschichte des temesvarer Banats. I.

telius és Kreckwitz munkáihoz csatolt térképek a maxoni mezőket (nálok Campus Morons) egyformán a Karas és a Duna folyók közt, Kevihez éjszakra tüntetik fel. De létezett ily nevű község is, több hiteles oklevél tanúsága szerint. László nádor és opuliai herczeg 1370. évben a krassómegyei nádori közgyűlésen László nevű, Maxondon (in Moxond) lakó királyi jobbágyot tolvajlásért elítéli. E körülménynél fogva Maxond akkor Krassó vármegyéhez tartozott hasonlókép mint Egerszeg, mely máskor temesmegyei falu, most pedig egy ottani jobbágy elítélése szintén Krassó megyéhez való tartozását mutatja. Nevezett 1370. évben a kevei főispán nem volt ugyan egyszersmind krassói is, de előbb és utóbb ez több ízben fordult elő. Perényi Miklós szörényi bán két levelet intéz Zsigmond királyhoz, egyikben arra kérvén, hogy a hadakozó nemesek számára kész pénzben, vagy sóban fizetést rendeljen, — másikban, hogy Himfy Istvánnak, Péter fiának pörhalasztást engedjen László, Dán fia elleni ügyében, minthogy a bánnal királyi szolgálatban el van foglalva. Mind két levél Maxord (Maxonde, Makxand) helységben kelt, évszám nélkül, — de szükségkép 1390. vagy 1391. évben. ¹⁾ Hunyadi János 1454. évben Szentmiklósi Pongráczsal egyezsége lép, és neki néhány felvidéki vár átadásáért Temes megyében Zsidóvárt, Mezősomlyót, Maxondot, Fruzsinkazaart és Sasvár oppidumot, minden tartozandósággal cserébe adja. ²⁾ Tekintve, hogy Zsidóvár és Mező-Somlyó várak voltak, a velük egyúttal nevezett, és a helységektől megkülönböztetett Maxond is vár lehetett, habár annak nem neveztetik. Feltűnő, hogy e helységek mind temesieknek mondatnak. Mező-Somlyó, mint Krassó vármegyének székhelye, soha sem tartozott Temes megyéhez. A mi Maxondot illeti, fekvését felderíti Hunyadi László és Mátyás beszterczei grófok 1456. évi levele,

204. l. Ugyanő fennebbi munkájának magyar átdolgozásában a Maxon mező említését kihagyta. Lásd: Dél-Magyarország, vagy az ugynevezett Bánság külön történelme I. 348. l. hol megemlítésének helye lett volna.

¹⁾ A chronológiára nézve lásd Pesty Frigyes: A szörényi bánság I. 267—268. lapját. Egész terjedelmében közli ez oklevelet a Letopis Matice Slovenskej. Szerkeszti Sasinek Ferencz. 1874. évi vagy XI. folyam. 2. füzet 76—80. l. A Kosztolányi cs. ltárából.

²⁾ Századok 1878. év, VIII. füzet. 113. l.

melylyel rokonuknak, horogszegi Szilágyi Mihály nándorfehérvári kapitánynak, Kiszető és más temesmegyei falvakon kívül Maxond, Szőlős és Herchekws, Keve vármegyében fekvő falvakat adományozzák. Ezt az adományt jóváhagyta V. László király, Temesvárott november 30-án kelt levelével, a kinek parancsára a titeli káptalan Szilágyit be is igtatta. Ez az egyedüli oklevél, mely határozottan mondja, hogy micsoda megyében feküdt Maxond és ez indokolja kételyünket abban, vajjon e helység két évvel előbb valóban Temes megyéhez tartozott-e? Oláh Miklós ismét csak maxondi mezőről (*campus qui Maxons appellatur*) beszél, ¹⁾ mely szerint a Temes és a Duna folyók közt elterül, és melyben Ér-Somlyó (*arx silvosa*) és Mező-Somlyó (*campestris arx*) fekszik. Baló Mátyás, I. Apafi Mihály követe a törököknél 1686. november 8-án Nándorfehérvárról arról értesíti a fejedelmet: Az *maczoni* pusztáról most takarodik által az föld népe, kinek száma vége hossza nincs. ²⁾ Itt tehát a Maxond név közhasználatu alakját találtuk volna. Hogy Maxond megint pusztá lett, könnyen megértjük, ha Sárosi János, az erdélyi fejedelem ügynökének levelét a Temes és a Duna közti vidék akkori állapotjáról a török dúlások folytán olvasuk. ³⁾ A helység egykori fekvését ma már ki nem jelölhetjük, a hasonló nevű mezőség neve azonban a múlt század elején még egészen ki nem veszett az emberek emlékezetéből.

Molvicza, Régen Sydo Péter, és fiainak János és Antalnak, birtoka. Ez utóbbiak azonban akkor, midőn Hunyadi Mátyás Prágában fogva tartatott, és anyja Erzsébet az ország híveit fia kiszabadítására és visszahozatalára lelkesíté, a hazafiaktól elpártoltak és a Hunyadiház ellen harczoló némely ráczokhoz csatlakozva, Keve várát ugyan e ráczoknak átadták. Mátyás király ezt hűtlenségnek bélyegezte, és azért Molvicza, Dezelincz, Bolchinócz, Dragosincz, Derma és Kovasdincz keve-megyei falvakat tőlök elvevén, azokat Szilágyi Mihály Magyarország kormányzójának adományozta. ⁴⁾

¹⁾ Oláh : Hungaria 17. fej.

²⁾ Török-magyarkori Államokmánytár VII. 200. l.

³⁾ U. o. 206. l. Lásd a térképeket is Valvasor gyűjteményének VII. kötetében.

⁴⁾ Bud. kam. ltár N. R. A. 558. csom. 8. sz.

Perjes. Kettő létezett Keve megyében, nem tudni mily melléknévvel. Az Itebői és Macedóniai családak közt folyt birtokpörben, az első, mint felperesek 1370. évben azt állították, hogy két Perjes, két Királytava, Denkefalva és Zenkefalva, Vida és Harumdersk területén épültek. A nádor 1412. évben az Itebőieknek ítélte oda Vidát, t. i. Jánosnak, István fiának, ki Ethele fia volt, Györgynek László fiának és Péternek Mihály fiának — ez a László és Péter szintén Ethele fia. — (Lásd Denkefalva és Harumdersk), a két Perjes pedig és a többi helységek a Macedóniai családnak engedtetvén át. A csanádi káptalan még ugyanez évben be is igtatta azokba Andrást, János fiát, Miklóst, Péter fiát és Simont Dancs fiát.

Petre, egykor Bedefalvi Bede fiainak, Péter és Pálnak birtoka, 1399-ben Zsigmond király által Garai Miklós nádorra és annak fiaira uj adománykép ruháztatott. (Lásd. Batka.)

Pordány. Csáky László erdélyi vajda és testvére Mihály, továbbá Csáky László, György és Ferencz, György fiai, piliskei Csáky István özvegyét Katalint és leányát Erzsébetet az őket illető jószágokból kiszorították Szatmár, Kolos, Torda, és Keve vármegyékben. A dolog állását Kállay János alnádor és egy káptalani ember 1455. évben a helyszínen megvizsgálván, ezek azt találták, hogy Csáky László vajda és többi vádlott társai Urhida falut a Temes folyón levő két kerekű malommal és az itteni vámszedési jogot, továbbá Tárnok, Pordan és Ikerhalom keve megyei falvakat ténylegesen bírják. Azért Csáky Katalin és leánya Erzsébet e jószágok birtokába visszahelyeztettek, a vádlottak pedig a királyi curia elé idéztettek jogaik igazolására. — Pordány alatt a mai torontálmegyei Párdányt kell érteni, a Béga csatorna és Ittebe közelében.

Pitrolth. Révay Miklós, a Kont Miklós nádor által Keve és Torontál vármegyék részéről 1364. évben tartott közgyűlésen panaszt emelt a kevevármegyei alispán által Ujfaluban elkövetett hatalmaskodás ellen, mely Ujfalu Révaynak egy másik, Pythrolth nevű birtokával határos. (L. Ujfalu.)

Protosincz falut, Szeri Posafi István magtalan halála után, Mátyás király 1471. évben más csongrád-, arad-, csanád-, temes-, krassó- és keve megyei jószágokkal, részint Ország Mi-

hály nádornak, fiának és testvérének, részint nádasdi Ongor Jánosnak adományozta. (L. Barlad.)

Reyd, egykor a mai Bóka közelében feketett. Pálóczy László országbíró ugyanis 1462. évben meghagyta a budai káptalannak, hogy Szentgírólti Jánost a Hagymási Miklós által előbb birt Borzvatő-Baka és Reyd kezemegyei falvakba igtassa be. (Okl. a gyulafehérvári kápt. ltárában.)

Szőlős falut 1456. évben Hunyadi László és Mátyás, horogszegi Szilágyi Mihály nándorfehérvári kapitánynak adományozták. (L. Maxond.) Lehet, hogy az Alibunár és Illancsa közt fekvő mai Szelleusch tartja fenn nevét. Az 1338. évben Bóka határjárásában említett Szőlőshalom nevű határrész ide nem tartható.

Salamonszege. Bóka közelében feküdt, miután Borzvatőbaka 1338. évi határjárásában szomszéd falunak nevezte-tik. Patha György de Salamonszeg (Zalomonzegy) 1452. évben királyi embernek volt kijelölve az Itebői és Himfy család közti pörben; a mi mutatja, hogy e falu még akkor is létezett.

Szék valószínűleg nem falu, hanem csak művelhető föld Boka közelében, — 1338. évben terra Zeek.

Szentgyörgy. Róbert Károly király 1319. évben Karthali Tamás ilyédi várnagynak és testvérének Ethelének, hű szolgálatokért Itebő, Szentgyörgy, Udvarnok, Harumdersk és Vida falvakat adományozza, mely adományt Nagy Lajos király 1367. évben megerősített. Az Itebői és Maczedoniai család közt később felmerült birtokpörben Szentgyörgy nem volt a viszály tárgya. Szentgyörgy bírása 1342. évben Vértőcs János, ¹⁾ a ki ura, Ethele mester nevében panaszt emelt a vármegyénél, hogy Vámos Domokos, a becskerek-i bíró, több más odavaló lakókkal, a becsei várnagy tudtával és akaratával, nevezett év nov. 12-én Szentgyörgy falut fegyveresen megrohanták, az adózás jeléül szolgáló keresztet összetörték (signum tributi videlicet crucem confregissent), az adóhivatalban (in domo ipsius tributi) talált pénzt és sőt elfoglalták, a faluban a házak ajtait betörték, a szekrényes ládákat felfeszítették, tartalmukat ma-

¹⁾ Az oklevél így nevezi: Comes Joannes dictus vertus serviens magistri Ethele.

gokkal vivén, az asszonyokkal pedig illetlenül bántak, egyes embereket végre magokkal fogva elvittek. ¹⁾ Érdekes a jelentésből megtudni, hogy a garázda és erőszakoló becskereki nép hajókat is rakott meg gabonával és ezt így magával vitte. Eből kitűnik, hogy a régi Béga folyó Szent-Györgytől Nagy-Becszerékig hajózásra használtatott, de kitűnik az is, hogy noha Becskerek Torontál vármegyében feküdt, az oda való kihágókat Keve vármegyénél pörölhették be, és hogy Keve vármegye rendelt vizsgálatot azok ellen. Az Itebői család még 1452. évben Szent-György és a többi fennevezett jószágok birtokában van, és az országbirónál panaszt emel Himfy Imre, László, Miklós és Frank egykori kevei alispánok ellen, hogy e jószágokat elpusztították.

Szentgyörgy. Széchenyi Frank és Simon, Kónya bán fiai, Zólyom és Trencsén vármegyék főispánjai, Zsigmond királynak 1389. évben cserébe adják Krassó, Keve, Temes és Arad megyében fekvő némely jószágait, Zsarnócza, és más bars megyei falvakért. ²⁾ A kevmegyei jószág Szent-György, — mely tehát más, mint a Béga melletti Szent-György, mert ezt az utóbbit az Itebői család, a XVI. század elejéig, folytonosan birta. Thallóczy Frank kevei főispán 1432. évben remetei Himfy által vizsgálatot tétet azon rablás ügyében, melyet Maczedoniai Miklós familiarisa Pyrich Miklós Keuke Miklós jószágán, Szent-Györgyön elkövetett. A Széchenyiek Szent-György nevű faluja lehetett az, melyet Mátyás király 1471. évben több más Szeri Pósa-féle jószágokkal, Ország Mihály nádor és rokonai, — és a nádasdi Ongor család közt megosztott, kiket erre 1472-ben az aradi káptalan beigtatott.

Tárnok. Zsigmond király 1401. évben Pordán, Urhida és Tárnok kevmegyei helységeket Csáky Miklós temesi főispánnak és testvérének György visegrádi várnagynak újból

¹⁾ Eredeti oklevel a Mesko család levéltárában.

²⁾ Mária királyné ugyan e jószágokat elcseréli és illető oklevelének szövege, de még napi keltje is ugyanaz, mint mely Zsigmond király fennebb idézett 1389. évi levelében. Fejér azonban (Cod. dipl. X. 8. k. 360. lap.) Mária királyné e cserelevelét 1393. évszámmal közli, kihagyván a szövegben a helyneveket. Fejér György évszámát hibásnak kell tartanom és így hibáztak Ráth Károly és Czinár a királyok tartózkodási helye, és

adományozza. A Csáky nemzetség egyes tagjai Tárnok birtokára igényt emeltek, és midőn 1455. évben Kállay János alnádor és egy káptalani küldött azt jelentették, hogy e jószág Csáky László erdélyi vajda kezén van, Csáky Katalin István özvegye és leánya Erzsébet bíróilag abba visszahelyeztettek. Tárnok Ivándával és Párdánnyal volt határos. Különben már a pápai tizedlajstrom (1332—1335.) említi Tarnuk falut, és Pál nevű papját a torontáli főesperességben.

Telek. Akus István de Fel-Thelek 1452. évben országbírói embernek kijelöltetik, Itebői György fiainak panasza ügyében a Himfyek ellen. Ez a Fel-Thelek tán a mai *Ó-Telek* Torontál megyében.

Urhida, hasonló sorsban vett részt, mint Tárnok. (L. azt.) A pápai tizedlajstrom majd Harhida, majd Urchida néven említi.

Ujfalu, Révay Miklós, Illés fiának birtoka volt, ki 1364. július 15-én Keve és Torontál vármegyék, Becskerek mellett tartott közgyűlésén Miklós, Hedrik fia kevei alispán és társa ellen azt a vádat emelte, hogy Ujfalu nevű birtokát, és az ott alig épült curiáját feldúlatta, és egypár jobbágyát megölte vagy elfogta. (Lásd Pitrolth.)

Udvarnok, és más kevemegyei falvakat már 1319. évben adományozta Róbert Károly király Karthali Tamásnak és testvérének Ethelének. A pápai tizedlajstrom Hudvarnok falut a két Temes folyó közé helyezi, a mi azt jelenti a Temes és a Béga folyó közé, mert az utóbbi a XIV. században Kis-Temesnek is neveztetett. Udvarnokot az adományozás kezdetétől fogva mindig az Itebői család bírta 1452. évig. Az erre következő török háborúk alatt a falu teljesen elpusztult, és II. Ulászló király azért 1508. évben Ethelei Miklósnak, a praedium akkori birtokosának azt a kedvezményt adja, hogy mindenki, a ki Udvarnokon megtelepedni akar, hat esztendeig adómentes legyen. Bárány Ágoston (Torontál vármegye hajdana 74. lap.) azt hiszi, hogy Tárnok falu neve csak a mai Idvornok ferdí-

a Széchenyiek főispánságának idejére nézve. Zsigmond király 1389. decz. 2-án Temesvárról kelt levelében a Széchenieknek új adományt ad a cserébe kapott jószágokra. E levelet átírta 1406. évben. (Budai kamarai ltár N. R. A. 395. cs. 25. sz.)

tése, — nem vette tehát észre, hogy a pápai tizedlajstrom szerint Tárnok falunak Pál, Udvarnok falunak Miklós nevű papja volt. Udvarnok a mai Idvarnok csak a Bega által választatik el Szentgyörgytől, melylyel a XIV. és XV. században gyakran együttesen említettetik. (Lásd Itebő.)

Varsány nevű falu létezhetett Keve vármegyében és pedig a Berzava tövénél, minthogy 1338. Alakzeg és Borzva-tóbaka határjárásában Wossyan falu neveztetik. Az Itebői család hatalmaskodási pörében a Himfyak ellen, 1452. évben a tényállás felvételére Varsányi János (Johannes de Warssan) jelöltetett ki királyi emberül, a ki tehát keve megyei birtokos lehetett.

Vég, majd praedium majd villának neveztetik azon 1238. évi oklevélben, melyben IV. Béla király azt a Jánosvitézeknek adományozza.

Vida. Róbert Károly király 1319. évben Karthali Tamás ilyédi várnagynak és testvérének Ethelének, Keve megyében Itebő, Szentgyörgy, Udvarnok, Harumdersk és Wyda helységeket adományozza, Nagy Lajos király pedig 1367. évben őket e birtokokban megerősíti. Vida és Harumdersk falut Magyar Pál ugyancsak Róbert Károly meghagyására elfoglalta, de a király, megtudván adománylevelének tartalmát, a két helységet 1341. évben visszaadta, Tamás már akkor nem lévén az élők közt. Karthali Ethele és fia István újra háborítottatott, mert Itebői János, Demeter fia a nádor előtt igényt emelt Vida falura, állítván, hogy ez őt, mint kevei várjobbágyot illeti. Gelty Miklós nádor azonban 1340. Itebői Jánost elutasította. Nagy Lajos király 1367. évben *Vidaegyház*-ot, mely akkor laktalan volt, és azelőtt a királyi pristaldusok (pristaldī castrenses regales) tulajdonát képezte, és melyben régisége miatt romladozó köegyház állott új adománykép Maczedoniai Dances, Péter és Jánosnak adományozza, kiket az aradi káptalan begittatott. Ezen birtokfoglalás ellen a Itebőiek csak 1370. évben tiltakoztak, és egyszersmind azt állíták, hogy a Maczedoniak helységei Vida területén állanak, és hogy Nagy Lajos király Vidát nem is adományozhatta a Maczedoniaknak az Itebői család sérelme nélkül. A pört Garai Miklós nádor fejezte be 1412. évben Itebői Jánosnak, István fiának (ki Ethele fia volt)

Itebői Györgynek László fiának és Itebői Péternek, Mihály fiának (ki szintén Ethele fia) ítélte oda, Perjes és a többi falvak a Macedoniaiaknak maradván. (L. Itebő, Harumdersk, Perjes.)

Wolter és Belan kevei várföldeket, 1266. évben V. István ifj. m. király Parabuch kún főurnak adományozta.

Zenkefalva, mint az Itebői család birtoka, legelőször 1370. évben említve Denkefalvával együtt. (Lásd Denkefalva, Perjes, Itebő, Vida.) A helynév Zenke nevű alapítóra vagy birtokosra mutat. Zenke személynév előfordul egy 1278. évi oklevélben is, (Wenzel IX. 226. lap) és így nem véltem a kevei falu nevét Zeukefalva, azaz Szőkefalvának olvasandónak.

Zkronovecz, olykor Zkorenocz egykor pusztá, Bálványos és Keve mellett, melyet Zsigmond király 1412. ujjal adományozott Keve városának. A mondott évben terra Zkronovecz, az 1428. évi oklevélben villa regalis, az 1435. 1438. 1440. években egyszerűen villa-nak nevezetik. Midőn Keve rácz lakosai városukat a törököktől való félelemből elhagyván, a Csepel szigeten megtelepedtek és Kis-Kevi (ma Ráczkeve) szomszédságában a Duna balpartján két pusztát szereztek, azokat, kevmegyei birtokuk emlékére, Bálványos és Zkronovecz-nek nevezték el. Az utóbbi, a pozsonyi káptalannak egy 1676. évi levele szerint, Izra-nak is neveztetett. Ma Bálványos neve (Balvanistie) Kubin mellett és Pereghez délre Solt megyében is él, Zkronovecz neve pedig mindkét vidéken elenyészett. (L. Bálványos és Keve.)

Keve vármegyének közéletét még következő adatok jellemzik:

Létezett kevei főesperesség, de ez többnyire a torontálival együttesen említették. ¹⁾

Keve és Torontál vármegyék közös nádori közgyűlést tartottak, 1347. évben augusztus 27-én Ólnason, 1364. év július 15-én Becskerek mellett.

¹⁾ 1288. évben Pál egyedül kevei főesperes, 1409. és 1430. évben a kevei és torontáli főesperesség azon egy lelkész alatt van. A csanádi Szentsalvatori káptalan e két megyében vette fel a tizedet: 1438. évben Sümegi Tamás volt a nevezett káptalan tizedszedője Torontál és Keve megyékben.

Nagy Lajos király hittérítési buzgalmában 1366-ben meghagyta Keve és Krassó vármegyéknek, hogy az e megyékben levő szláv óhitű papokat nejeikkel s gyermekeikkel együtt, valamint egész holmijokkal, azonban minden károsításuk nélkül, vitessék Himfy Benedek Keve és Krassó megyék főispánjához.¹⁾

A Pécssett gyülekezett országnagyok 1416. évben intézkedéseket tettek, a boszniai hadjáratban fogságba esett főurak és más honfiak kiváltására, az ország minden vidékére tekintélyes férfiakat bízván meg a váltságdíj beszedésére. Ily megbízást Temes, Zaránd, Csongrád, Arad, Csanád, Krassó, Keve és Torontál megyékre kaptak Losonczy Zsigmond, Maczedoniai Miklós és Simon, Kerekegyházi Mihály, Pósa Péter, és Treutul Miklós néhai tárnokmester.²⁾

Zsigmond király 1432. november hó, és 1433. január 20-ka közt az ország védelmi rendszerét állapítja meg, és ez alkalommal Keve vármegyének hadkötelezettségét a Temesköz és Szörény felé irányozta. Az 1435. évi országgyűlés is elfogadta e rendszert, és Keve vármegyét különösen 100 banderialistá kiállítására kötelezte.

Nemsokára a kevei főispánok névsora megszakad, mert 1439. éven tul nem találunk már ilyent említve. E körülmény nem lehet a kevei ráczok kivándorlásának következése, mely épen ez időre esik: mert a kevevármegyei jószágok még egy századnál tovább képezik adományozás, öröklés, és pör tárgyát és a megye ingerentiája, a hol szükség volt, nem maradt el.

Országgyűlési képviselőket e megyéből nem ismerünk, de abból következtetést vonni nem lehet Keve megye közéletének épségére, mert bizony sok megyének képviselőit nem ismerjük a mohácsi csata előtti időből.

Lehoczky András azon állításának, hogy Keve vármegye Krassó és Horommal 1519. évben Szörény vármegyébe kebelezetett volna, semmi alapja nincs.

Bonfin sem Keve sem Krassó megyét nem sorolja fel az ország vármegyéi közt, holott Torontált és Temest emlegeti, a miből szintén nem következtethető, hogy Keve és Krassó az ő idejében már megszűnt lenni, mert ő egyéb vármegyék neveit

¹⁾ Fejér IX. 3. k. 543. lap. V. ö. Katona X. 381. lap.

²⁾ Fejér X. 8. k. 569. lap.

is kifelejtette, melyek még akkor fennálltak. Így, — hogy másokról ne szóljunk — Krassó vármegyének létele még 1507. évben hitelesen van bizonyítva. Ha későbbi írók, mint Pethő Gergely (ki a XVII. század első felében élt), Keve, Krassó, Horom stb. vármegyéket emlegetnek, ezt szintén nem lehet bizonyítéknak fogadni, mintha e vármegyék még a XVII. században fennálltak volna, mert Pethő Gergely azon vármegyéket sorolja elő, melyek az ő felfogása szerint Szent-István korában léteztek. A vármegyék azon lajstroma, mely sokáig Verbőczy Istvánnak tulajdoníttatott, Keve, Krassó, Horom stb. vármegyéket is magában foglalja ugyan, csak hogy ez a lajstrom nem Verbőczynek, kora geographiai állapotát Magyarországon visszatükröző közleménye, hanem a XVI. század végén (1581—84.) látott napvilágot Zsámboki és Mosóczy írói czége alatt.¹⁾

Nagyobb jelentőséggel bír azon körülmény, hogy midőn az 1552. évi törvény 21-dik cikke az ország azon részeit előszámlálja, a melyekben Zápolyai János adományai jogérvénnyel bírnak, a déli részekből Arad, Csongrád, Csanád, Zaránd, Békés, Torontál, Temes és Szörény nevezetnek, de nem egyszersmind Keve és Krassó, a melyeket pedig szükségkép meg kellett volna nevezni, ha az említett időben még fennálltak volna.

De vajjon mi módon és miért tűnt el Keve vármegye, (Krassóra nézve másutt adtam már feleletet), midőn Torontál és Csanád, sőt Temes sorsa az ellenséggel szemben különb nem volt, és még is Zápolyai korára nézve országgyűlésileg létezőnek tekintetett, az eddig ismert adatokból ki nem deríthető.

A török korszak felment a vármegyei közelet nyomozásától, az Alduna mentén. Az ország rendei, az 1715. évi 92. törv. cikk által a királytól azon biztosítást nyerték, hogy Csanád, Békés, Torontál, Szörény stb. vármegyék az országhoz vissza fognak csatoltatni. Itt Keve vármegyéről nincs szó, de Temesről sem, mely pedig még a Zápolyai adományairól szóló 1552. évi törvényben benne van. A rendek bizonyosan nem úgy értették a dolgot, hogy visszacsatolási igényeik Temesre ne alkalmaztassanak, hanem a magyar álladalom határait az Al-Dunáig akarták kiterjeszteni. E korszakban az or-

¹⁾ Századok 1868. év 471. 472. lap és 1872. év 306. lapon Botka Tivadar a Verbőczy nevével történt visszaélést kimutatta.

szág rendei sokszor gyenge emlékezetet árultak el, és a régi földrajzban való járatlanságot, a melynek sajnos következéseit még jelenkorunk is sínyli. De a mig Temes megyének történeti jogai későbbben elégségesen újra föléledtek, Keve vármegyének emléke nem merült többé fel, és midőn 1779. a Maros és Duna közti tartomány Temes, Krassó és Torontál vármegyékre felosztatott, a régi Keve vármegyének semmi zuga sem maradt, egykori székhelye és környéke már évtizedek óta katonai kormányzás alatt állt.

A kir. rendelet, mely 1872. jún. 6-án kelt, és az 1873. évi 27-dik czikk által törvényesítettett, az ugynevezett bánsági katonai határörvidéket a magyar kormány alá helyezte. Midőn végre az 1876. évi 33-dik törvényczikk a vármegyék területét rendezte, az egykori Keve vármegyéből Kubin, (Keve), Plositz, Gyurgyevo, Osztrova, Gaja, Deliblat, Dubovatz, Mramorak és Bavanistie, összesen 67,816³⁹³ holdnyi területtel és 23,013 lakossal Temes megyéhez, a többi része Pancsovával együtt Torontálhoz csatoltatott.

Végre kísérletet kívánok tenni, a régi Keve vármegye egykori határainak kijelölésére, azon adatok alapján, melyeket fennebb közzétettem.

Legbiztosabb irányadóul szolgálhatnak a folyók, ugymint a Duna, Temes és Berzava (Borzva), melyek többször említettnek, de a Temesbe omló Apord és a Berzavába omló Legene patakat már nem ismerjük. Biztos Bóka fekvése a Berzava és Temes egyesülésénél, a hol egyszersmind Temes és Keve vármegyének határai érintkeztek. Ide tartozik Itebő, mely mindig kevmegyeyei helységnek mondatik, de a XIV. században a torontáli főesperességhez tartozott, miként Baka (ma Bóka) Hurhida és Tárnok, melyek Keve megye határában feküdtek. Ebből tán azt szabad következtetni, hogy a két főesperesség nem volt oly módon területileg elkülönítve, mint a két vármegye. A Duna melletti Keve szomszédjául említettetik a dombói pusztá, mely most már nem létezik, de Bálványosra még rá lehet ismerni. Pordány, ma Párdány, Szentgyörgy, Udvarnok (Idvornok) és Kanak kiegészítik a világító pontok számát melyből Tárnok sem maradhat ki, habár ma már eltűnt a föld

szinéről. Ez így lévén, nincs miért sajnálkoznunk, hogy Berend, Szőlős és Telek azonossága kevesbbé biztos. Az előadottak nyomán, és a földrajzi viszonyok tekintetbevételével, kimondhatjuk tehát, hogy Keve vármegyének határát dél felé a Duna képezte, kelet felé a Karas folyóig terjedhetett, onnét éjszak felé vonult a Temes és Berzava egyesüléseig, onnét egy eléggé megállapítható vonalban Itebőig vagy tán Ó-Telekig nyult fel, a honnan az éjszaki határ nyugoti és délnyugoti irányban Szentgyörgyre és Idvornokra vezetett. Vajjon a nyugoti határt a Temes, vagy a Tisza folyó képezte-e, azt forrásaink kétséget kizáró módon nem tanítják. Pancsovát mindenesetre Keve vármegye területén fekvőnek tekintjük.

Ebből világos, hogy a legujabb idő, mely a határörvidéket feloszlatta, a XVIII. század második felében alkotott Torontál vármegyét, a melyről tudjuk, hogy a XIV—XVI. században Keve vármegyénél sokkal kisebb volt,¹⁾ nagyrészen az utóbbit illető terület birtokába helyezte. Kevének még egy másik fontos részét, és pedig a délnyugati részt Pancsovával együtt juttatta Torontál vármegye birtokába, míg ugyanakkor a hajdani Keve vármegye székhelye és kerülete Temes vármegye alá került. Temes és Torontál lettek tehát Keve vármegye örökösei, és most már nem maradt abból mit örökölni. A gróf Lónyay Menyhért miniszterelnöknek 1872. évben benyújtott emlékirat, melyben a magyar akadémiának osztályértekezlete Keve és Szörény vármegyéknek fölélesztését ajánlá, az előbbire nézve eredménytelen maradt.²⁾

Keve vármegye régi birtokos családai közül megemlítem a gersei Pető, a Karthali, Itebői, Magyar, Garai, Ország, Csáky, Révay, Szeri Pósa, Hagymási stb. családot, megemlítem horogszegi Szilágyi Mihályt, az orosz-lánszöv hazafit, ki itteni jószágait Hunyadi János fiaiól nyerte. Mind ezeknek utódai, ha ki nem haltak, más megyék földjeit művelik, — Keve vármegye téreit egészen más nemzetségek szállták meg, részint

¹⁾ Lásd Pesty Frigyes értekezését: A historiai földrajz kérdései Torontálban. A temesvári Történelmi és Régészeti Értesítő. V. folyam negyedik füzetében.

²⁾ Századok, 1872. év 193. lap.

olyanok, kik csak most készülnek a magyar hazában anyjokat felismerni.

Keve vármegyei főispánok.

1201. *Achileus*, királyi udvarbiró. (Katona IV. köt. 615. és 617. lap, megjegyezvén, hogy ez a kevei főispán legelső említése. Fejér II. 387. V. 1. k. 182. l. Theiner Mon. Hung. I. 83. Tkalcsics I. 16. l.)
1208. *Miklós*, királyi udvarbiró. (Fejér III. 1. k. 66. l. III. 2. köt. 467. 472. 474. Wenzel, Árp. Uj Okm. VI. 325. 334. 335. l. Ez időben Péter csanádi főispán volt a királyné udvarbirája, még is többször Miklóst nevezik annak, — Fejér III. 2. k. 467.)
1209. *Miklós*, kir. udvarbiró, comes Kewenensis. (Wenzel XI. 96. l. VI. 334. 335. l.)
1209. *Márton*, kir. udvarbiró. (Fejér III. 1. k. 82. Katona V. 100. l. Wenzel Árp. Uj Okm. XI. 94. l. Knauz: Mon. Eccl. Strigon. I. 192. l. Tkalcsics I. 20. l. Uj M. Múz. 1853. I. 140. l.)
1210. *Miklós*, kir. udvarbiró. (Wenzel, Árp. Uj Okm. VI. 343. l. és XI. 108. l.)
1211. *Marcellus*, kir. udvarbiró. (Fejér III. 1. k. 111. l. VII. 2. k. 304. Theiner I. 95. Wenzel VI. 349. és XI. 113. lap, és I. 126. l. itt a tihanyi apátság alapító levele záradékában: Marcello Kyeniensi. Továbbá Tkalcsicsnál I. 27. l. Katona V. 129. l. A Századok Jászayra ¹⁾ hivatkozván, hibásan írják, hogy Marczell 1209—1211. évben lett volna kevei főispán. E Marczell 1209. évben bácsi főispán volt és a mai Fráter nemes család azt igényli, hogy ő azon Marczell, kinek fiait Kelement és Mártont, 1265. évben István ifjabb magyar király a bácsi várjobbágyság alól fölmentette. ²⁾ Kérdem, mikép lehetett e Marczell bácsi, majd kevei főispán, ha még csak fiai, — és azok is feltűnőleg későn emeltettek nemesi rangra?

¹⁾ A magyar nemzet napjai az arany bulláig, 514. lap. De ott az idézett hiba nincs meg. V. ő. Századok 1871. 440. lap.

²⁾ Nagy Iván: Magyarország családai IV. 251. lap 5-dik jegyzet.

1212. *Bánk*, nádor. (Katona V. 153. 156. 159. és 751., Fejér III.; k. 116. 120. 124. l. Cornides IV. 139. Wagner: Diplom. Sáros 512. lap. Wenzel XI. 115. l. VI. 354. Katona egy helyen tévesen: Comite Korosiensi, e helyett Keveiens. Jongelinus 1221. évre sorolja fel, mint nádort és kői főispánt. Frankl Vilmos szerint 1212—1213. évben nádor, kői, bihari és pozsonyi főispán. (A nádori és országbirói hivatal 156. l.)
1213. *Poth*. (Katona V. 176, 752. Fejér III. 1. k. 149. Árp. Uj Okm. I. 132. l.)
1213. *Hugo*. (Árp. Uj Okm. VI. 359. 360. XI. 118. l. Tkalsics I. 30. l.)
- (1214. Sebestyén. Ezt hozza fel ez évre Ivánfi Ede, forrásai az Ungar. Magazin, és Müller Juspublicuma. L. Századok 1872. év 156. és 172. l. Ezzel egyezik Lehoczky Stenmatographiája. De ez adatok nem eléggé hitelesek.)
1217. *Gyula*, kir. udvarbiró. (A zempléni vár némely jobbágysait tűzpróbára küldte Váradra. Vár. Reg. §. 87.)
1218. *Gyula*, kir. udvarbiró, a Rátolt nemzetségből. (Liber dignitariorum.)
1219. *Gyula*, kir. udvarbiró. (Knauz: Monumenta Strigon. I. 223. lap. Katona V. 320, és 751. Fejér III. 1. k. 272. Árp. Uj Okm. VI. 401. lap. Teutsch és Firnhaber Urkundenbuch zur Gesch. Siebenbürgens I. 15. l.)
1220. *Gyula*, kir. udvarbiró. (Perger diplom. 224. l.)
1221. *Gyula*, kir. udvarbiró. (Fejér III. 1. k. 320 l. Comite de Quer alakban.)
1221. *Lőrincz*, Ochuz fia, kir. főpohárnok mester. (Theiner I. 78., kinél azonban az oklevél szövegében és az indexben Comes Reveiensis áll. Katona V. 352. 753. l. Tkalsics I. 50. és II. 112. l. Wenzel XI. 163. l. Hazai Okm. VII. 9. l. Kerchelich, Hist. Eccl. Zagrab. I. 47. l. és Okl. a gr. Erdődy cs. galgóczi ltárában. Fejér III. 1. k. 322. l. Lehoczky a Stenmatographiában Lőrinczet a Bánfy nemzetségből valónak tartja; ez ellen Kerékgyártó Árpádnak kételyei vannak.)
- (1225. *Bank*. (Jerney: M. Nyelv. A forrás, melyből Jerney merített, előttünk ismeretlen, azért — habár Ivánfy is

hisz Bánk főispánságában — e közlésre nem támaszkodhatunk.)

1235. *Kalojan*, a Szerémség ura. (Fejér IV. 1. k. 27. és utána Teutsch és Firnhaber Urkundenbuch. Bartal György az idézett oklevelet álműnek nyilatkoztatja. Lásd: Béla király halhatatlan jegyzőjének, Mátyásnak újabb diadaláról. A záradékban megnevezett főurak nevei azonban mégis többnyire más források által is igazoltatnak. Ez a név legelőbb a híres bolgár czárt illeti, ki 1197—1207. évben uralkodott, és az utóbbi esztendőben meghalt, tehát mintegy 30 évvel előbb, mintsem Fejérnél ily nevű kevei főispán és Szerém ura említették. A bolgárok őt Kalojan-nak, mondáikban czár Kalijančo-nak, okleveleink Calo Joannesnek, Szalay László Joannitz-nak, Horváth Mihály Ivánics-nak nevezik. Vele itt semmi dolgunk, noha a kevei vár az ő életében és viszonyaiban szerepel. A Kalojan nevet azonban viselte Jursac görög császár fia is, a ki 1233. évben esküt tett le Jakab prenesztei püspök és pápai követ előtt, hogy maga részéről is minden igyekezetét a II. Endre király és fia Béla közt a bereghi erdőben létrejött békekötés fenntartására fordítandja. (Fejér III. 2. k. 351.) Ez a Kalojan tehát mindenestre történeti személy, és Magyarországon főhivatalt viselhetett, különben a békekötés megtartására az ő hozzájárulása nem kívántatott volna. Nem kételkedem, hogy a IV. Béla király 1240. évi levelében előforduló János *dominus Syrmiae* és bácsi főispán ugyanazon személy az említett Kalojánnal, ki 1235. évben kevei főispánnak iratik. Teutsch és Firnhaber, 64. lap.)

1236. *Gyula*, országbíró, (Hazai Okm. VI. 34. l.)
1238. *Gyula*, országbíró. (Fejér IV. 1. k. 111. Katona V. 850. lap.)
1240. *Balás*. (Fejér IV. 3. k. 552. Teutsch és Firnhaber Urkundenbuch 64. lap, hol a záradék így szól: Blasio comite de Keune.)
1270. *Dominicus Anselmus*, krassói főispán. (Liber Regius ecclesiasticus I. 228. l. a budai kam. ltárban.)

1272. *Anselmus*, egyúttal krassói főispán. (V. István király június 17-én kelt levelében. Tkalsics: Monumenta historica Episcopatus Zagrab. I. 163. A Liber Regius XVI. köt. 77. lapján így: Dominicus Anselmus comes de Kewey et de Krasso.)
1272. *Lőrincz*, kir. főpohárnokmester. Krassói főispán. (Bárdossy: Supplementa ad Analecta Scepusii 319. l. Theiner I. 316. Wenzel XII. 71. l. Fejér, ki Lőrinczet Ochuz fiának nevezi, már 1271. évre teszi főispánságát. Cod. diplomat. X. 6. k. praefatio 27. l. Ugyanezt teszi Iványf Ede, a Századok 1872. évi folyamának 172. lapján, de az általa idézett oklevelek Fejérnél és a Hazai Okmánytárban mind 1273. évből valók.)
1273. *Lőrincz*, kir. főpohárnok mester, krassói főispán. (Bud. kam. lt. N. R. A. 1532. cs. 20. sz. Fej. V. 2. k. 78. 79. 82. 120. 126. 131. l. VI. 2. k. 398. VII. 3. k. 75. VII. 5. k. 381. 383. Katona VII. 649. Wenzel, Á. Uj O. IV. k. 21. 23. 27. IX. 12. 16. 18. 20. 22. 26. 34. l. XII. 76. 78. 80. 85. l. H. Okm. II. 12. 14. VII. 142. 144. IV. k. 21. l. Zichy Codex I. 33. Teutsch és Firnhaber Urkundenbuch, I. 102. l. Knauz: Az esztergomi főegyháznak Okmánytára I. füzet 70. l. és Magyar Sion I. 774. lap. Győri füz. II. 302. és 304. l. Tkalsics I. 167. l. Oklevél a gr. Sztáray cs. ltárában. Mascul. 322. darab. — Lehoczky Stemmataloghiája ezt a Lőrinczet a szerémi főispánok névsorában még csak 1310. év alatt sorolja elő, mint kői és krassói főispánt.)
1274. *Lőrincz*, kir. főpohárnokmester, krassói főispán. (Fejér V. 2. kötet, 153—154. lap. Katona VII. 661. lap. Ez évnek csak kis részében viselhette főispáni hivatalát, mert utódját már egy január 23-án kelt oklevél említi.)
1274. *Herbord*, királyi főlovászmester és krassói főispán. — (Fejér VII. 5. k. 394. és 592. l., a mely oklevelek január és márczius havában keltek. Ez évben a királyné tárnokmestere, somogyi főispán és kir. főasztalnok mester is volt. Fejér Cod. VII. 2. k. 31. l. őt Comes de Bana czímen tünteti fel. Hatos Gusztáv ebben méltán hibát lát, és őt a baranyai főispánok közé veszi fel. Századok

1870. év 377. l. Igazolja ezt IV. László királynak utóbb közzétett oklevele, melyben Herbord, mint főasztalnok mester és baranyai főispán fordul elő. Hazai Okmánytár VI. 200. l.)
1274. *Miklós*, kir. főpohárnokmester, krassói főispán. (Fejér VI. 1. k. 264. Hazai Okm. I. 64. l. Már márczius első tizedében viselte hivatalait.)
1279. *Ugrin*, kir. főlovászmester, krassói főispán. (Fejér VII. 2. k. 75. l.)
(Ivánfy Ede 1288. évre Jula kevei főispánt hoz fel, hivatkozván Fejér V. 3. k. 320. és 410. lapjára. Az idézett helyeken mind erről egy szó sem áll.)
1291. *Lőrincz*, krassói főispán és szörényi bán. (Budai kam. ltár N. R. A. 604. cs. 18. sz. Fejér VI. 1. k. 130. Wenzel XII. 510. lap.)
(Lehoczkynál 1310. évre Lőrincz, kevei és szerémi főispán. Lásd 1273. év alatt.)
1347. *Tamás*, de Zechen, néhai erdélyi vajda, most kevei és krassói főispán. (Fejér IX. 1. k. 463. 521. l. IX. 7. k. 67. Oklevél a Kállay cs. ltárában.)
1348. *Tamás* de Zechen, néhai erdélyi vajda, most kevei és krassói főispán. (Oklevél a Zichy grófok zsélyi levéltárában, budai kam. ltár N. R. A. 914. csom. 2. sz. Wenzel: Magyar diplomáciai emlékek az Anjoukorból. II. 316. lap.)
1348. *Niclinus*, egyúttal krassói főispán. (Miklós nádor ítéletében, melynek eredetije meg van Palugyai István bodfalvi levéltárában, másolata Majláth Béla kézíratai közt. De ugyan ez évben ír VI. Kelemen pápa *Pál kevei* főispánnak és országbirónak, a Nagy Lajos király által elfogott szicíliai királyi herczegek érdekében, — a szöveg szerint: Comes Paulus, judex Curiae Regiae, Comes de Sebus et *Kew*. (Theiner I. 755. l.) Niclinus és Pál mindketten a *Nagymartoni* családból valók voltak. Érdekes volna tudni, vajjon e két férfi miért és mi módon váltotta fel Tamást a kevei főispánságban, kit a következő évben is e hivatalban találunk.)

1349. *Tamás* de Zechen, a Kathiz nemzetségből, országbiró és turóczi főispán. (Kállay cs. ltára. Budai kam. levéltár N. R. A. 196. cs. 38. sz. Zichy Cod. II. k. 404. l. A következő évben már csak turóczi és nem kevei főispán, 1342. évig volt erdélyi vajda. Fraknoi Vilmos őt *Szécsi*-nek nevezi, és országbirói, valamint kevei és turóczi főispánságát 1349—1353. évekre terjeszti. A nádori és országbirói hivatal 169. l.)
1355. *Pelsőczy Bubek Dénes*, kir. főlovászmester és krassói főispán. (Az ó-budai apácák levelei közt a budai kam. ltárban 39. csom. 10. sz. Más oklevélben ez évben szörényi bánnak neveztetik.)
1363. *László*, Zubunya fia. (Oklevél a gr. Festetics cs. ltárában Keszthelyen. Ignota miscell. 46. sz.)
1366. *Heem Benedek*, Pál fia, egyúttal krassói főispán. (Fejér IX. 3. k. 543. 560. l. Cornides, diplom. VI. 65. Teleki, Hunyadiak kora XII. 298. l.)
1370. *Jakab*, Seeb fia. (Herczeg Odescalchi Arthur közleménye a gr. Draskovich cs. ltárából.)
1383. { *Koroghy István*, krassói főispán, egyúttal macsói bán,
 1384. { (A budai kam. ltárban — Acta publica 23. csom. 26.
 1385. { sz. — van egy év nélküli, különben a Szent-Demeter előtti táborban, Vizkereszt nyolczada utáni napon kelt levél, melyben Koroghy István macsói bán és krassói főispán Keve és Krassó megyék nemes közönségét megintí, hogy a királyi sereghez csatlakozni kész legyen. Az a körülmény, hogy Koroghy comes de Carassow czíme után »etc.« tesz, megvilágosíttatik azzal, hogy a parancs Keve vármegyének is szól. Miután továbbá Koroghy István csak 1383—1385. években volt macsói bán, (lásd Századok 1875. év 450—451. lap) ez évekre kell tennünk a bánsággal együttesen viselt krassói és kevei főispánságát.)
1389. *Koroghy István*, Fülöp fia. Krassói főispán. (Fejér X. 1. k. 516. lap, a hol csak kevei főispánnak neveztetik, csak krassóinak pedig a bud. kam. ltár egy oklevelében N. R. A. 497. csom. 82. sz. Horváth (Hatvani) Mihály, nem elég szabatos, midőn ez évre Koroghy Fülepet teszi

kevei főispánná. Magyarország történelme II. 205. lap. Koroghy István nagy érdemei elősoroltatnak Fejéرنél X. 1. k. 367. lap. Engel azt írja — Geschichte von Serwien und Bosnien 348. lap — Stephanus filius Philippi de Keve, a bosniai hadjáratban vesz részt. Temes megyében sok birtokai voltak.)

1405. *Ozorai Pipo*, Temes, Csanád, Krassó és Keve vármegyék főispánja. (Okl. a gy.-fehérvári ltárban.)

1407. *Ozorai Pipo*, Temes, Csanád, Arad, Csongrád, Krassó és Keve főispánja. (M. Akad. Értesítő 1859. év, 252. lap.)

1428. *Hederváry Lőrincz*, comes et castellanus de Keve. (Ostfy cs. ltára.)

1430. *Thallóczy Matkó*, — de Ragusio. (Budai kam. ltár, N. R. A. 1521. csom. 25. sz. Felesége volt Margit, Lévai Péter leánya. Uj M. Múzeum 1860. II. 121. lap.) Zsigmond király Matkót csak kovini castellanusának nevezi, rendelve, hogy neki a kassai kamarából, mint salarium 400 frt kifizettség. (Fejér X. 7. k. 200. l.)

1431. *Thallóczy Matkó*, Krassó, Csanád és Keve vármegyék főispánja. (Kállay cs. ltára.)

1432. *Thallóczy Matkó*, kevei főispán és nándorfehérvári kapitány. (Magyar Akad. Évkönyv. II. 198. l.)

1432. *Thallóczy Frank*, kevei főispán és nándorfehérvári kapitány, egyúttal Csanád és Krassó vármegyék főispánja. (Kállay cs. ltára. Egyedül, mint kevei főispán Fejéرنél X. 7. köt. 450. lap, és Szalay Ágoston gyűjteményében levő oklevélben.)

1433. *Thallóczy Matkó*, nándorfehérvári kapitány. (Bécsi cs. titk. ltár, Fejér X. 7. k. 466. 468. 471. l. Timon, Imago antiquae et novae Hungar. 35. 36. l.)

1434. *Thallóczy Matkó*, nándorfehérvári kapitány és a kúnok bírása. (Budai kam. ltár N. R. A. 395. csom. 5. sz., fennebbi címei mellett még a vránai perjelség kormányzója. Fejér X. 7. k. 564. lap, vagy a zágrábi püspökség kormányzója. Fej. u. o. 607. l. Az utóbbira nézve Kerchelich: Hist. Eccl. Zagrabiensis. 170. lap, ki azonban elég csodálatosan Comes Kanisiensis-nek nevezi, kevei helyett.)

1435. *Thallóczy Frank*. (Kállay cs. ltára. Thallovich, kovini főispánnak is iratik.)
1436. *Thallóczy Frank* — de Ragusio; csanádi, kevei és krasói főispán, nándorfehérvári kapitány. (Kállay család levéltárában.)
1439. *Thallóczy Frank*, néhai szörényi bán, most nándorfehérvári kapitány és kovini főispán. (Teleki, Hunyadiak kora X. 56. l. és bécsi cs. titk. ltár.)

Alispánok.

1431. Remetei *Himfy* Miklós, Imre, László és Frank. (Kinevezte Thallóczy Frank főispán. — Kállay cs. ltára.)
1432. { *Himfy* Imre, István fia. (Kállay cs. ltára.)
 { *Himfy* Miklós és Frank. (Szalay Ágoston gyűjteményében.)
1342. Gergely mester, Patha fia. (Oklevél a Meskó cs. ltban.)
1364. Miklós, Hedrik fia, és Miklós, Péter fia. (Révay lvtár, Haz. Okm. VII. 411. l.)

Horom.

Századok óta nem hangzott e név a közélet pályáján, és csak napjainkban, midőn a hazának egy elidegenített földje szellemi fegyverekkel visszahódított, derült fel az emlékezetben annak sejtelve, hogy az Al-Duna balpartján megyei szervezettel bíró kerület létezett, mely Horomnak neveztetett, és annak idején a hazai autonóm testületek sorában a maga helyét elfoglalta.

A névnél több azonban nem maradt örökségül azon körökben, kik a szükségessé lett új területi beosztással szemben, a régi történeti jogokat érvényesíteni kívánták.

Nem csoda, — hisz azok közt is, kik a történetnyomozással rendszeresen foglalkoznak, mennyi volt a tévedés!

Horomnak azon történetét, mely az avarok korszakában gyökerezik, a *Hagias-Horom* ¹⁾ kérdését, melyet Grisellini és követői hoztak a tudomány körébe, e helyen mellőzöm, és történetiróink ősapjával, Béla király Névtelenjével kezdem, ki ide vonatkozólag azt írja (44. fejezet), hogy Glad vezér a Maros folyótól Horom váráig uralkodott, mire fordítója Szabó Károly megjegyzi, hogy Haram vára Belgrád és Orsova közt (Timon mondja: Pancsova és Orsova közt) a mai Uj-Palanka helyére esett, és hogy e vár a török foglalás előtt, Haram vármegye székhelye volt, mely a vele szomszéd Keve vármegyével együtt a mohácsi vész után elenyészett. Szerinte Uj-Palankával szemben a szerb parton maig is létezik *Haram* nevű

¹⁾ Ennek értelme lehet: Hag, vagy Gehäge von Horom, vagy mint az avarok erődítéseiről, melyek nagy területet körülfoglaltak, mondani szokták: harami hring. Rhenanus Beatus a Haga szót használja, így írván: Hunnos extructis novem *Hagis* in Pannonia habitantes Carolus M. octennali bello edomuit. E helyen hunok alatt avarok értendők.

helység. ¹⁾ Ez utóbbi állításnak épen ellenkezőjét írja Kanitz Szerbiáról szóló terjedelmes munkájában. Azon római felirásu sziklákról értekezvén, t. i., melyek Poljetin szerb falu közelében láthatók, megrójjá Aknert és Müllert azért, hogy lelhelyét roszúl jelölték ki, a mennyiben ők ezen, a dácziai hadjáratra vonatkozó felirásokat tévesen, mint Horum és Tactalia, Kanitz vélekedése szerint Szerbiában nem is létező helységek mellett látható emlékeket ismertetik. ²⁾

Podhraczký József úgy vélekedett, hogy Horom vagy Haram környéke a magyar királyok alatt vármegyévé lett *Szerbiában*, és egyúttal azt is hitte, hogy ez a Horom a szörényi bánságban volt. A fogalmak ezen zavara annál meglepőbb akkor, midőn Podhraczký maga idézi Oláh Miklós azon szavait, melyekből kitűnik, hogy Szendrővel szemben, a Duna éjszaki partján Keve, Dombó, Haram, Butoczin, Szent-László, és Peth várak egymás után fekszenek. ³⁾

Más hibába esett Katancsics, ki Horom létezéséről tudomást sem vévén, azt írja, hogy a római Lederata a Karas és Nera összefolyásánál feküdt Uj-Palanka helyén, mely azelőtt Kevének nevezetett. ⁴⁾ Már pedig tudjuk, hogy Keve nem a Karas és Nera összefolyásánál feküdt, és Uj-Palankával nem azonos. ⁵⁾

Östörténetünk további folyamában Horom vára Árpád hadi terveinek lánczolatában nyomósan szerepel. Midőn t. i. Csepelszigetet elfoglalá és lakályossá tétette, azt a parancsot adta ki vitézeinek, hogy ott hagyván nejeiket, és a szigetből közakarattal kiindulván, a Dunántúli részre menjenek és Pan-

¹⁾ Béla király névtelen jegyzője, Szabó Károly fordításában 60—61. lap. Hozzá teszem, hogy Ujpalankával épen szemben áll a Ram nevű régi török vár, melynek neve ugyanegy eredetű a Horom vagy Haram névvel — mint ezt már Palma helyesen sejté.

²⁾ Kanitz : Serbien 383. l.

³⁾ Podhraczký : Béla király névtelen jegyzőjének ideje, kora és hitelisége 317. l.

⁴⁾ Katanchich : Orbis antiquus I. 371. l.

⁵⁾ Lederata Aschbach szerint is Uj-Palánka helyén feküdt, azonban Kanitz és Mommsen szerint ez Szerbiában keresendő, Rama helyén. Mások szerint Uj-Palánka a római Genucla helyét foglalja el. Erre azt mondhatni : opiniūm commenta delect diēs.

nonia földjét hódítsák meg. Mielőtt azonban az történnék, küldjenek sereget Glad vezér ellen, ki a Maros folyótól Haram váráig uralkodik vala, és kinek nemzetségéből származott sok idő multával Ótom, kit Csanád megölt.

Következett azon szomorú idő, midőn a görög császárok igyekeztek befolyást szerezni Magyarország ügyeibe, kivált a trónörökösödésre. Álmos herczeg, I. Géza király fia, félvén II. István haragjától, a görög udvarhoz szökött. Midőn Comnen János császár, fölkérte erre a király által, Álmos kiadatását megtagadta, II. István király 1128. évben seregével a Dunán átkelt, és Görögországot Philippopolig dúlatta.

A görög császár csak következő évben készülhetett István király ellen. A császár személyesen jelen volt a seregnél, a melyhez sok genuai és persa segéd csapat is csatlakozott. István király Stephel (vagy Steffing) német grófot — talán hitvesének valamely rokonát — nevezte ki a magyar sereg fővezéréül, melyet az Haram alá vezetett. A Duna másik partján táborozó császár szinlelé, mintha itt akarná erőszakolni az átmenetet, azonban a görög sereg egy más része innét távolabb kelt át a Dunán, és a magyarok két tűz közé szorulván, a Karas folyónál Boron vidékén (ultra rivulum Karaso versus Boron) roppant vereséget szenvedtek. Turóczy írja, hogy a Karas hullámaiba annyi emberi vér vegyült, hogy tisztán csak vérnek látszott; és benne annyi pánczélos vitézek feküdtek, hogy rajtok a futamodók és üzők, mint valami hidon át száguldtak. A győzelmes császár erre Haram és Zimony várát megvevé. ¹⁾ E leírás minden kétséget kizár, hogy Haram vár a mai Ujpalánka helyén állt, mert a Karas folyó itt szakad a Dunába. ²⁾

Turóczy előadása legelőször sejteti, hogy Haram már akkor nemcsak vár és város, hanem bizonyos tartomány vagy kerület elnevezése is volt, midőn azt írja, hogy a görög császár

¹⁾ Turóczy, II. Rész, 63. fejr. Szalay László I. 234. Horváth Mihály I. 250—251. lap.

²⁾ Hell Miksa térképén, melyet ő Fessler történetének első kötetéhez készített, Horom a Duna balpartján Oláhországban fekszik, a Timok torkolatának irányában, — de ez hiba, melyet Spruner és Bedeus kikerült.

roppant sereget küldött Magyarországba, a Haram-ságba, — (misit imperator exercitum ingentem in Hungariam, — in *Haram.*)

Azonban még sok ideig egyedül csak a vár vonja magára figyelmünket.

Mikor vette vissza II. István Horom várát, nincs följegyezve, de soká semmi esetre nem birták azt a görögök. E várnak az egész magyar-görög háború ideje alatt meg volt a maga szerepe; így 1152. évben, midőn II. Géza királynak Comnen Manuel császárral volt viszálya, a melynek fegyveres elintézésére Belus nádorral jelent meg seregével Temes és Horom vidékén.

II. Géza halála után, fia III. István koronáztatott királylyá. Comnen Manuel császár ez utóbbi ellen IV. Istvánt pártolá azon ürügy alatt, hogy Magyarországon a trónörökösödés nem a fiut, hanem a testvért illeti. Az országtanács a császár ez értelmű izenetére egy szabad nemzethez méltóan felelt; a császár azonban erre Alexius Contostephanus vezérlete alatt, 1161. évben sereget küldött a Dunán át, mely Haram várát bevette.

Manuel császár a magyarországi ügyekbe nyert befolyás által bátorítva, már terveket forralt Magyarország meghódítására. Háborus támadásai közben, 1165. évben Haram-mal szemben tüntetéseket tett, a magyar vezérek megzavarására, de ez időn túl e várát nem halljuk többé emlegettetni a görög ügyekben. Manuel császár 1180. évben történt halála ugyanis minden invasio veszélyét elhárítja.

A történeti nyomok Horom várára nézve ismét soká eltűnnek, míg arról nem értesülünk, hogy IV. Béla király 1239. év május 18-án *Horom*-ban tartózkodott, honnan egy levele is kelt.¹⁾ És ez tudomásom szerint, az első okleveles adat e vármegye történetében. Mi érdek vezette a királyt a haza e déli szélére? nehéz megállapítani, hacsak nem a szorongatott II. Balduin keleti latin császár ügye, melyet IX. Gerely pápa folytonos sürgetésére felkarolni magát elhatározta.

²⁾ Árpádkori Uj Okm. VII. 71. l.

A horomi vár történeti kezdeténél jobban érdekel bennünket a Horomról elnevezett tartomány vagy vármegye minősége és terjedelme. Grisellini azon téves véleményét mondá ki,¹⁾ hogy a mely tartomány a Karolingiak alatt Francochorion nevet viselt, később »Ducatus Horomiensis« cím alatt herczegséggé átalakult — a mely állítás az ismert tényekkel merőben ellenzök, eléggé ismeretes dolog lévén, hogy Francochorion a Dráva és Száva közt terült el.²⁾

A görögökkel folyt háborúk idejéből fenn idézett adat csak homályosan fejezi ki egy harami tartomány létezését, de a XIV. század közepén rögtön számos vonásokat nyerünk, Horom közéletének megismerésére. Ez időben a krassói alispánok (egy esetben a főispán) egyúttal horomi várnagyok voltak, és hivatalos leveleik majd Mező-Somlyóról, majd Haramból vannak keltezve. Miután Krassó megye tisztviselői bizonyosan nem idegen területre mentek bíraskodni, de viszont Haram sem volt Krassó vármegye területének kiegészítő része, azt kell feltenni, hogy Horom bizonyos autonómiával bír, Krassó megyéhez kapcsolt szék vala, oly módon, a miként a solti szék hajdan Fehér megyéhez tartozott. És e feltevést valóban támogatják a krassói alispánok Haram székekben (in sede Haram) kelt levelei. János mester, ki 1367. évben volt krassói alispán és harami várnagy, midőn Haramban törvényszéket tartott (cum nos in figura *sedis nostrae* sedebamus), bizonyos Mihályt, Thora unokáját rágalomért egy márkára ítélte el; de különben észre lehet venni, hogy a Haramban kelt ítéletek, rendeletek stb. egészen más helységekkel foglalkoznak, mint azok, melyek Mező-Somlyón keltek. Az előbbiek harammegyei, az utóbbiak krassómegyei dolgokra vonatkoznak. Az előbbiek nem fejezik ki, hogy a nevezett helységek Haram

¹⁾ Grisellini: Versuch einer Geschichte des temesvarer Banats. I. 13. lap.

²⁾ Rössler: Romänische Studien 202. 1. azt állítja, hogy Szerémben a Fruskagora hegység neve nem egyéb, mint az elszlávosodott Francochorion, azaz frankok országa. A Francochorion név nem csak Comnen János és Manuel császár alatt, hanem biboros Constantin idejében, sőt már a VI. században is dívott. Lásd erről: M. Moët de la Forte-Maison: Les Francs, leur origin et leur histoire dans la Pannonie etc. Paris, 1868.

megyében fekszenek, az utóbbiak igen is azt, hogy krassóme gyei falvokról van szó. Azt hiszem, hogy e körülmények nem a véletlenség szüleményei, és hogy a Haramban kelt levelekben nevezett falvakban haramszéki falvakat szabad tekinteni.

A XIV. század utolsó két évtizedében, és későbbben, a krassói alispánok nem fordulnak elő többé, mint harami castellanusok, leveleik nem kelnek már Haramban. Meglazult-e a viszony Krassó és Haram közt? e két oldalt mutató jelenségből nem dönthetem el.

Bizonyos, hogy soha valamely helység, mely Haram körébe esett, krassóme gyei helységnek nem neveztetett.

Timon azon kijelentésének, hogy Horom vármegye Krassó vármegyének része volt,¹⁾ akkor van értelme és alapja, ha Haram-ot, mint külön széket hozzuk kapcsolatba Krassóval. Ezt a hatósági viszonyt feltehetjük, daczára annak, hogy a XIV. században Haram a krassói főesperességhez tartozott.

Forrásaink nem említenek oly helységeket, melyekről világosan mondanák, hogy Haram megyében fekszenek. Összevetéshez kell folyamodnunk. A legrégibb helység, mely Haramhoz tartozott, a görögök ellen viselt háborúkbán szerepelt, Boron. Csak 1129. évben, és soha többé nem említettik. A többi helység mind a XIV. században vonja magára a figyelmet. Így Chortow, mely tán azonos a Karas folyó mellett fekvő mai Csorda faluval, Krassó megyében. Így Fehéregyház, mely valószínűleg a mai Fehértemplom temesmegyei városnak felel meg. E Fehéregyház környékén feketett a már rég eltűnt Szerdahely, Főtelek, Bajla, Szakáld (tán a mai Szakalovac) és Guluez, mely utóbbinak semmi köze a mai Gyülvész torontálmegyei faluval.

Miután a Galambóc irányában emelkedő Szent-László vára Krassó vármegyéhez tartozott, kitetszik, hogy Haram megye határai kelet felé legfeljebb idáig terjeszkedtek, déli határát a Duna képezte; a nyugoti határt azonban valószínűleg a Karas folyó képezte, hol Horom Keve vármegyével érintkezett. Ez irányban a két megye határa Kubin és a Karas közt nincsen ugyan megállapítva, de a Karas folyón kívül

¹⁾ Timon : *Imago antiquae et novae Hung.* 12. l.

nincs is más természetes határ, tekintetbe épen csak az ugynevezett római sánczok jöhetnek, melyek későbbi kornak is vonalul szolgálhattak, az egyes tartományok határának jelölésére. Éjszak felé a krassómegyei Csorda képezhetette a legmagasabb határt.

A harami terület e kijelölt terjedelme aligha későbbi, még eddig napvilágra nem került adatok által fog módosulni, mert az említett vonalon túl már oly helységek fekszenek, melyeknek más megyékhez való tartozandósága oklevelesen kimutatható. A harami terület azonban kicsiny lévén, azon önállóságra nem vergődhetett, mely az ország más megyéit kiűntette.

Jerney Horom fekvésére nézve nem volt magával tisztában, midőn azt írta, hogy e megye a szörényi hánság alsó részét tette. (Keleti utazás I. 8. l.) Jobban, habár nem teljes szabatosságban, ismerik az Al-Duna várait Valvasor térképének készítői. Gyűjteményének VII. kötetében van Belgrád irányában puszta, továbbá kelet felé Pez (az egykori Peth) Orsova és folytatólagosan a Duna mentén Pebei (valószínűleg Keve), Haran, Butotzin, Szent-László, Szeverin, — Haran és Pebei közt: Dombó Julich. Szent-László irányában a Duna jobb oldalán Golumbács. De fekvése hibásan van feltüntetve Orsován túl.

A harami főispánok közül csak kettőt ismerünk, és pedig 1330. Szeri Pósa, ¹⁾ kit Lehoczky 1333. évre említ.

¹⁾ Kovachich: Supplementa ad Vestigia Comitiorum I. 272. lap, hol különben a név hibásan így áll: Posa de Zech. De Fejérnél is hibásan áll így: Posa, de Zech Comite de haran, kérdőjellel: Zaran? a kérdés helytelenségét már abból kellett vala kivenni, mert az idézett oklevélben zarándi főispán, t. i. Vilmos már előfordul. (Cod. dipl. VIII. 3 k. 423. lap.) Sajátságos, hogy Fejér egész oklevéltárában Haram vármegyének nyoma csak ez egy adatban hozottt felszínre, és akkor Fejér nem tudott vele mit csinálni. Megjegyzem még, hogy a Pósa család de Zer melléknevet viselt, és nagy jószágok birtokosa volt Temes és Arad vármegyében, a harami comes tehát nem de Zech, hanem de Zer = Szeri Pósa volt. Hogy a Comes szó itt főispán értelemben vététt, bizonyossá teszi az a körülmény, hogy Szeri Pósa más főispánok és főrendek társaságában említettetik.

1355. István mester, Tamás fia, krassóvármegyei főispán és harami várnagy.¹⁾

Épen ez esztendőből maradtak fenn a krassói szolgabírák a harami székből kelt levelei.

Azon feltevés, hogy miután Haram külön széket képezett, oda egy külön alispán rendeltetett ki a krassói főispán hatósága alatt, történeti forrásainkban nem talál igazolást, sőt inkább látjuk, hogy a krassói alispánok és szolgabírák a harami székből hivataloskodnak. De látjuk azt is, hogy a harami várnagy czíme, a krassói főispántól, annak alispánjára ment át, a kik ezt a XIV. században rendesen viselték.

A krassói alispán 1355. évben galambóczi várnagy volt, mert a nevezett évben a főispán maga volt harami várnagy.

A krassói alispánok közül következők voltak egyszerűsmind harami várnagyok:

1362. Lőrincz mester, Domokos fia, a ki Szoárd fia.

1363. Lőrincz, mint fent.

1364. Lőrincz mester, mint fent.

1367. János mester, Péter fia.

1370. János mester, István fia.

1374. Miklós mester, Pál fia.

1375. Miklós mester, mint fent.

1376. Monchow mester.

A többi krassói alispánok már nem harami várnagyok többé.

Ugy látszik, hogy az a fél autonomia, melylyel Haram vármegye egy ideig bírt, hátraszorított. Azon vármegyék közt, melyek 1430. évben a hon határainak védelmére, banderium állítására köteleztettek, *Horom* vármegye elő nem fordul, noha az ország szélén feküdt, de igen említettnek Arad, Keve és Krassó megyék.²⁾

Thallóczy Frank kevei főispán Haramban 1435. évben megfordult és egyes személyeknek szóló, a háborúra vonatkozó intézkedéseket tett, miből azonban az ő hivatalos helyzetére a megyében nem akarok következtetést vonni.

¹⁾ Fejér, IX. 2. k. 457. l.

²⁾ Fejér, X. 7. k. 259. l.

Redvitz Miklós is, a német lovagrend vitéze (később szőrényi bán) Haramból kelt levelével jelenti Zsigmond királynak, hogy Remetei Imre és a halmosiak közt fenforgó birtokviszályban, az előbbinek kérelmére, igazságot szolgáltatni akart, de az utóbbiak a kitűzött határnapon meg nem jelentek.

A Hunyadiak korában egy Zongor nevű harami bán létezett, Lehoczky állítása szerint, de minthogy többi forrásaink erről hallgatnak, ez állításra nem lehet súlyt fektetni.¹⁾

Azonban Dóczy Imre 1483. évben csakugyan harami bán²⁾ és úgy látszik, hogy Haram vára (fortalicium Haram) még ez éven túl is az ő gondoskodása alatt állt, noha már nem nevezetik harami bánnak. Ugyanis 1487. évben a sebesi eredetű Száraz Dénest, Szokolyi András és Haraszi Ferencz szőrényi bánoknál beperli, mert Száraz a neki Dóczy által adott tiz aranyat nem arra fordítja, hogy — mint kellett — a harami várba élelmet szállítson.

Zsigmond király 1428. évben virágvasárnapját (márczius 28.) itt töltötte.

A XIV. században Haram vidékét még csak római kath. hitűek lakták; ez később megváltozott. A XV. század közepén Haram³⁾ és Tornisca vidékéről szerb gyarmatosok szállták meg az ősi Alpárt, Csongrád vármegyében, a garamszentbenedeki convent birtokát; innét a Tisza másik partjára szálltak, és Tenyő másképp Pelő pusztán megtelepedtek. De nem sokára visszavágyódtak előbbi lakhelyükre, Alpárra, a szent-benedeki convent nagy boszuságára, melyet ott laktuk alatt nagyon megkárosítottak. Ujlaki Miklós, és Hunyadi János erdélyi vajdák ennél fogva, kiknek pártfogására a conventnek e vidéken levő

¹⁾ Ezt írja t. i. (Stemmatographia II. 452. l.) Zongor Blasius de Bod et Valpo, *Banus in Horom*, miles Hunyadianus, gener Gasparis Bobor filiam B. Andrassio elocavit. Ugyan ő a II. 143. lapján azt a badarságot írja, hogy Valpo Slávonióban Horom megyében fekszik.

²⁾ E czímmel említették oklevelesen, midőn Zaránd vármegye alispánjai és szolgabírái előtt Erdőhegyi Miklós ellen tiltakozik, hogy ez Erdőhegyi Tamás részbirtokát zarándvármegyei Erdőhegyen el ne foglalhassa.

³⁾ De partibus *Haaram* -- írja az oklevél.

birtokai a király által bízva voltak, 1443. évben a szerbeknek megtiltották, hogy Alpárra visszaköltözködjének.

Midőn 1449. évben Brankovics György szerb despota a török császár nevében Magyarország rendével hét esztendőre békét kötött, a békeegyezmény egyik pontja a török kereskedőkről is intézkedett, megállapítván, hogy azok áruikkal Nándorfehérvárra, Kevi, Haram, Szörény és Karansebes piaczaira szabadon jöhetnek kereskedési üzletök érdekében.¹⁾ Mátyás királynak 1478. évben hozott IV. decretumának 6-ik cikke a népet oltalma alá veszi a várszolgalat és katona élelmezés terhei ellen. Kivételt épen csak Kevi, Posasin, és Haram várakra nézve tesz, melyekre nézve a szomszéd vármegyék kötelezettsége fentartatott, hogy ha kijavításuk szükségeltetnék, segídekert nyújtani tartozzanak. II. Ulászló magyar király és a török zultán közt 1503. augusztus 20-án hét évre béke és fegyverszünet kötött, melyben az utóbbinak a Duna mellett Rác országban fekvő Szmederova (Szendrő), Haval, Kulics, *Hram*, Golubacz, Branicsevo, Florentin, Bdŷn (a magyar Bodony, ma Widdin) stb. várak meghagyattak.²⁾

II. Lajos király is békét kötött a zultánnal 1519. évben és pedig három évre, — e béke már mint a zultán tulajdonát, magába foglalta többi közt a Duna melletti Rácországot Szendrő várával és Szendrő határai közelében Haram és Koylich, továbbá *Haram* és Golubács várakat, a hozzá tartozó helységekkel. A területátengedés tehát megfelel annak, melyre a magyar király magát már 16 évvel azelőtt elhatározta. Miután mind ezen várak a Duna jobb partján feküdtek, kitetszik, hogy itt nem a Karas és Nera vizei közt épült Haramról van szó, hanem egy avval szemben Szerbia földjén létezett, más Haramról, és hogy e szerint Kanitz fenebbi állítása, mintha Horom nevezetű helység a szerb parton nem létezett volna, a tényekkel ellentétben áll. Létezik ez ma is Hrom alakban, és ebből lett Horom, mely Haramnak ejtetett, miként Orod=Arad.

¹⁾ Magyar Tört. Tár. II. köt. 207. lap; és Teleki: Hunyadiak kora X. 244. l.

²⁾ Hevenesi kéziratai XIV. köt. 466. l.

Egy évtizeddel a mohácsi csata után Oláh Miklós azt írja, hogy Kevi, Dombó, *Haram*, Butochin, Szent-László, Peth, már sok éve a törökök által elfoglaltattak. Lehoczky vélekedése szerint 1519. évben Keve, Krassó és Horom vármegyék Szörény vármegyébe kebeleztettek. De ez állításnak semmi alapja nincs, mert Krassó vármegyéről ugyan igaz, hogy külön megyeisége 1507. évnél tovább ki nem mutatható, és hogy utóbb a szörényi bánsággal összeolvadt; de Keve sokkal terjedelmesebb volt, hogysen a vele nem is határos szörényi bánságba olvadhatott volna; Horom fekvése és terjedelme az egyesülésnek nem szolgált volna ugyan akadályul, de egyetlen horomi faluról sincs tudomásunk, mely valaha mint szörényi említetnék.

A területi egyesítést a török hódítás hozta létre; a győztes ellenség kényuralma alatt ült Haramban, mely még a XVI. század végén külön török kerület volt, egy török bég, és e körülmény is mutatja, hogy Horom nem olvadt be a Szörénységbe, mert különben ezzel együtt az erdélyi fejedelmek fenhatósága alatt maradt volna. Ez így lévén, valóban érthetetlen Lehoczky azon állítása, hogy 1603. évben Török Bálint, 1608. évben Török István lett volna Haram vármegye főispánja.

Ha visszapillantunk azon férfiak névsorára, kik Horom közügyeit igazgatták, fel kell tűnni, hogy az egy Szeri Pósn kívül, a többi mind krassómegyei fő- vagy alispán, vagy szolgabírák, és közülök néhányan voltak harami várnagyok. De harami alispánt nem ismerünk. A kérdés tehát jogosult, vajjon volt-e Haram valaha vármegye? annál inkább, minthogy a harami nemesség valamely közgyűléséről semmi hírünk.¹⁾

E kétely eloszlatására főleg azon körülmény szolgál, hogy 1499. évi rákosi országgyűlésen a többi magyar vármegyék közt Orbász, Szörény, *Haram*, és Keve vármegye követei is részt vettek.²⁾ E tény nem gyöngítetteti azon körülmény által,

¹⁾ Pedig lakott Haramban is nemesség. Harami Barnabás (Barnabas de Harom) fia Demeter 1380. évben részt vett egy hunyadmegyei statutióban.

²⁾ Gyurikovics György: De situ et ambitu Regni Slavoniae et Croatiae I. 65. l. Ezt azt országgyűlést említi Kovachich: Vestigia Comitio-

hogy Bonfin és Heltai Horom vármegyéről hallgatnak, hisz Bonfin más megyék említését is elmellőzte, holott azok létezése senki által kétségbe nem vonatott. A Verbőczynek tulajdonított, és a vármegyéket előszámláló jegyzék azonban Haram megyét felveszi, így Pethő Gergely krónikája is.

Az előadottak önkénytelenül rá visznek, hogy Horom és Solt megyét összehasonlítsuk. Mindkettő csak kivételesen bírt saját főispánnal, mindkettő csak egyszer jelent meg az országgyűlésen. De míg Solt-nak saját alispánja volt, Horomban a krassói alispán hivataloskodott. A XV. század végén említett haramibán valószínűleg nem valamely nagyobb vidék bánja volt, hanem csak a harami vár bánja, azaz várnagya. A harami vár még a XVI. század közepén gyakran szerepel azon háborus vállalatok alkalmával, melyeket a törökök Temesvár ellen fordítottak. ¹⁾

Ujabb időben Balássy Ferencz is elismerte a Horomnak nevezett vidék megyeiségét. ²⁾

Az 1873. év egyik érdekes jelensége volt azon élénk vita, mely a hírlapokban folyt a vármegyék kikerekítéséről, illetőleg az országnak czélszerűbb felosztásáról vármegyei kerületekké, melyre a kormány könnyebb administratio érdekében törekedett. Nevezetes, hogy az akkor fennálló vármegyék egyike sem kívánt megszűnni vagy eltöröltetni, és amint a kis Csánád és Esztergom vármegyék, úgy Nyitra és más vármegyék is tiltakoztak, vagy kérelmeztek a beolvasztás, megcsonkítás és feldarabolás ellen. Így tett a Jászság, így Fogarasvidéke, így a szászok Erdélyben stb. Az ország déli részein, hol a katonai határőrvidék visszanyerése azt a kérdést hozta felszínre, vajjon az illető kerületekből új megyéket kell-e alkotni, vagy a polgárosítandó területet a szomszéd megyékhez kapcsolni, inkább csak a megyei központok választásáról folyt a vita. »A megyék új kikerekítési terve szerint a mai Torontál megye egy déli, és egy éjszaki részre osztatik fel; a déli rész, a jövőendő-

rum 434. l. és Supplementum ad Vestigia Comitiorum II. 297. lap, de a vármegyék felsorolása nélkül.

¹⁾ Pesty: A szörényi bánság története, I. köt. több lapjain.

²⁾ Pesti Napló 1874. folyam 30. szám.

beli *Horom megye* fővárosának Nagy-Becskerek van kiszemelve, az éjszaki rész, tehát a sajátképeni Torontál leendő fővárosa körül mindeddig még homályos kételyek látszanak fenforogni.« Ezt írja egy tekintélyes lap levelezője Zsombolyáról, és minthogy a székhely választásánál csak Nagy-Kikinda vagy Zsombolya jöhet tekintetbe, élénken az utolsót ajánlja, mert Kikinda ellenséges, rácz szellemű, holott Zsombolyán a németiség inkább fog simúlni a magyarosodáshoz.

A hirlapi fejtegetések a közéletbe mentek át; mert midőn híre járt, hogy a kormány a kikindai kerületet Torontálba akarja kebelezni, a kerület 1876. évi május 29-én rendkívüli gyűlést tartott, melyben az említett szándék ellen fölterjesztést határozott a törvényhozáshoz, egyuttal egy tiz tagból álló küldöttséget menesztett a kormányhoz, ennél is egy emlékiratban a kikindai kerület megtartását ajánlván. Azonban az emlékirat még is azon ohajtásnak adott kifejezést, hogy ha állami érdekek a kerület bekeblzését kívánnák, történjék a területi rendezés úgy, hogy Torontál megye, beleértve a kikindai kerületet két részre osztassék, úgy hogy annak éjszaki fele, székhelylyel Nagy-Becskerekén, Horom megye néven külön megyét képezzen. ¹⁾

E tervezetek mutatják, hogy a megyerendezés kérdésének tárgyalásakor Horom vármegyét nem ott keresték, a hol ez hajdanában létezett, ²⁾ és ha a kikindai kerületnek az emlékiratban magyarázott ohaja teljesül, oly Horom megye létesült volna, melyben Horom nem fekszik; egyébaránt e kérdés ma túl van haladva, és mint tudjuk, a törvényhozás egy új Horom megyének alakítását nem találá kívánatosnak.

A mai Ó- és Új-Palanka leszorítá Horom várát a történet színhelyéről, nevét is feledékenységre juttatá. Ó-Palanka területén a régibb épületek egyike a kaszárnya, vagy cordon-épület, mely szorosan a Duna partján fekszik. Ezzel átellenben van egy kis Grad (azaz vár) nevű sziget, mely még a XV. szá-

¹⁾ Szentkláray: Száz év Dél-Magyarország újabb történetéből I. 77. lap.

²⁾ Horom vármegyéről értekeztem: Századok, 1874. év 17—24. lapján.

zadban is erősítettett, falai még meglehetősen fenmaradtak. E vár a száraz földdel híddal volt összekapcsolva, melynek czölöpei ma is látszanak. Ó- és Uj-Palanka közt kerek magaslat található, melynek neve Karaula, a mi törökül erősséget jelent; itt is erős falazat nyomai látszanak.¹⁾

De mindezek nem pótolják a Horom vármegyéről szóló oklevelek igen nagy hiányát.

¹⁾ Uj-Palanka ujkori történetét lásd a temesvári Tört. és régészeti Értesítőben, V. évfolyam 165—183. lap.

Somlyó.

Első nyoma ily megyének, egy comes de Mező-Somlyó, kit V. István király egy 1270. évi oklevele említ,¹⁾ midőn a szent-ágostai remetéknek, kiknek a Berzava folyón egy malmot ajándékoz, az ő hatósága alól kiveszi. IV. László király 1277. évben Lőrincz mesternek, Lőrincz vajda fiának, hű szolgálataiért két jószágot, név szerint Woya és Keres-Szeg falut adományozott, melyekről az mondatik, hogy Somlyó megyében (in Comitatu Sumplio) fekszenek.²⁾

Ugyanez évben Péter, királyi főlovászmester egyúttal somlyói főispánnak neveztetik, (Comes de Somlio) kiről tudjuk, hogy egy évvel azelőtt főlovászmesteri hivatala mellett egyszersmind hátszegi ispán (Comes de Hatzok) volt.³⁾

A fennemlített Voja vagy Vaja község XIII. és XIV. századi okleveleinkben sokszor Potok néven is előfordúl. E falu az ilyédi várhoz tartozott, és annak teljesítette szolgálmányait, fizetéseit, (1342.) de különben Nagy Lajos király egy 1378. évi levele szerint e két nevű falu Krassó megye területén levőnek tekintetett. Vaja területe nagyon tág lehetett, mert rajta hét kenéz-falu létezett, és a király e határnak leírását oly fontosnak találá, hogy ennek véghezvitelére részletes utasítást adott, és arra a csanádi püspököt, több főúrral, kiküldé. Midőn így minden Ilyéd (a mai Illadia Krassó megyében) környékére mutat, nem kis meglepetéssel olvassuk a határjárási jelentésben (1378. évben), hogy Woja falut a Krassó

¹⁾ Knauz: Monumenta Eccl. Strigon. I. 583.

²⁾ Gr. Desseffy Oklevéltára 79. lapján.

³⁾ Fejér, V. 2. k. 405. és 340. lap. és Bossányi család ltára, melyből közli Hazai Okm. VI. 227. l.

folyó választotta el Ér-Somlyótól, mely maga Krassó vármegyében feküdt. Ér-Somlyó tehát a Karas mellett keresendő azon helyen, hol vele kis távolságban a Szécsen, Foktalan és más patakok egyesültek. ¹⁾ De e ponttól Vaja falu, mely ma csak Potok néven ismeretes, jó távol esik, és azért, hacsak a Karas mellett más Potok (Vaja) falut nem akarunk feltenni, mint azt, mely Illadia és a Nera közt fekszik, Vaja területét igen tágnak kell gondolnunk.

Mind ebből csak annyi bizonyos, hogy a mai Krassó vármegye déli részeiben egy kis területmű vármegye létezett, a somlyói vármegye.

Az a kérdés, vajjon Somlyó külön megye volt-e Krassó megyétől, vagy a Somlyó név Krassóra nézve is használtatott mint synonymum, egy 1319. évben kelt oklevél által nyer megfejtést, melyben Simon mester, Mihály fia, Somlyó és Krassó vármegye főispánjának nevezteték. ²⁾

Hasonlókép Dénes 1323. évben Érd-Somlyó és Krassó megye főispánja. Az ő fiai Miklós, Pál, Tamás és Gergely, bács megyei Cserig helységben Róbert Károly által részbirtoukat említett évben eladták. ³⁾ Nevezett Dénes ugyancsak 1323. évben királyi tálnokmesternek, miháldi és zsidóvári castellanusnak neveztetik, de e címeket nem a főispáni címekkel együtt használja. ⁴⁾

Különös dolog, hogy Somlyó vármegye saját területén nem emelkedett az a vár, melytől nevét vette. Nevét ugyan is Ér-Somlyótól vette, mely határa tövében, de még a határon kívül állt, nem a távolabbi Mező-Somlyótól, mely sokáig Krassó vármegyének székhelye volt a középkorban. ⁵⁾

Somlyó vármegye nem bírt az önálló lét feltételeivel,

¹⁾ Oláh Miklós Maxons mezősegről azt írja: in cuius medio silvosa arx est Ér-Somlyó. Kaprinai II. 199. l. ehhez hozzá teszi: innét tudjuk, hol kell Krassó vármegyét keresni.

²⁾ Anjoukori Okmánytár I. 516. lap.

³⁾ Budai Kam. ltár NRA. 1709. 2. cs. és 3. sz.

⁴⁾ Pesty: A szörénymegyei hajdani oláh kerületek 11. lap.

⁵⁾ Feljegyzésre érdemes, hogy IV. László király 1284. év körül május 4-én Érdsomlyón, 1230. év márczius 15-én Mező-Somlyón tartózkodott.

azért a XIV. század folyamában Krassó vármegyével egybeolvadt. A sokat szereplő Vaja falu 1372. évben már krassó-megyei falunak mondatik. ¹⁾

A következő században Somlyón még tekintélyes várnagy parancsolt; nevezetesen 1454. évben Szentmiklósi Pongrácz Jakab viseli a castellanus de Zsidovár és de Sumlov czímét és hiyatalát. ²⁾

¹⁾ Fejér, IX. 6. k. 303. lap.

²⁾ Pesty : A szörénymegyei hajdani oláh kerületek 14. lap.

UTÓSZÓ.

A német irodalom ismerői tudni fogják, hogy abban van egy korszak, melyben munka előszó nélkül alig jelenhetett meg, igen gyakran volt az utószó is. Voltak szeszélyes írók, kik az előszót utószóval látták el, az utószót előbeszéddel vezették be. Mind ezekben a szerző subjectivismusa játszotta a főszerepet.

Nem ezt a régi divatot akarom követni, midőn az első kötetben elmondott tárgyakról még utólagosan néhány megjegyzést teszek. Az okulni akaró olvasó tényleges adatokat bármikor szívesen fogad el, és tudván azt, hogy a mai korban senki sem követi a római író *nonum praematur in annum*-féle elvet, bocsánatot fog adni, hogy megjegyzéseimet jobb helyen nem adtam elő.

Elmondtam [e munka 33-ik lapján, hogy az 1416. évben Pécssett gyülekezett országnagyok, a Boszniában török fogságba esett főurak és más honfiak kiváltása érdekében az ország különféle vidékeire váltságpénz-gyűjtőket küldöttek, a mely intézkedés 41 vármegyét vett figyelembe. Ennyi tűnt ki legalább Fejér György közléséből, kit forrásul használtunk. Azonban Fejér Gy. közlése hibáktól hemzseg, és kihagyások által van csorbítva. Az oklevél eredetije meg van a gróf Forgách család ghymesí levéltárában (3196. szám F. 37.), melyet utóbb használhattam, és melyből kitűnik, hogy az országnagyok Baranya és Bács, Bodrog és Posega vármegyékbe is küldtek gyűjtőket, hogy tehát az ez alkalommal felemlített vármegyék száma 45-re emelkedik. Az említett négy vármegye közt épen azok foglaltatnak, melyekre nézve meglepetésemet fejeztem ki, hogy azokat az országnagyok nem ismerik.

A vármegyék számát egy későbbi korban világosítja Mátyás királynak 1466. évben Győr vármegyéhez intézett levele, melyben azt azon megállapodásokról tudósítja, melyeket a *hatvan vármegye* nemességével a nem rég tartott országgyűlésen a törökök elleni háború ügyében hozott. (Kovachich: Supplem. ad vestigia Comitiorum II. 177. lap.)

Munkám 34. lapján elmondám, hogy a Mátyás halálát követő korszakban 62 vármegyének létezése állítatott.

A vármegyei területek két vagy több részekre való szakításának történetét a 42—52. lapjain vázoltam. Kiegészitem az ottani közlést még pár vonással. Podmaniczky János és Rafael, kiket az 1542. évi országgyűlés száműzött, miután a király hűségére visszatértek, újra kegyelembe fogadtatnak; de az 1545. évi 47. törv. czikk 3. §-a meghagyja nekik, hogy az általuk két részre szakított Trencsén vármegye egyesítését ne gátolják.

Ugyan ez országgyűlés 48-ik czikke rendeli, hogy a több részre szakított Zemplén és Ung megye egyesíttessenek, mindegyik kapván külön főispánt.

Borsod és Heves vármegye régóta birtokpört folytattak egymás ellen. Eger városának a folyón túli része, Szőlöske, Czegléd, Tihamér, és Al-Magyar pusztákkal 1807. évig Borsod megyéhez tartozott, de az akkor hozott 29-ik törv. czikk ezeket Heves megyébe keblezé. Ezekért Heves megye Borsodnak az 1812. évi országgyűlésen Eger-Farmos, Ivánka helységeket és némely pusztai részeket engedett át cserébe, még is mind ezek mai napig Heves határában vannak.

A 131. lapon előadtam a különféle véleményeket a Szilágyság fekvéséről. Helyet akarok adni a nagyérdemű Kapri-nai István véleményének is, ki e tárgyról azt írja (M. SS. B. Tom. 42. pag. 8—9.): A Szilágyság avagy Silvania egyrésztől Bihar, másrésztől Szatmár megye által, Erdély oldaláról pedig Kolos, Doboka, Belső Szolnok vármegye által határoltatik, és e szerint Kraszna és Közép Szolnok vármegyét, és Kővárvidékét foglalja magában.

A szolnoki főispánok névsorát Fulco comes indítja meg 1166. évben. Azt sem tartom kicsinylendőnek (az I. k. 12. lap-

jához) megemlíteni, hogy Vecseszékről az 1681. évi 54. törv. czikk intézkedik.

A hontokai szék a legrégibb ilyen alakulások egyike, minthogy Zsigmond király 1409. évben a kalocsai egyházmegye e székből lakó praedialistáinak, már Sz. Istvántól és utódjaitól nyert szabadalmait megújítja. E praedialisták az ország nemesseinek tekintettek, és nem tartoztak *lucrum camerae* fizetni. Fejér és Bodrogh megyében, és ott, a hol többen együtt tartózkodtak, bármikor és bárhol közgyűlést tarthattak, és abban senki által nem gátoltathattak. Ez időben Honthoka helység a praedialisták törvénykezési helye (*sedes judiciaria*) volt. ¹⁾

Valkó vármegyéről, a történeti kapcsolatnál fogva, a második kötetben még többször lesz alkalmam szólani, mert azt ki sem lehet kerülni, midőn a Dráva és Száva közének keleti felét földirati átalakulásában akarjuk ismertetni. A pozsonyi káptalan egy 1361. évi leveléből megtudjuk, hogy Vejkei Dénes ősapja még Szent László király idejében Pozsony és Valkó vármegyében fekvő jószágait elhagyván, Ungi Henrik gróffal a castiliai király segélyére ment, jószágait pedig Both comesnek engedte át. ²⁾ Brasnics M. horvát író ebből kiindulván, azon állításra tévelyeg el, hogy Valkó (Vukovska) régi zsupánság volt. ³⁾ Hogy mennyire lehetetlen ez, ki fog tűnni a második kötetben adandó rajzból a szláv zsupánságok intézményéről.

Különben az olvasó bizonyára észrevette, hogy e munkában nem volt szándékom az egyes eltűnt megyék monographiáját megírni — ámbár vannak köztök olyanok, melyekről a fennebbieknél többet mai nap alig lehetne mondani, — hanem kerülvén a történeti események elbeszélését, figyelmemet a földirati fejlemények kérdéseire irányzom. Így lesz az e munka további folyamában is.

¹⁾ Hevenesi kéziratok XXIX. köt. 302. 303. l.

²⁾ Wenzel: Árpádkori Uj Okm. I. 42. l.

³⁾ Rad XXV. füzet 45. lap.

TÁRGYMUTATÓ.

- Abaujvár megye 18. 148—190.
 Arad vármegye 18. 37. 40. 41. 49.
 Athya, hely. 266.
 Árva vármegye 19. 21. 33. 192.
 Átkeblezések más vármegyékbe 38.
- Bakony megye leírása 201—212.
 Balássy Ferencz kutatásai 47. 80.
 101. 104. 119—127. 145. 146.
 147. 149. 152. 153. 161. 186. 187.
 Bana várispánság 16. 18.
 Baranya vármegye 18. 33.
 Baranya Dráván túl 36.
 Barsvármegye 18. 43.
 Bács vármegye 18. 53. 219—244.
 Bálványos, hely 374.
 Becse vármegye 12. 142.
 Becse sziget 75.
 Becse, hely 231.
 Beregh vármegye 21. 191—200.
 Berény vármegye 27. 30. 32.
 Berra 11.
 Berzencze megye 9, (l. Gerzencze.)
 Berzéthemonostrá, hely 273.
 Bexin 9.
 Békés vármegye 13. 34. 35. 37. 38. 39.
 Béla, vár és megye (Belovár) 54. 55.
 Bihar vármegye 10. 12. 17. 18. 97.
 103. 124. 125.
 Bodrog vármegye 53.
 Bodrog vármegye leírása 219—253.
 Bonfin a vármegyéről 21. 22.
 Boroh, hely 274.
- Borsod vármegye 19. 29. 30, 49.
 50. 95. 190. 429.
 Borsod, kis, 44.
 Borsva vármegye leírása 18. 191—
 200.
 Borzva (Berzava) folyó 376. 401.
 Borzvatóboka 42. 376.
 Botka Tivadar kutatásai 16. 70. 95.
 101. 121. 124. 142. 150. 163.
 175. 259.
 Braina 11.
 Ó-Buda vármegye 63.
- Comes és Comitatus többféle ér-
 telme, 6.
 Csallóköz 31. 43.
 Csanád vármegye 18. 27. 33. 40.
 49. 51.
 Czázma 9.
 Csepel megye leírása 75—83.
 Csongrád vármegye 18. 37. 39.
 49. 50.
- Diakovár, hely 297.
 Doboka vármegye 18. 50.
 Dombó 9.
 Dreznik 11.
 Dubicza megye 18. 24.
- Egerszeg szék 12.
 Erdőd megye leírása 137—138.
 Esztergom vármegye 18. 33.

Fajszai szék 68. 69.
 Fejér György a vármegyéről 20.
 21. 31.
 Fehér vármegye (Erdély) 18. 55.
 Fehér (Székes) v. m. 18.
 Fogaras 57.
 Főispánok, mint egyúttal várnagyok 56.
 Főispánok, örökös, 56. 57. 105.
 Francochorion 415.

Gara, hely 288.
 Garics megye, 9.
 Gömör 18. 19. 46. 126.
 Guerche 9.
 Győr vármegye 19. 20.
 Gyurikovich a vármegyéről 28. 31.

Hatvan, comitatus 10.
 Háros sziget és falu 82.
 Hátszeg 9.
 Heltai Gáspár a vármegyéről, 11.
 25. 30.
 Heves (kis) 25. 30. 32. 46. 102. 124.
 126. 127. 161—163.
 Heves v. m. 19. 429.
 Heves vagy Hevesujvár leírása
 148—190.

Hidegséd comitatus 11.
 Hont vármegye 19. 37. 44—46.
 Hont (kis) 8. 44—46.
 Hontokai szék, 8. 70. 430.
 Horom megye leírása 411—423.
 Horom v. m. 12. 19. 32.
 Horváth István a vármegyéről 6.
 Hrozna comitatus 11.
 Hunyad vármegye 19.

Itebű helység, prépostság 379.
 Ivanics 9.

Kalocsa megye 8. 70. 71. 72.
 Kalotaszeg, 10.
 Kanisa comitatus 11. 409.
 Kapornak szék 12.

Karánsebes 10.
 Kemej comitatus leírása 119—127
 Kemej v. m. 19.
 Keve vármegye leírása 369—410.
 Keve város 380.
 Keve v. m. 19.
 Kétlakisága a helységeknek 42.
 Királynéi birtokok 7. 8. 76. 170.
 213. 214.

Kolbász szék 123. 126. 162.
 Kolos vármegye 19.
 Komárom vármegye 19. 33.
 Komiáth provincia 9.
 Kordua, másképp Gordova 11.
 Kőrösköz comitatus 13.
 Kőrös vármegye 19.
 Kővár 97. 138.
 Krassói főispánok 56. 405—409.
 Krassó vármegye 19. 42. 415—417.
 420—421. 425. 426.
 Kraszna 19.
 Kún telepek 123.
 Küküllő vármegye 19.

Liptó vármegye 7. 19. 20. 21. 56.
 192.
 Lugos comitatus 9.

Magyarország felosztása 54.
 Margitsziget 65. 82.
 Máramaros 18. 19. 20. 33. 103. 192.
 Maróth, hely 313.
 Maxond, hely és vár 390.
 Miháld comitatus 9.
 Mikola, hely 316.
 Molnár Albert a vármegyéről 31.
 Monoszló (mons Claudii) 57.
 Mosony vármegye 19. 33.

Nógrád vármegye 19. 43.
 Nyir leírása 128—130.
 Nyitra vármegye 17. 19.

Orbász vármegye 19.
 Otto, freisingeni püspök 13. 14. 16.

Pata vármegye leírása 148.
 Patak vármegye leírása 139—147.
 Pánczél vármegye 11.
 Párisicodex a vármegyéről 14—16.
 Pest vármegye 19. 39. 40. 51.
 63. 64.
 Pethő Gergely a vármegyéről 30.
 Pécsi gyűlés 33. 428.
 Pély fekvése 127. 149. 150. 189.
 Pilis 19. 51.
 Pilis vármegye leírása 59—67.
 Posega vármegye 19.
 Pozsony vármegye 19. 43.

 Ranzan a vármegyéről 22. 33.
 Rábaköz comitatus 12. 68.
 Rima megye 8.
 Rogerius a vármegyéről 14—16.
 Ros sziget 80.

 Sanuto Marino a vármegyéről 23.
 Ság, comitatus 10.
 Sárköz vidéke 69.
 Sáros vármegye 11. 19. 155—190.
 Sebes comitatus 9. 10.
 Segőd megye leírása 213—218.
 Sempte várispánság 17—18.
 Solt szék és vármegye 12. 32. 51.
 Solt vármegye leírása 68—74.
 Sombon főesperesség 146—147.
 Sombon, másképp Mátra 144.
 Somlyó vármegye leírása 424—426.
 Somogy vármegye 7. 19. 213.
 Sopron vármegye 12. 19.
 Szablatnya, hely 337.
 Szabolcs vármegye 19. 129. 194.
 195.
 Szatmár vármegye 19. 49. 105.
 Szántószék 12.
 Szeben comitatus 55.
 Szent István és a vármegyealkotás.
 4. 5.
 Szent-György megye 8. 79.
 Szepes vármegye 19. 44.
 Szepesi főispánok 177. 181—182.

Szepesi lándsások 44.
 Szerém vármegye 19. 257—262.
 273.
 Szerencs vármegye leírása 139—
 147.
 Szerencs v. m. 19.
 Szerep fekvése 120—122. 126.
 Szigetfő, főesperesség 79.
 Szilágy megye leírása 131—136. 429.
 Szolnok, külső, belső, közép 19. 46—
 49. 50.
 Szolnok, v. m. leírása 84—118. 429.
 Szolnok, külső 85. 90. 92. 102. 103.
 119.
 Szolnok, közép 87. 88. 89. 92. 99.
 főispánok 117.
 Szolnok, belső 89. 93. 101.
 Szolnok, kis, nagy 101. 102. 125.
 127.
 Szörény 9. 10. 19. 42. 399. 400.
 Szreberník 28. 29. 30. 370.
 Szurdok-Bénye fekvése 150.

 Tapolca szék 12. 68.
 Telegd comitatus 10.
 Temesköz comitatus 13.
 Temes vármegye 19.
 Terebes, 11. 147.
 Timon, a vármegyéről 28. 29.
 Tolna vármegye 19.
 Toplicza 9.
 Torna vármegye 19.
 Torontál vármegye 34. 35. 142.
 398. 399. 402. 422. 423.
 Trascu, helyesen Krassó 11.
 Trencsin vármegye 19. 429.
 Tubero a vármegyéről 21.
 Turócz vármegye 20. 11.
 Turóczy László a vármegyék-
 ről 31.

 Ugocsa vármegye 49. 103. 192.
 195. 196. 197. 198,
 Ujlak, kettő, 351. 352.
 Ujvár vármegye leírása 148—190.

Ungh egyesítése 429.

Ungh megye eladományozása 7.

Ung-Ujvár 155.

Valkó vármegye leírása 19. 254—
368. 430.

Varasd 7. 19.

Vas vármegye 19.

Várad provincia 12. 24.

Vármegye hány volt? 13—16. 18.
428. 429.

Vármegyék egyesítése 49. 429.

Vármegyei területek átkeblezése
38—42.

Vármegyék két részre osztása 42.

Várispánságokról 16—34.

Vásárhelyi szék 12. 68.

Vajdák, erdélyi, mint szolnoki fő-
ispánok 84—117.

Vecse szék 12.

Verbőczy a vármegyékről 25—31.

Verebély szék 13.

Verőcze vármegye 19.

Veszprém vármegye 19.

Világosvár comitatus 10.

Visoly megye 170.

Zagoria 9. 19.

Zana vármegye 19.

Zaránd vármegye 19. 36. 41. 49.

Zatha vár és város 359.

Zágráb vármegye 19. 21. 26.

Zemplén vármegye 19. 40. 43.
139—147. 429.

Zempléni főispánok 177. 183.

Ziteck 9.

Zólyom 19. 20.

Zsidóvári erdőispánság 201. 208.

Zsidóvári várnagy 426, vár 391.

Zsupánságokról 6. 7.

